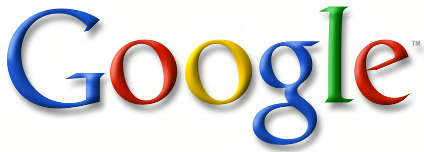

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

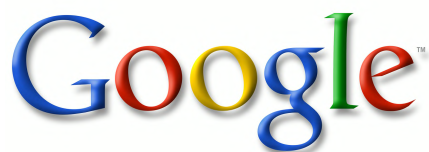
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

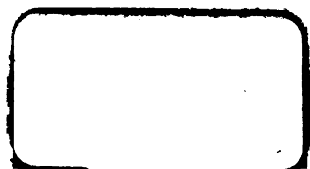
- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06661267 6

HISTORISKE

SAMLINGER OG STUDIER

VEDRØRENDE

DANSKE FORHOLD OG PERSONLIGHEDER

ISÆR I DET 17. AARHUNDREDE,

UDGIVNE AF

DR. HOLGER RØRDAM.

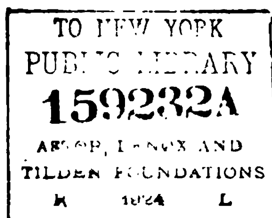
ANDET BIND.

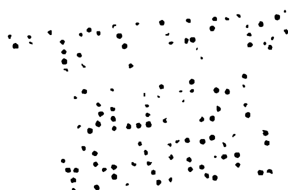
KJØBENHAVN.

FORLAGT AF UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. C. GAD.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1896.

YORK
159232A
AND
TILDEN
L

Hertug Ulrik,

Kong Christian IV's Søn.

Det Navn, der er skrevet over denne Afhandling, vil neppe være synderlig kjendt udenfor de egentlige Historikeres Kreds, og dog har Danmark ikke haft mange Kongesønner, hvis hele Skikkelse virker mere sympathetisk paa Beskueren, end denne raske, unge Prins, som Krigens blodige Dæmon bortrev, just som han stod i sin fejreste Alder med aaben Sands for Livets forskjellige Opgaver og med Lyst til at tage dem op. — En nyere Historiker har nævnet »Dannelse, Tapperhed, Livsfriskhed og Virkelyst« som betegnende Træk for Hertug Ulrik[1]), og naar vi dertil føje den »venlige Natur«, som det danske Rigsraad fremhævede som ejendommelig for ham, saa have vi Grundlinierne af et Billede, saa friskt og smukt, at man nok kan faa Lyst til at dvæle lidt derved.

Det er nu 36 Aar siden, jeg i Anledning af mine Studier over Digteren Anders Arrebo først fik Øje paa den vakre unge Prins og fattede Interesse for ham, navnlig ved at læse det Brev, han, et Par Dage før Morderens Kugle endte hans Liv, havde skrevet til Digteren Martin

---

[1]) Dr. J. A. Fridericia i sit fortrinlige Skrift: Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjøbenhavn (1629—1660). I, 68.

Opitz. Jeg vilde dog maaske ikke være kommen til at fremstille hans korte Levnedsløb, hvis der ikke i den nyeste Tid var fremkommet flere historiske Bidrag fra Christian IV's Tid, der ogsaa kaste noget Lys over Hertug Ulriks Skikkelse, og give Haab om at kunne faa den til at træde frem i tydeligere Omrids.

I sit Ægteskab med Dronning Anna Catharina af Brandenburg havde Kong Christian IV sex Børn. Det yngste af disse var en Søn, der fødtes Kyndelmissedag, den 2. Februar 1611[1]), paa Frederiksborg Slot. Daaben (eller vel snarere Kirkefærden) foregik den paafølgende 28. Marts. Sexten af Rigets første Mænd stod Fadder til Barnet, deriblandt Lensmanden paa Malmøhus Sivert Grubbe, der i sin Dagbog har anmærket, at han som Faddergave overbragte et Bæger af Guld, til en Værdi af 400 Daler, paa hvis Laag stod en Fortuna, medens Foden dannedes af en Cubus, hvorpaa Giveren havde ladet sætte nogle af ham selv forfattede latinske Vers, der i dansk Oversættelse ville lyde omtrent saaledes:

Lykken, ustadig og falsk, paa en rullende Kugle mon hvile;
  Lad da dit gode Navn staa fast paa en sikrere Grund!
Men, om Du end for Samvittigheds Skyld lider Tab paa Din Ære,
  Hjærtet bevare Du rent, helliget Christus, din Gud![2])

Navnet Ulrik, som Barnet i Daaben fik, hidrørte fra det med Danmarks Kongestamme beslægtede meklenborgske Fyrstehus, i hvilket flere Hertuger havde baaret dette Navn. I den danske Kongefamilie var det allerede kjendt, idet Frederik II's næstældste Søn, der døde 1624

---

[1]) Slange, Christian IV's Historie, S. 276. Gravskrift, Marmora Danica I, 8.

[2]) Danske Magazin 4. R., IV, 34.

som Administrator af Bispedømmet Schwerin, ogsaa hed saaledes.

En dansk Kongesøn bar paa hin Tid fra Fødselen af Titelen som Arving til Norge og Hertug af Slesvig og Holsten osv. Men fra den Tid, da den ældste af dem var valgt og hyldet til vordende Konge, kaldtes han sædvanlig »Prinsen«. Udtrykket Kronprins brugtes ikke paa hin Tid. En yngre Søn af Kongehuset kaldtes vel ofte paa Latin: princeps, og kunde maaske ogsaa undertiden paa Dansk betegnes som Prins; men officiel var denne Betegnelse ikke. Ligesom i Overskriften nævne vi derfor i det følgende sædvanlig den Kongesøn, hvis Levned her sysselsætter os, som »Hertugen«.

Kun et Par Aar efter Ulriks Fødsel døde hans Moder den 29. Marts 1612. Hendes Ægtefælle vidste vel at trøste sig; men for hendes Børn blev det udentvivl et Tab, der ikke oprettedes. Digteren Anders Arrebo sang i den Anledning bl. a.:

Ak ve, ak ve, du Dødsens Orm,
Du har nu spildt vor Glæde,
Der du med giftig Brod og Horn
Mon til den Rose træde.

Du har kuldkast den Rose rød,
Som var smaa Urters Amme
Og spised dem med Kraften sød
Fra fyrstlig Rod og Stamme[1].

Fru Beate Hvitfeld, en værdig, ældre Dame, der havde været Hofmesterinde hos den afdøde Dronning, forblev indtil videre (til 1617) i samme Egenskab hos hendes Herskerindes efterladte Børn[2]. For øvrigt havde Ulrik

[1]) And. Chr. Arrebos Levnet og Skrifter ved H. F. Rørdam. II, 16.
[2]) Christian IV's egenhændige Breve, udg. af Bricka og Fridericia, I, 95.

en Amme, der blev hos ham, indtil han, 6 Aar gammel, »kom i Skole«, hvorpaa Kongen gjorde Ammens Bryllup med Kapellanen i Helsingborg[1]).

Bekjendt er det jo, hvorledes Christian IV selv drog Omsorg for sine Børns Beklædning og Forplejning, ofte i de mindste Enkeltheder, og Ulrik nød da ogsaa godt af denne faderlige Omhu. I et Brev af 8. Juni 1615 til Christian Friis til Kragerup, der var Hofmester for den udvalgte Prins, men ogsaa ses at have ført Opsyn med de yngre Børn, anordner Kongen, hvorledes forskjellige Klenodier skulde fordeles mellem hans Sønner, Christian, Frederik, Ulrik og Slegfredsønnen Christian Ulrik[2]). Fra det følgende Aar haves flere Breve fra Kongen til den nævnte Hofmester vedrørende Børnene. I et af dem ytrer Kong Christian: »Hofmesterinden har nogle Gange klaget paa, at Kokkene ikke flyede Maden saaledes til Børnene, som de skulde, hvorfor Du dermed skal have Indseende, at det gaar ret til«. I et andet hedder det: »Jeg sender Dig herved noget sort Klæde og andet Tøj, som til Prinsens, Hertug Frederiks og Hertug Ulriks Klæder skal bruges. Og naar deraf saa meget, som Behov kan være, er afskaaret, saa skal det øvrige skikkes tilbage igjen til Kjøbmanden. Kapperne skal ikke gjøres for lange, og skal de foran paa Opslagene fodres med det tyrkiske Grofgrøn (Grogrin). Er der nogen af deres Strømper, som noget er smittet, da send dem til Farveren, at de bliver farvet sorte; thi her er ganske ingen saa smaa Strømper at bekomme. Er der noget øverligt af samme Tøj, da lad Christian ogsaa gjøre Klæder af samme

---

1) Danske Samlinger V, 51. Rimeligvis er det den »Maren Amme«, som ifølge Kongens Dagbog fra 1614 oppebar en aarlig Løn af 46 Daler. (Suhms Nye Saml. II, 2, 102).

2) Chr. IV's egenh. Breve I, 92.

Grofgrøn eller ogsaa af dette Klæde«[1]). Den nævnte Christian var Kongens Søstersøn (Hertug af Brunsvig), der opdroges sammen med Sønnerne.

Kongens Breve give i Regelen ingen Oplysning om, hvor hans Sønner opholdt sig under Chr. Friis's Opsyn. Men forskjellige Antydninger i hans Dagbøger vise, at de jevnlig have skiftet Opholdssted og opholdt sig nu paa et, nu paa et andet af de kongelige Slotte, som Skanderborg, Koldinghus, Haderslevhus, Antvorskov, Frederiksborg, Kronborg eller andensteds[2]). I et Brev, dat. Frederiksborg 12. Maj 1616 skriver Kongen til Friis: »Du skal den 21. hujus begive Dig paa Rejsen med Prinsen, Hertugen af Brunsvig og de andre Børn, og saaledes anstille Rejsen, at I paa 3 Dages Tid kommer tilstede[3])«. At Meningen har været, at de skulde indfinde sig i Kjøbenhavn, hvor en Herredag skulde afholdes, ses af Kongens Dagbog, hvor det under 23. Maj s. A. hedder: »kom min Søn Prinsen og Hertugen af Brunsvig med de andre Børn til Kjøbenhavn[4])«. At disse Rejser omkring i Landet paa deres Maade have været udviklende for de unge, kan jo ikke betvivles.

Under 4. April 1617 har Christian IV antegnet i sin Dagbog: »Drog jeg med Børnene og Hoffet fra Frederiksborg til Kronborg. Samme Dag kom Hertug Ulrik i

---

[1]) Chr. IV's egenh. Breve I, 102-3.

[2]) Som Exempler af Kongens Dagbøger kan anføres: 1614, 12. Marts, »kom Prinsen med de andre Børn og Hoffolket til Haderslev«. 1616, 20. Aug. »Børnene allesammen kom til Frederiksborg«. Og Dagen efter: »Børnene kom til Roskilde« (Suhms Nye Saml. II, 2, 110). 1617, 27. Febr. »Drog jeg med Børnene og Hoflejren fra Skanderborg til Horsens (og derfra videre til Koldinghus). S. A. 4. Marts. »Drog jeg fra Kolding til Odense og lod Børnene med Hoflejren til Kolding« (Danske Saml. V, 51).

[3]) Chr. IV's egenh. Breve, 1, 104—5.

[4]) Suhms Nye Saml. II, 2, 107.

Skole[1]«. Dermed begyndte altsaa et nyt Afsnit i Barnets Liv. Det tager sig efter vore Begreber noget komisk ud, naar Professor Caspar Bartholin allerede 1615 havde tilegnet den 4aarige Hertug Ulrik sin Enchiridion Ethicum. Men sligt var ikke den Gang usædvanligt. Mange Konge- og Fyrstesønner have modtaget Tilegnelse af Skrifter, som de neppe nogensinde naaede at faa læst i. Det er dog ret sandsynligt, at Ulrik senere er kommen til at gjøre Brug af den lille Haandbog i Sædelæren, som Bartholin saa betimelig dedicerede ham. Thi alt tyder paa, at Hertugen efter Tidens Lejlighed har faaet en god og grundig Undervisning, og at han har været en lærvillig Discipel.

At Hertug Ulrik kom i Skole, som hans Fader udtrykker sig, vil kun sige, at hans Undervisning begyndte. I den Anledning blev en yngre Adelsmand, Vincens Stensen, den 4. Maj 1617 antaget til som Kammerjunker at føre Tilsyn med den sexaarige Kongesøn, en Plads, som han beholdt i 6 Aar[2]). Til Lærer eller »Tugtemester« for Hertugen og nogle Adelsbørn, der vare givne ham til Selskab og Opvartning — hvoriblandt særlig kan nævnes Offe Skade, der til en vis Grad var Hertugens Ledsager Livet igjennem[3]) — udvalgtes samtidig Mag. Niels Frandsen, en

---

[1]) Danske Saml. V, 51.

[2]) Grundtvig, Meddelelser fra Rentekammerarchivet, 1872, S. 131.

[3]) Da denne ikke uden Føje kan kaldes Hertug Ulrichs »fidus Achates«, skulle vi efter Rasmus Byssings Ligtale over ham (Kbhvn. 1666) hidsætte en Udsigt over hans Levned. Offe Schade til Kjærbygaard, Søn af Christoffer S. til Katterup i Sjæland og Hustru Bodild Brun af Kjærbygaard, var født 23. August 1609 paa Katterup. I sin tidlige Barndom kom han i Huset hos sin Moders Slægtning Ebbe Munk, Lensmand paa Antvorskov. Her blev Christian IV opmærksom paa Drengen og antog ham 1615, kun 6 Aar gammel, til Page hos den 4aarige Hertug Ulrik. Med denne fulgtes han siden uafbrudt, indtil han 9. Nov. 1629 kom i det danske Kancelli. 1631, 18. Maj—23. Okt.

31aarig, vel studeret Mand, der faa Maaneder tidligere var bleven Konrektor ved Roskilde Skole, da Embedet som saadan for første Gang oprettedes, men som nu op-

ledsagede han, som Marskal, Malte Juel af Gjessinggaard paa hans Ambassade til Czar Michael Feodorowitz i Rusland. 1 Dcbr. 1631 tog han Afsked fra Kancelliet, og i Febr. 1632 fulgte han med Hertug Ulrik til Tydskland og indtraadte i kursachsisk Krigstjeneste som Cornet, i hvilken Charge han stod i 19 Maaneder. Derpaa blev han af Hertug Ulrik afsendt til Bützow for at forhandle med den svenske General Aage Thott. Da Hertugen imidlertid snart efter blev dræbt, vendte O. Schade tilbage til Kjøbenhavn, hvor han 9. Okt. 1633 af Kongen blev antaget som Hofjunker. 18. Nov. s. A. afgik han i en Sendelse til det kursachsiske Hof i Dresden. Ved Prins Christians Bryllupshøjtid i Okt. 1634 blev det ham befalet at gjøre Opvartning for Hertug Frederik, der s. A. var bleven Ærkebiskop af Bremen. Med Kongens Samtykke gik han i Hertugens Tjeneste og blev hans Kammerjunker 1635. Den 19. Nov. 1637 havde han i Bremerförde, hvor Hertug Frederik residerede, Bryllup med Augusta Margrete Marschalck, Datter af afd. Levin Marschalck til Kraneborg og Hutloh, der havde været tydsk Kansler hos Christian IV. 1638 blev han af sin Herre forlenet med Drostiet Nyenhusen, som han bestyrede til 1644, da han blev fordreven af de svenske Tropper og maatte tage sin Tilflugt til Hamborg. De følgende Aar vare lidet gunstige for ham. Men efter at Frederik III var bleven Konge, begyndte Offe Schades Udsigter at bedre sig. Han fik først nogle mindre norske Len, af Hensyn til hvilke han med sin Familie tog Bolig i Helsingør. 1653 blev han Lensmand i Nykjøbing p. F., og s. A. udnævntes han til Hofmester for Kongens ældste Søn, Prins Christian. Den 20. Sept. 1654 døde hans Hustru i Flensborg, til hvilken By han med Familie var søgt hen for at undgaa Pesten. 1655 fulgte han den unge Prins paa hans Hyldingsrejse i Danmark, og næste Aar var han i samme Anledning med ham i Christiania. 1657 ombyttede han Nykjøbing med Roskilde Len, der passede bedre for ham i hans Stilling som Prinsens Hofmester. Efter at han i 7 Aar havde varetaget det sidstnævnte Hverv, udnævntes han 22. Nov. 1660 til Assessor i det nyoprettede Kancelli-Kollegium, hvilket Embede han beholdt til sin Død, 19. Okt. 1664. Hele hans Liv bærer Præg af, at han har været en brav Mand og en tro Tjener.

gav denne Stilling for ganske at hellige sig til Hertugens Opdragelse, et Hverv, hvortil han, efter Resultatet at dømme, vistnok har været særdeles godt skikket.

Vi kunne ikke følge Hertug Ulriks »Skolegang« i det enkelte. At han har været et tidlig udviklet Barn, der med Lyst og god Evne har tilegnet sig Undervisningen, fremgaar af flere Omstændigheder: Vi skulle minde om de vel noget overdrevne, men dog mærkelige Ytringer om hans Barndom og Ungdom, der findes i Gravskriften over ham. Efter at hans Fødsel er nævnet, siges der nemlig: »Statim perfecti ævi exemplum repræsentans Patriæ votis nîl deesse passus est. Nunqvam Puer, nunqvam Adolescens, semper Vir fuit, adeo feliciter ætatem ante annos prævenit[1]«.

I Faderens Dagbøger forekommer Ulrik kun sjeldent[2]. Exempelvis kan nævnes, at han med de andre Børn 1. Juli 1618 førtes fra Frederiksborg til Antvorskov, hvor de skulde blive en Tid lang[3]. Vi se den lille Dreng ligesom for vore Øjne i alvorsfuld Grandezza, naar Christian IV i et Brev af 5. December 1620 omtaler »Hertug Ulriks spanske Kraver« som det Mønster, hvorefter nogle lignende skulde syes til en af hans Brødre[4].

Den første Gang, vi finde noget skriftligt fra Hertug

[1] Marmora Danica I, 8.

[2] Man maa ikke lade sig vildlede af, at den i Chr. IV's Breve og Dagbøger jævnlig forekommende »Hertug Ulrik« ikke sjeldent i Registrene til vedkommende Udgaver betegnes som Kongens Søn, medens det i mange Tilfælde er Kongens Broder, der menes. Jeg har selv begaaet den modsatte Forvexling i Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. IV, 173, Not. 2.

[3] Nyerup, Magazin for Reiseiagttagelser IV, 428. Under 12. Dcbr. 1621 findes antegnet, at Prinsen (Christian) med de andre Børn kom til Frederiksborg, hvorfra de 6 Dage senere flyttedes til Kronborg.

[4] Chr. IV's egenhændige Breve I, 184.

Ulriks Haand, er 1621, da han, 10 Aar gammel, med fast og smuk Haand nedskrev det af ham — vel efter hans Lærers Raad — valgte Symbolum »Pietas ad omnia utilis« (Gudsfrygt er nyttig til alle Ting) i en dansk Students, Anders Clausens, Stambog[1]).

Ved samme Tid begynder Christian IV's Bestræbelser for, at ogsaa denne Søn, ligesom den ældre Broder, Frederik, fremtidig kunde blive forsørget med Indkomsterne af gejstlige Stifter i Nordtydskland. Under 24. Oktober 1621 har Kongen saaledes antegnet i sin Dagbog: »Fik (ɔ: gav) jeg Martino von Meden 400 Guldgylden og 250 Daler in Specie, som han til Bremen i Kapitlet for min Søn, Hertug Ulrik, skal udgive[2])«. Pengenes Bestemmelse erfares vistnok af Slanges Bemærkning om, at Prins Ulrik 1622 tiltraadte det Kannikedømme i Bremens Kapitel, som af Kong Christian for to Aar siden var »blevet antaget paa Just Høegs Navn[3])«.

Senere hen i samme Aar (1622) naaede Ulrik at blive valgt til Coadjutor i Stiftet Schwerin, hvor Farbroderen af samme Navn var Administrator. Hertug Frederik, Christian IV's næstældste Søn, havde tidligere indehaft denne Udsigt til fremtidig at opnaa Indkomsterne af Stiftet Schwerin; men da hans Fader imidlertid havde udvirket, at han var bleven valgt til Coadjutor i Stiftet Verden, og der var aabnet ham Udsigt til med Tiden ogsaa at blive Ærkebiskop i Bremen, saa havde han aftraadt sin Adkomst til Stiftet Schwerin til bedste for sin yngre Broder[4]). Ogsaa Bispedømmet Kamin i Pommern

---

1) Thottske Saml. 553, 8vo. Under Valgsproget er skrevet: Huldricus D. G. Hæres Norvegiæ, Dux Slesvici Holsat. etc.

2) Schlegel, Saml. zur dän. Geschichte II, 1, 67.

3) Christian IV's Historie S. 484. Slange kalder Just Høeg for Rigens Raad, hvilket han dog ikke var paa den Tid.

4) Slange, Chr. IV's Hist. S. 484. 504. Jahn, Chr. IV's Krigshistorie II, 51. 61—2.

spekulerede Christian IV paa at skaffe sin Søn Ulrik. Fyrstbiskoppen i dette Stift, Hertug Ulrik af Pommern, var nemlig død 31. Oktober 1622. I de første Dage af Aaret 1623 udfærdigede Kongen da Instruktion for tvende Kancelliembedsmænd, Niels Friis og Martin von Meden, der skulde drage over til Kamin for at virke for Valget af den endnu ikke 12aarige Hertug Ulrik til Stiftets Biskop. Men skjønt det ikke manglede paa, hvad der hørte til for at drive et saadant Valg igjennnem, nemlig gode Salærer til Domkapitlets Medlemmer, lykkedes Planen dog ikke, da en Hertug af Pommern gik af med Sejren[1]).

I Forsommeren 1623 var Hertug Ulrik første Gang udenfor Fædrelandets Grændser. Hans Fader, der opholdt sig i Holsten, befalede nemlig ved Skrivelse af 12. Maj Christen Thomesen (Sehested), der var Hofmester for Hertug Frederik, at komme med denne og Hertug Ulrik over til Kongen. De skulde møde sørgeklædte, ledsagede af deres Lærere og nogle af de adelige Drenge, der tjente dem til Opvartning og nød Skolegang sammen med dem. Anledningen var sikkert, at Biskoppen af Verden, Hertug Philip Sigismund af Brunsvig, nys var død, og at Hertug Frederik nu skulde tiltræde Stiftet. Statholderen i Slesvig og Holsten Gert Rantzau samt ovennævnte Hofmester fik senere, efter at Kongen havde faaet sine Sønner over til sig, Instrux om, hvorledes de skulde indrette en Hofstat for Hertugerne paa Slottet Rotenburg i Verdens Stift. Naar de vare komne dertil, skulde de blandt andre Hverv ogsaa sørge for, at Hertug Ulrik blev »installeret« (formodentlig som Coadjutor i Schwerin), samt træffe en saadan Ordning, at det Præbende i Verdens Kapitel, som Kongen tidligere i dyre Domme havde erhvervet til Hertug Frederik, men som han nu ikke kunde beholde, naar

---

[1]) Christian IV's egenhændige Breve I, 277.

han blev Biskop sammesteds, sikredes hans yngre Broder[1]).

Vi vide ikke med Vished, hvor længe Hertug Ulriks Ophold i Tydskland har varet; men det er rimeligt, at han er kommen tilbage i Midten af Juli 1623, efter at hans Broder var indsat til Biskop i Verden. Herpaa tyder den Omstændighed, at Mogens Høeg 18. Juli s. A. beskikkedes til Kammerjunker hos ham[2]). Hans forrige Kammerjunker, den tidligere nævnte Vincens Stensen, havde nemlig fratraadt Stillingen, kort før Rejsen til Holsten gik for sig. Paa selve Rejsen og under Opholdet paa Rotenburg havde Jørgen Schult, der var Kammerjunker hos Hertug Frederik, vistnok ogsaa fungeret i samme Egenskab hos Hertug Ulrik.

Den 27. Marts 1624 døde Christian IV's Broder, Hertug Ulrik, Administrator for Schwerin Stift, i sin Residens Bützow. Nogen betydelig Personlighed synes han ikke at have været; han gjør nærmest Indtrykket af en godmodig Herre, der nok holdt af at leve godt og at more sig. Til sin kongelige Broder synes han stedse at have staaet i det bedste Forhold. Hans Jordefærd fandt Sted i Bützow den 24. Maj s. A. med megen Højtidelighed. Prins Christian og 100 danske Adelsmænd mødte sørgeklædte (i lange Kapper) ved Begravelsen, ved hvilken Professor Jesper Brochmand førte Ordet, og gjorde det paa en Maade, der vakte megen Beundring[3]).

Den unge Hertug Ulrik, der var udset til Farbroderens Efterfølger, var ikke tilstede; men allerede inden Begravelsen havde Domkapitlet i Schwerin henvendt sig til den danske Konge med Begjæring om, at han ved et

---

[1]) Christian IV's egenhændige Breve I, 304—5, 310—11

[2]) Grundtvig, Meddel. fra Rentekammer-Archivet 1872, S. 132.

[3]) Danske Mag. 4. R. IV, 69. Jvfr. Schlegels Slange III, 228.

Beskyttelsesbrev vilde sikre Stiftet mod alle Fordringer og Forulempelser af andre Prætendenter, naar hans Søn blev valgt i den afdøde Biskops Sted. Det danske Rigsraad var meget betænkeligt ved at underskrive en saadan Forpligtelse, da den let kunde føre Danmark ind i vidtløftige Forviklinger; dog gik det endelig ind derpaa med visse Forbehold, som Kongen indrømmede[1]). Da Hertug Ulrik var mindreaarig, havde Domkapitlet forlangt af Christian IV, at han vilde beskikke en Statholder i Stiftet, indtil Hertugen naaede 18 Aars Alderen. I Anledning af disse Forhandlinger bemyndigedes to Medlemmer af det danske Rigsraad, Mogens Kaas og Thage Thott, til at drage over for at bringe disse Sager i Orden, efter at de havde deltaget i den afdøde Administrators Begravelse[2]). Tillige overdroges det Dr. Leonhard Metzner paa Kongens og Dr. Christoffer von der Lippe paa Enkedronning Sofies Vegne at drage med for at træffe den fornødne Ordning med Hensyn til den afdøde Hertug Ulriks Efterladenskaber[3]).

Resultatet blev, at Statholderskabet i Stiftet overdroges Domprovsten Otto v. Estorph og Domherren Wol-

---

[1]) Erslev. Aktst. til Rigsraadets og Stændermødernes Hist. i Chr. IV's Tid I, 402, 407.

[2]) Anf. Skr. I, 438. Den 17. Maj 1624 udfærdigedes Kreditiv til Domkapitlet i Schwerin for de nævnte Medlemmer af Rigsraadet, og samtidig tilstilledes der Domkapitlet Afskrift af et Brev af samme Dag fra Christian IV til Hertug Adolf Frederik af Meklenborg, som havde begjæret, at Kongen ved Hertug Ulriks forestaaende Stadfæstelse som Administrator for Stiftet Schwerin vilde anbefale Kapitlet at vælge Hertugens lille Søn til Ulriks Coadjutor — en Begjæring, som Kongen undslog sig for at opfylde, idet han henviste til, at begge de nærmest vedkommende helst maatte blive noget mere til Aars, inden der blev truffet Bestemmelse om denne Sag. (Ausländ. Registrant).

[3]) Slange, S. 504. Jvfr. Chr. IV's egenh. Br. I, 398, hvor der findes en Befaling fra Kongen til Henrik v. Hagen kaldet Geist, Stiftshøvedsmand i Schwerin Stift, angaaende afd. Hertug Ulriks efterladte Sager.

rath v. Plessen, og da den sædvanlige Valgkapitulation var udstedt paa Hertugens Vegne, sørgede Kongen for, at Ulrik ledsaget af ovennævnte Dr. Leonhard Metzner og Jørgen Schult i August 1624 aflagde et Besøg i Bützow for at fremstilles for Domkapitel[1]). Det var sikkert ved denne Lejlighed, at han »med tilbørlige Ceremonier og kraftig Eds Aflæggelse« blev hyldet af Stiftets Undersaatter[2]). I den følgende Tid kaldes han Electus til Schwerin Stift eller Administrator for samme. For at forøge de til hans Underholdning henlagte Indkomster (Taffelgodset), havde hans Fader erhvervet nogle meklenborgske Godser (Ziebüll og Gallentien), der altsaa vilde blive hans Privatejendom, naar han en Gang virkelig skulde komme til at residere i Bützow[3]). I det hele fulgte det jo af sig selv, at Christian IV maatte være Sønnens Værge, saa længe han endnu var umyndig. Vi finde saaledes, at da den udvalgte Biskop af Schwerin med andre Rigsstænder i Foraaret 1625 var indkaldt til en Kredsdag i Brunsvig, overdrog Kongen Henrik Rantzau til Schmol og Landkansleren i Slesvig og Holsten, Dr. Theodor Busse, at møde paa Ulriks Vegne for at deltage i Forhandlingerne[4]).

Til de Herligheder eller Forpligtelser, der fulgte med den schwerinske Bispeværdighed, hørte ogsaa Stillingen

---

[1]) Slange. Chr. IV's Hist., S. 504. I Laur. Jacobsens Ligpræd. over Jørgen Schult, S. 41—2, henføres denne Begivenhed urigtig til et tidligere Tidspunkt (1621). En Befaling til J. Schult (dat. 16. Aug. 1624) om at have god Indseende med »al Tingest«, særlig Kjøkken og Kjælder, paa Hertug Ulriks Rejse til Schwerin, findes i Sjæl. Tegnelser XXVII, 397.

[2]) Se Tillæg af 10. Febr. 1633.

[3]) Fridericia. Danmarks ydre polit. Hist. 1629—60. I, 137. Allerede i Okt. 1619 havde de kgl. Kommissærer Marqvard Pens og Vilhelm Below i Forening med den ældre Hertug Ulrik optaget Syn over Godset Ziebüll. (Rigsark., Saml. Meklenborg. 41).

[4]) Londorphius, Acta publica (1668). III, 923.

som Kansler ved Universitetet i Rostok. Da Ulrik selvfølgelig endnu ikke personlig kunde varetage de til denne Værdighed henhørende Funktioner, udnævnte Christian IV den 11. Maj 1624 en af Professorerne i Rostok til indtil videre at være hans Vicarius som Universitetets Kansler eller Kurator[1]).

Medens Hertug Ulriks Navn saaledes paraderede paa den forreste Plads ved Rostoks Universitet, spillede Navnets Besidder i Hjemmet den mere beskedne Rolle som Lærling. Hans Uddannelse var jo langt fra endnu afsluttet. I samme Aar, i hvilket de ovenomtalte Begivenheder forefaldt, kom Ulrik, ledsaget af sin »Tugtemester«, den tidligere nævnte M. Niels Frantsen, til Akademiet i Sorø. Mærkeligt nok findes hans Navn ikke indskrevet i Akademiets Matrikel; men da hans Broder, Hertug Frederik, med sin Lærer, M. Johan Borchardsen, kom her 1. Maj 1624, er det sandsynligt, at Ulrik er kommen paa samme Tid. Christian IV havde med sædvanlig Forsynlighed ordnet alt paa det bedste for sine Sønner under deres Ophold ved Akademiet. Han havde ladet opføre en Gaard til deres Beboelse og havde givet dem egen Hofstat[2]).

I Sorø fik Hertug Ulrik nu Lejlighed til ikke blot at fortsætte sine Studeringer, men ogsaa til at faa Øvelse i levende Sprog og til Uddannelse i ridderlige Færdigheder, som Fægtning, Ridning, Dans, Tegning o. l., som en Kongesøn ikke maatte savne[3]). Selv i Musik synes han at have nydt Undervisning, da der er opbevaret en Notits om, at Orgelbygger Johan Lorentz 22. Novbr. 1624 fik

[1]) Se Tillæg, Nr. 1.
[2]) Tauber, Sorø Academi, S. 48.
[3]) Hos S. B. Smith i Danske Saml. 2. R. I, 149, Not. 2, omtales det Hverv, Alexander Küchelsom havde faaet, nemlig at lære Hertugerne Frederik og Ulrik »at danse og andre Exercitia« under deres Ophold i Sorø. Hans Bestalling var af 24. Juni 1624.

udbetalt 5 Rdl. for et lidet Clavicordium, der var kjøbt af ham til Hertugerne Frederik og Ulrik [1]. Som et vakkert Træk fra Prinsernes Ophold i Sorø kan nævnes, at da den berømte hollandske Lærde, Dr. Johannes Meursius 1625 var kommen hertil for at overtage Professoratet i Historie og Statsvidenskab, indbød de ham strax, Dagen efter hans Ankomst, til at spise hos dem, og viste ham siden megen Opmærksomhed ved at aflægge ham Besøg og paa anden Maade [2].

Fra Aaret 1625 indeholder Christian IV's Dagbog to Regnskabsposter, som her kunne anføres, nemlig: »1. Januar, gav jeg Hertug Ulrik 10 Rosenobler, 20 Gylden og 20 Daler« (en lignende Gave fik Broderen Frederik) og: »23. Okt. gav jeg Kapitlet i Bremen for min Søn H. Ulrik 20 Guldgylden og 21 Daler [3]. Hvad den første Post angaar, kan bemærkes, at saa stor en Nytaarsgave havde Ulrik neppe nogensinde tidligere faaet; men han havde jo ogsaa i det forløbne Aar gjort et godt Skridt fremad. Den anden Post vedrører vel det Kanonikat, som Kongen nogle Aar tidligere havde erhvervet til Sønnen, skjønt man skulde mene, at et saadant Præbende nu snarere burde give Indtægt end Udgift.

Aaret 1626 tilbragte Hertug Ulrik vistnok væsentlig i Sorø. I en Stambog, der har tilhørt daværende Konrektor ved Vor Frue Skole i Kjøbenhavn, M. Jørgen Theophilisen Sadolin (siden Præst i Stokkemarke paa Laaland), findes følgende Antegnelse [4]:

[1] F. R. Friis, Trefoldighedskirken i Christiansstad, S. 24, Not.
[2] Tauber, Sorø Academi, S. 42.
[3] Nyerup, Mag. for Reiseiagttagelser. IV, 510 548.
[4] Ny kgl. Saml. 394. 8°. At Antegnelsen netop skulde være sket i Sorø, er der dog ingen Antydning af, og det er ikke en Gang sandsynligt, da Stambogen formodentlig ellers vilde have indeholdt Mindeblade fra nogen af de Lærde, som den Gang fandtes i Sorø. Men saadanne findes ikke i den.

Anno 1626.
Pietas ad omnia utilis.
Huldricus D. G. Admi. Ep. Sverin. Hæres Norvegiæ,
Dux Slesvici, Holsatiæ etc.

Den 11. August s. A. blev den tidligere nævnte Jørgen Schult, en bremisk Adelsmand, der var kommen i dansk Hoftjeneste, udnævnt til Hofmester for Hertugerne Frederik og Ulrik[1]). Ikke længe efter maa de to unge Herrer have gjort en Rejse til Slesvig, vistnok i den Hensigt at drage videre syd paa for at mødes med deres Fader, som de ikke længe havde set, da han var optagen af Krigen i Nordtydskland. Jørgen Brahe har i sin Dagbog antegnet under 25. August 1626: »Kom Hertug Frederik og Hertug Ulrik over ved Assens, og fulgtes Just Høeg med dem«. Den Gang var, som samme Dagbog viser, Efterretningen om Kongens Nederlag ved Lutter am Barenberge (17. August), der frembragte en saa sørgelig Vending i Danmarks Skjæbne, endnu ikke naaet til Assens[2]). Om Hertugerne, efter at de paa Slesvigs Grund havde faaet Efterretningen, ere rejste videre, eller om de ere vendte tilbage igjen, maa vi lade uafgjort.

Blandt de Besiddelser eller Forleninger, som den afdøde Hertug Ulrik havde haft, var Stiftsgodset i Slesvig eller Svavsted Amt. Da Kongen havde stillet Anmodning til Rigsraadet om, at hans Søn Ulrik maatte blive forlenet dermed, bevilligede det under 10. Februar 1627 paa

---

[1]) Grundtvig, Meddel. fra Rentekammer-Archivet, 1872, S. 130. Jvfr. Bruun, Gunde Rosenkrantz, S. 67. Fridericia, Danm. ydre pol. Hist. 1629—60. I, 93.

[2]) Vedel Simonsen, Hr. Jørgen Brahe, S. 35. Havde Meningen af ovenanførte Notits været, at Hertugerne kom fra Slesvig til Assens, saa maatte de have bragt Efterretning om Slaget; men J. Brahe bemærker udtrykkelig, at han selv først fik den nogle Dage efter, da han kom til Haderslev.

det store Møde i Odense denne Begjæring, imod at der udstedtes den sædvanlige Revers til Sikkerhed for, at denne Forlening ikke skulde komme Riget til Skade[1]). For øvrigt har Hertug Ulrik neppe i de første Aar haft nogen videre Indtægt deraf; thi snart efter væltede Krigens Bølger ind over Halvøen med frygtelige Ødelæggelser i sit Spor[2]). Inden dette imidlertid endnu var sket, afsluttedes Ulriks Undervisning i Hjemmet, da han, efter Tidens Skik, nu skulde drage udenlands for videre at uddannes. I Marts 1627 opgav hans Lærer, M. Niels Frantsen, der nys var kaldet til Sognepræst i Vejle, den Stilling, som han nu havde indtaget i 10 Aar[3]), og i April s. A. begav Hertug Ulrik sig paa Rejse ledsaget af sin Hofmester, Jørgen Schult, og et Par opvartende Kavallerer, nemlig Kammerjunker Mogens Sehested og den tidligere nævnte Page, Offe Skade, der ogsaa havde været hos Hertugen i Sorø, samt nogle faa Tjenere.

Vejen lagdes over Fæstningen Stade ved Elben, hvor Christian IV endnu holdt sig. Derfra afsejlede Hertug Ulrik med sit lille Følge den 23. April 1627 og kom Dagen efter til Delfzijl ved Dollart Bugten i Friesland. Ved Hjælp af de Levnedsbeskrivelser, der haves over Jørgen Schult og Offe Skade[4]), og det udførlige Regnskab, der førtes over Udgifterne paa Rejsen[5]), kunne vi følge Selskabet fra Sted til Sted.

Den 25. April sejlede de i en Baad fra Delfzijl til

---

[1]) Erslev, Aktst. til Rigsraadets og Stændermødernes Hist. i Chr. IV's Tid. II, 5. 23. Slange, S. 615.

[2]) Sønderjydske Aarbøger. 1891, S. 264 ff.

[3]) Grundtvig, Meddel. fra Rentekammer-Archivet, 1872, S. 185. Ifølge Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. III, 502, var M. Niels Frantsen 19. Febr. 1627 kaldet til Sognepræst i Vejle.

[4]) Laur. Jacobsen, Ligprædiken over Jørgen Schult, 1653, S. 44—5. Rasmus Byssing, Ligprædiken over Offe Schade, 1666, S. 41.

[5]) Findes i Rigsarkivet.

Gröningen, hvor Hertugen besteg Taarnet. Dagen efter kjørte hele Selskabet i to Vogne til Leeuwarden, og derfra næste Dag til Harlingen og Stavern. 28. April sejlede de over til Enkhuysen, hvor de besaa Dr. Paludans Kunstkammer; siden kjørte de til Hoorn. Næste Dag kom de til Amsterdam. Her var Hertugen oppe i det gamle Kirketaarn og besaa det ostindiske Hus. Men Opholdet var kun kort; thi allerede 30. April sejlede de til Harlem. 1. Maj kom de til Leiden, hvor Hertugen besaa Anatomihuset. Han modtog nogle Bøger som Foræring, deriblandt Jos. Scaligers Epistolæ. Samme Dag kjørte de til Haag. 2. Maj besaa de i Ryswick Prinsen af Oraniens Stald og kjørte siden til Delft, hvorfra de sejlede til Rotterdam. Her besaa de Dagen efter Prinsen af Oraniens Jagtskib, hvorpaa de sejlede til Dordrecht, og rejste siden videre over Veere til Middelburg, hvor Hertugen fik Meddelelse om, at et Orlogsskib, som Herrestaterne havde stillet til hans Raadighed for at føre ham til Frankrig, laa rede ved Vlissingen. I den Anledning havde han Prinsen af Oraniens Præsident i Middelburg som Gjæst hos sig til et splendid Maaltid, inden han kjørte til Vlissingen[1]). Den 7. Maj blev det lille Rejseselskab paa en Skude sat ud til det ventende Orlogsskib, som derpaa afgik til Calais.

Sørejsen varede kun en Dags Tid. Efter at have givet Officererne og Mandskabet Foræringer, gik Hertugen i Land i Calais. Da der den Gang ikke gik nogen Postbefordring herfra til Frankrigs Hovedstad, lejedes der en Kurér med Heste, hvorpaa Herrerne red til Paris[2]), medens

---

[1]) Regnskabet indeholder herom: „6 Maji zu Middelburg, wo S. F. Gn. des Printzen von Uranien Præsidenten, welcher Befehl wegen des zu S. F. Gn. von den Herrn Staeten verwilligtes Orlogsschiff bekommen, bey sich gehabt, verzehret 33 Rthlr. 35 Stüber«.

[2]) Regnskabet: »Den Boten, womit S. F. Gn. nebenst dreyen Persohnen von Calis (weil sonsten des Orts keine bessere Com-

Tjenerne og Bagagen fulgte efter paa en Kærre. Opholdet i Paris varede fra 12. til 15. Maj. Herfra skrev Ulrik til sin Broder, Hertug Frederik, og meldte sin Ankomst til Frankrigs Hovedstad[1]). Det vækker nogen Forundring, at han siger, at det endnu var uafgjort, hvor de videre skulde begive sig hen, da vi af Udgiftsbogen se, at Herrerne allerede Dagen efter til Hest begav sig paa Vejen til Orleans. Da det var Hurtigløbere (»zele Pferde«), man havde lejet, tilendebragtes den ret betydelige Afstand (15 Mil i lige Linie og altsaa i Virkeligheden vistnok en Del længere) i to Dage, hvorpaa Selskabet sejlede ned ad Loire forbi Blois, Amboise (begge Steder besaa Hertugen de derværende kongelige Slotte), Tours, Saumur til Angers i det vestlige Frankrig, hvor Jørgen Schult mente det »bekvemmest« for Hertugen at opholde sig en Tid lang, »efterdi den kongelige Hofholdning var der[2])«.

Ankomsten til Angers var den 21. Maj 1627. I Begyndelsen boede Selskabet i et Værtshus, siden i et »Logement«, hvor de ogsaa fik deres Kost. Ved Angers var et gammelt Slot, som Hertugen besaa. Det omtales, at her residerede kongelige Raader (en af disse udbad sig senere Hertugens Kontrafej, som han fik); men forøvrigt er der ingen Spor af, at Hertug Ulrik her er kommen i Forbindelse med noget Hof. Derimod blev der flittig taget fat paa forskjellige Øvelser, uden at disse dog synes at have staaet i nogen Forbindelse med det Universitet, som fandtes i Angers. Hertugen fik en fransk Sprogmester[3]) og en Lærer i Fægtning og Dans. For

modität vorhanden) bis Paris gereiset, und dieselben (!) mit freiem Essen, Trincken und anderer Notturfft unterweges versehen musste, gegeben 50 Cronen«.

[1]) Se Tillæg, Nr. 2.

[2]) L. Jacobsen. Ligpræd. over Jørgen Schult, S. 44 f.

[3]) Til Hertugens Behov kjøbtes franske og andre Bøger for 6 Cron. 1 Guld. 8 Sous.

Selskabs Skyld deltog hans Page (Offe Skade) ogsaa i disse Undervisningstimer. Desuden blev der antaget en berømt Mathematiker til Lærer for Hertugen. Af Regnskabet ses, at der i September anskaffedes et temmelig kostbart Instrument til Fremme for den mathematiske Undervisning[1]), ligesom denne senere udstraktes til Afstikning af Fortifikationer i Marken. En Berider øvede den unge Kongesøn i Turnering, i hvilken Anledning der til ham anskaffedes en Spydgjord (»Spiesgürten«) og en Landse til Ringrenden; og da han naaede saa vidt, at han første Gang tog Ringen, fik Berideren en Foræring. At han har øvet sig i Musik, skjønnes deraf, at der kjøbtes en »Violigam« og senere en lille »Viole« til ham; begge forsynedes siden jevnlig med nye Strenge. Det ses dog ikke, om han har haft nogen Lærer i Musik, ligesaa lidt som i Tegning, Maling og Stikning i Kobber. Men det vide vi, at Hertug Ulrik syslede med alt dette[2]), og desuden med Tillavning af Fyrværkerisager. I Boldhuset og paa Palle Maille tilbragtes ikke faa Timer med Boldspil, saa man bliver ganske forundret ved at se, at den 16aarige Yngling ved Siden af alle disse forskjellige Sysler kunde faa Tid til at udarbejde latinske Taler, som endog bleve trykte[3]). Besøg i Komediehuset omtales meget

[1]) »Vor ein von Messing gemachtes Instrument, so S. F. Gn. zu der Mathematique gebrauchen, nebenst den dazu gehörigen Futter — 22 Cron. 1 Guld. 2 Sous«. »Vor ein Magnet Stein zu selbiges Instrument — 1 Cr. 1 G.«. Den mathematiske Undervisning, Hertug Ulrik modtog, omtales ogsaa i et Brev fra Hofmesteren Jørgen Schult til Christian IV (se Schlegel, Geschichte Chr. IV von Slange. III, 342—3 Not.).

[2]) »Weiln S. F. Gn. ein Gemählte gemacht und hernach in Kupffer stecken lassen, ist davor gegeben — 2 Cr. 2 G. 16 S.« — »Vor etzliche Kupfferne Platten nebenst Steckeyssen, worauff S. F Gn. gegraben — 2 Guld. 4 Sous«.

[3]) »Weyln S. F. Gn. etzliche Orationes gemacht, und selbige gerne drucken lassen wollen, ist davor zudrucken gegeben — 3 Cron.

sjældent; men derimod gjordes jevnlig Udflugter til mærkelige Steder i Omegnen, saaledes i August til Brissac for at bese Slottet der; i September en to Dages Tur til Hest til det store Jesuiterkollegium i la Fleche; i første Uge af Oktober ned ad Loire til Nantes med det gamle Slot og den mærkelige Søhavn; i November til Doue for at bese Ruinerne af et romersk Amfitheater og andre Levninger fra Oldtiden, som fandtes der; i December til Saumur, hvor Slottet og vel ogsaa Huguenotternes Universitet tildrog sig Opmærksomheden.

Ved Gjennemlæsning af den Regnskabsbog, der førtes paa Rejsen, faar man et meget stærkt Indtryk af, at Frankrig paa hin Tid i materiel Kultur stod højt over de nordiske og tydske Lande. Alle Midler til et forfinet Liv vare her tilstede i en mærkelig Grad, saa det ikke er underligt, at Frankrig i den følgende Tid kom til at føre an paa dette Omraade. Den unge danske Kongesøn blev efter sin Ankomst til Angers forsynet med forskjellige Toiletgjenstande og Klædningsstykker, der vise, at han maatte følge med Strømmen. Vi kunne ikke nævne dem alle. Men enkelte Exempler ville maaske ikke savne Interesse, saasom: Silkestrømper, under hvilke man bar linnede Strømper; hvide Støvler med »Galossen«; Hattegehæng af Sølv- og Guldbroderi og Snorer; Fløjels Nathue; Bordtæppe til Hertugens »Studerekammer«; en Kappe af violet Gro de Tours; en Camisole (paa Tydsk: Futterhembdt, d. e. Slaaprok) af blommet Gro de Tours; en Klædning af graat spansk Klæde, besat med Guld- og Sølvgalloner, gyldne Snorer og Kniplinger. — Da Hertugen senere kom til Paris, blev Pragten i Klæde-

---

12 Sous« (Sept. 1627). Henimod Afrejsen fra Angers forfattede Sprogmesteren nogle Carmina til Hertug Ulriks Ære, hvilke denne lod trykke (Jan. 1628).

dragt endnu større. Thi her anskaffedes der en rød Skarlagens Klædning og Kappe til ham, fodret med Plüsch. item karmosinrødt Atlask med Tilbehør til en Galladragt.

Hjemme i Danmark saa det imidlertid sørgeligt ud. Den overordentlig ulykkelige Gang, Krigsbegivenhederne havde taget, da de kejserlige Tropper oversvømmede hele Halvøen, bevirkede, at de i Kjøbenhavn værende Medlemmer af Rigsraadet den 24. September 1627 indgik til Kongen med en Forestilling om, at Prinsen og de andre to fyrstelige unge Herrer, Frederik og Ulrik, endelig maatte blive hjemkaldte[1]). Et Brev, som Ulrik i samme Efteraar tilskrev Broderen Frederik, viser, at de sørgelige Efterretninger hjemmefra havde gjort dybt Indtryk paa ham; dog søgte han Trøst i Haabet om, at Lykken atter kunde vende sig[2]). Hjemkaldt er han neppe bleven. I Oktober s. A. gjorde hans Hofmester en 5 Dages Rejse fra Angers for at se sig om et andet Sted, hvor Hertugen kunde opholde sig[3]). Men han har vistnok ikke fundet noget; thi den 1. December skrev han til Christian IV, at Hertug Ulrik havde mest Lyst til at forlade Angers, men paa Grund af Pesten[4]) og Kampen, der den Gang førtes af den franske Konge mod Huguenotterne i Rochelle, holdt Jørgen Schult en videre Rejse i Frankrig for usikker[5]).

De forblev da endnu en Tid i Angers. Nytaarsaften kom Stadens Musikantere, Trompetere og Trommeslagere i Optog for at ønske Hertugen et glædeligt Nytaar. I

[1]) Erslev, Aktstykker t. Rigsraadets og Stændermød. Hist, II. 50.
[2]) Se Tillæg, Nr. 3.
[3]) Regnskabsbogen i Rigsarkivet.
[4]) Om Sygdommen havde naaet Angers, ses ikke; men i Oktober og December 1627 var Hertugens Page (Offe Skade) gjentagne Gange syg; og da Rejseselskabet i Febr. 1628 kom til Paris, maatte Kammerjunker Mogens Sehested efterlades syg i denne Stad.
[5]) Schlegel, Geschichte Chr. IV von Slange. III, 342—3, Not.

Januar 1628 gjordes Forberedelser til Afrejsen, blandt andet ved Indkjøb af Rejsetøj, og i de første Dage af Februar begav Selskabet sig, ført af en Kurér, til Paris. Her opholdt Hertugen sig fra den. 7 til den 19. Februar og gjorde imidlertid Udflugter til Fontainebleau og St. Germain, ligeledes fortsatte han Fægteøvelserne[1]). Han traf i Paris sammen med den danske Regjerings Sendebud Christen Thomesen (Sehested), som medgav ham Breve til Hjemmet[2]), og da hans Rejsekasse var tom, optog han hos den danske Agent Peder Vibe 7000 Gylden[3]).

Det havde tidligere været Planen, at Hertugen fra Frankrig skulde begive sig til England[4]); men denne Plan maa af ubekjendte Grunde være bleven opgiven. Den 19. Februar 1628 forlod Hertugen Paris og begav sig til St. Denis for at bese de derværende Rigsklenodier og historiske Mærkværdigheder. Til dette Ophold i St. Denis maa det rigtige, der kan være i den af Holberg og andre ældre Forfattere fortalte Anekdote om Hertugerne Frederiks og Ulriks Prøvelse af den franske Kongekrone vistnok henføres[5]). Men der er rigtignok derved at bemærke, at Hertugerne neppe have været samtidig i St. Denis, hvorved Anekdoten taber det meste af sit Værd, om den

---

[1]) Regnskabsbogen i Rigsarkivet.

[2]) Kirkehist. Saml. 3. R. VI, 338.

[3]) Foruden de 500 Rthlr., som 20. Apr. 1627 udbetaltes i Stade af Rentemester Axel Arnfeld, hævedes fra Tid til anden paa Rejsen, dels hos Bankieren Pawel de Willom i Amsterdam, dels hos Peder Vibe i Paris, 4680 franske Croner. Angaaende de i Regnskabet omtalte Mynters Værdi kan bemærkes: 1 Pistolete = 3 Rthlr. 4 Stüber = 2 Cron. 28 Sous. 1 Cron. = 3 Gulden. 1 Guld. = 20 Sous. 1 Sous = 6 Doubles.

[4]) Jørgen Schults ovenanf. Br. af 1. Dcbr. 1627 t. Chr. IV.

[5]) Holberg, Dannemarks Riges Hist. 3. Opl. III, 22 f. Giessing, Jubellærere I, 360 f.

ellers har noget, og det hele ikke har været en af de forevisende Munke oftere opført Komedie, vel skikket til at gjøre besøgende fyrstelige Personer villigere til at honorere den artige Foreviser paa en liberal Maade.

Fra St. Denis gik Rejsen til Calais, hvor Hertug Ulrik opholdt sig fra den 25. Februar til den 9. Marts 1628. Allerede Dagen efter Ankomsten sendte den hollandske Resident i Calais Bud ud til et Orlogsskib, der laa en Mil ude i Søen, om at holde sig rede til at overføre Hertugen til Holland. Vi vide ikke, hvorfor Hertugens Ophold i Calais alligevel blev saa langt, men Regnskabsbogen viser, at han flittig besøgte Fægtesalen og Boldhuset, og at han en Dag paa sidstnævnte Sted tabte en større Sum til en fransk Greve.

Den 11. Marts ankom Hertug Ulrik paa det omtalte Orlogsskib til Vlissingen, medens hans Bagage afgik med en Skipper direkte til Amsterdam. Da Hertugen selv naaede hertil, forsynede han sig med forskjellige til Krigsudrustning hørende Sager, saasom Køllert, Pistoler, Kaarde m. m., vistnok et Tegn paa, at Planen, om at han efter sin Hjemkomst skulde deltage i Gustav Adolfs Felttog, allerede da var fattet. Fra Amsterdam afgik han den 19. Marts over Enkhuysen og Harlingen til Vlielandt, hvor han stødte sammen med sin Broder, Hertug Frederik, der en Tid lang havde opholdt sig ved sin Frænde, Statholder i Friesland, Grev Ernst Casimirs Hof. I Vlielandt blev Opholdet langvarigt, vistnok fordi der ventedes paa et dansk Orlogsskib, der kunde overføre begge Hertugerne til Danmark. Endelig afgik de den 12. April og kom den 17. i Sundet ved Helsingør, og Dagen efter til Kjøbenhavn. Af den betydelige Sum, som var optagen til Rejseudgifter og Indkjøb, var der ved Hjemkomsten c. 400 Rdl. in sp. tilbage, som efter Christian IV's Befaling deltes mellem de unge Hertuger, og

hvorfor de egenhændig udstedte Kvittering i Kjøbenhavn den 18. April 1628.

Medens Hertug Ulrik færdedes udenlands, var hans Bispedømme Schwerin blevet besat af kejserlige Tropper, og Residensen i Bützow var bleven plyndret. Den biskoppelige Kansler Dr. Heinrich Stallmeister søgte at redde en Del af Arkivet ved at sende det til Danmark. Men Sølvtøjet og de biskoppelige Ornater gjordes til Bytte af den daværende kejserlige Oberst Hans Georg v. Arnim[1]) — den samme Mand, som Ulrik nogle Aar senere kom til at tjene under i den kursachsiske Hær. I en Skrivelse af 28. Oktober 1627 klager Christian IV over »den Skade og Gevalt, de Rostocker os og vores elskelige kjære Søn, Hertug Ulrik, Biskop til Schwerin, tilføjet have, idet de ikke alene have forsynet de kejserlige med Stykker, Hs. Kjærligheds Residens at beskyde, medens og Hs. Kjærligheds Mobilia dennem frataget, som det befalet var at forvare, og det i lige Maade de kejserlige tilstillet[2])«. Endnu slettere kom Sagerne til at staa for Ulrik, da Kejseren i Januar 1628 pantsatte Bispedømmet Schwerin til Wallenstein[3]), der samtidig blev Hertug af Meklenborg og truede med at blive en vældig Hersker ved Østersøens Kyster. Vi skulle senere komme tilbage til de forskjellige Forsøg, Christian IV gjorde for at hævde Bispedømmet Schwerin for Sønnen, idet vi her kun bemærke, at da der i Foraaret 1628 forhandledes om de Betingelser, under hvilke Danmark mulig kunde faa Fred med Kejseren, fastholdt Christian IV, at om han end for sin egen Person vilde give Afkald paa de Stifter, han havde erhvervet til sine Sønner, saa vilde han dog paa

[1]) Jahrbuch des Vereins für meklenburgische Geschichte. XXVII, 68 ff.
[2]) Erslev, anf. Skr. II, 83—4. Jvfr. Chr. IV's egenhænd. Br. II, 105.
[3]) Fridericia, Danmarks ydre polit. Hist. 1629—60. I, 45 Not. 6.

ingen Maade med det gode eller det onde bevæge dem til at opgive de Rettigheder, de havde erhvervet[1]).

Efter Hjemkomsten fra Udlandet afløstes Jørgen Schult i sit Hverv som Hofmester hos Hertug Ulrik af en tydsk Officer ved Navn Moritz Herman v. Oynhaussen[2]). Naar netop denne blev udset dertil, da var det formodentlig af Hensyn til Hertugens forestaaende Felttog. Han havde nemlig »faaet Lyst og Begjærlighed til Krigsvæsen[3])«, og hans Fader maa have billiget hans Ønske. Den 17. Maj 1628 skrev Kongen følgende Linier fra Frederiksborg til Kansler Chr. Friis, hvoraf Indgangen giver et komisk Exempel paa Fortidens Brug eller vel rettere Misbrug af Medicin:

»Eftersom Dr. Arnisæus (Livlægen) formener at være fornøden, at Hertug Frederik og Hertug Ulrik udi denne Tid brugte noget, og han veed, at de intet gjerne vil deran med en god Villie, og jeg intet kan være tilstede førend paa Mandag Middag, muligt naar Doktoren mener dennem at skulle alt have brugt Medicin, hvorfor Du dennem skalt sige, at de dennem dertil accommoderer. Og efterdi jeg agter Hertug Ulrik til Kongen i Sverig nu strax at forskikke, saa skalt Du med Statholderen (Frants Rantzau) tale, hvilket af Skibene først færdigt kan blive, som hannem kan føre over. Jeg talede med Dig sidste Gang om en, som hannem kunde følge, om Oynhaussen endelig ikke kunde bie; paa hvilken vil tænkes, at han er tilstede, naar Gud vil, jeg kommer, saafremt at samme Oynhaussen er forrejst eller forrejser[4])«.

Nogen Tid efter afsejlede Hertug Ulrik da, »med et

---

1) Chr. IV's egenhænd. Breve II, 150—1.

2) Chr. IV's egenhænd. Breve II, 152, Not. 3, hvor der siges, at Oynhaussen 1. Maj 1628 udnævntes til Ulriks Hofmester.

3) R. Byssing, Ligpræd. over Offe Schade, S. 42.

4) Chr. IV's egenhænd. Breve II, 152—3.

skikkeligt Følge«, som Slange siger[1]), til Preussen for at indtræde i Gustav Adolfs Hær i Kampen mod Kong Sigismund III af Polen. Blandt hans Ledsagere kan nævnes Offe Skade og Jørgen Ahlefeldt[2]) og da rimeligvis ogsaa hans Kammerjunker Mogens Sehested, der ventelig er kommen tilbage fra Frankrig. At Oynhaussen har været med som Hertugens Hofmester, maa vi finde sandsynligt, særlig fordi den Udnævnelse, han senere fik som Chef for det danske Artilleri, omtrent falder sammen med Hertug Ulriks Hjemkomst[3]).

Angaaende Rejsen og de Krigsforetagender, som Hertug Ulrik tog Del i, have vi en kort, men ret indholdsrig latinsk Beretning fra hans egen Haand. Den Interesse, som den frembyder, forøges derved, at den ved sin Stil afgiver et Vidnesbyrd om, hvor vidt den unge Kongesøn var kommen i den Art Dannelse, som Tiden satte mest Pris paa. Og Udbyttet har aabenbart ikke været ringe; Hertugen har kjendelig været en flittig Discipel[4]).

Det Felttog, Gustav Adolf 1628 foretog i polsk Preussen, var besværligere og dog fattigere paa større Krigsbegivenheder, end noget af de foregaaende Aars Felttog havde været, dels paa Grund af de stærke Regnskyl, der længe standsede al Fremgang og gjorde Vejene ufarbare, dels fordi Fjenden, klog af Skade, stadig undgik aabent Slag og trættede Svenskerne ved unyttige Marscher, og endelig fordi Mytteri og Utilfredshed, foranlediget ved slette Kvarterer og Mangel paa Tilførsel, var nær ved at tage Overhaand i den svenske Hær[5]). I Hertug Ulriks Beretning

---

[1]) Kong Christian IV's Historie, S. 639.
[2]) O. Nielsen, Hist. Efterretn. om Skadst Herred, S. 189.
[3]) Chr. IV's egenhænd. Breve II, 152 Not. 3.
[4]) Beretningen er meddelt nedenfor som Tillæg Nr. 4.
[5]) Geijer, Saml. Skrifter, 2. Afd. IV, 142 ff. Gfrörer, Gustav Adolph, 4. Aufl. verbessert von Onno Klopp, S. 140 ff.

fremtræde disse uheldige Forhold vel ikke saa stærkt, som de i Virkeligheden gjorde; men de skinne dog igjennem. Allerede det var kjedeligt, at han efter sin Ankomst til Preussen maatte ligge en hel Maaned eller mere uvirksom i Elbing, inden han kom i Forbindelse med den svenske Lejr. Da han endelig var naaet til denne, blev han for øvrigt overordentlig godt modtaget. Feltmarskal Herman Wrangel hilsede ham med en Tale, og Gustav Adolf omfavnede ham som sin Søn. Fra Begyndelsen af August og indtil de første Dage af Oktober 1628, da Krigsoperationerne standsede, deltog Hertug Ulrik i de allerfleste af Felttogets omskiftende Begivenheder, hvoriblandt Erobringen af Strassburg i Slutningen af September særlig kan fremhæves.

Efter at Christian IV ved en Skrivelse af 26. September havde takket den svenske Konge for hans Vel-villie mod Sønnen og paalagt denne atter at vende hjem [1], beredte Hertug Ulrik sig til Opbrud. Den 10. Oktober skrev Gustav Adolf til Kansler Axel Oxenstjerna: »Efterdi Hs. Kjærlighed Hertug Ulrik er tilsinds at begive sig til Danmark med det allerførste, er det vor Villie, at til samme Hs. Kjærligheds Rejse lade bestille et tjenligt Hollænderskib«. Dette skulde convoyeres af et lille svensk Krigsskib. Hertugens medhavende Folk skulde ved Afrejsen have Gaver, saa gode som de kunde blive efter Tiden og Lejligheden. »Hvad Hs. Kjærligheds egen Person vedkommer, maa Hs. Kj. os for denne Gang have undskyldt, eftersom ingen Presenter findes i Forraad, som Hs Kj. kan være tjent med [2]«.

Inden Hertug Ulrik forlod Preussens Grund, fandt han Lejlighed til at aflægge et Besøg hos Kurfyrsten af

---

[1]) Chr. IV's egenhænd. Breve II, 152, Not. 2.

[2]) Axel Oxenstjernas Skrifter och Brevvexl. 2. Afd. I, 427.

Brandenburg i Morungen, hvor han blev meget vel modtaget[1]). Den svenske Konge lod en af sine Officerer, Oberstlieutenant Balchen, ledsage ham tilbage til Danmark[2]) og medgav ham et Brev til Christian IV, dat. Elbingen 26. Oktober 1628, hvori han roser Hertug Ulrik meget, og spaar Faderen Glæde af denne Søn, om han maatte blive i Live[3]). Alt tyder saaledes paa, at det kan være rigtigt, naar det fortælles, at »Hertug Ulrik blev meget afholdt af Gustav Adolf, og at han blev højt elsket, agtet og æret af den ganske Lejr[4])«. Vi finde da ogsaa, at Christian IV i et Brev af 8. November paany takkede Gustav Adolf for den Venlighed, han havde vist mod Sønnen[5]).

Efter at Hertug Ulrik med sit Følge var kommen tilbage, vistnok i de allerførste Dage af November 1628[6]), tilbragte han Vinteren i Hjemmet. Ved Hoffet stod det imidlertid paa dette Tidspunkt ikke hyggeligt til. Christian IV har flere Aar derefter, i sin Bitterhed mod sin fordums Hustru, Kirsten Munk, antegnet: »Der vi St. Mortens Aften (1628) kom til Bords (paa Frederiksborg), da sad Fru Kirsten og surmulede, og vilde hverken se eller tale til Prinsen eller Hertug Ulrik, hvorudover det Lag blev spildt«[7]). Fru Kirsten synes ellers ikke at have været uvenlig stemt mod Ulrik, men nu maatte ogsaa han undgjælde for hendes Vrede mod Faderen.

Det var maaske neppe ganske uden Hensyn til disse uhyggelige Forhold, der ikke bedredes, men forværredes,

---

1) Se Tillæg, Nr. 4.
2) Axel Oxenstjernas Skrifter och Brevvexl. 2. Afd. II, 442.
3) Svenske Acta i Rigsarkivet.
4) Slange, Chr. IV's Hist. S. 639.
5) Svenske Acta i Rigsarkivet.
6) O. Nielsen, Skadst Herred, S. 189.
7) Suhms Nye Saml. IV, 1, 130.

som Tiden gik, at Kongen den 2. December s. A. skrev til Lensmanden paa Kronborg, Frederik Urne: »Efterdi Hofholdningen en Tid lang skal holdes paa Kronborg, saa skal iblandt andet bestilles, at Hertug Frederik og Hertug Ulrik skal have deres Stue der, som de plejede at være, medens de gik i Skole, og skal hver af dem have sit Sengekammer der næst op til, hvorudinden deres Kammerjunkere skal ligge, og Kammertjenerne i Stuen, hvortil Slagbænke skal sættes, som om Dagen skal lukkes. Samme Kammerjunkere skal til deres Tøj forskaffes Lossementer i Byen, saa at ingen Ild til dennem paa Slottet holdes uden den udi Herrernes Stue«[1]).

Begge Hertugerne fik den 24. Januar 1629 Befaling fra Kongen om tilligemed Underarkelimester Peder Falk at indøve de i Kjøbenhavn tilstedeværende Bøsseskytter[2]). De unge Herrer skulde altsaa ikke ligge ledige, men gjøre Nytte. I den sidste Halvdel af Februar s. A. synes de at have ledsaget Kongen til det Møde med Gustav Adolf, der holdtes ved Rigsgrændsen i Ulfsbæk Præstegaard[3]). Naar Christian IV tog Sønnerne med, da var det vel ikke blot for at give dem en Lejlighed til at bivaane diplomatiske Forhandlinger, men maaske nok saa meget af Hensyn til deres Stilling til de tydske Bispedømmer, han havde erhvervet til dem, men som nu vare i Fjendevold. Som bekjendt førte Mødet med Gustav Adolf ikke til noget Resultat, væsentlig af den Grund at Fredsforhandlingerne mellem Danmark og Kejseren allerede vare ind-

---

1) Christian IV's egenhænd. Breve II, 170.

2) Christian IV's egenhænd. Breve II, 174—5.

3) Danske Magazin 3. R. I, 127. I den mærkelige Beretning om Mødet, som her er aftrykt, nævnes »de unge Herrer med Pfalzgreven« som kjørende i den Vogn, der fulgte efter den »Kudsk«, hvori de to Konger sad, »hver i sit Udhæng«. Men ved »de unge Herrer« kan kun menes Prinserne. Pfalzgreven var Gustav Adolfs Svoger Johan Casimir.

ledte. Danmarks Tilstand tillod det ikke at se Tiden an eller at indlade sig paa nye, vidt udseende Foretagender; thi Fjendens Occupation af hele Halvøen trykkede som en frygtelig Byrde paa det udmarvede Land, og Beboerne sukkede efter Fred.

Blandt de haarde Betingelser, som de kejserlige Deltagere i Fredskongressen i Lybek oprindelig stillede, var Opgivelsen af de Stifter, som Christian IV havde erhvervet til sine Sønner; og dette Krav blev fastholdt, medens Fredsbetingelserne forøvrigt under Forhandlingernes Gang mildnedes betydelig, særlig ved Wallensteins Indflydelse. Et Rygte fortalte, at denne skulde have tilbudt Christian IV at ville give Hertug Ulrik sin Datter til Ægte, og da vel med hende Schwerin i Medgift. At noget saadant har været paa Bane, lader sig dog ikke med nogen Sikkerhed afhjemle[1]). Derimod er det vist, at medens Christian IV, om end nødig, kunde bekvemme sig til for sin egen Person og paa Sønnernes Vegne at opgive Kravet paa Bispedømmerne, vilde han dog, ligesom tidligere, ingenlunde gaa ind paa, at de unge Hertuger skulde tvinges til ved deres Underskrift at erkjende Afstaaelsen, som det en Tid forlangtes. Saa vidt kom det da heller ikke; men da Freden den 10. Maj 1629 endelig sluttedes i Lybek, lød den paagjældende Passus: »dass Ihro Kgl. Würde der Ertz- und Stifter vor sich und deren geliebten Herrn Söhne, unter was Prætext und Schein ein solches auch sein und geschehen möchte, ferner nicht anmassen[2])«. Alt Haab var altsaa ikke afskaaret om, at Hertugerne under gunstigere Tidsforhold selv kunde gjøre deres formentlige Rettigheder gjældende. Desuden gjorde Kong

---

[1]) Fridericia, Danm. ydre pol. Hist. 1629—60 I, 48, Not. Wallensteins eneste Datter, Marie Elisabeth, var endnu ikke voxen, da Faderen døde 1634.

[2]) Slange, S. 663. 673. Fridericia a. Skr. I, 39. 49. 51. 53.

Christian overfor Rigsraadet sin Ratification af Fredsbetingelserne afhængig af, at der tilstodes ham et betydeligt Beløb af Statens Midler til at holde Sønnerne skadesløse[1].

Hvad Hertug Ulrik i Særdeleshed angaar, da var han endnu den 17. Marts 1629 paa Kronborg, da han herfra skrev til Statholder Frants Rantzau og bad ham skaffe hans Tjenere, der havde været med ham i Preussen, deres resterende Løn[2]. Den 12. April finde vi Hertugen i Rødby[3]. Kongen forberedte nemlig en Diversion mod Slesvig, da det var ham om at gjøre, saalænge Freden ikke var endelig sluttet, at vise sig fuldt rustet til, for, om fornøden, at gjenoptage Fjendtlighederne. Desuden havde han Hertugen af Gottorp mistænkt for Forbindelse med de kejserlige. Paa denne Expedition var der tiltænkt Ulrik en Kommando. Slange beretter: »Paa Toget, som Kongen selv udi Fyrstendømmerne gjorde, var hans yngste Søn, Prins Ulrik [med], som imod Slutningen af forrige Aar var hjemkommen fra Kong Gustav Adolfs Lejr imod Dantzig; og siden førte han et Regiment til Hest, som Kongen, hans Hr. Fader, hannem havde betroet, hvorved han lod se de Prøver af den Mandighed og den Forstand, hvoraf højbemeldte Konge af Sverig hannem paa det højeste havde berømmet[4])«.

Selv efter at Freden var sluttet, kunne Afvæbningen ikke strax ske, navnlig ikke inden Kejserens Ratification var indløben. Desuden var det af Vigtighed, at der var

[1]) Erslev, Aktst. om Rigsraad og Stændermøder II, 186 f. Chr. IV's egenhænd. Breve II, 202.

[2]) Chr. IV's egenhænd. Breve II, 188 (jfr. 183, 187). Tillæg Nr. 5.

[3]) Danske Saml. V, 62.

[4]) Chr. IV's Historie, S. 648. Til d. 5. Juni 1629 var Ulrik hos Faderen i Angel. (Danske Saml. V, 64). Den 15. Juni var han i Lejren ved Husum, hvorfra han svarede paa et Brev, Hertugen af Gottorp havde tilskrevet ham (Tillæg, Nr. 6).

danske Tropper i Nærheden for at hindre, at de kejserlige under Udmarschen af Halvøen tog sig alt for store Friheder[1]). Nok er det, at vi i Juni 1629 finde Hertug Ulrik som Befalingsmand i de slesvigske Marskegne, hvor han i Forbindelse med Klavs Daa var virksom ved Aftakningen og Bortsendelsen af de engelske og skotske Tropper, som under General Morgan havde tjent Christian IV i Krigen[2]).

Neppe var dette Hverv afsluttet, før Hertug Ulrik, da Krigen hjemme nu var endt, søgte den udenlands. Den 30. Juni 1629 skrev Kongen fra Cronsee ved Kiel til ovennævnte Klavs Daa: »Min Søn skalt Du skaffe afsted til Holland med et af mine Skibe, om et af dennem saa nær er ved Haanden, hvilket siden fra Holland sig begive skal *recta* til Kjøbenhavn. Penge, saa vidt paa denne Tid haver været Raad til, er min Søn medfaaet (ↄ: medgivet), saa og en Befaling til min Agent i Holland at være hannem behjælpelig, om Behov gjøres, hvilket jeg dog intet haabes, thi jeg haver faaet (ↄ: givet) Pros Knudsen 1000 Rdlr. med[3])«. I sin Dagbog har Kongen samme Dag antegnet: »Drog min Søn Hertug Ulrik til Holland, og fik jeg hannem 1000 Daler med til Tærepenning[4])«. Af denne Antegnelse kan dog ikke sluttes, at Ulrik har besøgt Faderen for at tage Afsked med ham og personlig har modtaget Rejsepengene af ham. Den endnu bevarede Regnskabsbog, som den kongelige Sekretær Pros Knudsen, en dansk Adelsmand, der skrev sig »til Nørholm«,

---

[1]) A. Hojer siger i sin Dännemarkische Geschichte, S. 402, at H. Ulrik »1629 nebst seinem Herrn Vater in Zerstöberung der Kayserliche in Holstein geschäftig war«.

[2]) Slange, S. 682. Chr. IV's egenhænd. Breve. II, 210—11.

[3]) Chr. IV's egenhænd. Breve II, 213—14.

[4]) Danske Saml. V, 65.

førte over Hertug Ulriks Rejse i Aaret 1629[1]), viser nemlig, at det var ham, som 30. Juni modtog de 1000 Rdl. af Kongen selv »i Buckshaffuen«[2]). Et Par Dage efter stødte han til Hertugen i Stapelholm, hvor han 3. Juli betalte for hans og Klavs Daas Logement. Reisen gik derpaa syd efter. I Wewelsfleth laa Ulrik den næste Nat og havde om Aftenen Jørgen Ahlefeldt, vistnok ham, der havde været Hertugens Ledsager i Preussen, og nogle andre Officerer som Gjæst hos sig. Som Hertugens Ledsagere kan, foruden Pros Knudsen, nævnes Niels Krabbe, en ung Mand af Lærdom og Dannelse, der 1. Maj s. A. havde afløst den tidligere nævnte Mogens Sehested som Hertugens Kammerjunker[3]), endvidere Offe Skade, der var hans Kammertjener, og to Pager, af hvilke den ene var en Gersdorf.

Den 8. Juli 1629 afgik Hertug Ulrik med to Skibe fra Glückstadt. Han havde i alt 11 Personer og 5 Heste med sig. Paa Rejsen lagde de an ved »hellige Land« (Helgoland), og den 13. Juli kom de til Vlie i Friesland. Da de rejste videre, traf de i Enkhuysen nogle af Morgans Officerer, som Hertugen indbød og beværtede. I Amsterdam forsynedes han med en Del til hans Udrustning fornødent[4]). Herfra sendte han sit Gods og nogle af Tjenerne

[1]) Den Bemærkning om Pros Knudsen, som Molbech først har bragt i Kurs i sin Udgave af Chr. IV's Breve, I, 359, Not. 4, og andre siden gjentaget, at han i August 1629 var i Stokholm, er ikke rigtig.

[2]) Senere hen optoges 1920 Ddl. hos Bankieren Pawel de Willom i Amsterdam.

[3]) Grundtvig, Meddel. fra Rentekammerarkivet, 1872, S. 132. Jvfr. Chr. IV's egenhænd. Br. II, 213. III, 1. Danske Mag. V, 5. I nogle Skrifter (Hofman, Danske Adelsmænd II, 212; Ljunggren, Skånska Herregårder I, Rossjöholm) henføres Niels Krabbes Rejse med Hert. Ulrik til Holland urigtig til Aaret 1628.

[4]) Saaledes 1 Køllert (37 Gylden), 1 Klædning (179 G.), Kraver, Skjorter, Tørklæder og »Haandstrømper« (tilsammen 109 G.), 3 Par Støvler (27 G.) m. m.

forud til Prins Frederik Henrik af Oraniens Lejr ved Hertogenbosch, der var Maalet for hans Rejse. Pros Knudsen drog ogsaa forud til Lejren for at melde Hertugens Komme. Og da han var vendt tilbage til Amsterdam, sikkert med den Besked, at »den danske Prins« vilde være velkommen, kjørte denne 19. Juli fra Amsterdam til Utrecht og Dagen efter til Bommel, hvor han gjorde Indkjøb af Bordservice, beregnet paa hans Ophold i Lejren, og blev der i et Par Dage, indtil han havde faaet Underretning om, at hans Gods og Heste vare komne til Bestemmelsesstedet.

Den 23. Juli celebreredes Hertug Ulriks Ankomst til Lejren ved Hertogenbosch[1]) paa den da brugelige Maade. Herom indeholder Pros Knudsens Regnskab følgende Notitser:

Den 23. giffued Sin Excellentzies Thrompeter effter hans F. Naadis (H. Ulriks) befaling, som var schiched til hans F. N. at motte blesze for hans F. N. — 60 Gylden.

Thromslagerne aff Sin Excellentzies liff regiment — 30 Gylden.

Thromslagerne aff 4 fransosche regimenter, som i lige maader kom at slaa for hans F. N. til hans Ankomst — 30 Gylden.

Tromslagerne aff det Wallonsche Greff Mouridtzes Regiment — 15 Gylden.

Det første, der var for Hertugen og hans Følge at gjøre, var for øvrigt at indrette sig paa Lejrfod. Hertugen selv blev dog snart optaget blandt Prinsen af Oraniens Omgivelser og kom til »at logere hos Prinsen«

[1]) Hos Aitzema, Historie of Verhaal van Saken van Staet en Oorlogh, II, 836, sættes Hertug Ulriks Ankomst til Lejren til 28. Juli (n. St.), hvilket altsaa ikke er ganske korrekt. Det er for øvrigt nok sandsynligt, at han er ankommen den 22. Juli (gl. St.) om Aftenen.

men hans Folk skulde have Tag over Hovedet. Der maatte derfor rejses Telt til dem og Stald til Hestene, og anskaffes Teltfornødenheder, som Sengesteder, Bord, Bænke, Hestekrybber og Kister til Tøjet. Alt dette gik paa Hertugens Regning. Følgende to Udgiftsposter vise det nærmere: »27. Juli betalt 3 Pioners, som havde opgravet Pladsen, som Tenterne (Teltene) vare opsatte, og den slettet, og en Brønd gravet ved Stalden — 8 Gylden«. »3 Soldater af Gvarden, som Tentemageren skikkede at opsætte Tenterne, som besatte dem inden udi med Torffue (Tørv) og omkring besatte Pladsen og Gravene med Ris for fremmed Folks Indløb — 9 Gylden«.

Den stærke Fæstning Hertogenbosch i Brabant var i Spaniens Magt. Tvende Gange tidligere, 1601 og 1603, havde de forenede Nederlande gjort Forsøg paa at erobre den, men forgjæves. Nu forsøgte man for tredie Gang at vinde »den brabantske Jomfru«, og denne Gang skulde det lykkes, og Spanien for alle Tider give Afkald paa denne mægtige Forpost mod det protestantiske Norden. Belejringen, der varede i 4 Maaneder, var et af Tidens navnkundigste Krigsforetagender [1]). Fra forskjellige protestantiske Lande vare notable Krigsamatører strømmede sammen for at være Vidne til det storartede Skuespil. Her var derfor god Lejlighed for den unge danske Prins til at lære en Del af Tidens mærkelige Personligheder at kjende. Her traf han saaledes blandt andre den fordrevne Konge af Bøhmen, Kurfyrst Frederik af Pfalz, der havde spillet en saa sørgelig Rolle i Trediveaarskrigens Begyndelse [2]).

[1]) Van Kampen, Geschichte der Niederlande II, 58 f. Her omtales, at der blandt Belejringstropperne var 2500 Danske under Oberst Terens, 3600 Svenske osv. Til disse nordiske Tropper, mærkes dog ikke noget i Hertug Ulriks Regnskabsbog, hvor ellers de enkelte Regimenter nævnes (s. ndf.).

[2]) Den 18. (ell. 19.) August 1629 (gl. St.) skrev Frederik af Pfalz til sin Hustru (Hertug Ulriks Sødskendebarn, Elisabeth af Eng-

Flere af de høje Herrer, som opholdt sig i Lejren, viste deres Opmærksomhed mod den danske Prins ved Foræringer. Saaledes gav »Hertug Berent«, den siden saa berømte Bernhard af Sachsen-Weimar, ham en Hest[1]); Greven af Salm, ogsaa vel bekjendt fra Trediveaarskrigens Historie, ligesaa; Hertugen af Würtemberg gav ham et Par Pistoler. Overbringerne af slige Gaver honoreredes altid med rigelige Drikkepenge.

Ledsaget af Greven af Hanau[2]) og flere Officerer foretog Hertug Ulrik 28. Juli en Ridetur omkring for at bese hele Lejren, Løbegravene og de forskjellige andre Værker til Fæstningens Indeslutning og Belejring. Efter Rideturen spiste Hertugen i Grev Ernsts[3]) Kvarter. Som Kuriosum kan tilføjes, at han i den Anledning betalte 20 Gylden foruden Drikkepenge i Grev Willems[4]) Stald, hvor hans Heste stod, mens Maaltidet varede. Det samme gjentog sig en Ugestid efter, da den fra Trediveaarskrigens Historie saa bekjendte eller berygtede Oberst Henrik Holck var kommen til Lejren, og Hertug Ulrik førte ham omkring. Sammen med denne sin Landsmand foretog Hertugen lidt senere en Tur til Arnheim og Nimwegen i Geldern. I det hele kan bemærkes, at han oftere gjorde Udflugter fra Lejren paa flere Dage. I Slutningen af August kom hans tidligere Hofmester Oynhaussen til

---

land) fra Lejren ved Hertogenbosch: »Le fils du Roy de Den. et le Duc de Holstein ont été à cet exploit. Le premier soupa hier avec moy«. (Beiträge zur Geschichte und Literatur herausgeg. von J. C. v. Aretin. VII. (München 1806) S. 201.

1) Hertug Bernhard havde tidligere tjent Christian IV under dennes Felttog i Tydskland (s. Röse, Herzog Bernhard der Grosse. Weimar 1828).

2) Grev Philip Moritz af Hanau var Sødskendebarn til Prins Frederik Henrik af Nassau-Oranien.

3) Grev Ernst Casimir af Nassau-Dietz, Statholder i Friesland.

4) Rimeligvis Grev Vilhelm af Nassau-Siegen.

ham, og ledsaget af denne og sit øvrige Følge foretog han en Rejse til Utrecht, Haag og Leiden. Oynhaussen fulgte tilbage med ham til Lejren. Medens Hertugen opholdt sig her, ses han sædvanlig om Søndagen at have deltaget i Gudstjenesten, ved hvilken Lejlighed han gav rigelig Tavlepenge, første Gang »en Pistol« (= 7 Gylden 14 Styver), ellers sædvanlig »en Ducat« (— 4 Gylden 5 St.). Under 13. August har Regnskabsføreren noteret: »Faaet (ɔ: givet) Hans F. Naade til Tavlepenge paa den Taksigelsedag, de holdt over den Victorie med Wesel[1]), en Guldgylden« (— 3 holl. Gylden).

Da Fæstningens Modstand endelig var brudt, og Besætningen maatte kapitulere, gav denne lykkelige Begivenhed Anledning til store Ovationer i Lejren. Pros Knudsen har i Regnskabsbogen antegnet: 9. September efter Hans F. Naades Befaling givet Spillemænd, som kom at opvarte, den Tid Byen gik over, 10 Gylden. Sin Excellenties Trommetere 40 G. Trommeslagerne af Regimentet de Gvarde 25 G.; af 4 fransøske Regimenter 40 G.; af det wallonske Reg. 10 Gylden. Lignende Gaver fik Trommeslagerne af 7 andre Regimenter (Brederodes, Grev Willems, 4 skotske Regimenter og Grev Ernsts Garde), som kom for at hilse paa Hertugen til Afsked. 40 Gylden foræredes »i Kancelliet for Accorden, som med Byen blev gjort, som Sekretæren strax tilskikkede Hans F. Naade«. 20 Gylden gav Hertugen »i Tavlen 12. Sept., den Dag Taksigelse og Prædiken første Gang skete i Hertogenbosch«. Og da han Dagen efter brød op fra sit Kvarter hos Prinsen af Oranien, foræredes der dennes Hofmester »en Demants Ring« til 500 Gylden, og blandt Hoftjenerne fordeltes 750 Gylden. »Prinsens Bartskjær,

[1]) Om Erobringen af Wesel, der blev af største Betydning for Hollænderne, se v. Kampen a. Skr. II, 61.

som de syge besøgt havde«, fik 25 Gylden. »En Foermand, som med to Vogne havde haft Befaling at tage Vare paa Hans Fyrst. Naade, al den Tid han var i Lejren, til at hente Hø, Havre og anden Fornødenhed«, fik 15 Gylden.

Tilbagerejsen foregik over Haag og Amsterdam. Paa førstnævnte Sted betalte Pros Knudsen en overordentlig pragtfuld Klædning, Hertugen synes at have bestilt, da han sidst var der i Byen[1]). I Amsterdam var han i 5 Dage (16.—21. Sept.), i hvilke han jevnlig besøgte Boldhuset og gjorde nogle Indkjøb, hvoriblandt kan mærkes: »2 Perspektiver«, »blaat Papir til H. F. Naade at ridse (tegne) paa«, »et malet Stykke, som H. F. Naade selv kjøbte«, og »en latinsk Bibel«. Derfra rejste han over Workum til Leeuwarden i Friesland, hvor han i en Dags Tid var Gjæst hos sit Sødskendebarn, Hertuginde Sofie Hedvig[2]), der var gift med den tidligere nævnte Grev Ernst Casimir af Nassau-Dietz, Statholder i Friesland[3]). Herfra drog han til Gröningen, hvor han fik Besøg af en Del fremmede Officerer, som han beværtede. Dagen efter kom han til Delfzijl, hvorfra han den 28. September af-

[1]) Under 16. Sept. 29 har Regnskabsbogen følgende Notits: »Betalt en Kledning, hans F. N. In den Haag haffde ladet giøre, som vor Thrøye med Guldsnorer, Ermerne bebremmede, Buxer, Kasseiach med Attlasch wnder, Kappe med Floss wnder, och en lang Franszösche Kiöll (Kjole?) med Guldsnorer paa. Beløber effter Skrederens Regnskab — 430 Gylden«.

[2]) Hun var en Datter af Henrik Julius af Brunsvig og Christian IV's ældste Søster, Elisabeth.

[3]) Ved Afrejsen fra Leeuwarden 25. Sept. noterede Pros Knudsen i Regnskabsbogen: »Giffued paa Husett hos Hertuginden, som Hans F. N. sielff laa, Botteliren for Sølff Cammered och Kielderen tilsammen — 60 Gylden. Kochen — 30 G. Fadeburs-Qvinden for Senge Cammeret och Lindentøy — 30 G. Thuende Kudske, som vare ude med H. F. N. och Hertuginden at besee Byen — 15 G.«

sejlede til Brunsbüttel i Holsten og derfra strax videre ad Hjemmet til. Da han 5. Oktober forlod Nyborg Slot for at sejle over Beltet, viste Lensmanden Jakob Ulfeld ham den Opmærksomhed at forære ham »en Degen«; Hofmesteren paa Sorø Akademi, Just Høeg, forærede ham en Hest. Over Harrested gik saa Vejen til Roskilde, hvormed Optegnelserne fra Rejsen slutte, idet de vise, at der i det hele var forbrugt 2540 Rdl. eller 6350 hollandske Gylden paa denne Tur[1]). Af de indkjøbte Lejrfornødenheder hjembragte Hertugen kun 4 Sølvskeer og 3 Dusin Servietter, der afleveredes efter Hjemkomsten[1]).

Om Hertug Ulriks Ophold i Holland har Slange den Bemærkning, at hans »høje Geist og martialske Gemyt« samt hans i Faderens og Gustav Adolfs Tjeneste erhvervede Indsigt i Krigsvidenskaben havde gjort ham almindelig agtet og afholdt«[2]). Naar Hertugens martialske Gemyt saaledes fremhæves, mindes vi derved om en tilsvarende Udtalelse fra hans Samtid, hvilken tillægges den danske Agent i Paris, Peder Vibe, der i en Skrivelse til en fransk Diplomat, der afgik til Kjøbenhavn, betegner ikke blot Christian IV og hans ældste Søn, men ogsaa Hertug Ulrik,

[1]) Regnskadet i Rigsarkivet er forsynet med følgende senere tilskrevne Titel: »Register och Fortheignelse paa huis Fortering och ellers anden Omkostening, som er giort och opgangen paa een Reiyse, hans førstlige Naade, Hertzog Ulrich till Sleszwig Holdsten samt hans Naades medhaffuende gode Mend, Opwarter och Thiennere haffuer giort vdi neste forgangen Aar 1629. Huilcke med hanns førstlige Naade haffuer werret forreigst her aff Riget ind vdj Holland og Engeland, och er indlaugt her vdj Kongl. Maytts Rendte-Cammer wed welb. Pross Knudssen, Secreter vdj Kongl. Ma. dett dansche Cantzelie, som efterfølger.
Er rett beregnidt och igiennem laugt wed
Hinrich Christofferszen«.

Ved denne Titel er dog at bemærke, at selve Regnskabet viser, at Hertug Ulrik ikke har været i England paa denne Rejse.

[2]) Christian IV's Hist. S. 692.

som af Naturen tilbøjelige til store Foretagender og derfor ogsaa til Krig[1]. Den følgende Del af Hertugens korte Liv er da ogsaa mest tilbragt paa Krigens Skueplads.

Vinteren 1629—30 tilbragte Hertug Ulrik imidlertid i Hjemmet. Ved Juletid blev han optaget i det danske Kompagni eller Broderskab i Kjøbenhavn[2]. Da en Maanedstid efter det endelige Brud mellem Kongen og Fru Kirsten Munk fandt Sted, der førte til, at Fruen for stedse forsvandt fra Hoffet, viste hun dog indtil det sidste en vis Godhed mod Ulrik. I et af de mange Klageskrifter mod Fru Kirsten, som man har fra Christian IV's Haand, ytres bl. a. om Begivenheder, der forefaldt i Slutningen af Januar 1630: »Du sendte Bud efter Hertug Ulrik og sagde til hannem, at Du varst glad og takkede Gud, at den gode Dag var nu kommen, som Du længe havde længtes efter, at Du maatte komme fra Hove og være paa dit eget; og forærede hannem saa et Skab, saa og et Stykke Skilderi stukken med Silke[3]«.

Til Vinteren 1629—30 synes det at maatte henføres, hvad der berettes om, at Hertug Ulrik nød Undervisning af Hans Mejer, særlig vistnok i Affattelsen af latinske Vers, en Kunst, hvori Mejer var en Mester[4], og hvori Hertugen

---

[1] Fridericia, anf. Skr. I, 62 Not. 3 og 118, Not. 3, efter Siri, Memorie recondite VII, 175, hvor Ordene lyde: »Che il Re di Danimarca, il Principe Christiani et il Duca Ulrik erano naturalmente propensi à cose grandi come erano quelli che per ordinario la guerra infanta«. (Brev af 19. Dcbr. 1629).

[2] Nielsen, Kbhvns Diplomatarium. VI, 60.

[3] Chr. IV's egenhændige Breve. II, 313. III, 24. VII. 90, 132, 134. Suhms Nye Saml. I, 133. S. Birket Smith, Leonora Christine Grevinde Ulfeldts Hist. I, 41.

[4] I en utrykt Biografi af Hans Mejer i Gl. kgl. Saml. 3022, 4to, siges om ham: Johannes Mejerus Cimber, natus Hallerslebiæ Patre Bernhardo Mejero, Rectore Scholæ tum ibidem, postmodum ad ædem D. Petri, qvæ Hafniæ est, Pastore Primario. In juve-

ogsaa synes at have opnaaet en Del Færdighed, efter hvad den tydske Digter Martin Opitz fortæller i sin Lovtale over ham.

Naar Lejlighed tilbød sig, forsømte Christian IV ikke noget Middel for atter at skaffe sine Sønner de ved Lybekkerfreden aftraadte gejstlige Besiddelser. Men Vanskelighederne syntes længe uovervindelige[1]). Betydningsfuldt for Hertug Ulrik kunde det derfor synes, at Gustav Adolf begyndte at interessere sig for ham. I en af den svenske Konge i April 1630 udstedt Instruktion til hans Sendebud, der i Dantzig forhandlede om Fred, findes bl. a. et Paalæg om, at de skulde arbejde for, at Hertug Ulrik af Holsten, den danske Konges Søn, atter maatte blive indsat i Bispedømmet Schwerin[2]). Det var dog vistnok kun et politisk Schaktræk for at modarbejde den kejserlige Indflydelse. Thi paa samme Tid søgte Christian IV at nærme sig Wallenstein og Kejseren, om der ad den Vej

nili ætate literis humanioribus, Philosophia præsertim et Poesi, incubuit domi forisque tam solerti navitate, ut exquisita eruditione plenius instructus Aulæ coeperit et Orbi inclarescere, atque informationi Celsissimi Danorum Principis Uldarici admoveri. Cum quo studia Hafniæ feliciter inchoata continuaturo Anno 1630 Lugdunum Batavorum adiit, literis Joh. Laurenbergii Professoris Sorani ad Gerh. Joh. Vossium instructus commendatitiis, uti e Parentis ipsius ad eundem Vossium epistola et Anno 1630 itidem scripta et in Appendice Vossiano, num. 119, pag. 78 obvia patet« (etc.). I Worms Lexicon II, 34 siges ogsaa om Hans Mejer, at han ved sin Hjemkomst fra Udlandet »blev Informator hos Prins Ulrik, med hvilken han 1630 drog til Leiden og siden videre udenlands«. Angivelsen om, at Mejer rejste udenlands med Prinsen, er imidlertid ikke rigtig. Ganske vist blev Mejer 18. Maj 1630 immatrikuleret i Leiden; Hertug Ulrik var dog ikke med ham. I Efteraaret 1630 kom Hertugen vel til Leiden, men var der kun i saa kort Tid, at der ikke kunde være Tale om Studeringer.

1) Fridericia, anf. Skr. I, 64. 126—27.

2) Axel Oxenstjernas Skrifter och Brevvexl. 2. Afd. I, 595.

kunde opnaaes Indrømmelser for Sønnen. Da derfor den tidligere nævnte Oynhaussen i Slutningen af Marts s. A. skulde afgaa i en Sendelse til Bøhmen, instruerede Kongen ham om, at hvis Wallenstein indlod sig i Samtale med ham om Hertug Ulrik og ytrede Misfornøjelse med, at denne havde opholdt sig ved Generalstaternes Hær, medens man i den kejserlige Hær vilde have gjort større Ære af ham, end det kunde forventes i Nederlandene, saa skulde han svare, at Hertugen vanskelig kunde slutte sig til den kejserlige Hær, eftersom man havde berøvet ham hans Stift, og han derfor nu maatte søge, hvorledes han igjen kunde faa noget[1]).

Den 7. Marts 1630 blev Gunde Rosenkrantz, en ung lærd Mand, beskikket til Kammerjunker hos Hertug Ulrik[2]), nærmest, som det synes, i den Hensigt, at han skulde ledsage Hertugen paa en længere Studierejse. Den 15. Maj s. A. skrev Professor Svend Pedersen i Odense nemlig til Broderen Jørgen Rosenkrantz, der da opholdt sig udenlands: »Paaskelørdag [27. Marts] vendte Gunde tilbage fra Rosenholm, efter at have taget Afsked med Eders Forældre; han skal følge Hertug Ulrik, til hvis Kammerjunker han er udnævnt, paa en Rejse til Nederlandene og siden til Frankrig og Italien[3])«. Saaledes var altsaa den Gang Planen. Men det kom til at gaa ganske anderledes, som vi nedenfor skulle se.

Den 24. April passerede Hertug Ulrik Odense[4]) paa

---

[1]) Chr. IV's egenhænd. Breve II, 253, 256. Kongens Ord i Brevet af 19. Marts 1630 om Hertug Ulrik, »dass er sich bei der Staatischen Armee aufhalte«, kunde give Anledning til den Antagelse, at Hertugen paa den Tid var i Nederlandene; men det kan dog ikke være Meningen.

[2]) Grundtvig, Meddel. fra Rentekammer-Arkivet, 1872, S. 132.

[3]) Kirkehist. Saml. 3. R. VI, 527.

[4]) Bisk. Hans Mikkelsens Dagbog, Saml. til Fyens Hist. og Topogr. VI, 137.

Vejen til Holsten, hvor hans Fader opholdt sig, optagen af Stridighederne med Hamborg. Her kom han imidlertid i stor Livsfare, da han om Morgenen den 28. April red ud med sin Fader fra Glückstadt for at tage den hamborgske Flaade i Øjesyn, der Dagen iforvejen havde lagt sig ud for Bilenberg ved Elben. Kongen og Hertugen vare kun ledsagede af nogle faa Tjenere, der førte Haandheste, og de anede ikke, at Hamborgerne om Natten havde sat nogle Tropper i Land, der var posterede bag et Dige. De havde overhovedet ingen Grund til at frygte nogen Fare, da Fjendtlighederne endnu ikke vare begyndte. Men da de kom i Nærheden af de skjulte hamborgske Musketerer, gav disse Ild, uden rimeligvis at vide, hvem de skjød paa. Hertug Ulrik, der red lidt foran de andre, var i størst Fare. Da Kuglerne susede ham om Ørerne, maatte han hurtig gjøre omkring, efter først at have affyret sin Pistol, hvorpaa de alle skyndsomt maatte trække sig tilbage; en af Tjenerne fik en Kugle gjennem Hatten.

Saaledes omtrent har Slange refereret Begivenheden[1]). Men i nogle Spørgsmaal, som Kongen senere lod stille under et Forhør, som den Officer, der havde haft Kommandoen over de hamborgske Musketerer, underkastedes, antydes et andet Forløb af Sagen. Et af Spørgsmaalene lyder nemlig: »Om Musketererne ikke besatte Gaden i Landsbyen, da vor Søn og Kammerjunker vilde tilbage« [2]).

Hvorledes dette nu end forholder sig, saa slap Ulrik denne Gang helskindet derfra; men havde »Kammerjunkeren« (Kongens) gaaet i Løbet, da havde adskilligt i Danmarks Historie vistnok set anderledes ud; thi det var — Korfits Ulfeld.

---

1) Chr. IV's Historie, S. 701. Jvfr. Fridericia, a. Skr. I, 149. Chr. IV's egenhænd. Breve II, 263.

2) Chr. IV's egenhænd. Breve II, 299.

Som vi ovenfor omtalte, afrejste Moritz Herman v. Oynhaussen i Slutningen af Marts 1630 i en Sendelse til Wallenstein i Bøhmen. Rejsen gik fra Kjøbenhavn over Warnemünde, Güstrow, Berlin, Dresden til Carlsbad, hvor Wallenstein opholdt sig eller snart efter ankom [1]). Den 3. Maj fik Oynhaussen Recreditiv fra denne, hvorpaa han over Leipzig, Magdeburg, Lüneburg og Stade ilede tilbage, saa han den 14. Maj var hos Christian IV og Hertug Ulrik i Glückstadt [2]). Det er aldeles klart, at han har hjembragt en meget venlig Indbydelse til Hertugen om at aflægge Wallenstein et Besøg. Det laa efter Freden i Lybek denne Generalissimus over de katholske Hære meget paa Sinde at drage Christian IV nærmere til Kejseren, og for Kongen var det neppe ukjært at opfylde Wallensteins Ønske om Hertug Ulriks Besøg, baade fordi han haabede paa den mægtige Feltherres og Statsmands

---

[1]) Sædvanlig antages, at Wallenstein var i Carlsbad siden 27. April 1630.

[2]) I Rigsarkivet findes et tydsk Regnskab over Udgifterne paa denne Rejse (1221 Rthl. 7 Groschen), der af Rentekammerets Revisor er forsynet med følgende Titel: »Monsieur Ønhusens Affregning eller Forterings Register aulangende en Reigse, hand vnderdanigst haffuer werit forschickett med Hans F. N. Hertug Ulrich till Karlsbad, sampt tuenne Reigser, hand vdi Ko: Ma: gewerffue och bestillinger haffuer werit affferdiget till Hamborgh och Stade fra den 31. Martij Ao. 1630 och till den 20. Maij dernest effter vdi samme Aar«. Denne Titel er misvisende; thi for det første var Hertug Ulrik ikke med paa Rejsen, og for det andet slutte Udgiftsoptegnelserne med Oynhaussens Ankomst til Glückstadt 14. Maj, hvad ogsaa fremgaar af følgende Antegnelse af Oynhaussen selv ved Regnskabets Slutning: »Diese Reyse habe ich den 31 Martij Ao. 1630 mit 4 Dienern vorrichtet; dieweil es durch das Land Mechelburg vnd Brandenburg sehr gefährlich, habe ich zu Güstrow 2 Officires mit mir bis auff Dresden genommen, also das wir zusammen 7 persohnen gewesen, vndt hat solche Reyse gewehret bis auff 14 Maij; sind 6 Wochen vnd 1 Tag«.

Understøttelse i sine Stridigheder med Staden Hamborg, og fordi han vel ogsaa antog, at Wallenstein kunde og maaske vilde hjælpe Ulrik til paany at komme i Besiddelse af Bispedømmet Schwerin. Nok er det, at Kong Christian allerede 17. Maj 1630 udfærdigede Anbefalingsbreve for Sønnen baade til Wallenstein og Pappenheim[1]). Sagen maatte end mere fremmes derved, at den tidligere nævnte Henrik Holck, der som Oberst var traadt i kejserlig Tjeneste, og snart kom til at indtage en meget fremragende Plads, faa Dage efter indfandt sig i Glückstadt som Sendebud for Wallenstein og stadfæstede, hvad Oynhaussen allerede havde forebragt[2]).

Slange, der i det hele synes vel underrettet, fortæller følgende[3]): »Sin yngste Søn, Hertug Ulrik, havde Hs. Majestæt allerede i Maj Maaned givet Forlov at gjøre en Rejse til Tydskland og at give sig i Krigstjeneste, saafremt nogen anstændig Lejlighed sig dertil frembød, hvortil den unge Herre en uophørlig Lyst beteede. Han søgte et og andet Hof, havende med sig Oberstlieutenant von Oynhausen. Han kom og til Regensborg, hvor han af Kejseren og Kurfyrsterne, som der personligen vare forsamlede, blev med overmaade stor Kjærlighed og Høflighed imodtaget. Ligeledes til München ved det kurfyrstelige baierske Hof[4]). Endeligen aflagde han paa denne

---

[1]) Se Tillæg Nr. 7 og 8.

[2]) H. Holck afgik fra Wallenstein i Carlsbad med Kreditiv af 12. Maj 1630 til Chr. IV. Under 23. Maj indgav Holck i Glückstadt en Proposition til Kongen, hvori følgende vedrørende Hertug Ulrik: »Ihre Fürstl. Gn. Hertzog Ulrich zu sehen dregtt mein Hertzog General gross verlangen, vnd weilen Ihre Kön. Mayt: sig ietz dahin gnedigst verstanden habe, wirt alles sein aussgang so viell leichter gewinnen, und auff Ihre Königl. Mayest. befehlig werde ich weiter mitt E. M. privatim reden unterdänigst«. (Rigsarkivet, Saml. Meklenborg 39).

[3]) Christian IV's Hist. S. 708.

[4]) At Hertugen har været i München fremgaar dog ikke med Sikkerhed af hans Rejseregnskab, der senere skal omtales,

Rejse en Besøgelse hos Hertugen af Friedland eller Wallenstein, som opholdt sig paa samme Tid i den Stad Memmingen. Bemeldte General beviste Prinsen den allerstørste Ære, som kunde optænkes, og gav tilkjende, at aldrig noget kunde være ham kjærere, end at denne unge Herre udi hans Selskab vilde fuldføre sine Krigsøvelser, saafremt han selv herefter fik noget Krigstog at forrette. Men nu maatte han aabenbare ham, at det var af hans Uvenner bragt saa vidt, at han ingen mere Befaling fik over de kejserlige og det tydske Riges Armee, men maatte nedlægge sit Generals-Embede«.

At Gustav Adolf ikke uden Mistanke har hørt om Hertug Ulriks Rejse til Øvretydskland, ses af et Brev, han den 5. Juli 1630 fra Feltlejren ved Penemünde tilskrev sin Svoger Pfalzgrev Johan Casimir, der havde Overbefalingen over Militærvæsenet i Sverig i Kongens Fraværelse. Heri ytrer han: — — »Effter som wij hafue förstådt, det Konungen i Danmarks Sohn Printz Ulrich skall wara förrest till Collegiat daghen åth Regensburgh, och wij nogsampt kunne tänckia, att der något wichtigt blifwer tracterat, hwilkedt oss till ewentyrs i någor måtto till præiudicium ända kunde, såsom oss fuller de rådhslagh, om bem[te] Hertigh Ulrich förebrachte ähro, intet obilligt persuadera: Sedan och all den stundh wij uthan dhet hafue orsak altijdh att hafwa ett wakande öga på våra grannar the Danske, serdeles widh denne wår expedition, tå them ingen lithen occasion gifwes emot oss och wort Rike något nyt at attentera«. — — Pfalzgreven skulde derfor samle Tropper i Östergötland og Smaaland, for det Tilfælde at de Danske havde ondt i Sinde[1]).

---

skjønt det vel heller ikke afgjort modbeviser det, da en Foræring, Hertugen gav Kurfyrsten af Baierns Hofmester, mulig kunde tyde paa, at et saadant Besøg har fundet Sted.

[1]) Allenske Afskrifter Nr. 11 (i Kgl. Bibl.) fra det svenske Rigsarkiv.

Et os opbevaret Regnskab over Udgifterne paa Hertugens Rejse sætter os i Stand til at give lidt nærmere Oplysninger om den, skjønt den Omstændighed, at Regnskabet mangler næsten enhver Tidsbestemmelse, gjør det mindre værdifuldt som historisk Aktstykke. Som Hertugens Ledsagere kan foruden Oynhaussen og »Kammerjunkeren« (Gunde Rosenkrantz) nævnes en Gersdorf (vistnok den samme, der havde været med ham i Holland Aaret forud), en Harenberg (Hardenberg?) og en Rantzau.

Rejsen gik fra Glückstadt over Hamborg, Lüneburg, Brunsvig, Göttingen til Kassel, hvor Hertugen var Landgrevens Gjæst paa Slottet. Over Marburg og Giessen gik Rejsen derpaa til Hanau, hvor Hertugen hilste paa Grev Philip Moritz, der Aaret iforvejen havde vist ham megen Opmærksomhed i Lejren ved Hertogenbosch. Af denne ledsagedes han til Frankfurt. Derfra drog han over Darmstadt og Heidelberg til Stuttgardt. Herfra ilede Oynhaussen den 20. Juli forud til Memmingen, en fri Rigsstad i det sydlige Baiern, hvor Wallenstein den Gang (siden Midten af Juni) havde sin Hoflejr, vistnok for at forespørge, om det var den høje Herre bekvemt at modtage Hertugen. Imidlertid opholdt denne sig paa Hertugen af Würtembergs Slot Heidenheim, indtil en Tjener kom tilbage med god Besked[1]).

Nu gik da Rejsen videre over Ulm til Memmingen, hvor Hertugen indlogeredes hos en (luthersk) Borger, som det fremgaar af en senere Notits om, at da den Vært, hos hvem han boede, bad ham være Fadder ved sit Barns Daab, gav Hertugen 6 forgyldte Bægere i Faddergave.

---

[1]) Regnskabet: »Weyln der Hr. Obrist Leutenant den 20 Juli von Stuttgart voran nacher Memmingen gereyset, auch seinen Diener wiederum bis Heydemheimb S. Fürstl. Gnad. entgegen gesandt, so ist vor postgeld ausgeleget, ausgegeben und sonst vorzehret — 35 Rthl. 13 Groschen«.

At der for øvrigt er vist ham al Ære, fremgaar deraf, at da han vilde gjøre et Besøg i Augsburg, blev Wallensteins Overhofmester medgivet ham som Ledsager[1]). Siden forærede Wallenstein ham 3 Heste[2]). Hertugen fra sin Side optraadte paa fyrstelig Vis og lod afholde en Ringrenden, ved hvilken han udsatte anseelige Præmier. Den største var en stor forgyldt Pokal til 78 Rthlr.

I den første Del af August 1630 bivaanede Hertugen Kurfyrstedagen i Regensburg, hvor ogsaa Kejser Ferdinand II var tilstede, og til hvilken et Gesandtskab fra Danmark havde indfundet sig. Hertugen ledsagedes derhen af den højt betroede kejserlige Kommissær og Hofkrigsraad v. Questenberg[3]). Og i Regensburg boede han i Grev Max v. Wallensteins Kvarter. Kurfyrsten af Baierns Hofmester forærede han en Diamantring til 100 Rthlr. Og Kejseren, for hvem han blev forestillet, viste ham al Opmærksomhed[4]). Det saae altsaa ud, som om den danske Prins med Hud og Haar var opslugt af de kejserlige. Og dog vidnes der om ham — og neppe med Urette — at hans Sympathier gik afgjort i protestantisk

---

[1]) Regnskabet viser, at Gunde Rosenkrantz er bleven sendt forud, vel for at bestille Logis. Følgende to Poster kunne anføres: »Dem Cammer-Juncker auf die Reyse nacher Augspurg 100 Goldgülden zugestellet, thun — 125 Rthlr. Nachdem Ihr. Fürstl. Gnad. mit des Herrn Generalissimi Oberhofemeister die Post von Memmingen nacher Augspurg geritten, so ist auf der Reyse vor Post aufgangen — 211 Rthlr. 18 Groschen«.

[2]) »In des Herrn Generalissimi Stall, welcher I. Fürstl. Gnad. 3 pferde præsentiret, vorehret — 40 Rthlr.«

[3]) Regnskabet: »Zu Ulm zu nacht vorzehrett, weylen I. Kay. Maytt. Commissarius der Herr von Questenberg mit 31 (!) von deroselben Kutschen erstlich bis dahin, hernacher bis Regensburg S. F. Gnad. begleitet — 60 Rthlr.« Det ses, at Hertugen er sejlet ned ad Donau fra Ulm til Regensburg.

[4]) Jvfr. Rørdam, Hist. Kildeskrifter II, 733. Max Wallenstein var Feltherrens »Lieblingsvetter«.

Retning[1]). Det hele maa forklares som en Følge af den bedrøvelige Politik, Christian IV efter Lybekkerfreden var slaaet ind paa, dels af Frygt for Gustav Adolfs Fremgang i Tydskland, dels for selv at gjenvinde nogen Indflydelse paa dette Riges Anliggender.

Efter Besøget paa Mødet i Regensburg gjorde Hertug Ulrik — uvist i hvad Hensigt — en Rejse til Strasburg. Men at han havde i Sinde igjen en Tid at opholde sig hos Wallenstein, ses deraf, at han sendte de Sager, han ikke behøvede paa Rejsen, tilbage til Memmingen. Af de Stationer, Hertugen passerede paa Vejen til Strasburg, skulle vi nævne: Ingolstadt, Nürnberg, Ansbach, Pforzheim. Tilbagerejsen til Memmingen gik gjennem Würtemberg, men ad en sydligere Vej, end den, han første Gang havde fulgt, idet han denne Gang passerede Rothweil, Riedlingen og Biberach.

Da Hertug Ulrik vendte tilbage til Wallenstein, var denne ikke mere Generalissimus over de kejserlige og liguistiske Hære, idet Direktoriet efter de gejstlige Kurfyrsters Ønske var gaaet over til den katholske Ligues Fører, Kurfyrsten af Baiern[2]). Sin Indflydelse hos Kejseren havde Wallenstein vel ingenlunde tabt, men foreløbig var han dog sat ud af Spillet, og da en af de danske Gesandter i Regensburg, Henrik Rantzau, henvendte sig til Hertug Ulrik om at tale til Wallenstein for at vinde hans Bistand i den Strid, den danske Konge havde med Hamborgerne, afslog Ulrik det, fordi Wallenstein »ikke mere havde noget at gjøre med Krigen i Tydskland[3])«.

---

[1]) Fridericia, Danm. ydre polit. Hist. I, 68.

[2]) Jvfr. Dudik, Waldstein von seiner Enthebung bis zur abermaligen Uebernahme des Armee-Ober-Commando von 13. August 1630 bis 13. April 1632. Wien 1858.

[3]) Se Tillæg Nr. 10. Hertug Ulriks Brev er udateret: men Henrik Rantzau modtog det i Regensburg d. 10. September.

Et interessant Minde om Hertugens andet Ophold i Memmingen er et Billede, han malede af Wallenstein, hvilket siden blev stukket i Kobber af Simon de Pas i Kjøbenhavn[1]). Regnskabsbogen viser ogsaa Hertugens Syslen med Kunsten, saaledes følgende Poster: »For hvidt Pergament og Papir, hvorpaa Hs. F. Naade har malet, 2 Rdlr.« »De to Kontrafejere, hos hvilke H. F. Naade hele Tiden (die Zeit über) havde hentet Farver, Pensler og andre Sager, 8 Rdlr.«

Fra Memmingen gjorde Hertug Ulrik et Besøg hos Kejserens Broder, Ærkehertug Leopold, Regent i Tyrol, som opholdt sig i Reutten, nær den baierske Grændse. Greven af Salms Vogn kjørte Hertugen til Kempten. Derfra lod han sin Ankomst melde i Reutten, hvor han synes at have faaet en god Modtagelse. Ærkehertugen stillede sine Vogne til hans Raadighed, saa han kunde foretage en Udflugt til Innsbruck, hvor der var forskjellige Mærkværdigheder at se. Derfra vendte han tilbage til sin høje Vært, og siden til Memmingen. I den første Uge af September var hans Ophold her til Ende. I Regnskabsbogen findes antegnet: »Fortæret i Hertugen af Friedlands Hofstat i Memmingen 500 Rdl.« Heraf synes at fremgaa, at om Hertug Ulrik end oprindelig har boet i et privat Logis, saa har han dog den største Del af Tiden været blandt Wallensteins nærmere Omgivelser[2]). Den 10. September[3]) 1630 skrev denne egenhændig til Christian IV, at da Stillingen i det tydske Rige havde forandret sig, og Kurfyrsten af Baiern havde faaet Direk-

---

[1]) Suhms Nye Saml. IV, 1, 101. 125.

[2]) Herpaa tyder det ogsaa, at en af Hertugen af Friedlands Drabanter bad ham at være Fadder ved sit Barns Daab, i hvilken Anledning han gav 10 Rdlr.

[3]) Sikkert ny Stil, altsaa 31. August efter gammel Stil, der er benyttet i denne Afhandling.

toriet over Hærene (Liguens og Kejserens), saa havde Hertug Ulrik besluttet sig til at vende hjem. Wallenstein beklagede, at han under disse Forhold ikke kunde vise ham de Tjenester, som hans udmærkede Egenskaber gjorde Krav paa [1]).

Om Ulrik har haft noget reelt Udbytte af sin Opvartning hos den mægtige Friedlænder, maa vi lade uafgjort. Det eneste, der i Rejseregnskabet kunde tyde derpaa, er en Udgift til »eine grosze blecherne Büchse zur Ihr. Kays. Maytt. Confirmation«. Men vi maa beklage, ikke med Sikkerhed at kunne paavise, hvad det var for et vigtigt Dokument, der opbevaredes paa denne Maade. Sønderlige Spor synes det ikke at have efterladt sig.

Da Hertug Ulrik afrejste fra Memmingen, ledsagede Hertugen af Friedlands »Truchses« ham til Ulm. Derfra drog han til Stuttgardt, hvor han boede hos Hertugen paa Slottet. Her indkjøbtes »4 hvide Pergamentsskind, paa hvilke Hs. F. Naade malede«. Til Mainz synes Hertugen at være kommen den 15. September. Herfra lod han sin Bagage og det meste af Tjenerskabet gaa ned ad Rhinen og videre til Amsterdam, medens han selv over Frankfurt gjorde en Afstikker til sin Krigskammerat Grev Philip Moritz i Hanau [2]). Derfra rejste han videre uden større Ophold over Køln, Jülich, Mastricht, Brüssel, Mecheln, Antwerpen, Gent, Brügge, Dünkerken til Calais, hvorfra han satte over til Dover.

At Hertug Ulrik under sit Ophold i England har været Kongefamiliens Gjæst paa Hamptoncourt, ligeledes at han et Par Gange har været i London, hvor det formodentlig var, at han »gav Comoedianterne, som spillede, 5 Pund Sterling«, ligesom at han har gjort mange Indkjøb

---

1) Se Tillæg Nr. 9.
2) Jvfr. Rørdam, Hist. Kildeskrifter II, 733.

af Beklædningsgjenstande, ses af Rejseregnskabet; men det oplyser ikke, hvor længe Hertugen har opholdt sig i England. Vistnok har han ved denne Lejlighed faaet det Tilsagn om en aarlig Pension af sin Fætter, Kong Carl, som vi Aaret efter høre, at han havde[1]. I England har Ulrik vel ogsaa truffet og gjort personligt Bekjendtskab med sin Kusine Elisabeth, forhenværende Dronning af Bøhmen, der siden udtalte sig saa sympathetisk om ham[2].

Efter at have afsluttet Besøget i England, sejlede Hertugen fra Gravesand over til Delft i Holland; derfra gik han til Leiden, hvor han synes at have opholdt sig en kort Tid, da det ses, at han har besøgt Byens Boldhus. Har han, som vel er muligt, besøgt en og anden af de lærde ved Universitetet, saa har han dog ikke givet sig Tid til Studier. I Amsterdam gjorde han Indkjøb af forskjellige til Krigsudrustning hørende Sager. Under hans Ophold i Haag var Oberst Margon paa Prinsen af Oraniens Vegne attacheret til hans Opvartning[3].

Endelig tiltraadte han Hjemrejsen, der foregik landværts over Leiden, Utersen, Ammérsfort, Appeldorn, Deventer, Lingen, Delden, Wilshausen til Bremen. Her viste Raadet Hertugen den Opmærksomhed at holde ham frit i Værtshuset, og Herren af Kniphausen[4] lod sin Vogn kjøre ham til Stade, hvor han boede i Hertugen af Sachsens[5] Logement. I Glückstadt, hvortil han havde sendt

---

[1] Danske Magazin 3 R. I, 39.

[2] Calendar of Statspapers. Charles I. Domestic series 1633—34, p. 241. Imidlertid er det ogsaa muligt, at Ulrik kan have truffet hende i Holland.

[3] »Dem Obristen Margon, welcher I. F. Gnad. anstadt des Princen von Uranien aufgewartet, eine Kette vorehret von 125 Ducaten, thum 525 holl. Fl.« Skulde »Margon« mulig være en Fejlskrift for »Morgan«? I saa Tilfælde er det vel den Englænder, der tidligere som General havde været i dansk Tjeneste (s. ovf. S. 33).

[4] Formodentlig Dodo v. Kniphausen, svensk Generalmajor.

[5] Rimeligvis Frants Albrecht af Sachsen-Lauenburg.

en Del i England indkjøbte Sager, sluttedes Rejsen, der i det hele havde kostet 16,771 Rdl., en for den Tid meget betydelig Sum[1]. Om Udbyttet stod i Forhold til Bekostningen, kunde jo være et Spørgsmaal.

Imidlertid var Christian IV dog lidet tilbøjelig til at prøve den modsatte Vej for at bringe sine Sønners faldne Aktier paany i Kurs. Han vilde nemlig ikke gaa ind paa Gustav Adolfs Forslag (i Efteraaret 1630) om at gjøre en krigerisk Diversion i Nordtydskland, hvorved Sønnernes Krav paa Stifterne kunde tilfredsstilles[2]. Derimod bankede han atter paa hos Kejseren om denne Sag, ligesom han siges at have ladet Sønnerne indgive Forestillinger til Kurfyrsterne om den Uret, der skete dem imod Rigslovene, idet deres Stifter bleve med Magt og Vold forholdte dem, skjønt de vare komne til deres myndige Aar[3].

I Slutningen af Aaret 1630 syslede Christian IV med den Tanke at sende Hertug Ulrik til Tydskland, ledsaget af nogle paalidelige Mænd, særlig den tidligere nævnte Henrik Rantzau, for at forhandle med Kurfyrsterne enkeltvis angaaende Erhvervelsen af deres Samtykke til, at Kongen i nogle Aar maatte opkræve Told paa Elben. Sendelsen skulde have en vis hemmelig Karakter, og Hertugen selv skulde først paa Rejsen have at vide, hvad det egentlig gjaldt. Naar han havde været hos Kurfyrsterne, skulde han tilsidst ogsaa søge Kejseren i samme Ærinde[4]. Saaledes var den Plan, som sysselsatte Christian IV; om dens delvise Udførelse senere skal meddeles, hvad vi vide derom.

---

[1]) Regnskabet er egenhændig underskrevet: Vlderic.
[2]) Cronholm, Gustaf II Adolphs Regering. V, 2, 331. Jvfr. Fridericia, a. Skr. I, 170, 176.
[3]) Slange, S. 716; jvfr. Fridericia I, 176, 183, 188.
[4]) Christ. IV's egenhænd. Breve II, 303 f. Jvfr. Fridericia I, 189.

Vinteren 1630—31 tilbragte Hertug Ulrik hjemme, vel især paa Frederiksborg og i Kjøbenhavn. Fra denne Tid have vi i Breve, som den svenske Agent i Helsingør, Fegræus (senere adlet med Navnet Strømfelt), skrev dels til det svenske Rigsraad dels til Gustav Adolf meget karakteristiske Udtalelser, der give os Kundskab om Hertug Ulriks egen Stemning paa denne Tid. Saaledes skrev Fegræus 3. Januar 1631 fra Helsingør til Rigsraadet i Sverig bl. a. følgende om et Nytaarsselskab, han havde været i hos Christian IV: »Jag märkte och af de discurser, Hans Fürstl. Durchl. Hertig Ulrich hade öfwer måltiden om Kejsaren och den äldste Herren hans son, så och Fröknarne, att han till det huset intet hafver något synderligt behag. Sade, den Ene Eldste Herren måste vist wore en supposititius, hafwar hwarken någon rätt skapnad eller förstånd, om Fröknarne föga bättre. Och gaf Konungen detsamma sedan efter måltiden nogsamt til att förstå, då han sade om deres D. D. H. H. Hertig Fredrich och Hertig Ulrich dessa orden: der sitta och twå Companer, de äro iche heller wäl tillfreds med Kejsaren, dem lofwas mycket oc hålles intet«[1]).

I et Brev, dat. Helsingør 7. Februar 1631, skriver Fegræus til Gustav Adolf: »H. F. Naade Hertig Ulric är mäkta willig till att låta bruka sig i det kriget[2]), om det kunde ske med Konungens samtycke; Lohusen[3]) hafwer af Hertigens begäran och bewiljan welat förmå Konungen dertill, att han med den Guarnison uti Neustad är

[1]) Allenske Sager Nr. 11 i Kgl. Bibl., hvorfra ogsaa de følgende Udtog af Fegræus' Breve ere hentede. Jvfr. Cronholm, Gustaf II Adolphs Regering VI, 1, 2 ff.

[2]) Nemlig Gustav Adolfs i Tydskland.

[3]) Oberst Wilhelm v. Kalcheim kaldet Lohausen havde tidligere staaet i dansk Tjeneste; døde 1640 som meklenborgsk Generalmajor (Chr. IV's egenhænd. Br. I, 415).

och hwad mer folck han kunne få tillsammens måtte bemäktiga sig någon ort uti Mecklenborg eller Stift Bützow, som honom sjelf tillhörer, och derigennom komme till sitt igen. Svarade honom (ɔ: Lohusen) Konungen: Du bist ein gut Rathgeber; nehn bey Gott soll er nicht. Deraf man lätteligen kan märka, att Konungen ännu icke hafwer uti sinnet sig uti någon widlyftighet inlåta. Hans M^t såsom och de unge Herrarne woro för deres personer gode nog, men det finnas så många onde rådgifware, som det gode[1]) förhindra«.

I et senere Brev (dat. Helsingør 20. Februar 1631) til den svenske Agent, Dr. Salvius, i Hamborg ytrer Fegræus om samme Sag: »Det Hertig Ulrich skulle med några tusen man begifva sig till H. K. Mt. (Gustav Adolf), och Kongen i Danmark derigenom kunna bringas i spelet, är intet att formoda, oansedt Hertigen det högeligen åstundar. Lohusen säger eder wäl, hwad Kongen i Danmark swarede, när han begärde, att Hertig Ulrich måtte med Guarnisonen i Neustad antage sitt eget Biskoppsdöme Bützow«.

Medens Hertug Ulrik saaledes maatte tilbringe Tiden i Uvirksomhed uden at kunne foretage noget aktivt Skridt for at tilbagevinde sit Bispedømme, benyttede han Lejligheden til at arbejde i en hel anden Retning.

I Aaret 1631 udkom nemlig fra Melchior Martzans Bogtrykkeri i Kjøbenhavn et lille Skrift (3 Ark i Kvart) med Titel: Strigelis vitiorum. Som Forfatter angives: Hr. Ulrik, Administrator af Bispedømmet Schwerin, Arving til Norge, Hertug til Slesvig og Holsten (etc.). Det er et for sin Tid og Forfatter mærkeligt Skrift. Strigelis (Roden til vort Strigle) betyder, hvad Svenskerne kalde: en Skrapa. Altsaa kunne vi vel oversætte Titelen ved:

---

[1]) Nemlig Danmarks Tilslutning til Sverig.

Gjennemhegling af Lasterne. Skriftet begynder med en kort Indledning, der paa Dansk vil lyde omtrent saaledes:

»Eftersom jeg havde Tid nok til min Raadighed, besluttede jeg at gjennemhegle vor Tids Sæder, da jeg mente, det ikke vilde være af Vejen at fremføre nogle Advarsler mod Lasterne, især paa denne Tid, da en saa stor sædelig Fordærvelse har grebet om sig, at det er lettere for den sandhedskjærlige at paavise Skaden, end at bringe Lægedom imod den. Thi istedenfor Afholdenhed og Ædruelighed anses dette forbandede Fylderi af de allerfleste som en Dyd, og det har grebet saaledes om sig, at det neppe kan luges af, end sige fuldkomment udryddes. Og en saadan Løsagtighed udbrænder nu Menneskenes Sind, at der er mange, som ikke undse sig for at paastaa, at de kun ere satte her i Verden for at tilfredsstille deres ustadige Lyst. Endelig er Storagtighed et saa almindeligt Onde og har faaet en saa fremragende Plads i manges Sind, at det neppe lader sig gjøre at omstyrte den, uden at det hele falder. Fra disse tre Hovedlaster have alle de andre deres Udspring«.

Efter denne Indledning gaar Forfatteren nu løs paa de enkelte af ham nævnte Synder, idet han viser deres fordærvelige Følger. I sin Revselse af Lasten lægger han ikke Fingrene imellem. Sædvanlig tager han først nogle Exempler af Oldtidens Historie, der vise det fordærvelige i den paagjældende Last. Derpaa gaar han over til Nutiden, der frembød saa rigt et Stof for hans Gjennemhegling. I Træk, som en Afholdsmand i vore Dage neppe kunde vælge bedre, maler han Drukkenskaben af som Tidens Skjødesynd, og foreholder Samtiden, hvor daarlig en Handel det var at kjøbe nogle faa Timers »muntre Galskab« med lange Tiders Lede og Udygtighed til nyttig Gjerning. »De ødelægge deres Natur, fordærve deres

Evner, og, som Flodens Vande ikke stilles, før de falde i Havet, saaledes standse disse Drukkenboldte ikke, før de have styrtet sig i Ulykkens store og brusende Svælg«. — Forfatterens Skildring af den onde Lyst (libido) falder under to Synspunkter, Løsagtighed og Havesyge, og tilsidst afmaler han den storagtige Pralhans saa livagtig, at Læseren ligesom ser ham for sine Øjne.

At Hertug Ulrik har gjort adskillige af Studierne til Skildringen af Tidens Fordærvelse paa Trediveaarskrigens Skueplads, er rimeligt nok. Men vi fristes til at spørge, hvad Christian IV syntes om denne uordinerede Mester Ole Vind, af hvis Maleri adskilligt kun altfor godt passede paa Kongen selv. Herpaa kunne vi dog ikke give noget Svar. At Kongen skulde have følt sig ilde berørt af Sønnens Iver for gode Sæder, derom foreligger der dog ikke noget Vidnssbyrd. — Skriftet var ledsaget af Vers (latinske) til Forfatteren af hans Kammerjunker, Gunde Rosenkrantz, af Adelsmanden Iver Prip, samt af Professor Jesper Brochmand, der hver paa sin Maade roste den unge Forfatter for hans hæderlige Foretagende.

»Værdigt en Fyrste det er at bekjæmpe Lasternes Skjændsel«,

saaledes sang den gode Iver Prip, og Gunde Rosenkrantz stemte i:

»Hjemløs var Dyden nys; men se! den vender tilbage,
Glad, at et Fædreneland Prins Ulrik bereder for den«.

Brochmand kalder Hertugen »et Nordens Vidunder«. Udtrykket er ganske vist noget stærkt; men det er dog sandt, at hverken før eller siden har nogen dansk Kongesøn paa den Maade gjort sig til de gode Sæders Talsmand som denne 20aarige Yngling. Og naar vi læse den Skildring, som den tydske Digter Martin Opitz to Aar senere gav af Hertug Ulriks Karakter, da synes det rigtignok, at han maa have været et mærkeligt Fænomen i

en Tid, da Raahed og Vold havde et saa frit Spillerum, som de sjælden have haft, hverken før eller siden[1]).

Medens Christian IV, som vi ovenfor saae, ikke havde Lyst eller Mod paa, som Svenskerne den Gang ønskede, at lade Hertug Ulrik med en Afdeling Tropper sætte sig i Besiddelse af sit Stift, valgte han derimod den Vej atter at henvende sig til Kejseren. Den 7. Februar 1631 skrev han til denne og søgte at hævde sine Sønners vel erhvervede Rettighed til Stifterne og sin egen Beføjelse til at tale deres Sag[2]). Ogsaa lod han de unge Herrer selv skrive til Kejseren, som det fremgaar af følgende Ytringer i et Brev fra Fegræus til Gustav Adolf, dat. Kjøbenhavn 18. Marts 1631:

»Deras F. F. N. N. de unga Herrarne äro här uti Köpenhamn; mig berättede Canzeleren för en dag eller två sedan, att deras F. F. N. N. uti bägge deras egne namn hafwa skrifwet Kejsaren till och begärt deras Biskopsdöme igen, demonstrerendes honom, att de aldrig någon tid hafwa förwerckat deras rätt, ty ingen af dem hafwer sig uti det Kriget, som Konungen med Kejsaren förde, bruka låtit; de woro på den tiden båda utomlands, den ene i Frankrike, den andre uti Italien. Och att Konungen sig deres rätt uti den Lübeckska tractaten ingaledis begifwit hafwer«.

---

[1]) Hertug Ulriks Skrift blev senere oversat paa Dansk af en adelig Dame, Susanne Juel, hvis Oversættelse i Manuskript, under Titel »Lasternes Skrabe«, i sin Tid fandtes i Karen Brahes Bibliothek. (P. Resen, Bibliotheca Acad. Hafn. donata, p. 353; jvfr. Joh. Møller, Hypomnemata p. 465). A. Hojer, der i sin Dännemarkische Geschichte, S. 401, betegner Ulrik som en Herre af megen Lærdom og Mod, føjer til: »Seine Schrifft Strigelis Vitiorum ist beides wegen seines Durhhläuchtigsten Autoris, als der von jungen Gemühtern selten erwehlten Materie zu æstimiren und ein kräfftiges Zeugnisz seiner Wissenschafft«.

[2]) Fridericia I, 176, 183. Chr. IV's egenhænd. Br. II, 321 Not. 1.

For øvrigt syslede Christian IV samtidig med andre Planer, der gik ud paa ved en Forening af de evangeliske Fyrster i Tydskland at opnaa, hvad han ønskede for sig selv og sine Sønner[1]). Hos Kejseren var der nemlig ikke stort at vente. Anderledes var det derimod med Wallenstein, der, skjønt ikke længere Overgeneral, dog fulgte Rigets Anliggender med stor Opmærksomhed og, af Frygt for at Christian IV skulde gjøre fælles Sag med Gustav Adolf og de protestantiske Magter, ved mindre Indrømmelser og Opmærksomheder søgte at holde den danske Konge fast. Saaledes befalede han i Februar 1631 sin Statholder i Meklenborg at lade de omstridte private Godser Ziebüll og Gallentien overlevere til Christian IV's Kommissær, noget der ogsaa snart efter skete[2]). Ligeledes søgte han at bevæge Kejseren til at overlade Hertug Ulrik et Regiment af sin Hær, et Forslag, som Kejseren ikke viste sig utilbøjelig til at gaa ind paa, i Haab om at det skulde bidrage til at frembringe et skarpt Brud mellem Danmark og Sverig[3]). Det var en snedig Plan af Wallen-

---

[1]) Fridericia I, 184—5. Chr. IV's egenhænd. Br. II, 324 ff. Hvis en Forening af protestantiske Stridskræfter i Nordtyskland kunde tilvejebringes, ønskede Kongen sin Søn Ulrik Kommandoen over Tropperne i Holsten.

[2]) Fridericia I, 190. Om Erstatning for Godsernes Revenuer, i den Tid Wallenstein havde haft dem i sin Magt, var der siden Forhandlinger (se Tillæg Nr. 11).

[3]) Den 24. Marts 1631 skrev Kejseren til Wallenstein: »Ich habe vernommen, wie dass E. L. wohlmeinend zu sein erachten, damit der König in Denimarkht mit allerley guten Tractaten dahin erhandelt und bewogen, auf dass Er gegen mir in guten Vernemen werden möge, und nicht mit dem Schweden bei dieser Gelegenheit sich conjungire«. Dette Forslag billigedes; dog skulde Wallenstein drive Underhandlingerne i sit eget Navn. (Förster, Wallensteins Briefe II, 155—6). Den 16. April s. A. skriver Kejseren til Wallenstein og udtaler sig bifaldende om at give Kongen af Danmarks unge Prins det første ledige Regi-

stein. Han vidste uden Tvivl, hvor meget Uvirksomheden plagede den unge, daadlystne Kongesøn. Gustav Adolfs Fane maatte han ikke følge for sin Fader. Kunde Wallenstein nu faa ham i kejserlig Tjeneste, kunde han maaske blive en anden Holck, og Danmark var ganske kastet over i de katholske Magters Arme. Men lykkeligvis blev der dog ikke noget deraf.

Som vi ovenfor saae, synes Hertug Ulrik endnu den 18. Marts 1631 at have været i Kjøbenhavn. Strax efter maa han have tiltraadt den tidligere bestemte Rejse til de tydske Kurfyrster. Han har vistnok først begivet sig til Brandenborg; siden spore vi ham i Kassel[1]) og i Dresden. Hans Ophold paa sidstnævnte Sted kjende vi indtil videre kun af nogle Ytringer i et Brev af 3. Maj fra Fregræus, hvori denne siger, at han vilde drive paa »Conjunction« mellem Danmark og Sverig, saa snart Prins Ulrik kom tilbage fra Dresden. Da denne havde en »sønderlig Affektion« for Gustav Adolf, skulde han mulig, efter at han under sin tydske Rejse havde indhentet Underretning om Sagernes gunstige Stilling for Sverig, træde over paa Gustav Adolfs Side og virke til, at Danmark sluttede sig til samme[2]).

Vi vide ikke med Vished, hvor længe Hertug Ulriks Rejse har varet, eller hvor vidt han er kommen omkring. Stort har Udbyttet neppe været. Men imidlertid var der indtraadt Forhold i Nordtydskland, der gav Sagerne en ny Vending. Da de svenske Hære i Foraaret nærmede

ment, »nit zweifelndt, dein L. darauf durch dero bekhandte dexterität die fernere anschickung zuthuen wissen werden«. (Dudik, Waldstein, S. 31). Jvfr. Fridericia I, 191.

1) Fridericia, I, 189. Det her omtalte Brev fra Pappenheim til Chr. IV, dat. Biritz ved Magdeburg 20. Marts 1631, hvori han beklager ikke at have kunnet hilse paa Hertug Ulrik, maa vel være efter ny Stil.

2) Cronholm VI, 1, 5.

sig Meklenborg, bleve Wallensteins Raader og Officerer meget tilbøjelige til at aftræde Stiftet Schwerin til Christian IV paa Hertug Ulriks Vegne. De frygtede nemlig for alligevel at miste det, og vilde saa hellere se Landet i danske end i svenske Hænder, saa meget mere som derved maaske kunde yppes Krig mellem Danmark og Sverig, hvilket kun vilde være til Fordel for den katholske Sag. Christian IV og Hertug Ulrik vare imidlertid ikke ivrige for at kjøbe Stiftet til den Pris, og Sagen trak hen, indtil Svenskernes allierede, den fordrevne Hertug Adolf Frederik af Meklenborg i Juli 1631 med Vaabenmagt satte sig i Besiddelse af Schwerin [1]).

Under disse Forhold henvendte Christian IV sig til Gustav Adolf for hos ham at opnaa, hvad han ikke havde turdet modtage af Wallensteins Haand [2]). Den 15. Juli skrev han fra »Lyckstad« til den svenske Konge: »Eftersom vi have fornummet, at Ed. Kjærlighed har occuperet det Stift Schwerin med vores elskelige Søns, Hertug Ulriks Residens Bützow, saa er til E. K. vor nabovenlige Tilforsigt, at E. K. vores elsk. k. Søn samme Stift med sine Pertinentier aftræder og Hs. K. med Salveguarde forseer, saa vel som vor Tjener Daniel Troye, som sig paa vort Gods udi Meklenborg opholder, med Salveguarde forsørger«.

Skjønt denne Henvendelse ved sin Korthed og afgjørende Tone ikke kunde gjøre det bedste Indtryk paa Gustav Adolf, svarede denne dog under 31. Juli 1631 fra sin Feltlejr ved Werben: »Vi ville Ed. Kjærlighed til nabovenligt Svar dette ikke forholde, at uanset bemeldte Stift Schwerin (hvilket dog ikke er saa aldeles fra Fjenden befriet, at man sig derpaa sikkert kan forlade, hvem

---

1) Fridericia, a. Skr. I, 191 ff.
2) Fridericia, a. Skr. I, 196.

derover vorder raadendes) ikke har været i E. K.s elskelige Søns Possession, da vi det have occuperet, men er jure belli, næst Guds Bistand, med vor Møde og Omkostning alene taget udaf Fjendens og kommet i vore Hænder; dog ligevel, paa det E. K. maa se, at vi med denne Krig ikke søge noget »enskilt« og i Sønderlighed, og at E. K. maa spørge vor gode Villie og Bevaagenhed til at gjøre alt det, som E. K. og des anhørige til Villie og Bedste være (»lända«) kan, saa kunne vi lettelig lade os overtale, bemeldte Stift Hs. Kjærlighed, Eders elskl. k. Søn at indrømme, hvis Hs. K. ville med os lade tractere, paa hvad Sæt det her efter kan blive mainteneret, saa at vi kunne være forsikrede, os at have der en vis Venskab og alt godt at tillide, og at Fjenden ikke derudaf os og vore Kvarterer faar nogen Lejlighed (»tilfälle«) videre at infestere. Til hvilken Ende, om Hs. K. med os vil lade tractere og sig med os paa behørig Vis dertil forbinde, ville vi os til det, som begge E. E. K. K. kan være til Velbehag, gjerne og velvilligen accommodere, eftersom vi, saadant at betegne, E. K.s anden Begjæring til Nøje, Daniel Troye med Salveguarde paa E. K.s eget Gods i Meklenborg allerede have forsørget[1])«.

Uagtet Gustav Adolf vel ikke godt kunde svare anderledes, naar han skulde tage sine egne Interesser i Agt, tilfredsstillede Svaret dog ikke Christian IV, da han ikke kunde ønske, at hans Søn skulde være Sverigs Vasal. Forhandlingerne standsede, og Pendulet svingede atter over mod kejserlig Side. Den 30. August 1631 skrev Hertug Ulrik til Wallenstein og forsikrede ham om sin Affektion. Men Friedlænderen hastede ikke med Svaret[2]). Imidlertid forefaldt den 7. September Slaget ved Breitenfeld, hvor Gustav Adolf vandt en afgjørende Sejr over

[1]) Afskrifter af begge Breve i Svenske Acta i Rigsarkivet.
[2]) Cronholm, Gustaf II Adolphs Regering VI, 1, 329.

Tilly. Det var første Gang i denne langvarige Krig, at den katholske Magt havde faaet et alvorligt Knæk, og derved indtraadte en betydelig Forandring i mange Forhold. Ikke længe efter Slaget havde Hertug Ulriks tidligere Hofmester, Moritz Herman v. Oynhaussen, under en Rejse i Tydskland Lejlighed til at hilse paa den sejrige Konge, og tillod sig da — vel neppe efter eget Initiativ — at slaa paa det ønskelige i en fremtidig Forbindelse mellem Hertug Ulrik og den svenske Konges eneste Barn, hans endnu ikke 5aarige Datter, Christina, et Forslag, som Gustav Adolf da, som Rigskansler Axel Oxenstjerna siden berettede, uden Betænkning afslog, og i fleres Nærværelse befalede Oynhaussen ikke at tænke derpaa[1]). Det var første Gang denne Plan kom frem, som siden oftere gjenoptoges fra dansk Side.

Da der i Efteraaret 1631 holdtes Møde i Hamborg af Medlemmer af den nedersachsiske Kreds, søgte Christian IV ved Henvendelse til Kejseren at skaffe sine Sønner, Frederik og Ulrik, Anerkjendelse som tydske Fyrster, grundet paa deres Ret til de tidligere erhvervede Stifter[2]). Herpaa vilde Kejseren dog ikke gaa ind, men stillede i Udsigt, at de ved en endelig Fred kunde faa Erstatning i verdslige Lande[3]). Men da disse jo først skulde erobres fra protestantiske Fyrster, var denne Udsigt lidet tillokkende for dem. Siden henvendte Kongen sig til Kredsdagen i Hamborg med Begjæring til denne om at give Ulrik Sæde paa den i hans Egenskab som Administrator af Schwerin; ja han arbejdede endog paa at faa ham valgt til Oberst i den nedersachsiske Kreds, men uden Held, da Gustav Adolf nedlagde Protest derimod[4]).

---

[1]) Handl. rör. Skandinaviens Hist. XXV, 188. Fridericia I, 211 f.
[2]) Chr. IV til Kejseren, dat. 25. Sept. 1631. Fridericia I, 211.
[3]) Cronholm VI, 1, 328—9. Fridericia I, 214—5.
[4]) Slange, S. 729—30. Cronholm VI, I. 336 f. Fridericia I, 216 f. Chr. IV's egenhænd. Br. II, 369 Not.

Hvad Ulrik selv angaar, da har han i Efteraaret 1631 og den paafølgende Vinter vistnok opholdt sig i Holsten og har vel ogsaa personlig søgt at virke paa den ovennævnte Kredsdags Medlemmer. Den 28. August besvarede han i Glückstadt en fra Kapitlet i Schwerin modtagen Skrivelse om Tilstanden i Stiftet[1]). Den 15. September finde vi ham sammesteds, da han var tilstede her ved de nederlandske Gesandters Audiens hos Kongen[2]). Her modtog han noget senere Indberetning fra den kongelige Kommissær Daniel Troie om de schwerinske Godsers ulykkelige Tilstand paa Grund af Udsugelser af fjendtlige Tropper[3]). Wallenstein, der længe havde ladet Ulriks Bevidnelse af sin Hengivenhed for ham ubesvaret, skrev under de efter Slaget ved Breitenfeld forandrede Forhold den 17. Oktober 1631 til Hertugen og ytrede sin Beredvillighed til at yde ham venskabelige Tjenester[4]). Selv Kejseren stillede sig i en Skrivelse af 26. November til Christian IV mere imødekommende med Hensyn til hans Sønners Krav. Naturligvis var det kun et politisk Træk foranlediget ved Gustav Adolfs truende Fremgang i Tydskland, og det opvejedes paa en Maade derved, at den svenske Konge den 20. December gav sin Agent i Hamborg Befaling om at optage den tidligere, afbrudte Forhandling om at give Hertug Ulrik Udsigt til at gjenvinde Bispedømmet Schwerin[5]). Ogsaa i den følgende Tid brugte Gustav Adolf jævnlig dette Middel for at sikre sig imod Fjendtligheder fra dansk Side; men det skete stadig

---

[1]) Dette Svar omtales i Kapitlets Skrivelse af 28. Maj 1632 til Hertug Ulrik (s. ndf.).

[2]) Slange, Chr. IV's Hist. S. 735.

[3]) Brevet, der er dat. Ziebüll 16. Sept. 1631, blev modtaget af Hertug Ulrik d. 20. September.

[4]) Cronholm, VI, 1, 329.

[5]) Fridericia I, 218—9.

paa saadanne Betingelser, at Christian IV ikke mente at burde gaa ind derpaa. Thi det kunde ikke nytte ham noget, at hans Sønner blev tydske Fyrster, naar de samtidig kom i en trykkende Afhængighed af Sverig[1]).

Saadanne endeløse Forhandlinger, der tilsyneladende ikke førte til noget, kunde ikke være oplivende for en ung Mand, der følte stærk Drift til Virksomhed. Slange har under Aaret 1632 følgende Efterretning: »Kongens yngste Søn, Hertug Ulrik, faldt det utaaleligt at blive hjemme udi Stilhed, imedens der førtes Krig i Tydskland, og medens saa stor Lejlighed var forhaanden til at vinde Ære. Hvorfor han saa længe laa sin Hr. Fader omborde, indtil han endelig bekom Forlov at rejse til Sachsen og anse Krigstogene, som under General Arnheim førtes. Hertugen af Friedland havde ved Henrik Holck ladet ham gjøre Forslag om Tjeneste paa anseelige Vilkaar at tage udi sin Armé[2]), hvilket Kongen ingenlunde vilde; og derfor ej heller samtykte, at han skulde drage til Kong Gustav Adolf (hvortil den unge Prins havde stor Lyst), paa det Kejseren ej skulde det alt for meget tage til Mistykke[3])«.

I Begyndelsen af Februar 1632 finde vi Hertug Ulrik i Segeberg, hvorfra han skrev et Brev til sin Fader med Forbøn for en dansk Adelsmand, der havde lagt sig ud med sin Svigerfader og derfor havde maattet forlade Hustru og Fædreland[4]). Faa Dage efter, 9. Februar, begav Her-

[1]) Fridericia, I, 224. 228. 233.

[2]) Da Wallenstein først efter 3. (13.) April 1632, altsaa paa en Tid, da Hertug Ulrik allerede var i Sachsen, paany blev Overanfører over de katholske Hære, er Slanges Udtryk vistnok mindre korrekt. Som vi ovenfor (S. 60) saae, havde Wallenstein derimod tidligere foreslaaet Kejseren at give den danske Prins et Regiment i den kejserlige Hær.

[3]) Chr. IV's Historie, S. 760. Jvfr. Cronholm VI, 1, 339.

[4]) Se Tillæg Nr. 12.

tugen sig paa Rejsen til Sachsen, ledsaget af et Følge, blandt hvilket vi kunne nævne hans gamle Følgesvend Offe Skade og den siden noksom bekjendte Oluf Daa, en voldsom Aristokrat og en besønderlig ulfeldtsk Natur, hvis Abnormiteter dog paa den Tid vel endnu ikke vare traadte ret for Lyset[1]).

Kurfyrst Johan Georg af Sachsen, med hvem Hertug Ulrik nu kom i Forbindelse, hørte vel til det evangeliske Parti, og hans Tropper havde opereret sammen med Gustav Adolfs i Slaget ved Breitenfeld; men for Resten var hans Politik vaklende, nølende og forsigtig. Omtrent samtidig med Ulriks Komme til Sachsen begyndte man fra Danmark af at indlede Underhandlinger om Ægteskab mellem den udvalgte Prins Christian og Kurfyrstens Datter Magdalena Sibylla, hvilket, som bekjendt, et Par Aar efter kom i Stand.

Det første Indtryk, Ulrik fik af Forholdene i Dresden, var lidet tiltalende. Det var ikke Krig, man kunde lære her, men en over alle Bredder flydende Umaadelighed i Drik, som Ulrik den 26. Marts 1632 skrev til sin Broder Frederik. Han mærkede ikke til anden Kamp end den med de fyldte Bægere[2]). Ikke for intet havde Kurfyrsten faaet Øgenavnet »Øljørgen«[3])«. Men for en maadeholden Natur, som Ulrik efter alle Vidnesbyrd var, maa denne Indgang have været lidet tiltalende. Han søgte derfor at skaffe sig bedre Sysselsættelse. Den 23. Marts fik han Bestalling som Oberst i den sachsiske Hær[4]). Nogle Dage derefter sendte han den ovennævnte Oluf Daa tilbage til Danmark, for at han med Kongens Tilladelse skulde

---

[1]) Dansk biograf. Lexicon IV, 182 f. Gunde Rosenkrantz var (siden 20. Aug. 1631) ikke mere blandt Hertug Ulriks Omgivelser.

[2]) Se Tillæg Nr. 13 og 14.

[3]) Cronholm, Gustav II Adolphs Regering VI, 1, 15—6.

[4]) H. Hallwich, Wallensteins Ende I, 6.

hverve ham et Kompagni Kyrasserer. Ulriks Brev herom til Faderen maatte vise denne, at det var Sønnens Agt at tage aktiv Del i Krigen[1]). Det maa derfor være os paafaldende, at Christian IV senere, efter Sønnens Død, udtalte sig, som om dette var ham noget fremmedt. I ethvert Tilfælde kom hans Indsigelse temmelig sent.

At det ovennævnte Kompagni er blevet samlet, ses af en Skrivelse, dat. Rostock 12. Maj 1632, fra Daniel Troie til Christian IV. Heri omtales nemlig, at Hertug Ulrik ønskede et Kompagni Kyrasserer indkvarteret paa Godserne Ziebüll og Gallentien ved Schwerin, noget som Troie dog ikke kunde tilraade, da disse Godser var overordentlig medtagne ved Krigen; navnlig var Gallentien blevet saaledes udplyndret af den kejserlige Oberst Gramm, at der ikke var en Bonde tilbage paa Godset[2]).

Hen i Sommeren 1632 rykkede Hertug Ulrik med den sachsiske Hær ind i Schlesien, og det er neppe tvivlsomt, at han har deltaget i Erobringen af Gross Glogau (30. Juli), hvor det kejserlige Artilleri blev Sachsernes Bytte. Vi have nemlig et Brev fra Hertugen til Kansler Christen Friis, skrevet fra det sachsiske Hovedkvarter i Gross Glogau d. 12. August 1632[3]). Heri betegner han sig som kursachsisk General over Rytteriet og Oberst over et Regiment til Fods. Disse Charger beholdt han indtil sin Død, idet han i Slutningen af sin Levetid tillige synes at være bleven Oberst for et Regiment til Hest[4]). Hans Ledsager Offe Skade fik Ansættelse som Cornet.

Fra Tiden, efter at Hertug Ulrik var indtraadte i den

---

[1]) Hertug Ulriks Brev af 28. Marts 1632, Tillæg Nr. 15.
[2]) Orig. i Saml. Meklenborg 41, i Rigsarkivet.
[3]) Se Tillæg, Nr. 18.
[4]) Se Danske Mag. 3. R II, 277. Paa Titelbladet til M. Opitz's Laudatio funebris kaldes Ulrik »summus copiarum eqvestrium Saxonicarum præfectns, duarum legionum dux«.

kursachsiske Hær, men inden han endnu var afgaaet til Schlesien, have vi et Par Breve fra ham, daterede Dresden 12. Juni 1632, og skrevne i Anledning af Klager, der vare indkomne til ham fra Undersaatter i Schwerin, over de store Udpresninger, som de svenske Tropper, der laa der i Landet, tillod sig. Hertugen søgte at trøste dem, saa godt han kunde, dels ved at henvise dem til, at det ikke gik dem anderledes end andre Egne, der oversvømmedes af Krigens Bølger, dels ved at bemærke, at han agtede med det første at hilse paa den svenske Konge og haabede da at opnaa saadanne Tilsagn af denne, at de værste Ulemper kunde blive afhjulpne[1]). Om det nu er lykkedes ham at faa Gustav Adolf i Tale, maa vi lade uafgjort. Noget bestemt Spor deraf have vi ikke fundet.

I en Skrivelse af 28. Maj 1632 havde »Provst, Dechant, Senior og andre Capituleres ved Stiftskirken i Schwerin« ogsaa henvendt sig til Hertug Ulrik med Forestilling om, hvor mislig Stillingen i mange Henseender var i Stiftet, og med Opfordring til ham om at gjøre alt, hvad han formaaede, for snart at komme til at tiltræde Regjeringen i samme[2]). Dette Brev synes dog ikke at være kommet Hertugen i Hænde, da Kapitlet i en ny Skrivelse af 19. August s. A. gav en udførlig Skildring af den opløste Tilstand, hvori Kirke-, Skole- og Justitsvæsen, ikke at tale om de økonomiske Forhold, befandt sig i Stiftet, med indtrængende Anmodning til ham om at benytte den Adgang, han mulig kunde have til den svenske

---

[1]) Se Tillæg Nr. 16 og 17.

[2]) Afskrift (med Grams Haand) i Rigsarkivet, Danske Kong. Hist., Fasc. 101. Hos F. A. Rudloff, Das ehemalige Verhältniss des Bisthums Schwerin, findes formodentlig noget nærmere om den svenske Besættelse af Stiftet; men det er ikke lykkedes mig at faa dette Skrift at se.

Konge for at afværge Stiftets totale Ruin[1]). — At Hertug Ulrik hellere end gjerne har villet opfylde Kapitlets Ønske, kan neppe betvivles; men foreløbig var der vistnok kun lidet at udrette. Imidlertid maatte det dog være opmuntrende for ham at erfare, hvor bestemt Stiftet endnu holdt fast ved ham.

Som Befalingsmand i den sachsiske Hær havde Hertug Ulrik Generallieutenant Arnim til sin foresatte, og da han i et Aars Tid stod under denne fremragende Krigsmand, skulle vi meddele nogle kortfattede Oplysninger om Arnims tidligere, yderst omskiftende Krigerbane[2]).

Hans Georg v. Arnim (ofte skrevet: Arnheim) var Protestant, født 1581 i Boytzenburg i det brandenburgske. 1613—17 fulgte han Gustav Adolf i Krigen mod Rusland, derpaa tjente han den polske Konge Sigismund III i hans Krig mod Tyrkerne. 1626 blev han Oberst i kejserlig Tjeneste og vandt Wallensteins Tillid i høj Grad, saa han blev ophøjet til Feltmarskal, og ham skyldtes for en væsentlig Del de kejserlige Troppers heldige Fremgang i Schlesien, ligesom han havde en Hovedandel i Wallensteins Erobring af Pommern og Meklenborg. Efter Freden i Lybek (1629) blev han sendt mod Gustav Adolf i Polen og tilføjede denne betydelige Tab. Men Uenighed med Kongen af Polen og Trusler fra hans Landsherre, Kurfyrsten af Brandenborg, bragte Arnim til at udtræde af Kejserens Tjeneste. 1631 blev han Feltmarskal og senere Generallieutenant i kursachsisk Tjeneste og kjæmpede ved Gustav Adolfs Side i Slaget ved Breitenfeld mod Tilly. I den følgende Vinter bemægtigede han sig en Del af Bøhmen, hvorfra han dog blev trængt ud, da Wallenstein atter 1632 havde faaet Overkommandoen. Efter at en

---

[1]) Se Tillæg, Nr. 19.

[2]) Efter Helbig i Allgem. Deutsche Biographie I, 568 ff.

Del svenske og brandenborgske Tropper vare blevne forenede med den sachsiske Hær, trængte han sejrig frem i Schlesien — og erobrede saaledes det Land tilbage, som han selv tidligere havde underlagt Kejseren. Her var han, da Gustav Adolf, skjønt sejrende, faldt ved Lützen. I Maj 1633 trængte Wallenstein, efter at have samlet nye Hærmasser efter Nederlaget ved Lützen, frem i Schlesien, men vilde dog ikke indlade sig i en afgjørende Kamp med sin gamle Vaabenfælle, men indledede Underhandlinger med ham, der førte til en Stilstand. Det var under disse Forhandlinger, at Hertug Ulrik fik sin Bane, som vi siden skulle se. Efter Freden i Prag 1635 mellem Kejseren og Kurfyrsten af Sachsen tog Arnim sin Afsked, af Misfornøjelse over at Kurfyrsten havde svigtet den protestantiske Sag. Ogsaa senere havde Arnim en meget omskiftende Skjæbne. Han døde 1641 i Dresden.

Det kunde være interessant nok, om vi kunde følge den unge danske Kongesøn paa hans forskjellige Tog, men dertil savne vi tilstrækkeligt Materiale[1]). Den Kilde, hvori hans Foretagender formodentlig nogenlunde fuldstændig have været anførte, Dr. Jesper Brochmands latinske Ligtale over ham, synes nemlig at være forsvunden, i alt Fald existerer den ikke mere her i Landet, om den end maaske kunde findes i et eller andet tydsk Bibliothek.

Et Brev, Hertugen d. 26. Okt. 1632 skrev fra Neisse til sin Fader, er af særlig Interesse. Hovedindholdet deraf lyder i Oversættelse:

»Højbaarne Konge og Herre, højstærede, hjærtekjæreste Hr. Fader! Efter at vi ved den guddommelige Almagts

---

[1]) Om Offe Skade, der vistnok stadig fulgte H. Ulrik, siges i Ligtalen over ham (S. 43), »hand hafde været udi Preussen oc Reussen, sig oc i Land Meyssen forsøgt, oc sammesteds, saavelsom i Bøhmen oc Slesien, hvorthen saadan Krigsexpedition er gangen, de fornemmeste Platzer faaet at see.«

Hjælp i kort Tid ere avancerede temmelig vidt i Schlesien med den kursachsiske Hær og bragt det dertil, at hele Landet for største Delen er renset for de kejserlige Soldater, saa er det hele Bispedømme Neisse med alt Tilbehør blevet os assigneret til Vinterkvarter. Men da vi for os og vor Hofstat have taget vort Hovedkvarter i den biskoppelige Residensstad Neisse, og ved vor Ankomst blandt andre Rariteter have forefundet nærværende Himmelglobus i de bortflygtede Jesuiters Kollegium, have vi tilladt os underdanig og sønlig at præsentere Ed. Kgl. Majestæt samme som vort her gjorte Bytte, i den sønlige Fortrøstning, at Ed. Kgl. Maj. ville behage naadigst at modtage denne vor Present, som vi oversende Eder ved Foreviseren af dette, vor Opvarter, særlig fordi dens Autor har været den berømmelige Mathematicus Tyge Brahe. Et saadant Kunstværk vil der formentlig ikke findes Mage til hverken i Europa eller i nogen anden Del af Verden[1]«.

Det maa have været et vanskeligt Hverv at føre den store Himmelglobus sikkert frem ad opløste Veje og under farefulde Omgivelser. Men det lykkedes dog Overbringeren langt om længe at naa Stralsund, hvorfra det kostelige Bytte, det uforlignelige Minde om Tyge Brahes Snille og Flid, af Skipper Jakob Mikkelsen førtes til Kjøbenhavn, hvor det ankom den 9. December[2]). Har det, hvad ikke er usandsynligt, været den samme betroede Tjener, der førte Globen frem, som den, Hertug Ulrik ved en tidligere Lejlighed havde benyttet som sit Bud til Kjøbenhavn, saa fortjener hans Navn at bevares, det var: Erik Bager[3]). — Da Christian IV nogle Maaneder senere forærede den

---

1) Brevet, der ikke er skrevet med Hertug Ulriks egen Haand, men underskrevet af ham, findes trykt i Aarsberetn. fra det kgl. Geheime-Archiv. VI, Tillæg, S. 23 f.

2) Chr. IV's egenhænd. Breve VII, 55 Not. 3.

3) Se Tillæg Nr. 15.

berømte Himmelglobus til Kjøbenhavns Universitet, vakte det stor Glæde i de lærdes Kreds[1]). Efter at det astronomiske Observatorium var indrettet paa Rundetaarn, blev den flyttet herop, men gik desværre til Grunde ved Hovedstadens Brand 1728[2]).

Vinteren 1632—33 tilbragte Hertug Ulrik i den sachsiske Hærs Hovedkvarter i Olau, mellem Brieg og Breslau, i Schlesien. Da Arnim en Del af Vinteren opholdt sig i Dresden, førte Hertug Frants Albrecht af Sachsen-Lauenburg som kursachsisk Feltmarskal Overkommandoen, og Ulrik synes at have været hans Næstkommanderende. Paa kejserlig Side var Feltmarskal Matthias Gallas Overbefalingsmand, med Hovedkvarter i Neisse, der var erobret tilbage af de kejserlige, medens Wallenstein opholdt sig i Prag[3]). — Under Vinterkvarteret i Olau synes Hertug Ulrik at have stiftet det Bekjendt-

---

[1]) O. Wormii Epistolæ p. 382. Arrebos Hexaëmeron, Blad h. 2—3. I Acta Consist. for 13. Apr. 1633 findes følgende Notits: »Lover M. Chr. Longomontanus at være tilstede, naar Globus af sin Convolut optages skal, og den efter solis elevationem at stille.«

[2]) En Afbildning af Himmelgloben findes hos Resen, Inscriptiones Hafnienses, p. 337. Naar det siges, at Globen kom til Kjøbenhavn 1. December (Bangs Saml. II, 555. Schlegels Saml. II, 2, 61, og andensteds), saa passer det ikke med Paategningen paa Hertug Ulriks Brev, som er at foretrække for den først senere forfattede Indskrift paa Globen. Jvfr. forøvrigt Slange Chr. IV's Hist. S. 124—5.

[3]) Den 2. Jan. 1633 (vistnok ny Stil) skrev Gallas til Wallenstein, at de kejserlige under en Rekognoscering havde gjort nogle Fanger; en af dem berettede, at Hertug Frants Albrecht tilligemed Prins Ulrik af Danmark vare komne til Grotkau med 3000 Heste og 1000 Dragoner i den Hensigt at angribe de 8 Kompagnier Polakker, der laa i Nærheden. En udsendt Spejder var her kommen til Hertug Frants Albrecht; hvad han berettede, vidste Fangen ikke; men han havde set, at Hertugen havde hvisket et Ord til Prins Ulrik, hvorpaa der hurtig var blæst til Tilbagetog, som i al Hast var foregaaet til Olau. (H. Hallwich, Wallenstein's Ende I, 6).

skab med den tydske Digter Martin Opitz, der har bidraget til at kaste en vis Glans over hans Navn. Da Krigsforetagenderne nemlig for en Del vare indstillede, var der Tid for den unge Krigsmand til at sysle med sine litterære Interesser, i hvilken Henseende han fandt Tilskyndelse og sikkert ogsaa nogen Hjælp af Opitz.

Denne navnkundige Forfatter, der indtager en lignende Stilling i Tydskland som Arrebo hos os, nemlig som den, der førte ind paa en kunstmæssig Syslen med den nationale Poesi, var født 23. December 1597 i Bunzlau i Schlesien. Han havde færdedes vidt omkring. Vinteren 1620—21 havde han tilbragt paa Herregaarden Juelingsholm i Sønder Omme Sogn i Ribe Stift hos Mogens Juel, en ung Mand, som han sikkert havde stiftet Bekjendtskab med under dennes Udenlandsrejser, og af hvem han var indbudt til et Besøg[1]). Her havde Opitz, uden litterære Hjælpemidler og i en meget haard Vinterkulde, forfattet sit omfangsrige »Trostgedicht in Widerwertigkeit des Krieges«, som han udgav 1633 med en Tilegnelse til Hertug Ulrik, hvori han priser hans Lærdom, udmærkede Hukommelse, skarpe Dømmekraft, Beskedenhed, Ædruelighed, Foragt for Vellyst, og det uforfærdede Mod, han havde givet mange Prøver paa — en Lovprisning, som Ulrik dog aldrig fik at se, da Døden havde bortrevet ham, inden Skriftet udkom[2]).

Siden Opholdet i Danmark havde Opitz flakket om i

---

[1]) I Studenten Anders Clausens Stambog (Thottske Saml. 553. 8vo), som Hertug Ulrik jo ogsaa har skrevet i (s. foran S. 9), har »Martinus Opitius Silesius« skrevet sit Symbolum: »In ipso mari tutus« og Dateringen: »Julingsholmi in Chersoneso Cimbrica 1621 6 d. m. Febr.«

[2]) Tilegnelsen, i hvilken Hertug Ulriks Død ikke berøres (hvilket utvivlsomt vilde være sket, om Opitz havde kjendt den, da han skrev), er dateret: »E Museo 11 Kal. Sept. 1633«, hvilket svarer til den 22. August (ny Stil?).

mange Lande[1]), havde haft forskjellige Ansættelser hos Protestanter og Katholikker, og udgivet en Række Skrifter, blandt hvilke hans »Buch von der Deutschen Poeterey« (1624) især er bekjendt. Nu havde han slaaet sig ned i Breslau, og derfra var der bekvem Lejlighed for ham til at komme i Forbindelse med den danske Prins, der sikkert har næret levende Interesse for hans Forfattervirksomhed, og, som det synes, ogsaa har nydt nogen Vejledning af ham, særlig med Hensyn til den rette Versification. Samtidig med at Krigen rasede i Tydskland og lagde Byer og Lande øde, var der nemlig fyrstelige Personer — navnlig ved Hoffet i Anhalt — og ligestemte Forfattere, der søgte at glemme Tidens Elændighed ved at tage deres Tilflugt til en Poesiens og Fantasiens Verden, der var ulige lettere at komme tilrette med end den haarde Virkelighed. Det har ogsaa i hin Tid lydt, om end udtrykt paa andre Maader:

Stormen, lad den kun bruse,
Bølgen, lad den kun slaa;
Drømmenes Land, det lyse,
Kan de dog aldrig naa.

At Hertug Ulrik ikke har været uberørt af slige Stemninger, maa vi formode; særlig tyder hans Forhold til Digteren Opitz derpaa.

Fra Opholdet i det sachsiske Hovedkvarter i Olau have vi et Par Breve fra Hertug Ulrik til Christian IV. I et, der er dateret 16. December 1632, beretter han om den sørgelige Fremstilling af Forholdene i Stiftet Schwerin, som Kapitlet havde givet, og beder Kongen at tage sig af

---

[1]) En Tid rejste Opitz sammen med sin Ven, den danske Latindigter Henrik Albertsen Hamilton, hvem han har tilegnet et af sine metriske Arbejder. Jvfr. Fr. Strehlke, Martin Opitz, Leipz. 1856, S. 35. 37.

Stiftet, medens han selv var fraværende[1]. I et lidt senere Brev gaar han i Forbøn for en vis Harder Severinsen, der havde været Lensskriver paa Kronborg, men havde maattet flygte paa Grund af et Drab, og nu en Tid havde tjent ved Hertug Ulriks Regiment, men gjerne vilde have Tilladelse til at vende tilbage til Hustru og Børn. Ogsaa til Kurfyrsten af Sachsen skrev Hertugen for at bevæge ham til at anvende sin Indflydelse hos Christian IV til bedste for den landflygtige[2]. Saa vel disse som et tidligere omtalt Brev af lignende Art tyder paa Hertug Ulriks gode Hjærte.

De forholdsvis rolige Dage i Hovedkvarteret ved Olau afløstes i Slutningen af Januar 1633 af krigeriske Begivenheder. Fra en dansk Hjemmelsmand vide vi, at Hertug Ulrik har udmærket sig ved Tapperhed i en Kamp i Nærheden af Olau[3]; men Tiden angives ikke nærmere. Dog er det rimeligt, at der sigtes til en Fægtning, der ifølge en Indberetning fra Gallas til Wallenstein forefaldt den 7. Februar (ny St.) og i hvilken Lykken begunstigede de sachsiske Vaaben. At »Prins Ulrik af Danmark i egen Person« var med i Ledelsen af Tropperne, omtales af Gallas[4]. Dette hindrede dog ikke, at Ulrik, da Hertug Frants Albrecht af Sachsen-Lauenburg i de samme Dage tilskrev Wallenstein, i Brevet tilføjede nogle Linier af den forbindtligste Art til Tak for en Hilsen, Wallenstein nys

---

1) Se Tillæg, Nr. 20.

2) Se Tillæg, Nr. 21 og 22.

3) Rørdam, Hist. Kildeskrifter II, 735.

4) Hallwich, Wallenstein's Ende. I, 100. Hos Klevenhiller, Annales Ferdinandei XII, 568 fortælles, at to sachsiske Regimenter, nemlig den unge danske Prinses og Oberst Kahlsteins, d. 8. Jan. 1633 (ny St.) ikke langt fra Olau havde haft et meget skarpt Sammenstød med nogle tusinde kejserlige, og at Sachserne tilsidst havde maattet vige. At Hertug Ulrik selv havde anført sit Regiment, siges vel ikke udtrykkelig; men det er jo sandsynligt.

havde sendt ham[1]). Forholdet var jo ganske ejendommeligt: Førerne for den sachsiske Hær, baade Arnim og Hertug Frants Albrecht, vare Wallensteins gamle Generaler, der nærede Beundring og vel endog Venskab for den store Feltherre. Hertug Ulrik havde vel ikke tjent under ham, men havde dog staaet ham saa nær, at det aabenbart ikke var ham ukjært, naar Lejlighed gaves, at vise ham sin Hengivenhed.

Medens Ulrik færdedes i Tydskland, var man hjemme ivrig sysselsat med hans Fremtid, idet Planen om fremtidig at bringe et Ægteskab i Stand mellem ham og Christine af Sverig atter blev optagen efter Gustav Adolfs Fald ved Lützen. Ifølge Kong Christians Ønske skrev det danske Rigsraad den 26. December 1632 til den svenske Kansler Axel Oxenstjerna, der efter sin Konges Død med overlegen Dygtighed ledede Sverigs militære og diplomatiske Foretagender i Tydskland. Efter Bemærkninger om, hvor vigtigt det var for begge de nordiske Riger, at der bestod et godt Venskab og »Forvantnis« mellem de tvende Kroner, og at der nu var en god Lejlighed til at forbinde de kongelige Huse med hinanden, anbefalede Rigsraadet Hertug Ulrik som en ung Mand, »hvis høje fyrstelige Kvaliteter, venlige Natur og Konversation Sverig saa vel som Tydskland og Hr. Kansler selv uden Tvivl saa bekjendt er, at ufornøden er videre derom at melde[2])«. I et samtidigt Brev til Christian IV foreslog Rigsraadet at sende en kvalificeret Person ene for den Sags Skyld til Oxenstjerna i Tydskland for ogsaa mundtlig at foredrage Sagen for ham. Ligeledes maatte Hertug Ulrik underrettes derom, og der burde træffes Anstalter til, at han,

---

[1]) Hallwich, Wallensteins Ende I, 99 f.

[2]) Erslev, Aktst. t. Rigsraadets og Stændermødernes Hist. i Chr. IV's Tid. II, 347—8.

hvis der viste sig Udsigter til, at det svenske Giftermaal kunde komme i Stand, forinden dette skete, frasagde sig sine mulige Krav paa Andel i Slesvig og Holsten[1]).

Oxenstjernas Svar paa det danske Rigsraads Forslag er vel ikke bevaret; men vi vide dog, at han meget bestemt søgte at skyde Sagen fra sig, dels ved at henvise til Prinsessens Ungdom, dels ved at henholde sig til, at det var en Sag, som Sverigs Raad og Stænder maatte træffe Bestemmelse om[2]). Intet kunde nemlig være Rigskansleren mere imod end Udsigten til at se en dansk Prins paa Sverigs Trone. Da han hørte, at Christian IV ogsaa ved samme Tid havde henvendt sig til den svenske Enkedronning Marie Eleonore, der da opholdt sig i Wolgast, for at stemme hende for Ægteskabsplanen, kom han derfor i en heftig Bevægelse, da han frygtede for, at Forslaget her kunde finde villigere Øren. Der er bevaret en Række Breve fra hans Haand, i hvilke han paa den mest energiske Maade demonstrerer imod den Plan, der syntes at ligge den danske Konge og hans Raad saa meget paa Hjærte. I et Brev (dat. Heilbronn 1. Marts 1633) skriver han saaledes til den svenske Statholder i Pommern, Sten Bjelke:

»Rigens Raad i Danmark har skrevet mig til og foreslaaet et Giftermaal mellem vor Arveprinsesse og Hertug Ulrik af Holsten, den danske Konges Søn. Hds. Majestæt vor allernaadigste Dronning har ogsaa meddelt mig, at Kongen i Danmark ved Marqvard Pens[3]) skal have beklaget Hds. Maj.s Sorg og under dette Skin foreslaaet et saadant Giftermaal. Jeg tvivler ikke paa, at Rigens Raad

---

[1]) Erslev, a. Skr., II, 349.

[2]) Handl. rör. Skandinaviens Hist. XXV. 178.

[3]) Formodentlig en Fejl for: Christian Pens. Dennes Fader, Marqvard Pens, var nemlig falden i Slaget ved Lutter am Barenberg 1626.

i Sverig, og kanske flere, ere og besøgte i dette Ærende, og maaske bruges der allehaande Kunstgreb. Saa fornemmer jeg og, at Hertug Ulrik er kommen fra Armeen i Schlesien til Dresden; der berettes, at han skal være tilbagekaldt til Danmark, og jeg tror, at han tager Vejen over Wolgast for selv at tale med Hds. Maj. om Sagen og uden Tvivl for at forsøge, om han kunde faa et godt Ord eller Ja af Hds. Naade.« — Vel havde Enkedronningen svaret det danske Sendebud meget reserveret; men da det ikke var tvivlsomt, at der vilde komme flere saadanne Bud og Skrivelser fra Danmark, og da Hertug Ulrik maaske selv vilde indstille sig, beder Rigskansleren sin Frænde om at begive sig til Enkedronningen for paa den kraftigste Maade at forestille hende, at det vilde være en Fordærvelse for Sverigs Land og Rige, om den unge Kongedatter fik en dansk Ægtefælle. Enten vilde den danske Konge derved uden Sværdslag vinde Sverigs Krone, eller han vilde vække indre Splid og Uenighed, saa han kunde faa Lejlighed til, naar Riget var svækket, at rive et Stykke derfra. Forfædrene havde kun alt for meget lært de Danskes »Kunster og Forgift« at kjende. Ingen svensk Mand, høj eller lav, vilde give sit Samtykke til at faa en Konge fra Danmark; den afdøde Konge havde uden Betænkning vist Forslaget fra sig, og vilde Enkedronningen indlade sig derpaa, vilde det blive til hendes egen Skade, og »vor Arvefrøken« kunde derved staa i Fare for at miste alt sit Velfærd, ja sin Ret til Tronen. De Svenskes og Danskes Sindelag vare saa vidt adskilte, at den, som vilde tænke paa at bringe dem under én Hat, aldrig vilde kunne udføre det uden megen Blodsudgydelse og en af Nationernes Undergang[1]).

Saaledes og i mange andre Ord udtalte Oxenstjerna

---

[1]) Handl. rör. Skandin. Hist. XXV, 183 ff.

sin dybe Mistillid til Danmark og Uvillie mod Christines Ægteskab med en dansk Prins. Nægtes kan det vel heller ikke, at Sagen fra Christian IV's Side mere blev dreven for at krydse Sverigs Planer i Tydskland og andensteds, end fordi hans Søns Lykke laa ham paa Hjærte.

Da Ulrik i Februar 1633 havde begivet sig fra Hæren i Schlesien til Dresden, hvor han foranstaltede den nys afdøde danske Gesandts, Johan Joachim v. Wartenslebens højtidelige Jordefærd[1]), havde Oxenstjerna strax fattet Mistanke om, at det kun var et Paaskud, og at Hertugen var paa Vejen til Wolgast for at anbefale sit Frieri til Enkedronning Marie Eleonora. Dette var dog neppe saa, da Ulrik synes snart atter at være vendt tilbage til Hæren. Men Rigskansleren blev ikke mildere stemt, da det siden rygtedes, at den svenske Enkedronning begyndte at stille sig gunstigere til Frieriet, end hun tilsyneladende fra først af havde gjort. Paa en meget indtrængende Maade forestillede Oxenstjerna det svenske Raad, at et dansk Ægteskab vilde være en Pest og Forgift for Sverig, og at det gjaldt om at berøve Danmark ethvert Haab i saa Henseende, og at passe paa Enkedronningens Omgivelser, af hvilke nogle maaske af forskjellige Grunde kunde være tilbøjelige til at begunstige Planen[2]). Som Modtræk stillede baade Rigskansleren og Raadet sig samtidig gunstige

[1]) Den 23. Febr. 1633 skrev Gallas fra Neisse til Wallenstein: »Euer fürstl. Gnaden verhallte hiemit in vnderthenigkeit nit, wie dass gleich in dieszer Stund der Obriste Rostockh, welcher vom feindt wiederumb losz gelassen worden, alhie angelangt, mit bericht, dass der jung Prinz ausz Dennemarchk für sein Persohn nacher Dreszden verraiszet«. (Hallwich, Wallenstein's Ende. I, 135). »Den 3. Martij lät Hertug Ulrich honorifice begrafua den Danske Gesandten von Wartensleben«, skrev den svenske Resident i Dresden 8. Marts 1633 til Oxenstjerna. (Handl. rör. Skandin. Hist. XXV, 236).

[2]) Handl. rör. Skandin. Hist. XXVI, 116. 126 ff.

for en fremtidig Forbindelse mellem den unge svenske Dronning og Kurprinsen af Brandenborg, skjønt Religionsforskjellen her maatte vække alvorlige Betænkeligheder, da Kurprinsen (senere bekjendt som »der grosse Churfürst«) var opdragen i den reformerte Bekjendelse[1]. — Efter at Ulriks tidlige Død havde standset Christian IV's Arbejde i denne Sag, optog han det nogle Aar efter i en anden Form, idet Hertug Frederik nu blev tilbudt som Brudgom, men med lige saa ringe Held[2].

I Ulriks sidste Levetid gik der Rygte om, at han efter at være traadt ud af sachsisk Krigstjeneste skulde begive sig til Polen og ægte den nys afdøde Kong Sigismunds Datter[3] og i Medgift have Polsk-Preussen, naar Polakkerne ved Understøttelse fra Danmark af havde drevet Svenskerne ud deraf[4]. Men dette Rygte var vistnok kun et Udslag af den indgroede Mistanke, som man i Sverig havde til Danmark, og der kan neppe tillægges det nogen Realitet. Det gik da heller ikke godt an samtidig at bejle baade i Sverig og hos Sverigs Arvefjende Polen.

Om Ulrik for øvrigt selv har næret noget Ønske om at komme til at ægte den endnu kun 6aarige svenske »Arvefrøken«, maa vi ganske lade staa hen, da der ikke foreligger noget som helst i den Retning. Rimeligt er det, at det mere har ligget ham paa Sinde at vinde sit schwerinske Stift tilbage. Den 10. Februar 1633 udfærdigede

---

[1]) Handl. rör. Skandin. Hist. XXV, 137 ff. XXXVIII, 423 ff.

[2]) Nye danske Mag. IV, 168 ff.

[3]) Kong Sigismunds Datter Anna Catharina Constantia var født 1619. Hun blev siden gift med Pfalzgrev Philip Vilhelm af Neuburg.

[4]) Pufendorf, Commentarii de rebus Svecicis ab expeditione Gustavi Adolfi Regis in Germaniam ad abdicationem usque Christinæ. Ultrajecti 1686, p. 118. Jvfr. Lackmann, Einleitung zur Schlesw.-Holst. Historie IV, 328. 331.

han i Hovedkvarteret i Olau Kreditiv for Christoffer von der Lippe og Daniel Troie til at forhandle med Enkedronning Marie Eleonora og Rigskansler Oxenstjerna om at trække de svenske Tropper bort fra Stiftet og saaledes lindre den store Nød, hvori det befandt sig. Samtidig satte han Stiftets Beboere i Kundskab om det Skridt, han agtede at gjøre for at skaffe dem bedre Vilkaar og atter at komme i Besiddelse af sine Rettigheder[1]).

Dette Skridt synes Hertug Ulrik at have gjort paa egen Haand, da vi se, at Daniel Troie, der var dansk Kommissær i Meklenborg, den 25. Februar underrettede Christian IV derom, idet han samtidig opfordrede Kongen til, trods sine Betænkeligheder, at tage sig af de schwerinske Sager, da Undersaatterne der led meget, og der taltes om et nyt Bispevalg[2]). Det var vistnok først efter at Kongens Bifald var erhvervet, at de ovennævnte Mænd afgik til den svenske Enkedronning i Wolgast for at udvirke Aftrædelsen af Stiftet Schwerin til Hertug Ulrik. Den Beretning, de efter Tilbagekomsten til Rostok den 15. April meddelte Christian IV om Udfaldet af deres Sendelse, gav dog kun et usikkert Haab. De berettede nemlig, at de havde forestillet Dronningen, at siden den svenske Feltmarskal Aage Thott havde sat i Besiddelse af Stiftet ved Fordrivelse af Wallensteins Tropper, vare de sidste Levninger af Beboernes Ejendomme blevne dem berøvede, saa de nu vare bragte til den yderste Elendighed. Dronningen havde svaret velvillig, men henvist dem til et Møde mellem Rigskansleren og de svenske Raader, som om nogen Tid skulde holdes i Wolgast[3]).

Forhandlingerne paa dette Møde maa have haft et gunstigere Udfald, end man næsten havde Grund til at

---

[1]) Fridericia I. 256 og Tillæg Nr. 23.
[2]) Saml. Meklenborg 41 i Rigsarkivet. Jvfr. Fridericia I, 256.
[3]) Saml. Meklenborg 41 i Rigsarkivet.

haabe. Slange berëtter nemlig, at to Maaneder før Hertug Ulrik døde — altsaa i Begyndelsen af Juni 1633 — havde han sendt sin Hofmester Offe Skade til Bützow for at antage Stiftet Schwerin paa hans Vegne af den svenske General Aage Thott, som af Regjeringen i Sverig og Kansler Axel Oxenstjerna havde faaet Befaling om at overlevere det til Hertugen[1]. I den Levnedsbeskrivelse af Offe Skade, som findes i Præsten Rasmus Byssings Ligprædiken over ham, siges, at han i 19 Maaneder betjente Cornets Charge i den sachsiske Hær, indtil han 1633 igjen »qvitterede« den. »Hvorpaa Hertug Ulrik hannem strax af den i Schlesien beliggende Stad Schweidnitz til sit Stift Bützow i Meklenborg haver afsendt, al fornøden Anordning at gjøre til hans ny Hofholdning, hvilken han der, efter tagen Afsked fra den kursachsiske Armé, saa og gjorte Fordrag med den svenske General Achatio Thott (som forberørte Stift den Gang i Haande havde), vilde anstille[2]«. Et Laan paa 3000 Rdl., som Hertugen ved denne Tid stiftede hos Hertug Frants Albrecht af Sachsen-Lauenburg, daværende Feltmarskal i den kursachsiske Hær, var formodentlig optaget netop med hans forestaaende Overtagelse at Stiftet for Øje[3].

Fra Forhandlingerne angaaende en Fremtid for Hertug Ulrik, som han aldrig skulde opleve, vende vi tilbage til Begivenhederne ved Hæren i Schlesien og Hertugens Deltagelse deri. I Begyndelsen af April 1633 begyndte den protestantiske Hær at sætte sig i Bevægelse og trak sig hen imod Schweidnitz. Under 17. April (ny St.) skrev

---

[1] Chr. IV's Hist., S. 770. Det er neppe rigtigt, at Offe Skade kaldes Hertug Ulriks »Hofmester«. Men det er ikke usandsynligt, at han vilde have opnaaet en saadan Stilling, om Hertugen havde levet længere og var kommen til at residere i Bützow.

[2] Ligprædiken 1666, S. 43—4.

[3] Danske Saml. I, 148 Not.

Feltmarskal Gallas fra Neisse til Wallenstein, at en Spion, der havde været inde i Schweidnitz, havde berettet, »at Hertug Frants Albrecht ogsaa [ligesom Arnim] havde begivet sig til Dresden tilligemed Oberst Burgsdorf [Fører for de kurbrandenborgske Tropper]. Kongens Søn [Prins Ulrik] havde nu Kommandoen. Man frygtede, at Dresden skulde blive angrebet [af de kejserlige], hvorfor Blaakjolerne skulde til Meissen; men de vilde nødig derhen, da de spurgte, hvad de skulde i det udsultede Meissen; og da de gjorde Mytteri i den Anledning, havde den unge Prins ladet nogle af dem justificere[1]«. — Ogsaa i den følgende Tid omtales Hertug Ulrik lejlighedsvis i de Indberetninger, som Gallas efter Meddelelser fra Overløbere o. l. sendte Overfeltherren[2]).

Som tidligere er berørt, traadte Wallenstein endelig i Slutningen af Maj 1633 personlig i Spidsen for den kejserlige Hær i Schlesien. Men det var, som det syntes, ham ikke om at gjøre at faa en hurtig Afgjørelse ved Vaabenmagt, da han haabede ved Underhandlinger at opnaa mere, end selv et vundet Slag kunde bringe ham. Han tænkte nemlig paa at forsone Kejseren med Sachsen for saa ved Hjælp af denne og andre protestantiske Magter — hvoriblandt Danmark — at drive Svenskerne ud af Tydskland. Et Fredsmøde forberedtes i Breslau. Her er forøvrigt ikke Stedet til at fremstille Wallensteins mærkelige og vidt omfattende Planer[3]). Kun dette kan bemærkes, at hans Forhandlinger med Arnim gav Anled-

---

[1]) Hallwich, Wallenstein's Ende. I, 269.

[2]) Fra den kejserlige Lejr i Münsterberg skrev Gallas 27. Maj (ny St.) til Wallenstein om den kursachsiske Hærs Bevægelser, og at »Prinsen af Danmark« med en større Afdeling havde gjort en Diversion »for at man intet skulde erfare om deres Opbrud«. (Hallwich I, 373).

[3]) Jvfr. Ranke, Geschichte Wallensteins, S. 284 ff.

ning til, at Krigstilstanden i Schlesien jevnlig afløstes af Vaabenstilstand paa kortere eller længere Tid. Under en saadan havde Hertug Ulrik en Sammenkomst med Wallenstein, som det synes, i de sidste Dage af Maj. Hertugens Holdning omtales af et Øjenvidne som værdig og stolt, medens Wallenstein viste ham megen Opmærksomhed. Samtalen drejede sig fornemmelig om Hertugens Slægtning, den fordrevne Pfalzgreve Frederik V's Sag og om Christian IV's Bestræbelser for at bringe Stridighederne i Tydskland til Ro[1]).

Stilstanden, hvorunder denne Sammenkomst havde fundet Sted, afløstes atter af krigeriske Foretagender. Den 14. Juni gjorde Wallenstein et Angreb paa Schweidnitz, som den sachsiske og svensk-brandenburgske Hær havde besat; men han blev slaaet tilbage. Derpaa forskandsede begge Hærene sig stærkt i Nærheden af Schweidnitz. De kejserlige havde anlagt deres Lejr saaledes, at Modstanderne vare afskaarne fra Breslau; men Vejen hertil aabnede disse sig ved et Angreb, hvori Hertug Ulrik deltog, og hvorved der tilføjedes den kejserlige Hær et ikke ubetydeligt Tab[2]). Siden fortsattes Krigen med jevnlige Skjærmydsler. Navnlig kan fremhæves, at det lykkedes Hertug Ulrik med sit Kavalleri at tilføje de kroatiske Ryttere et ret betydeligt Nederlag. Ifølge den kejserlige Historieskriver Klevenhillers Beretning bleve 1500 Kroater kastede over Ende og 200 nedlagte[3]). Disse udisciplinerede Tropper i den kejserlige Hær vare en saa skrække-

[1]) Indberetning fra den venetianske Gesandt Antelmi, dat. 18. Juni (ny St.) 1633, støttet til en Meddelelse af 11. Juni (ny St.), han havde faaet fra Lejren i Schlesien. Om Hertug Ulriks Holdning under Mødet siges: »essendosi nel resto tenuto con ogn' uno in termini molto susseguati et altieri«. (Archiv für oesterreichische Geschichte XXVIII, 381).

[2]) Klevenhiller, Annales Ferdinandei, XII, 586.

[3]) Anf. Skr. XII, 588.

lig Svøbe for alle Lande, som de voldgjæstede, at et Budskab om, at »Krabaterne«, som de gjerne kaldtes, nærmede sig, var nok til at vække en saadan Rædsel, at Folk undertiden hellere kastede sig i Vandet og druknede, end de vilde falde i Hænderne paa disse grusomme Horder. Da »den unge danske Prins« havde fuldført den omtalte Bedrift, trængte han frem for at angribe Staden Münsterberg. For at afværge Angrebet, kastede General Isolano, »Oberst-Kommandant over alt det kejserlige Krigsfolk til Hest af kroatisk Nation og det lette Rytteri«, sig imod ham. Der udspandt sig nu en heftig Kamp, som varede i 3—4 Timer. Paa begge Sider faldt der mange, indtil begge Parter trætte af Striden trak sig tilbage[1]).

Krigstilstanden afløstes dog atter af Forhandlinger mellem Arnim og Wallenstein. Danmark spillede en ret fremtrædende Rolle i disse, og Holck, der nu var bleven ophøjet til kejserlig Feltmarskal og Greve, tjente tildels som Mellemmand mellem Christian IV og Wallenstein. Under disse Forhold gik Krigen i Schlesien for største Delen istaa. De mindre Sammenstød og Skjærmydsler, som af og til forefaldt, havde ikke meget at sige. Hvor meget Hertug Ulrik følte sig trykket af denne daadløse Krig, fremgaar af følgende egenhændige Brev fra ham til hans Fader:

Allernaadigste Konnich och Herfader.

Jeg haffuer vnderdanigst empfanget det breff, som E: M: mig naadigst schreffuedt haffuer, som er det suarr paa det første breff, ieg vnderdanigst schreff E: M: til, och war det at ønsche, at enten Churfursten aff Sachsen tenckte paa at giøre en god fred, eller ochsaa gaff middel til at ret føre krien; hand ambiguerer om begge deele

[1]) Se Tillæg Nr. 24.

och er inconstant y begge resolotioner, och war det høgligen førnøden, at hand haffde en, som gaff hannem et got raad; hans egne raad haffuer icke det hierte at sige hannem naaget. Wie haffuer alle med forlengsel bid paa E. M. gesandter, som schulde komme til Preslaw, men der er ingen kommen endnu; det war at ønske, at en god begyndelse war giort til fredden, for krien, [som] er, duer slet inted saawel hos keyseren som hos os. Jeg wil icke lenger molestere E. M. med min vnyttig tale, thij jeg saae wel forhen wed, at det er E: M: allzammens bedre bekent, men wil befale E: M: vdi Guds den alsommechtigstes beschottelse och mig vdi E: M: stedsewarende nade, och bliffuer, saa lenge ieg leffuer,

Lignitz
d. $\frac{30}{20}$ Juli.
1633.

E: M:
lydige søhn
Vlderic.

Udskrift: Au roy[1]).

Da Krigen, som ovenstaaende Brev viser, ikke gav Hertug Ulrik tilstrækkelig Sysselsættelse, var han glad ved at gjenoptage Forbindelsen med Martin Opitz, og da denne havde antydet, at han vilde aflægge et Besøg i den kursachsiske Lejr ved Schweidnitz, svarede Ulrik ham, at alle med Glæde ventede hans Ankomst, da de længtes efter at lære en Mand at kjende, som Rygtet havde fortalt dem saa meget om[2]). Men det var det sidste Brev, Hertugen skrev. Dagen efter indtraf den sørgelige Begivenhed, der brat endte den unge Kongesøns Liv.

Om denne Begivenhed har man forskjellige Beretninger. Den, der tidligst kom Almenheden for Øje, findes

---

[1]) Original, forseglet med sort Lak, i Rigsarkivet.

[2]) Se Tillæg Nr. 25.

i en trykt Korrespondence, dat. Breslau 27. August (n. St.) 1633, og lyder saaledes: »En, der den 25. tidlig er kommen hid fra Hr. Feltmarskalen, beretter, hvad nu af mange fornemme Officerer ogsaa bekræftes, at efter en Stilstand paa 4 Uger og 3 Dage igjen er sluttet, har den unge Prins af Holsten tilligemed andre ladet sig bruge i disse Forhandlinger, ved hvilken Lejlighed Oberst Piccolomini da, før Stilstanden endnu var sluttet, har indbudt ham til en Samtale med sig paa aaben Mark og har discurreret om allehaande. Men da den unge Prins derpaa har taget Afsked, kalder Piccolomini ham igjen tilbage, sigende: Endnu ét. Idet hin nu vender sig og holder stille, bliver han ramt saaledes af et Flinteskud fra en, der havde ligget i en Grøft, at Kuglen gik ham ind i Ryggen, gjennem Lever og Lunge og ud af Maven igjen. Hans Lig bliver idag bragt til Liegnitz. Mange fornemme Kavallerer have ledsaget det til Fods fra Schweidnitz, og Greven af Thurn til Hest. De kejserlige foregive, at Gjerningsmanden er Piccolominis Nar, og at han ikke har været ved Fornuft; men fra denne Side holdes det for Løgn, da de nemlig ikke ville udlevere ham. Prinsen har endnu levet nogle Timer i sin Lejr; før sin Død skal han have befalet, at hans Tjenere skulle have den dem tilkommende Løn, og at hans Klenodier, Smykker og andre Sager skulle leveres hans uægte Broder[1]); han har selv før sit Endeligt klaget over denne kejserlige Skurkestreg, og sagt, at hvis hans Hr. Fader ikke vilde regne den for noget, saa vilde dog Gud gjøre det[2])«

[1]) Christian Ulrik Gyldenløve (s. ndf.).

[2]) Extract eines Schreibens aus Bresslaw vom 27. Augusti, darin der Zustande, wie es mit beyden Armeen beschaffen, berichtet wird. Auch wie der Junge Printz auss Dennemarck erbärmlich auss einem gezogenen Rohr geschossen, vnd davon gestorben ist. Anno M. D. C. XXXIII. (2 Blade i Kvart). Denne Meddelelse er kjendelig Grundlaget for den udførligere Beretning om denne Sag i Theatrum Europæum III, 111.

Denne Beretning suppleres ved de retslige Forklaringer, som nogle Dage efter Begivenheden afgaves af højere og lavere Militærpersoner baade af den kursachsiske og af den kejserlige Lejr. Saa uoverensstemmende disse end kunne synes at være, gjøre de os det dog muligt nogenlunde at følge Gangen i den tragiske Begivenhed. Nogle af Vidneforklaringerne skulle derfor hidsættes[1]).

Størst Interesse har den, som Grev Ottavio Piccolomini, kejserlig General-Vagtmester og Oberst for to Kyraserregimenter, afgav, skjønt det paa Forhaand kan antages, at han har søgt at fremstille Overfaldet i et saa gunstigt Lys som mulig. Erklæringen var affattet paa Italiensk, men foreligger ogsaa i tydsk Oversættelse. Paa Dansk vil den lyde, som følger:

»Da General-Lieutenant Arnheim den 20. August [ny Stil] var ankommen for at tale med Generalissimus, havde alle høje kejserlige Officerer ledsaget ham. Da havde Hertug Frants Albrecht [af Sachsen-Lauenburg] paa Vejen, i Piccolominis Nærværelse, sagt til Hs. Fyrstl. Naade [Hertug Ulrik], at de den følgende Dag vilde befinde sig i en Skjærmydsel paa denne Plads. Siden havde de begivet sig fra Hestene og indtil Kl. 1 om Natten drukket

[1]) De vigtigste af Forklaringerne ere efter de samtidige Optegnelser i Rigsarkivet aftrykte i Danske Mag. 3. R. II, 277 ff. Naar det her ytres, at Slanges Beretning (S. 769 f.) om Hertug Ulriks Død ikke staar i nogen Forbindelse med disse Forklaringer, men tildels grunder sig paa mundtlig Meddelelse, da er det sikkert ganske urigtigt. Meget mere har Slange ingen anden Kilde end netop disse Forklaringer. Dette bestyrkes ved den Omstændighed, at Gram, som havde fri Haand over Redaktionen af den sidste Del af Slanges Chr. IV's Historie, bevislig har samlet Bidrag til Hertug Ulriks Historie. Den Samling af Dokumenter og Brevafskrifter vedrørende dette Emne, som nu findes i Danske Kongers Historie Nr. 101 i Rigsarkivet (hvoriblandt ogsaa Forklaringerne om Ulriks Dødsmaade) skyldes nemlig Gram.

Skaaler med hinanden. Da havde Hs. F. N. i Ilow's[1]), Piccolomini's og Friherren af Tornetta's Nærværelse gjentaget, hvad Hertug Frants Albrecht forhen havde sagt, idet han med Haanden havde vist hen paa Stedet; hvorpaa Ilow havde givet Piccolomini Ordre til at udkommandere 300 udsøgte Heste, der meget tidlig skulde komme til deres Vagtpost, idet han udtrykkelig befalede, at dersom nogle Tropper fra den anden Side rykkede frem til Skjærmydsel, skulde de høje Officerer aviseres om at modtage dem saaledes, som de ønskede det. Men da der indtil Middag ingen viste sig, og Ilow mente, at det nu var for sent, var det bleven paalagt Piccolomini atter at sende Rytterne til deres Kvarterer. Derefter havde Piccolomini to Gange ladet sig se paa Pladsen, men ingen havde mødt ham. Da han nu hen ad Aften med 3 eller 4 Adelsmænd havde beset Vagten, var han truffen paa Fyrsten af Lichtenstein og Herren af Tornetta med 4 Soldater, og de havde sluttet sig sammen og spadseret [til Hest] indtil det hvide Hus[2]). De vare da blevne en Trop paa omtrent 30 Heste vaer, og paa Spørgsmaal til Vagten erfaret, at Hertugen af Holsten [Ulrik] over en Time havde holdt stille der, saa at han var kommen, saaledes som han Aftenen tilforn havde antydet. Piccolomini, der var begjærlig efter at maale Klinge med en Prins af saadan Reputation, havde derpaa passeret det hvide Hus over 2000 Skridt forbi, og tilbudt Hs. F. N., der havde teet sig meget høflig over for ham, en Fægtning. Derpaa havde han ladet sit Mandskab rykke sammen og sendt Tjenerne bort; strax efter havde Friherren della Tornetta redet omtrent ti Skridt foran Troppen, idet han tog Hatten af for Hs. F. N. Piccolomini havde imidlertid

---

[1]) Kejserlig Feltmarskal-Lieutenant Christian v. Ilow (Protestant).
[2]) Her synes Grændseskjellet mellem Lejrene at have været.

uden Opold fortsat sin Vej og var to eller tre Gange snart rykket frem, snart veget tilbage; og fordi han mange Gange havde forbudt, at ingen maatte trække løs, uden at et Tegn var givet til at lægge Haand paa Værket, og at enhver skulde følge ham, indtil den Tid da man paa begge Sider havde taget Parérstade (»parirend stand«), og da gribe til Pistolerne, saa havde Piccolomini chargeret med Kaarden i et godt Trav, og da den modstaaende Trop retirerende havde vendt sig til en Side, havde han ladet løsne nogle Pistolskud. Og efter at Piccolomini havde forfulgt Troppen en Smule, havde han begivet sig til det hvide Hus, hvor en anden lille Trop Fjender holdt, hvilken ogsaa var vegen tilbage. Da Hs. F. Naade havde set, at han [Piccolomini] retirerede, havde han fyret paa Herren af Tornetta, som med Kaarden i Haanden havde vendt sig om for at hugge løs paa ham[1]. I det samme var en Soldat, som var i Piccolominis Følge og før havde været i Grev Pappenheims Livgarde, skjønt han ellers plejede at kaldes Jægeren, traadt noget til Side og havde med en Karabin skudt paa Hs. F. Naade; og da man udtrykkelig mærkede, at denne var bleven truffet, vilde han vel være bleven taget til Fange, dersom Piccolomini af Medfølelse ikke havde hindret det«.

Den Forklaring, som den kejserlige General-Proviantmester Alexander v. Haugwitz afgav, var kun kortfattet, da han ikke havde været tilstede, den Gang Hertug Ulrik blev skudt, men Aftenen iforvejen havde han hørt Hertugen sige til Piccolomini: »Morgen früh wollen wir in nächst gelegenen Ort auf eine gute Scaramuza zusammen kommen«. Og da General-Vagtmesteren villig havde taget imod Udfordringen, sagde Hertugen, idet han siden steg

[1] Dette Sammenstød mellem Hertug Ulrik og Tornetta kan ikke forenes med de sachsiske Vidners Forklaringer.

til Hest: »Sa, Sa, Peter Götz«, og havde præsenteret sig til Fægtning, som om han var rede til strax at indlade sig med Oberstlieutenant Görtz, hvilket Piccolomini dog hindrede, idet han sagde: Nej, nej, i Morgen vil vi sees!

Forklaringerne fra kursachsisk Side[1]) lyde ikke lidet forskjelligt fra ovenstaaende. Først skulle vi meddele den, som Hertug Ulriks Halvbroder afgav; thi er den end utydelig affattet, indeholder den dog enkelte karakteristiske Træk:

»Christian Ulrik Gyldenløve[2]), Ritmester i det holstenske Regiment, beretter, at Prinsen [Ulrik] var stegen til Hest, da Piccolomini var kommen spadserende indenfor vor Vagtpost, ligesom Piccolomini ogsaa var reden, ligesom spadserende, foran Tropperne indenfor deres Post, hvorpaa Prinsen havde hilst paa Piccolomini, og denne paa Prinsen. Derefter var enhver reden til sin Post. Men da endnu en anden Trop[3]) havde fulgt Piccolomini temmelig stærkt, havde Piccolomini tillige med sine Folk alle blottet Kaarden og raabt: Avancér, avancér! Da Prinsen havde set dette, havde han sagt: Jeg tror dog ikke, at de ville gjøre Alvor deraf. Og dermed var han reden tilbage. Vidnet var derpaa efter Prinsens Befaling gaaet til en Trop, der holdt i Nærheden, og hentet samme derhen til Forsvar, ligesom han da ogsaa var gaaet med den mod Fjenden og havde drevet ham tilbage; ellers havde de vel endog taget Prinsen med sig. Intet Skud var løsnet, hverken af vore eller af deres Folk, før det

---

[1]) I Danske Mag. 3. R. II, 280 siges: »fra dansk Side«; og det er gjentaget i Regesta dipl. Dan. II, Nr. 7676. Men det er ukorrekt; thi vel var Christian Ulrik Gyldenløve dansk, men det var ikke som saadan, han aflagde Vidnesbyrd, og ingen af de andre Vidner vare danske.

[2]) Uægte Søn af Christian IV.

[3]) Sikkert menes her en Trop af kejserlige Ryttere.

Skud faldt, af hvilket Prinsen blev truffen. Efterat Gjerningen var sket, havde de tilbageblevne Ryttere af de piccolominiske Tropper udraabt mangfoldige spottende Ord; i Særdeleshed havde de lagt disse Ord til: »Rid, rid, gjør eders Konge levende igjen! Hvor er eders skjønne Konge?« Det havde ikke været Prinsens Mening, da han red ud, at angribe nogen, men at vente paa Grev Terzky[1]), ligesom han heller ikke havde nogen Kaarde om eller hos sig.«

Denne Forklaring udfyldes af den, som den kursachsiske Oberstlieutenant Ernst Conrad Lampe afgav, hvilken vistnok er den nøjagtigste, da Vidnet som Forpostkommandør havde haft bedst Lejlighed til at iagttage det hele paa nært Hold. Den lyder omtrent saaledes:

»Prinsen og nogle Kavallerer vare komne ridende til Forposten og havde begivet sig helt ud til den yderste Vagtpost, hvor de havde set, at vore og Fjendens Skildvagter holdt ved Siden af hinanden og talte sammen. Men da Fjendens Vagter saae, at Prinsen kom, red de derfra og gik tilbage. Da Prinsen nu red noget videre, kom en fjendtlig Officer frem og sagde: han maatte ikke ride videre, da der ellers vilde blive skudt paa ham. Prinsen lo derad og spurgte, hvorfor da deres Skildvagter rede til vore og snakkede med dem. Men strax derpaa vendte han om og red ned ad Ageren. Derpaa holdt han Væddeløb med nogle af Kavallererne, hvad de kejserlige ogsaa saae paa. Efter endt Væddeløb var en kejserlig Rytter kommen frem, havde tumlet sin Hest og opfordret til Skjærmydsel. Men en Officer drev ham ikke alene tilbage, men sendte ham endog med to andre Ryttere tilbage til Lejren, hvilket Prinsen selv saae og lo derad.

[1]) Formodentlig er det den kejserlige Oberst Adam Erdmann Trczka (besvogret med Wallenstein), der menes.

Da Ritmester Diessler[1]) nu ogsaa vilde tumle sin Hest, havde Prinsen alvorlig forbudt ham det. Derpaa var Prinsen stegen af Hesten, medens de andre Kavallerer holdt omkring ham. Prinsen havde rost Ritmester, Baron Tornetta meget, og vilde gjerne have ladet ham indbyde til en Samtale med sig, om det ikke havde været for langt. Imidlertid var Piccolomini kommen ridende med en Trop paa omtrent 30 Heste. Da Prinsen saae det, steg han til Hest og opdagede snart, at ovennævnte Baron befandt sig ved denne Trop, ligesom samme Kavallér, da han blev Prinsen vaer, ogsaa red frem og hilste paa ham, hvad Piccolomini ogsaa gjorde, hvorfor Prinsen takkede. Derpaa red hver sin Vej, og intet Ord blev videre talt. Da Prinsen var kommen tilbage til sin forrige Plads, havde han igjen holdt stille og forlangt af Vidnet, at han skulde lade Trompeteren hente og blæse et lille Feltstykke. Piccolomini havde ogsaa tilligemed en anden Trop paa henved hundrede Mand, der var kommen til ham, holdt stille; men snart havde han blottet Pistolen, og de andre Kaarden. Da Vidnet havde set dette, havde han sagt, hvad dette skulde betyde, da der jo var Stilstand. Prinsen havde svaret, at han vidste heller ikke andet, og saa lo han. Ikke desto mindre havde Vidnet strax i en Hast sendt Ritmester Schmeling bort for at hente Tropper; men før de kom, var en af Piccolominis Soldater redet lidt frem mod en Side, hvor han holdt en temmelig Tid; og skjønt andre holdt hos Prinsen, havde han rettet sine Skud mod denne, og saaledes skudt ham ned. Ellers havde det, saavidt Vidnet vidste, ikke været Prinsens Hensigt at skjærmydsle, ligesom han ingenlunde vilde lade nogen tumle sin Hest; meget mindre var det hans Mening at

[1]) Denne, der var i kursachsisk Tjeneste, har ogsaa afgivet en Forklaring, som vi dog forbigaa, da den i det væsentlige stemmer med Lampes.

slaas med Piccolomini. Fra vor Side var der heller ikke løsnet noget Skud, saa længe Prinsen ikke var skudt«.

Af det Vidnesbyrd, Hertugens Tjener aflagde[1]), ses, at han, efter at have faaet det dødelige Skud, udbrød: »Ak Gud, i dine Hænder befaler jeg min Aand«! Det var henimod Aften d. 11. August 1633, at Hertug Ulrik blev truffen; han blev ført til Schweidnitz, hvor han, efter at have modtaget den hell. Nadvere, døde efter 6—7 Timers Lidelser Kl. 1 om Natten[2]), altsaa faktisk den 12. August, i en Alder af $22^1/_2$ Aar.

Det er en Selvfølge, at en Begivenhed som denne, selv i en paa Blodsudgydelse saa rig Tid, maatte vække en pinlig Opsigt. Den afbrød dog ikke Stilstanden mellem Arnim og Wallenstein. Derimod blev der nogle Dage efter optaget de ovenanførte og en Række andre Vidneforklaringer i den kursachsiske og i den kejserlige Lejr, hvilke jo dog ikke forandrede det mindste i Sagen selv. Til Ansvar blev Gjerningsmanden ikke dragen, og da han senere kom til Wien, pralede han vidt og bredt af sin Bedrift og foreviste den Bøsse, hvormed han havde nedlagt den danske Prins[3]).

Samme Dag, Ulrik var død, afgik hans Kammerjunker, Ritmester Flemming Ulfeld til Christian IV for at overbringe den sørgelige Efterretning, idet han tillige bragte Kongen et Brev fra Hans Christoffer v. Lichtenberg, indeholdende Meddelelse om, at Liget ved Generallieutenant Arnims Foranstaltning vilde blive bragt til Liegnitz, hvor det skulde forblive, indtil Kongens nærmere

[1]) Ikke medtaget i Danske Mag. 3. R. II.

[2]) Hans Christoffer v. Lichtenbergs Brev t. Chr. IV af $^{12}/_{22}$ Aug. 1633 (Rigsarkivet). Allerede Lackmann har gjort opmærksom paa, at 12. August er den rette Dødsdag (Einleitung zur Schlesw. Holst. Hist. IV, 330).

[3]) Danske Mag. 3. R. II, 283–4.

Bestemmelse indløb. Tillige forespurgtes, hvorledes der skulde forholdes med Forplejning og Klædning af Hertugens Hofstat[1]).

Samme Dag skrev Arnim til Wallenstein:

Durchlauchtigster, hochgebohner Fürst!

E. Fürstl. Gn. seindt meine unterthenigste, gehorsame Dienste bevorn. Gnedigster Herr! Als ich mich gestern mit dem Herrn Grafen Trzschka unterredet, hat sich das Unglück begeben, dass I. Fürstl. Gn. Herzog Uhlrich aus Holstein hinunter an die Wacht geritten und daselbsten von einem Schuss tödtlich verwundet, davon Sie diese Nacht um ein Uhr Todes verblichen. Wann ich dann vor nöthig befinde, dass solches dero Herrn Vater, Ihrer Kön. Mayt. aus Dennemarck, wie auch deroselben Herren Abgesandten nachhher Frankfurth an der Oder avisirt werde, bitte ich E. Fürstl. Gn., mir die Gnade thun und einen Pass ertheilen wollen, auf das mein abgefertigter Rittmeister sicher dahin gelangen möge. Verbleibe

E. Fürstl. Gn.

undertheniger, gehorsamer

Im Feldtläger bei Schweydnitz H. G. v. Arnimb[2]).

am $\frac{12}{22}$ Augusti 1633.

Et Par Dage efter afgik den omtalte Kurér til den danske Konge med et Brev, hvori Arnim gjorde gjældende,

---

[1]) Original, dat. Schweidnitz $^{12}/_{22}$ Aug. 1633, i Rigsarkivet (Danske Kong. Hist. Fasc. 88 a). Lichtenberg var en sachsisk Adelsmand, til Fiedelhausen. Den 28. Aug. s. A. skrev Christian IV til Rentemestrene: »Efter at Gud alsommægtigste til sig haver affordret min elskelige kjære Søn Hertug Ulrik, saa skal I Eder udi de Vexler hannem at overgjøre vel forese«. (Chr. IV's egenh. Br. III, 159 f.). Denne Ordre har vel Hensyn baade til Forplejningen af Hertugens Hofstat og til Foranstaltninger med Hensyn til hans Lig.

[2]) H. Hallwich, Wallenstein's Ende, I, 535 f.

at han ikke havde undladt at formane hans Søn til ikke at sætte sit Liv altfor meget i Vove, men at det havde været den unge Mand vanskeligt at tæmme sin Lyst til at vise sit uforfærdede Mod. Ligesom Arnim selv bevidnede, hvor ondt det gjorde ham, hvad der var sket, da alt tegnede til, at Ulrik vilde være blevet en udmærket Helt, saaledes gav han ogsaa Wallenstein det Vidnesbyrd, at den sørgelige Tildragelse havde gaaet denne til Hjærte, og at han havde truffet Anstalter til at faa Oplysninger skaffede tilveje om, hvorledes det var gaaet til, samt havde tilbudt at lade Gjerningsmanden straffe efter Fortjeneste [1]).

Ogsaa det Brev, Kurfyrst Johan Georg af Sachsen tilskrev Christian IV fra Dresden d. 19. August 1633 for at bevidne ham sin Medfølelse, er bevaret. Det støtter sig dog ikke til noget umiddelbart Kjendskab til Begivenheden, men til Arnims Meddelelse, og søger navnlig ved religiøse Grunde at bringe Kongens Sind til Ro, idet der peges hen til den Trøst, der laa i, at den afdøde Prins havde været med til at kjæmpe for den sande evangeliske Religion og for den tydske Frihed [2]).

Kong Christians Svar til Arnim, dat. Glückstadt 27. August 1633, er saa karakteristisk, at det fortjener at meddeles her. Efter at have ytret: »Det er gaaet os smertelig til Hjærte, hvad vi af Eders hertil fremsendte Beretning desværre have maattet erfare, at vor kjære Søn, Hertug Ulrik, salig Ihukommelse, ved et uventet Skud for kort Tid siden er kommen til Skade og faa Timer derefter er bortkaldt ved en utidig Død« — fortsætter Kongen saaledes:

»Wir möchten wünschen, Christselig gedachte Seine Liebde unserm väterlichen Befehl und ihrer eignen söhn-

[1]) Se Tillæg, Nr. 26.
[2]) Originalen i Rigsarkivet.

lichen parole gemäss sich verhalten und in keines kriegenden Theils Diensten eygentlich eingelassen, besondern den Krieg, wie unsere gnädigste Meinung gewesen, nur auff dass sie darauss etwas redliches erfahren und erlernen möchten, wormit sie uns und unserer Cron hernechst heut oder morgen erspriessliche Dienste hetten thun und leisten können, angesehen hetten. Dieweil aber Seine Gottselige Liebde wider solchen unsern väterlichen Willen und Consens ein anders beliebet, und dieselbe sich in des Churfürsten zu Sachsen Liebden Diensten begeben, und darin ihr junges Leben fürstlich geendiget und zugesetzet, so wollen wir uns auch zu hochged. S. des Churfürsten Lbd. sicherlich gelassen und versehen, dass dieselbe hochseliged. unsers Sohns L. als deroselbe gewesenen und treuen Diener die Ehre thun und beweisen werden, so in derogleichen Fällen solchem Cavallier eygnet und gebühret. Wir für unsere Person gedencken S. Gottseligen L. Nachlasses im geringsten nicht zugeniessen.«

Dette Brev gjør et eget Indtryk. Man kan vel ikke egentlig undre sig over, at Christian IV tænkte saaledes, hvis det virkelig har været hans Mening, at hans Søn blot skulde være passiv Tilskuer ved Krigsbegivenhederne. Men Ulrik maatte kun daarlig have været sin Faders Søn, om han i Aar og Dag skulde have kunnet finde sig tilfreds med en saadan Rolle. Rimeligvis forklares Kong Christians misfornøjede Udtryk bedst af den psykologiske Kjendsgjerning, at naar en Ulykke er indtruffen, søge Menneskene langt snarere Skylden hos andre end hos sig selv. I ethvert Tilfælde lod det sært at bruge anførte Udtryk om Sønnen i et Brev til en fremmed. Det kunde faa Udseende af, at Ulrik i det hele havde været en ulydig Søn[1]), et Eftermæle, han dog visselig ikke fortjente,

[1]) Saaledes er Brevet ogsaa virkelig blevet opfattet af nogle. I

selv om det maaske er et Digterudtryk, at han paa sit Dødsleje bevidnede, at hans Bestræbelse altid havde gaaet ud paa at være Faderen lydig[1]. For øvrigt mener Pufendorf, at Christian IV for at behage Kejseren havde betjent sig af de Udtryk i Brevet, der støde vor Følelse, nemlig for at det ikke skulde synes, at Prinsen med sin Faders gode Villie havde ladet sig bruge mod Østerrig[2]. Men dette er vel kun en noget ondskabsfuld svensk Formodning. Kongen havde dog vel ikke bestemt Brevet til Offentliggjørelse, skjønt det er ganske vist, at det snart blev meget bekjendt og aftryktes i forskjellige historiske Samlinger[3].

At Kong Christians Holdning ikke har tiltalt dem, der satte mest Pris paa Sønnen, skjønnes af Ytringer i et Brev fra dennes tidligere nævnte Sødskendebarn, Elisabeth af England, forhenværende Dronning af Bøhmen. En af hendes nærmeste Venner og Tjenere, John Dinley, skrev 16. September 1633 til den bekjendte Diplomat Sir Thomas Roe: »Fra min Herskerinde har jeg nylig haft et Brev, præget af den friske Sorg over det forræderiske Mord paa Hertug Ulrik, Kongen af Danmarks yngste Søn, som hun elskede højest af alle sine Fættere. Wallenstein og Arnheim gjorde en Vaabenstilstand; den unge Hertug kom ind i Fjendens Lejr, og da han gik med Grev

---

Mosers Archiv XII, 440 (s. ndf.) betegnes Hertug Ulrik saaledes som Kong Christians »ulydige Søn«.

[1]) Opitz lader Ulrik paa Dødslejet sige til den fraværende Fader: »Ut morem tibi gererem, semper studui«. (Laudatio funebris, Fol. C 4).

[2]) Pufendorf, Commentarii de rebus Suecicis, Lib. V, § 84.

[3]) Saaledes i Theatrum Europæum III, 121. Klevenhiller, Annales Ferdinandei XII, 589. Londorpius, Acta publica, Continuatio, III, 645. Moser, Patriotisches Archiv für Deutsche XII, 440, og vistnok paa endnu flere Steder. I Regesta dipl. Dan. er kun Aftrykket hos Londorp anført.

7*

159232A

Piccolomini, skjød en af dennes Soldater ham bagfra. Han døde to Dage (!) efter, sigende, at han haabede, hans Fader vilde hævne det, men sikkert var det, at Gud vilde[1])«.

I et Brev af 10. Oktober s. A. skrevet fra Haag til samme Sir Thomas Roe ytrer den ulykkelige og landflygtige Dronning bl. a. følgende: Hendes Sager i England gaa Krebsegang. Den franske Konge har alle Slags Gesandter og Agenter i Tydskland, og hendes Broder (Kong Carl I) har ingen, da Robert Anstruther vender hjem. Hun er vis paa, at Roe er bedrøvet over hendes stakkels Fætters, Hertug Ulriks, Død. Hun har i ham mistet en trofast og kjærlig Slægtning. Hendes Onkel (Christian IV) var i Førstningen meget bevæget ved Efterretningen; men siden føler han det ikke saaledes, som en saa tapper Søn fortjente. Hun er meget bedrøvet over Tabet af ham, da hun ser, at hendes Sorger ingen Ende faa, men at hun skal miste sine bedste Slægtninge og Venner[2]).

Som tidligere er omtalt, blev der ved tvende fra begge Sider kommitterede Mænd (en kejserlig Generalauditør og en kurbrandenborgsk militær Schultheis) faa Dage efter Hertug Ulriks Død optaget Vidneforhør, og der førtes siden Korrespondence mellem Hofferne i Kjøbenhavn og i Wien om Sagen, men som det synes uden noget Resultat[3]). Skaden lod sig jo ikke oprette. Da en

---

[1]) Calendar of Statepapers. Charles I. Domestic series 1633—34, p. 211.

[2]) Sammesteds, S. 241.

[3]) Hos Mailath, Geschichte Oesterreichs III, 325 Not. siges: »Der kaiserliche Hof liess eine Untersuchung einleiten, und mit dem dänischen Hofe entspann sich eine diplomatische Correspondenz. Der kaiserliche Hof schickte endlich die Untersuchungsacten dem Wallenstein zu, mit dem Bedeuten, dass die Untersuchung widersprechende Resultate liefere; er, Wallenstein. möge also rathen, was dem dänischen Hofe noch geschrieben

Del Aar derefter Christian IV's Søn med Kirstine Munk, Grev Valdemar Christian, sendtes til Ærkehertug Leopold Vilhelm af Østerrig, fik han og hans Omgivelser Paalæg af Kongen om ikke at rippe op i Sagen om Hertug Ulriks »hastige Død og Afgang[1])«.

Efter at Ulriks Lig havde staaet en Tid i Liegnitz, blev det ved en dansk Gesandt, Casper v. Buchwaldt, ført til Dresden[2]). Meningen var, at det skulde føres til Danmark; men formodentlig skulde der træffes forskjellige Forberedelser, og imidlertid kom Vinteren, der ikke tillod Transporten. Liget blev da indtil næste Foraar staaende i Dresden. Her foregik den 18. Marts 1634 Bisættelsen med stor Pomp[3]). Flere høje danske Herrer, som Hr. Frederik Reetz, Hr. Jørgen Brahe og Hr. Palle Rosenkrantz vare ifølge Christian IV's Befaling tilstede[4]). Derpaa bragtes det fyrstelige Lig ombord paa et Skib for at føres ned ad Elben til Glückstadt. Efter at være naaet hertil, blev det flyttet over paa et dansk Orlogsskib, der den 13. Maj naaede til Kjøbenhavn[5]).

werden könne. Im k. geheimen Haus- Hof- und Staatsarchiv befandt sich nur das letzterwähnte Schreiben des kaiserlichen Hofes an Wallenstein«. — Jvfr. Fridericia I, 279. Ausländischer Registrant i Rigsarkivet er blank for Aaret 1633, saa derfra kan ingen Oplysning hentes.

[1]) Christian IV's egenhænd. Breve VII, 71.

[2]) Hist. Tidsskrift 3. R. III, 442.

[3]) I Rigsarkivet findes en udførlig Fortegnelse over de mange høje militære og civile Personer, Faner osv., der deltog i denne »Leichen-Proces«. I Danske Mag. 3. R. II, 283 henføres den urigtig til Liegnitz.

[4]) Hans Michelsen, Ligprædiken over Hr. Palle Rosenkrantz. Kbh. 1642. Bl. Tiij. Aftryk hos Rothe, Brave danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle I, 648. Jvfr. Vedel Simonsen, Hr. Jørgen Brahes Levnetsbeskr, S. 68 f..

[5]) Kjøbenhavns Diplomatarium V, 782. Slange, S. 786.

Imidlertid var der i Hjemmet gjort Anstalter til en højtidelig Ligbegjængelse. Under 5. April 1634 udstedte Kongen fra Skanderborg Opfordringer til forskjellige Adelige, særlig Medlemmerne af Rigsraadet, om paa nærmere Tilsigelse at møde med deres Hustruer og Jomfruer i Kjøbenhavn for sørgeklædte at geleide Liget fra Skibet op til Slottet, hvor det skulde indsættes i Kirken, indtil det den 19. Maj kunde »nedsættes« i Vor Frue Kirke[1]. Ogsaa de højlærde ved Universitetet fik Tilsigelse om at møde, ligesom der forberedtes et akademisk Program, der, saaledes som Skik var, opsloges Dagen før Sørgehøjtiden[2].

En Ting var imidlertid ikke forberedt, som det fremgaar af et Brev, Kongen d. 16. Maj skrev fra Rosenborg til Rentemestrene. »Det skal erfares, om der er Tin at bekomme til at gjøre en Kiste af til min Søn, H. Ulrik sal.; derhos om samme Kiste saa snart kan blive færdig[3]«. Det var vistnok umuligt at tilvejebringe en saadan Kiste indenfor den korte Frist, og den kom da heller ikke tilstede. For øvrigt savne vi udførligere Beretninger om Ligfærden. Men i en samtidig Dagbog findes følgende Notitser: »Den 13. Maj blev salig Hertug Ulriks Lig, som paa Kgl. Maj.s Skib Svanen fra Glückstadt blev ført, paa Kjøbenhavns Slot sørgeligen indbaaren«. »Den 19. blev salig Hertug Ulriks Lig sørgelig i Vor Frue Kirke efter vor(e) kristelige Ordinanser nedsat[4]«. Om der er bleven holdt nogen Ligprædiken, kan man ikke bestemt se. Vi lades saaledes i Uvished, om den »Oratio in obitum Ducis

---

[1]) Erslev, Aktst. t. Rigsraadets og Stændermød. Hist. II, 387. Tillæg, Nr. 27.

[2]) Se Tillæg Nr. 28.

[3]) Christian IV's egenh. Br. III, 263.

[4]) Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium V, 782. En lignende kort Notits (paa Latin) findes i de Dagbogsoptegnelser, som af mig ere meddelte i Hist. Kildeskrifter II, 736.

Uldarici, Filii Christiani IV. Hafn. 1634 in 4°«, som tillægges Dr. Jesper Brochmand[1]), men nu synes tabt, maatte være holdt i Dresden eller i Kjøbenhavn. Det sidste er dog vel det sandsynlige. I ethvert Tilfælde have vi ikke nogen Efterretning om, at Brochmand har været med i Dresden, saaledes som han 10 Aar tidligere var i Bützow ved den ældre Hertug Ulriks Jordefærd.

Efter at Liget havde været nedsat i Vor Frue Kirke i 8 Aar, blev det 1642 paa Kongens Foranstaltning ført til Roskilde Domkirke for at indsættes i det af Christian IV indrettede Gravkapel, hvor det endnu findes, nedlagt i en Kiste af Træ[2]). Indskriften derpaa aflægger et ret mærkeligt Vidnesbyrd om nogle af de ejendommelige Egenskaber, som Hertug Ulrik besad, og som gjorde ham til et Fænomen af en ualmindelig tiltalende Art for de bedste i hans Tid[3]).

Det følger af sig selv, at en Begivenhed af den Art, som den unge, saa meget lovende og saa almindelig afholdte Kongesøns sørgelige Død — »indigna mors principis peroptimi« hedder det stadig i den Tids Skrifter — maatte være et Emne, der kunde sætte Digternes Penne i Bevægelse, og der kan da ogsaa nævnes en Række Forsøg paa at hædre Hertug Ulriks Minde; saaledes:

Manibus piis et beatis Domini Vdalrici, e Regia Danorum Stirpe nati, postulati Administratoris Schweri-

---

[1]) Alb. Bartholin, De scriptis Danorum (Mollers Udgave) p. 22. Da ogsaa danske Skrifter i denne Bogfortegnelse anføres paa Latin, kan man ikke af den latinske Titel slutte, at selve Skriftet har været paa Latin. Hos Worm og Nyerup gjentages den samme Angivelse (men med det urigtige Aarstal 1633). Ingen af disse Litteratorer synes at have set Skriftet.

[2]) Slange, Christian IV's Historie, S. 1139. Dän. Bibl. II, 71. Steen Friis, Christian IV's Gravkapel, S. 64.

[3]) Se foran, S. 8.

nensis (etc.) Dominica 13 st. n. 1633 inter latrones incidentis et sclopetarii cujusdam ictu post horulas septem in urbe Silesiorum Schwidnicii obdormientis, posuit M. Erasmus Willichius, quondam Arnhemij Concionat., castrensis nunc in Glog. Maiori Aug. Conf. P. — Hafn. 1633. 4°.

Dette Mindedigt findes udgivet sammen med en Omskrivning paa Dansk i maadelige Vers, med Titel:

Klageversz offver Salig, Høybaarne Hertug Vlderich, Chur Sachsisk General-Øverst offver Cavalleriet oc et Regiment til Fod (etc.) Først paa Latin skreffne aff M. E. Villichio, den tid S. Høylofflige Førstis Lig paa Dommen til grosz Glogaw med stor Process bleff indsat[1]), oc siden effter gode Velb. Mends begiering fordansket aff J. A. Schonvigio[2]).

Den bekjendte tydske Digter Johan Rist har forfattet følgende Digt til Hertug Ulriks Minde[3]):

Printz Ulrich, der sich wust' in alles wol zu schicken,
Den nichts so wohl als Kunst und Tugend kont' erqvicken,
Ein vollenkommer Fürst, der trefflich wol studirt,
Der auch mit Wissenschafft der Sprachen war geziert,
Ein tapfrer Herr im Feld, ein auszerleszner Ritter,
Der niemahls hat gescheut des Krieges Ungewitter,
Ein frischer General, den Freund und Feind zugleich
Gepriesen, denn Er war von Witz und Kühnheit reich,
Ja dessen hohes Lob durch alle Welt gegangen,
So bald der Edle Fürst zu kriegen angefangen,
Und das verdross dem Neid, bey dem war keine Ruh,
Biss es Ihm endlich bracht' (Ach Weh!) dem Grabe zu.

---

[1]) Herom meldes intet i den latinske Original, og man begriber ikke ret, hvorledes Liget skulde være kommet til Gross Glogau.

[2]) Jon Andersen Schonvig var fra Bergen i Norge; studerede først i Greifswald og blev 2. Okt. 1628 immatrikuleret i Kjøbenhavn.

[3]) Trykt hos Adelungk, Beschreibung der Stadt Hamburg, S. 112.

Et andet Minde om ham findes i »Nic. Scribonii Lusuum Gottorpicorum juvenilium libri quinque anagrammatici«, Schlesw. 1634, hvor (p. 3) Titelen »Udalricus Episcopatus Suerinensis Administrator, Hæres Norwegiæ, Dux Schleswicensis & Holsatiæ, &c.« er anagrammatiseret paa følgende Maade: »Dux sane et heros es, pro vera religione pugnans (ah heu!) cecidisti, ast aliud sertum à Jhesu retulisti, ac sic ovas«. Dette Anagram er siden nærmere udviklet i latinske Vers.

Niels Sass fra Haderslev, der siden blev Konrektor i Odense og endelig Sognepræst i Assens[1]), udgav:

Threnodia memoriæ Uldarici, Hæred. Norveg. Ducisque Slesvic. et Holsatiæ sacra. Havn. 1633. 4°.

Digtet roses af Oluf Borck (i hans Dissertatio de poetis V. p. 172) som hverken manglende Kunst eller Aand.

»Cimbricus leo« er det Æresnavn, der tillægges Hertug Ulrik i følgende Digt af M. Bernt Mejer, Sognepræst ved den tydske S. Petri Kirke i Kjøbenhavn[2]):

In obitum Dn. Hulderici, Hæredis Norvegiæ, Cimbrorum Ducis etc. Ode Pyndarica. Hafn. 1634. 4°.

Digtet udkom i Forbindelse med »Panegyris I—II in noctem puero Jesu Salvatori natalem« af samme Forfatter. Dennes Søn, den tidligere nævnte Hans Mejer, lod ogsaa høre fra sig ved følgende Skrift:

---

[1]) Worms Lexicon over lærde Mænd II 316.

[2]) I sin Tid havde Hertug Ulrik tilsagt S. Petri Kirke en Gave, som det ses af en Skrivelse, dat. 31. Dcbr. 1632, fra Kirkens Forstandere til Kansler Chr. Friis om en Gave paa 200 Rdl., som Hertugerne Frederik og Ulrik havde lovet den nævnte Kirke til dens Bygning. Gaven var ikke bleven udbetalt paa Grund af Rigshofmesterens (Frants Rantzaus) Død. Forstanderne bade derfor om, at Sagen maatte blive foredragen for Kongen, for at de kunde faa Summen udbetalt, da den gjordes fornøden til Betaling af Materialer og Arbejdsløn (Orig. i Rigsark., Saml. t. Adel. Hist., Fasc. 16, Nr. 83).

Manes Uldarici seu Parentalia in obitum Principis et Domini, D. Uldarici (etc.) scr. a Joanne Mejero Cimbro. Hafn. 1634. 4⁰.

Skriftet er ved en længere Dedication (dat. Hafn. Id. Jan. 1634) tilegnet den udvalgte Prins Christian. Heri siger Forfatteren bl. a.: »Jeg vil ikke dvæle ved den Maade, hvorpaa den berømmelige og ypperlige Prins er omkommen; thi ingen Død er skammelig, uden hvor Livet har været det; og en voldsom Død bør ikke skræmme en brav Mand, da alle Tiders Historie lærer, at de bedste og mest fortjente Mænd ofte have lidt en saadan Medfart« [1]).

Fraraader denne Forfatter altsaa at lægge Hovedvægten paa den »uværdige« Død, der timedes den unge Fyrste, saa har den gamle Historiograf Johan Isaksen Pontanus i Harderwijk saa meget desto stærkere fremhævet den skjændige Gjerning, der var øvet af en vælsk Forræder. I sit: Epicedium illustrissimi principis Uldarici Ducis Slesvici Holsatiæ etc. (1633) har Pontanus i et storslaaet Digt skildret den skjønne Kongesøn fra Norden, hos hvem Ungdomsfriskhed saa mærkelig var forenet med Manddomsalvor [2]), men som maatte dele Skjæbne med Sverigs Gustav, hvis Pande nu var omslynget af en uforgjængelig Laurbærkrans. »Nu er han stegen op til det Højsæde, som indtages af de berømmelige Helte, der for

[1]) »Cæterum quo fato conciderit laudatissimus & optimus Princeps, hic loci commemorare nihil attinet: Neqve enim hercle mors ulla infamis est, nisi vita tua sit; nec violenta bonum adeo virum terrere debet, quia ab orbe condito optimos & illustrissimos quosque violenta vis rapuit, sive oppressit«. — —

[2]) Regius en juvenis, boreæ digressus ab oris,
Qualis non isthinc digressus pulchrior alter,
Oraque adhuc prima gestans intonsa juventa,
Quem tamen ante annos animus curæque viriles
Armorumque labor bello duraverat. — —

mere end 1000 Aar siden grundede Danmarks navnkundige Rige, det, som hans store Fader nu styrer[1])«.

Det fortælles, at Ulrik før sin Død udtalte det Ønske, at Opitz vilde skrive et Sørgedigt over ham[2]). Digteren gjorde ikke blot dette, men udgav et Mindeskrift, der i lige Grad hædrer dets Forfatter og dets Gjenstand. Skriftet har til Titel:

Laudatio funebris memoriae ac honori serenissimi principis Vlderici, potentissimi Dan. Regis F. Haeredis Norvegiae, summi copiar. equestrium Saxonicar. praefecti, duar. legion. ducis, dicata a Martino Opitio. Francof. ad Moen. 1633. 4°. (Tilegnet Christian IV).

Et kort Udtog af dette ypperlige Mindeskrift vil neppe savne Interesse.

Efter at have dvælet ved den almindelige Sorg, som det skjændige Drab paa den unge Kongesøn havde forvoldt, gaar Forfatteren over til at skildre det Land, hvor han var født[3]), og den Kongeslægt, som han tilhørte. Derpaa giver han en mærkelig Fremstilling af Hertug Ulriks sjældne Begavelse, der saa tidlig havde givet sig tilkjende[4]). Han havde, siger han, en saa fortrinlig Hukommelse, at han kunde recitere lange Stykker af forskjellige Forfattere, og han gjorde det med saa megen Smag, at det var en sand Nydelse at høre ham, ja endog at se paa ham, naar han foredrog et eller andet, da hans

---

[1]) Joh. Isacii Pontani Poematum libri VI. Amstel. 1634, p. 287—9.

[2]) Strehlke, Martin Opitz, S. 54.

[3]) Opitz skildrer kjendelig de danske Egne af Selvsyn.

[4]) I alle Skrifter fra hin Tid, hvori Ulrik nævnes, forhæves sædvanlig dette. Saaledes betegner Holsteneren Lambert Alardus ham som »Juvenis generosissimæ indolis et præclaræ spei, reliquens patri et patriæ triste sui desiderium«. (Westphalen, Monumenta inedita I, 1991).

Minespil svarede til Indholdet og til den Stemning, vedkommende Digter havde søgt at udtrykke. Han havde en dyb Opfattelse af Genialitetens Særkjende, og han mente ikke, at det var til Vanære for en Fyrste at sysle med Litteraturen. Selv var han paa en Maade optraadt som Samfundsreformator ved sit Skrift »Strigilis vitiorum«, der vel var affattet i Prosa, men dog havde adskillige af »Satirens« Ejendommeligheder. I den sidste Tid havde han forsøgt at skrive tydske Vers, og med saa meget Held og i saa godt et Sprog, at mangen indfødt maatte misunde ham. Fransk havde han lært dels ved den Undervisning, han havde modtaget i Hjemmet, dels paa sine Rejser. Selv i Italiensk havde han tilegnet sig nogen Færdighed. Nogle af de bedste Digterværker i disse Sprog kjendte han nøje; men den tomme Ordbram, der i den nyeste Tid var kommen i Mode, var ikke efter hans Smag. Han havde en klar og moden Dom om de forskjellige Forfattere. Han var en stor Elsker af Litteraturen, og havde han levet, vilde han sikkert have samlet en Kreds af Digtere og Videnskabsmænd om sig. Selv studerede han ivrig, endog paa Rejser og under alle Lejrlivets Forstyrrelser, og han gjorde Optegnelser om hvad han læste. Den Tid, andre ødte paa Drikkelag og Spil, anvendte han til Læsning. Af Musik var han en varm Ven og forstod at behandle forskjellige musikalske Instrumenter med Dygtighed. Han kunde tegne og male; hvad han gjengav, havde en træffende Lighed; og han havde en sikker Dom om Kunstværker.

Af Hertugens smukke og mandige Ydre har Opitz givet en levende Skildring[1]; særlig fremhæves det værdige og dog milde Udtryk i hans Ansigt, hans store, klare Øjne,

[1]) »Vultus dignitatis index, in quo tamen aperta clementiæ pignora et humanitatis, oculi magni, nobiles, sereni, capillus, niger ille ac densus, eleganter horridus et Gallicæ venustatis imitatione

hans tætte, mørke Haar, der hang langt ned efter fransk Mode, hans kraftige og vel udviklede Legeme og hans smidige Lemmer.

Under meget skarpe Udfald mod Tidens Skjødesynder, særlig i Soldaterstanden, viser Opitz os Hertug Ulrik som en sædelig og ædruelig ung Mand; »medens andre gik drukne til Bords, gik han ædru derfra«. Skiden Tale var ham imod, og naar andre søgte at krydre Maaltidet ved liderlig Snak, slog han Øjnene ned og lod, som om han ikke hørte, hvad de sagde. I Vaabenbrug var han en Mester; han var haardfør og udholdende; »i Sindelag og Tapperhed lignede han den store, nys bortgangne Konge« (ɔ: Gustav Adolf).

Det maa være nok med denne lille Prøve af Opitz's veltalende Mindeskrift, i hvilket han for øvrigt ogsaa skildrer de Forhold, under hvilke Drabet paa Hertug Ulrik fandt Sted, ligesom han giver et gribende Billede af den navnløse Elendighed og den uhyre sædelige Fordærvelse, som den endeløse Krig førte med sig, og endelig dvæler ved den Smerte, han selv følte ved Savnet af den unge Prins, der havde vist ham saa megen Godhed, og søger at trøste hans Fader for det tunge Tab, han havde lidt.

Som det var at vente, vakte Opitz's Skrift ikke ringe Opmærksomhed. Saa vidt vides, blev det oplagt paany; en engelsk Samler af interessante Mindeskrifter lod det 1681 optrykke i London[1]) og hos os meddelte E. Pontoppidan større Prøver deraf[2]). Uden det vilde nærværende Forsøg paa atter at opfriske Hertug Ulriks Billede neppe have set Lyset.

---

demissus, corpus habile et procerum, magna pedum, magna manuum agilitas, robur non ducis modo sed et militis«.

[1]) Vitæ selectorum aliquot virorum, ed. Guil. Bates, Lond. 1681 p. 432 sq.

[2]) Gesta et vestigia Danorum extra patriam III, 229 sq.

Tillæg.

1.

Christian IV til Professor Jo. Huswedel i Rostok.

Joanni Husuedelio, Græcarum Litterarum Professori in Academia Rostochiensi.

Christianus IVtus etc. Gratia et favore nostro regio præmisso. Doctissime vir, grate nobis dilecte. Cum in minorenni hac filii nostri charissimi, Domini Udalrici, Electi Episcopi Suerinensis, Cancellarii Academiæ Rostochiensis etc., ætate aliquot literati viri legitime honores Doctoratus Philosophici a Collegio Facultatis Philosophicæ ibidem sibi conferri expetiuerint, Nosque, rei honestatem et utilitatem considerantes, petitioni curatoris nomine locum clementer dedimus, licentiam et potestatem creandi ac promovendi illos, qui nobis à Decano seniore et coeteris Professoribus Facultatis Philosophicæ in supradicta Academia nominati sunt, liberalium artium Magistros, clementer tibi concedimus, atque ea in parte vices filii nostri Clarissimo Viro Joanni Simonio, Rhetorices Professori, vigore huius demandamus, orantes filium Dei, ut docentium et discentium labores in sui gloriam dirigat et foveat, tibique et toti Collegio Philosophico gratiam nostram regiam deferentes. Dabantur Havniæ 11 Maji A° 1624.

Langebeks Afskrift i Diplomatariet i Rigsarkivet.

2.

Hertug Ulrik til Hertug Frederik.

J. H. S.

Literas tuas jucundissimas, quas ad me Soræ dederas, accepi, frater charissime, in quibus id primum svave in limine occurrit, te bene valere; nunqvam enim melius mecum agi

puto, qvam ubi de valetudine tua prospera certior sum. Deus te porro conservet, detqve tibi omnia ad bene beateqve vivendum.

Quod sic tardè rescripserim, charissime frater, non mea culpa est, sed inopinati itineris, quod me variis negotiis et occupationibus (ut fieri solet) distinuit. Scito autem nos jam salvos, brevi admodum temporis spatio (citra opionem) Lutetiam pervenisse, quò autem porro iter instituturi sumus, incertum adhuc. Quæso, si quid novi apud vos, prima occasione mihi scribere ne degraveris. Quod superest, Deum precor, ut absoluto hoc itinere rediens vos salvos, in pace, re bene gesta, visere contingat. Faxit hoc idem Deus. Datum Lutetiæ Parisiorum anno 1627. 14 Majj.

Vlricus.

Udskrift: Duci Friderico fratri meo charissimo.

Original, egenhændig, i Rigsarkivet.

3.

Hertug Ulrik til Hertug Frederik.

J. H. S.

Non summis, quod ajunt, labris, sed ex imo pectore dico gaudere, hunc tandem illuxisse diem, quo mihi tuæ illæ svaves et mellitæ literarum deferuntur primitiæ, charissime frater. Promptâ enim et avidâ manu tuas illas, cum mihi offerrentur, maxima cum admiratione invasi, ut prospera cogniturus, sed cum lectione percurr[er]em, enarrationemqve dispendiorum infortuniorumqve mecum trutinarer moestus, vox faucibus hæsit; attamen animos sumamus, contra hæc fortuita armandus est animus, spes quoque assumenda meliorum, sæpe titubantia (ut ait ille) in solidum conversa sunt. Nihil hominibus æternum est, ut nosti, volvunt mortalia vices crebræ, et omnium rerum fuga fit; paucis igitur perstringam, cum plura tibi pro eruditione succurrant, quod ad nova attinet, quæ in Galliis rex pulsis fugatisque Anglis, liberato denique ab obsidione muni-

mento, et in patriam reversis magno cum dedecore Anglis, Rupellam[1]) obsidione premit, de pace tractanda rumor est; en nova hæc, quæ tibi nova non esse, haud ignoro. Vale frater charissime. Datum Angers anno 1627 d. $\frac{7.}{17.}$ vet. st. novo[2]).

Vldricus.

Mon frere, je vous supplie de me faire scavoir, ou vous sejournerez l'hiveer, pour moy je demeurer [ai] à Angers.

Udskrift: Duci Friderico fratri meo charissimo.
à Harlinge ou en Dennemarq.

Original, egenhændig, i Rigsarkivet.

4.

Hertug Ulriks Beretning om Toget i Preussen 1628.

Illustrissimi Principis Hulderici, Serenissimi Regis nostri Filii Literæ, quibus iter suum in Porussiam breviter descripsit[3]).

Solvimus Hafnia vento secundo, atque ita elapsis aliquot diebus in portum appulimus, Piloviam felicibus remis advenimus; mari iterum nos atque itineri damus, venientesque Albingam mensem penitus inibi transegimus, dehinc Marienburgum in castra Regia nos transferimus, venientes a Campi Mareschallo oratione excipimur, inque Regiam post traducimur. Salutaturi Regem aulam ingredimur; quanti ibi amplexus, effari non licet. Aliquot postea diebus Marienwerdam cum exercitu digredimur[4]); cives ingressum prohibentes, vi quasi coguntur, unde relictis præsidiis abitur. Hinc Graudentium obsidendi

[1]) Det er om den bekjendte Belejring af la Rochelle, her er Tale. hvor Englænderne forgjæves søgte at undsætte de betrængte Huguenotter.

[2]) Maaneden mangler.

[3]) Denne Overskrift stammer, som jeg antager, fra Holger Rosenkrantz eller fra Christian Thomesen (Sehested).

[4]) Fra andre Kilder vide vi, at det var den 9. August 1628.

nobis animus est (urbs est non munita admodum, attamen quam Vistula alluit), sed ubi hostis de adventu [nostro] cognovit, qua potuit celeritate se illinc contulit, unde consilia nostra disrupta, et aggrediendi urbem fas non erat; castra ergo figimus ambo citra flumen; post aliquot interjectis diebus[1]) Engelsburgum haud difficulter capimus (arx est inter colles sita); dein consilio sancitur Nyenburgum nocte invadere, cui operæ adhibetur comes Turonensis; arboribus igitur compactis atque ad id destinatis secundo flumine remis eo vehitur, atque nocte accedit, et infracta porta vi pulveris intrat cum militibus, et cunctis, quos invenit, ferro trucidatis, prædata denique urbe, præsidiis munitam relinquit, et in castra victor revertitur, ubi binis mensibus nec velitationibus paucis peractis castra movemus, atque Strasburgum aggredi consilio belli destinatum [est]. Itur atque primo die velitatione non minima apud Redenam[2]) fugato hoste in urbem usque (quæ igni immisso comburitur), Strasburgum tertio die advenimus; aggredimur urbem, accessus fiunt vi tormentorum, et artificio quodam locandi pulverem dejiciuntur muri et turres; supervenit hostis, auxilium pollicetur, sed ubi se omni destitutos spe vident, nobis sese dedunt[3]). Progredimur inde et Nimarcam expugnandi cupidine ducebamur, sed fame coacti decedere in Electoris ditiones militum refocillandorum causa nos transferimus, ubi eis hyberna distributa, quod torto oculo Elector intuebatur. Nunc noster abitus instat; Electorem ergo visendi non minimo desiderio afficiebamur; discedimus a Rege, Morungam ad Electorem proficiscimur, ubi laute et hilari fronte excepti, quarto die Hollandum[4]) iter instituimus, dehinc Elbingam tandem revertimur; unde ut feliciter abire contingat, faxit ille, qui rerum potitur, Deus.

Afskrift (fra det rosenholmske Arkiv) i Kongl. Bibl., Ny kgl Saml. 1291. 4.

---

[1]) Den 13. August.

[2]) Reden og Strasburg ere Byer i det kulmske Gebet.

[3]) Den 25. September.

[4]) En By i Provinsen Pogesanien i den brandenburgske Del af Preussen.

5.

Hertug Ulrik til Statholder Frants Rantzau.

Att herr stadtholder wille well giort och forhiolpenn neruerennde woris thiennere thill deris betallningh, som denom restherer, for dett di haffuer thiendt os i Pröeidtzenn anno 1628, effter denn quitandtzes liudellssze, her stadthollder dennom thill rentemesterenn giffued haffuer, som formelder paa xxxiij rigsdaller, effterdi di jnted hoes rentemesteren haffuer kundet bekhome. Her udi giør her stadtholder os en thienneste. Schreffuitt paa Chronneborgh den 17. Martj anno 1629.

Vlderich.

Egenhændig Optegnelse paa en Seddel i Rigsarkivet.

6.

Hertug Ulrik til Hertug Frederik af Gottorp.

Vnsere freundtvetterliche dienste vnd was wir mehr liebes vnd gutts vermögen zuvor. Hochgeborner furst, freündtlicher lieber vetter vndt bruder, e. ld: schreiben vom 13. huius, worin sie deren auffm Nordtstrandt gewesenen stücke anregung thun, habe(n) wir heüte empfangen vndt seines inhalts verlesen. Weil wir nun anders nicht wiszen, als das angezogene stücke albereit vor vnser ankunfft abgefuhret gewesen, so werden e. ld: vns freündtlich für entschuldiget nehmen, das wir deroselben für diszmahl begehrter maszen weiter nicht gratificiren können, alsz das wirs vff e. ld. begern an die kön'': m'':, vnsern gnedigsten vnd geliebten herrn undt vatern, gelangen lassen, so wir e: ld: zu freündtlicher widerantwort andeüten wollen. Dero wir zu allen angenehmen freündtvätterlichen diensten willig verbleiben. Gegeben im lager fur Husum am 15. Iunij a°: 1629.

Von gottes gnaden Vlrich, administrator
des stiffts Schwerin, erbe zu Norwegen,
hertzog zu Schleszwig Holstein.

Ew: l: getrewer vetter vndt bruder

Vlderic.

Udskrift: Dem hochgebornen fürsten, herrn Friedrichen erben zu Norwegen, hertzogen zu Schleszwig, Holstein, Stormarn vndt der Ditmarschen, grafen zu Oldenburg vndt Delmenhorst, vnserm freündtlichen lieben vettern vnndt brudern.

Paategning: Gottorff 16. Jünij anno 1629.

Orig. med egenhændig Underskrift i Rigsarkivet.

7.

Christian IV til Wallenstein.

Ahn den Hertzogh von Friedlandt.
Glückstadt am 17 Maij Ao. 1630.

Christian.

Hochgebohrner Fürst, besonder l. freundt. Dieweill wir auff vnderthänigst anhalten des hochwürdigen, hochgebornen Fürsten, vnsers freuntl. lieben Sohnes, Herrn Vlrichen, erwählten (tot. tit.) gewilliget, dass S. L. eine reysse in Ober Teutschlandt thun, vnd sich daselbst etwas besehen muchten, So haben wir, in erwegung der von E. L. vns vielfaltig erwiesenen freundlichen willfahrung, auch vermehrung der gestiff[te]ten guten correspondentz, S. L. dahin instruirt, das sie auff solcher reyse E. L. in dero Hoffstadt, wo sie anzutreffen sein wurde, heimsuchen, vndt derselben Ihre Dienste præsentiren solle. Ersuchen demnach E. L. freuntlich, sie solche Visite alls allerseits woll vndt zum gutten intento gemeint Ihr freuntlich gefallen vndt vnsers Sohns Ld. zu aller gutter befodderung wolle recommendirt sein lassen. E. L. werden vns hieran zu sonders angenehmen gefallen thun, auch vnsers Sohns Ld. zu schuldigen danckbarlichen wiederdiensten obligiren. Wormit wir dieselbe Gottlichem gnadenschutz zu aller erwunscheten prosperitet freuntlich empfehlend etc. Datum etc.

Ausländischer Registrant i Rigsarkivet.

8.

Christian IV til Pappenheim.

Ahn Graff Gottfriedt Henrichen von Pappenheimb.
Glückstatt am 17. Maij Anno 1630.

Christian etc.

Wollgeb: bes: l. Nachdeme wir gegen endt des vergangenen Wintersz von etlichen vnszern Dienern in Hamburg vndertgst: berichtet worden, dasz Ihr vnsz, dafern wir in vnszern Furstenthumben Schleschwig, Hollstein anzutreffen weren, gerne besuchen woltet, so haben wir solches zu gdst. dancknehmigen gefallen auffgenommen, auch die vnserigen befehligt euch hinwiederumb zu vermelden, dasz wir vmb Ostern aus in vnszer veste Glückstatt anlangen wurden, vnndt vnsz alsz dan lieb sein solte, wen Ihr euch dahin zu vnsz verfügen woltet. Ob wir nun woll in hoffnung gestanden, wir alsz dan vnsz mit euch wurden besprechen mügen, so haben wir doch erfaren, dasz Ihr wegen vieler obligenden hohen gescheffte euch an andere Ortte begeben muszen, ehe vnndt bevor wir heraus kommen konnen, wordurch vnsz dan das contentement, so wir ab der vnterredung mit euch zu genieszen vermeinet, entzogen worden. Weill wir aber hierbei gerne sehen, das gleichwoll die vnserigen des ienigen, wasz vnsz entgangen, participirn muchten, so haben wir an itzo, da wir den hochw: hochgebornen F., vnszern fr: lieb: Sohn herrn Vlrichen (tot: tit:) sich in Ober Teutschland zu besehen bevrlaubet, durch dieses schreiben Anlasz dazu geben wollen, damit derselbe sich mit euch bekandt machen kunte, nicht zweifelendt, er alsz ein junger herr ausz ewer conversation vnndt hochvernunfftigen discursen viell gutte Jnformationes werde nehmen kunnen. Wasz sonsten die von vnser vnndt vnsz mit eyden vnndt pflichten verwandter Stadt Hamburg erregte turbas gelanget, wirt vnser Obr: Leutt: Moritz Herman von Øinhauszen weitter berichten, welcher maszen sie ohne bestendige oder suffisante vrsache die Waffen ergriffen, vnsz gantz landtfriedenbrüchiger weisze zu waszer

vnndt lande angefallen, allerhandt hostiliteten verübet vnndt noch täglich dabey continuirn, welchem frevell wir bisz dato der Rom: Kaysz: Mt: vnndt Ld: zum gebuhrenden respect zugesehen. Setzen auch in dieselbe das veste vertrawen, sie werde solche rebellion vnndt violationem pacis publicæ gantz vngdst: empfinden vnndt die Autores gebuhrender maszen zu straffen wiszen; wie wir dan imgleichen verhoffen, Ihr vnndt andere hohestged: Ih: Keysz: Maytt: vnndt Ld: officir solchen hochmutigen frevell ebener maszen zum hogsten improbirn werdet. Welches wir euch nicht verhalten wollen, vnndt verbleiben euch zu konigl: gunst vnndt gewogenheit gdst: wollgeneigt vnndt erbotig. Datum etc.

Ausländischer Registrant i Rigsarkivet.

9.

Wallenstein til Christian IV.

Durchleuchtigster Grossmächtigster König,
gnediger Herr.

Dieweil sich der status im Reich mutirt, vndt der Herr Churfürst in Beyern das Directorium der armeen vberkommen, als hatt sich des Hertzogs Vlrich Liebdt resolvirt wiedrumb zu Ewer Königlich würden zu begeben. Mir wehre nichts lieber gewest, als das ich deroselben hette also auf den dienst warthen können, wies S. L. hohe qvaliteten erfordern, doch hatts an meinem willen nichts ermangelt noch hienführo ermangeln soll, wo ich Ewer Küniglich würden vndt den jhrigen werde nach euserster müglickeitt dienen können, solches gewis mir aufs höchste werde angelegen sein lassen. Thue mich benebens in Dero Künigliche gnadt gehorsamlich empfehlen.

Memingen den 10. Sep:
Ao. 1630.

Ewer Küniglich würden
gehorsamer diener
A. H. z. M.

P a a t e g n e t: Præsentatum Frederichsburg den 23 Xbris anno 1630.

Egenhændig Original i Rigsarkivet.

10.

Hertug Ulrik til Henrik Rantzau.

J. H. S.

Ich habe ewer schreiben wol emfangenn, vndt wass I. May. meine Fraw grossmutter sache belangen thut, hab ich mit dem Generalen nichts reden kunnen, Fürs erste weil mihr die sache gantz vnbekandt, vnd fürs annder dass I. May. Canseler schonn verreist gewest, ehe ich vonn Inspruch wiederumb kommen bin, so dass ich mit ihm nichts darauss (!) hab reden kunnen. Wass die sache mit den Hamburgeren betrifft, hab ich mit dem Generalen nichts reden willenn, weil ehr sich dess krieges in Deutslandt gandtz nit mehr will annemen. Meine Reise werde ich, wils Gott, alls Morgen vurnemen vndt mein weg auff Stutgardt nehmen, vndt alda vier oder funwe dage verbleiben. Hiemit sage ich euch Adieu, mit wünskung guter succes in ewer tractation, vndt bleibe Ewer

guter Frewndt, so lange ich lebe
Vlderich.

Udskrift: A Monsieur, Monsieur Henry Rantzow — Regenspurg.

Paategning: Præsent. Regensburg den 10. Septemb: [1630].

Egenhændig Original med Segl i Rigsarkivet, Danske Kongers Hist. Pakken Nr. 101.

11.

Til Christian IV fra Daniel Troie.

Memorial
an meinem Gnedigsten Kunigh vnd Herrn.

1. Wie es hinfüro soll gehalten werden wegen der 7700 Rthlr., so der Furste von Friedtlandt vnd Saga wegen des Gutes Ziebuhl nochmals restiret.

2. Wegen des Obristen Gramb, so in der Wissmar gelegen, vnd das Guhtt Gallentin gans ruiniret, nebenst den dazu gehorigen Pauren, welches sich auch belauffet auff 6010 Rthlr.

Udenpaa med en anden Haand: Daniel Troye.

Optegnelse i Rigsarkivet, Saml. Meklenborg Nr. 41. Sammesteds findes en Mængde Aktstykker vedrørende Godserne Ziebüll og Gallentien, deriblandt Wallensteins Befaling af 13. Febr. 1631 til Oberst Wengersky om at aftræde Godserne til Kongen af Danmark eller hans Kommissær Daniel Troie; samt hans Befaling af 16. Juni 1631 til hans Fætter, Grev Berthold v. Waldstein, om at give Kongen af Danmark Erstatning for Oppebørslerne (siden Freden i Lybek) af de nævnte Godser. Ovenstaaende Memorial hører vistnok altsaa til Tiden mellem disse to Befalinger.

12.

Hertug Ulrik til Christian IV.

Was wir in sönlicher liebe vnnd trewe mit schuldigem gehorsahmb vermögen jederzeit bevor. Durchläuchtigster, groszmächtiger könig, freundtlicher hertzviellgeliebter herr vater, e: konigl: maytt: mögen wir nicht bergen, wasz gestaldt deroselben gehorsahmer vnterthan Laue Vrne zue Bunthofft vnsz allervnterthänigst zueerkennen geben, wie dasz sein schwiegervatter Magnusz Kaasz zue Timmanszholm sehr streng vnnd vnbefugt mit ihm procediret, jndeme er selbigen dahin gezwungen, dasz er zufoderst seine liebe hauszfrawe, dann auch sein wehrtes vatterlandt vnnd anverwandten hat quitiren vnnd verlaszen muszen vnnd nunmehr gleichsahm im exilio sich befinden thut, wie j: königl: maytt: ausz beygefugter seiner supplication gnedigst mit mehrenn vmbstenden zueersehen haben.

Wan aber gemelter Vhrne ohne j: konigl: maytt: vorwiszen vnnd consens also von gedachtem seinem schwieger vattern tribuliret vnnd höchst betrübet wird, er auch hier in der frembde mit leibesz schwachheit von Gott ist heimgesucht vnnd

vnsz beederseitzs vmb jntercessionales an e: konigl. mayt:, vnsern hochgeehrten lieben herrn vattern, zu mehrer beforderungh in dieser ihm hochstangelegenen sache demütiges fleiszes angelanget vnnd gebeten, worin wir ihm dan wegen groszer condolentz zue entsein nicht gewust, ohnangesehen wye auch ohn vnser vorbitschrifft e: konigl: m: in diesen vnnd sonsten allen andern rechtmeszigen sachen die billigkeit zue verfuegen geneigt sein, ersuchen demnach e: königl: m: vnsern vielgeehrten herrn vattern hiermit söhnlich, sie geruhen allergnedigst gegenwertigem ihrem vnterthanen seiner begangenen imbecillitet vnnd menschlicher feehl halber zue verzeihen, demselben vollenkommenen pardon vnnd sicher geleit zue geben, dasz er frey vnnd vngehindert in sein vatterlandt sich verfuegen, die vbrige zeit seines lebendsz mit seiner hertzlieben hauszfrawen erfrewlicher, wie biszhero gescheen, zuebringen, vnnd er schlieszlich dieser vnser jhm zu gnaden gemeinte jntercession fruchtbarlich genoszen empfinden möge. Solche von j: kon: m: erwiesene hohe gnade wirt dieser ihr betrubter vnterthan hochsterfrewlich zue rühmen wiszen, vnnd wir sindt esz vmb j: konigl: m:, vnsern lieben herrn vatern in aller söhnlichen obedientz zue verschulden die zeit vnsersz lebendsz gefliszen. E: kon: m: der gnädigen protection desz allerhöhesten getrewlich empfelend. Geben zue Segeberg den 2. Februarij anno 1632.

Ewer mayesteten gehorsamer
vnd vnterdäniger sohn
Vlderic.

Udskrift: Dem durchleuchtigsten vnnd groszmächtigen fursten vnnd herrn, herrn Christian dem vierdten (etc. etc.), vnserm hochgeehrten vnd viellieben herrn vattern.

Paategnet: Præsentatum Schwabestett den 29ten Aprilis anno 1632.

Orig. med egenhændig Underskrift i Rigsarkivet.

13.

Hertug Ulrik til Broderen Frederik.

Monsieur.

Svivant l'ordre de vos commendements je n'ay point voulu laisser eschapper ceste commodite sans vous en tesmoigner du resentiment des obligations que je vous doibs. Au demeurant en ce quartier icy il n'y a rien digne que je vous mande, ny quelque chose qui pourra contenter vostre curiositė. Au reste quand il passera quelque chose, je ne manqueray point de vous en faire part, cepandent laisse moy toussiours une partie de vos bonnes graces, pour moy sans asseurance je seray jusques au tombeau

Monsieur

Vostre fidel et bon frere

Vlderic.

d. 25. Martii 1632. Dresen.

Udskrift: A. Monsieur
Monsieur mon frere le duc Friderich.

Egenhændig Original i Rigsarkivet.

14.

Hertug Ulrik til Broderen Frederik.

Monsieur.

Vous me pardonneray pour ce fois icy, si je ne vous entretient plus longtemps, c'a estė en cause, que monsieur Daa vous fera tener une de miennes, au reste de vous enuyer plus de mes importunites, je ne le trouue point apropos. En ce pays icy tout est estouffe dans du vin, il y a des esprits bien forts (c'entend du vin) mais guère des sages, il y a de savants, mais pour boire seulement, il y a des soldats et de grand capitaines, mais a la bataille des verres, pour vous conclure, tout est fort mal disposė en cest endroit, que si Dieu par pitie

ne faict de miracles, à moin de rien on parlera de nous comme d'une chose passè. Je vous remercie de la vostre, dont vous m'avez faict l'honneur de m'escrire, continuéz le tousjours envers moy et exercez tousjours vostre plusme, afin qu'il ne se gaste. Au reste je vous recommende à la protection du tres puissant, et demeure tandi que je vis

Monsieur
vostre plus fidel et bon frere
Vlderic.

D. 26. Martii
1632. Dresden.

Udskrift: A Monsieur
Monsieur mon frere le duc Friderich.

Egenhændig Original i Rigsarkivet.

15.

Hertug Ulrik til Christian IV.

Was wir in söhnlicher liebe vnnd trew mit schüldigem gehorsahmd vermögen jedertzeit bevor. Durchläuchtigster, groszmächtiger könig, freundtlicher hertzvielgeliebter herr vatter, e: konigl: maytt: mögen wir söhnlich nicht bergenn, wasz gestalt zeiger dieszes vnser lieber getrewer Oleff Daa vnsz nicht allein bisz dato auff vnsere reisze gehorsahmbe vnnd auffwärtige dienste geleistet, besondern auch vber dasz zue bestätigungh seiner zue vnsz tragenden groszen affection vnnd schüldigher obedientz jetzo eine compagnie cüraszirer in Dennemarck zue werben vnnd selbige, wohin wir sie begehren, zuführen sich vnterthänigst anerboten, welch sein anerbieten |: jnmaszen es der billigkeit gemesz vnnd e: kon: maytt: verhoffentlich nicht vnannemblich sein wirth :| wir gerne acceptiret, demselben versicherend, dasz wir solchesz bey andern occasionen in gnaden wiedrumb zue erkennen nicht vnterlaszen wollen. Wann dan nun mehrgemelter vnser rittmeister Daa vnnsz vnterthänig ersucht, wir geruheten gnedigst ihm ein geneigtesz recommen-

dation schreiben an e: kon: maytt: mitzutheilen, alsz gelanget an e: kon: maytt:, vnserm hochgeehrten herrn vattern, vnsere söhnliche alsz freuntliche bitte, dieselbe wollen nicht allein vnserenthalben vorberührten Daa mit allen königlichen gnaden zu diesem seinem jntent vnnd rühmlichesz vornehmmen woll affectioniret verpleiben, besondern auch seinesz vatersz, so woll jhr konigl: maytt: alsz dem gemeinen vatterlande trewgeleistete dienste ihm anitzo würcklich genieszen vnnd empfinden laszen, wie wir dan insondersz e: kon: m: söhnlich erbitten, sie wollen jhm vnser ohnfehlbaren zuversieht nach fur dreiszigk oder viertzich seiner reuter, bisz er seine compagnie complet gemachet, nur auff drey oder vier wochen entweder in Seehlandt, Schonen, Fühnen oder Jüdtlandt, wo er etwan dieselbe werben vnnd vberkommen möchte, gnedigst frey quartier geben, damit er desto schleuniger seine reuter möge auffbringen, vnnd andere junge cavallirs vnnd vom adell durch solche e: kon: maytt: hochstruhmbliche liberalitet zue derogleichen löblichen desseins gleicher gestaldt mögen auffgemunter (!) werden. Solche von e: k: m: erwiesene hohe gnad wirt er jederzeit hoch zu ruhmen vnnd in schuldiger obedientz zuerkennen wiszen, vnnd wir sindt esz vmb e: k: m: vnsern lieben herrn vattern mit aller söhnlichen affection vnnd trew zuverschülden die zeit vnsersz lebensz geflieszen. E: kon: maytt: der gnedigen protection desz allerhöhesten getrewlich empfelend. Datum Dresden den 28. Martij anno 1632.

Von gottes gnaden Vldrich, postulirter administrator desz stiffts Schwerin, erbe zue Norwegen, hertzoch zue Schleszwich, Holstein, Stormarn vnd der Dithmarszen, graff zue Oldenburg vnnd Delmenhorst.

Ewer mayesteten
vnterthaniger vnd gehohrsamer sohn
Vlderic.

Udskrift til Kong Christian IV.

Orig. med egenhændig Underskrift i Rigsarkivet.

16.

Hertug Ulrik til Undersaatterne i Schwerin Stift.

Wir Vlrich, von Gottes gnaden postulirter Administrator des Stiffts Schwerin, Erbe zu Norwegen, Herzogk zu Schleswig, Holstein, Stormarn vnd der Dittmarschen, Graffen zu Oldenburg vnd Delmenhorst.

Vnsern gnädigen grusz mit Gott zuuohr. Erbare, ehrsahme, liebe, besondere getrewe vnsers Stiffts Schwerin G. G. Schreiben sub dato Butzow den 26. passato sein vnsz den 10. dieszes zu Dreszden woll eingelieffert worden, deszen inhalts nach der länge vornommen. Ob vnsz nuhn wohl erfrewlich der getrew beharliche vnterthänige Servion (!) zu hören, jst vnsz doch durch anzeigung der vielen Gravamen, damit sie gedrenget, schmertzlich vnd mitleidenlich gewesen, besonders weil wir bisz noch vorhindert solch continuirliche bedrängsahlen zu remediren vnd vorzubawen; vorhoffen vnnd glauben doch mit göttliche hulffe nebenst erlange (!) leibes disposition mit ehister vnnd fugligster occasion anzuzeigen, wie hoch ewer samptlichen vnsere liebe,. getrewe vnterthanen noht vnsz angehet, vnnd wie gerne wir die bösze zeit, die fast vberall in allen Stätten herschet vnnd nicht blöszlich euch anfechtet, zu mildern wo nicht gantz abezuschaffen geneigt, dan wir gnädigst gesinnet in eigener Persohn jhr. konigl: wurden ausz Schweden, vnsern freundtlichen, lieben vater vndt vettern, vnsers Stiffts wegen zubegruszen, da wir dan nicht zweiffeln die fruchtbarkeiten vnsers begehren einiger maszen zuerlangen, wollen euch derowegen sambtlich vnnd besonders eine kleine weil patientiren vnnd bequeme zeit zuerwarten mit getrewer liebe, vnterthanigkeit, pflicht; empfehlen euch sambt vnnd sonders gottliche protection, vorbleibende ewer allezeit gnädiger Furst vnd Herr. Ex Dresden.

Ewer allzeit
zugethaner
Vlderich.
Mp.

An vnsere Schwerinschen
Stiffts getrewe Lehen Leute
vnd Vnderthane.

Afskrift indlagt i et Brev fra Daniel Troie til Christian IV, dat. Ziebüll 9. Sept. 1632, i Rigsarkivet. Brevet har vist været af samme Dato som det efterfølgende.

17.

Hertug Ulrik til Daniel Troie.

Wir Vlrich von Gottes gnaden erwehlter Administrator des Schwerin, Erbe zu Norwegen, hertzog zu Schleswig, Holstein, Stormarn vnd der Ditmarschen, Graffen zu Oldenburgk vnd Delmenhorst etc.

Vnsern gnädigen grusz. Erbare liebe getrewen Daniel Troye, ewer Schreiben vom 26. Majo benebenst vnserer des Stiffts Schwerin Vnterthanen schreiben supplicando sein vnsz durch Zeigern vnterthänig gereichet, worausz wir dan mitleidenlich vornommen die wiederholung ewers clagens vnnd schlechten Zustande mit specificirung der proceduren in vnserm Stiffte, vnnd ob vnsz solches zwar hochlig beruret vnd betrubet, kan doch solches [nicht] so schleunig extirpiret noch auffgehoben werden, vor vnd alher wir jhr. konigl: wurden ausz Schweden, vnsern freundtlichen lieben herrn Vatern vnnd Vettern, deszhalben persohnlich besprechen, welches wir ehist hoffen zuthun, jnmaszen wir an vnsere getrewe Vnterthanen advisiret replicando. Jst derhalben vnser gnädige will vnnd befehl, das jhr ihnen auch deshalben vortröstet, wollet auch darneben einem jedwedern seine schuldigkeit errinnern vnnd selbst allerlei furfallende beschwerungen nach mugligkeit wehren, damit vnser gerechtigkeit vnnd hoheit durch ewere Nachleszigkeit kein abbruch leiden. Hirmit werdet ihr ewern beruff nach kommen vnnd vnsz zur gnädigen affection vnnd remuneration ferner erwecken. Gott befohlen. 12. Junij 1632, Dresdæ.

Ewer woll angethaner
Vlderich.

And vnsern lieben vnd getrewen
Daniel Troyen, konigl: maytt: zu
Dennemark commissarium.

Afskrift som forrige Brev.

18.

Hertug Ulrik til Kansler Christen Friis.

Von gottes gnaden Vlderich, postulirter administrator des stiffts Schwerin, erbe (etc. etc.) Chur Säxischer bestalter general vber dero Cavallerie vnnd obrister vber ein regiment zue rosz.

Vnsern freundtlichen gruesz vnd geneigten willen zuvor. Wohl edler, gestrenger vnnd lieber besonder, wir haben schon lange zeit hero nichtsz liebersz gewünschet, alsz euch mit einem grusz schreiben zu besuchen, welchesz wir jetzt erst zu wercke richten können, angesehen wir gegenwertigen vnsern cammerdiener Erich Bager wegen angelegene sachen von hier nacher Dennemarck abgefertigt, da wir vnsz dan gentzlich zu euch versehen, jhr werdet vnser zu euch habenden confidentz nach ihn mit guter expedition vnnd verrichtung wiedrumb zu rucke senden, welchesz vnsz höchst wirt verobligiren, vnnd wir sindt solche angenehmbe willfahrigkeit zuerwiedern erbötich. Daneben wir euch gottlicher obacht getrewlich thuen befehlen. Signatum im general hauptquartir zu Groszen Glogau den 12. Augusti Anno 1632.

Vostre tresaffectionnè
Vlderic.

Udskrift: Dem wohledlen gestrengen vnd manhafften, vnsern lieben besondernn Christian Frysz, rittern, jhr konigl: maytt: zue Dennemarck etc. wohlbestalten reichsraht vnnd cantzlern, erbgeseszen auff Kragerup.

Orig. med egenhændig Underskrift i Rigsarkivet.

19.

Domkapitlet i Schwerin til Hertug Ulrik.

Hochwürdiger, Durchläuchtiger, Hochgebohrner Fürst.

— — Können Deroselben vnterthäniglichen nicht bergen, ob wir wohl der gentzlichen Zuversicht gelebet, es würde

nebengelegtes unser lengst umterm dato den 28 Maij an E. F. Gn. ausgelassenes unterthäniges Schreiben bey überbringung desjenigen, was die andern E. F. G. Stifts Stände an Dieselbe in jetzerweneten Monath durch eygene Post abgeschickt, der mit etlichen unter ihnen genommenen Abrede nach mit überbracht, und E. F. G. also de statu moderno Ihres Stiffts, præsertim in et a publicis, von uns aussführlichen berichtet worden seyn. Nachdem aber, wie uns nachgehendes glaubwürdig angelangt, solches etlichen des Mittels nicht gefallen, sondern daher sothanes unser Schreibcn hinterhalten, und uns solche Gelegenheit, der Abrede zuwider, auss handen gangen, alss müssen wir solches, und wass etwa darunter gesucht sein mag, an seinen Orth gestellet sein lassen. Haben wir doch nicht umhin gekönt, E. F. Gn. solches seines damahligen abgefassten Einhalts nicht allein (weil es uns biss anhero, an was Orth E. F. G. eigentlich anzutreffen, an gewisser Kundschaft gemangelt) nochmahls unterthäniglichen zuüberschicken, sondern auch darneben ferner hierbey gehorsamlich anzuweisen, wie die Exorbitantien in hochermeldten E. F. G. Stift Schwerin, tam in Ecclesiasticis quam Politicis et Oeconomicis, je lenger je grösser werden, ja dermassen accresciren und zunehmen, dass wofern denselben durch gebührlich Einsehen nicht baldt occurrirt und begegnet werden solte, würdts damit gar zur Confusion gerathen. Wann je für Augen, dass das Kirchen und Schul-Regiment, sonderlich an diesen Orth, einen kläglichen Zustand hatt, welchen da in E. F. Gn. absentz wir, penes quos sede vacante aut durante absentia Reverendissimi omnis potestas billich residiren solt, durch bequeme Mittel gern remediren wollen, dannoch der in Anno 1624. bey E. F. Gn. Thumkirche eingedrungener Superintendens Fridericus Wetter sich nicht einmahl zu Ablesung der desswegen abgefasster notwendiger Verordnung verstehen wollen, geschweige dass Er seine Auditores zu schuldiger und Gott wohl gefälliger parition ex officio vermahnen solte, sondern, wie er sich allenthalben jetzt beschaffener Zeiten dem Capitulo opponiret, imo kein Capitulum erkennen wil, alss führet er auch ein sothan ergerlich Leben, dass es mit der Zeit eines

scharffes Einsehens zwar ehist hoch vonnöthen. Ja er ist seines Ambtes so vergessen und vermessen, dass er auch jüngsthin mit des Stifftes Schelffvoigt hieselbst in publicum duellum auf den Schelffwehrder, da er selber provocans gewesen, und auch bluttrünstig geworden, (ge)tretten, und sich auch hernechst dergleichen Räuffhändel mehr, und wass sonsten der Gemein sehr ergerlich und seinem Officio schnurstracks zuwieder, ungeschäwet unternehmen dörffen. Davon E. F. Gn. zu seiner Zeit den special Verlauff mit mehreren und zwar nicht ohn sonders ungenädigst Missfallen wohl vornehmen werden. — Ebenmässig weis man auch in statu politico von keiner Justitz. und kan keiner zu seiner befügnuss gelangen; sondern der von der Königl. Maj[t] zu Schweden unsers Gnädigsten König und Herrn General-Commissario Hr. Erich Anderssen abgeordneter Inspector Heinrich Janeken, vormahls Weinschencken zu Rostock, nur alles, und zwar extra fines mandati, seines Gefallens. prout huic aut illi bene vel male vult, administriret, und ob er wohl zu Justitz gar nicht bestellet, lässt er doch beschwerliche wiederrechtliche Mandata, alss einer der das geringste in solchen Sachen nicht vorstehet, abgehen, wodurch redliche Leute. wan sie denselben geleben solten, über die Mass sich würden beschwehret empfinden, hingegen aber andere höchlich gebessert sein.

Wie es dan auch in statu oeconomico dermassen schlecht bewandt, dass sich E. F. G. Stiftsbediente und der Inspector fein fortheilhafftig gegen einander accommodiren; Ja, wie das löbliche Stift Schwerin nunmehr (leider!) einem Schiff gleich. welcher propter defectum gubernatoris der submersion nahe ist. da ihme nicht durch schleunigste dienliche Occurentz gebührende remedirung geschaffet, E. F. Gn. es künfftig zu höchsten Schaden empfinden werden.

Den obwohl Höchstgedachte Ihr. Königl. Maj[t] zu Schweden gevollmächtiger Abgesandter in dem Niedersächsischen und Westphalischen Craiss, Hr. Johan Salvius, Herzog Adolph-Friderichs zu Mecklenburg F. Gn. die Ober-Inspection des Stifts biss auf mehr höchstgedachter Königl. Maj[ts] special Ordinantz interim

aufgetragen habe, wir doch nicht, dass Ihr. F. G. biss dato sich derselben ichtwas unterfahen, in Erfahrung bringen mögen, besondern dass Adam Heinrich Pentz von Ihr. Königl. Maj[t] das zum Stift gehörige Gut Hermanshagen, samt den ansehenlichen Dörffern Jordanshagen, Qualitz, Glambegk und Gallin, welche Dörffer vom Stifte und der Bischöfl. Taffel nicht entrathen werden können, erhalten haben sol. E. F. Gn. respective auss angefügter Regiæ Donationis Copia mit mehrem gnädigst zuersehen undt abzunehmen. Wan aber E. F. Gn. ohn unser weitschichtig Erinnern hochfürstl. zuermessen, wie tief uns solche Exorbitantien, Confusiones und Dismembrationes zu Hertzen gehen, und wir dieselbe vormöge unser pflicht gerne in besseren Stand befördert sehen und wissen möchten. Dem allen nach undt weil E. F. G. sich zweifelsfrey zu dem Ende an diese Kriegsverfassung ruhmwürdigst mit eingelassen haben, damit Sie das löbliche Stift Schwerin vindiciren und wieder an sich bringen mögen: Gelanget an Dieselbe unser unterthänige hochfleissige Biette, Sie solchem imminirendem total ruin länger nicht zusehen, sondern sich unser nebst anderen dero zugehörigen getrewen Ständen bey vielhöchstgedachter Königl. May[tt] dahin hochfürstl. annehmen wolten, dass alles undt also auch wir wegen unser noch hinterstelligen geringen Landgüter in vorigen Stand plenarie restituiret, die liebe Justitz, zu Erhaltung Kirchen und Schulen wie auch des Politischen und Oeconomischen Wesens, forderliches wieder bestellet, ingleichen die Fromen geschützet, die Bösen samt ihren Helffers Helffern gestrafft, und durch E. F. Gn. hochverlangte præsentz wir dermahleinst ehe besser wiederumb erfrewet werden mögen. Sollen aber E. F. G. solches in Fürstl. Gegenwart auf diessmahl zu effectuiren über Zuvorsicht behindert werden, bitten wir unterthäniges Vleisses, Sie wollen doch interim an gehörigen Orthen die fruchtbarliche Beschaffung befördern, dass das Stift Schwerin E. F. G. deputirten interim wieder eingeräumet, und die Administratio Justitiæ etlichen vnsers Mittels, und welche E. F. Gn. darzu mehr verordnen werden, Einhalts der mit E. F. Gn. hochgeliebten Herrn Vatern der Königl. Maj[t] zu Dennemarcken,

unser auch gnädigsten König und Herr, getroffener Capitulation biss zu E. F. Gn. längst gewünschter hochfürstl. Anwesenheit committirt und aufgetragen. Und also dadurch obgedachten Trangsahlen gebührlich obviirt und begegnet werde.

Daran volbringen E. F. Gn. was Deroselben zu unsterblichem Nahmen gereicht, und umb dieselbe sein wirs mit ungefarbter devotion in beharrlicher Trew unterthänigl. zuerwiedern so gehorsamlich willig als pflichtschuldig. E. F. Gn. damit der sicheren protection des Algewaltigen, und Dero zu genädiger Gewogenheit uns getrewlichst empfelende. Datum ex Conventu nostro Schwerin den 19. Augusti An. 1632.

E. F. Gn.
unterthänige und getrewe
Probst, Dechant, Senior und andere Capitulares des Stifts Kirchen zu Schwerin.

Afskrift (med H. Grams Haand) i Rigsarkivet.

20.

Hertug Ulrik til Christian IV.

Vnseren freundtlichen grusz vndt wasz wir in söhnlicher liebe vnnd trewe mehr liebesz vnnd gutesz vermögen zuevorn. Durchlauchtigster groszmächtiger hochgebohrner fürst vnnd herr, gnädiger könig vnnd hochgeehrter hertzlieber herr vatter, ew: königl: maytt: verhalten wir sohnlich nicht, wasz der herr probst, dechant, senior vnnd andere capitulares vnsersz stifftsz Schwerin vnsz vnterthänigst durch schreiben verstendigen laszen, wie nemblich die exorbitantien in allen ständen dermaszen von tage zue tage je lenger je mehr sich ereugen vnnd einreiszen, dasz, wan keine ernste vnnd gebührliche inspection hieruber ehist beschehen solte, esz nicht allein vnsz vnnd vnserm stifft zue vnwiederbringlichen schaden vnnd nachtheil; besöndern auch |: indehme man vns desz stifftsz gueter vnnd gerechtigkeiten darvon weg zu schencken sich bereitsz erkühnet :| zue verkleinerungh vnser reputation mercklich gereichen würde, wie sollichesz

ihr königl: maytt: mit mehrerm ausz dieszen schrifftlichen beilagenn gnedigst werden zueersehen haben. Weil wir nun der söhnlichen vnnd getrosten hoffnungh leben, e: kon: maytt: werden väterlich vnnd gnedigst geruhen, wie vor diesem also auch insz kunfftige, in vnserm abwesend besagtesz vnser stifft Schwerin sampt aller zuebehörungh in dero königlichen schutz vnnd schirm zunehmen,

Alsz gelanget an e: königl: maytt: vnsere söhnliche bitte, dieselbe wollen zue abschaffung aller bisz dato begangenen jnsolentien vnnd zue verhütungh einer total ruin vnsz einen getrewen rath mittheilen, wie diesem vbel bei zeiten zue begegnen sey, damit die justitz administriret, die arme vnterthanen bei den ihrigen geschutzet, vnnd wir bei vnserm stifft erhalten werden mögen. Solchesz sindt wir vmb e: konigl: maytt: in söhnlicher obedientz zuerwiedern jederzeit euszerstem vermögen nach ghar willig vnnd bereit. Dieselbe gottlicher obacht getreuwlich befehlend. Signatum im haubtquartir Ohlau am $\frac{26}{16}$ Decemb: anno 1632.

Von gottes gnaden Vlderich, postulirter administrator desz stifftsz Schwerin (etc. etc.) Chur Sächsischer bestalter general vber dero cavallerie vnnd obrister vber ein regiment zue rosz.
E. konigliche mayesteten
gehorsahmer sohn vndt knecht
Vlderic.

Udskrift til Kong Christian IV, med Paategning: Præsentatum Friederichsburgh den 24t Februarij 1633.

Original med egenhændig Underskrift i Rigsarkivet.

21.

Hertug Ulrik til Kurfyrst Johan Georg af Sachsen.

Vnsere freundtliche dienste vnnd was wir der nahenn verwantnusz nach mehr liebesz vnnd guetesz vermogen zuevorn. Durchläuchtigster hochgebohrner churfurst, hochgeehrter freundt-

lich geliebter herr vatter, wir geben e: ld: freundtlich zue vernehmen, welcher gestalt zeiger, supplicant Harder Severin, jhro konigl: maytt: vnsers hochgeehrten herrn vattersz geweszener ambtschreiber auff Chroneburgk, nunmehr fast zwojährig wegen eine vnglückliche niederlage vnnd vnversehen ableiben seinesz schwagern in Dennemarck von weib vnnd kindt hat exuliren vnnd landtflüchtig werden muszen, wehrender zeit aber vnsz bei vnserm regiment vnterthänigst auffgewartet vnnd getrewe dienste geleistet, der gewiszen zueversicht lebend, er wurde solchesz künfftig in gnaden vnnd fruchtbarlich wiedrumb zuegenieszen haben. Wann nun aber ihm sehr beswerlich, ja fast vnmüglich felt zuzuschawen, dasz sein arm verlaszen weib vnnd kleine kinder lenger dasz ehlend in seinem abwesend bauwen muszen, alsz hat er vnsz vnterthänigen fleiszes ersuchen vnnd bitten laszen, wir wolten ausz christlichem mitleiden e: ld: seinenthalben schrifftlich ersuchen, dasz selbige gnädigst geruheten ihm ein intercessional schreiben an jhr: königl: maytt:, vnsern höchstgemelten herrn vatter, zuertheilen, damit er vollenkommene pardon vnnd sicher geleit, zu sein weib vnnd kinder wiedrumb vnangefochten in Dennemarck zukommen, bei jhr konigl: maytt: erlangenn vnnd auszbringen möchte. Ist derowegen an e: ld: vnsere söhnliche bitte, sie wollen vnsz die gnade beweiszen an vnsern herrn vatter vor gemelten exulanten zue intercediren, damit er vnser vorbitt genoszen zue haben wircklich empfinden möge. Dasz wirt vmb e: ld: wohlstant vnnd glücklichen success er ohngezweiffelt vorbeten, vnnd wir sindt e: ld: zue angenehmber diensterweisung nach mögligkeit stetsz beflieszen. Geben im haubtquartir Ohlau am $\frac{30}{20}$ Decemb: anno 1632.

Von Gottes gnaden Vlderich, postulirter administrator desz stifftsz Schwerin, erbe (etc. etc.), Chur Säxischer bestalter general vber dero cavallerie vnnd obrister vber ein regiment zue rosz.

E: ld:
getrewer vetter vndt sohnn

Vlderic.

Udskrift: Dem durchläuchtigsten, hochgebohrnen fursten vndt herrn, herrn Johan Geörgen, hertzogen zue Sachsen, Gülich, Cleve vndt Berg, des heiligen Römischen reichs ertzmarschalch vndt Churfürsten, landtgraffen in Düringen, marggraffen zue Meiszen, burggraffen zue Magdeburgk, graffen zue der Marck vndt Rauenszbergk, herrn zue Ravenstein, vnserm hochgeehrten freundtlich-geliebten herrn vatter.

Orig. med egenhændig Underskrift i Rigsarkivet.

22.

Hertug Ulrik til Christian IV.

Was wir in söhnlicber trew liebes vndt guetes vermögen zuevorn. Durchlauchtigsfer, groszmächtigister könig, hochgeehrter vnnd freundtlich geliebter herr vatter, e: konigl: maytt: geben wir freundtlich zue vernehmen, welcher gestaldt dero gewesener diener vnnd ambtschreiber auff Croneburgk Harder Severinsz nunmehr eine geraume zeit wegen einesz vngluckliehen niederlagesz auszer Dennemarck exuliren vnnd sein armesz weib vnnd kinder hochbetrubt verlaszen müszen. Wan nun aber er wehrender zeit vnsz vnnd vnserm regiment getrewe dienste geleistet, der vngezweiffelten hoffnungh, er würde solchesz ins künfftige bey ew: konigl: maytt:, vnserm geliebten herrn vatter, wiedrum mercklich zue geniszen habenn, er vnsz auch vmb ein jntercession vnterthänigst angelanget, alsz bitten vnnd ersuchen wir ew: königl: maytt: hirmit söhnlich, dieselbe geruhen dero hochangebornen milde vnnd gütigkeit nach gemelten exulanten gnädige pardon vnnd sicher geleidt zueertheilen, damit er zu seinem verlaszenen weib vnnd kindern in Dennemarck wiedrumb kommen vnnd dieser vnser vorbitte genoszen zue haben würcklich empfinden möge. Solchesz wirt supplicant alsz eine hohe vnverdiente königliche gnade zeit seinesz lebensz zu ruhmen haben, vnnd wir sindt esz vmb e: konigl: maytt: mit söhnlicher vnd gehorsahmber willfährigkeit zuerwiedern jederzeit geflieszen. Dieselbte gottlicher obacht zu allen könig-

lichen auffnehmen trewlich befehlend. Geben in vnserm haubtquartir Ohlau am 27. Decemb: anno 1632.

Von gottes gnaden Vlderich, postulirter administrator desz stiffts Schwerin (etc. etc.)

Ewer konigliche mayestetten
gehorsahmer sohnn
Vlderic.

Udskrift til Kong Christian IV med Paategning: Præsentatum Friederichsburgh den 23. Februarij anno 1633.

Orig. med egenhændig Underskrift i Rigsarkivet.

23.

Hertug Ulrik til Kapitlet og Undersaatterne i Stiftet Schwerin.

Von Gottes Gnaden Vlrich, postulirter Administrator desz Stiffts Schwerin, Erbe zu Norwegen, Hertzogk zu Schleszwig, Holstein, Stormarn, vnd der Dittmarschen, Graff zu Oldenburgk vnd Delmenhorst, Chur Sachscher bestalter General veber dero Cavallerie vnndt Obrister vber ein Regiment zu Rosz.

Vnsern gnedigen grusz vnd geneigten willen zuvor. Hochgelarter, ehrnuester, lieber, getrewer, wir setzen auszer allen zweiffel, jhr werdet euch beiderseits noch guter maszen zuerrinnern wiszen, welcher gestald dürch ordentl: wahl vnd Election wir alsbald nach dem todtlichen hintritt des hochwürdigen dürchl: hochgeb: Fürsten vnd herrn, herrn Vlrichen etc. vnsers hochgeehrten vnd in Gott selig ruhenden h: Vetters zum Stifft Schwerin gelanget vnd von selbigen Stiffts angehörigen vnd getrewen Vntersaszen mit gepürenden Ceremonien vnd crefftiger Eyds Leistung gehüldiget worden. Wann aber wehrender zeit bey der vnverhofften Kriegsempörung gedachtes vnser Stifft vnd zugehörige erblich erkauffte güter so wol von der Kayszl: als Königl: Schwedischen Armee vnauffhörlich vberzogen, mit beschwerlichen guarnisonen beleget vnd (wan nicht schleünig

hierin remedirung geschehen solte) in eüszersten ruin vnd [vn]wiederbringlichen schaden gesetzet worden, die arme betrengte vnterthanen aber iederzeit vngeacht solcher strengen vnd vnertreglichen Kriegspressuren dennoch iegen vns vnnd vnsern Beambten getrew vnd devot verplieben, welches wir hogst zu rühmen, sie auch künfftig in gnaden vnd fruchtbahrlich werden zugenieszen haben, alsz haben wir |: in betrachtung vnser tragenden Obrigkeit Ambts vnd zu erhaltung der betrengten armen Stiffts Vnterthanen :| hogst nötig eracht eüch beiderseits an die dürchleücht. groszm: vnd hochgeb: Fürstin vnd Frawen, Frawen Marien Eleonoren, jhr konigl: Maytt: ausz Schweden hochlobl: gedechtnus Frawen Wittiben, vnser hochgeehrten Frawen Mühmen, wie auch an den hoch: vnd wolgebornen des Reichs Schweden wolbestaltem Cantzlarn vnd dero lobl: Armee Generaln h: Alex(!) Oxenstern, Freyhern vnd Rittern, mit vnserm Creditif vnd mit getheilten Instruction Schreiben, woraus jhr vnser rechtmesziges begehren mit mehren werdet zu ersehen haben, gnedigst abfertigen wollen, damit die in vnserm Stiffte vber all versprechen vnd verhoffen so lang gelegene königl. Schwedische Guarnison dürch ernstlichen vnd strengen mandaten schleünigst mügen vffgehoben, anders wo auszer dem Stifft wiederümb gelegt, vnd vnsere erschöpffete Vnterthanen der beschwerlichen bürde dermahleins geübriget werden, welches in ansehung wir hogstgemelte i: konigl: Maytt: iederzeit getrew vnd mit dienstbegieriger affection beharlich verpleiben, jhr von dero konigl: Maytt: vnser hochgeehrten Fraw Mühmen so wol auch vom h. Reichs-Cantzler Oxenstern, zumahln es auch der billigkeit gemesz, ohne weitern vffschub verhoffentlich werdet erhalten vnd auszbringen. Wir verpleiben eüch beiderseits mit beharlichen fürstl: Gn: wol beygethan. Gegeben im General Haubtquartier Ohlow am 10. tag Februarij Anno 1633.

Vldericus.

Afskrift i Rigsarkivet, indlagt i et Brev af 25. Febr. 1633 fra Daniel Troie til Christian IV.

24.

En Krigsberetning fra 1633.

Als der junge Printz in Dennemarck nicht weit von Münsterberg ettliche Compagnia Crabaten nidergemacht, darauff auff Münsterberg gangen, in willens gewesen, selbiges Ort zu attaquiren, als solches der Kays. Obriste Iselon vernommen, dasz hochgedachter Printz alda angelanget, ist er auch mit etlichen Troppen Reutern dahin gangen, welche auff einander gestoszen, bald angefangen zu scharmützieren, welches dann in drey vnd vier stund lang geweret, da beyderseits viel Volck blieben, dasz sie entlichen nach langen Fechten von einander gelassen, vnd sich jede Parth in jhren Vortheil begeben[1]).

Af en »Vnpartheyischer Bericht« — »Gedruckt im Jahr Christi 1633«.

25.

Hertug Ulrik til Martin Opitz.

Omnes de adventu tuo hic in castris certiores feci, doctissime Opiti. Gaudebant hoc plurimi, plurimi exoptabant. Cognitis summa exinde nascebatur laetitia, incognitis vero talem visendi virum, cujus fama impleverat aures, spes dabatur maxima. Cum autem plerique se tali frustratos spe arbitrabantur, me convenire, rogare, unde diutina hæc mora proficisceretur, mirari coeperant. Quare promissum tuum tibi in memoriam revocare volens, paucula hæc exaravi, simul et amoris in te mei testandi causa calamum admovi, rogans ne diutius tua nos privari præsentia sinas, quin potius prima ad nos occasione advoles. Vale, et ut hæc curentur, effice.

T. addictissimus
Vldericus.

Trykt i Laudatio funebris memoriae Vlderici (etc.) dicata a Martino Opitio, p. 29.

---

[1]) Formodentlig er det den samme Begivenhed, som kortelig omtales hos Klevenhiller, Annales Ferdinandei XII, 588, hvor der siges, at 1500 Croater bleve »zerstreuet« af det sachsiske Kavalleri, og 200 »niedergemacht«.

26.

Generallieutenant Arnim til Christian IV.

Durchlauchtigster, Grosmegtichster,
Allergnedigster König.

E: Kön: Maytz: allerunterthenigste undt gehorsambste dienste zu leisten bin ich iederzeit begierig gewesen, deswegen mich auch höchlichen erfrewet, E: Königl: Mayt: dero vielgeliebten Herrn Sohn I: Fürstl: Gn: Herzogk Ulrichen zur Churfürstlichen Sächsischen armee geschickt, in meinung dadurch eine guthe occasion ergriffen zu haben, solches in der that zuerweisen, wie ich dann gewis an meiner eusersten Bemühung, getreuer Vorsorge, undt zuweilen untertheniger Vermahnung nichts ermangeln lassen, das S: Fürstl: Gn: dero Fürstliche Persohn doch nicht alle wege in so grosze gefahr setzen, undt, da es nicht gahr hochnötig, hasardiren möchten. Es hatt sich aber das heroische Gemüthe, welches bey S: Fürstl: Gn: gewesen, nicht wollen so gahr zähmen undt beschräncken lassen, sondern haben zu aller zeit sich begehret tapffer zuerzeigen, wie ein iedtweder dann S: Fürstl: Gn: solches hohe Lob zu geben Uhrsache [hat]. Undt wehre wohl von dem allgewaltigen Gott zu wünschen, das es seinem gnädigsten Willen gefällig, S: Fürstl. Gn: noch eine geraume Zeit das Leben zu fristen, so wehre kein Zweifel gewesen, das I: Fürstl: Gn: den Verlust so viel ansehnlicher undt hochberühmter Helden, die bey diesem betrübten Kriege einbüszen müssen, mit Ihrer Fürstlichen Persohn, hohen Qualiteten undt herführ geglänzten vortrefflichen Tugenden, der ganzen Christenheit zu groszen nutzen, undt ihren unsterblichen Ruhm, hetten ersetzen können. Aber dem grundgütigen Gott hatt es anders, und dies tugendtreiche Hertze auch gefallen, derowegen, da wir gleich in tractaten einen stillstandt zu machen, undt deswegen I: Fürstl: Gn: Herzogk zu Friedlandt seine Gesandten bey mir gehabt, undt S: Fürstl: Gn: damahls sich nichts arges versehen, sondern sich vielleicht

darauf verlassen, das bey wehrenden unterredungen, Kriegsgebrauch nach, keine thätligkeiten würden vorgenommen werden, sich derwegen ziemlichen nahe zum feinde begeben, in meinung, weil aldar etzliche bekandte Cavallire gewesen, sich mit denen zu unterreden, seindt unverhoffter weise Ihr: Fürstl: Gn: mit einem gar tödtlichen schusse verwundet, nicht mehr den sieben stunden ungefehr darauff gelebet, allezeit aber bey guther gesunder vernunfft geblieben, haben sich mit Gott versöhnet, und darauf gantz sanfft undt seelig mit groszer andacht Ihr junges Leben beschlossen, welches so wohl von feinde als freunde zum höchsten beklaget. Unserer schuldigkeit nach, haben wir uns allerseitz dessen hoch angemaszet, das bey wehrenden tractaten solches groszes Unglück geschehen. S: Fürstl: Gn: Herzogk zu Friedtlandt muss ich auch das Zeugniss geben, dass Sie sich nicht alleine solches haben hertzlichen leidt, sondern höchst angelegen sein lassen, damit von beyden theilen information, wie es daher gangen, aufgenommen; seindt auch des erbiethens, solches der gebühr nach mit ernst zu straffen.

Meinestheils möchte ich wohl wünschen, E: Kön: Maytt: einen angenehmern bericht zu thun; demnach aber es dem getrewen Gott also beliebet, so wünsche ich von Hertzen, das derselbe E: Kön: Maytt: in andere wege nach diesem betrübnus durch seine grosze Gnade wiederumb erfreuen wolle. In dessen gnädigen schutz dieselben ich befehle, undt verbleibe

E: Königl. May:

Im Feldtläger bey Schweidtnitz am $\frac{14}{24}$ Augusti Ao 1633.

Unterthenigst
Gehohrsambster
H. G. v. Arnimb.

Udskrift til Kong Christian IV.

Paategnet: General Lieutenant Hans Georg von Arnimb advisiret Hertzogh Vlderichs tott. Prol. Glückstadt den 28. Augusti ao. 1633.

Original med egenhændig Underskrift i Rigsarkivet.

27.

Kgl. Befaling vedrørende Hertug Ulriks Jordefærd.

Christian den Fierde med Guds Naade Danmarchis Norgis, Wendis och Gottis Knning.

Wor gunst tilfornn, wijder, efftersom det haffuer behaget den Allermegtigste Gud effter sin Guddommelig ville och euige forsiun, fra denne forgengelig werden till sit ewige Riges herlighed at bortkalde den Høybaarne Først, Hertug Vlrich till Sledtzwiig, Holstein, woris Ellsch^{e} Kiere Her Søn, huis Siel hand aff sin Guddommelige Barmhiertighed benaade och giffue paa den yderste Dag med alle troe Christne enn gledelig Opstandelse, och wij agter wdj Guds Naffn høybe^{tn} woris Ellsch^{e} Kiere nu Salige Herre Søns Lig at lade nedersette vdj wor Frue Kiercke vdj wor Kiøbsted Kiøbenhaffn dend 19 Maij nu først kommendis: Daa bede wij eder och naadigst begiere, atj retter eder effter att møde sortkled vdj for^{ne} Kiøbenhaffn, naar I aff woris Ellsch^{e} Raad, som vdj Sielland boesiddendis erre, deromb adviseris, Hans K^{tts} lig fraa schibet at gelyde op till wort Slot sammestedtz och der i Kirchen at indsette, saa och siden igien der tillstede ere den 16(!) Maij, Hans K^{tts} begraffuelse med eders christelig neruerelse at ære, och ellers andet at forrette, huis wy eder daa Naadigst befallendis worder. Iligemaader bede wij dig, atj eder och till samme tid ville tage med dig eders Hustroer och hendes Jomfruer, at hun och kunde were tilstede hoss hans K^{tts} nedersettelse. Dermed scheer Oss sønderlig til wilge, befallendis eder Gud. Skreffuet paa wor Slott Schanderborg den 5 Aprilis Anno 1634. Wnder wort Zignet.

Christian.

Udskrift: Oss Elsch^{e} Erlig och Welbiurdige Jørgen Wind til Gundestrup och Steen Beck till Førsloff, wore Mend, Tienere och Rent mestere.

Original i Rigsarkivet. I Brevet er flere Rettelser, idet den oprindelige Entalsform i Tiltalen er forandret til Flertal; men Forandringen er ikke gjennemført konsekvent.

28.

Af Universitetsprogrammet i Anledning af Hertug Ulriks Jordefærd.

Rector
Regiæ Academiæ Hafniensis
Thomas Fincke,
Medicinæ D. et P. P.

— — A naturâ clementiam, temperantiam ab usu accepit. Sensit enim, quo pretio rarissima mortalibus virtus ematur, quæ nunquam magis cultores suos oblectat, quam cum per principum exempla venit. Solent, qui in blando fortunæ sinu et gremio educantur, plerumque mollitie peccare; nec aliud potioris indulgentiæ specimen putant, quam si corrupto ubique animo ad omnen licentiam obsequantur. Tantum verò abest ad hos errores deflexerit DIVUS ULDARICUS, ut semper infra dignitatem suam judicaverit earum rerum cupiditate torqueri, quæ possunt aut non haberi absque labe, aut cum habentur effluere. Accedit ad implendum hujusce gloriæ circulum privatæ vitæ puritas et innocentia, quæ animi cœlo nati plerumque est comes. Liberi[1]) patris sacra et insanam bibendi consuetudinem, quæ tantum non integra regna afflixit, extreme odit. Testis est illa in ebriosos, perditosque seculi mores disertissima invectiva, quam ea verborum et sententiarum concinnitate composuit, ut appereat Musis eam dictantibus fuisse exceptam. Et quoniam per literas in Majorum ætates redimus, et quod gestum est aliquando recordamur, inivit cum literis fœdus, quo et illis præsens faveret, et ipsi illæ aliquando absenti æternum paremque virtutibus ejus locum inter Heroas constituerent. Non enim armis sed facundia cum brevitate vitæ et venturi temporis profunditate decertandum putavit. Magnæ hæ qvidem dotes sunt, adhuc tamen nobis intactum est, quod in ejus præconiis potissimum eminet, religionis cura,

[1]) ɔ: Bacchi.

numinis cultus, serius pietatis amor, qui à cœlo originem initiumque concepit. Ab his initiis ad summas et principe dignas virtutes processit. Neque diu intra orbem nostrum curæ ejus steterunt: egressus hoc theatrum et extra hunc patriæ circum, locum magnitudinis suæ capacem quæsivit. Adiit Belgas, lustravit Angliam, peragravit Galliam, et ubique ingentis virtutis vestigia reliquit. In cæterum publica fama pro nomenclatore erit. Et jam tantus erat, ut nemo civium spei suæ irasci posset, quæ non ausa est cuiquam tantum promittere quantum ingentibus factis repræsentavit. Ferire hostem, stare in acie, incertam Martis experiri aleam, provocare manu mortem non alius majore fortitudinis prudentiæque exemplo sustinuit. Neque amplius fictis et adumbratis concertationibus, sed multis ac bellicosissimis hostibus, non legendis meditandisque domi præliis, sed suis ipse periculis, non alienis denique auspiciis, sed suo ductu et imperio bellicam scientiam artemque militarem exercuit. Sequuta rerum gestarum magnitudo omnium animos ad spes novas erexit; cum ecce, 11. die Augusti mensis Anni 1633. dum bella Germanica lustrat, ex insidiis, scelesto et improviso telo interficitur. — — — Corporis exuviis illustres in crastinam lucem exsequiæ parantur. Hisce vos Cives Academici omnesque ordinis literati consortes Hora 8. interesse decet, et piis Desideratissimi Principis manibus extremum illud vale apprecari. P. P. 18. Maij 1634.

Sub Officii nostri Sigillo.

Trykt Original (i Patentfolio) i Universitetsbibliotheket.

Nogle Efterretninger af og om den yngre M. Hans Svaning.

I den forudgaaende Afhandling om Historiografen St. H. Stephanius er oftere omtalt dennes jevnaldrende Svigerfader og Ven, den yngre Mester Hans Svaning, der gjorde sig fortjent af Stephanius's Minde ved at fuldende Udgivelsen af hans efterladte Christian III's Historie. Nogle Efterretninger om denne Mand ville antagelig ikke savne Interesse.

Hans Jensen Svaning — der for øvrigt paa Dansk skrev sig Svane, men nu almindelig kaldet Svaning (paa Latin skrev han sig nemlig altid: Svaningius, ligesom hans mere berømte Fætter, Biskop Hans Hansen Svane) — var født i Ribe og var en Dattersøn af den ældre M. Hans Svaning, som var kgl. Historiograf i Frederik II's Tid. Ligesom Morfaderen havde han Sans for Historien og udgav flere Skrifter i dette Fag. Først et universalhistorisk Arbejde med Titel:

Colossus Nebucadnetzaris magni, hoc est de IV Monarchiis libri XXV Havn. 1634. 8° (218 Sider og 2 Indices).

Skriftet, som er tilegnet Kansler Christen Friis's Søn af samme Navn, bestaar dels af versus memoriales, gjerne

et Distichon angaaende hver Regent[1]), dels af korte Karakteristiker af Kongerne i de 4 (Assyrernes, Persernes, Grækernes, Romernes) Monarkier. Som Prøve kan følgende lille Stykke om Kejser Carl V hidsættes:

Carolus V. Maximiliani è filio Philippo Hispaniarum rege nepos, à Septemviris Francofurti congregatis Imperator electus est (A. C. 1519). In hoc principe erat egregia animi indoles, lingvarum summa peritia, ad pericula adeunda prudentia et fortitudo. In bellis gerendis felicitas tanta, ut Julium Cæsarem, Pompejum aliosque fortissimos Romanorum Imperatores vincat. Cùm onere imperij (cui annos XXXVIII. et menses VII. præfuit) fessus esset, Philippo filio Belgij aliorumque regnorum administrationem commisit. Fatri vero Ferdinando Imperij fasces tradidit, literis ad Electores datis, qvibus Electionem probari petijt.

De Vers, hvorved Erindringen om denne Regent og hans Efterfølger søgtes indprentet, lyde saaledes:

Carolus immenso major virtutibus orbe,
Laudibus implevit sidera celsa suis.
Fessus ab imperio dat patria regna Philippo,
Cæsareum Fratri sed diadema suo.

Skjønt vi vel ikke kunne lære noget af dette Skrift, har det dog ikke ringe Interesse som et af de første Forsøg paa her til Lands at give Skoleungdommen en Ledetraad i Verdenshistorien. Det var nemlig i sin Egenskab som Rektor ved Sorø Skole, at Svaning udgav dette Skrift, der synes at være blevet modtaget paa Paaskjønnelse af sagkyndige[2]).

---

1) Jvfr. C. Bruun, L. Holberg som Lærer i Historie, S. 69.

2) Danske Mag. 5. R. I 219—21. Skriftet er ledsaget af Vers til Forfatterens Pris af Stephanus Johannis Stephanius, Eloqventiæ in Regia Academia Sorana Professor, af Jacobus Matth. Arhusius, Eloqv. P. P., og af Petrus P. Winstrupius, Phys. P. P.

Senere gav Svaning sig til at arbejde i den danske historiske Kronologi med Benyttelse af de da tilgjængelige trykte historiske Kilder. Til Uheld for sit Eftermæle havde han ikke Kritik nok til at skjønne, at de gullandske Fabler og Lyskanders derpaa byggede Beregninger[1]) vare uden alt Værd; thi ved at optage dem i sit Værk, har han gjort det utiltalende for en mere skarpsynet Efterslægt, skjønt Samtiden i Almindelighed tog det for gode Varer eller endog satte det højt. Svaning, der imidlertid var bleven Præst i Besser og Onsbjerg samt Provst paa Samsø, indsendte under 16. August 1642 sit Skrift til Universitetet for at opnaa den akademiske Approbation til Trykken, hvorpaa det blev overgivet til Revision af M. Peder Spormand, der da var Professor i Historie og Geografi[2]). Dennes Erklæring kjende vi vel ikke; men at den har været anbefalende, kan ikke betvivles.

Det var den 31. August 1642, at Spormand fik Skriftet overleveret. Dagen efter skrev M. Steffen Hansen Stephanius fra Sorø følgende Brev til Svaning, som da vel maa have sendt sin Ven en Afskrift eller en anden Redaktion af Værket[3]), da det efter Dateringerne ikke synes at have kunnet være samme Exemplar, der kom Universitetet og Stephanius i Hænde.

Plurimum Reverende, Clarissime et Doctissime Dn. M. Svaningi, Affinis, Frater et Amice, veteri longoqve necessitudinis usu amorisqve constantis nexu conjunctissime. Non possum verbis exprimere, qvanto cum gaudio

---

[1]) Jvfr. mit Skrift: Klavs Christoffersen Lyskanders Levned.

[2]) Danske Mag. 5. R. I, 221. II, 130. Jvfr. nærv. Skrift, I, 235 Not. 2, hvor der er paavist Sandsynligheden af, at Svanings Værk allerede har været væsentlig færdigt fra Forfatterens Haand før Kansler Chr. Friis's Død 1639.

[3]) En saadan findes endnu, meget nitid udstyret, skreven med Svanings egen Haand, i Gl. kgl. Saml. 802, Fol.

Chronologiam tuam nuper exceperim: cujus desiderium hactenus ægerrime tuli, et juxta mecum omnes, qvi supra vulgus sapiunt. Certè temperare mihi non potui, qvin statim in manus perlegendam sumerem et cupiditatem meam visendi tam Illustris Operis, qva huc usqve flagraveram, pleno ut sic dicam lectionis haustu explerem, etc. Eum in finem præclarum illud Opus tuum, bonâ cum veniâ tuâ, etiamnum penes me detineo, ut etiam meos in usus inde hauriam, qvod tibi olim acceptum referam, etc. Qvid multis? Monumentum exegisti ære perennius, qvod nec Jovis imber, nec edax potis est abolere vetustas. Præclare meritus es de universa Patria nostra, qvam novo et raro beneficio beasti. Nemo tibi hujusce laudis palmam eripiet, qvia nemo ante te præstitit, qvod tu primus. Macte hac solus adoreâ inclyte Temporum Danicorum vindex, et afferendis ab injuriâ oblivionis fortium Heroum factis diu superstes vive, vige, flore.

Soræ, Ipsis Calendis Septembris, Anno Ch. cIɔ Iɔc XLII.

Tuus ex animo
Stephanus Johannis Stephanius.

At faa en Forlægger til Skriftet var en vanskelig Sag for Svaning, og det vilde vel neppe være lykkedes ham, dersom Dr. Oluf Worm ikke havde taget sig af Sagen. Følgende Brev til Svaning viser os Worms Interesse for, at Værket kunde komme for Dagen:

Viro Clarissimo
Domino M. Johanni Svaningio
Olaus Worm S. P.

Litteras tuas amoris et benevolentiæ plenissimas accepi, Vir Clarissime. Non est qvod tantillum officium tanti facias. Et boni publici, et tui causâ, qvantum potui,

in hoc fui totus et ero, eruditum et laboriosum Opus tuum Chronologicum diutius ut non supprimatur. Dignus certe labor, qvi omnium, qvi res patriæ amant, teratur manibus, utpote sine qvo cæcutiant necesse est, ac in tenebris versentur, qvotqvot historias Danicas legunt. Ego qvid simile meditatus sum olim, sed qvietis et otii penuriâ cogitationes istas seponere coactus sum, tuam verò ubi aspexi Chronologiam, chartas meas plane abjeci: existimans post Homerum Iliada scripturum, qvi in hoc genere accuratius qvid tentaret. Magnopere placuit Ulfeldio nostro[1]), qvi, si alio medio illud recipere recusarent Typographi nostri, se ex proprio centum Imperiales collaturum spopondit. Jam verò cum Typographo hac de re egi, qvi cupit, ut qvàm primum ad se mittas ita elaboratum opus tuum, ut nihil sit, qvod manum Typothetæ remoretur, mox enim operas se conducturum pollicetur. De toto hoc negotio nuper ad Stephanium nostrum scripsi, á qvo in dies responsum exspecto[2]). Tu vale, et præclaris ingenii monumentis patriam illustrare perge. Hafniæ 4. Maji 1646.

T. Olaus Worm.

Den samme Interesse for Svanings Arbejde fremlyser ogsaa af andre af Worms Breve, skjønt Plagerier med Bogtrykkere og nogen Ubestandighed fra Svanings Side var nær ved at gjøre ham kjed af det hele[3]). En Tid var der Tale om at sende Manuskriptet til Holland for at faa det trykt der. Endelig udkom Værket paa Melchior Martzans Forlag[4]) under Titel:

---

[1]) Rigsraad Knud Ulfeld.

[2]) Svaret findes i O. Wormii et ad eum epistolæ, p. 271—2.

[3]) Wormii Epist. p. 267—8. 270—6. 280. 282—5. 938. 970—1.

[4]) Oprindelig var der forhandlet med Jochum Moltken, og han havde nok ogsaa paataget sig Forlaget; men Forhandlingerne med ham gik dog i Stykker, hvorved Værkets Udgivelse blev forsinket i et Par Aar.

Chronologia Danica, qva I. Noachidarum series exhibetur: II. Judicum Cimbriæ & Gothiæ anni recensentur, et III. Serenissimorum ac Potentissimorum Daniæ Regum Tempora, à prima Regni origine... diriguntur (etc. etc.) Hafn. 1650. Fol. (180 Sider foruden vidtløftig Index).

Bogen, som er dediceret til den kgl. Kansler Hr. Christian Thomesen, til Rigens Kansler, Hr. Christoffer Urne, til Statholderen i Norge, Hr. Hannibal Sehested, og til Lensmanden over Kalundborg Len med Samsø, Hr. Hans Lindenov til Iversnæs, er ledsaget af Vers til Forfatteren af D. Oluf Worm, D. Thomas Bartholin, M. Steffen H. Stephanius og Niels Bryde (Præst paa Samsø). Som tidligere er bemærket, kunde en Del af Skriftet bedre været udeladt, da den er uden alt Værd. Det øvrige kan anses for et respektabelt Forsøg i den historiske Kronologi, som for sin Tid ingenlunde har været uden Betydning, skjønt vi nu ikke have nogen videre Brug derfor, hvormed dog ikke skal være nægtet, at der i Indledningen og andensteds kan findes en eller anden Notits, som vækker vor Opmærksomhed [1]). — Senere fortsatte Svaning med Indsamling af Supplementer, vistnok i den Tanke, at Værket kunde opleve et nyt Oplag. Dette skete dog ikke; men Forfatterens Haandexemplar med alle hans tilskrevne Notitser findes endnu bevaret [2]).

M. Hans Jensen Svanings kronologiske Interesse traadte ogsaa frem i et Skrift fra hans gamle Dage:

Aureum Chronologorum Horologium, vigilantibus profuturum, in Samo Danico inventum. Hafn. 1671. 4°.

---

[1]) Saaledes Bemærkningen (S. 73, Not.) om, at det berømte Gunilds Kors den Gang ejedes af Fru Sofie Brahe, den lærde Holger Rosenkrantz's Enke.

[2]) Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 803 Fol.

Dette lille Skrift, der kun udgjør 2 Ark, er et Forsøg paa i Korthed at nævne nogle af de vigtigste Begivenheder i hvert Aarhundrede siden Verdens Skabelse. Som Prøve kan anføres, hvad Forfatteren har for sit eget Aarhundrede:

Anna Catharina, salus Danorum, beatis accessit 29. Mart: A. Ch. 1612. Jubilæus Evangelicorum celebratus A. Ch. 1617. Cometa horribilis fulsit Mense Septemb. A. Ch. 1618. Illum seqvuta sunt infinita Mala Bohemiam, Germaniam, Daniam circumstrepentia, à qvibus propitius Deus nos tandem

	I.	Præterito Eripuit	
Tempore	II.	Præsenti Eripit	2. Corinth. cap. I, v. 10. 11.
	III.	Futuro Eripiet	

Ved sin Død (1676) efterlod Svaning adskillige opera affecta; deriblandt »Senecæ Theologia naturalis contemplativa«, som 1710 blev udgivet med en Fortale af Søren Lintrup. — Et Haandskrift er bevaret (Ny kgl. Saml. 2126. 4⁰) med Titel:

Diarium Danicum, Tiids-Taffle, vdi huilchen ordentlig ved Dags och Aars beregnelse findes antegnet, hues vdi dett Mectige, Viidtberømbte och Gamble Kongeriige Danmarck sig haffuer tildraagett mere end paa 600 Aars tiid ... aff Hans Svane, Probst paa Samsø, och Sognepræst till Oensberg och Betzer Sogner.

Forfatterens Kilder ere væsentlig de bekjendte, trykte, som Hvitfeldt, Lyskander, Pontanus, Meursius, Hans Nansens Kosmografi osv. samt en Del Ligprædikener over adelige Personer[1]). Af utrykte Kilder have vi kun be-

[1]) Saaledes Sigvard Beck, Jørgen Below, Breide Rantzau, Otte Skram, Knud Urne, Palle Rosenkrantz, Herluf Trolle, Otte Rud, Chr. Friis til Borreby, Klavs Podebusk, Sten Maltesen o. fl., samt Ligprædikener over Hans Povlsen Resen, Caspar Bartholin o. fl.

mærket: Joh. Petræi Catalogus Episcoporum Arhusiensium og en utrykt Ligprædiken over M. Niels Jørgensen Ærylæus. Et kort Uddrag af de kronologiske Antegnelser skal her meddeles, hvori dog, med en enkelt Undtagelse, intet er medtaget af det meget, der vedrører Kongehuset, eftersom deri ikke findes noget ubekjendt.

1564, 1. Januar er født M. Niels Jørgensen Ærlyæus, som siden vaar Hans Førstelig Naades Christiani V Tuctemester och dereffter Prælat vdi Lund.

1587, 2. Jul. ordinatus Episcopus Arhusiensis M. Petrus Winstrupius à M. Petro Theocari, Episcopo Wiburgensi.

1591, 4. Februar. M. Albertus Johannis, concionator regius, eligitur in Episcopum Arhusiensem in Capitulo Arhusiensi. Qvæ electio à Serenissimo Principe Christiano et Proceribus Randershusiæ confirmata 7. die ejusdem mensis. Idem Dominicâ Trinitatis proxime seqvente in Ecclesia Arhusiensi à M. Petro Theocaro solenniter est consecratus, die 30 Maji.

1593, 20. Febr. døde Hæderlig och Høylærdt Mand M. Albret Hanssøn, Biscop vdj Aarhus.

1596, 2. Maj, brende Marieboe fast ganske af, nogle faa Huse undertagne.

1599, 6. Oct. vaar Ildløs vdj Roschild och giorde stor Schaade.

1609, 13 Decbr. moritur Dn. Arnoldus Hvitfeldius, Regni Daniæ Cancellarius, Polyhistor et rerum Danicarum scriptor incomparabilis.

1610, 19. Aug. M. Nicolaus Georgii Ærylæus a Serenissimo Daniæ Rege Christiano IV Lundâ in avlam Regiam vocatus est, ad formandos mores Illustrissimi Principis Daniæ, Dni Christiani V, cui functioni summâ etiam cum lavde præfuit annis septem, mensibus octo et septimanis duobus. Novissimis annis in avla simul biennio

integro educavit Sereniss. Dn. Fridericum ejusqve fratrem b. m. Vldaricum itidem feré biennio[1]).

1612, 21. Febr. Christianus Bernechow (al. Barnekoff) contra Svecos fortiter dimicans occubuit, expletis annis vitæ 56 et mense ferè uno, anno climacterico octavo finito. Heros fuit incomparabilis, literatis et liberalis favtor, peregrinationibus nulli secundus, perlustrabat enim Germaniam, Helvetiam, Hollandiam, Angliam, Hispaniam, Italiam, Græciam, Asiam etc.

1617, 24 Maji ex aula regia demissus M. Nicolaus Georgii Ærylæus, Lundæ Scanorum sedem fixit, maximis à rege auctus honoribus et beneficiis Ecclesiasticis ob fidelem operam Educationi Ser. Principis, Dn. Christiani V locatam.

1623, 5. April. inter horam primam et secundam pomeridianam moritur Cajus Rantzovius, vicarius regius in arce Callingburgensi, expletis annis 31 vitæ, 3 mensibus.

1628, 29. Jan. om natten ved 1 Slet vaar en stor Storm; daa falt S. Nicolai Kirche Spiir i Kiøbenhaffn langs ad Kirchen och gandske nedslog den store Huelning. Der falt och itt lidet Spiir aff vor Frue Kirche. I lige maade omblæste Kong. May. Christiani IV. laadegaard ved Kiøbenhaffn, och ihiel slog megitt qvæg. Kongens stald ved Helsingør ombleste ochsaa, och ihiel slog mange schønne Heste samme tid.

1630, 25. Jun. moritur Dn. Jacobus Wlfeldius, Regni Daniæ Cancellarius Magnificus, consilio et eloqventia promptissimus in rebus dubiis, Heros fortissimus. E cæteris familiarissima ei fuerunt scripta Platonis et Senecæ Philosophi.

---

[1]) Til denne Notits vedrørende Hertug Ulrik kan føjes, hvad Bloch i Den fyenske Gejstligheds Hist. I, 361, beretter, at M. Svend Pedersen, Rektor i Odense, ved kgl. Skrivelse af 1. Febr. 1627 blev opfordret til at overtage Pladsen som Lærer for Hertug Ulrik; men at han undslog sig.

1633, 11. August, bleff Hans Førstelige Naade, Hertug Wlrick, Kong. May. Christiani IV Søn, forrædersche viis schut til døde vdi Slesien, medens Stilstand vaar imellom den Keisersche och Saxische [Armee], effter at hand haffde forholdet sig meget vel mod hans Fiender, och indlagt stor loff och berømmelse[1]).

1634, 19 Maj bleff Hans Førstelig Naades, Hertug Ulrichs Liig indsat i vor Frue Kirche i Kiøbenhaffn.

1642, 1 Febr. døde udi Lund H. och. Høyl. Mand, M. Niels Jørgensøn Ærylæus; vaar Canonicus vdi Lund 30 Aar och Prælat vdi 22 Aar.

1642, 19 Maj, vor Herres Himmelfardtz dag bleff Hed. och Høyl. Mand, M. Wichman Hasebard, ordineret i Kiøbenhaffn til det Bispdom i Wiborg aff Hed. och Høyl. Mand Doct. Jesper Brochmand, Bisp i Sieland.

1642, Tirsdagen effter Dominicam Exavdi, imod 9 Slet Formiddag, slog Torden ned i S. Clemendtz eller Domkirchens spiir vdj Aarhus, och den slett affbrente med Klocherne, til Kirchens største schaade.

1643, 17. Oct. døde den Hæderlig och Høylærdt Mand, D. Morten Madtzøn, Biscop aff Aarhus. Den S. Mand vaar en prectig och reputerlig Mand, och haffde stor Moedsigelse i sin Leffnit. Dog offvervandt alting, och aff besynderlig Guds naade døde i fred[2]).

1645 haffver itt Svensche fribytter schib udpløndret Thunø, berøffvit præsten H. Lavritz Jenssøn alt hans godtz fra, samt Klochen aff Kirchetaarnet borttagen.

---

[1]) Paa et andet Sted i Hdskr. siges derom under samme Dag: »Dux Uldericus, summæ spei apud Europæos Princeps, Christiani IV Regis Daniæ filius, bombardæ ictu savcius occubuit, longiori vitâ dignissimus.«

[2]) Han var Svanings Biskop. I Indledningen til Chronologia Danica omtaler Svaning, at D. Morten Madsen havde vist ham megen Velvillie ved at laane ham Bøger til Fremme for hans Studier.

1646, 10. Febr. fandt en Bonde ved Naffn Jørgen Christensøn aff Betzer paa Østerby march paa Samsø en sammenvreden Guld Armbond, en merchelig Antiqvitet paa 10 Rosenoblers Verd. Hand leffverede den til Hæd. och Hoylerdt Mand, M. Hans Svane, Provst paa Samsø, den 17. Febr., och Provsten leffverede den til E. och W. Mand Hans Lindenow, Slotzherre paa Kallingborg Slot, den 26 Februarii.

I det kgl. Bibliothek, Ny kgl. Saml. 2127, 4°, gjemmes endnu et andet Haandskrift af M. Hans Svaning, nemlig hans Brevbog, der indeholder korte Notitser om de vigtigste Begivenheder i hans Liv og derefter en stor Samling egenhændige Afskrifter af hans Breve fra Tiden 1624—56. Disse Breve falde i tre ulige store Grupper. Den første, der i Omfang overgaar de følgende, bestaar af Breve, skrevne under hans Udenlandsrejse 1624—30 til Venner og Velyndere i Hjemmet. Den anden, 1630—35, er skreven især fra Sorø, mest til udenlandske Lærde, som Svaning paa sine Rejser havde gjort Bekjendtskab med. Den tredie, fra hans Præstetid paa Samsø 1635 ff., er vistnok ufuldstændig, skjønt den er temmelig omfangsrig. Brevene fra dette sidste Tidsrum ere særlig saadanne, hvorved Svaning tilstillede litterære Venner de af ham udgivne Skrifter; en Del af Brevene handle om de Stridigheder, han havde mad sin Næstformands, M. Hans Bangs, Enke om hendes Pension[1]). Næsten alle Brevene ere paa Latin, som Svaning aabenbart skrev med stor Lethed og ikke ringe Elegants. Men hans Ordrigdom dækker over et temmelig tyndt Indhold. Man vil derfor

[1]) Jvfr. Bloch, Den fynske Gejstligheds Hist. I, 347—8, hvor et Udtog af nogle af de sidstnævnte Breve findes. Jeg mindes ikke at have bemærket, at nogen anden end J. C. Bloch har benyttet Svanings Brevbog.

nu trættes ved at læse disse som oftest lange Breve, af hvilke man dog kun kan hente forholdsvis liden Oplysning. Et Udtog af dem skal derfor ikke meddeles, men vel nogle Notitser om de Mænd, til hvilke Brevene ere stilede.

Først dog de omtalte Levnedsoptegnelser, der kunne sammenlignes med de tildels udførligere Efterretninger om sit Levned, som Svaning selv meddelte Dr. Peder Hansen Resen, og denne optog i sin »Descriptio Insulæ Samsoæ« (Hafn. 1675 in Fol.) og som derfra optryktes som Indledning til Søren Lintrups tidligere nævnte Udgave af »L. A. Senecæ Theologia naturalis contemplativa, in locos communes digesta, studio Johannis Jani Svaningii Ripensis, in Samo Balthica Præpositi« (Hafn. 1710 in 4°).

A. Chr. 1600, 28 Maji natus sum Ripis, Parente Jano Lagonis, cujus frater fuit Episcopus Ripensis Johannes Lagonis, Matre Dorothea Johannis Svandaater, M. Hans Svanes Daater, som vaar Regis Friderici II tuctmester och, effter at hand fra Hoffue vaar forloffued, Historiographus Regius och Canonicus Ripensis.

1611. Kom jeg fra Riberschole, huor ieg haffde lært mine Rudimenta Artium, och serdeliß stattelig at schriffue, til Sorøe i dend Svensche Krig.

1617. Mense Julio, Musis Soranis valedictis, Lundensibus fidem addixi, Rectore Scholæ M. Lavrentio[1]).

1620. Mensis Februarii d. 8. è Schola Lundensi demissus et Academiæ Hafniensis Professoribus a M. Gravio, Scholæ Rectore, commendatus, publicas avdire cœpi publice docentium Professorum prælectiones, Rectore Dn.

[1]) Denne Rektor ved Lunds Skole findes ikke i Rietz's Fortegnelse over Rektorerne i Lund i Skånska Skolväsendets Hist. S. 252 f. Han maa have været Rektor mellem M. Axel Olsen og M. Mogens Grave. Skade, at Svaning ikke anfører hans Efternavn, da vi saa maaske kunde paavise ham andensteds.

Cunrado Aslaco S. S. Th. Doctore, et Decano Facult. Philosophicæ D. M. Wolfgango Rhumanno.

1624. Mensis Julii d. 5. professus sum nomen meum in Academia Wittebergensi apud Rectorem Academiæ M. Lavrentium Fabricium, Hebrææ L. Professorem.

1627. Mense Septembri receptus in numerum Studiosorum Academiæ Jenensis, Rectore Dn. Johanne Majore S. S. Th. D. et P. P.[1]).

1629. Mense Majo ingressus sum Academiam Noribergensium, qvæ Altorphii est, Rectore Dn. Köning S. S. Th. D. et P. P.

1629. Mense Julio studiosorum Academiæ Basileensis ordinibus adscriptus, Rectore Dn. Johanne Wolleben S. S. Th. D. et P. P.

1630. Divinâ clementiâ et providentiâ Basileæ conservatus a peste et contagione (qvæ periculose nimis grassata etiam optimum et integerrimum virorum Dn. Joh. Buxtorphium, Præceptorem in L. Sanctæ studio, manuductorem meum felicissimum, abstulit), reditum in patriam paravi et d. 7. Janv. viam ingressus, jucunda in Rheno usus navigatione, eandem vidi 21. Aprilis.

— 8. Maji publice honores Philosophiæ in Regia Academia Hafn. sum assecutus, Rectore Dn. D. Casparo Brochmanno, Decano Facult. Philos. Dn. M. Christierno Sev. Longomontano.

— 21. Julii Regia Schola Sorana fidei, curæ et inspectioni meæ a Mag. Dn. Cancellario Christierno Fris et Justino Høg est demandata.

1635. 20 Maji officio Rectoratus Regiæ Scholæ Soranæ renuntiavi in nomine Patris, Filii et Spiritus Sancti. Jesu adsis!

---

[1]) Af Svanings Brevbog ses, at han i Marts—Maj 1628 atter opholdt sig i Wittenberg. I Januar 1629 har han skrevet en Del Breve fra Frederiksborg.

— 31. Maji, Dom. 1. post Trinitatis, die Solis, legitime ordinatus sum ad sanctum officium Ecclesiasticum obeundum[1]) a Rev. Dn. D. Martino Matthiæ in templo (Domkirchen) Aarhusiensi. Deus pater adsit mihi Sp. suo sancto propter Jesum Christum, ut poenitentiam et veram in Deum fidem doceam, et fructus fidei operibus charitatis et vitæ innocentia sedulo ostendam. Amen.

(1636, 31. Juli ægtede han Anne Jensdatter, en Borgmesterdatter fra Holbæk, hans Formands, M. Elias Eisenbergs, Enke. Hun døde 1671. Med hende havde han to Sønner, Elias og Hans[2]). Selv døde M. Hans Svaning d. 27. Sept. 1676).

Efter de biografiske Optegnelser følger et længere latinsk Digt: »Viris clarissimis (etc.) Jano Chiliani f. Rip. et Nicolao Severini f. Rip. Magisterii titulis (etc.) in Acad. Hafn. Anno 1623, 20 Maij coronatis, sympatriotis, amicis et concivibus suis desideratissimis offert Johannes Jani Svaningius Ripensis.«

De Personer, til hvilke Svanings Breve under hans Udenlandsrejse ere rettede, ere følgende:

1. M. Niels Jørgensen Ærylæus, Medlem af Kapitlet i Lund, havde vist Svaning megen Godhed i hans Ungdom og blev siden gift med hans Søster. (11 Breve).

2. Dr. Mads Jensen Medelfard, Biskop i Lund. (6 Br.).

3. M. Mogens Grave, Rektor, senere Prof. Logices ved Gymnasiet i Lund, havde været Svanings Lærer. (3 Br.).

4. M. Arnold Hansen Munthe, Lektor i Lund. (3 Br.).

---

[1]) Det var i Besser og Onsbjerg paa Samsø, at Sv. blev Præst (omtrent samtidig Øens Provst). Til hans Præstegaard, den gamle Bispegaard (»Bisgaard«), laa en Herregaards Jorder. (Se Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. I, 160 under Krog).

[2]) I Sjælandske Indlæg for 1660 i Rigsarkivet har jeg set en Memorial af M. Hans Svane paa Samsø, i Anledning af hans Søn Hans, hvem et Drab var oversvoret.

5. M. Ludvig Hansen Munthe, Præst i Borreby i Skaane, døde som Biskop i Bergen. (2 Br.).

6. M. Jens Schelderup, Rektor i Lund 1631 efter M. Mogens Grave, døde som Biskop i Bergen. (7 Br.).

7. M. Anders Pedersen Hegelund, Rektor i Vor Frue Skole i Kjøbenhavn, døde som Sognepræst i Stege. (5 Br.).

8. M. Niels Frandsen, Hovmester for Prins Ulrik, siden Sognepræst i Vejle, var gift med Svanings Søster, Ingeborg. (3 Br.).

9. M. Niels Strange(sen), Præst ved S. Peders Kirke i Slagelse, gift med Svanings Søster, Mette. (6 Br.).

10. M. Anders Jensen Aalborg, fornævnte M. Niels Strangesens Eftermand i Embede og Ægteskab. (2 Br.).

11. M. Niels Povlsen Scandorf, Rektor i Herlufsholm, døde som theologisk Professor ved Universitetet. (4 Br.).

12. Frederik Povlsen (Scandorf), ovennævntes Broder, siden Præst i Søvested i Skaane. (3 Br.).

13. Dr. Christen Jensen, Hofpræst. (7 Br.).

14. Klavs Mule, Borgmester i Odense, gift med Svanings Søster. (1 Br.).

15. M. Christen Longomontanus, Professor ved Universitetet. (2 Br.). Til dennes Hustru, Dorthe Bertelsdatter, som af Svaning tiltales »allerkjæreste Moder«, findes 1 Br. (dat. Wittenb. 22. Jan. 1626), hvori hendes »eneste og kjæreste Datter, Maren Christensdatter«, hilses.

16. Dr. Jesper Brochmand, Professor, siden Biskop. (2 Br.).

17. Herman v. Ginckel, Rektor i Vordingborg. (2 Br).

18. Christen Nielsen, vistnok Svanings Søstersøn, Søn af ovennævnte M. Niels Frandsen. (2 Br.).

19. M. Jens Gundesen (Janus Guidonis), studerede udenlands med det kgl. Stipendium. (1 Br.).

20. Iver Bang (Bangdulinus), vistnok den senere Lektor i Roskilde. (5 Br.).

21. Biskop Hans Povlsen Resen. (2 Br.).

22. Biskop Hans Michelsen i Odense. (1 Br.).

23. M. Jakob Matthiesen (Aarhusiensis), siden Professor, Hofpræst, og endelig Biskop i Aarhus. (4 Br.).

24. Albert Altewelt, siden Rektor i Roskilde, endelig Sognepræst i Ringsted. (4 Br.).

25. M. Ægidius Lavritsen, Medlem af Kapitlet i Ribe. (1 Br.).

26. Hans Ægidiisen, vistnok Søn af ovennævnte og senere Rektor i Aalborg. (1 Br.).

27. Anders Eriksen, Student. (3 Br.).

28. Erik Andersen, Student. (5 Br.).

29. Johannes Medelfardensis, vistnok en Søn af Biskop Mads Jensen Medelfard i Lund. (2 Br.).

30. Johannes Lercke, Student. (2 Br.).

31. M. Hans Andersen, Konrektor i Lund. (1 Br.).

32. Lavrits Sørensen, vistnok Student. (1 Br.).

33. Hr. Just Høeg, Hofmester for Sorø Akademi. (1 Br.).

34. Wentzel Rothkirch, kgl. Staldmester, ved hvis Intercession Svaning havde faaet Fru Kirstine Munks Stipendium til sin Udenlandsrejse. (1 Br.).

Blandt de Personer, til hvilke Svanings Breve efter hans Hjemkomst fra Udlandet ere rettede, forekomme nogle af de ovennævnte, men ogsaa en Mængde andre, hvoriblandt kan nævnes M. Niels Schelderup, M. Hans Svane, M. Anders Romdorph, M. Wulffgang Rhuman, M. Jørgen Jørgensen Falster, Erik Nielsen Tollosius, Cornelius Lerche, D. Peder Pedersen Vinstrup, Biskop Morten Madsen, Kansler Christen Friis, Christoffer Friis til Astrup, Ejler Ulfeld, Hr. Søren, Præst i Rennesø i Norge, M. Søren Andersen (Vedel), Præst i Ribe, M. Ludvig (Michelsen), Præst i Odense, Biskop J. D. Jersin, og en Del uden-

landske Lærde. Ogsaa nogle af de af Svaning udstedte Skoletestimonier (fra Sorø) ere indførte i Brevbogen[1]).

Brevene fra den sidste Del af Svanings Liv, hans Præstetid, ere af mindre Interesse for os; hans Korrespondenter i dette Tidsrum skulle derfor ikke opregnes her. Et enkelt af Brevene findes meddelt i Danske Magazin 5. R. II, 130.

Af de faa danske Breve, Samlingen indeholder, kan følgende til Fru Kirstine Munk her meddeles, da det viser, at Fruen i sin Velmagts Tid har underholdt Stipendiater under deres Studier udenlands.

Naade, Lycke, thimelig och ævig Velsignelse
ved Christum Jesum vor Herre.

Efftersom, naadige Frue, Jeg haffver aff E. N. gudelig, christelig och høylofflig betenckende, iblant andre E. N. Stipendiater, paa nogle Aars thid brugt E. N. stipendium paa fremmede steder oc universiteter, att Jeg mig diss bedre kunde vdi boglige konster och anden skickelighed (thill Guds Naffns ære, den christelige Kirckes formering) øffve och min vngdoms thid anvende: Saa loffver och thillsiger Jeg derfore idelig och alvorlig att ville E. N. saa vel som E. N. Elskelige Kongelige Børn vdi mine daglige inderlige bønner ihukomme, att saadan E. N. høyberømmelig beviste Munificentz och rundhed aff liffsens fader, fra hvilcken alle gode och fuldkomne gaffver komme, motte med stedtzvarende velsignelse rigeligen och offverflødeligen belønnis. Findes der hoss vdi Synderlighed althid bered och plictwillig aff ald ydmyg underdanighed E. N. min ringe thieneste att præsentere, naar och huor Jeg aff E. N. der om bliffver anmoditt och paamindt. Men der

[1]) Saaledes for Michael Clüver (Søn af Dr. theol Johan Clüver i Sorø), for Helmicus Pauli o. a.

som E. N. icke paa nogen thid min ringe thienniste behøffver, er Jeg aff E. N. med ydmyg underdanighed begierendis att motte ved E. N. høye gunst bevilges, att Jeg paa Sorø maatte anname Skolen (som mig allerede ved Her Cantzeler och Her Hoffmester er thill deputeret) saa lenge som E. N. icke anderledis Naadigst der om thillsinds vorder. Forhober nu visselig, att E. N. saadan min nødvendig angiffvende schal sig icke lade ilde befalde, men god och ynschelig resolution ved hederlig och høylerdt Mand M. Morten Madtzøn, Bispen i Aarse stifft, meddele och med E. N. høyeste gunst end nu mig fremdeles, som alle andre E. N. stipendiater, bevogen i alle maade at bliffve. Her med E. N. och E. N. Elschelige Kongelige Børn vdi den høyestes beschermelse thill liff oc siell befalet. Skreffvit i Kiøbenhaffn 30[1]) Julij A° 1630.

E. N.
Stetz villig och vnderdanigste thienere
Hanss Jenssøn Svane
Egen handt.

Den Edle och Welborne Frue, Fru Kirstine, Greffinde thill Sleßwig, Holstein etc. Frue thill Boller och Wallø, min Naadige Frue, underdanigst thillschreffit.

---

[1]) Det første Tal er utydelig, saa det ikke ganske er udelukket, at der kan staa: 10. — Bag efter dette Brev findes i Brevbogen en latinsk Oversættelse af Fortalen til 3die Del af Hvitfeldts Danmarks Krønike, skreven »Hafn. jussu Cancellarii 12 Junii Ao. 1630« — rimeligvis altsaa en Prøvestil, Kansler Christen Friis har affordret Svaning inden hans Kaldelse til Rektor i Sorø. — Det er den samme Friis, om hvem man har den Fortælling, at han sagde til Svaning, da denne var bleven Præst: »Jam a nobis recedis Vir doctus, vide, ne redeas Rusticus«. (Jfr. Antiqv. Ann. I, 228—9).

Til Musikens Historie i ældre Tid.

Under Titel »Musiken ved Christian den Fjerdes Hof« er nys udkommet et Skrift af Dr. phil. Angul Hammerich, der fortjener Opmærksomhed ikke blot fra Musikeres, men ogsaa fra Historikeres Side. Alt længe har man i Udlandet syslet med Musikens Historie; men hos os er det først Hr. V. C. Ravn og nu Dr. A. Hammerich, som have meddelt os Frugter af deres grundige Forskninger paa dette Omraade. Man kunde vel have ønsket, at den sidstnævnte Forfatter havde begyndt sin Fremstilling af Musikens Historie hos os fra det Tidspunkt, da Kongerne vides at have haft et eget Musikpersonale i deres Tjeneste, hvilket vel ikke kan sættes før Christiern II's Tid[1]); men fordi vi gjerne vilde have haft Historien fra Begyndelsen af, derfor miskjende vi ikke, hvor betydelig den Gave er, som Dr. Hammerich ved sit ovennævnte Skrift har skjænket den Læsekreds, som interesserer sig for Kulturlivets Udvikling i vort Fædreland. — Tidligere har Hr. V. C. Ravn jo desuden ved sin korte, men indholdsrige Meddelelse om »Engelske Instrumentister« ved det danske Hof paa Shakespeares Tid[2])

---

[1]) Se de i min Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621, I, 321 Not. 2 anførte Kilder, samt Scriptores rerum Suecicarum III, 1, S. 151—3.

[2]) For Ide og Virkelighed, 1870, I, 75 ff.

givet et fortræffeligt Bidrag til Musikens Historie i Slutningen af Frederik II's Tid. — I Professor Troels Lunds Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede VI, 149 ff. vil ogsaa findes spredte Notitser til Emnets Oplysning.

Det er en Kjendsgjerning, som ikke finder Modsigelse, at Kunstmusiken som Kulturen i det hele er kommen her til Norden fra mere solbeskinnede Lande, og hvad der gjælder Kunsten, gjælder ogsaa dens Udøvere. Først lidt efter lidt var der enkelte Danske, der, oplærte udenlands, bleve i Stand til nogenlunde at staa Maal med de fremmede. Naar Bugenhagen 1539 i en Skrivelse til Danmarks Superintendenter opfordrer dem til at henvende sig til Musikerne, »quos habetis non contemnendos, maxime Hafniæ«, for at faa Toner til de danske Salmer[1]), saa tør vi ikke smigre os med, at de alle eller hovedsagelig alle have været indfødte, om end den Mand, som Bugenhagen maaske nærmest tænkte paa, Læreren i Musik ved Kjøbenhavns Universitet og Lederen af det kgl. Kantori, Mester Mattis Hack, var en dansk Mand, mulig en Sønderjyde[2]). Men næsten alle de Mænd, som i den følgende Del af det 16de Aarhundrede indtog en ledende Stilling paa Musikens Omraade her i Landet — Georgius Præstonius[3]), Johan Paston[4]), Franciscus Marcellus Amsfortius[5]), Arnoldus de

[1]) Ny kirkehist Saml. III, 474.

[2]) Kbhvns. Univ. Hist. I, 563 ff. jvfr. Dansk biogr. Lex. VI, 441 f.

[3]) Kbhvns. Univ. Hist. I, 321 Not. 2. I den kgl. Rentemesters Regnskab for 1554 findes følgende Post: »Givet Mester Jørgen Sangmesters Hustru 15 Daler for nogle Diskantsbøger« (jvfr. Danske Saml. III, 78 f.).

[4]) Smst. I den kgl. Rentemesters Regnskab for 1557 findes følgende Udgiftspost: »Johan Paston Sangmester, d. 4. Aug. givet ham hans halve Aarsbesolding efter hans Bestallings Lydelse, og var han angenommen den 16. Juli 1557 — 30 Daler«.

[5]) Smst., samt Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 728. Dansk biogr. Lex. I, 197.

Fine[1]) osv. — vare Udlændinge. En Undtagelse danner Rasmus Heinsen, der var »Sangmester« i Christian III's Tid, mellem Præstonius og Paston. Da vi om denne Mand besidde fyldigere Oplysninger end om de fleste andre, der have indtaget Pladsen som Sangmestere i det 16. Aarhundrede, skal en Udsigt over hans Levnedsløb meddeles i det følgende. — Enkelte andre Indlændinge forekomme i mere underordnet Stilling[2]).

At der for øvrigt var en Bestræbelse tilstede for at uddanne de hjemlige musikalske Kræfter, derom vidner den Vægt, som der baade ved Universitetets og Skolernes Ordning var lagt paa Musiken i det hele og særlig paa Sangen som Led i den højere Dannelse. Om Universitetet har jeg paa et andet Sted talt[3]). — Hvad Skolerne angaar, kan gjøres opmærksom paa, at vi fra Christian III's og Frederik II's Tid finde mange Exempler paa, at naar Kongen opholdt sig i en By, foredrog Skoledisciplene flerstemmige Sange — som oftest vel Salmer — for ham[4]), ligesom det kongelige Kantori, særlig Børnekoret i samme, stadig søgtes rekruteret ved de bedste Sangere fra Skolerne[5]). Dette i Forbindelse med den Rolle, som

---

[1]) Smst. samt Dansk biogr. Lex. V, 155. Det er sikkert ham, der forekommer i følgende Post i Universitetets Regnskab for 1556—57: »Skjænkede Universitetet Arnoldo Buscodonensi til Tærepenge — 3 Daler«.

[2]) Saaledes Sangeren Jørgen Gullandsfar, hvem Kong Frederik II 10. Marts 1560 skjænkede 10 Daler »for Passen, som sjunges om Langfredag«, hvilken han havde udsat paa Dansk. (Ny kirkehist. Saml. V, 415).

[3]) Se Kbhvns. Univ. Hist. III, Regist. u. Musik.

[4]) Ny kirkehist. Saml. V, 409 ff. Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. IX, 195, Not.

[5]) Af den kgl. Rentemesters Regnskab kan følgende Post anføres: 1556, 18. Okt. udi Malmø givet to smaa Peblinge af Lund, som vare forskrevne at skulle være Sangere, og ikke vare duelige, efter Mester Henriks [Buscoducensis] Befaling, som Kgl. Maj. skjænkede dennem — 2 Mk. (En lignende Post findes ogsaa andensteds i Regnskabet for samme Aar).

Skoledisciplene spillede ved Kirkesangen, navnlig i Domkirkerne, vidner om, at der i det 16. Aarhundrede lagdes megen Vægt paa Uddannelsen af Sangstemmer, hvad for øvrigt ikke var noget nyt[1]). Imidlertid var det ikke store Summer, der i Frederik II's første Tid fra Kongens Side anvendtes paa Sangere. Rentemestrenes Regnskaber vise paa Syvaarskrigens Tid som Maximum for et Aar til Sangeres Sold 150 Daler, og undertiden gik det ned til det halve[2]). At der for en saadan Sum ikke kunde udrettes meget, er indlysende. Det er da rimeligt, at den finansielle Nød, som den langvarige Krig forvoldte, har gjort det til en Nødvendighed at indskrænke Sangerkoret til det mindst mulige.

Mod Slutningen af Frederik II's Tid ofredes der betydelig mere paa Musiken, og nu er det særlig »Instrumentister«, der høres om. Til de fortræffelige Oplysninger, som Hr. Ravn har samlet herom i sin ovenomtalte Afhandling, kan føjes følgende Brev til Frederik II fra Landgreven af Hessen, der viser, at Kongens »kunstrige Musikanter og Instrumentister« vare saa bekjendte, at man fra Tydskland af sendte et ungt Menneske, der ønskedes uddannet som Musiker, her ind for at nyde deres Undervisning.

Durchleuchtiger könnig, ewer kön: wirden seindt vnser freundtlich dienst vnndt was wir mehr liebs vnndt gutts vermögenn zuuor. Freundtlicher lieber herr ohm

[1]) Den fremragende Plads, der i Middelalderens Domkapitler var indrømmet Cantor (med hans Succentor), tyder noksom paa, at hvad der vedrørte Sangen ingenlunde har været tilsidesat ved Domkirkerne. Vi finde ogsaa jevnlig omtalt »Orgemestere.« — Et ret mærkeligt Brev fra Christian III's Tid om Bygningen af et Orgel i Roskilde Domkirke findes meddelt i mine Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 89 f.

[2]) J. Grundtvig, Frederik den Andens Statshusholdning, S. LXXIII ff.

vnndt schwager, ewer kon: w: mögenn wir freundlich nicht verhalttenn, das vnser obrister gartner alhier, Antonius Maschack, vns vndertheniglich angelangtt vnnd gebetten, das wir jegenwertiegenn seinenn sohn, Jan Maschack, welcher ein sondern lusten zur music hatt, ann ewer kon: w: vorbittlich verschreibenn vnndt jntercediren wolttenn, damitt er bey ewer kon: w: kunstreichen musicanten oder jnstrumentisten eynen kommenn vnndt vonn demselbenn vff allenn musicalischen jnstrumenten lernenn vnndt vnderrichtet werdenn möchtte. Dieweil dann gedachtter vnser gartner ein gueter altter vndt frommer man ist, auch der kinder viel hatt, vnndt vns inn die achtzehenn jhar trewlich vnnd woll gedienett, als habenn wir ihme disse seine vnderthenige bitt nichtt verweigernn mögenn, sonderlich weil auch gedachter sein sohn ein sondernn lusten tregtt sich an ewer ko: w: hoff zubegeben vnndt doran ettwas zusehenn vnndtt zu lernenn, jst derowegenn an ewer kon: wirden vnser freundlich bitt, sie wöllen ihnen ihrer jnstrumentisten einem |: deren etzliche kunstreiche, wie wir vernemenn, ewer kon: w: habenn söllenn :| vndergebenn vnndt beuehlenn ihen vff solchen, musicalischen jnstrumenten zum bestenn zuunterrichttenn vnndtt ihnn also dieser vnser jntercession wircklichen genieszen lassenn. Zweiffelnn wir nichtt, er werde sich frömlich, trew vnndt fleissigk ertzeigenn vnndtt verhalttenn. Vnndt seindt wir ein solches vmb ewer kön: w: hinwidder dienstfreundtlieh zubeschuldenn vnndt deroselbenn ohne das zu dienen bereitt gantz gneigt willig. Datum jn vnser vestunng Cassell am 26. Augusti anno etc. 86.

Ewer kon: wirden
freundwilliger ohm vnndt schwager
Wilhelm von gots gnaden landgraue zu Hessenn,
graue zu Catzenelnpogen, Dietz,
Ziegenhain vnndtt Nidda.
Wilhelm l. z. Hesszen.

Udskrift til Kong Frederik II.

Paategnet: Receptum Gediszgardt den 24. Septemb: anno etc. 86[1]).

Dr. Hammerichs ovennævnte Skrift kan siges at være en udførlig Kommentar til de Ord, hvormed Hr. V. C. Ravn slutter sin Afhandling: »Man vil uden Tvivl med god Føje kunne betegne navnlig den første Del af Christian IV's Regjering som en af vor ældre Musiks lykkeligste Perioder« — og det er et betydeligt Materiale, Dr. Hammerich har samlet til nærmere Illustration af denne Sætning, ligesom Fremstillingen er en saadan, at man med Interesse følger ham. Ganske vist kan han ikke fritages for den Anke, at have gjort sig skyldig i enkelte mindre Unøjagtigheder, som let kunde have været fjernede[2]); men her maa den gamle Regel komme til Anvendelse: ubi plurima nitent etc.

---

[1]) Originalen i Rigsarkivet.

[2]) S. 149 og maaske flere Steder omtales saaledes »Joh. Stephanius den yngre«; rigtigere havde det været at sige: »den yngre Stephanius«; thi det var Faderen, som hed Joh. Stephanius, medens Sønnen hed Steffen Hansen St. — S. 148 omtales den yngre Meursius som født i Sorø, hvilket sikkert ikke er rigtigt. Han var født i Leiden (s. Worms Lex. II, 48). S. 183 Not. nævnes Herregaarden »Vilstrup«; en saadan findes ikke; men det er Juel'ernes bekjendte Herresæde Villestrup, der menes. S. 89 nævnes »Himlinge« som et Sogn i Sjæland; Stedet hedder: Himlingøje. S. 89 omtales Provsterne i Jyderup og Holmstrup. Da de to nævnte Sogne udgjøre ét Pastorat, er det umuligt, at der samtidig kan have været flere Provster der. S. 87, L. 14 forklares »forsørge sig« ved »at gaa i Lære«; sikkert bør der læses »forsøge sig«, prøve sine Kræfter. Formen »Orgermester«, som findes S. 177, er ikke rigtig. Det hed altid: Orgemester. Citaterne ere jevnlig noget mangelfulde. Naar der S. 56 Not. henvises til Herm. Wichmann i »Allgem. Zeitung«, vil det vistnok blive en vanskelig Opgave at finde den Oplysning, hvortil der henvises. S. 176, Not. citeres Ny kirkehist. Saml. III, 409; men der skulde staa: Kirkehist. Saml. 3. R. I, 409, o. lign.

Om flere af de til Musiken knyttede Personer i det paagjældende Tidsrum har Forfatteren oplyst, at de ere gaaede over i gejstlige Stillinger. Angaaende en Del saadanne kunne nøjagtigere Oplysninger vistnok tilvejebringes. Jeg antager saaledes, at den S. 147 o. fl. St. dels som Musikforfatter dels som Lector musices ved Universitetet og Præst ved S. Petri tydske Kirke omtalte Johannes (Hans) Krafft er den samme som den Johan Krafft, der ifølge Ravns Meddelelse (For Idé og Virkelighed 1870 I, 79) i Aaret 1579 af Frederik II blev antagen som »Instrumentist«. Den S. 221 nævnte Sanger Jørgen Hansen blev siden Præst i Skeby og Otterup i Fyn[1]). Sangeren Dines Sørensen (S. 134) blev Præst i Nebsager og Bjerre i Aarh. St. efter et energisk men dog forgjæves Forsøg paa at erhverve et andet Præsteembede i samme Stift[2]). Blandt de som Lærere for Kapelknaberne anførte Mænd blev Claus Hansen Rugemand Præst i Lille Lyndby og Ølsted[3]), Claus Føerd i Torslunde og Ishøj[4]). Den sidstes Efterfølger som Skolemester for de smaa Sangere, Jørgen Schrøder, der senere blev Rektor i Slagelse, var en Sønderjyde fra Sundeved, Søstersøn af den juridiske Professor Nicolaus Theophilus[5]).

Ved at gjennemgaa de sjælandske Tegnelser og Registre har Forfatteren kunnet oplyse, at Christian IV forsørgede en Del af sine mere fremragende Musikere med Kapitelspræbender i Roskilde. Listen over slige Præbendebesiddere blandt Musikerne kunde have været for-

---

[1]) Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. III, 68, hvor det siges, at Jørgen Hansen tidligere havde været Bassist i Chr. IV's Kapel.

[2]) Anf. Skr. II, 432. Ny kirkehist. Saml. V, 662—7. Den af Dr. Hammerich S. 183, Not. nævnte Peder Jørgensen Stub var Præst i Veggerby og Bislev.

[3]) Ny kirkehist. Saml. V, 151.

[4]) Ny kirkehist. Saml. V, 150. Kirkehist. Saml. 3. R. I, 292. 4 R. I, 420.

[5]) Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. II, 637.

øget ved Eftersyn af Kopibøgerne for de andre »Lande«. Saaledes var Hans Brachrogge († 1638) en af Kongens mest betroede »Musikanter«, forlenet ikke blot med et Præbende i Roskilde, men ogsaa med et i Aarhus og et i Lund[1]). Paa sidstnævnte Sted var baade den af Dr. H. oftere nævnte Augustinus Sandt og Sangeren Jens Harboe ogsaa Præbendarier[2]).

Til Berigelse af det historiske Materiale til Musikens Historie i Christian IV's Tid kunne følgende tre hidtil, saa vidt vides, ubenyttede Breve hidsættes:

1.

An Ludolff Engelstetten zu Lunden in Engelandt.
Dat: Copenhagen den 6. Aprilis, Anno 1611.

Christian der Vierde.

Vnseren gnedigstenn willenn zuuor. Ersamber, lieber besonder. Wir wollen euch gnedigst nicht bergen, dasz wir gegenwertige vier Personen vnserer Musicanten naher Engelandt abgefertiget mit gnedigstem befehliche sich aldah eine zeitlang wesentlich auf zuhalten. Wann wir dann einem ihedenn absonderlich, so wol iär: alz monatlichen vnderhalt gnedigst verordenet, welchenn wir ihnenn zu bestimbter zeitt, wie ihr wisset alsz ann vnserm hoffe gebreuchlich, durch ihemanden desz ortsz zu Lundenn entrichtenn zulaszenn gemeinet, vnnd aber dasselbe durch euch fugligst zugeschehenn wir ermessenn, alsz gesinnenn wir hiemit ann euch gnedigst, ihr vnsernt wegenn vorgedachtenn vier Personen nach inliegender verzeichnusz so woll dasz Monadt: alsz Jargeldt, wann einn ihedesz fällig vnnd betaget, bisz auf vnsere fernnere verordnung auszehlenn vnnd bezalenn wollet. Wir seindt desz gne-

[1]) Kirkehist. Saml. 3. R. II, 758. Optegnelse i Konsist. Arkiv Nr. 93, der ogsaa viser H. Brachrogges Dødsaar.

[2]) Kbhvns Univ. Hist. IV, 683 og ovennævnte Optegnelse.

digstenn erbietensz solchenn eurenn verlag entweder im Oresunde oder alhie ann Michel Wibenn, oder wo esz euch dieser ende sonst gefellig, hinwiederumb richtig vnd zu gnedigstem danck erstattenn vnnd abtragenn zu laszenn, vnnd solche ewre vnderthenigste bezeigung vber dasz inn koniglichenn gnadenn, domit wir euch gewogen, zuerkennen. Datum etc.[1]).

2.

Gud beware eders welbiurdige Fromhed j langwarindis Sundhed och Welfart. Edle och velbiurdige Herre Canceler, gunstige Herre och Patron. Efftersom eders welbiurdige Fromhed vel witterligt er, at jeg aff eder er paa kong. Majtt., min allernaadigste herris och konnings Wegne stachit tid for paasche bleffuen afferdiget till Venedig, och eders v. F. mig offuerandtwordet haffuer et breff till en Musicum, en Cornetist, som skulde findis till Jnsbruch hos Marchese De Burga, saa haffuer jeg effter eders w. F. befalning flittelig vdspurt effter samme Musicum hos Margreffvens køgemester, som dend tid var til Jnsbruchk, och haffuer hand berettet mich, att samme Musicus ved naffn Martinus Cæsar iche er mere hos Margreffuen De Burga, men haffuer begiffuet sig j tieniste hos Bisben aff Saltzburg. Huorfor jeg samme Breff, mig aff eders Fromhed offuerantwordet, haffuer faait et Postbud, som samme tid war tilstede til Jnsbruch och wilde jlendis reise til Saltzburg, och hannom betalet, for at hand wisselig skulde bestille samme breff. Och tør jeg iche lenger opholde eders Fromhed med min skriffuelse, men wil haffue eders Fromhed med eders kiere husfrue och alt, huis eder kiert er, Gud allermectigste till langwarindis Sundhed och Welfart flittelig och ydmygelig befalit. Och

[1]) Ausländischer Registrant. (Jvfr. Hammerichs Skrift, S. 38 og 51).

skall jeg med Guds hielp hen om S. Michelsdagstid sende till eders welbiurdlge Fromhed nogit vdaff mit arbeide till at wise min aller naadigste herre och konning.

Eders welbiurd[ig]e Fromheds ringe
och ydmyg tienere
Søren Kiær. mp.

Venedig den 21. Junij Anno 1614.

Udskrift: Erlig och welbiurdig herre Christian Frijse till Borrebye, kong. Majtt. j Dannemarch och Norge etc. Canceler, min gunstige Herre och Patron, ydmygelig tilskreffvit.

Paategning: Søffrenn Kier Maler, hanns breff fra Venedig, rec. Haff: 15. Aug: 1614.[1])

3.

Ahn die Königin in Grosz-Britannien, datum Cronenburg den 3. Januarij Anno 1615.

Wir Christian etc. Durchleuchtige Furstin, freundtliche hertzliebe Schwester vnnd Geuatterin, Wir mogen E. L. freundt: vnnd bruderlich nicht verhalten, das vnns zeiger, vnser Musicus Martinus Otte, vnderthenigst belangen laszen, nachdem ihm derer von Gott vnnd der Natur zugefugten vnnd das gesichte furnehmblich treffender blödigkeitt halber solches seines beruffs hinferner der gebuhr nach abzuwartten fast beschwerlich fallen thette, das wir ihne derowegen seines dienstes vnd pflichten, damitt vnns er eine geraume zeitt verwandt gewesenn, inn gnaden zuerlaszen vnnd an E. L., weil dieselbe ihne fur diesem gnedigsten vnterhalts ins kunfftig vertrösten laszen, mit-

---

[1]) Original i Rigsarkivet.

telst vnser vorschrifft zu recommendirn keinen wiederwillen tragen möchten.

Wan wir dann solche vnderthenigste bitte gnedigst eingeraumet, als gereichet an E. L. vnsere freundtliche bitte, Sie wolte Jhr vorbesagten vnsern von vielen Jahren hero inn schuldigenn treuen erspureten diener zu gnaden anbefohlen sein vnnd dieses vnnsers vorschreibens halber fur ienigen andern seiner gelegenheit vnndt qualificirung nach zu diensten vnnd guttem vnterhalt gedeyen vnnd aufkommen laszen. Bleiben E. L. iederzeitt zu allen bruderlichen angenehmen bezeigungen hinwiederumb geflieszen vnnd thun dieselbe inn Gottes mechtigen schutz zu allem selbstwundschenden wolergehen treulich empfehlen. Gegeben etc.[1]).

Sangmester Rasmus Heinsen eller Heithman.

Personalier af »Eine Ehrenpredigt über die Leiche des Ehrwürdigen und Wolgelarten Herrn M. Erasmi Heidtmans[2]) Archidiaconi zu Schleszwig und Ripen. Gehalten in der Thumbstifftkirchen zu Schleswig den 22 Aprilis, Anno 1602. Durch M. Martinum Plecium Wilsenacensem, Thumbpredigern daselbst. Gedrückt zu Schleszwig, bey Nicolaus Wegener«.

»Der selige Man ist zu Hatterschleben von ehrlichen wolhabenden Eltern, dem Vater Ludwig Heidtman und der Mutter Catharina, Anno C. 1530. im anfange des Octobris geboren, auff einen Sontag der negst auff S. Michaelis Fest folget. Es hat sich aber zugetragen bey der geburt, das es gefehrlich gestanden, und darumb von den Predigern gebeten, wie do noch

[1]) Ausländischer Registrant.

[2]) I hans yngre Aar kaldtes han stadig Heinsen eller Heinsius; senere skrev han sig Heithman (ell. Heidtmann); paa Dansk skreves hans Navn undertiden: Hedemand.

die Chormäntel nach Bapstlichen alten gebreuchen gestüncken, in der Messe und Predigt der nothleidenden kriesenden Frawen mit dem Christlichen gemeinen gebet zugedencken, mit versprechung und anloben, wan Gott einen Son mit glücklicher entbindung fröwlichen banden Veterlich bescheren und an die welt helffen würde, da er den Gott solte widergegeben und als ein Erstgeborner dem Herrn geheiliget und mit einem gelübde zum Geistlichen stande zugeeignet sein. Und wie dann Gott in der Nothstunde gnedig hat die hande gereichet und frŏwde erwecket, ist er darumb bey der Heiligen Tauffe und Heiligen Weyhe des Heiligen Geistes Asmus geheissen, wie des orts gebreüchlich sein sol, das die am Sontag geboren wurden, den Namen in der Wassertauffe bekommen. Und die Megdlin müssen Sünde geheissen sein. — —

Weil er zu den Jahren kommen, die zur lehr dienlich sind, haben die lieben Eltern aus tragendem Ampte nichts unterlassen, das er zur Schulen, wie die in den Jaren auch geordnet gewesen, gehalten, weil von Kindt auff ein fein tüchtig ingenium und gute Natur den Künsten zugethan an jhm heruör geleuchet. — — So ist er ferner von dem seligen D. Cragio [1]) gen Kopenhagen promoviret, daselbst gelerte Leüte und Professoren zuhören, und seine Studia zu continuiren, zu welchem vorhaben er sonderliche lust gehabt, und mit högstem fleisz dazu sich begeben, und in vieler gelerten Menner kundtschafft geraten. Sonderlich aber hat er treffliche lust zur Music gehabt, und in der sich so geübt, das er von dem Gottseligen Hochlŏblichen Kŏnige Christiano 3. für einen Capellmeister bestellet [2]) und 10 Jahr dem dienste vor gestan-

[1]) Dr. Nicolaus Crage var Christian III's Hofprædikant 1543-47. (Dansk biogr. Lexikon IV, 97).

[2]) Selvfølgelig er han ikke strax bleven »Kapelmester«; men fra 1544 af har han vistnok været Sanger i det kgl. Kantori, og det var han endnu 1554, thi i Rentemesterens Regnskab for dette Aar findes følgende Notits: »Torsdagen efter Vor Frue Dag Visitationis givet Rasmus Heinsen, Sanger, som kgl. Maj. skjænkede ham — 5 Daler«. Jvfr. Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2 R. II, 612.

den[1]), und ist damit lieb gewurden, und von König: Mayt: mit freyen unkosten und jehrlichem Stipendio gen Wittenberg an den Hochgelarten und weitberümbten Man Philippo Melanch: commendiret, der eine gute Sterne im Reich Dennemarcken hatte[2]), und 5. gantze Jahr daselbst seine Studia fortgesetzet, und des Herrn D. Selnecceri Tischgeselle gewesen, der den auff seine, M. Erasmi, intercession etliche seiner Schwester Söhne an Churfürsten Augusti Hoff in die Churfürstliche Cantorei com-

---

¹) I Maj 1557 skrev han til Christian III: »ultra 12 annos in Tuae Majestatis Cantoria desudavi« (Schumacher, Gel. Männer Briefe. III, 225). I den sidste Tid var han »Sangmester«; thi i Rentemesterregnskabet for 1556 hedder det: »Den 20. Dag Novembris givet Rasmus Hey(n)sen, Sangmester, som Kgl. Maj skjænkede hannem at studere med — 30 Mark«. Ved denne Tid har han da vistnok fratraadt Pladsen i Kantoriet. Tillige havde han støttet af Kongens tydske Kansler Andreas v. Barby og Hofpræsten Henrik v. Bruchofen, faaet Løfte om ved Lejlighed at faa en gejstlig Forlening til Hjælp for sine Studeringer udenlands. (Gel. Män. Br. III, 223).

²) Den 23. Maj 1557 blev han immatrikuleret i Wittenberg (Ny kirkehist. Saml. IV, 73). Omtrent samtidig skrev han et langt Brev til Christian III, hvori han mindede Kongen om det givne Løfte om en Forlening, bad om Hjælp, for at han ikke med Skam skulde forlade sine Studeringer, og sendte Kongen en Snes nys udkomne Bøger, deriblandt et musikalsk Værk. (Gel. Män. Br. III, 220—8). Kongen modtog Brevet og Bøgerne i Juni 1557; men vi høre ikke noget om Hjælp til Ansøgeren, før det under 5. Novbr. s. A. hedder i Rentemesterregnskabet: »Antvordet Mester Oluf Bjørnsen [Slostpræst i Kjøbenhavn], som Kgl. Maj. skjænkede Rasmus Heynsen, som var Sangmester, 20 Daler, 5 Daler for Bøgerne og 2 Dlr, som Kgl. Maj. skjænkede Budet, er tilsammen — 27 Daler«. Maaske har dette dog været Udbyttet af en ny Sending fra Wittenberg. I Slutningen af Aaret 1558 har R. H. vistnok været hos Kong Christian paa Koldinghus for at faa yderligere Hjælp. Thi d. 28. Decbr. s. A. fik han 20 Dlr. for at overbringe en Kaldelse til D. Victorin Strigel i Jena, samt 40 Daler til sine egne Studeringer, og Løfte om ligesaa meget for et kommende Aar. (Kbhvns Univ. Hist. I, 704). Ogsaa af Frederik II fik R. H. gjentagne Gange Hjælp under sine Studier i Wittenberg (Ny kirkehist. Saml. V, 415—6).

mendiret und befürdert, in massen den auch der Herr Selnec: solcher Knaben halber, die in der vocal Music gar excellent gewesen, bey S. Churfürstl. G. grosse gnade und danck verdienet. Er ist auch Anno 60. in welchem Jahr Philip: Melanchton gestorben, den 19. Aprilis in Magistrum promoviret[1]). Er ist aber Anno 1566. von Wittenberg widerumb zu Hause komen[2]), und den alten Gottseligen Fürsten Hertzog Johansen dem Eltern zu Haterschleben lieb gewesen, der jn zum Hoffprediger hat wollen bestellen, Aber doch, weil das Kloster Bordeszholm hat sollen reformiret werden, ist er zum anfange sich zu exercieren ein Lector und Rector daselbst verordnet[3]). Als nun der Edler Ehrnvester Christophorus Rantzow, Amptman zu Rendeszburg, seinen Sohn Henricum, Erbgesessen zu Bülcke, gen Wittenberg zuuerschicken gemeinet, hat er bey F. G. seligen Hertzog Johan: bittlich erhalten, das er, M. Erasmus, jn mochte

¹) »Erasmus Heinsius Holsaticus« findes 1559 indskreven i Balth. Schorers Album i Wittenberg. (Optegn. af O. H. Møller i Ny kgl. Saml. 1215 d. 4°).

²) Det angivne Aarstal passer ikke med, at der ovenfor siges, at R. H. studerede 5 Aar i Wittenberg. Holde vi os til den sidstnævnte Angivelse, saa er han kommen hjem flere Aar før 1566, og kun derved faar man Plads til hvad Personalierne berette om ham. 1566 var han vistnok allerede Konrektor ved Slesvigs Domskole, da Hertug Adolf havde udset ham til Docent i Theologi og Latin ved det Pædagogium illustre, som han i det nævnte Aar arbejdede paa at faa oprettet i Slesvig. (Ny kirkehist. Saml, IV, 666—7). I ethvert Tilfælde var »Magister Erasmus Heinsius« Konrektor og yngste Medlem af Slesvigs Kapitel i April 1567 (Noodt, Beiträge II, 274). Jvfr. næste Side.

³) Om hans Ansættelse i Bordesholm findes nogle Efterretninger i »Bordesholmische Merckwürdigkeiten« af J. F. N(oodt) P. (Altona 1737). Af et Brev fra Klosterets Provst til Hertug Hans (S. 5 f.) ses nemlig, at denne allerede i Dcbr. 1561 havde sendt M. Erasmus til Bordesholm, og skjønt Provsten vægrede sig ved at antage ham, er det dog rimeligt, at han er bleven der, da et gammelt Skrift af Bernhard Vaget (Hamb. 1577) med Berømmelse nævner Erasmus Heinsius som den, der efter Hertug Hans's Foranstaltning virkede til Klosterets Reformation. Men tillige omtales den haardnakkede Modstand, han fandt (a. Skr. S. 15).

gen Wittenberg zum studio bringen. Worauff er Anno 1567. nach absterben S. D. Johannis Carnarij, in die vacierende stelle mit befurderung Friderici II König: und Fürst. gnaden etc. seliger gedechtnus beruffen und gefolget[1]), und hat den ferner Anno 68. mit des Ehrnvesten und Erbarn Berendt Frötzen Eelichen Tochter Engeborgen sich Ehelich eingelassen, und in dem Jahr am Sontage nach Michaelis Fest das Hochzeitliche Beylager gehalten[2]). Weiters auch nach tödtlichem abgange M. Hieronymi Kupfferschmits[3]), Archidiaconi zu Schleszwig, ist er Vice Archidiaconus constituiret, und dann ferners nach absterben Fridrich Rantzowen domaligen Archidiaconi stedt, Anno 1587. ordentlicher weise eingesetzet. Ist auch wegen langwiriger getrewer underthenigsten diensten[4]) vom löb-

---

[1]) Dr. med. Joh. Carnarius døde 1. Oktober 1562 (Rørdam, Hist. Kildeskr. 2. R. II, 593). I Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogthümer II, 479 siges: »M. Erasmus Heitmann war als Königl. Diener 1564 von Friederich II. und Herzog Johann recommandirt und angenommen« (ɔ: som Kannik i Slesvigs Kapitel). Jvfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 715. Saaledes blev det ham tidligere givne Løfte om en gejstlig Forlening altsaa nu indfriet.

[2]) I mine Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 653 omtales det endnu bevarede Brev, hvorved »M. Erasmus Heithman [det er første Gang, han kaldes saaledes], Canonicus Slesvicensis«, indbyder sin gamle Ven, Hr. Johannes Pistorius, til sit Bryllup, der skulde staa i Husum 4. Oktober 1568. — Et latinsk Digt (Epithalamion) til Brudefolkene af Gregorius Bersmann findes optaget i dennes »Poemata« (Lips. 1591), Part. I, Lib. 3, Epithal. p. 97—8.

[3]) Denne døde 8. Maj 1573 (Archiv f. Staats u. Kirchengesch. der Herzogth. II, 482).

[4]) Han betragtede sig stadig som kongelig Tjener og vægrede sig derfor med stor Standhaftighed mod at erkjende Hertug Adolfs unge Søn Frederik som Coadjutor i Slesvig Stift, noget, Faderen med Vold og Magt søgte at tvinge igjennem, skjønt det var mod Kapitlets Statuter og Kong Frederik II's Villie. Heithmann, der en Tid synes at have været holdt i Fængsel af Hertugen, fortsatte sin Vægring, ogsaa efter at alle de andre Prælater og Kanniker havde givet tabt. Hans fortrinlig skrevne og meget oplysende Erklæring af 1575 om Grunden, hvorfor

lichen Könige Friderico II. zu einem Archidiacon und Probst zu Ripen bestettigt und ordentlich angenomen worden fur 21. Jaren[1]), in massen er dann beide Dienste vermüge seiner beiden Stifften geleisteden Eidespflichten, bisz in seine sterbgruben, also verwaltet und vorgestanden, das er zu verbittung der Stiffte Hoch: und gerechtigkeit, zu seinem selbst eigen schaden mit grosser unruhe und verwohr, auch auffladung fürnehmer Leüte Feindtschafft sich zum högsten hat getrewlich lassen angelegen sein[2]). — — Er ist in seinem stande ernst-

han hidtil havde undslaaet sig for at underskrive det af Hertug Adolf fremtvungne Valg, findes trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 713—22. Hans Forfremmelse til Archidiacon skete først efter Hertug Adolfs Død (1586), da Kong Frederik havde sat sig i Besiddelse af Stiftet. 1588 deltog han i Registreringen af Stiftsarkivet paa Svavsted Slot (Kirkehist. Saml. 4 R. I, 8).

[1]) Allerede 5. Nov. 1573 havde han faaet kgl. Ventebrev paa det første ledige Kanonikat i Ribe, og 13. Nov. s. A. paa det første ledige Prælatur sammesteds (Jydske Registr. Nr. 1, Fol. 193. 202). Han blev dog først 1581 Ærkedegn i Ribe Kapitel. Ventebrevet paa Kanonikatet afstod han siden med kgl. Tilladelse til en anden. Derimod fik han selv 4. Juni 1585 Ventebrev paa et Kanonikat i Aarhus. Om han er naaet til virkelig Besiddelse deraf, er dog uvist.

[2]) Om Heithmans mangfoldige Stridigheder i hans Egenskab som Ærkedegn i Ribe kan henvises til Rosenvinge, Gl. danske Domme IV, 230—2. Secher, Kongens Rettertings Domme 1595-1604, S. 24. 41. 46. 116. 176. Jydske Tegn. IV, 556. Kinch, Ribe Bys Hist. II, 511—2. Følgende Brev viser, af hvad Art Stridighederne var:

Kgl. Maj.s Befaling til Hans Blome, Hans Lange og Caspar Marchdaner en Sag anrørendes imellem Bendix Rantzow og Mester Rasmus Hedemand.

Vi Frederik etc. hilse eder os elsk. Hans Blome, vor Mand, Raad og Embedsmnnd paa vort Slot Haderslevhus, Hans Lange, Embedsmand paa vort Slot Lundenæs, og Caspar Marchdaner, Embedsmand paa vort Slot Koldinghus, vore Raad og Tjenere, kjærligen med Gud og vor Naade. Vider, at os elsk. hæderlig og højlærd Mand Mester Rasmus Hedemand, Ærkedegn udi Riber Domkirke, haver nu underdanigst klageligen givet os til-

hafftig, im Leben still, fromb, eingezogen, mit Worten und Geberten freündtlich und bescheiden, In seinen sachen vorsichtig, arbeidtsamb und richtig befunden. Er hat ein gudt gedechtnusz gehabt, auch bisz auffs letzte und im schweren Alter eine feine leserliche Handt geschrieben, das man sich darüber zuuerwundern. Kegen seinen Freünden, Schwegern und Schwegerinnen und verwanten hat er sich alsz ein Vater und Patron bewiesen, und ein milter und wolthetiger Joseph und Pfleger den seinen gewesen, wie das genugsamb bekandt. Im Ehestande hat er auch müssen schmecken der sünden soldt, das er friedlich sich mit seiner Ehefrawen verhalten, doch Gott auch einen wehestandt gemacht, das Gott etzliche Kinder eilendes weg genomen, und nur einen Sohn [1]) uberig gelassen. Und im verlauffenen Jahre

kjende, hvorledes at os elsk. Bendix Rantzow til Møgeltønder, vor Mand og Tjener, haver hannem med mange besværlige, ærerørige Skjendsord, baade skriftlig og mundtlig anfalden, for nogen Beretning og Klage, han gjort haver, at Kapitlet og Ærkedegnedømmet skulde ske nogen Forfang paa dens Rettighed med Kirkeregnskabet at høre, Kirkegaarde og Jorder at bortfæste og anden Kapitels Rettighed, som om saadan hans Beretning skulde være vrangelig og usandru. Imod hvilke ærerørige Beskyldninger forne Mester Rasmus Hedemand til sin Erklæring og Æres Fordagtingning foraarsages at tage nogle Godtfolks Vidnesbyrd, som om Lejligheden er vitterligt, og derfor underdanigst [har] begjæret, at vi Retten til Befordring vilde tilforordne nogle vore gode Mænd, som samme Vidnesbyrd kunde forhøre. Det vi hannem naadigst ikke kunde benægte. Thi bede vi eder og befale, og nu med dette vort aabne Brevs Fuldmagt give, at I med det første til belejlig Tid forsamles, meddelendes forne Mester Rasmus tilforn Stevning, over hvilke Vidnesbyrd han udi forne Sag for eder vil indstevne, og siden, til den Tid I derom forsamles, samme Vidnesbyrd ved deres Ed forhøre og foreholde, hvis dennem derudinden vitterligt er at vidne og bekjende, og samme Vidnesbyrd under eders Signeter giver fra eder beskrevet, dog givendes forne Bendix Rantzow dertil lovlig Varsel, som det sig bør. Dermed sker vor Villie etc. Actum Hafniæ 16. Junii Ao. 1586. (Jydske Tegnelser III, 86).

[1]) Ludvig Heithman havde fra 1594 Ansættelse i det tydske Kancelli i Kjøbenhavn. (J. Grundtvig, Medd. fra Rentekammerarchivet, 1872, S. 165).

die einige Tochter auch hat vorhin gesant mit vielen schmertzen. In diesem hat er Gottes wunder, Arm und krafft gemercket und andern verkundiget. In den letzten Jaren seines Lebens, sind seines Sons Hochzeit, ist er fast unpeszlich wurden, und wie seine einige liebe Tochter Anna, der Seele in die ewige ruhe ist, gar selig mit feürigem gebett und hertzlichem verlangen verstorben, hat er seines Todts Prophet sein wollen und gesprochen, Er würde baldt jhr nachfolgen, wie den Seliglich geschehen ist. Denn von Michaelis Fest an, hat sich die Wassersucht jhm den Odem kürtzer gemacht, und als er seines Lebens 72. Jahr erreicht, hat er wol gemercket, das es zum ende sich nahete. (Derefter fortælles om hans Sygeleje, der endte med hans Død 14. April 1602. Indskriften paa hans Ligsten i Slesvig Domkirke findes i Marmora Danica II, 16, men med det urigtige Dødsaar 1603).

Anm. Naar ovenfor, S. 161, Georgius Præstonius, i daglig Tale kaldet Jørgen Sangmester, er nævnt som en Udlænding, kan det dog bemærkes, at Navnet Præstonius mulig kan betyde: fra Præstø. Indtil videre maa det altsaa henstaa uafgjort, hvad Landsmand han har været.

Kronologiske Optegnelser af M. Villads Nielsen Brøns.

I vore Bibliothekers Haandskriftsamlinger findes jevnlig historiske Optegnelser fra en ældre Tid uden Forfatternavn eller dog med utilstrækkelig Betegnelse af Samleren eller den, hvem Optegnelserne egentlig skyldes. Derved miste de en Del af deres Værd, og naar de nu kun foreligge i Afskrifter fra en senere Tid, ville de let blive oversete eller betragtede som betydningsløse. Kan man derimod med god Føje afhjemle, hvem Optegnelserne oprindelig skyldes, vil man faa en fastere Grundvold ved Bedømmelsen af deres Værd, og er det end maaske mindre vigtige Efterretninger, de indeholde, ville de dog have Betydning for Litterærhistorikere, der interessere sig for at iagttage, hvorledes det historiske Materiale efterhaanden er kommet tilstede, eller hvorledes det i Tiderne har formet sig. — Dette gjælder saaledes et Haandskrift i Ny kgl. Saml. 865, 4°, som jeg, i Anledning af mine Undersøgelser om den yngre Hans Svanings Forfatterskab, fik Øje paa. Det er en Afskrift fra Midten af det 18de Aarhundrede, som Langebek har forsynet med følgende Titel:

Annotata quædam ad J. J. Svaningii Chronologiam Danicam, ex Exemplari, quod P. Mørch[1]) tenuit, et iam

[1]) Formodentlig M. Povl Mørch, der døde 1736 som resid. Kapellan ved Frue Kirke i Aalborg.

in Bibliotheca Generosi Magni Rosenkrantzii Spøterupii adservatur, fideliter exscripta Anno 1754[1]. — Communiceret af Hr. Lieutenant Scherevien 1755, in Septembri.

Denne Titel maa give Anledning til den Antagelse, at Optegnelserne ere yngre end Svanings »Chronologia Danica« (1650). Men en nærmere Undersøgelse af dem leder til et andet Resultat. Ovenover det første Blad staar skrevet: »Ex. Ms. Mag. Petri Villhadi, Episc. Viburg.« Derefter følger en Række historiske Antegnelser, der gaa fra Aaret 1569 til 1633[2], og derunder findes skrevet: »Hæc annotata sunt ab ipso Domino Jacobo Uldenio, reliqua sunt a P. M.« — Jacobus Uldenius er formentlig den Jakob Christensen Ullitz, der fra 1647 var residerende Kapellan ved Viborg Domkirke og siden Sognepræst ved Graabrødre Kirke sammesteds († 1685). »P. M.« betyder formodentlig: Patre meo; og hele Bemærkningen stammer vistnok fra ovennævnte Biskop Peder Villadsen. Lægger man nemlig Mærke til, at Antegnelserne for en Del vise hen til de Steder, hvor nævnte Mands Fader, M. Villads Nielsen Brøns, der døde 1637 som Lektor ved Viborg Domkirke, fra Tid til anden opholdt sig, bliver det i høj Grad sandsynligt, at Hovedmassen af de historiske Notitser skyldes denne ret bekjendte Skolemand, der vides at have lagt Interesse for Historien for Dagen ogsaa paa andre Maader[3]. Her kan saaledes peges paa følgende

---

1) Afskriftens »Troskab« kan dog ikke roses. Det er, som det synes, den samme lidet nøjagtige Afskriver, som har kopieret Hans Theophilisen Sadolins Dagbog (s. 1, 516 ff.).

2) Adskilt fra disse Optegnelser findes nogle faa fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, der kjendelig skrive sig fra en anden og senere Haand.

3) Se Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 180 ff. (Jvfr. Dansk biogr. Lexikon III, 215).

Antegnelser, der kjendelig vise hen til den Egn, hvorfra Villads Nielsen Brøns stammede — Egnen syd for Ribe — samt til selve Byen Ribe, hvor han nød sin Skolegang.

1572, Maii 10. capti sunt XV piratæ, qui impulsu cuiusdam Severini Jaspari, quem ante mensem ceperunt, ad insulam Rømme appulerunt, ac Severini insidiis capti, Ripis capite plectebantur[1]).

— Novembr. 1. vi tempestatum tria grandia cete, aqua deficiente, in sicco relicta prope Synder side vdi Skalle Krog.

1573, Febr. 15. inundatio magna Ripis facta; durabat in 16. Febr.

— Maii 20. cataclysmus Norstrandicus cum magna vi ventorum fuit, ruptis aggeribus in Frisland.

1575, Julii 31. Dom: Georgius Lyche, Georgius Rosenkrantz Ripas spectabant, quomodo vrbs illa muniri posset, et conclusum est ac constitutum, Capitulum contribueret 2230 imperiales, cives autem 3000 imperiales quotannis[2]). Biennio durauit hoc tributum, et sic euanuit.

— Octob. 1. magna tempestas et triduana inundatio.

Foruden slige Antegnelser af mere lokal Natur indeholder Haandskriftet for øvrigt andre, der ikke i den Grad pege hen paa en bestemt Egn. Blandt saadanne kan her anføres:

1573. Ineunte vere huius anni magna fuit aëris inclementia, et propter aestatis proximæ siccitatem et hyemis sequentis diuturnam asperitatem annonæ magna fuit cari-

---

[1]) Hos J. Kinch, Ribe Bys Hist. II, 138 findes noget nærmere om denne Begivenhed. Kinch har dog ikke kjendt ovenstaaende Notits.

[2]) Her er sikkert nogen Misforstaaelse m. H. t. Summens Størrelse; jvfr. Kinch a. Skr. II. 142 f.

tas, adeoque ob pabuli inopiam multa jumenta moriebantur, multa de vita pereclitabantur. Tunc magna liberalitas Regis Friderici II, qui edicto vetuit, frumenta aliorsum exportari, et ipsemet munifice congiarium[1]), frumento per singula regni oppida pauperibus viritim distributo, donauit. — Hac aestate Hafniam appulit nauis in Norvegia constructa, Nomine Sanctus Olaus, tantæ magnitudinis, quanta nunquam antea fertur visa in mari orientali.

1574. in Majo rumor de Hamburgo obsidendo, naues 4 Hamburgensium interceptæ a Rege Frid. 2.

1576, Maii 27. Rex profectus est in Germaniam. — Hoc anno Dux Moscouiæ occupauit partem Liuoniæ, sc. Rigam, Revaliam et aliquot arces, quas Fridericus 2. superiori anno permissu Regis et senatus regni Seciæ ob pecunias, quas Regi Friderico debuerunt, cum pax inter eos esset facta, occuparat, quocirca, misso legato Axilio Wiffert, Paulus suspensus est. — Capitaneus Klerch obiit in carcere Drachsholmii, vbi a bello detinebatur, quod scripsisset in Scotiam, ne plures milites se huc transferrent in Daniam, stipendia enim ipsis non dari.

Hvor vidt disse og andre Efterretninger vedrørende Landets almindelige Historie samt fremragende, særlig kongelige Personligheder, ogsaa ere samlede af Villads Nielsen Brøns, kan vel ikke bestemt afgjøres. Derimod bemærke vi, at fra den Tid han 1584 forlader Ribe og som Student gaar til Kjøbenhavn, ophøre de lokale Notitser fra Ribeegnen, medens der kommer andre, som henvise til Hovedstaden, men blandede med saadanne, der ikke have saa bestemt en Adresse. Som Prøve paa Notitser baade af den ene og den anden Slags fra de Aar, Villads Nielsen opholdt sig i Kjøbenhavn, kan følgende anføres.

---

[1]) Foræring.

1585. Denne Vinter var saa mild, at hen efter Juule Tider saa man vdi Siæland Træerne og Bogene at være vdsprungne, og Rogerne at bygge Rede, og Beterne at være grønne i Haverne, og var dog dereffter et got Kornaar[1]).

— Febr. 2. Kyndelmisse Dag, der Klocken slog 9 om Afftenen, kom der alleeniste et Torden slag ned i vor Frue Kirke i Kiøbenhavn, flacte en Bielke i Spiret, og slog igiennem Muuren ved Døren et Korter viit; Ilden slog ind ad Vinduet og kom i de hengendes Fennicker og faldt ned i Stolene paa Matterne. Tvende Steder kom Ild i Delene og Stolene, men laa oc glummeret den heele Nat over til om Morgenen, Klocken var 5, da det med Vand bleff sluct.

— Novbr. 23. obiit Eiler Grubbe, Rigens Canceller, hastig over Borde.

1586, Maii 31. Friderichsburgica schola translata est Soram, et monasterium Sorense cum omnibus mobilibus et immobilibus, prædiis, syluis, piscaturis etc. scholæ destinatum a Frederico 2., primo Ludi Rectore Nicolao Severini, primo Præside Magistro Christiano Machabæo. Numerus scholasticorum, qui gratis sustentarentur, centenarius est.

1587, Maii 28. Mag. Jacobus Holmius, primarius pastor Viburgensis, designatur[2]) superintendens Alburgensis, succedens Mag. Georgio Martini Borringholmensi.

— Jun. 6. Mag. Petrus Winstrupius, pastor ecclesiæ diui Spiritus, designatur Superintendens Arhusiensis, succedens M. Laurentio Bartholomæi Hartlovico[3]).

---

[1]) Jvfr. Saml. til Fyens Hist. og Topographi VII, 281 f.

[2]) At herved skal forstaas: ordineres eller indsættes, ses af Kirkehist. Saml. 3 R. III, 725.

[3]) Dette Tilnavn for Biskop Laurits Bertelsen betegner nok, at han var født i Harsyssel.

— Sept. 24. Conuentus nobilium Coldingæ, qui Ducem Vlricum, capituli Argentinensis collegam, per comitem quendam Mansfeld eo vocatum, in Germaniam comitaturi essent.

1588, Febr. 25. M. Jacobi Matthiæ Vellei apud Ripenses Pastoris primarii initiatio Otthoniæ ad Episcopatum Fionensem, mortuo M. Nicolao Caspari Viburgensi.

— April 4. obiit Fridericus 2. in arce Antvorscoviensi 3 quadrante ante horam 5 vespertinam.

— April 23. Quatuorviri ordinis senatorii regni de de testamento Regis constituti sunt nouelli Principis electi curatores et regni præsides, Nicolaus Kaas (etc.).

— April. 25. Funus Regis Friderici 2 Roeschildiam delatum, cui centuria Regia studiosorum Hafn. obuiam ibat.

— Octob. 23. M. Jonas, Pastor Hafniensis ad diui Spiritus, postquam ipsi interdixerant quatuor viri 19. Jun. in interregno, ne suggestum conscenderet propter omissum exorcismum inter baptizandum, officio suo restitutus, nulla facta deprecatione, sed solum in baptismo rursum adhibito exorcismo [1]).

— Novbr. 1. Proci Jacobi Regis Scotiæ Hafniæ fuerunt.

1589, Jan. 18. Magnus Henrici, rei nauticæ peritissimus, et industrius Regis Friderici 2. Admiralius contra piratas, Hafniæ capite truncatur.

Febr. 28 [2]). Collegium Valchendorfianum solenniter dedicatur, perorante Doct. Andrea Cragio, postea convivio a Professoribus et Pastoribus vrbis in eodem collegio

[1]) Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. 1, 249 Not. 2. Her henføres M. Jon Venusins Restitution til 13. Okt., hvad maaske er det rigtige, da Notitsen a. St. stammer fra M. Peder Villadsens Optegnelse, der staar i det nøjeste Slægskab med Faderens, og vel er nøjagtigere end nærværende Afskrift.

[2]) Mulig skulde her staa: 26. Jvfr. Rørdam, Kbh. Univ. Hist. III, 693.

celebrato, in singulis cameris ferculis et cereuisia Rostochiensi sufficienter seruis datis.

Sept. 14. Legatus Galliæ Carolus Dantzæus obiit Helsingoræ, vir senex, pius et doctus.

1590. Febr. 21. Jacobus, Rex Scotiæ, cum magna pompa Hafniæ exceptus.

— Apr. 4. Conuentus senatus regni totius Hafniæ.

— Apr. 10. Nuptiæ Elisabethæ filiæ Frid. 2. et Henrici Julii, Ducis Brunswicensis.

— Apr. 21. Jacobus, Rex Scotiæ, classem soluit in regnum suum nauigaturus.

— Maii 10. Comitia Danorum at Holsatorum Flensburgi.

— Junii 17. Diuvels Moder brændt for Kiøbenhaffn; inde multæ mulieres et quidem magni æstimii propter magiam citatæ et in carcerem coniectæ sunt. Et Jacobus consul Hafniensis Neoburgum fugiens interceptus est ob magiam.

— Junii 25. Comitia Coldingæ.

— Sept. 13. Comitia Hatterslebiæ habita, vbi Christophorus Valchendorf causa cecidit de Magno Henrici ante capite truncato, et iudicatum est, vt persolueret Johanni Lindenow actori 23000 Joachimicos, quos Magnus Henrici debebat Johanni Lindenow, et solueret viduæ Magni Henrici Joachimicos 11000[1]), Senatus ciuitatis Hafniensis persolueret viduæ Magni Henrici Joachimicos 2000. Magnus Henrici honeste sepultus est in templo Øerslef Closter prope prædium Johannis Lindenow.

— Octob. 30. D. Paulus Matthiæ, Episcopus Siælandiæ obiit.

— Novbr. 1. Vrbs Ware ferme tota igne consumta est.

---

[1]) Størrelsen af de her nævnte Summer er dog overdreven. Jvfr. Troels Lund, Mogens Heinesen, S. 215.

For de nærmest følgende Aar findes ingen Optegnelser — vistnok fordi Villads Nielsen Brøns da var i Udlandet og derfor ikke havde Lejlighed til at følge med de fædrelandske Begivenheder. Efter Hjemkomsten begynder han med Niels Kaas's Død 28. Juni 1594 og fortsætter derpaa bl. a. med følgende Notitser, hvoraf flere pege hen paa hans Opholdssted, Viborg[1]).

1594, Aug. 16. obiit M. Johannes Lagonis, Episcopus Ripensis.

— Sept. 7.[2]) obiit M. Petrus Theogari, Episcopus Viburgensis.

— Decb. 1.[3]) M. Petrus Hegelund Episcopus Ripensis constitutus.

1595, Aug. 17. M. Nicolaus Arctander creatus[4]) Episcopus Viburgensis, antea Pastor arcis Hafn.

— — — — — — — — — — — — — — —

1606, Jan. 20. Ottho Schram interfectus Wiburgi a Domino Erico, Pastore in Torning.

1607. Decbr. 3. Mag. Hieronymus Justi, insignis Poëta Danicus, obiit.

1608, Octob. 30. Albert Skeel til Jungetgaard bleff fangen i Viburg, fordi hand stak en Foged ihiel, som døde paa Steden, der hand haffde gaaet i rette mod hannem paa Landstinget og gik ned fra Retten, strax neden for Porten paa Domkirkegaarden i Viburg.

1609, Januar 27. Herredags Mode i Horsens, hvor Albret Skeel til Jungetgaard bleff dømt, og halshugget i

---

[1]) Kun et Udvalg af de historiske Antegnelser, som Haandskriftet indeholder, meddeles her.

[2]) Denne Angivelse af M. Peder Thøgersens Dødsdag stemmer ikke med Angivelser, man andensteds har. (Ny kirkehist. Saml. VI, 78). Maaske er den dog rigtig. (Jvfr. Marm. Dan. II, 196).

[3]) Jvfr. dog Ny kirkehist. Saml. VI, 70 ff.

[4]) Hvis »creatus« ikke muligvis skal forstaas som: ordineret, er Dagsangivelsen ikke rigtig (jvfr Ny kirkehist. Saml. VI, 78 f.).

Horsens for Manddrab; dog icke dømt fra hans Ære[1]. — — Friherren Sigvart dømt og indsat til ævig Fængsel for vbeskeden Omgængelse med sin Frue og andre tyranniske Gierninger mod sine Tienere og andre[2].

1610, Maii 11. Printz Christian hyldet i Vyburg.

1615, April 27. Viburg Bye affbrende 3 Parter gandsche i Grunden.

1616, Novb. 1 obiit M. Nicolaus Arctander, Episcopus Viburgensis, cui successit M. Johannes Wandalinus, Pastor Otthoniæ ad diui Johannis ædem.

— Maii 26. Comitia Hafniæ, in quibus M. Johannes Canuti, Episcopus Fionensis remotus ab officio, vixit postea priuatus in vrbe patria Wedel vsque ad annum 1627, quando ad thermas profecturus in itinere visitauit filium suum Franeqveræ studiis vacantem in academia, vbi obiit et sepultus est[3].

— Julii 22. obiit Præbiørn Gyldenstiern in Wosborg. Senator regni.

— Decbr. 28. obiit Georgius Friis de Krastrup, Senator regni.

1619, Juni 19. Comitia Antvorscoviæ propter pestem Hafniæ. — Hoc anno mulieres veneficæ primariæ combustæ Alburgi.

1620, Febr. 17. Lago Brock sepultus; parens senator regni abjuravit æs alienum et hæreditarium.

1624 in Junio gialdt en Tønde Rug i Sønder Jytlandt og Nør Jytland 7 slette Daler.

— Sept. 1. Jagede Printz Christian ved Hald, og blev slagen 358 store Diur.

---

[1]) Jfr. Secher, Saml. af Kongens Retterthingsdomme 1605—14, S. 255 f.

[2]) Jvfr. a. Skr., S. 258 ff.

[3]) Denne Notits er kjendelig benyttet af N. Slange i Christian IV's Historie, S. 382. (Jfr. Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. VII, 374 f.). N. Slange var en Sønnesøn af Villads Nielsen Brøns.

1625, Jul. 11. obiit Manderup Parsberg til Hagsholm, senator regni.

— Sept. 2. In Islandia ex monte Hecla coepit eruptio cum tonitru, fulgure igneo et dispersione cineris cum magno strepitu, inde in radicibus Heclæ ortæ sunt multæ thermæ ex terræ motibus, qui montem alium diuisere.

1626, Decemb. 11. obiit M. Johannes Aegidius, Episcopus Arhusiensis, cui successit Doctor Martinus Matthiæ, concionator Comitissæ Kirstinæ Munck, concubinæ Regis.

1627 in Sept. flyde Kongens Folk ned i Jutland, effter dem fulte strax det Keyserlig Folk.

— Decemb. 1. kiøbtes 1 skieppe Rug for $7^1/_2$ β, Biug 5 β, Hafre 2 β.

— Decemb. 18. exuti Cimbri armis a Cæsareanis.

1629 in Maio milites Cæsareani exierunt Cimbria.

— Aug. 17. En sveden Taage offver ald Jutland, derpaa fulde en merkelig oc farlig Dødsiuge.

Som tidligere er bemærket, indeholder Haandskriftet andre og flere Notitser, end her ere meddelte. Men hvad her foreligger, kan formentlig tjene til at stadfæste vor Formodning om, at disse Antegnelser for største Delen skyldes Villads Nielsen Brøns. Om hans Søn, Mag. Peder Villadsen, der havde taget Faderens historiske Sands Arv, ogsaa har givet Bidrag til disse Optegnelser, der (i Overskriften) ere mærkede med hans Navn, maa vi lade henstaa uafgjort, da det originale Manuskript, som formodentlig vilde have kunnet oplyse dette og andet, forlængst synes tabt.

Smaastykker.

I.

Et Par Rettelser til »Planctus de statu Daniæ«.

Dette mærkelige gamle Digt, der begynder med de bekjendte Ord: »Geme, plange moesto more«, og indeholder den gribende Klage over Danmarks Elendighed i Slutningen af Christoffer II's Tid, er første Gang trykt hos Hvitfeldt[1]. Hans unævnte Kilde har været Mogens Madsens Regum Daniæ Series. C. E. F. Reinhardt har i sit fortjenstlige Skrift »Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning« (Kbh. 1880) S. 49 f. forsøgt en dansk Oversættelse eller vel rettere Omskrivning af en Del af Digtet i Originalens Versemaal, og Forsøget maa i det hele kaldes vel lykket. Men adskillige Vers maatte han forbigaa, fordi Meningen ikke lod sig udrede. Ethvert Forsøg paa at restituere dette ærværdige Mindesmærke om dansk Følelse for Fædrelandets Nød, og at bringe Klarhed, hvor der før var Uklarhed, maa derfor hilses med Glæde. I Anledning af min Udgave af den sidste større Halvdel af Mogens Madsens ovennævnte, hidtil utrykte Værk, hvori Digtet findes (Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 123 ff.), har Hr. Professor M. Cl. Gertz venlig meddelt mig tvende Konjekturer, der forekomme mig slaaende rigtige, og hvoraf den ene bringer Mening i et Vers, som før var ganske uklart. Jeg betragter det derfor som en Pligt ikke at forholde Almenheden disse Rettelser. Det er det 3. og 4. Vers,

[1]) Danmarks Riges Krønike I, 459 ff. Texten i Script. rer. Dan. VI, 551 ff. er kun et Optryk af Hvitfeldts Udgave.

det gjælder. Disse Vers lyde i den af Prof. Gertz foreslaaede Form saaledes:

3. Flos regnorum extitisti,
Coronata gloria,
Aliorum invasisti
Fines cum victoria.
Rex Ericus, Deo charus,
Dux[1]) præclarus, legis gnarus,
Protexit,
Provexit,
Promovit,
Confovit
Te magna prudentia.

4. Imitator *Valdemari*[2])
Triumphantis[3]) jugiter,
Cujus laus vix possit fari,
Disponentis largiter,
Erat justus, verax, castus,
In qvo nullus fuit fastus,
Punivit,
Contrivit
Frementes,
Prementes,
Vivens laudabiliter.

4de Vers indeholder altsaa en Lovtale over Valdemar Sejr, hvorom den tidligere Læsemaade ikke gav nogen Formodning, ligesom vi nu forstaa den træffende Bemærkning om, at Erik Menved, som Forfatteren sætter højt, havde taget denne sin berømte Forgjænger til Forbillede.

[1]) Den tidligere Text har: Rex, som vistnok er kommet ind fra den foregaaende Linie.
[2]) Den tidligere Text har: venerari, der ganske forstyrrer Meningen.
[3]) Hvitfeldt (og Scr. rer. Dan.) har: triumphantem (en Fejl, som den urigtige Læsning »venerari« vel har ledet til), medens Mog. Madsen har det rigtige.

Det var at ønske, at de andre Gaader, som Digtet indeholder (særlig V. 17 og 18), kunde faa en ligesaa heldig Løsning.

II.

Gravskrifter over adelige Personer.

Efterfølgende Gravskrifter ere fundne i Afskrifter fra ældre Tid; saa vidt vides er ingen af dem hidtil offentliggjorte.

1. I Højbjerg Kirke i Viborg Stift.

Her under hviler Welledle oc Welbaarne, nu Sl. Herre Peter Charisius till Palstrup, Kongl. May.t Cancellie-Raad oc Befalings-Mand over Aastrup, Seilstrup oc Børlum Ampter, saa oc forrige Extraordinaire Envoie oc Ambassadeur i nogle oc tiufve Aar i Holland, som var fød i Kiøbenhafn A° 1608. d. 20 Maij. Hans Fader var Welledle oc Welbaarne Mand Jonas Charisius, Kongl: May:t Cammer-Raad oc Ambassadeur paa fremmede Steder; hans Moder var Welledle oc Welbaarne Frue, Frue Anna Severinia. Oc efter hand hafde levet med hans Sl. Frue i den hellige Ecteskabs Stand i de 39 Aar, bortkallede Gud hannem sødeligen oc saligen paa 5te Aar derefter paa Palstrup d. 16. Januarij Ao. 1685 i hans Alders 76 Aar 7 Maaneder 2 Uger oc 6 Dage. Gud gifve hannem med alle udvalde een glædelig Opstandelse paa Jesu Dag.

Her under hviler Welledle oc Welbaarne Sl. Frue, Frue Anna de Binde, Welledle oc Welbaarne Peter Charisiuses til Palstrup, Kongl. May:ts Cancellie-Raad oc Befalingsmand over Aastrup oc Børlum Ampter, som var fød i Orleans i Franckrige Anno MDCXXIII. Hendes Fader var Welledle oc Welbaarne Mand Johan de Binde till Longevveæ (!), Kongl: May:ts i Franckrige Raad oc

Secreterer, hendes Moder Weledle oc Welbaarne Frue, Frue Anna de Boissai. Oc efter hun hafde levet med hendes efterladte kiere Herre i de XXXIX Aar, bortkallede Gud hende sødeligen oc saligen paa Palstrup den XIX Martij Anno MDCLXXX i hendes Alders det LVIII. Aar. Gud gifve hende med alle udvalde een glædelig Opstandelse paa Jesu Dag.

2. I Viborg Domkirke.

Her under hviler Ærlig og Velbyrdig, nu Salig Mand Waldemar Daa til Borreby, som er fød paa Trundhiem Slott i N. den 16. Maij 1616. Hans Fader var Ærlig og Velb. Mand Her Claus Daa til Ravnsterop, Rider, Danmarkes Riges Raad og Rigens Admiral, Befalingsmand paa Dragsholm Slott. Hans Moder var E. og Welb. F. Ingeborg Parsberg til Bunderup. Oc efter hand haver [ført sit Liv][1]) i Gudsfrygt oc Oprigtighed, endet hand det ved en meget s. Død i Wiborig den 5. Februarij 1691.

Her under hviler den Høiædle og Velbaarne Herre, nu Salig hos Gud, Gregers Daa, Arving til Borrebye og Bunderup, Herre til Lundbek, Pandum, Hald, Rammergaard og Udstrup, Hans Kongl. May^{ts} fordum høybestalter General-Major over Cavalleriet. Hand er fød Anno 1658 d. 8 Novemb: af Høyædle og Velbaarne Forældre. Hans Fader var Høyædle og Velbaarne Waldemar Daa, Herre til Borrebye og Bunderup. Hans Moder Høyædle og Velbaarne Frue Else Kruse. Hand levede i meget kiærligt Ægteskab paa 19de Aar med den høy velbaarne Frue, nu salig hos Gud, Frue Jeanne Marie Rüse, Friherinde til Rüsensten, Arving og Frue til Savort, Lundbæk, Pandum, Rammergaard, Udstrup og Damsgaard. Hand haver viist

[1]) Nogle Ord have været ulæselige for Afskriveren; formodentlig har der staaet omtrent, som her er antydet.

sin u-forsagte Tapperhed og Manddom i mange blodige Trefninger og Batailler, men fornemmelig haver hand ladet see sin uforfalskede Troskab og Kiærlighed mod sin Konge og Fæderneland, da han i Bataillen ved Gadebusk i Meklenborg d. 20 Dec. A° 1712 ey alleene mandeligen vovede sit Lif, men end og tilsadte det. Hans Siæl glædis i Himlene, hans Legeme hviler i sit Sovekammer, af hvilket det skal paa Christi Aabenbarelses Dag opvækkes og med Siælen til uendelig Glæde foreenes.

Her hviler i en glad Opstandelses Haab Høyædle og velbaarne Hr. Christian Kruuse, H[s] Kongl. May[ts] Obrist Lieutenant ved Infanteriet, fød i Trundhiem i Norge A° 1685, død i Wiborg i Jylland A° 1729, levede i Ægteskab med Frue Christiane Susanne Juel i 18 Aar, avlede og efterlod tre Sønner og en Datter.

Her under hviler Høyædle og Velbaarne Frue, Frue Kirstine Susanne Juul, fød af Høyædle og Velbaarne Christian Juul, Baron af Rüsensteen, og Høyædle og Velbaarne Johanne Marie Rüse; fød Baronesse af Rüsensteen, paa Rüsensteen A° 1684 d. 28 Febr. Kom i Ægteskab med Høyædle og Velbaarne Hr. Oberst Lieutenant Christian Kruuse 1711 d. 28 Janv., avlede med hannem 7 Børn, 2de Døttre og 5 Sønner, af hvilke den ene Datter og 2de Sønner for Moderen ere i Guds Rige, og Resten sørgelig igien lever. Døde i Wiborg d. 20 Nov. 1728 i sit Alders 45. Aar.

Høyædle og Velbaarne Frøken Johanne Marie Kruuse, fød paa Hald i Jylland 1711 d. 6. Decemb. og er død i Kiel A° 1713 d. 21 Octob. Hendes Fader Christian Kruuse, Major af Cavalleriet, Moderen Kirstine Susanne Juul.

Kong Christian VI's egenhændige Breve til J. L. Holstein.

Medens ingen af de Forfattere, som tidligere have syslet med Kong Christian VI's Historie, har kjendt ovennævnte Breve, har Professor Dr. Edv. Holm i den allernyeste Tid fremdraget dem af deres Skjul i Manuskript-Samlingen paa Ledreborg og gjort Brug af dem i sit grundige og indholdsrige Værk »Danmark-Norges Historie under Kristian VI«, efterat han forud ved et Foredrag i Videnskabernes Selskab havde henledet Opmærksomheden paa denne righoldige Kilde til Kundskab om den nævnte Konges Regjeringsvirksomhed og Karakteristik [1]).

Da de talrige Bidrag til Tidens Kirkehistorie, som Brevene indeholde, særlig maatte interessere mig, benyttede jeg, ved godhedsfuld Imødekommen fra Lensgreve Holsteins Side, Lejligheden til at erhverve Afskrift af en større Del af Brevene, idet jeg dog ikke indskrænkede mig til de Partier af samme, der vedrøre kirkelige Forhold, men ogsaa medtog, hvad jeg skjønnede, der for øvrigt kunne tjene til Oplysning om Kongens Personlighed og hans Regjeringsførelse, eller i andre Henseender frembød Interesse. Hvad der er forbigaaet, er af ringe

[1]) For øvrigt har T. A. Becker nævnt Brevene i sin trykte Fortegnelse om Mnskr.-Samlingen paa Ledreborg, og benyttet et Par af dem i Kvartalsskriftet Orion II, 165 og 176.

Betydning og bestaar mest af personelle Sager, hvor Vidtløftigheden i Behandlingen ikke staar i Forhold til Indholdets Vægt. For at give den historisk interesserede Læser Adgang til at kjende, hvad der overhovedet kan søges i denne Brevsamling, har jeg for de første Aar dog medtaget alt, hvad der findes. Brevene skrive sig navnlig fra den Tid af, da J. L. Holstein i Maj 1735 overtog Pladsen som Oversekretær i det danske Kancelli, og yde derfor ogsaa særlig Bidrag til Kundskab om de Forvaltningsgrene, der laa under Kancelliet.

Det Indtryk, Brevene give af Christian VI's Personlighed, er overvejende tiltalende. Man føler, at Brevskriveren er en jevn forstandig Mand med en sund Dom om mange Forhold, samt en stor og pligtmæssig Forretningstroskab. Noget højere Sving have hans Breve saa godt som aldrig, og Aandrigheder indlader han sig ikke paa; men enkelte Gange slaar han sig dog lidt løs, og et vist Humor, undertiden med en Bismag af Sarkasme, kan glimte frem paa en ret oplivende Maade. Stødende for vor Følelse er vel den Maade, hvorpaa den enevældige Konges Naade gjøres gjældende som den jordiske Lykkes Kilde for Undersaatterne. Kongens bekjendte Mistænksomhed, der bragte ham til at forbigaa de kompetente Autoriteter og at søge Udenoms-Oplysninger[1]), fremlyser ogsaa paa enkelte Steder af denne Brevsamling. De undertiden forekommende haarde Udtalelser om Personer, især gejstlige, der ikke delte Kongens religiøse Opfattelse, falde heller ikke i vor Smag. Den store Tillid, Christian VI havde til Hofpræst J. B. Bluhme og til sin forhenværende Lærer J. W. Schrøder, bragte ham til altfor meget at se Tingene gjennem disse Mænds Briller, og han kom derved maaske til i flere Tilfælde at dømme strængere, end hans egen Natur

---

[1]) Sml. L. Koch. Kong Christian den Sjettes Historie, S. 326 f.

medførte. De Breve, som her skulle meddeles, ville indeholde Beviser derpaa. Særlig stødende er den næsten fanatiske Iver, Kongen viste for at faa Præsten Mossin dømt. Men bortset herfra er der meget i Brevene, der maa indgyde Agtelse og Sympathi for en Konge, der ofrede næsten al sin Tid paa sit vigtige Kald, hvis Ansvar han fuldt ud var sig bevidst.

Christian VI var en overordentlig flittig Brevskriver. Man har talrige Breve fra ham til Iver Rosenkrantz [1]), J. S. Schulin [2]), Grev C. E. Stolberg [3]), General M. Numsen [4]), Hofpræst J. B. Bluhme [5]) o. fl.; men Schulin undtagen er der sikkert ingen, til hvem Kongen har skrevet saa mange Breve som til Gehejmeraad Johan Ludvig Holstein.

Hvad denne i sin Tid ved sin Embedsstilling og Indflydelse, ved Embedsflid og Troskab fremragende Mand angaar, skal her kun bemærkes, at han med Føje besad Kongens Tillid i høj Grad. Paa det Tidspunkt, da den her meddelte Brevvexling begynder (1733), var han Stiftamtmand i Sjælands Stift samt Amtmand i Kjøbenhavns og Roskilde Amter, Medlem af (Præses i) Missionskollegiet og Direktionen for Waisenhuset, Skoleherre for Herlufsholm og Medlem af Højesteret; fra 11. Febr. 1734 tillige Deputeret for Finanserne, hvilken sidste Stilling tilligemed Amtmandskabet han fratraadte, efter at han 12. Maj 1735 var beskikket til Oversekretær i det danske

[1]) J. Møller, Mnemosyne III, S. CCLIX ff. Flere Breve fra Chr. VI til Rosenkrantz end de, J Møller har kjendt, findes i Rigsarkivet.

[2]) Smst. III, S. XLIV ff.

[3]) Disse Breve ere benyttede af H. L. Møller i hans Skrift, Kong Kristian den Sjette og Grev Kristian Ernst af Stolberg-Wernigerode. Kbh. 1889.

[4]) O. Wolf, Journal for Politik, Natur og Menneskekundskab 1815. II, III, IV.

[5]) J. Møller, Mnemosyne IV, 382 ff.

Kancelli og Medlem af Conseilet. Da General-Kirkeinspektionskollegiet 1737 oprettedes, blev han tillige Præses i dette Kollegium, og 1740 Patron for Universitetet. Hans Embedsvirksomhed og Indflydelse strakte sig saaledes over et meget stort Felt. For øvrigt henvises til den Fremstilling af hans Levned, som Professor Holm nylig har leveret i Dansk biografisk Lexikon VIII. og i sit ovennævnte Værk.

Alle Kongens Breve til Holstein ere skrevne paa Tydsk, der faldt Christian VI bekvemmest, skjønt han for øvrigt nok kunde skrive Dansk. Da Brevene vilde have mistet noget af Originalitetens Præg ved at oversættes paa Dansk, foretrækker jeg at give dem i det Sprog, hvori de foreligge. Kongens Stil er ofte meget abrupt; uden Overgangsled gaar han fra den ene Sag til den anden. Skilletegn har han ikke mange af; disse ere derfor her tilføjede; ligeledes ere Hovedordene her satte med store Bogstaver, medens Kongens Brug af disse er ganske vilkaarlig. Sprogfejlene har jeg derimod ikke anset det for min Opgave at rette.

Skulde Brevene helt igjennem have været forsynede med oplysende Anmærkninger, vilde Arbejdet være blevet mangfoldige Gange større, ja næsten uoverkommeligt, paa Grund af den Masse af forskjellige Emner, som kortelig berøres. Jeg har derfor maattet indskrænke mig til saadanne Oplysninger, der laa mig nærmest, idet jeg forøvrigt trøster mig med, at de, som i historisk Øjemed ville gjøre Brug af Brevene, i Regjeringens Kopibøger, i Oversekretærens Brevbog, i Gratialprotokollen og andre Kilder, som Rigsarkivet gjemmer, vel ville vide at finde de Oplysninger, som de maatte have behov.

Det kan bemærkes, at i Rigsarkivet gjemmes en Samling Koncepter til Breve og andre Udkast fra Christian VI's Haand. Mange af dem er uden nærmere Be-

tegnelse af, til hvem Brevene ere stilede. Flere ere vistnok bestemte for Holstein. Da den foreliggende ledreborgske Samling af Kongens egenhændige Breve til denne Mand imidlertid er saa stor, har jeg af Rigsarkivets Koncepter kun medtaget et enkelt Stykke, der er af særlig Interesse og tillige udtrykkelig mærket med Holsteins Navn.

1.

Monsieur.

Die Erklährung über das Project zur Landmilice kan Er nur grade nach der Cantzelley schicken, von dar es mir doch musz gezeigt werden[1]; fals ich den etwas undeutliches darin finde, kan Ihm noch allezeit weiter fragen. Ich werde allezeit seyn

Monsieur

Votre tres affectione
Christian R.

Friederichsberg d. 21ten
Jan. 1733.

2.

Monsieur.

Sein Schreiben habe wohl erhalten; es freuet mich darausz zu ersehen, dasz das Dorf auf Amack durch Göttliche Hülffe bald wird wieder erbauet seyn, und dasz die Stadt Hilleroe auch anfängt wieder ausz der Aschen hervorzukriechen. Die Frøken Winten[2], worvon er schreibet, wird wohl Madam Wind in Copenhagen ihre Tochter seyn.

---

[1]) Kongens Ytringer om Sagen i et Brev til I. Rosenkrantz af 24. Jan. 1734 findes hos J. Møller, Mnemosyne 3. Del, S. CCLXX f.

[2]) Hedvig Wind, der blev Holsteins Hustru.

Er weisz wohl, dasz ich gerne will, dasz Er sich freyen soll, und dasz es Ihm wohl gehe, also habe nichts gegen diese Parthey; aber sehe Er sich üm nach den Anhang, der dabey ist, und darnach thu Er, worzu Ihm Sein Hertz räht, den das wird Ihm nichts rathen, als was Er findet, das guht ist. Er mag aber freyen wem er will, so weisz ich gewisz, dasz Er mir allein ohne alle Absicht wird treü seyn; den ein vernünftiger Mann ist Herr auch über seyn Weib. Die Erlaubnisz nach Jütland zu reiszen stehe Ihm auch zu, wen Er es nöthig findt. Nun hoffe mit Göttlicher Hülffe bald zu Hausze zu kommen, da ich vielleicht weiter mündlich mit Ihm reden kan, der ich bin

Monsieur

Votre tres affectione
Christian R.

Haae Prestegaard
d. 18ten August 1733[1]).

Vedhæftet findes Holsteins Koncept til en udførlig Meddelelse til Kongen om sin Forlovelse og Bøn om Kongens Samtykke. Af dette Brev kan følgende her meddeles:

»E. K. M^t^ musz in tiefster Unterthänigkeit melden, dasz unter andern Schönheiten, welche diesen Sommer aus Jutland und Fyen nach Coppenhagen gekommen sind, sich auch eine Frl. Wind eingefunden hat, welche denn ebendieselbe, so mit auf dem Register gestanden, gewesen ist, davon ich E. K. M^t^, vor deren Abreise, auf Friderichsberg, nach allergnädigstem Befehl, eine allerunterth. Confidence zu machen die hohe Gnade gehabt habe. Gedachte Frl. Wind hat mir, so oft ich sie seit 6 Wochen gesehen habe, allezeit besser angestanden, und ob ich zwar nicht sagen kan, dass es eine vollenkommene Schönheit ist, so habe ich doch in ihrer Person alle die Umstände, soviel menschmöglich ist solche vorauszusehen, gefunden, welche mich zum Heürathen determiniren können, um mit ihr negst

---

[1]) Paa denne Tid var Kongen paa en Rejse i Norge.

Gottes Hülffe glücklich zu seyn und vergnügt zu leben. E. M[t] haben eher die grosze Gnaden gehabt mich anzuhören, warum und welcher gestalt ich zum Heürathen mich entschlieszen könte. Alles solches finde ich nun bey dieser Person. Sie hat ein gutes Alter, denn sie ist 22 Jahr alt; sie hat ein gutes Aussehen, sonderlich die Oberhelffte des Gesichts; darbey, wenn sie erst bekand ist, ein freündliches Wesen; sie ist christlich und still von Gemüth, wie sie denn auch bereits etl. Jahre gantz alleine in Jutland gewohnet hat, da man nichts als alles gutes von ihr gehöret hat. Sie ist nicht gantz arm, indem sie 3 Güter in Jutland, aber such grosze Schulden darauf, hat. Sie hat gar keinen Anhang, indem sie nur ihre Mutter hier in Copenhagen und 3 Brüder hat, davon 2 Lieutenants in J. Mt Armée sind, und einer in London ist. Mit einem Worte, sie ist so, dasz ich meine bisherige Lebensart ihrentwegen nicht ändern darff, sondern dasz dieselbe, welche E. M[t] nechst Gott gewidmet ist, unverrückt nach wie vor dieselbe bleiben kan. Hierzu komt noch, dasz dieselbe auf alle Art und Weisze hier aus dem Lande ist, und dasz folglich das Raisonnement, darüber E. K. M[t] selbsten, wegen [1]) einer gewissen Charge zu bekleiden, zu schertzen beliebten, allerdings aufhören wird; zum wenigsten werde ich das Dänische vollenkommen lernen, denn sie keiner andern Sprache, um sich darin zu expliciren, als solcher mächtig ist. Da nun die Frl. Windt unter denen ist, mit welcher E. K. M[t] mich einzulassen allergnäd. erlaubet, so habe ich mich bisz auf . . . . [1]) allergnäd. Aprobation unter Gottes Anrufung mit Ihr versprochen«. — Holstein beder derfor om Kongens Bifald til Forbindelsen og om Tilladelse til at gjøre en 4 Ugers Rejse til Jylland.

3. [2])

Monsieur. Er weisz wohl mein Dessein, so ich mit Ihm für habe, aber ehe ich solches bewerckstellige, wolte

---

[1]) Ved Rettelse i Koncepten er dette Ord blevet utydeligt.

[2]) Efter Udkast i Rigsarkivet.

gerne, dasz Er über nachfolgende Fragen sich schriftlich erklähret, wie Er sich mündlich schon gegen uns gantz guht herausz gelassen hat, und ob wohl wir Ihm alles Guhte und alle Treüe zu trauen, so wollen wir es doch wohl schriftlich von Ihm haben, zu desto mehrer Gewiszheit. Ich bin

Monsieur

Friederichsberg vt a.
d. 4ten Jan. A. 1734.

Brief an den Geheimterath Holst.

Hertil hører følgende Stykke, skrevet med Kongens Haand:

Fragen für den Geheimteraht und Stiftsambtmann Holst.

Der Geheimeteraht H. soll sich über nachfolgende Fragen erklähren:

1. Ob Er Lust hat die Charge als Ober Secretair von der Dänschen Cantzelley anzunehmen auf nachfolgende Condition: a. als keine stehende Gage dafür zu haben, welche Neve gehabt hat, b. die Stiftsambtmans Gage mit der Gage dabey zu behalten, imgleichen das Ambt Copenhagen mit 500 Rthl. Gage; das Amt Rohtschild aber soll er abtreten mit 800 Rthl. Gage.

2. Ob Er will referiren im Conseil, wie von Hagen thut.

3. Ob Er sich getraut die Charge nebst der Ambtmans Charge und Stiftsambtmann Charge wohl vor zu stehn, ohne dasz billige Klage soll kommen.

4. Ob Er will uns Nachricht geben von allem, was Er in der Cantzelley und Conseil erfahren kan, oder sonst zu unsern Diensten gereicht, so wohl wen wir Ihm darnach fragen als sonst.

5. Ob Er dem Conseill oder sonst jemand von unsern

Bedienten nichts sagen will, was wir Ihm anbefohlen oder gesagt haben, sondern in allen Stücken gegen allen Leüten geheim und verschwiegen, gegen seinen Herrn aber aufrichtig, offenhertzig und vertraulich sein will.

4.

Hierbey folget das Memorial, welches Er mich gegeben, wieder zurücke. Ich finde solches recht guht, und kan Er es nur unterschreiben und mir darnach geben, so will ich schon weiter dafür sorgen. Friederichsberg den 1ten Jan. 1735. Christian R.

Derefter følgende Stykke, skrevet med Kongens Haand:

Nach dehm neülich errichteten Tractat mit Engelland wird selbiges Reich mir für Überlassung 6000 Man jährlich, so lange die Troupen im Lande bleiben, geben — 250000 Rth. banco.

Dieses Geld wird quartaliter in Hamburg bezahlt. Gleich bey Schlieszung des Tractats werden sie die Helfte Anreitzgelder geben, welches auf einen Musquetier macht 15 Rth. und auf einen Reuter 40. Dieses macht 115000 Rth.

Die andere Helfte der Anreitzgelder wird erst bezahlt, wen die Troupen abgeliefert sind. Wen die Trouppen ausserhalb Landes sind, wird Engelland aber nur 150000 Rth. banco jahrlich bezahlen und die 6000 Mann in seinen Sold nehmen.

Dieser Tractat wird 3 Jahr stehn.

Dieses Geld sol folgender Gestalt emploirt werden, als erst wird an jeden Englischen Minister, so den Tractat unterzeichnet, gegeben werden 10000 Rthl., macht 30000 Rthl. Den sollen 2 Regimenter Infanterie dafür geworben werden, macht ungefehr 100000. Den bleiben noch 235000 Rthl. übrig, davon wollen wir 100000 zu

unserm Schlossbau nehmen, die andern 135000 Rthl. bleiben zu der Rente Cammer Disposition.

5.

Monsieur.

Des Herrn Ewald[1]) weitlaüffige Beantwortung der ihm vorgelegten Fragen habe gelesen; wünschte von Hertzen, dasz selbige besser eingerichtet währe, so währe noch zu versuchen, ob er das anstöszige volle herauslassen und sich verbinden seine Gedancken niemanden weder heimlich noch offentlich zu communiciren, so ginge es so nothdürftig endlich wohl an. Ich bin

Monsieur

Votre tres affectione

Friederichsberg d. 5ten Jan. 1735. Christian R.

Pour le Conseille Prive et Chambellan de Holst.

6.

Monsieur.

Rasmuss Fugl soll den Dienst in Rohtschild haben[2]), wie sein Vorweser ihn gehabt; auszer die aparte Zulage und freye Wohnung soll er nichts haben. Was den Studenten Lange[3]) angeht, ist mir lieb zu sehn, dass Er einer Meinung mit mir ist. Die Process Sache wegen Graff Örtz und seine Frau[4]) sehe gern, dass Er im höch-

---

[1]) Jvfr. Kirkehist. Saml. 4. R. III, 75 f.

[2]) Nemlig som Amtsforvalter, i hvilken Stilling han døde 1761.

[3]) Se Koch, Chr. VI, S. 29, 168. H. L. Møller, Chr. VI, S. 78. I Rigsarkivets Samling af Christian VI's Udkast findes flere Stykker om denne Person. Jvfr. ndf. Nr. 23.

[4]) Om denne Skilsmissesag, som gav Kongen meget at tænke paa, findes nogle Oplysninger hos Koch, a. Skr., S. 218. Se for øvrigt flere Breve i det følgende.

sten Gerichte beywohne, und kan lieber die Cammer mit ihren Expeditionen eine Woche ausbleiben. Ich bin

Monsieur Votre tres affectione

Friederichsberg den 1sten Febr. Christian R.
a. 1735, Abends Klocke 11 Uhr.

Pour le Conseille Prive et Chambellan de Holst.

7.

Monsieur.

Weil beyfolgendes Schreiben Sachen enthält, die Reflection meritiren, so communicire es Ihm. Er wird mit Zeit und Gelegenheit seine Gedancke mir darüber eroffnen. Ich bin

Monsieur

Votre tres affectione

Friederichsberg 9ten Febr. Christian R.
a. 1735, Abends ümb 12 Uhr.

Pour le Conseille Prive et Chambellan de Holst.

Vedhæftet findes en Skrivelse til Kongen, dat. Copenhagen 7. Febr. 1735 fra Grev C. D. Reventlov, der begynder: »Man schreibet mich mit dieser Post aus Hamburg, dass Ihr. Kön. Maj. 3 acceptirte englische Wexels auf 150000 rdl. species in Hamburg haben, welche in einer gewissen Zeit sollen bezahlet werden« (etc.)

8.

Monsieur.

Am besten währe wohl, wen Er könte mit dem Graffen Revenklau selber reden, üm zu hören, wie die Difficulteten zu heben währen. Ich habe heüte wieder von ermeldten Graffen ein Schreiben bekommen, welches hiemit anschliesze. Wen Er mit Graff Revenklau gesprochen,

so könte Er Donnerstag Nachmittag herausz kommen und mit mir weiter von allen reden.

Dasz das höchste Gericht diese Woche nicht zu Ende komt, gefält mir gahr nicht.

Seinen Fleisz aber auf der Cammer, dasz Er doch nichts versaümet, musz billig loben.

Die geistliche Commission machet Ihm auch viel zu thun. Ich bin

Monsieur

Votre tres affectione
Christian R.

Brevet er ikke dateret. Men Reventlovs vedhæftede Skrivelse er dat. Copenh. 8. Febr. 1735. Denne begynder: »Es werden die Hamburger allerhand Luftstriche machen, und dero verguldete Advocaten vorgeben, das die Species nicht sollen aus dem römischen Reich geführet werden« (etc.)

9.

Monsieur.

Dem Marrgrafen[1]) kan es nur gemeldet werden, dasz eine neue Cammer im Herzogthum Schleszwig soll eingerichtet werden. Wir habens heüte dem Conseill gesagt.

Wen der Cammerraht Bahrens[2]) von seine exorbitante Forderungen absteht, so kan er nur mit zu der Schleszwigschen Cammer ernandt werden. Den Garnisonsprediger Dienst zu Rensburg wird wohl vielleicht ein Prediger ausz dem Oldenburgischen bekommen, der Langhar oder Langreuter heist; vielleicht kan man den Sollicitant dessen Stelle im Oldenburgischen wieder geben.

Die Briefe von die beyden Bischöffe folgen hierbey

[1]) Markgrev Friederich Ernst af Culmbach-Bayreuth, Statholder i Slesvig og Holsten.

[2]) Johan Henrik Bärens, Kommitteret i Rentekammeret.

wieder zurück. Thestrup[1]) scheinet zufrieden zu seyn. Trellund[2]) aber schreibet undeütlich. Ich glaube, es könte nicht schaden, wen an Bischoff Hersloff ein Exemplar geschickt würde.

Gott gebe, dasz Fiscal die Instructiones von der Commission treülich folgen möge. Weil der Bischoff[3]) mit Hr. Mossin[4]) nicht zufrieden ist, so musz er es vermuhtlich zu grob gemacht haben.

Ich musz schlieszen, weil ich noch matt bin von meiner gehabten Colic. Ich bin

Monsieur

Votre tres affectione
Christian R.

Friederichsberg d. 18ten
Febr. 1735.

10.[5])

1735, 7. Martz (Friederichsberg). Nachdem Er mir gesprochen, habe beyfolgende Relation von Schubarth[6]) bekommen, und weil ich hier nichts bey zu erinnern weisz, so wird Er wohl sorgen, dasz die vorgeschlagene Concession je eher je lieber auszgefertiget werde, damit es könne mit künftiger nordschen Post abgehen.

11.

1735, 7. Märtz (Friederichsberg). Seinem Schwager[7]) sage Er nur noch nichts von dem Avancement; Sein

[1]) Frants Thestrup, Biskop i Aalborg († 17. Aug. 1735).
[2]) Hans Trellund, Biskop i Viborg Stift († 12. Juni 1735).
[3]) Chr. W. Worm, Biskop i Sjælands Stift.
[4]) Præst ved Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn.
[5]) For at spare Plads er Overskrift og Underskrift udeladt i det følgende, og Dateringen sat foran.
[6]) Joh. Ludv. Schubarth, en Tydsker, der var indkaldt for at bringe Bjergværksdriften i Norge i bedre Gang. H. L. Møller, Kristian VI, S. 104.
[7]) Niels Krabbe Wind, Diplomat.

Bruder aber kan, wenn er will, in Gottes Nahmen reisen[1]).

12.

1735, 15. Martz (Friederichsberg). Der Sloszbau fänget nun bald wieder an, und also wolte gerne, dasz Er solte Anstalt machen, dasz ich das hierzu destinirte Geld könte je ehr je lieber kriegen, doch so wie es die Cassa am besten leyden kan. Ich verlange das Geld nicht auf ein Mahl, sondern nach und nach; könte ich nur fürs erste ein 20000 Rthl. bekommen, so währe es genung mit anzufangen.

13.

1735, 7. Apr. (ib.). Von denen Bergwercken habe Gottlob guhte Nachricht bekommen von diesen letzten Mohnaht; der Schubahrt aber frägt sich noch ümmer vor über die Sachen, die er, wie er diesen Winter hier wahr, hat vorgestelt, und worüber ich meine Resolution der Cammer ertheilet; ich begreiffe nicht, wie es zugeht, dasz Schubahrt noch keine von all denen Resolutionen bekommen hat; es währe wohl guht, wen die Resolutionen könten was geschwinder an ihm kommen. Er meldet auch, dasz sich noch kein Actor eingefunden die Dieberey Sache zu betreiben, da ich doch gemeinet, es währe schon vor längsten einer hingekommen. Er meinet, dasz mein Interesse viel dabey leydet. Wen Er sich doch wolte ein wenig nach all diesen Sachen erkündigen, und mir Bericht abstatten, wie es steht.

14.

1735 ,13. Apr. (ib.). Backer[1]) wird Er zu sich kommen lassen, und anhören, was er zu proponiren hat, ich

[1]) Carl Holstein blev 1735 1ste Deputeret i det lokale slesvig-holst. Rentekammer, hvis Oprettelse omtales ovenfor, S. 204.

[2]) Formodentlig den samme, der omtales i Brevet af 18. Dcbr. 1736.

habe selber nicht Zeit mit ihm zu reden. Dasz die Sache in Corsör wird in Ruhe kommen, freuet mich recht sehr, und preise Gott, der auch hier wieder geholffen. Was er wegen der zwey Mädgens und dem Byfogt veranstaltet, findet meine Aprobation, den die Gewissen lassen sich nicht zwingen [1]). Sonst übersende Ihm hierbey ein Schreiben vom Geheimteraht Blum [2]), woraus er es sehen wird, was der Russische Secretair verlanget; die Sache ist, es ist hier ein Russisch Schiff beladen mit allerhand Tacquelage und Schifs Gerähte, das will er gerne, dasz es nicht möge im Sunde aufgehalten werden; das Schiff ist nach Archangel destinirt. Ich habe an Blum geschriben, dasz ich es für dies Mahl, aber nicht weiter, acordiren wolte; als wird Er wohl solches an Lauterup schreiben lassen mit der ersten Gelegenheit.

15.

1735, 27. Apr. (ib.). Bey die beyden Papieren angehend die Lotterey zum besten der Herlufholmer Schule finde nichts zu erinnern, nur deücht mich, der Bischoff und Er konten es ordentlich vorstellen, da ich dan meine Resolution ausz der Cantzelley schriftlich darüber ertheilen will [3]).

Geheimterath Rosenkrantz wird für mich Gevattern stehn, wen Seine Frau mit einen Sohn niederkombt, welches ich wünsche.

16.

1735, 12. Maj (Fredensbourg). Hiedurch melde Ihm, dasz ich für guht befunden, Ihm zum Ober-Secretair von der dänschen Cancelley zu machen mit 2000 Rthl. Gage

[1]) Vistnok hentydes til separatistiske Bevægelser.
[2]) Otto Blome, s. Dansk biogr. Lex. II, 428.
[3]) Jvfr. Melchior, Hist. Efterretn. om Herlufsholm, S. 195 ff.

und die Sporteln, so Neve gehabt, wie auch zum würcklichen Geheimterath im Conseill, und wird alles verhalten, wie es ist in der Zeit gehalten worden, wie Geheimterath Wibe ist im Conseill und Ober-Secretair gewesen. Die Sporteln, so Geheimterath Rosenkrantz biszheero gehabt aus der dänschen Cancelley, verbleiben auf selbigen Fusz, welches Er Seinen neüen mit Collegen wird kund thun. Ich werde mit nechsten befehlen, wer an seine Stelle erster Deputirter von der Cammer, Stiftsambtmann und Ambtman von Copenhagen seyn soll; bisz dahin Er dieses noch dabei bleibt. Lasse Er allezeit wie biszheer die Furcht des Herrn der Weiszheit Anfang seyn, so werde ich an Seinen Dienst einen Gefallen haben, und Gott wird Ihm dafür lohnen.

17.

1735, 14. Maj (Fredensbourg). Schreibe Er mir doch, ob Er mein Schreiben von gestern noch nicht bekommen, ob mann Ihm nichts gesagt, und wie es abgeloffen ist[1]).

18.

1735, 15. Maj (ib.). Wir werden künftigen Mittwochen nach der Stadt kommen, und so hoffen wir Ihm selber zu sprechen.

19.

1735, 17. Maj (ib.). Die beyden hierbeyfolgende Piecen hat Er mir selber gegeben, welche Ihm wieder zu stelle. Ermandinger kan Juellingen wohl bekommen, wie er verlangt; nur was das jus vocandi anbelanget, das wolte mir wohl vorbehalten, welches auch glaube eben so guht wie ein Procurator vorzustehen.

---

[1]) Nemlig hvorledes Rosenkrantz fandt sig i at maatte vige Pladsen for Holstein. Jvfr. Mnemosyne, III, S. CCXCI f.

20.

1735, 28. Maj (Hirscholm.) Da Er noch nicht bey der Cammer abgegangen[1]) und die Sache etwas pressiret, so wolte wohl, dasz Er die Order stellete, dasz 2000 Rthl. courant von der Cammer auszgezahlet würde an Graff Danneskiold zu der Docke, für welchen Geldern ermeldter Graf doch nachgehens Rechnung ablegen wird. Ich schicke Ihm hiermit auch zwey Schreiben von Schubarth zu, worüber gerne sein Bedenken haben wolte.

21.

1735, 7. Juni (ib.). Hierbey folgt das Project zur Fundation des Closters in Wemmeltoft. Wir haben solches gelesen und finden nichts dabey zu erinnern, als was mit Rothkreide bemercket ist. Er wird es also künftigen Freytag expedirt zur Unterschrift mit herausz bringen. Es musz aber wohl auf Dänsch seyn.

22.

1735, 13. Juni (ib.). Sein Schreiben vom 11 dieses haben wir wohl erhalten, die Eyde betreffend, welche Er herausz gesand, und Er dabey meldet, dasz es Ihm gleich viel gild, welchen Er ablegen soll, weilen er sich über keinen derselben Gewissen oder Bedenken macht, so wollen wir, dasz er den unterschreibe und mit seinem Pitchaft versiegele, wo unten steht Geheime R. Mit dem Memorial von der Fräulin Oppenbergen weisz nicht, was anzufangen ist.

Das Memorial sende Ihm hiemit zurück von dem Bürgermeister von Co[r]sör nebst eines, so ich von Michel Bentzen bekommen, diese Sache angehendt; ich bin von

[1]) Holstein fik først 31. Maj 1735 sin Afsked fra Finansdeputationen.

Seinen Gedancken diese Sache angehendt, und wird es wohl best seyn nichts in der Sache vorzunehmen, bis Er in Corsör gewesen und sich besser erkundiget hat. Die Sollicitationes üm Characters können gahr wohl im Gratial Buch angeführet werden, wie wohl wir schon den Bosen sein Gesuch einmahl abgeschlagen haben. Gott gebe, dasz wir was guthes von die Bischöffe zur Antwort bekommen mögen; ich stelle mir allerley doll Zeüg vor. Wir meinen, dasz die Expedition nach des Marschall Grams Schreiben wohl geschehen könne ohne mehrere Sicherheit von die Suplicanten zu nehmen. Das Concept zum Verboth der fremden Lottereyen finde recht guht und nichts bey zu erinnern.

Geheimteraht Rosenkrantz betreffend thut uns leyd, dasz er sich nicht in die von uns gemachte Ordnung schicken will; solte er ferner solche Eingriffe thun, so könte der Geheimteraht Holst ihm anzeigen, wie Er solches nicht länger dulden könte oder wolte, bähte also, er möchte solches lassen, oder Er würde sich genöhtiget finden uns solches für zu stellen und unsern negern Befehl darüber einhohlen, so gehet man aufrichtig und mit Liebe zu Werck, und hat niemand sich zu beschweren.

Der Justitzraht Hovel ist wohl eben so viel und noch was mehr berechtiget zu dem Dienst von Paulsen wie Geheimteraht Ludwig Pless sein Secretarius, welchen ich zwahr versprochen einmahl mit einen Dienst zu versorgen, aber nicht mit Paulsen seinen Dienst. Wie Geheimteraht Rosenkrantz dieses aber musz erfahren haben, weisz ich nicht; vermuthlich wird Mr. Thott es wohl debitirt haben, als ein unterthäniger Diener von Pless und Rosenkrantz. Dasz das Bruit geht, dasz Blum das Conseill quitirt, ist wohl theils Muhtmasung, theils aber wird er es auch wohl selber gesagt haben, welches gegen unser Abrede ist; den Blum hätte es nicht ehr sagen sollen bis Micheli.

Wolte Graf Rantzau[1]) seinen Abschied nehmen und nicht mehr nach Norwegen gehen, so stet solches lediglich in seinem Belieben; ich aber weisz noch nichts davon. Die Veddel habe für 89m Rdl. bekommen, und meine einen guhten Kauff getroffen zu haben, den sie ist von Rumohr für 95m Rdl. gekauft worden[2]).

23.

1735, 18. Juni (Hirscholm). Der Student Lange, welcher für einem Jahre die schöne Schandschrift an uns abgelassen, soll noch in Copenhagen in der Slutterey sitzen, und wir haben gemeint, dasz Er schon nach Bornholm währe, also wollen wir, dasz Mr. Holst den Byfogt Ientoft anbefehle, dasz er dafür sorge, dasz ermeldter Student Lange mit dem fordersamsten nach seinem exilio transportirt werde. Solte sich sonst keine Gelegenheit finden, so kan er mit ein von unseren Schiffen, wen eins hingeht, dahin gebracht werden; solchenfalls aber musz es an Graff Danneskiold gesagt werden, dasz er es dem Byfogt meldet, wen eins von unsern Schiffen dahin geht. Der Arrestant musz wohl, wen er in Bornholm [ist], an den Commandanten geliefert werden; selbiger kan ihm zwahr gantz frey in der Insul herum gehen lassen, doch dasz er Acht giebt, dasz er nicht entkomme[3]).

---

[1]) Grev Christian Rantzau, Statholder i Norge.

[2]) Paa en løs Seddel i Rigsarkivet findes skrevet med Kongens Haand: »Die Veddel angehendt; soll für 93000 Rthl. erkauft werden; die Bezahlung soll geschehen in octavis trium regum 1736.« Kjøbet af dette Gods i den holstenske Marsk omtales ogsaa i andre af Kongens Breve, Mnemosyne III, S. LXII.CCXCIII; men »die Veddel« gjengives af J. Møller som »Fru Vedel« (!). Det er ikke saa underligt, at den nævnte Udgiver ikke har kunnet komme tilrette med denne Frue.

[3]) I nogle hdskr. Optegnelser af E. G. Begtrup (Præst i Vistoft) findes følgende: »Willum Lange, Decanus ved Kommunitetet, som havde det Uheld i de kvækerske (!) Troubler for sin dristige

Beyfolgendes Papier ist von Clausberg[1]), worüber Er mir wohl wird seine Gedanken sagen bey Gelegenheit. Auf dem Memorial von die Directeurs vom Armenwesen finden wir nöthig, dasz ihnen per Rescriptum geantwortet werde, dasz die gesuchte Lotterie ihnen nicht könte acordirt werden (wie nöthig sie es auch scheinen zu haben) weil es sonst der Herlufholmer Lotterey schaden könte. Man wolle ihnen aber ausz dieser Lotterey 1500 Rthl. Profit zu kommen lassen, und könte hernach noch eine Lotterey für beyde Sachen angefangen werden, für das Armenwesen und die Schule zu Herlufholm.

24.

1735, 20. Juni (ib.). Wegen das Memorial von dem Kaufmann Biörn wollen wir, dasz der Magistrat erinnert werde, sein Bedenken mit dem fordersamsten zu geben, weil ihm solches schon für etsligen Wochen ist zu gesandt worden, und es nun die beste Jahreszeit ist zu dergleichen Arbeiten.

Es laüft auch eine Frau in Copenhagen herrum, die sagt, dasz sie sey von einen Priester auf Graf Friise seiner Grafschaft mit Gewalt geschwängert worden, wie sie in Wochen gelegen, und der Priester zu ihr gekommen. Es ist Graf Friis und der Bischof über der Sachen gehört worden, welche den Priester für gantz unschuldig halten. Dieser Frau ihr Mann sitzt nun bald zwey Jahr gefangen wegen dieser Acusation zu Schanderbourg, so

---

Pen og Mund at blive dømt til Bornholm, fik dog omsider Kongens Naade, men døde dog der, inden Benaadningen kunde blive ham bekjendt«.

[1]) Om denne Mand, som omtales oftere i det følgende, findes Efterretninger i Dansk biogr. Lex. III, 603. Han kom 1733 til Kjøbenhavn for at undervise Kronprinsen i Regning og blev siden Revisor ved Kongens Partikulærkasse.

bittet die Frau nun, dasz ihr Mann möge loszkommnn, und sagt, wen man ihnen Beneficium Paupertatis zustehen wollen, so wollen sie dem Priester alles mit Zeugen beweisen. Die Sache musz sich in der Cancelley schon finden, weil es von den letzten Sachen gewesen, so Neve[1]) referirt hat. Wir wollen aber gerne, dasz Er es noch einmahl durchsehe und uns seine Gedancken darüber sagte, ob er meint, dasz der Mann könne loszgelassen werden, und ob das Beneficium Paupertatis solle acordirt werden. Ist der Priester unschuldig, so meritiren die Leüte sehr für ihre Lügen angesehn und gestraft zu werden; ist er aber schuldig, so meritirt es wohl, dasz ein recht Exempel statuirt werde.

25.

1735, 21. Juni (ib.). Hierbey schicken wir Ihm wieder zurücke das Concept zu der Bewilligung für die Leüte, so die Sensen und Schneidemesser machen wollen. Was die Erlegung des Zolles betrift, kan solches nicht allein nach 1734 Jahr gerechnet werden, sondern es müssen wohl 10 Jahr zu sammen geschlagen werden und dan ausgezogen, was durch die Banc jedes Jahr der Zoll eingebracht hat. Er wird nu[n] nur Sorge tragen, dasz es bald expedirt wird.

Die Konigin will einen Schlagbomen in Userød anlegen und davon ein leydliches Wegegeld erheben[2]); als wird Er wohl eine solche Concession aufsetzen lassen, wie Er ausz beykommenden Papier vom Jägermeister Pless[3]) wird nöthig finden. Das Papier verlangen wir wieder zurücke, wen es nicht mehr gebraucht wird. Da

[1]) Holsteins Formand som Oversekretær i Kancelliet.

[2]) Dronning Sofie Magdalene havde Hørsholm Amt og vilde nu gjøre sig en lille Biindtægt af Bompenge.

[3]) Victor Christian v. Plessen.

wir es für nöthig finden, das Wort Herr in unsern Ordern und Rescripten abzuschaffen, als wird Er dahin sehen. dasz dieses Wort Herr an keinen von unsern Bedienten jemahls nach diesen gegeben werde; den es thut kein Herr in der Welt nicht.

26.

1735, 22. Juni (ib.). Sein Schreiben haben wir wohl erhalten. Das Stift und Ambt ist einmahl weggegeben, können wir also, wie gerne wir auch wollen, nicht weiter darüber disponiren. Wir werden künftigen Sonnabend erst Conseille halten. Seinen Successor [1]), den Geheimteraht Gersdorf, haben wir geredt; seine Sentiments angehend die geistlichen Sachen stehen uns noch nicht gantz an, doch wird der liebe Gott auch hierin helfen. Wie Er gewesen, kriegen wir wohl so bald keinen wieder. Es wird uns gantz lieb seyn, wen Er erst die Sachen in Corsör kan zum Stande bringen. Gersdorf ist schon in Corsör en passant davon informirt worden. Dasz die Stadt Hilleröd bisz auf 3 Häuser wieder erbauet ist, freuet uns gahr sehr. Das übrige erspahren wir, bisz wir Ihm zu sprechen kriegen.

Seine Reise nach Corsör kan Er, wie Er es in Willens ist, vornehmen.

27.

1735, 9. Juli (Hirscholm). Sein Schreiben haben wir erhalten. Dass der Probst Woldike nicht wil Bischof werden, befremdet uns gahr sehr; es muss dar wohl allerley hinterstecken. Er kan es ihm nur in unserm Nahmen positiv sagen, und dass, wo er es nicht annähme, so

---

[1]) Som Stiftamtmand. (Dansk biogr. Lex. V, 626).

würde Er nicht nur unsere Ungnade auf sich laden, sondern er währe auch Schuld, wen ein schlechter Mann Bischoff würde [1]).

28.

1735, 22. Juli (Rosenburg). Seine Schreiben habe alle wohl erhalten, aber nicht ehr den heüte Zeit gefunden selbige zu beantworten. Ich dancke Ihm für Seinen guhten und wohlgemeinten Raht in die Hammburgsche Sachen; ich wil ihn folgen, so weit möglich ist. Mit den Fahrzeugen, so bey Glückstadt auf der Elbe sind, wird wohl nicht viel anzufangen seyn, den sie meist verfaulet sind, zudem deücht mir, ich habe vor einiger Zeit declariren lassen, ich wolle auf der Elbe nichts anfangen. Die Fregatte Blaa Neger ist schon vergangenen Mittwochen in die Nordsee gesegelt, und das Kriegsschiff Charlotte soll so bald wie möglich folgen, welchem noch 2 Fregatten zu folgen beordert sind, so bald sie können fertig seyn, welches man erwarten musz. Ich habe durch die Rentekammer die Order in die Nordschen Hafens stellen lassen, dasz alle da einlaufende Hamburgerschiffe daselbst sollen angehalten werden.

Wegen Boysett seiner Sache bin ich der Meinung, dasz die Frau nichts haben soll. Boysett aber soll ihr jährlich 500 Rdl. geben, welches sie verzehren soll im Lande, wo sie will, aber nicht in Copenhagen. Weitere Erklährung vom Gesetze finde nicht nöthig zu thun.

Dasz Ihm das Fieber noch nicht verlassen will, thut mir von Hertzen leyd; nehme Er sich nur in Acht und arbeite nicht zu viel mit dem Kopfe.

---

[1]) Andreas Wøldike var Holmens Provst, men maatte efter Kongens Villie gaa som Biskop til Viborg (udnævnt 15. Juli 1735). Der skulde gjøres Plads til M. Matthis Hwiid, der fra at være Adjunctus i Magleby paa Amager blev Holmens Provst.

29.

1735, 22. Juli (ib.). Das Urtheil in der Boysettschen [Sache] ist, wie Ers beygezeichnet, gantz guth abgefast, nur musz noch beygefüget werden, dasz Boysett soll Sicherheit oder Caution stellen, dasz das Weib ihre Pension richtig jährlich bekomme. Wegen Niels Wium wollen wir Seinetwegen blosz acordiren.

Dasz das Fieber bey Ihm auszgeblieben, dazu gratuliren wir. Seine Frau aber ist gahr zu getreü, dasz sie ihrem Manne das Fieber abgenommen. Wir wünschen, dasz Sie beyde bald mögen gesund seyn. Weil die Hamburger nicht zum Acommodement mit uns kommen sind, so glaube selber, dasz die Declaration uns nicht hindere auf der Elbe.

30.

1735, 22. Juli (ib.). Hiermit übersende eine Vorstellung vom Geheimteraht und Stiftsambtmann Gersdorf und vom Bischof Worm unterschrieben. Wir finden selbe gantz guht, kan also nur expedirt werden. Die Betteley fänget hier sonst ziemlich starck wieder an auszen vor der Stadt, welches wohl zugleich könte erinnert werden.

31.

1735, 28. Juli (Hirscholm). Es werden vielleicht in der Dänschen Cancelley gewisse Nachrichten und Beantwortungen einlaufen von den Beambten auf welche denselben gethanen Fragen angehendt das Commertz. Diese werden, so bald sie einlaufen, an uns selber eigenhändig eingeliefert, ohne dasz von den Bedienten Extracten darüber gemacht werden.

32.

1735, 29. Juli (Friederichsbourg). Sein Schreiben haben wir wohl erhalten. Wir sind, was die Hammburgsche

Händel angeht[1]), vollig seiner Meinung; aber wie das Concert mit Hanover und andern benachbahrten Hoffen zu machen ist, wird wohl einiges Nachdenken erfordern. Die Expedition folget hiebey wieder zurücke.

Es fehlet uns auch an Leüte etwasz gegen Hammburg thätliches anzufangen von der Landseite, den es liegen in Glückstad und Rensburg nur 2 Regimenter Infanterie; wen die weggenommen sind, womit besetzt man den diese Festungen wieder? Zudehm fehlen diesen Regimentern Zelten, Rustwagens und dergleichen Feldrequisita; das kan zwahr alles vor Geld wohl angeschaffet werden, aber es hört doch Zeit dazu. 2 Regimenter Cavallerie sind in Holstein gantz auf einen completen Fusz, dies ist die gantze Force, so wir in Holstein haben. Gegen Hammburg währe es endlich wohl genung, wen sich sonst niemand in das Spiel melirte. Die Streitigkeiten in Corsör betreffend Burgerm[eister] und Bentzen aprobiren wir völlig seine Gedancken, und kan Er es versuchen, ob es zum Vergleich zu bringen ist. Ich hoffe, dasz Er nun völlig frey vom Fieber ist.

33.

1735, 10. Aug. (ib.). Es thut mir leyd, dasz ich Ihm seine Bitte nicht acordiren kan dieses Mahl, wie ich gerne wolte. Des seeligen Cammerjuncker Bibaus Platz habe an meinen Cammerpagen von der Lühe gegeben. Sein Bruder[2]) wird auch noch wohl welche Cammerjunckers vor sich haben, deren Bestallung älter sind; doch kan solches nicht vor gewisz sagen.

34.

1735, 18. Aug. (ib.). Der Prediger Thestrup werden wir nicht hören können für (ɔ: vor) künftigen Sontag

---

[1]) Se Holm, S. 86 f. [2]) Georg Frederik Holstein.

8 Tage Nachmittag, welches Er ihm andeüten wird; den künftigen Sontag ist schon ein anderer bestelt.

Das Gratialbuch folget hiermit wieder zurück; Er wird daraus ersehen, was wir auf den Dienst von Amack resolvirt haben[1]).

Die Sache wegen der Schule von Christiania folget auch hiebey zurücke; Er wird sehn, was unser Wille ist. Die Schrift von dem Prediger Lauritz Brøndlund[2]) haben wir gelesen und viel guhtes darin gefunden; wan Er es dem Etatsrath Schröder und Pastor Blume doch auch wiese, und dass man ihre Gedancken darüber hörete; doch muss des Mannes Nahmen wohl verschwiegen bleiben.

35.

1735, 31. Aug. (ib.). Dasz mit der Gräfin Bluhmen nichts anzufangen, haben wir ausz Seinem Schreiben ersehen. Sie soutenirt den Character ihres Sex[3]) admirabel.

Wegen die Verordnung vom höchsten Gericht, und was er sonst noch mehr uns vor zu stellen hat, hoffen wir Ihm am Freytag Nachmittag, wen Leuenöhr expedirt ist, zu sprechen.

36.

1735, 6. Sept. (ib.). Wir aprobiren in allen Stücken sein Sentiment wegen die Leüte, welche am Sontag sollen in die Pforte eingelassen werden. Und wird es darnach in allen Stücken verhalten.

37.

1735, 8. Sept. (ib.). Wir senden Ihm hiemit zu, was uns der Oberjägermeister Gramm auf unsern expressen

---

1) Se Kirkehist. Saml. 4. R. I, 663 f.

2) M. Laur. Brøndlund var s. A. bleven 2den res. Kap. ved Trinitatis Kirke i Kbhvn.

3) Kjøn. Geheimeraad Otto Blomes Frue, Charlotte Amalie Friis, fhv. Grevinde Oertz.

Befehl eingegeben wegen einer Patrolle auf den Königsweg üm selben für allen Miszbrauch von Fuhren zu befreyen. Er wird wohl eine solche Order projectiren lassen und selbige zu unser ferneren Aprobation einschicken.

Wegen das höchste Gericht, was er uns gegeben, folget hiebey zurücke, und haben wir dabey angemerckt, was wir zu erinnern nöthig gefunden.

38.

1735, 10. Sept. (ib.). Das hierbey folgenden Memorial ist von Lauterup[1]) und musz wohl zum Stiftsambtmann zur Erklährung geschickt werden; den sonst nicht wohl darauf zu resolviren ist.

Die Papieren von die Gräfin Oertz folgen hiebey zurücke wie auch das Memorial von Immanuel Grot. Sein Gesuch ist etwas grosz, wir wollen ihm wohl 100 Rthl. schencken, aber zu einer Pension können wir uns nicht verstehen, es sey dan, dasz er uns würckliche Dienste leisten könne, welches Er ihm kunt thun wird. Die Expedition, welche die Gräfin Oertz verlanget hat, und welche wir befohlen haben, dasz sie könte aufgesetzt werden, wird Er uns lieber herausz schicken, dasz Bluhm nicht darf dabey sein, wen wir es unterschreiben.

39.

1735, 13. Sept. (ib.). Den Brief von John[2]) senden wir Ihm hiemit zurücke, wie auch den von Revenklau. Behalten uns vor Donnerstag Nachmittag Ihm mundlich weiter darüber zu sprechen, wesfals Er üm 5 Uhr Nachmittag wird hier seyn. Die andern Sachen werden wir mit Zeit und Gelegenheit expediren.

[1]) Formodentlig Hans Chr. L., der var ansat ved Øresundstolden.
[2]) Se nedenfor under 25. Apr. 1736.

40.

1735, 22. Sept. (ib.). Wir haben gelesen das Promemoria, so Er uns für 8 Tagen gegeben, angehend die Justitz. Wir finden selbiges in den meisten Stücken recht guht, und wen Er es mit Geheimteraht Rosenkrantz durchgegangen, könte wohl nach beyder guht befinden die vonnötene Resolution genommen werden. Wir möchten doch gerne den Verfasser wissen.

41.

1735, 25. Sept. (ibid.). Graf Oertz und Gräfin Oertzen kan geantwortet werden wegen der Commission, so sie begehrt, dasz selbige ihnen nicht kan zugestanden werden, und dasz sie sollen Christlich und vernünftig mit einander leben, wie sie dazu durch Gottes Wort und dem letzteren höchsten Gerichts Spruch sind ermahnet worden. Den sie von einander zu separiren, hierzu können wir uns, nachdem wir die Sache weiter nachgedacht, nicht wohl entschliesen; den es ist noch kein Ehebruch da, und es heist auszdrücklich: was Gott zusammenfügt, soll der Mensch nicht scheiden. Es steht nichts davon in dem hiesigen Gesetze. Es möchte auch noch mehr Schande und Greüel darausz entstehn, wen Graf Oertz das Donum Continentiæ nicht hätte. Diesz ist, was wir von der Sache halten. Schreibe Er uns doch, was Er meint, was mit guthen Gewissen zu thun ist.

42.

1735, 30. Sept. (ib.). Wir schicken Ihm hiermit zu, was Er uns gegeben von Pastor Bluhm und Etatsrath Schröder wegen der Confirmation[1]). Wir haben solches gelesen, und finden es recht guht; nur ist der zweyte

---

[1]) Se Møller, Mmnemosyne IV, 233 ff. Koch, Christian VI, S. 190.

Punct, wo da steht, dass alle Kinder sollen confirmirt werden, welche in die allgemeinen Schulen gehn; daraus folget, dass die Kinder, so nicht in die allgemeinen Schulen gehn, nicht confirmirt werden. Nun aber sind viele Leüte, welche ihre Kinder wohl schwerlich in die allgemeinen Schulen schicken werden; dieser ihre Kinder sollen den also nicht confirmirt werden, welches so wohl nicht wird angehn; den deücht uns, dass es nicht aus dem Wege währe, wen man den Bischof auch noch erst darüber hörte, ehe es expedirt wird[1]. — Wegen der Eyde haben wir heute ein Wort im Conseil fallen lassen. Gewiss ist es, dass ein groszer Missbrauch mit denselben hier im Lande vorgeht. Geheimteraht Rosenkrantz wolte es nicht zustehn; wen Er doch darauf auch dencken wolte, wie diesem Übel abzuhelffen währe.

43.

1735, 2. Oct. (ib.). Sein Schreiben vom 1ten dieses haben wir heüte nach der Vormittagspredigt wohl erhalten. Hat Er Zeit, so sehen wir gerne, wen Er Mitwochen Nachmittag was zeitig, so um 5 Uhr, konte hier seyn, da wir eins und anders mundlich mit Ihm reden wolten.

44.

1735, 6. Novbr. (Friederichsberg). Der Etatsraht Schröder[2] ist gestern bey uns gewesen und hat uns gebethen, dass ihm seyn Eyd, den er, wie er währe Etatsraht geworden, abgelegt hat, möchte zurück gegeben werden. Er macht sich selbiger ein Gewissen über diesen Eyd. Da wir nun ohne das von seiner Treüe genugsahm

---

[1] Biskop Worms Betænkning findes aftrykt hos J. Møller, a. Skr. IV, 236 f.

[2] Kongens forhenværende Lærer, en Mand, hvis dybe Religiøsitet var forbunden med en ængstelig Skrupulositet. Jvfr. Holm, S. 631 f.

versichert sind, als wird Er Sorge tragen, dass ihm sein Eyd aus der Cancelley zurück geliefert werde.

45.

1735, 12. Nov. (ib.). Über beykommende Vorstellung vom Bergambtmann Schubahrt verlangen wir Seyn Bedenken, ob Er meint, dasz etwas contrair denen Gesetzen darin ist.

46.

1735, 17. Nov. (ib.). Der Nahme der Person, welche auz des Cammerdiener Linck Sterbbude was haben soll, ist bey dem Schloszpræsidenten zu erfragen. Kan Er also den Nahmen in der Order mann inschreiben lassen und ihm selbige hernach abfolgen lassen, wen die Pipenbringen es verlanget. Dasz der Bischof wegen die Catecheten nun endlich seine Gedancken eröfnet, ist uns lieb zu hören. Desgleichen wegen der Confirmation. Er[1]) kan uns allezeit zu sprechen kriegen, wen er will.

47.

1735, 4. Dec. (ib.). Wir verlangen zu wissen, ob nicht unter den Sachen, so wir Ihm letzt zugesandt haben, das Project vom Traurreglement vielleicht von Ungefehr mit untergekommen ist.

48.

1735, 7. Dec. (ib.). Hiermit senden wir Ihm zu die Inquisitioncommission ihr gehaltenes Protocoll samt Relation, wie sie vermeinen, dasz es mit den in Kongsberg befundenen Dieben soll verhalten werden. Und wen die Cancelley nichts weiteres dabey zu erinnern hat, so kan

---

[1]) Det er vel Biskop Worm. der menes.

die Expedition nur nach der Commissarien Bedenken aufgesetzt werden. Was die Inquisitioncommission betrift, haben wir Ihm heüte Morgen schon unsere Gedancken überzugeschickt.

49.

1735, 8. Dec. (ib.). Obgleich das Commissorium die Dieberey zu Kongsberg zu untersuchen von der Cammer expediret ist, so jedennoch weil es eine Justitzsache ist, finden wir, dasz es mehr zur Cancelley als Cammer gehört; wollen also, dasz es soll von der Cancelley fürgetragen werden. Der Bergambtmann Schubahrt ist hieraussen; kan aber kommen, wenn Er ihn verlanget.

Der liebe Gott lasse die Sache wegen die Catecheten auch zu seinen Ehren gereichen, und gebe, dass Er, der Conferentzraht[1]) Schröder und Pastor Bluhm etwas guhtes ausfinden mögen[2]).

Wir sende Ihm auch 2 Missions Briefe zu von die Missionarien, welche Sie im Missions Collegio alle zeit zu bewahren pflegen.

50.

1735, 15. Dcbr. (ib.). Es wird uns gantz lieb sein, morgen die Sache wegen der Confirmation zur expedition zu sehn. Was das Hände-auflegen betrift, sind unsere Gedancken noch dieselben, dass solches könne ausgelassen werden, da es ja dennoch einem jeden Prediger frey steht es zu thun und zu lassen, wie er solches nöhtig und nützlich findet; es aber zu befehlen halten wir um so

---

[1]) Først havde Kongen af gammel Vane skrevet: Etatsraht. J. W. Schröder var nylig bleven Konferensraad.

[2]) Denne Sag, Ansættelse af uordinerede Kateketer ved de kjøbenhavnske Sognekirker og siden ved Kirkerne i Stiftsstæderne og andensteds, optog Kongen meget.

viel bedencklicher zu seyn, weil es ein Gebrauch mit dem Hände-auflegen ist, welcher wohl hauptsachlich aus dem Pabstthum seinen Uhrsprung hat. Bestehet aber Hr. Bluhm darauf, das es endlich sein soll, so stehen wir es auch zu, wie wohl es andern Predigern anstöszig seyn kan.

51.

1735, 16. Dec. (ib.). Das Scriptum von Herr Bluhm[1] haben wir gelesen und haben weiter nichts dagegen. Können also die Hände wohl aufgelegt werden.

Wegen Revenklau dasz er hierheer kombt, und dasz Bille das Stift wieder kriegt, habe nachgedacht; das könnte Er wohl, wen Er es dienlich findet, Geheimreraht Rosenkrantz in Vertrauen sagen.

52.

1735, 22. Dec. (ib.). Was wir Ihm heüte gesagt haben von dem Capital, so wir gedencken auf zu nehmen, wird Er wohl thun noch nicht mit Graf Revenklau von zu sprechen: den wir wissen noch nicht, ob wir dieses Geld nicht in Holland bekommen; inzwischen kan Er wohl, wie Er gesagt, sich bey seinen Bruder erkundigen, ob Er sein Geld auf Zinsen und einer gewissen Hypothec auszthun wolle, ohne doch ihm zu nennen, dasz es für uns ist.

Ved Slutningen af Brevene fra Aaret 1735 har Holstein ladet indhæfte nogle egenhændige Optegnelser af Kongen angaaende Behandlingen af en Del Arkivsager, hvoraf følgende Prøve her kan meddeles.

[No.] 5.

Henhører i det danske Cancelly.

---

[1]) Det er trykt (i Oversættelse) hos J. Møller, Mnemosyne IV, 254 ff. 263. Jvfr. Kirkehist. Saml. 4. R. III, 545.

[No.] 6.

1. 2. Nach der Rente Cammer.

[No.] 7.

1. 2. Pour le feu.

[No.] 8.

Til det nüe Oeconomie Collegium.

No. 12.

1. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Er vel best at kaste i Ilden.

2. 1. 2. henhører til General Landets Oeconomie og Commertz Collegium. 3. kastis i Ilden. 4. henhører til Oeconomie og Commertz Collegium.

3. kastis i Ilden.

4. til Krigs Cancelliet til Land.

5. til Oeconomie og Commertz Collegium.

No. 13.

1. henhører til Landkrigs Cancelliet.

2. 1. 2. 3. 4. til Oeconomie og Commertz Collegium.

3. 1. 2. 3. til Land Etatens Krigs Cancellie.

4. til Oeconomie og Commerc[e] Collegium.

5. til det tüdske Cancellie.

6. kastis i Ilden.

7. 8. forevises os.

No. 14.

1. 1. 2. 3. kastis i Ilden. 4. forrevises os.

2. giemmis i det danske Cancellie.

No. 16.

1. 1. 2. 3. 4. forbrennis. 5. til Landets Oeconomie og Commertz Collegium.

2. 1. 2 3. kastis i Ilden.

3. i Ilden.

4. 1. 2. forbliver i det danske Cancellie.

4. 1. 2. leveris til Marskalken.
6. kastis i Ilden.
7. desligeste.
8. kastis i Ilden.

No. 17.

1. 2. 3. 4. 5. kastis i Ilden.

No. 19.

1. 2. og 3. og 4. til Rentecammeret.

No. 22.

1. til Rentecammeret.
2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. henhører til Oeconomie og Commertz Collegium.

No. 24.

1. 2. 3. 4. giemmis i det danske Cancellie.

No. 25.

1. 2. 3. til Rente Cammeret.

No. 26.

1. 2. giemmis i det danske Cancellie.

53.

1736, 5. Jan. (Friederichsberg). Dem Conferentzraht Schröder haben wir gestern ausz eigenen Mouvement die Post-Freyheit für seine Briefe gegeben, welches durch eine Order dem Postambt wird müssen (ausz der Cancelley) kund gethan werden. Den Priester auf Amac betreffend, worvon wir Ihm am Montage gesprochen, wird wohl nöhtig thun, dasz der Dienst zwischen dem dänischen und deutschen getheilet wird, was die Revenuen angeht, so dass ein jeder ungefehr gleich viel bekombt.

54.

1736, 5. Jan. (ib.). Was den Amacker Predigerdienst betrift, aprobiren wir Seinen Vorschlag in allen Stücken.

Das Project zum introitu der gedruckten Verordnung wegen der Confirmation aprobiren wir gleichfals. Das andere folget alles unterschrieben hiebey zurücke.

55.

1736, 11. Jan. (ib.). Hierbey senden wir Ihm zu das Memorial von Holck. Er macht viele Conditiones, so dasz wir glauben, es wird wohl best seyn ihm zu lassen, wo er nun ist.

Der Geheimteraht Gersdorf als Stiftambtmann hat uns die Beylage von ihm und den Bischoff übergeben. Er wird wohl wissen, was weiter damit anzufangen ist.

56.

1736, 15. Jan. (ib.). Dass des Bischoff Herslebs Relations mit seiner eigenen Hand geschrieben Ihm die Augen geschwächt, thut uns leid. Es ist zu beklagen, dass dieser Mann so gahr undeütlich schreibet.

57.

1736, 22. Febr. (ib.). Die beyden hierbey angeschlossene Memorials von beyde Geheimterähte Plessen überschicke Ihm hiermit. Wir möchten gern seine Gedancken wissen, ob er nicht meinet, dasz es anginge, dasz man ihnen die Pensions wegnähme, weil, wie es scheinet, sie ihr Brod, ohne dafür zu arbeiten, essen wollen, und solche unnütze Kostgänger uns sehr beschwerlig fallen[1]).

58.

1736, 24. Febr. (ib.). Der Etatsrath Tott bittet üm Befreyung nicht alle Tage im Hochstengericht zu sitzen,

[1]) Jvfr. Holm, Danm.-Norges Hist. u. Kr. VI, S. 286.

weil er ümmer mit dem Oeconomie- und Commertz-collegium beschäftiget ist[1]. Wir wollen in Consideration dessen ihm seine Bitte acordiren, doch dasz er im Hochstengerichte sitzen soll, so oft es unser anderweitige Dienste erlauben. Wie es mit die beyden Plessen gehen wird, musz die Zeit lehren. Ihr guhter Freund[2] wahr heüte sehr betrübt über die Commission, welche wir ihm gaben. Wen Er was weiteres gehört hat von der Sache, so lass Er es uns wissen.

59.

1736, 25. Febr. (ib.). Hierbey überschicken wir Ihm das letztere Memorial von Ludwig Pless, welches wir den Augenblick erst bekommen. Was ist hierbey nun wohl anzufangen?

60.

1736, 28. Febr. (ib.). Der Geheimteraht Ludwig Pless ist heüte durch ein Memorial bey uns eingekommen und begehret von dem Höchstengerichte dispensirt zu werden, wofür er seine Pension offerirt, doch sich auszbittet, dasz wir seinen eltsten Sohn 2000 Rdl. von seiner Pension zulegen mögen.

Von dem Höchstengericht wollen wir ihm also dispensiren, die Pension gantz zu uns nehmen, den Sohn aber vor der Hand nichts geben, bisz er erst Meriten erlangt. Wird Er also eine Dispensationsorder für Ludwig Pless, gleich wie wir gestern für Charll Pless befohlen haben, in der Cancelley aufsetzen lassen. Es stehen viele Unwahrheiten in Ludwig Pless seinem Memorial, aber das wollen wir für jetzo mit Stillschweigen übergehen.

---

[1]) Otto Thott var bleven Medlem af Økonomi- og Kommercekollegiet ved dets Oprettelse 5. Dcbr. 1735.

[2]) Geheimeraad Iver Rosenkrantz.

61.

1736, 4. Märtz (ib.). Wir communiciren Ihm hiemit einen Vorschlag den Miszbrauch des Nahmen Gottes abzuschaffen; dieses wird wohl müssen dem Hoyer, Bang und Bartholin communicirt werden, welche ohne das die Eyde examiniren sollen, um zu sehn, wie sie es finden werden.

62.

1736, 10. Märtz (ib.). Hiermit übersenden wir Ihm welche der fürnehmsten Irrthümer, so man die Leüte vom Graff Sinzendorff Schuld gibt. Wen Er es für guht findet, können solche an Conradi[1]) hinaus gesandt werden, dasz er die Herrenhuter, welche in Holstein sind, darnach examinirt.

63.

1736, 15. Mertz (ib.). Beykommendes Memorial ist von dem Prediger Zwergius in Slangerub. Er stelt vor, wie er wünschet eine dänsche Schule daselbst zu haben. Wie weit sein Vorschlag angeht, wird Er wohl weiter examiniren, und uns Seine Gedancken hierüber eröfnen. Die Sache komt uns überhaupt sehr guht und nützlich vor.

64.

1736, 15. Mertz (ib.). Wegen der Leüte aus Jütland, welche in Nüburg ankommen sind[2]), bin ich völlig seiner Meinung, dass es best ist, sie nach Wiburg, wo sie hingehören, zurück zu schicken, und daselbst eine Commission, bestehend aus den Bischof [und] Stiftsambtman, anzuordnen, welche diese Leüte examiniren können, an uns ihren Bericht abstatten, und hernach Urtheil absprechen sollen. doch dieses Urthel erst an uns zu Aprobation einschicken

---

[1]) Generalsuperintendent i Slesvig og Holsten.

[2]) Brødrene Støtterup.

sollen. Braucht sich also wohl nicht die Sache weiter zu referiren im Conseil.

Wegen der Slangeruper Schule währe wohl guht, wen es bald könte angefangen werden, und nicht warten dürfte auf die lange Commission wegen der anderen Schulen; und solte dieses hernach nicht mit der übrigen Einrichtung überein kommen, so kan man ja darnach es allezeit noch verbessern.

65.

1736, 17. Mertz (Friederichsberg). Das Bedencken von dem Bischoff wegen der Catecheten haben wir gelesen, und schicken selbiges hiemit wieder zu rücke. Es wird wohl guht sein, wen Er es an Bluhm und Schröder communicirte, und diese beyde uns den weiter vorstelleten, was sie meinen, dass den weiter anzufangen ist. Wen Er Zeit hat, so komme Er diesen Nachmittag so um 5 oder 6 Uhr heraus.

1736, 17. Mertz (ib.) Der Pastor Bluhm ist heute bey uns gewesen und verbittet sehr, dass der Capellan Bredenburg nicht möge nach Ripen kommen, weil er meint, weil da viele guhte Bewegungen sind so wohl unter Lehrern als Zuhörern, welches aber leicht könte gestöret werden, wen ein so groszer Ketzermacher[1]) dahin kähme, als Bredenburg ist, auch der Bischoff Anckersen selber ein Feind alles guhten ist. Wir haben ihm gesagt, er möchte zu Ihm fahren und Ihm sagen, dasz, fals es noch Zeit währe, wir die Vocation wolten aus setzen. Welches er wohl schon wird ausgerichtet haben. Geht es also noch an, dasz Breidenburg noch nichts weisz, so kan er bleiben, wo er ist, biss weiter, und nach Ripen kan ein anderer rechtschaffener Probst hin kommen[2]).

[1]) Anders Bredenberg havde været Aktor i Sagen mod Pet. Nic. Holst.

[2]) Broder Brorson, hidtil Præst i Medolden, blev Stiftsprovst i Ribe.

66.

1736, 30. Mertz (ib.). Sein Schreiben vom 27ten Mertz haben wir, weil wir unsere Devotion gehabt, unmöglich ehe den heute beantworten konnen. Die 2 Expeditiones aber haben wir gleich unterschrieben und Ihm zurück gesandt. — —

67.

1736, 11. April (ib.). Die Tabelle wegen das Testimonium für die Studenten [1]) folget hiebey zurücke. Wir finden selbiges recht guht, währe aber doch wohl noch vielleicht guht, dass vom Conferentzraht Schröder und Pastor Bluhm solches noch erst durchgegangen würde, um ihre Gedancken auch erst darüber zu hören. Es hört freylich wohl eine geraume Zeit dazu, biss eine solche gantz verdorbene Sache wie die hiesige Geistlichkeit ist, in besserem Stande gebracht wird; doch muss man das seinige thun, so wird Gott seinen Seegen geben.

68.

1736, 16. April (ib.). Das Buch vom Bischoff folget hiemit wieder zurücke. Wir haben solches gelesen, es ist wohl ein und anderes darin, so besser gewesen währe aus zu lassen. Lass Er es doch Schröder und Bluhm sehen, damit sie ihr Sentiment darüber sagen können. Die Schrift vom Probst von Wiburg [2]) schicken wir Ihm auch zu; wir haben nicht Zeit gehabt selbige zu lesen.

69.

1736, 25. April (ib.). Den Brief von John an Ihm haben wir gelesen; es ist selbiger wegen seines Einhalts

[1]) Se Koch, Chr. VI's Historie, S. 188 f.
[2]) Tychonius. Baade dennes og Biskop Worms Skrift angik Konfirmationen. (Helveg, D. danske Kirkes Hist. e. R. 1. Udg. II, 70 f.).

recht couriös. Wir übersenden selbigen hiemit wieder zurücke.

Vedlagt findes et langt fransk Brev fra C. A. v. Johnn til Holstein, dat. Londres $\frac{26\ \text{Mars}}{6\ \text{Avril}}$ 1736, af følgende Indhold: Med det første kunne vi vente den fremtidige Prinsesse af Wales, men hendes Stilling ved Hoffet og hendes fremtidige Gemals Karakter er ikke en saadan, at han (v. Johnn) kan være meget bedrøvet over, at vor kjære Prinsesse har maattet vige Pladsen for Prinsessen af Sachsen-Gotha, endskjønt det kunde være ubehageligt for ham at have været uheldig i en saa vigtig Sag. Kongen af Storbrittanien havde hele Tiden været stemt for vor Prinsesse, indtil han tilsidst ved Dronningens Indflydelse havde ladet sig stemme gunstig for Prinsessen af Sachsen-Gotha, under Indtryk af foregivne Forandringer i vor Prinsesses Sind og Person. — Denne Efterretning var ikke kommen fra Hr. Titley[1], som altid havde udtalt sig til vor Prinsesses Fordel. Først i det nye Aar havde Kongen givet sit Samtykke til Prinsen af Wales' Giftermaal med Prinsessen af Sachsen-Gotha, og man havde først ladet ham underhandle med Gothahoffet for at faa Kongen af Preussen til at tale; og det vilde sandsynlig være blevet derved, hvis Krigen havde vedvaret. Men da Freden var sikret, havde Dronningen faaet en Sammenkomst i Stand mellem Kongen og Prinsessen af Sachsen-Gotha, idet denne sidste havde begivet sig inkognito til Herrenhausen og der talt med Kongen i Nærværelse af Fru von Bülow og Hr. Münchhausen. Samtidig havde v. Johnn og den preussiske Gesandt spaseret i Haven og set Prinsessen, men troet, at det var Fru Wallmoth, da hendes Figur lignede dennes. Dette skete om Morgenen mellem 9 og 10 i Begyndelsen af Oktober Maaned. Man begyndte at fortælle, at Prinsessen af Sachsen-Gotha havde været inkognito i Herrenhausen, men v. Johnn vilde ikke tro det. Selv nu kunde han næppe tro det, skjønt Sagen var aabenbar. Dronningen havde ved denne Sammenkomst vundet Kongen for Partiet, som dog kun var sikret ved Freden. Næst efter vor

[1]) Engelsk Gesandt i Kjøbenhavn.

Prinsesse havde Kongen været mest stemt for Prinsessen af Hessen-Cassel. Dette meddeltes til Holstein, for at han kunde benytte det efter Skjøn. Hvilke Grunde Dronningen havde haft til at holde saa stærkt paa Prinsessen af Sachsen-Gotha, vidste han ikke. Prinsen af Wales havde været passiv, da han ikke kunde faa Prinsessen af Preussen. Ministeren havde under Krigen troet, at det var absolut nødvendigt at gifte Prinsen af Wales ind i det preussiske Hus, og efter Freden havde han ikke let givet efter for Dronningen.

70.

1736, 28. April (ib.) Wir dancken Ihm für die gegebene guhte Nachricht, dasz die Convention mit die Hamburger glücklich geschlossen. Wir haben die Convention bald darauf bekommen. Gott sey gelobet, dasz diese verdrieszliche Sache doch endlich einmahl glücklich zu Ende gebracht ist. Der liebe Gott hat es gethan, und nicht wir. Er hat auch mit seinen guhten Rath uns geholffen.

71.

1736, 26. Maj[1]). (Gottorf). Hiermit übersenden wir Ihm die Texte; wir haben 4 derselben für das Jubileum aus gesucht und in margine mit einen Creutz bezeichnet. Des Bischoff Worms Gedancken wegen der Tabellen haben wir examinirt; er hat viel unnützes, viel guhtes, aber unter demselbeu vieles, so nicht zu dieser Materie gehört. Wir sind mit Ihm von einerley Gedancken, wie Er selbige bey gezeichnet hat.

72.

1736, 25. Juli (Rohtschild). Der barmhertzige Gott hat uns endlich bis hieheer gesund und wohl geholffen[2]).

---

[1]) Den 18. Maj 1736 var Holstein ikke tilstede ved Direktionsmødet i Waisenhuset (hvor han ellers næsten aldrig savnedes), paa Grund af at han var med Kongen paa en Rejse i Holsten.

[2]) Under sit Ophold i Hertugdømmerne havde Kongen været meget

Das Gebeht zum Jubileo folget hiemit zurücke. Wir finden selbiges recht wohl verfasset, und kan nur so gedruckt werden. Weil die Frauen Kirche noch unter Bau steht, so könte für uns wohl ein verschlossener Stuhl gemacht werden, in welchen man von aussen könte hinein kommen [und] Feur darin haben; die Bekostung soll auf unser Rechnung gehn; doch wolten wir gerne erst Dessein haben, wie dieser Stuhl soll gemacht werden.

73.

1736, 26. Juli (Friedensbourg). Wegen Stötterup und Bestellung der Catecheten wird es wohl best sein, dass erst Schröder und Blum ihre Sentiments gehöret werden, und Er den mahls aparte davon referirt, und nicht im Conseil, wen es Ihm gelegen felt.

74.

1736, 15. August (ib.). Der Klöcker bey Nicolay Kirche soll gestorben sein; da ist nun der Pastor Morsin[1]) bey uns eingekommen mit seinem Vorschlag, und auch der Herr Blum. Sie vermeinen alle beyde, dass hier durch eine guhte Gelegenheit währe Catecheten bey der Kirche zu kriegen. Der Dienst soll 1500 Rthl. importiren. Wen dem so währe, konte wohl 3 Catecheten davon gehalten werden; doch dass der eine Klöckers Dienste dabey verrichtete. Es wird also höchst nöthig thun, dass Er in unsern Nahmen die Patroni von der Kirchen wissen lasse, sie möchten sich mit Besetzung dieses Dienstes nicht

syg (H. L. Møller. Kong Kristian VI, S. 128). Den 3. Juli 1736 skrev J. L. Holstein fra Altona til Biskop Worm, Konferensraad Schrøder og Hofpræst Bluhme, at der skulde ske Takkebøn i Kirkerne for Kongens Helbredelse. (Oversekretærens Brevbog).

[1]) Den ovf. S. 205 nævnte M. Hans Mossin, der 28. Apr. 1736 fra Trinitatis Kirke var befordret til Nicolai Kirke.

übereilen, sondern uns erst solche Leüte vorschlagen, die zugleich Catecheten sein können. — Die Prediger von der reformirten Kirche haben beyfolgendes Memorial übergeben (doch auf unsern expressen Befehl); sie begehren darin Explication über den 14ten Articul ihrer Privilegien (der Geheimteraht Lerche und Bischof Worm als ihre Vorsteher machen ihnen gewisse Dinge streitig, weszfals sie nicht gerne wollen, dass es zu dehrer connoissence kommen möge, dass sie dieses Memorial eingegeben haben; den sie wollen sie nicht gerne für den Kopf stossen, weil sie doch übrigens mit ihnen zufrieden sind). Dieser 14 Articul is bey letzter Confirmation aus gelassen worden. Er betrift, wen Reformirten und Lutheraner sich freyen, wegen die Kinder, in welcher Religion selbe sollen erzogen werden, und wer sie tauffen soll. Eben so wegen der Copulationen. Er wird die Sache für sich wohl überlegen, und hernach uns Seine Gedancken darüber eröfnen bey dem ersten; ist aber periculum in mora.

75.

1736, 19. August (ib.). Wir verlangen zu wissen, wem Er meint, der oder die, weil es wohl verschiedene sein müssen, die die Sachen wegen der Schulen untersuchen und an uns berichten können. — Des Hofpredigers Pontoppidan und Pastor Rohn Bedencken[1]) können wohl

[1]) Under 9. Maj 1736 havde Hofprædikant E. Pontoppidan faaet Brev fra Holstein om i Forening med en af ham selv udvalgt Præst at forhandle med de Separatister, der havde deres Tilhold i den af den tidligere Økonom ved Waisenhuset J. P. Piper kjøbte Gaard i Ny Amager ved Frederiksberg, for om muligt at bringe dem til Fornuft. (Oversekretærens Brevbog). Men trods megen anvendt Flid lykkedes det ikke Pontoppidan og Præsten Rohn ved Petri Kirke at udrette noget (Tidsskr. for Kirke og Theologie, udg. af J. Møller IV, 169 f). Under 9 Aug. 1736 afgav de deres Betænkning.

am füglichsten durch Hr. Blum und Conferentzraht Schröder examinirt werden.

I den af Schröder og Bluhme under 17. Sept. 1736 afgivne Betænkning hedder det: »Ob nun zwahr sowohl der Separatismus selbst als alle obenangeführte Religions-Irthümer mit Gottes Wort streiten, und den armen Seelen höchst schädlich sind, so können wir doch des wegen nicht rahten, dasz sie sogleich aus dem Lande gewiesen oder sonst mit einer besondern Strafe beleget werden, sondern sind der Meynung, dasz sie annoch auf einige Zeit in Liebe und Sanfftmuth müssen und können geduldet und getragen werden, und solches in Ansehung der XI Gründe, welche Herr Pontoppidan und Herr Rohn in ihrem Schreiben an Ihro Excell. den Herrn Geheimten Raht von Holstein angeführet, welche von ihrem stillen Wesen, Entfernung von aller Verführung anderer Seelen, Zuneigung sich eines bessern belehren zu lassen zeugen und Hoffnung zu ihrer Herumhohlung geben«. (Rigsarkivet).

76.

1736, 28. August (ib.). Wir haben vergessen letz, wie Er hieraussen war, Ihm beyfolgende 2 Nachrichten zu geben von dem Verhalten eines Predigers in Suenborg in Fühnen, welches wohl meritirt, dass es dem Bischoff über Fühnen Stift zugesandt wird, dass er die Sache aufs genaueste examinire und dem Mann sein Urtheil spreche nach denen Gesetzen. Die Execution soll aber biss auf unser weitere Aprobation beruhen. Den verhält es sich so, kan der Mann unmöglich im Amte bleiben[1]). Wir haben den Mann selber dahin gesetzt; taugt er aber nicht, so wollen wir der erste sein, der ihm straffet.

Wegen der reformirten wollen wir, dass, wen sie keine

---

1) Præsten Christian Frederik Warde ved Nicolai Kirke i Svenborg blev dog først endelig afsat 1740.

Convention unter sich machen, die Söhne von des Vattern, und die Töchter von der Mutter Religion sein sollen.

Die Nachricht von dem Verhalten des Prediger Warde in Suenburg wird dem Bischoff nur blosz zu seiner Wissenschaft communicirt; Er wird es aber doch so machen, dass die Leüte, welche es auf Verlangen geschrieben haben, nicht darüber in Verdruss kommen.

77.

1736, 1. September (ib.). Die Ordres folgen hiemit unterschrieben zurücke, und hat Er selbige in allen recht wohl abfassen lassen. Die Order wegen die reformirten wird solcher gestalt, wie Er beygeschrieben, gantz guht werden. — — Dass die Sache wegen die lateinische Schulen wieder ist von neüen rege gemacht worden, ist guht und höchst nöthig gewesen. Des Bischoffs Vorschlag wegen Glumsæi[1]) halten wir den 2ten auch für den besten.

Es verlanget uns zu sehen, was die Prediger von der Garnison Kirche für Vorschläge thun werden. Seinen Vorschlag wegen der Censur finden wir in allen Stücken guht, und währe guht, dass solches exequirt würde, ehe Pontoppidan mit dem Cathechismus und Gesangbuch fertig währe[2]).

78.

1736, 27. September (ib.). Wir schicken Ihm hiemit das Scriptum von Geheimteraht Rosenkrantz und übrigen

[1]) Niels Hansen Glumsøe var Præst i Brønshøj, Rødovre og Ny Hollænderby (Frederiksberg). Da han døde 1736, blev det sidste Sogn skilt fra og forenet med Hvidovre. Jvfr. Kongens Brev af 6. Okt. 36 til Bluhme (Møller, Mnemos. IV, 384).

[2]) Nemlig for at der ikke skulde lægges disse Bøger Hindringer i Vejen af den hidtidige akademiske Censur. Den ny Forordning udkom den 7. Sept. 1736 (Koch, Christian VI, S. 202). Pontoppidans Forklaring til Katekismus udkom 1737, hans Salmebog 1740.

Committirten; wir verlangen Seine Gedancken darüber zu wissen, und ob Er nicht guht findet, dass es noch durch andere und in solchen Sachen mehr erfahrne Leüte durchgegangen werde. Es scheinet fast, als solte das wahre, thätige Christenthum das letzte werden in den Schulen, in dem der Catechismus unter den Aufsatz der Bücher, welche in den Schulen sollen gebraucht werden, das letzte ist.

79.

1736, 28. Sept. (Friedensbourg). Wir haben uns letzt versehen und den Prediger von Anholt, Ancher Suendstrup, die Propstey in Aarhusen gegeben; wir wollen aber, dass ein ander Prediger, Hygum, diesen Dienst haben sol, und kan der von Anholt hernach den Dienst von Hygum haben[1]).

80.

1736, 1. Oct. (ib.). Wir senden Ihm hiemit folgende Papieren, welche Er ausgegeben, zu; als erst von Stiftsambtman Gersdorf wegen Dürhof. Mit diesen wird es wohl müssen verhalten werden wie mit Dannefær[2]). Der Dürhof hat dem Magistrat in Corsor etwas trotzig geantwortet. Zweytens die Bedencken von die beyden Garni-

[1]) Dette Brev er et snurrigt Exempel paa de hovedkuls Befordringer i Christian VI's Tid. Ancher Svendstrup var for faa Maaneder siden bleven Præst paa Anholt. Ped. Hygom, der hidtil havde været Medtjener hos sin Fader i Hygum, blev 5. Okt. 1736 udnævnt til Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus (snart efter Biskop), og Svendstrup blev s. D. udnævnt til Medtjener med Succession i Hygum. — At det var Bluhme, som havde anbefalet Ped. Hygom, synes at fremgaa af Kongens Brev af 6. Okt. 1736 til Bluhme (J. Møller, Mnemos. IV, 384).

[2]) Matthias Dyrhoff og Jacob Dannefer havde tidligere været Informatorer i Waisenhuset, men vare 1734 blevne afsatte for separatistiske Meninger. (Kirkehist. Saml. 4. R. III, 76 ff.).

sons Predigers, Seckman und Grothausen, was bey ihren Gemeinen zu verbessern ist. Seckman seines ist nicht so guht wie Grothausen seines. Was mit beyden anzufangen ist, darüber verlangen wir seinen Raht. Es scheinet doch wohl, dass dabey etwas muss vorgenommen werden. Drittens wegen der Separatisten Piper, Brandt und Petersen; dieser ihre Sätze sind böse und platt gegen unsere Lehre. Wir wollen es aber damit verhalten haben, wie Hr. Blom und Schröder es vorgeschlagen haben; nur wäre die Frage, wer ihre Sätze wiederlegen soll durch eine Schrift; imgleichen welche Prediger zu diese Irrgeister gehen sollen. — — Die Presidenten Stelle in Copenhagen, welche vacant ist, wird von vielen gesucht werden; aber es schicken sich wohl nicht alle dazu. Liime währe nicht gantz ungeschickt dazu, wen er nicht dem Drunck ergeben währe und sich mit dem Schliesser in Christiania herum geschlagen hätte. Die Charge ist für ihm auch wohl zu vornehm. Hoyer währe sehr guht dazu, aber er kan als General Procureur uns nützlichere Dienste thun. Wir aber gedencken an dem Justitiario Braem, der währe recht guht damit abgefunden, so könte der General Procureur Bartolin Justitiarius werden, und Hoyer könte wieder General Procureur werden, und doch dabey bleiben, was er nun ist. Schreibe Er uns doch, was Er davon meint, ob sich diese Leüte wohl alle dazu schicken. Die andern Papieren, welche Er uns gegeben, werden mit nechsten folgen.

81.

1736, 2. Oct. (ib.). Der Magistrat in Corsör hat nur blosz von Dürhoff Erwehnung gethan, und nicht von Holst, wie Er solches bey weiterer Nachlesung gefunden hat. Wen es mit Dürhof wie mit Dannefær verhalten wird, so hat diese Sache wohl ihre Endschaft, und braucht sich

hierzu wohl keine schriftliche Order von uns selber aus der Cancelley.

Seckman und Grothausen Bedencken soll, wie Er angerahten hat, von die beyden Commandanten, dem Seeprobst Huid und Conferentzraht Schröder nachgesehen und völlig regulirt werden. Es währe sehr guth, wen Er auch dabey währe. — Bischoff Herlöf muss wohl die Schrift gegen die Separatisten aufsetzen, wesfals ihm die nöthige Order und Nachrichten zu ertheilen sind[1]).

Weil Er den Etatsraht Braem guht findet, so kan Er es ihm nur sagen, auch die Bestallungen aufsetzen lassen, dass Bram President wird von Copenhagen, Bartolin wieder Justitiarius in Bram seine Stelle, und Hoyer wieder General Procureur in Bartolin seine Stelle. Hoyer muss sich aber mit die ordinarie Gage behelffen. — —

Wir haben uns nicht besonnen, dass der Prediger Mossin erst soll vernommen werden, ob der vorgeschlagene Schurman zum Catecheten taugt; nun aber erinnern wir es uns wohl, und kan dabey verbleiben.

Graf Holst[2]) komt zu späte mit seinem Gesuch, in dem der Posten schon besetzt ist.

Bey dem Project wegen der lateinischen Schuhlen ist die Gottesfurcht und der Catechismus das letzte, welches doch billig das erste sein solte. Der Stiftsambtmann ist auch dabey vergessen worden, welcher doch die Inspection so guht darüber haben kan wie der Bischoff; den(!) so wird auch noch nöthig thun, dass das von Bischoff einmahl eingegebene Papier wieder hervorgesuchet werde, woraus Er zu ersehen, welche Schuhlen bleiben sollen

---

[1]) Under 5. Okt. 1736 fik Biskop Hersleb i Christiania Befaling om at forfatte et Skrift, der kunde bringe Separatisterne til Fornuft; men et saadant vides ikke at være udkommet (s. Kirkehist. Saml. 4. R. III, 95).

[2]) Formodentlig Grev Christian Ditlev Holstein.

oder nicht. Der Hoffprediger Pontoppidan kan dieses privatim durchgehen und seine Gedancken darüber eingeben. Herslof währe auch hiezu nicht unbequem; aber weil er so weit ab ist, würde das Werck viel Aufenthalt dadurch leyden. Der Justitzraht Hoyer kan es nach diesem auch durchgehen und seine Gedancken darüber eingeben. Also wird Er es mit dem fordersamsten an die beyde genandte schicken. Wegen Revision der Bücher, welche gedruckt sollen werden, währe wohl guht, dass es reglirt würde. Wird Er also wohl eine Order am Bischoff aufsetzen lassen, wie Er es letzt uns vorgeschlagen hat.

82.

1736, 4. Oct. (ib.). Das Project wegen der Attestationen der Studenten, haben wir solches noch einmahl durch gesehen. Wir finden das in türckischen Papier eingebundene recht guht und nichts dabey zu erinnern. Kan nur so an die beykommende expedirt werden.

83.

1736, 4. Oct. (ib.). Sein Schreiben habe heüte Morgen bekommen, welches der Stallmeister von der Lühe durch einen Expressen herausz geschickt hat. Die Orders folgen unterschrieben hiemit zurücke, und finden wir nichts hierbey zu erinnern. Generalleutnant Scheel wird stündlich hier erwartet. Hätte das Commissorium also gahr wohl an ihm mitgehen konnen. Es kan aber auch noch durch eine aparte Order an ihm geschehen. Wen Hoyer die Bestallung als Generalprocureur bekomt, wird nöhtig thun, dasz in der Bestallung eingeruckt werde, dasz er seine Charge nach der Instruction aufs genaueste beobachten soll. Der Etatsraht Bartholin wird wohl mit der ihm gegebenen Besoldung verliebt nehmen müssen, und hat es mit dem Conferentzrahts Character noch wohl

was Zeit. Dasz die Cantzelley nun wieder mit den Gagen etwas in Ordnung kömbt, ist uns lieb zu hören. Man hat diese Sache in vorigen Zeiten wohl mit Fleisz in solche Verwirrung gesetzt. Was ihm selber angeht, musz er noch ein wenig Geduld haben, da er, wen Geheimteraht Rosenkrantz abgeht, dobbelt wird erndten können. Der Kemmeter[1]) kan wohl fürs erste mit 200 Rdl. verlieb nehmen. Die Bestallung für den Poppe kan Er wohl in der dänschen Cancelley aufsetzen lassen.

84.

1736, 15. Oct. (ib.). Die Reformirten in Copenhagen bezeugen ein grosses Verlangen das Jubileum mit zu feyren, wie Er aus beyfolgenden Schreiben des frantzöschen Predigers Morier an dem Hoffprediger Pontoppidan ersehen wird[2]). Da wir nun hierin keine Bedencklichkeit finden, so kan wohl eine Order an die Vorsteher ergehen, dass sie auch das Jubileum feyren können.

85.

1736, 15. Oct. (ib.). Das Project wegen der Atestatis derer Studenten mag Er abfassen lassen, wie Er meint, dass es am besten ist, und am meisten nachgelebet werde, entweder als eine Verordnung oder als ein Rescript an beykommende.

Wir hoffen, dass Hoyer die General Procureur seine Charge besser verwalten wird wie seine Vorwesers, weil er eine Explication seiner Instruction verlanget. Ich hoffe, dass der vorige Justitiarius Braem und General Procureur Bartolin werden in ihre jetzige Bedienungen besser sein

---

[1]) Havde hidtil været Felt-Krigs-Kancellist.

[2]) Mourier's Brev til Pontoppidan, dat. Coppenh. le 10e d'Octobr. 1736, findes vedhæftet.

als in den vorigen. Dass Hoyer seine 200 rdl., die er vom Waisenhause bishero genossen, resignirt hat, ist von ihm zu loben, und zeigt, dass er kein interessirt Gemüht hat. Wir glauben, dass Hoyer dem Weisenhause viel nützlicher ist, als Mahling demselben gewesen ist. — Durch Bartolin wird unser Cassa vieles menagirt, und hat Er hierin unsere Erinnerung gefolget, dass Er auf der Menage gesehen hat als ein alter Cammeralist.

Das Project von Kemmeter habe ich noch nicht lesen können, weil gestern meine Devotion gehabt.

Bischoff Rami Erklährung wegen des Priester Warde habe gelesen; es scheinet, er will den Wolf nicht beissen.

Wen der Stadts Vogts Dienst in Apenrade ledig ist, so kan Mosheim selbigen wohl bekommen, und blieben dan 100 rthl. in der Cancelley noch übrig zur Distribution.

86.

1736, 18. Oct. (ib.). Der Stiftsambtmann Osten hat uns beyfolgende Zeichnungen und Überschläge von dem Captain Thura gegeben, alle den Bau und Einrichtung von Soroe betreffend. Er wird solches wohl, wie auch der Obersecretair Schulyn genauer durchsehn und sagen, was Sie dabey zu erinnern finden, weil wir Sie beyde zu Directeurs von diesem Wercke ernandt haben. Wenn Sie nichts dabey zu erinnern finden, so kan Er nur die Aprobation in der Cantcelley zu unser Unterschrift darauf setzen lassen. Den so hat ermeldter Stiftsambtman uns noch ein Papier eingereicht, welches ein Capital betrift, so in Bergen stehn soll und zu keinem sonderlichen Nutzen gebrauchet wird. Von diesem Capital, meint er, konnen die Revenuen gebraucht werden noch einige mehre Exercicienmeisters in Soroe zu halten. Wen Er mit dem Osten weiter sprechen wird, wird er Ihm alles deutlich machen. Er meint, dasz eine Order an Stiftsambtmann

Kaas ergehen solte, dasz er auszfürlich alle Umstände, woheer dieses Capital kähme, wozu es emploiret würde, und dergleichen mehr einberichten solte. Dieses nun kan wohl geschehen, und wird Er eine solche Order an Kaas wohl aufsetzen lassen[1]).

Die Sache von den Frieden mit die Algirer haben wir in Willens an das Commertz Collegium zu schicken, weil solches in ihrem Departement laüft.

Wegen Paul Dons wolten wir wohl gerne wissen, wer und wie viel Leüte das sind, über die er Rang und Preferance verlanget, damit wir nicht einem eine Gnade und vielen Ungnade erweisen. Unter die Pacqueten, welche Er uns letzt geschickt, wahr eine Angabe von einem Anonimo. Wir schicken Ihm selbige zu, dasz Er uns seine Gedancken darüber sage.

87.

1736, 22. Oct. (ib.). Hierbey schicken wir Ihm die Papieren — — vom Geheimteraht Lerche und Bischoff Worm, welche sich vorfragen wegen eins und anderen die Reformirten betreffent. Diesen ist nun zu antworten, dass sie die teutschen reformirten Prediger so wohl als die frantzöschen anzuhalten hätten, dass sie ihnen die Nachricht so deütlich und zuverlässig zu ertheilen hätten, wie sie selbige nur verlangeten. Der Polizeymeister kan auch wohl Order bekommen, dass er sie, dem Geheimteraht Lerche und Bischoff Worm, an die Hand gehe, ihnen die vornöthene Nachricht zu schaffen, die sie verlangen, samt bey zu stehen, dass unser Befehl nachgelebet werde. Was das letztere betrift, so wollen wir, dass die Reformirten in Copenhagen gleich unsern andern Unterthanen der Zugang zu uns selber muss offen stehen. Was

---

[1]) Jfr. Holm, Danm.-Norg. Hist. u. Kristian VI, Henvisn. S. 89.

aber ihren Gottesdienst und Kirchenwesen angeht, sollen sie allezeit sich durch die Vorstehers, den Geheimteraht Lerche und Bischoff Worm, an uns melden. Dass unsere Order an die deputirte oder Vorsteher der Reformirten aber soll gedruckt werden, finden wir vor der Hand nicht nöhtig.

88.

1736, 24. Oct. (ib.). Die Order, welche uns von Ihm zugeschickt ist worden, folget unterschrieben wieder zurücke. Wasz den Paul Dons betrift, scheinet es wohl, dasz es ihm nicht so viel üm den Character von Cancelleyraht zu thun sey, als dasz er meint, dasz welche daroben über ihm gehn im Magistrat, welche hinter ihm gewesen sind. Den dasz man ihm solte allen den Cancelleyrähten vorziehen, welche auf der angeschlossenen Liste stehen, kan er nicht pretendiren. Müste man also wohl wissen, ob daroben in Drontheim Leüte im Magistrat sässen, welche Cantzelleyrähte währen, über welche dieser Paul Dons gegangen ist vor diesen, ehr sie sind Canzelleyrähte geworden. Sein Sentiment finden wir recht guht wegen des Anonimi Angabe, und remittiren Ihm solches hiemit, damit Er es möge dem Stiftsambtman Bentzon[1]) zuschicken, dasz er unter der Hand sich nach der Sachen Grund oder Ungrund erkundigen möge. Wir wissen wohl, dasz es nicht Sein eigentliches Departement ist, aber weil wir von Seiner Treüe, Verschwiegenheit und Eyffer in unsern Diensten versichert sind, so können wir niemand besser die Commission auftragen, an dem Stiftsambtmann Bentzon zu schreiben. Wegen das Memorial von Wensussel ist es ahrtig, dasz Sein Reitvogt ohne, ja gegen Sein Wissen und Willen, mit unterschrieben hat. Die Sache mag wohl nicht so gantz zu verwerffen seyn, wen Er es nur an Graff Danneskiold schickte, weil wir

[1]) Jacob Benzon, Stiftamtmand paa Aggershus.

glauben, dasz es zum See-Etat gehört, dasz es weiter solte examinirt und darvon an uns einberichtet werden.

Hoyer sein Memorial wegen seiner neuen Charge werde mit Zeit und Gelegenheit durchsehen und unsere Resolution darüber ertheilen.

Der Prediger ihren Rang betreffend, da finden wir selbigen keines weges in Gottes Wort; doch wollen wir ihnen selbigen wohl beylegen, aber leider die wenigsten haben es meritirt noch zur Zeit; den da es nur die Haubt Pastores sein sollen, so wüste keinen, der dazu würdig währe als der Probst Hr. Dorph und Hr. Hvide bey der Holmschen Kirche, Hr. Schreiber und Rohn bey der deutschen Kirche und vielleicht der Haubt Pastor bey der Christianshafner Kirche. Der Probst aber hat jedoch brav mit den Wölffen geheület. Für diese 5 kan Er, wen Er nichts dabey zu erinnern hat, die Bestallung als Consistorialrähte aufsetzen lassen.

Unsere Zeit verschwindet, und der Raum auf dem Papier fehlet. Wir müssen Ihm noch erinnern, dass Er uns schickt aus der Cantzelley was den im Jubileo zu observiren ist. — Wir werden künftigen Freytag mit der Hülffe Gottes nach Friederichsberg kommen, welches precise Klocke 9 Uhr, wie gewohnlich, angehen wird.

89.

1736, 27. Oct. (Friederichsberg). Wir haben Sein Schreiben samt den Beylagen wohl erhalten. Wir dancken Ihm für den guhten Wunsch zu unser Ankunft allhier. Die 2 Orders wegen die Reformirten folgen unterschrieben hiemit zurücke. Paul Dons kan den den Rang so bekommen, wie Er ihm auf den beygelegten Papier angeführt hat, so bekömbt er seine Anciennitet wieder. Was der Stiftsambtmann Bentzon herausz bringen wird von des Anonimy Angabe, steht nun zu erwarten. Graff Danne-

skiold wird das Memorial von Wensussel wohl weiter examiniren.

Hoyer seine Vorstellung braucht reiffere Überlegung, den es ist, wie Er meldet, darauf zu sehen, dass man ihm nicht mit gahr zu vielen und unmöglichen Dingen überhaüft, und dass die Charge doch in bessere Vigueur komt, als sie bisheero gewesen.

Den Aufsatz von dem Jubileo werden wir behalten, um, so weit es uns angeht, uns darnach zu richten. —

Die neue Kirche wird wohl am besten in der Gotherstrasse zu erbauen sein, welches Er dem Captain Eigtved sagen wird. Der Platz findet sich wohl, aber es fehlet an dem besten. Die Order wegen die Testimonia der Studenten muss wohl gedruckt werden. Wir aprobiren auch die von Ihm vorgeschlagene Veränderung, wie die beyden ingelegte Blätter lauten. Das Rescript an die Universitet finden wir auch guht und nöhtig zu sein, und kan solches in Conformitet des zu letzt angelegten Blats sein.

90.

1736, 2. Nov. (ib.). Der Clausberg ist heüte Nachmittag bey uns gewesen und hat gesagt, wie er nun mit zwey Juden beweisen kan, dasz das wahr sey, dasz Jacobi[1]) uns nur $^1/_4$ procent berechnet habe, da er doch ein halb procent bekommen. Er meint, dasz er dieses nur erst ausz den Rechnungen annotirt habe, nun aber es mit Zeugen beweisen könne; so meritire es wohl mehr Reflection. Der Jacobi hat nun die Notaten 2 Mohnaht und denckt vielleicht noch nicht daran selbige zu beantworten. Clausberg wird wohl Morgen zu Ihm kommen und Ihm weiter von dieser Sache sprechen. Er hat die Notaten von Clausberg letztlich gesehn und sie gegründet gefun-

[1]) Justitsraad G. C. Jacobi var Kammer- og Kabinetskasserer.

den. Der Marschall Gramm hat eigentlich die Revision von unseren Chatollgeldern. Da dieser aber nicht zur Stelle, auch vielleicht nicht sobald im Stande sein wird diese Arbeit zu übernehmen, so wollen wir gerne, dasz Er entweder alleine oder mit dem Marschall Gramm zugleich den Jacobi vor sich kommen liese, dasz er die Notaten mündlich beantworten müste, welche Clausberg gemacht hat, damit diese Sache von der Revision doch einmahl ein Ende krieget. Hat Jacobi das gethan, dasz er ein halb procent genommen und uns $^1/_4$tel nur berechnet hat, so hat er wohl etwas treülosz gehandelt. Er wird diese Sache weiter und umständlicher von Clausberg erfahren, und wir erwarten seine Gedancken weiter hierüber.

91.

1736, 6. Nov. (ib.). Er hat uns letzt ein Memorial von Graff Rantzau gegeben, da selbiger sich excusirt vom Höchstengericht, weil er die dänsche Sprache nicht völlig mächtig ist. Da nun diese Excuse uns entlich vallabel genung zu sein scheinet, als kan Er nur an ermeldten Grafen sagen, dasz wir ihm vom Höchstengericht dispensiren wollen.

92.

1736, 11. Nov. (ib.). Dasz der Jacobi so lange macht mit Beantwortung der ihm vorgelegten Fragen, und Seine Commission desfals so lange dauert, thut uns leyd. Es währe doch wohl guht, wen es konte bald herauszkommen, ob er ehrlich oder untreü gehandelt hat. Wird Er also ihn Morgen Nachmittag wieder vornehmen. Er ist heüte den gantzen Tag hieraussen gewesen unter dem Prætext von 2 Mohrenkinder, die wir ausz Westindien haben kommen lassen. Er hat uns vermuhtlich wollen selber

sprechen, ist aber nichts darausz geworden, den wir wollen ihn nicht gerne selber sprechen, ehe die Sache auszgemacht ist. Wir haben ihm auch sagen lassen, wie er gefragt hat, dasz er Morgen nicht nöhtig hätte zu kommen. Findet Er die Sache so, so kan Er Morgen an uns referiren im Conseil; wo nicht, so ist es guht, wen Er es schriftlich an uns einschickt. Wir überlassen Ihm hierin zu thun, wie Er es für guht findet. Dasz der Laumann Collin nicht der eltste Justitzraht ist, wie er doch vorgegeben, haben wir ausz Seinem Schreiben ersehen. Hat Er also nicht nöhtig für ihm Bestallung als Etatsraht aufzusetzen. Wir haben nicht geglaubt, dasz ein Laumann die Unwahrheit schreiben würde. Wir haben den Cammerjuncker Lith zum Jägermeister in Jütland an Bielcke seine Stelle gemacht. Unsere Schwester hat für ihm gebethen, dasz er den Character als Etatsraht bekommen möchte. Wird Er also eine Bestallung für ihm aufsetzen lassen. Es hat aber der Jägermeister nicht viel Geld, also musz die Bestallung wohl gratis ertheilt werden.

93.

1736, 11. Nov. (ib.). Nach unserm letzt an Ihm abgelassenen Schreiben haben wir heüte Abend noch beyfolgende Supplicque von dem Justitzraht Jacobi erhalten. Es erscheinet ausz selbiger klar und deütlich, dasz er sich nicht getrauet die Anklage von Clausberg gantz abzulegen, weil er so wohl andere Commissarien als auch andere Revisores begehret. Wen er aber rein und richtig gehandelt hat, so musz er zufrieden sein, wer seine Revisores und Commissarien sind, welches Er ihm Morgen Nachmittag in unsern Nahmen anzudeüten hat, und dasz wir sein Memorial der Commission communicirt haben, wie auch dasz wir von keiner Gnade ehr wissen wollen, bisz er uns alles klahr und deütlich gemacht, wie er mit

unsern Geldern umgesprungen hätte. Wir konnen nicht leügnen, dasz sein Umgang uns immer mehr Argwohn erwecket. Weil Er es so für guht findet, so sind wir es auch wohl zufrieden, dasz von der Sache nicht ehr als am Freytag im Conseil Erwehnung geschiht. Wer ist uns aber guht, dasz der Herr Justitzraht nicht die Nacht oder Morgen mit unsern Geldern darvon laüft? Doch musz man hoffen, dasz der liebe Gott auch den Gottlosen Maasz ünd Ziel setzt, wie weit sie ihre böse Thaten führen sollen. Das gehaltene Examen kan Er nur einsenden.

94.

1736, 12. Nov. (ib.). Die Gräfin Bluhmen[1]) hat beyfolgende Supplicque durch unsere Schwester uns einhändigen lassen. Es ist selbige in ihrem gewöhnlichen hitzigen Stilo abgefasset, und wird doch wohl weiter nicht meritiren auf zu reflectiren. Wie das Examen heüte abgeloffen ist mit dem Justitzraht Jacobi, sind wir curios zu wissen. Er wird uns wohl solches Morgen früh wissen lassen?

95.

1736, 17. Nov. (ib.). Ausz Seinem Schreiben habe ersehen, wie der Justitzrath Jacobi noch nicht zum Ziele hin will, wie er den auch wieder verlanget uns selber zu sprechen. Er kan ihm nur sagen, wie wir ihm solches nicht zustehen würden, sondern was er uns zu sagen hat, soll er entweder in der Commission ad Protocollum dictiren, oder es schriftlich an Ihm eingeben, und dasz er declariren soll positiv und gleich, dasz er solches thun will, weil wir nicht länger mit der Sache zusehen wollen. Dieses alles wird Er ihm in unsern Nahmen andeüten.

---

[1]) Se ovf. S. 218.

96.

1736, 17. Nov. (ib.). Dasz der Justitzraht Jacobi nun mehro endlich bekand hat, haben wir ausz seinem eigenen Geständnisz ersehen, dasz er uns betrogen und bestohlen hat. Sie, Er und der Marschall Gram, werden nun uns ihre Gedancken einschicken, was Sie meinen, dasz mit ihm anzufangen ist: erst ob er Straffe verdienet hat, zweytens was für Straffe er verdienet hat; weil wir ihm aber nicht gerne am Leben oder Ehre straffen wollen, so ist drittens die Frage, was den mit ihm anzufangen ist, ob er soll bey die Chatolle bleiben oder nicht, und wen er dabey nicht länger bleiben soll, ob dan nicht die andern Notaten ihm auch noch sollen vorgelegt werden. Dasz diese Summe solte richtig sein, welche er vorgiebt, ist wohl sehr anzuzweiflen; den hat er in eins betrogen, so ist zu glauben, dasz er es im andern auch thut.

97.

1736, 19. Nov. (ib.). Wir haben das Schreiben wohl erhalten, so der Geheimteraht Holst und Marschall Gram unterschrieben haben. Wir ersehen darausz, was Ihre Gedancken sind, was mit dem Justitzraht Jacobi soll angefangen werden, wen die Sache den ordinairen Weg Rechtens gehen soll. Wir wollen aber nicht die Sache gerne aufs aüssérste kommen lassen, wie wohl er ein solches mehr als alzu wohl verdienet hat. Wir sehen lieber, dasz der Zustand unserer Cassa redressiret werde, das entwandte wieder heergestellet, und der schuldige doch einiger Massen bey Ehren bleibe. Wir erwarten also hier über Ihre baldige weitere Erklährung und Vorstellung; den die Sache erfordert einen baldigen Schlusz, damit die nöhtigen Auszgaben nicht länger Anstand haben dürffen, auch dem schuldigen nicht länger Zeit gelassen wird noch mehrere Excessen zu begehen; sonst ist das

noch wieder ein neües Gravamen, dasz er den Clausberg hat bestechen wollen, worausz abermahls sein untreües Gemüht erhellet.

98.

1736, 28. Nov. (ib). Es ist uns lieb gewesen, dasz Er Seine Freüde uns bezeüget hat über das Avancement Seines Brudern Wilhelm[1]). Wir zweiflen nicht, Er werde Seinen Brudern erinnern, dasz er stetz suche uns immer treüer und gehorsamer zu werden. Es ist gewisz, dasz weder Er selbst noch Seine Brüder jemand in der Welt ihre Fortune zu dancken haben als uns, weszfals wir a ch von Ihnen glauben, dasz Sie uns allein mehr werden attachirt sein. Für den Stifftsambtmann Revenklau kan Er nur die Bestallung als Geheimteraht aufsetzen lassen, die wir den künftigen Sonnabend, wills Gott, wen wir Conseill halten, unterschreiben wollen. Er kan es nur von heüte datiren.

99.

1736, 29. Nov. (ib.). Für den Etatsraht Thott wird Er eine Bestallung als Conferentzraht aufsetzen lassen, dass wir selbige am Sonnabend unterschreiben können.

100.

1736, 4. Dec. (ib.). Die Order folget unterschrieben hiemit zurücke für dem Procurator Laussen. |: Der Marsohall Gram hat uns gestern Abend Rapport abgestattet, wie weit Sie mit Ihrer Commission gekommen sind; Gott gebe, dasz man die vollige Sicherheit für unser Cassa sich finden moge. Wir haben deszfals den Clausberg, wie er heüte bey uns gewesen, schriftlichen Befehl ertheilt, auch thun wir Ihm hiemit kund, dasz Er und der Marschall Gramm dem Clausberg erlauben dem Justitzraht

[1]) Amtmand i Tønder, blev hvid Ridder.

Jacobi die Fragen zu thuhn, welche er so wohl nun als fürs künftige zu unsern Interesse dienlich findet. Auch dasz Sie ermeldten Justitzraht dazu anhalten, dasz er ihm die Fragen beantwortet :|. Der Brief an Geheimteraht Sehsted in Fühnen ist recht guht und kan nur so abgehen.

Das Project zur Veränderung von des General Procureurs Instruction ist aus Versehen Ihm wieder zurück gesandt worden. Wir haben selbiges noch nicht gelesen[1]).

101.

1736, 11. Dec. (ib.). Den Augenblick gehet Clausberg von uns, welcher uns ziemlich lange aufgehalten hat, weszfals wir Ihm nicht ehr auf Seinen Schreiben haben antworten können. |: Was gestern in der Commission passiret ist, hat der Marrschall Gramm uns noch selbigen Abend erzählet. Der Justitzraht Jacobi ist gestern ziemlich dreist gegen den Clausberg gewesen, und der Clausberg bittet sehr, man möge ihm schutzen gegen Jacobi, und weil auch dieses zu unserm Interesse ist, so wird Er und der Marschall wohl dahin sehen und die Anstalt machen, dasz der Justitzraht Jacobi nach diesen sich nicht mehr so vergehe. Clausberg wird Morgen erst seinen Plan ins reine geschrieben an uns übergeben wegen der neüen Administration. Ihre Vorstellung erwarte, wie Sie meinen, dasz Jacobi könne zu die Papieren gelassen werden. Es währe guht, wan diese verdrieszliche Sache doch einmahl zum guhten Ende gelangete; genung wen unsere Cassa menschlichen Ansehen nach nur in keine Gefahr stehet :|. Wie wir ausz desz Geheimteraht Sehsteds Schreiben ersehen, wird der neüe Cassirer mit ersten hier seyn, aber Clausberg bittet so sehr, dasz es einer sein möge, der Deutsch und Dänsch könte; den er sonst

---

[1]) Jvfr. Holm, Danm.-Norges Hist. u. Kr. VI, S. 348 m. Not. 26.

unmöglich mit Ihm auszkommen kan. Er wird also dem Geheimteraht Sehested noch wohl mit heütiger Post schreiben müssen, ob dieser Mann auch Deütsch kan, weil er seine Rechnung auf Deütsch führen musz; und wen er kein Deütsch kan, so währe es besser, er bliebe, wo er nun ist.

Bischoff Woldicke Relation wegen der Leüte in Wiburg[1]) könte wohl noch einmahl den Pastor Bluhm und Conferentzraht Schröder zur Nachricht gegeben werden. Wir fürchten aber, dass mit diese Leüte nichts wird anzufangen sein als sie das Land zu verweisen.

Die Medaillen welche wir haben schlagen lassen, und welche Er laut Specification noch nicht hat, soll Er mit dem ersten bekommen.

Die zwey, welche Er zu Cammer Deputirte vorgeschlagen, sind zwey tüchtige und verständige Leüte: thut uns die Wahl weh.

102.

1736, 16. Dcbr. (ib.). Die Bedencken, welche Er uns hat gestern geschicket wegen des Graff und Gräffin Oertz Streitsache, schicken wir Ihm wieder zu; wir wünschen, dass diese Sache endlich einmahl möge ein Ende kriegen, und das Scandahl aufhören. Was der Pastor Bluhm anräht, ist der ordinaire und richtigste Weg wohl; aber ob das so wird in allen angehn, muss die Zeit lehren. Er wird den also die vonnötene Orders darnach aufsetzen lassen.

Wegen derer Wochen Predigten wird [Er] dem Bischoff in unsern Nahmen kund thun, dass er seine Gedancken aufsetzet; die Freytags Predigten aber müssen wohl bleiben, weil selbige von Christiano 4to angelegt sind, wie er den Fall zu Hameln von Wall that.

---

[1]) Brødrene Støtterup.

103.

1736, 18. Dcbr. (ib.). Wir haben aus Seinen gestrigen Schreiben mit Verwunderung ersehen, dass Graff Örtz nun wieder einen Vergleich mit seiner Frau sucht. Wir fürchten aber, dass da allerley hinter sein möge, welches nicht taugt, wessfals wir glauben, dass es der reinste und sicherste Weg ist, wen die schon angefangene Commission ihren Fortgang gewinnet, so hat sich keine Parthey über Denegirung der Justitz zu beschwehren; man consentirt in nichts, welches auch nur einiger massen scheinen kan gegen dem Gesetzt im Lande und dem Göttlichen Wort zu sein.

|: Der Commission Relation haben wir heüte Abend mit aufgezeichneter Resolution dem Marschall von Gramm wieder zu gestelt. Was den Buch[h]alter P. Backer und Cassirer Berg angeht, wollen wir selbige, so bald die Instructiones für sie aufgesetzt sind, und sie den gewöhnlichen Eyd unterschrieben haben, annehmen :|.

104.

1736, 19. Dcbr. (ib). Die Orders schicke hiemit nicht unterschrieben wieder zurücke, weil selbige nicht nach unser Intention abgefasset sind; den unsere Gedancken sind, dass die Commission, welche bereits angefangen ist auf Veranlassung der Gräfin Örzen gegen ihren Mann, soll fortgesetzet und zu Ende gebracht werden, und dass sie nur so lange, bis zu Austrag der Sache, nicht sollen zusammen leben. Hätten also Leuenöhr und Schulyn nichts mit dieser schmutzigen Sache zu thun!

105.

1736, 21. Dcbr. (ib.). Es ist uns eingefallen, dass wir mit etwas von die Straffgelder, welche der Etatsraht Foss geben soll, einen Menschen sehr erfreuen konten, welcher

es höchst nöthig hat, das ist der Baron Solenthal bey unsern Sohn; diesem wollen wir gerne die 1000 Rthl. gönnen zu Bezahlung seiner Schulden. Wir haben solches nicht gerne im Conseill heüte sagen mögen, wie wohl es sonst kein Geheimniss sein darf.

106.

1736, 25. Dcbr. (ib.). Das Geld, so der Etatsraht Foss bezahlen soll, kan nachfolgender Weise emploirt werden:

	Rthl.
An die Jüdin Bela, ...	500
ausser dem, was ihr vermöge des Höchsten Gerichts Urtheil zukömt.	
Für Kirchen in Norwegen, ...	500
worwon Er letzt im Conseill gesagt.	
An Baron Sohlenthal	1000
Macht zusammen...	2000

Siehet Er also wohl selber, dass nichts überbleibte, so da könte am Waisenhause gegeben werden. Das Waisenhaus hat auch überdem so schöne und grosse Capitalien, dass es nicht mehr gebraucht. Die Medaillen wird Er auch nun wohl bekommen haben. Wir haben von der Lühe befohlen Ihm selbige zu schicken.

107.

1736, 26. Dcbr. (ib.). Der kürtzeste Weg wird wohl sein, dass Etatsraht Foss das Geld an beykommende selber auszahlet, und die Quitungen in der Cancelley einschicket, dass man sehe, dass er den Befehl nachgelebet habe; den wan die Cancelley das Geld empfangen und wieder auszahlen soll, würde es zu weitläuffig sein.

Dem Fiscal wollen wir 100 rdl. oder mehr, wen Er

meint, aus unser Chatolle reichen lassen. Seine Mühe, welche er gehabt, ist gering gewesen, wie Er selber findet; aber man muss es mit ihm machen wie mit den Falcken, welche man allezeit was giebt von Fleisch, wen sie den Raub nicht behalten sollen, den sie gefangen.

Wen das Waisenhaus Geld braucht, wollen wir bey ander Gelegenheit an selbiges gedencken.

108.

1736, 27. Dcbr. (ib.). Wir haben heüte den Schurmann predigen gehört, welchen die Vorsteher von Nicolay Kirche den ledigen Klöcker Dienst geben wollen; seine Predigt hat uns guht genung gefallen; ging es nicht aus dem Hertzen, so war es doch wohl ausstudirt, und der Mensch mag wohl nicht so gantz ungeschickt sein als Catechet zugleich mit gebraucht zu werden. Kan also wohl Klöcker werden; aber es wird guht und nöhtig sein, dass er noch so viel abgeben muss, dass ein Catechet darbey könne gehalten werden. Wir schreiben Ihm solches heüte Abend, weil wir vielleicht morgen im Conseill davon zu reden mit Ihm nicht mögen Gelegenheit finden.

109.

1736, 29. Dcbr. (ib.). Wegen die Sachen von Foss ist gestern alles nach unserm Willen und Intention abgethan worden; die 100 rdl., welche der Fiscal haben soll, können warten, bis er sich meldet. Den 4ten Theil der Strafgelder kan er in dieser Sache nicht wohl und mit Billigkeit bekommen, bis er erst beweist, dass er viele Arbeit verrichtet habe.

Den Catechet bey Nicolay Kirche wolten wir gerne setzen, wen es anginge.

110.

1737, 2. Jan. (ib.). Wir schicken Ihm hiemit zu den Bericht von dem Kaufmann Severin[1]), angehendt so wohl den Gronlandschen Handel als auch das Missionswerck daselbst. Was das Missionswerck betrifft, wird solches wohl weiter müssen von dem Missions Collegio überlegt werden, und uns hernach vorgestellet werden. Das Commertz Wesend aber betreffend, hört solches nach dem neüen Commertz Collegio[2]). Da aber die Zeit etwas pressirt, so wird es uns wohl bald müssen weiter vorgestelt werden.

111.

1737, 23. Jan. (ib.). Den 22. Artic. in Pontoppidan seinen [Bedencken] ist sehr wichtig, desgleichen der 30te Artic., der 32. Artic. gleichfals. Von Hoyer, was er erinnert beym 6. Articul, ist sehr gut, dessgleichen beym 4ten Articul, beym 24tem, und 30. Articul, angehend das Verbot wegen arme Kinder, müste limitirt werden, wie Hoyer vorschlägt. Wegen der Rectores Eyde soll es nach Hoyer seinem Bedencken gehalten werden.

Was Er uns wegen der Lateinischen Schulen letzt zugestellet, haben wir heüte uns vorlesen lassen. Was Pontoppidan und Hoyer über dem Project zu erinnern finden, kan wohl in allen gefolget werden. Wir haben vorheer angedeütet, was uns als das wichtigste vorgekommen. Hoyer und Pontoppidan differiren nur in einen wichtigen Punct, welches ist der Lateinische Catechismus; darin sind wir doch mehr von Pontoppidan als Hoyer seine Meinung[3]).

---

[1]) Jacob Severin, Direktør for den grønlandske Handel.

[2]) Oprettet ved kgl. Reskript af 5. Dcbr. 1735.

[3]) Om de forskjellige Kommissioner, hvoraf Hojer var Medlem, skal meddeles noget nærmere i Fortsættelsen af Bidragene til denne Mands Levned.

112.

1737, 24. Jan. (ib.). Auf das Memorial von den reformirten Prediger samt beygelegter Vorstellung vom Bischoff Worm und Geheimteraht Lerche wollen wir, das den beyden letztern genandten per rescriptum soll geandtwortet werden, dass wir wolten, dass es bey unser einmahl ertheilten Resolution vom 7ten Sept. vorigen Jahres sein Verbleiben haben soll, und weil denen Reformirten keine Regul vorgeschrieben ist seit 1731, da der 14. Articul aus ihren Privilegiis gelassen, so muss die Resolution vom 7tem Sept. A. 1736 auf die vergangene Zeit von A. 1731 zurück gezogen werden; und hiermit geschiehet unser Wille [1]).

113.

1737, 26. Jan. (ib.). Die Lieder, welche Er uns zum Nachsehen gegeben, haben wir gelesen; es gefallen uns selbige recht wohl, und thut die Wahl unter selbige Weh; ging es an, so könten sie alle bey gedruckt werden; wo nicht, sind die 4 ersten die besten. Das übersetzte Büchgen wollen wir auch gerne bald wieder haben.

114.

1737, 30. Jan. (ib.). Da bey der Nicolay Kirche noch ein Catechet zu bestellen ist, so wollen wir, dass hier zu ein Student, der Balslev heist, soll genommen werden, welcher sehr von Pastor Bluhm und Hwid bey der Holmens Kirche gelobet wird. Er muss aber wohl, gleich den andern Catecheten bey der Holmens Kirche, Kost auf der Communitet bekommen, sonst er nicht wohl mit 120 rthl. aus kommen kan, weil er Familie hat.

Ob Graf Revenklau sich nun gemeldet hat üm die Bottmarn, mochten wir gerne wissen.

---

[1]) Biskop Worm havde tilraadet en strængere Fremgangsmaade, s. J. Møller, Mnemosyne III, S. XC.

115.

1737, 30. Jan. (ib.). Wir haben gemeint, dass wir dem Catecheten hätten 120 rthl. beygelegt; ist aber das nicht so, wird es wohl die Frage sein, ob er mit Frau und Kind davon leben kan.

Mit dem Project zur Instruction für den Cassierer und Buchhalter hat er sich gewisz viele Mühe gemacht, welche wir wohl erkennen. Die Commission kan solche nun weiter mit Clausberg noch einmahl durchgehn. Wir haben in margine noch angemerkt, was wir nöhtig gefunden zu erinnern. — —

Der liebe Gott gebe seinen Seegen zu der Commission wegen der dänischen Schulen. Dass Graf Revenklau, oder vielmehr Sie, nun endlich mit der Proposition angekommen, ist mir lieb; ich habe gefürcht, es würde nichts daraus werden.

116.

1737, 7. Febr. (ib.). Der Conferentzraht Schroder und Pastor Blum sind mit ihrem Intercessionalschreiben für den Stotterup eingekommen. Wir wolten nun gerne ihrer Bitte Stattgeben sehen, aber [wir wissen] nicht, wie das Ding zu fassen, und wo Stotterup sitzen soll. Auf dem Casteel möchte sich vielleicht noch eine Kammer ledig finden, wen Er dessfals mit dem General Leutenant Scheel reden wolte. Aber das ist eigentlich für Statsgefangene. Geht es da nicht an, so sind wir Seiner Meinung, dass das beste wird sein die Landesverweisung.

Vedlagt findes en udførlig Forestilling fra J. W. Schrøder og J. B. Bluhme til Kongen (dat. Copenhagen 7. Febr. 1737), hvori de efter at have gjennemgaaet Acterne i den støtterupske Sag, fraraade at landsforvise dem, hvorpaa den i Viborg afsagte Dom havde lydt, da det var at forudse, at de saa vilde udbrede deres separatistiske Meninger andensteds. At sætte

Morten Støtterup blandt Fangerne paa Bremerholm var utilraadeligt, dels fordi der allerede var flere Separatister der, og de kun vilde blive yderligere af ham styrkede i deres Vildfarelser, medens Provst Hviid gav Haab om, at de maaske ellers kunde blive førte tilbage fra deres Særmeninger. Da der blandt Fangerne paa Bremerholm var mange dybt sunkne og ryggesløse Mennesker, vilde Opholdet blandt dem være Støtterup en daglig Tortur, og dersom han, som rimeligt var, vilde paatale deres Synder, saa vilde han maaske blive udsat for raa Mishandlinger, endog maaske af Tjenestepersonalet. De foreslaa derfor, at han blev sat i et eget Rum uden Forbindelse med de øvrige Fanger. Provst Hviid kunde da undertiden besøge ham og maaske faa en god Indflydelse paa ham, og dette højt begavede Menneske, der navnlig havde udmærkede Indsigter i Mathematiken, reddes for Samfundet og maaske i Tiden yde Fædrelandet væsentlige Tjenester.

117.

1737, 9. Febr. (ib.). Die Ordres folgen unterschrieben wieder zurücke. Der Hr. Stotterup wird, wen er bey der Schmiede komt, Gelegenheit haben sich in mechanicis zu üben[1]). Die 4 β, so er täglich haben soll, wollen wir aus unser Chatolle ihm reichen lassen.

Das Klockenspiel kan gleich nach der Besichtigung anfangen, und kan es wohl Klocke 12 des Mittags gratis spielen. Die Papiren wegen der dänischen lateinischen[2]) Schulen schicken wir Ihm wieder zu; wir haben heute nicht Zeit solche zu lesen. Er kan erst mit Hoyer noch sprechen und es uns hernach schicken.

---

[1]) Naar man ikke vidste, at Christian VI mindst af alt var Ironiker, skulde man fristes til at anse disse Ord for en hjærteløs Spot over en værgeløs Fange.

[2]) Dette Ord er skrevet over Linien, altsaa som Rettelse eller Tilføjelse.

118.

1737, 13. Febr. (ib.). Wir senden Ihm hiemit zu die Sachen, welche er uns letzt geschicket. Wir finden das wegen der lateinischen Schuhlen recht guht abgefasset, und kan Er es nur so als eine Resolution oder Verordnung expediren lassen, da wir es dan noch wohl ein mahl erst wollen durchlesen, ehe wir es unterschreiben; den eine Sache von der Wichtigkeit kan mann nicht oft genung examiniren.

Was die Abschaffung der Wochenpredigten betrift, finden wir auch recht guht, wie Er beygezeichnet hat; nur deücht uns, dass er besser währe, wen gantz keine Rede vor der Catechisation gehalten würde; den wie kurtz selbige auch sein soll, so wird die Zeit zur Catechisation allezeit dadurch verkürtzet werden.

Die Relation von Bischof Ramus haben wir behalten und wollen selbige an Hr. Blum gerne zeigen. Beyfolgendes Memorial von der Gräfin Örtzen hat der General Major Walter uns heüte übergeben. Wir sehen gerne, dass Er mit Geheimteraht Rosenkrantz rede, was bey der Sache anzufangen, und so können Sie am Freytag uns Ihre Gedancken im Conseill sagen. Graf Örtz hat noch nicht geantwortet, was er seiner Frau giebt; will sich auch für der Commission nicht einlassen. Seine Mutter schreibet impertinente Briefe, welches ihnen doch nicht so solte hingehen.

Die Sache wegen den Schulen bey der Garnison wird nun auch wohl bald zum Stande kommen. Wir wissen wohl, dass Er fast überhäuft ist mit Arbeit.

119.

1737, 14. Febr. (ib.). — — Es ist uns lieb zu hören, wie weit sie mit den dänschen Schulen gekommen sind, desgleichen mit der Sache wegen der Schulen bey der

Garnisons Kirche. — Graf Örtz hat sich gute Zeit gegeben, bis er geantwortet hat.

Wegen der Catechisation wird wohl eine Order expedirt müssen werden, weil es bis heer nur eine Correspondance zwischen Ihm und den Bischof gewesen. Wegen der lateinischen Schulen wird es nöhtig thun, dass jemand die Commission aufgetragen werde, und dass Er uns jemand in Vorschlag bringe, der die nöhtigen Bücher schreiben könne, worvon in der Order Erwehnung geschiehet. Der Bischoff aber bleibet was lange aus mit seinen Vorschlag, welche lateinische Schulen abgehen und welche bleiben sollen, wie wohl uns deücht, dass wir wegen dieser Sache für ein Jahr unsere Resolution prealablement schon ertheilt haben.

Hoyer, Bagger und Bartholin haben auch, wie uns nicht anders erinnerlich ist, für geraumer Zeit den Befehl bekommen, dass sie nachsehen solten, ob nicht viele unnütze Eide für oder bey den Gerichten hier im Lande abgelegt würden, und ob nicht welche davon zu reformiren währen; aber man hört nicht, was sie bey der Sache gethan haben. Wenn Er sie mahls erinnert, das währe wohl guht.

120.

1737, 19. Febr. (ib.). Sein Schreiben haben wir heüte Abend beym Essen erst bekommen, wessfals wir nicht ehr den nun darauf antworten können. — Der Brief an den Bischoff und Priester in Nasckau sind beyde recht guht abgefasset und können nur so abgehen. Die Angabe ist gantz bedencklich, und mag wohl in Nasckau nicht allein so zugehen. Den Aufsatz, wer die Bücher schreiben kan zum Gebrauch derer lateinischen Schulen, werde weiter nachsehen. Die Commission müste wohl erinnert werden, entweder durch uns selbst oder durch ein Rescript, ein-

zugeben, welche von den lateinischen Schulen abgehen können.

121.

1737, 20. Febr. (ib.). Beyfolgendes Memorial von Pastor Mossin an Nicolai Kirche betrift den von uns daselbst bestelten Catecheten, welchen er nicht introduciren will, ehe derselbe vom Bischoff ist examinirt worden. Wir haben aber diesen Menschen nicht ehe vocirt, bis dass wir guhte Gezeugnisse von Hr. Blum, Hwid und Reuss seinetwegen gesehen haben. Deücht uns also wohl, dass Mossin wird guht thun, wen er ihn nach unser Vocation introducirt, es sey den, dass er anzeigen kan, dass er irrig in der Lehre sey. Der Bischoff kan ihn nachheer noch allezeit examiniren. Wir haben ihn selber predigen gehört, und nichts irriges bemerckt.

122.

1737, 26. Febr. (ib.). Dem Justitiarius sage Er in unsern Nahmen, dasz er zu zukünftigen Donnerstag 8 Tage zwey solche Processe ausz suche, welche nicht länger dauern als die ordinaire Zeit, die wir(!), wen wir selber im höchsten Gericht sitzen. Den so könten erst in der einen Sache die alle sitzen, welche nach dem Rang die ersten sind. In der zweyten Sache könten die andern Assessores auch zu sitzen kommen, und sehen wir die Habilitet von allen. Das Conseil, der Justitiarius und General Procureur aber müssen in beyden Sachen sitzen.

123.

1737, 3. Märtz (ib.). Sein Schreiben haben wir gestern so späth erhalten, dasz wir unmoglich darauf ehe haben antworten können als heüte. Die Sache mit dem Priester, der sich selber den Halsz hat abgeschnitten, ist abscheü-

lich[1]). Wir haben vorheero wohl darvon gehört, aber es vor eine Unwahrheit gehalten, bisz Er uns die gerichtlichen Acta zugesandt. Man siehet darausz, dasz die Priester auch Menschen sind, und dasz ein jeder kan auf Thorheit gerahten, wen ihm Gott nicht behütet. Das beste wird wohl sein, dasz er in der Stille begraben wird, in Betracht des Schimpfs, so dem gantzen Orden darausz entstehen kan.

Sein Bedencken wegen der neuen Verordnung haben wir gelesen und finden solches in vielen Stücken recht guht. Es wird besser sein, wen keine neüe Verordnung deszfals herauszkombt, sondern dasz es der neüen Kornauszschreibung, die dieses Jahr 1737 herauszkombt, zugefüget werde. Osten[2]) will solches alles mit 300 Zeugen von Soroe guht wahr machen, und sein eigener Reitvogt Willumsen[3]), der solches wissen kan, bezeuget auch, dasz solches wahr sey. Den Entwurf zu der neüen Traurverordnung wollen wir, wen wir Zeit haben, weiter examiniren. Der Marschall Gramm hat uns auch gesagt, dasz gestern wiederrum 20 M. Rd. an dem neüen Cassirer sind gezahlet worden. |: Dasz wir bey Gorrisen so viel auf die Maursteine profitiren, ist uns lieb zu hören :|. Des Procurator Smits Memorial habe noch nicht gelesen; können also keine Resolution noch darauf ertheilen.

124.

1737, 6. Martz (ib.). Die Sachen von der Commission wegen der Garnisons Schuhlen und Kirchenwesen haben wir examinirt. Wir finden der Commissarien Sen-

---

[1]) Mulig den samme Sag, som omtales i Brevet af 12. Maj 1737.
[2]) Vilh. Aug. v. d. Osten, Amtmand i Sorø Amt.
[3]) Vistnok den senere Krigskommissær og Kammerraad Jørgen Willumsen (Fridericia, Aktst. t. Stavnsbaandets Hist., S. 130 f., 136, 142).

timent in allen recht guht; nur sehen wir nicht, wovon die 4 neüe Prediger bey Garnisons Kirche leben sollen. Was den Prediger auf den Ladegarten angeht, wollen wir uns wohl vorbehalten, wen der jetzige abgeht, einen andern zu bestellen, welcher Deütsch und Dänsch kan. Desgleichen wird es verhalten mit dem Diacono, der bey Christianshafen Kirche kommen soll, welchen wir auch setzen wollen. An eine allgemeine Kirchen Disciplin ist höchst nöthig zu gedencken.

Ausz beyfolgenden Papier wird Er mit mehren ersehen, was wir gerne wollen, dasz der Commission in Christian Olsen Sache in der Order soll zu verstehen gegeben werden. Es stehet auch in der Order, dasz Christian Olsen soll zu Mestersvend degradirt sein intil videre. Die Expression indtil videre aber währe wohl best gahr darausz zu lassen. Dem Lousen soll auch durch die Commission bedeütet werden, dasz er sich dergleichen ungebührlicher Expressionen gegen unsere Bedienten, wie er gegen Graf Dannesckiold gebraucht hat, enthalten solle, falls er sich nicht exponiren wolte von seinem Procuratorambt suspendirt zu werden. Die Remarquen, welche Graff Dannesckiold über der Commission Bedencken gemacht hat, verlangen wir zurücke, weil die Commission selbige nicht nöhtig hat zu sehen. Die Liste von die Assessoren in höchsten Gericht wie auch wie es mit Abwechselung derer Assessorum in dem zu haltenden höchsten Gericht wird der Marschall Gramm Ihm wohl schon nach unserm Befehl angedeütet haben; auch die Liste Ihm wieder zugesandt haben.

125.

1737, 13. Martz (ib.). Die Verordnung wegen der lateinschen Schulen haben wir gelesen und unterschrieben; finden selbige so recht guht und nichts bey zu erinnern. Schicken Ihm selbige also hiemit wieder zurücke.

126.

1737, 20. Martz (ib.). Wir haben ausz Seinem Schreiben ersehen, dasz ein Cancelleybohte in der dänschen Cancelley verstorben, und Er dazu gerne einen von Seinen alten Domesticquen geholffen wissen wolte. Wir thäten Ihm gerne diesen Gefallen, wen wir nicht selber mit so viele alte Stalleüte und Arbeitskerls beheftet währen, welche uns zur Last fallen und womit wir sonsten nirgend hin wissen. Er wird den Dienst so lange ledig lassen, bisz wir Ihm die Persohn nennen, welche es bekommen kan. Die Witwe des verstorbenen Cancelleybohten musz eine Pension ausz der Postcassa bekommen, wen eine ledig wird.

127.

1737, 20. Martz (ib.). Graff Revenklau[1]) hat heüt Mittag bey Taffel gesagt, dasz die junge Mannschaft auf dem Lande sich so sehr verlieffe, nemlig die jungen Bursche, welche unter 14 Jahr sind, und welche bey der Landmilice noch nicht angeschrieben werden, und dasz hierzu die Landmiliceverordnung Anlasz gäbe; auch dasz viel Klagens von viele Proprietarien darüber währe. Wir antworteten, dasz noch zur Zeit kein Proprietarius bey uns darüber geklagt hätte; wen er meinte befugt zu sein, so könte er seine Klage darüber schriftlich eingeben, und man könte ja lieber die Jungens von 10 Jahr auch anschreiben. Die Rechtsverordnung von der Landmilice haben wir nicht bey der Hand; in der Cancelley wird selbige sich aber wohl finden. So schicke Er sie mir herausz. Solte die Verordnung von der Landmilice hierzu Anlasz geben, woran ich doch noch sehr zweifle, so müsse

[1]) Formodentlig Grev Conrad Ditlev Reventlov, senere Gehejmeraad Medlem af Økonomi- og Kommerce-Kollegiet, og Stiftamtmand i Sjælands Stift († 1750).

man sehn, wie man es ändert, den man musz alles thun, wasz man kan, um die Leüte im Lande zu behalten und nicht hinausz zu jagen, oder Uhrlaub zu geben, dasz sie weg gehen dürffen[1]).

128.

1737, 23. Martz (ib.). Zu dehm Cancelleybohtendienst wollen wir Carl Wexller gerne haben; seine Frau ist aber Gemachs Mädgen mit die Konigin im Lande gekommen. Doch musz er die Pension an des Vorwesers Witwe richtig abtragen.

Den Brief an Pontoppidan von einem Prediger auf dem Lande haben wir doch endlich gefunden und schicken Ihm selbigen hiemit zu.

129.

1737, 26. Martz (ib.). — — Wir aprobiren, was Er von Hanstein Schreiben an Pontoppidan meldet, und muss der guhte Mann erst den ordentlichen Weg gehen.

Der Jordhøj, welchen wir letzt einen Dienst in Aarhus Stift gegeben[2]), ist uns schon lang bekandt gewesen durch den alten Geheimteraht Gramm, auch haben wir ihn selber hören predigen; wir erinnern uns mahl, dass Er uns von einen solches Nahmens gesagt hat; in dem Gratialbuch stund auch kein anderer angeführt.

Wir schicken Ihm hiemit zu verbesserte und extendirte Instruction für die Schleswigsche Holsteinische Cammer. Wir wollen gerne Seine Gedancken hierüber wissen, und wie weit Er solches unserm Interesse dienlich befindet. Desgleichen, wie die Bischöffe von dem weltlichen je mehr und mehr befreyet werden können. Letzteres

---

[1]) Jvfr. Koch. Chr. VI, S. 48 ff. Fridericia, Aktstykker til Oplysning om Stavnsbaandets Historie S. 102 ff.

[2]) Laurits Jordhøj var 29. Marts 1737 beskikket til Præst i Gangsted og Søvind.

ist von Pontoppidan, welcher aber seinen Nahmen nicht gerne will genandt haben.

130.

1737, 2. April (ib.). Das Absterben des Justitiarii Bartolin[1]) haben wir gestern Abend mit Leydwesen vernommen, weil es schiene, dass der Mann recht tüchtig war zu der Charge. Gott gebe uns bald einen guhten Mann wieder. Graff Revenklau ist wohl nicht tüchtig dazu? Wir erwarten, dass Er uns einen in Vorschlag bringe. Auf der Universitet wird mann Bartolin wohl nicht vermissen, weil er nicht viel gelesen oder disputirt hat.

Wegen der Dienst von Bye und Rahtstubschreiber in Christiania kan selbigen der Hagerup bekommen, wenn er 5000 rdl. bezahlt, und Schnell auch damit zufrieden ist.

131.

1737, 3. Apr. (ib.). Was die Wiederbesetzung des Justitiariiplatzes betrift, da ist unter allen, welche dazu tüchtig zu sein scheinen könten, kein besser als der Justitz Secretair Seckmann, welchen Er uns vorgeschlagen hat, wen nicht der Mann einen so üblen Ruff hätte; wir auch ein und anderes von ihm wissen, welches uns sehr zurücke hält ihn nicht zu nehmen; allein es pressiret doch so sehr nicht; man kan sich noch wohl etwas darauf bedencken. Dasz er wohl Lust dazu hat, wird Er ausz der Anlage ersehen.

Den Supplicanten seines Nahmens, welcher doch nicht mit Ihm verwandt ist, wird Er sagen, dasz bey Hoffe nichts für ihm zu thun ist, weil der Vorraht von Hoff und Cammerjunckers schon grosz genung ist; zu dehm weisz ich nicht, ob er von einer rechten Familie ist. Will er aber

[1]) Etatsraad Thomas Bartholin, Justitiarius i Højesteret, døde 1. April 1737.

sich in den Collegien erst als Auditor, hernach würcklich gebrauchen lassen, so kan er ankommen; oder weil er Jura studirt hat, kan man ihm einert werts in die teütsche Regirungen gebrauchen.

Dem Supplicanten, der nicht in die Gentofter Kirche gehen will, kan sein petitum wohl zugestanden werden, und darf nicht weiter in der Cancelley oder Conseill vorgenommen werden, weil er kein eigentlicher Separatist[1]).

132.

1737, 4. Apr. (ib.). Das Memorial von dem alten Bartolin schicken wir Ihm wieder zurück, dasz Er uns, wen der Dienst von Justitiarius wieder besetzt wird, daran erinnert, dass der alte Mann etwas bekömt[2]).

Was Er wegen Neve[3]) geschrieben hat, darin hat Er nicht Unrecht. Der Mann hat Geschicklichkeit Justitiarius zu sein, aber seine Gage, welche er nun schon hat, ist was grosz; auch ist sonst noch ein und anders bey ihm, so wohl könte besser sein. Des Geheimteraht Lerche Annotationes sind, wen ich die Warheit sagen soll, nicht von grosser Wichtigkeit, auszer was den ersten Punct betrift; desgleichen kan man auch wohl erlauben, dasz 2 Cammern schwartz bezogen werden, eine wo die Leiche in ist, und eine wo die Condolencen können in angenommen werden. Den 4ten Punct betreffend kan Er nur dem Geheimteraht melden, dasz der Titul von Herrn

---

[1]) I Gjentofte var Chr. Siegf. Mangor Sognepræst. Han har sikkert ikke kunnet tilfredsstille de opvakte.

[2]) Dr. Casper Bartholin havde siden 1719 været Generalprokurør; 1729 var hans Brodersøn, ovennævnte Thomas Bartholin, bleven ham adjungeret i Embedet og var det, indtil han 1736 blev Justitiarius i Højesteret. Formodentlig har Thomas Bartholin ogsaa som Justitiarius afgivet noget af sin Løn til Farbroderen.

[3]) Holsteins Formand i Kancelliet, nu Stiftamtmand for Laaland-Falster.

währe auf expressen königlichen Befehl in der Cancelley auszgelassen worden, und können wir unmöglich unsere Dieners und Unterthanen Herr nennen. Ein jeder Herr thut, was ihm darin guht deücht. Man kan die, dar guht sind, doch wohl distinguiren.

133.

1737, 6. Apr. (ib.). Das Memorial von Justitzraht Seckmann haben wir bekommen; Gott gebe, dass er möge ein guhter Justitiarius sein. Der Kleve kan wohl Justitz Secretair werden, und kan Er es ihm nur sagen, doch dass er vors erste nur $^1/_3$tel haben soll, die $^2/_3$ bekömbt dan der alte Bartolin, so lange er lebt.

134.

1737, 17. Apr. (ib.). Ausz Seinem Schreiben habe gestern Abend ersehen, dasz der Schloszpræsident Broer nur in allen 500 Rdl. Gage geniest. Aber dem sey wie ihm wolle, so hindert solches doch nicht, dasz, wen heüt oder morgen der Schloszpræsident abgeht, man einen Schloszverwalter mit 300 Rdl. jährliche Gage nur bestelle, und einen Borgraetspresidenten mit 200 Rdl. jährliche Gage. Und könte vielleicht das Hoffraets Secretariat mit der Præsidentur vom Borgraet combinirt werden. Das Traurreglement musz etslige Tage behalten, bisz ich mehr Zeit habe; den anjetzo haben wir unsere Devotion vor. Der Graff und Gräffin Callenberg sind in einem schlechten Stande, was ihre Mitteln angeht, wie wir ausz dem von Ihm uns zugeschickten Memorial ersehen. Wir wolten sie gerne helffen, wo es unsere Umstände litten, aber woheer sol es genommen werden. Wolte der Grosz-cantzler[1]) bald seelig abscheiden, so könte Graff Callen-

[1]) Grev Ulr. Ad. Holstein, s. ndf. u. 24. Aug. 1737.

berg und andere Nohtleidende geholffen werden von des Grozscantzlers biszheer gehabten Pension.

Der Kerl, welcher sich bey Ihm gemeldet, dasz er das sächsiche Porcellain machen will, hat sich wohl vielleicht vorheer bey uns gemeldet. Frage Er ihm nur, ob er nicht ausz Schweden kähme. Das Sächsiche Porcellain ist gahr eine schöne und rahre Wahre; ob aber groszer Profit dabey ist, wissen wir nicht. Will dieser Kerl doch die Probe auf seine eigene Umkosten machen, so stehet ihm solches frey. Wir werden auf den Sonnabend Nachmittag weiter mündlich mit Ihm davon reden.

135.

1737, 27. Apr. (ib.). Wir hätten Ihm gerne mündlich gesprochen, da alles was die Guarnisons Kirche und deren Geistlichkeit betrift viel leichter hätte mündlich als schriftlich können abgethan werden; aber da Er ist ausgeritten, so hat solches heüte nicht können geschehen. Wollen wir Ihm also hiemit unsere Gedancken schriftlich eröfnen.

Es kriegt anjetzo ein jeder von den beyden Guarnisons Predigern aus unser Cassa 200 rdl. Seckmann[1]) ist ein gahr schlechter Mann, der wohl mit der Zeit wor anders hinzusetzen ist. Grothausen ist ein guhter, frommer Mann, der aber bey der Gemeine wohl besser sein mögte[2]); doch können wir Ihm wohl mit der Zeit einen andern bessern Dienst in Holstein geben, und einen Mann bey der Guarnisons Kirche setzen, der mehre Gaben hat; dessfals es wohl nicht wird undienlich sein ihm von der Pension zu befreyen, welche er an Königsmann seiner Witwe bezahlen soll. Unsere Gedancken aber gehen dahin, dass wir wollen noch zwey Guarnisons Prediger be-

---

[1]) M. Balthazar Seckmann var dansk Sognepræst ved Garnisons Kirken.

[1]) Se Kirkehist. Saml. 4 R. II, 737.

stellen, derer ein jeder so viel aus unser Cassa bekähme wie Seckmann und Grothausen hat, so könten 2 bey der Guarnison Kirche bleiben, und einer wohnete beständig im Castel, die zwey andern bedienten Christianshaven Kirche und den Ladegarten; und so konte man hierzu welche fromme und guhte Leüte aussuchen, die innerliche und aüsserliche Gaben hätten. Der eine müste ein deütscher sein, und der andere dänsch. Dieses währe vor uns eine Depense in allen von 400 rdl., und so verlöhre keiner von den jetzigen Haupt Pastoren bey der Guarnisons Kirche das geringste; man hätte Gelegenheit zwey guhte Prediger in der Stadt zu bringen, und das Reich Gottes könte vielleicht etwas mehr wachsen in Copenhagen. Im übrigen könte es in allen nach Seiner bey Zeichnung bey der Commission Bedencken verhalten werden. Hat Er hierbey was zu erinnern, so steht Ihm solches frey, und wir werden es gerne sehen.

136.

1737, 30. Apr. (ib.). Das Project zu einem Traurreglement schicken wir Ihm hiemit wieder zurücke. Wir finden solches recht guht, und nichts bey zu erinnern, als was Er selber angemercket hat.

137.

1737, 6. Maj (ib.). Wir haben vergessen heüte Ihm zu sagen, dasz Er den Provisor bey der Apothec im Waisenhause fragen möchte, wo er die Essentia dulcis heer hat, die im Waisenhause in Copenhagen verkauft wird. Wir muhtmassen, dasz einiger Bedrug dahinter sticht.

Wegen der Garnisons Kirchen Angelegenheit wünschen wir mit Ihm zu reden. Wir können Ihm aber nicht mehr zu sprechen kriegen, weil Er ümmer so occupirt ist.

Wen Er Zeit hat, könte es am Donnerstag Nachmittag geschehen, wen wir von Friedensbourg zurück gekommen sind.

138.

1737, 11. Maj (ib.). Den Studenten Schultz wird Er wohl avertiren lassen, dass er nie mehr mit dergleichen Sachen hervor kommen soll, fals er sich nicht eine harte Straffe auf den Hals ziehen wil. Es ist aber nicht zu hoffen, dass der Narr dadurch wird klüger werden.

Die Anstalten wegen der ansteckenden Kranckheiten werden höchst nöthig thun, dass sie bald gemacht werden. Gott aber muss selber unser bester Schutz dagegen sein. Weil in der Cancelley nun in künftiger Woche nicht viel zu thun ist, so kan Er in Gottes Nahmen nach Herlufholm reisen.

139.

1737, 12. Maj (ib.). Es soll der Rector in Slagelse gestorben sein; hier währe nun eine guhte Gelegenheit den Mag. Nyholm zu placiren, welcher dem Lauff des guten viel Schaden thun soll; ziehet er fast alle Studenten an sich und bringet ihnen viel bösen Principia bey[1]). Er sol suchen Rector in Slagelse zu werden. Wen Er dem Bischoff andeütete, wie wir gerne sehen, dass er den Nyholm dahin setzete. Den Nyholm müste aber angedeütet werden, bey seiner Schuhlen zu bleiben, aber nicht Studiosos zu informiren.

Wir schicken Ihm hiermit zu einen Brief von Scarup, ein Memorial von einem Becker (etc.). Er wird selbige wohl weiter examiniren und sehen, wie weit darin etwas nach der Supplicanten Willen vorzunehmen ist, wie auch

---

[1]) M. Holger Nyeholm, Dekan i Kommunitetet, var en haard Torn for Pietisterne (Kirkehist. Saml. 3. R. III, 828).

die Sache von dem Prediger Bies[1]), der sich selbst entleibet hat.

An dem Bischoff Worm wird auch noch nöhtig thun, dass eine Order aufgesetzt werde, dass der eine Catechet Balslöf, welchen wir bey der Nicolay Kirche bestelt haben, die Sonnabend Predigt zu verrichten kriege, gleich wie die Catecheten bey der Holmskirche solches thun. Bisheer hat Mossin die Predigt durch schlechte Leute verrichten lassen für Geld, welcher es am wohlfeilsten hat thun wollen.

140.

1737, 14. Maj (ib.). Dass der Nyholm das Rectorat mit so grossen Freüden angenommen, ist uns sehr lieb zu vernehmen gewesen, wie auch dass der Bischoff den Nyholm für so düchtig hält.

Was Er wegen Scarup[2]) meldet, findet in allen unsere Aprobation, und kan Er nur desfals mit Bluhm weiter reden. Das geistliche Collegium[3]) währe guht alle solche Sachen zu untersuchen, und daheer nöthig bald daran zu gedencken, dass es zum Stande kömt.

Wegen Bie seine Witwe aprobiren wir Sein Sentiment gleichfals, und wird Er mit Hr. Blum weiter desfals reden. — — Nach Herlufholm und Soröe kan Er wol reisen, und wünschen wir Ihm eine glückliche Reise.

141.

1737, 23. Maj (Friedensbourg). Der Commission Bedencken wegen der von uns unterschriebenen Verordnung

[1]) Jacob Bhie, Præst i Hove.

[2]) Formodentlig Præsten Jens Zeuthen Skaarup i Ude- og Oppesundby, der efter at have studeret i Halle i flere Aar, blev Præst 1735, men allerede døde 7. Sept. 1737. Bluhme satte stor Pris paa ham. Jvfr. Mnemosyne IV, 400.

[3]) General-Kirkeinspektionskollegiet.

derer Lateinschen Schuhlen schicken wir Ihm nebst dem Gratialbuch zu. Wir finden der Commission Bedencken, was den 17ten Articul der Verordnung angeht, noch für einigermaszen guht; der Rest aber ist mehrentheils unnütz.

Über der Rente Cammer Bedencken wegen der verbesserten und extendirten Instruction für die Schleswig Holsteinsche Cammer verlangen wir Seine Gedancken zu wissen[1]), wie auch wegen der lateinschen Schulen.

142.

1737, 29. Maj (ib.). Hiermit senden wir Ihm wieder zu, was der selige Bartolin, Hoyer und Bager wegen der Eyde eingegeben[2]); wir können nicht leügnen, dass uns Hoyer seine Gedancken für die besten in den meisten Puncten fürkommen, nur allein den Bürger Eyd ausbenommen, welcher wohl bleiben muss. Doch da die Sache von groszer Wichtigkeit ist, währe es wohl guht, mehrere Leüte darüber zu hören. Wer aber dieselben sein sollen, wissen wir nicht recht. Das Conseil, nemlich der Geheimteraht Rosenkrantz und Er, könten solches mit dem Ober Secretair Schulyn am füglichsten thun. Weil aber nicht alle für was neües sind, so wird es daselbst vielen Anstosz leyden, und währe gewiss Schade, wen ein so guhtes und christliches Werck wieder solte in Stecken gerahten. Findet Er nicht guht, dass es im Conseil vorgenommen wird, so wird er uns wohl andere Leüte vorschlagen, welche die Sache noch einmahl gründlich untersuchen und ihre Gedancken über der ersteren Sentimenten geben können, worbey aber wohl wird nöthig sein die Nahmens der Persohnen auszulassen, welche das Werck zuerst unter Händen gehabt haben.

---

[1]) Jvfr. Mnemosyne III, S. CXV.

[2]) Se Medd. fra de kgl. Arkiver 1883—85, S. 216.

Das Bedencken vom General Procureur[1]) um bessere Nachlebung der Verordnungen finden wir auch sehr guht eingerichtet, wollen aber auch gerne unsers Conseils und des Ober Secretair Schulyn Bedencken darüber hören, ehe wir etwas weiter darin resolviren, weilen es gleichfals was neues ist. Hier bey finden wir nur zu erinnern für nöhtig, dasz die Procuratores jährlich an der Cancelley einsenden sollen von allen Sachen in general, wie in dem Project stehet, aber an einem jeden Collegio apart, wie die Orders nach gelebet werden, welche von einem jeden Collegio ertheilet sind, als da ist die dänsche Cancelley, die Rente Cammer und das Land Oeconomie und Commertz Collegium.

143.

1737, 2. Juni (Friederichsberg). Sein Schreiben haben wir heüte morgen wohl erhalten, und sehn wir darausz, dasz Er den Geheimteraht Revenklau[2]) als erstern Ordinairen vom Höchsten Gericht vorschlägt, die zwey Sachen wegen der Eyde und Nachlebung der Verordnungen nachzusehen. Wir finden hierbey nichts zu erinnern, und wen er solches gethan hat, so kan das Conseil und der Obersecretair Schulyn ihre Gedancken pro ultimato weiter darüber sagen.

Dass der Aberglaube zu Krogstrup abgelehnet wird, haben wir aus der Anlage ersehen; wir haben selbige dem Hr. Blum auch communicirt, weil die Sache von ihm zu erst ist heer gekommen[3]).

144.

1737, 5. Juni (Friedensbourg). Geheimteraht Rosenkrantz hat uns gestern geschrieben, er desaprobirt das

[1]) And. Hojer.
[2]) Claus Reventlov.
[3]) Jvfr. Mnemosyne IV, S. 394 f.

von Hoyer entworffene Project wegen Nachlebung derer Verordnungen, ja er hält es für gefährlich und schädlich.

Was die Eide betrift, so wird es sehr guht sein den Justitiarium und übrige Assessores des Höchsten Gerichts. welche Gage bekommen, zu hören. Den Kemmeter wollen wir sehen zu emploiren, damit die 200 rdl., welche er geniesset, zu den Umkosten des neü zu errichtenden geistlichen Collegii können gebraucht werden. — Das Memorial von Albert Hoffman hat uns unsere Schwester gegeben. Wir sehen diesen Menschen gerne geholffen. Wird Er es dem Bischoff also zu erkennen geben. Die Gesundheits Commission hat uns beygehendes von Helsingor gesandt; da es aber eine pure Cancelley Sache ist, schicken wir es Ihme zu.

145.

1737, 17. Juni (ib.). 1. Wir schicken Ihm hiemit zu, was Er uns letzt eingesandt. Wir haben die Sache letzt mit Nachdencken noch ein mahl durchgesehen, und finden nichts dabey zu erinnern, als was wir bey dem 4ten und 17ten Punct notiret haben. Wir hoffen, dass durch dieses Collegium die Ehre Gottes wird konnen so viel besser befordert werden.

2. Die hier bey folgende Fundation von Geheimteraht Ludwig Pless und seiner Frau wird er wohl eine Confirmation auf aufsetzen lassen, und wird in der Confirmation eingeruckt diese Worte: jedoch mit Vorbehalt der uns als Souverainen Erbkönig [und] unsern Nachfolgern an der Regierung ohnehin gebührenden obersten Direction und Aufsicht über die Stiftung.

146.

1737, 21. Juni (ib.). Wegen des geistlichen Collegii haben wir bey jeden Punct unsere Resolution bey gezeichnet.

Die Clausul zu des Geheimteraht Plessen Legato ist wohl abgefasset und kan nur so expedirt werden.

Dem Stiftambtmann wird Er wohl andeüten, dass unser Wille nicht sey die Leute, welche aus Scrupel des Gewissens in Slagels nicht in die Kirche wollen, nicht(!) mit Helligbrøde zu belegen, sondern dass sie durch vernünftiges und christliches Zureden derer Prediger dazu vermahnet werden. Gott gebe nur, dass die Prediger hierzu geschickt sein mögen[1]). — —

147.

1737, 24. Juni (Friedensbourg). Wir haben von einem unbekandten, Nahmens Theophilus, beyfolgende 4 Papieren bekommen. Wir halten diesen Nahmen für einen erdichteten; inzwischen weil in der Schrift ein und anderes enthalten, so Reflection meritiret, so wird Er es wohl weiter examiniren und uns seine Gedancken darüber sagen. Der Herr Blum hat uns beyfolgende Schrift von einem Prediger in Moen[2]) gezeiget nebst der Censur von Professor Wöldicke. Wir zweifeln nicht, Er werde die Censur von Wöldicke selber gantz wunderlich finden, und soll das so fortgehen, so kan kein erbauliches Buch mehr herauzkommen. Der Hr. Blum meinet, dass wir das Buch sollen durch Professor Reuss und Leth noch einmahl censiren lassen, und dass, wen die nicht anstösziges darin finden, das wider Gottes Wort und der Augspurgischen Confession liefe, es alsdan so solte gedruckt werden, wie der Autor es verfasset hätte. Ob Er dieses nun so auch für guht findet oder nicht, darüber erwarten wir Seine Gedancken zu wissen. Es scheint, der Wöldicke saügt Mucken und verslucket Cammeele, und es muss ihm wohl

[1]) Om denne Sag se Kirkehist. Saml. 3. R. V, 670 f. 4. R. III, 203 f.
[2]) Præsten Nicolai Jæger i Elmelunde, der senere s. A. blev Præst i Stege.

Einhalt geschehen[1]). Er soll auch noch ein ander Buch sehr zurücke gehalten, dass es im Waisenhause nicht dürffe aufgelegt werden, wie Ihm wohl wird bekandt sein; es ist Starckens kleiner Tractat, Übung des Cristenthums genandt, welches doch der barmhertzige Gott schon an vielen Seelen geseegnet hat, und wornach ein groszes Verlangen sein soll, dass es wieder möge aufgeleget werden.

P. S. In Rohtschild sollen viele sein, die einen rechtschaffenen Catecheten dahin wünschen, weil doch das Erkäntniss der Wahrheit zur Gottseeligkeit daselbst wenig verkündiget wird. Es soll ein Catechet da sein, der aber nichts taugt. Wird Er also mit dem Bischoff reden, ob nicht Mitttel aus zu finden währen, dass ein guhter Catechet dahin gesetzet werden könte, welchen wir aber selbst immediat setzen wollen.

148.

1737, 26. Juni (ib.). Weil der Justitzraht Hoyer nach Holstein reisen will, welches wir ihm auch verstatten, der Conferentzraht Schröder schon gereiset ist, so kan der Anfang des geistlichen Collegii bis Michaelis ausgesetzet werden.

Das Plessische Legatum werden wir auf den Freytag confirmiren. Dass die Zahl der Separatisten von 3 bis 12 in Slagelse angewachsen ist, ist uns nicht lieb zu hören. — Seine Frau kan Er nach dem Beldt begleiten, wen Er will.

Was Er wegen derer 4 Vorstellungen des Theophili erinnert, findet in allen unsere Aprobation und kan in dem neüen geistlichen Collegio weiter vorgenommen werden, wesswegen wir Ihm die Vorstellungen wieder zurück senden. Es geschähe dem Woldicke wohl zu viel seinen

---

[1]) Om Prof. Wøldikes Strenghed som Censor overfor pietistiske Bøger se Kirkehist. Saml. 4. R. III, 553 ff.

Willen, wen das Buch von Jäger nicht ehe solte heraus kommen, bis dieses neüe geistliche Collegium seinen Anfang genommen[1]). Wen Er dem Herrn Blum doch sagte oder wissen lies, wie Er die Censur von Wöldicke fünde. Dass Er dem Bischoff wegen der Censur schriftlich erinnert hat, daran hat Er recht gethan und findet unsere Aprobation; sonderlich aber hat Er wohl gethan, das Buch von Jæger nicht zu nennen. Wen [sie] im Missions Collegium noch einen von der Theologischen Facultet verlangen werden, werden wir ihnen den geben, welchen sie uns vorschlagen, und es wird den Woldicke sehr im Zaum halten.

149.

1737, 9. Juli (ib.). Graf Zinzendorf hat mit voriger Post uns beyfolgenden Brief geschicket; wir wahren uns nichts weniger als ein solches vermuthend; inzwischen da nichts unbilliges darin ist, sondern nur alles auf Ruhe und Einigkeit abziehlet, so wird Er wohl dem Egede in unserm Nahmen andeüten, dass wir wollen, dass er nichts gegen Christian David herausgeben soll[2]).

Die Vorstellung von Geheimteraht Gramm und Pastor Bluhm wird wohl an den Bischoff Worm und Geheimteraht Gersdorf als Stiftsambtman müssen gesandt werden um zu hören, ob sie nichts wegen der Schule von Slangerup dabey zu erinnern haben.

150.

1737, 15. Juli (ib.). Was der Hoffprediger Bluhme uns vorgestellet wegen des Rectors der Frederichsburger

---

[1]) Om Jægers Bog overhovedet er udkommet, vide vi ikke. Denne Forfatter nævnes i alt Fald ikke i vore Litteraturlexica.

[2]) Christian David var herrnhutisk Missionær i Grønland. Han harmonerede kun daarlig med Hans Egede.

Schuhlen und Collegen[1]), wird Er mit mehren aus der Beylage ersehen, und da wir nichts unbilliges darin finden, wird Er wohl die vonnöhtene Orders hierzu aufsetzen lassen.

151.

1737, 17. u. 18. Juli (ib.). Sein Schreiben haben wir gestern Abend wohl erhalten und daraus ersehen, dass Er die Order an Bluhm künftigen Freytag zur Unterschrift wird mitbringen, und zwahr wie Bluhm es vorgeschlagen hat.

Wir wünschen, dass Er den Bischoff möge überzeugen von dem Aberglauben, so in Krogstrup vorgeht; wer aber sich nicht will überzeugen lassen, ist schwehr zu überführen, und so geht es dem guhten Bischoff auch. Die Rescripta von Christiano Quarto[2]) schicken wir Ihm wieder zurücke. Wir finden sie recht guht, und freüet uns nicht wenig daraus zu bemercken, dass einer von unsern Vorfahren die Ehre Gottes sich auch so sehr hat angelegen sein lassen.

Dass seine beyde Brüder[3]) ihre Gelder hier im Lande herein ziehen wollen und bereits zum Theil herein gezogen haben, ist sehr zu loben. Wir wünschen, dass Er möge glücklich sein in Ankauf der Gühter, sonderlich aber, dass Er sie bald selber könne einlösen; für jetzo ist wohl nicht groszer Profit bey der Gühter, sondern vielmehr Schaden; wen Gott aber seinen Seegen geben will, so hoffen wir, dass die Land Gühter auch bald sollen in einen bessern Stand kommen, worauf wir beständig gedencken.

---

[1]) Som Hofpræst var Bluhme »Scholarcha« for Frederiksborg Skole.

[2]) Reskriptet af 25. Okt. 1606 findes trykt i Danske Mag. I, 96.

[3]) Carl Holstein, Landraad i Slesvig og Holsten, Medlem af det slesv.-holst. Rentekammer og af Overretten paa Gottorp, og Frederik Vilhelm H., Amtmand i Tønder.

Zum Bischoff in des verstorbenen Bischoff Mumme Stelle in Alburg wollen wir den Stiftsprobst aus Ripen Brodersen ernennen, und i dessen Stellen seinen Bruder aus Tondern, welcher da dritter Prediger ist[1]). Der Herr Sixtus Aspach behält also abermahls das Nachsehn[2]). Er wird es den wohl für Brodersen auffsetzen lassen.

152.

1737, 23. Juli (ib.). Den Aberglauben in Krogstrup Kirche abzuschaffen aprobiren wir des Bischof Worms gethanen Vorschlag und wünschen, dass selbiger möge hinlänglich sein[3]).

Was die Wiederbesetzung des Platzes von dem seeligen Slange betrift[4]), so haben wir solches reiflig überlegt, und obgleich wir Ihm gerne diese Gnade für seinen Bruder[5]) erzeigten, so sind doch ein und andere Difficulteten, welche uns daran verhindern.

---

[1]) Under 9. August 1736 havde J. L. Holstein tilskrevet Hr. Nicolai Brorson, Slotsprædikant paa Frederiksborg, følgende Brev angaaende Broderen, Hans Adolph B.:

Velærværdige Hr. Slots Prædikant!

Hand vilde behage, det snarest mueligt er, at underrette mig om een hans Broder, som skal være Præst paa Landet i det Slesvigske, hvad hans Navn er, og til hvad Stæd eller Sogn og i hvilket Amt hand nu er Præst, paa det mand derom kand have en sikker og viss tillid i forefaldende tilfælde at rette sig efter. Forblivende stedse

Deres Velærværdigheds

Cancelliet d. 9 Augusti 1736. J. L. Holstein.

[2]) Stiftsprovsten i Aalborg vilde gjerne have været Biskop.

[3]) Under 2. Aug. 1737 udkom det kgl. Reskript mod de overtroiske Besøg i Krogstrup.

[4]) Konferensraad Niels Slange døde 21. Juli 1737. Han var Assessor i Kancellikollegiet og Lenssekretær, og desuden Assessor i Højesteret samt Præses i Hofretten.

[5]) Georg Frederik Holstein var kun 20 Aar. Han var siden 1734 Kammerjunker. Det har vel neppe været J. L. Holsteins Mening,

Warum der Justitiarius mehr Gage haben soll, als sein Vorweser gehabt hat, wissen wir nicht, und kan er ja wohl, wen er nichts in seinem Ambt dabey versäumet, die Commissions behalten.

Der Justitzraht Seidelin[1]) soll Slange seine gehabte Gage von 500 Rdl. bekommen. Sein Bruder kan dan des Seidelins Gage wieder kriegen, welche 400 Rdl. ist, und in der Cancelley die Dienste mit thun unter Seiner Aufsicht. Wen die Tour am ihm ist, bekömt er die Cammerjunckers Gage. Die Sportuln von dem Lehnssecretariat würden dan in der Cancelley unter dem Obersecretair, Secretairs und sämtlichen Cantzellisten getheilet. Fals Er hierbey noch was su erinnern findet, stehet Ihm solches frey.

153.

1737, 1. Aug. (ib.). Uuser voriges Schreiben wahr ausz Versehn unrecht datirt. Weil Er sich ein Bedencken macht von den Sportuln zu participiren, die der seelige Slange gehabt, so kan es auf die von Ihm vorgeschlagene Weise verhalten werden, nemlich dasz diese Sportuln unter die Cancelleybedienten getheilet werden, nemlich dasz die 4 in Gage stehende würckliche Secretairs ein jeder dobbelte Portion, und die 3 Cancellisten ein jeder enckelte Portion bekommen. Der Rasmussen[2]) kan wohl das, was bey dem Lehns Contoir vorfält zu thun, verrichten. Er wird dan, Seinem eigenen Anerbieten zufolge, abwarten, bisz die guhten Zeiten kommen, welche vielleicht bald kommen können. Seinen Bruder wird er selber dan die

at hans unge Broder skulde have Slanges Plads, men vel at han ved denne Vacance skulde komme ind i Cancelliet.

[1]) Hans Seidelin, Assessor i Kancellikollegiet (Meddel. fra det kgl. Geh. Arkiv og Kongerigets Arkiv 1886—88, S. 120).

[2]) Etatsraad Rasmus Rasmussen, Sekretær i Kancelliet, Medlem af Kancellikollegiet og Assessor i Højesteret.

beste Anführung geben können. Solte Er aber finden, dasz er kein Chenie oder Lust hätte zu die dänsche Cancelleysachen, so müssen wir auf ander Weise für ihm sorgen[1]). Der Justitiarius[2]) wird sehr übel zufrieden sein, dasz er die gesuchte Zulage nicht bekommen; aber das thut nichts, es ist ihm Gnade und Ehre genung, dasz er Justitiarius ist. Was Moinecken[3]) Ihm gethan, ist uns nicht bewust, und davor können wir auch nicht Erstattung thun. Der Rentecammer wird Er dan unsern Willen wohl wissen lassen, nemlich dasz Seidelin soll 500 Rthl. Gage nach diesen haben, Sein Bruder 400 Rthl., und in der Cancelley wird Er wohl den 7ben Leüten kund thun, dasz wir ihnen die Sportuln von Slange beygelegt haben unter sich zu theilen, wie vorgemeldet worden ist.

154.

1737, 6. Aug. (ib.). Sein Schreiben vom 2ten Aug. erhielten wir den dritten zu Morgens richtig und wohl, kunten selbiges aber nicht gleich beantworten, weil wir just selbigen Morgen beichteten. Die 2 Expeditiones unterschrieben wir aber und schickten sie Ihm gleich wieder zu, welche Er auch wohl wird richtig bekommen haben.

Die Wahrheit zu sagen, so habe ich es im Anfang nicht anders begriffen, als dasz Seidelin 400 Rdl. Gage gehabt, daheer dan befohlen gehabt(!), dasz er nun nach diesen 500 Rthl. haben solte, wie Slange gehabt hat; aber nun fält es für Seidelin viel besser ausz; den er bekomt zu 900 Rdl. Gage, welche er gehabt, noch 100 Rdl., und,

---

[1]) Han blev 1738 Assessor i Kancellikollegiet og endte som Geheimekonferensraad og Amtmand i Flensborg Amt. (Medd. fra det kgl. Geh. Arkiv og Kongerigets Arkiv 1886—88, S. 121. D. biogr. Lex. VIII, 34).

[2]) Justitsraad Diderik Seckmann.

[3]) Christian Möinichen havde i Frederik IV's Tid været Oversekretær i det danske Kancelli.

wen er es mit die Sporteln einberechnet, bisz auf 17 a 1800 Rdl. bringt, so ist es fast etwas zu viel für einen Menschen wie Mr. Seidelin. 1000 Rthl. währen für ihm wohl genung, den Rest solte der Obersecretair mit Recht haben.

Sein Bruder bekomt dan die ihm einmahl beygelegte 400 Rdl. Gage, bisz er kan an eine Cammerjunckers Gage kommen.

155.

1737, 12. Aug. (ib.). Sein Schreiben haben wir diesen Augenblick wohl erhalten samt den Beylagen. Dass die Sache mit Mossin schlecht aussiehet, haben wir aus des Bischoffs Relation mit mehren ersehen; es dauret uns seine Person und Frau und Kinder; sonsten aber können wir nicht leügnen, dass es uns lieb ist Gelegenheit zu finden ein Instrument unnütz oder unbrauchbahr zu machen, welches Satanas bisheer haupsächlich gebraucht hat sich dem Reiche Jesu zu wiedersetzen, unsere Anstalten, die aus reiner Absicht geflossen, das arme verführte und blinde Volck auf den rechten Weg zu verhelffen, unnützlich und unkräftig, ja gahr für falsch und irrig aus zurufen. Der Bischof wird wohl am besten thun, wen er sich das Concept von Mossin seiner Predigt geben läst, aus selbigen wird alles klahr und deütlich hervor leüchten. Die Sache kan bis übermorgen noch wohl anstehen, damit man sehe, was der Bischoff noch weiter einberichten werde. Schriftlich mögte er sich noch wohl bedencken das zu gestehn, was er dem Bischoff vielleicht in der Hitze mündlich gesagt hat; aber das, was auf der Cantzel geredt worden, daran müssen wir Ihm halten.

Das Concept zur Aprobation der Walløer Stiftung folget auch wieder zurück; wir finden hierbey nichts zu erinnern, als nur ob es sich schicke, dass die Aprobation

auf dänsch, die Stiftung aber auf teütsch; den so wollen wir es gerne so verbindlich, wir nur immer möglich, aufgesetzt haben. Es ist ein Werck, so stets bleiben soll, so währe es wohl auch guht, wen derer Successoren darin gedacht würde; doch kan Er dieses mit dem Ober Secretair Schulin weiter überlegen, und hier nechst die Aprobation aufsetzen lassen, wie Sie beyde es für guht finden werden. — —

Wen der Bischoff Ihm am Mitwochen das schickt, so schicke Er es nur versiegelt am Stallmeister von der Lühe, und lasse ihm dabey wissen, es pressirte, und er solte es unversaümt durch ein Expressen herausschicken.

156.

1737, 14. Aug. (ib.) Wir haben uns gleichfals nicht wenig gewundert, dass Mossin die effronterie hat, noch 8 Tage zu verlangen, üm Rede und Antwort zu geben von dem, was er gethan hat. Das kürtzste wird seyn, dass Er dem Bischoff in unsern Nahmen befiehlet, dass er die Erklährung von Mossin in einer Zeit von 24 Stunde einforder[e], und dass, wen er sich in der Zeit nicht einfindet, die Sache ihren richterligen Lauf haben soll, welches der Bischoff aber nicht wissen darf, worin es bestehet.

Die Aprobation des Stiftes Walloe schicken wir Ihm wieder zurück; es ist selbiges recht guht, und kan nur so expedirt werden, wie Er beygezeichnet hat.

157.

1737, 17. Aug. (ib). Sein Schreiben haben wir heüte morgen nebst den Beylagen wohl erhalten. Der Mossin macht uns allen viel zu thun, da er doch [sich] selber und uns allen es könte viel leichter machen, wen er rein bekennete und nicht leügnete. Der Bischoff beweiset grosze Gedult, dass er ihm das so hingehen lässt, dass er

unsere Befehl verlangt hat zu sehn. Man siehet wohl. dass Mossin nicht wohl bey der Sachen zu Muhte ist, und dass er Ausflüchte sucht, auch sich auf Procurators Streiche verläst. Es währe doch wohl guht, dass Er dem Bischoff sagte oder schriebe, dass Mossin nicht von den Catecheten bey uns angegeben währe, sondern wir hätten es von andern gehört; den Mossin schreibt in dem einen Brief am Bischoff selber, dass er von seinen Catecheten angegeben währe. Man kan noch leicht ein Paar Tage zusehen, ob er wird mit seiner Erklährung einkommen; aber wen selbige verbey sind (welches wohl den Dingstag oder Mitwochen aufs späteste sein wird) und er kombt dan nicht mit seiner Erklährung ein, so wird wohl die Commission erkennet(!) müssen werden. Inzwischen wird Mossin wohl morgen noch brav auf der Cantzel los ziehen gegen die Catecheten und gegen uns selber; und wen es anginge, währe es nicht undienlich, der Bischoff oder Er bestelten 2 Leüte in der Kirchen, welche Acht geben müsten, was er sagte, damit sie hernach als Zeügen mit dienen könten.

158.

1737, 19. Aug. (ib.). Endlich ist Mossin eingekommen mit seiner Verantwortung [1]). Er ist aber nicht damit den ordinairen Weg gegangen, sondern hat selbige durch den Graff Danneskiold als sein Beichtkind vergangen d. 17. dieses zu Abends heraus geschicket. Wie weit solches gelten kan, wollen wir der Beurtheilung einer Commission überlassen, da dan auch sein übriges Betragen in dieser Sache wird weiter müssen examinirt werden.

Es ist aber nun die Frage, was weiter bey dieser Sache anzufangen ist, und auf welche Weise es anzu-

[1]) Er dateret Kbh. 15. Aug. 1737 (meget udførlig). En omtr. samtidig Afskrift ejes af nærv. Udgiver.

greiffen ist. Der ordentliche Weg ist wohl Lands Lov og Raet, welches aber wohl was lange dauren wird, und solche Sachen sind so bald möchlich abzuthun. Unsere Gedancken gehen dahin, ob es nicht best währe eine Commission anzuordnen, welche aus einem weltlichen und 4 geistlichen bestehen könten, als wie ist Ihn selber, dem Bischoff Worm, dem Probst Niels Dorph, dem Probst Hvid bey der Holms Kirche, und den Leth, Prediger bey der Runden Kirche. Nun währe wohl ein Actor nöhtig, wozu der Fiscal könte bestelt werden; aber Mossin würde auch einen Procurator verlangen, das würde die Sache nur weitlaüffig machen; ist also die Frage, ob hier ein Actor oder Ankläger nöhtig thut; den hier liegt Mossin seine eigene Schrift; der Bischoff weisz, was zwischen ihnen beyden passirt ist, und Mossin steht selber zu, dass er die Catecheten offentlich für der Gemeine als falsche Lehrer aus geschrien hat, da ihm doch unsere Decision, die wir ertheilet haben und drucken lassen, nicht ubekand ist. Er wird dieses alles weiter überlegen, und so dan seine Gedancken nach seinem Gewissen uns eröfnen, ob Er meint, dass die Sache mit oder ohne Ankläger kan angefangen werden; und was Er für das beste glaubt zu sein. Darnach wird Er die Expedition in Fürraht aufsetzen; die Commission solte den nur Mossin seine Schrift und Actiones examiniren und die Catecheten für sich fordern um zu hören, ob sie das zustehen, was Mossin ihnen beschuldiget, ob sie falsche Lehrer sein oder nicht. Und wen dieses geschehen, so sollen die Commissarien erst ein jeder ihr Urtheil schriftlich abfassen, und an uns separat einschicken, da wir dan, wan wir solche gelesen, weiter befehlen wollen, wie es mit Absprechung des Urtheils weiter soll verhalten werden nach Umständen der Sache. Das Commissorium muss wohl lauten, das Mossin soll vor der Commission erscheinen, wen und so oft es ver-

langet wird, desgleichen die Catecheten. Auch dass alle, die etwan als Zeügen verlangt werden, für der Commission erscheinen sollen, ohne Exceptione fori. Wir beklagen, dass wir Ihm so viel Mühe machen, aber lass Er sich die Mühe nicht verdrieszen, es betrift die Ehre Gottes und Ausbreitung seines Reiches. Wir arbeiten in keiner Sache freüdiger. Satanas ist sehr auf sich zu wehren; aber er muss doch wohl unterliegen, wer nur reines Hertzens ist.

P. S. Solte Er nöhtig finden, dass ein Actor in der Sache bestelt würde, haben wir gedacht, ob solches nicht der Bischoff sein könte, welcher besser währe wie ein Fiscal, welcher nichts von geistlichen Sachen versteht; an des Bischoffs Stelle müste ein ander Geistlicher treten, als etwan Kosbülle, und der Bischoff thäte dieses pro officio; dem Bischoff aber müsten wohl die Haubtpuncte gegeben werden, worüber er Mossin anklagen solte, und Mossin müste sich alsdan selber verantworten und dürfte keinen Procurator verlangen.

159.

1737, 20. Aug. (ib.). Für eine Fiertel Stunde erhalte Sein Schreiben; ich ersehe daraus, dass Mossin vergangenen Sontag sich auf der Cantzel moderat aufgeführet, dass er dem Bischoff Copey gesandt von der Schrift, die er an uns eingesandt hat; und aus Seinem letzteren Schreiben von heütigem dato sehen wir, was Seine Gedancken sind, was und wie es mit Mossin anzugreiffen ist. Wir aprobiren Seine Gedancken in so weit, dass der Fiscal den Mossin angreife oder anklage, weil es sich für den Bischof nicht wohl schicken wird; wen aber der Bischof in der Commission bleibet, so kan kein Geistlicher wohl mehr hineinkommen, erst weil es den vota paria geben würde, und den weil die Balance von guhten und

bösen Geistlichen nicht egal bliebe, und Kosbülle ist sonderlich ein Feind alles guhten. Was aber die Catecheten angeht, so deücht uns, dass Mossin müste vor der Commission sagen, was die Catecheten irriges gelehret, und wen die Geistlichen, die in der Commission sitzen, samt Ihn fünden, dass das irrig währe, und die Catecheten es nicht können von sich ablegen, so müssen sie ihr Urthel bekommen; legen sie es aber von sich ab, und die Commissarien finden nichts irriges darin, so muss Mossin leyden nach dem Gesetz als ein falscher Angeber. Ich finde dieses darum besser, damit der Bischoff, welcher doch wohl in seinem Hertzen dem guhten nicht gantz zugethan ist, nicht so nach Belieben mit die Catecheten herum springen kan; zu dehm da die Commission meist aus Geistlichen besteht, so ist es so viel besser, wen die Catecheten durch mehrere examinirt werden. Solte der Probst Hvid zum Schreiben nicht bequem sein, so kan Er ja einen Secretair oder Cancellisten aus der Cancelley nehmen, welchen Er für den geschicksten hält; den es ist ja kein Geheimniss aus der Sachen zu machen. Wen die Expeditiones fertig sind, so schicke Er sie nur heraus.

160.

1737, 22. Aug. (ib.). Die beyden Orders haben wir unterschrieben, und finden selbige recht guht; nur fehlt in der einen, dass die Commissarien nicht genant sind.

Über Backer[1]) seine Vorstellung wegen der Cronen möchten wir gerne seine Gedancken wissen.

161.

1737, 24. Aug.[2]) (ib.). Wir haben aus Seinem Schreiben ersehen, dass der alte Grosz Cantzler doch endlich ge-

[1]) Se Brevene af 21. og 30. Jan. 1738.

[2]) Brevene fra 24. August 1737 til 17. Maj 1738 ere skrevne paa Papir med sort Rand, i Anledning af Dronningens Moders, Markgrevinde Sophie Christiane af Culmbach-Baireuths, Død 23. Aug. 1737.

storben. Gott [sey] seine Seele gnädig. Graff Calenberg[1]) soll nicht vergessen werden, wie wohl er gantz bemittelte Freünde hier und in Sachsen hat, die ihm wohl unterhalten könten. Wir glauben wohl, dass Er unpartheiisch ist, und darf Er sich nicht entschuldigen. Für Seine Condolence dancken wir. Die Königin nimbt es sich gahr nahe. Die Expeditiones folgen hiemit wieder zurücke.

162.

1737, 27. Aug. (ib.). Weil vor diesen die Sangklocken gebraucht sind worden bey herschaftlichen Leichen, so mag es nun gleichfals so geschehen. Es ist uns lieb zu hören gewesen, dass Mossin suspendirt ist; es wird ihm solches hoffentlich zum Nachsinnen und Gehorsahm bringen. — Wegen den Schulmeister in Friederichsberg wird Hr. Bluhm wohl weiter mit Ihm geredt haben.

163.

1737, 31. Aug. (ib.) — — Dass Sie künftigen Dingstag sich wieder in der Commission über Mossin samlen werden, und dass Er hoft, dass die eine Sache in etlichen Sessionen werde abgethan sein, ist uns recht lieb; dass aber was die doctrinalia angeht so lange dauren wird, hören wir ungerne. Weisz Er nicht einen Vorschlag zu thun, wie solches ehr zum Ende zu bringen sey? Vielleicht wen es nach Seinem ersten Vorschlag ginge, dass der Bischoff die Catecheten befragte über die von Mossin ihnen beschuldigten Lehren, und dass sie ihm den entweder schriftlich oder mündlich ihre Erklährung geben, so könte es ehe zu Ende kommen.

Sein Bedencken über Backer seine Vorstellung wollen wir mit Zeit und Gelegenheit weiter durchsehen. Lass

---

[1]) I Frederik IV's Tid havde Grev Otto Carl v. Callenberg været Overhofmarskal (Kirkehist. Saml. 4. R. I, 271).

Er uns doch wissen, was Rosenkrantz und andere über die Sache von Mossin wohl sprechen, ob Er nichts davon gehöret hat[1]).

164.

1737, 2 Sept, (ib.). Zum Priester bey der Slutterey wollen wir den Studiosum Wemmelhoy heruffen, welcher schöne Attesta hat von Leth, Hvid und Ewald, und muss er noch vom Bischoff examinirt werden[2]).

Beyfolgendes Memorial ist von der Gräfin Bluhmen, welches sie durch den Hoffprediger Bluhm uns überschickt.

165.

1737, 11. Sept. (ib.). Wir finden für besser, dass Mossin angehalten werde mündlich sich vor die Commission zu verantworten. Da er aber nun vorgiebt, dass er kranck sey, so muss die Commission wohl so lange warten, biss er wieder besser ist. Auf die 6te Frage vom General Fiscal hat er sehr schlecht geantwortet, und dergleichen Antworten werden wohl noch viel mehrere kommen; dessfals es wohl wird guht sein, dass es bey die mündliche Verantwortung sein Verbleiben habe. — Graff Calenberg haben wir schon eine kleine Pension beygelegt, welches Er aber wohl noch nicht gewust hat.

166.

1737, 12. Sept. (ib.) Der Hoff Prediger Bluhm hat uns beyfolgende zwey Memorialien gegeben, welche er sehr recommendirt. Das eine ist von einen Prediger aus Albourig Stift, Christopher Hoe genandt[3]), welcher ein

[1]) Det lader ikke til, at Kongens Samvittighed har været ganske rolig i den Sag.

[2]) Morten Wemmehøy blev altsaa Præst ved det civile Arresthus; nogle Aar efter forflyttedes han til Uggerslev og N. Høyrup i Fyn.

[3]) Præst i Lerup og Tranum.

beneficium paupertatis verlangt, und nicht mehr[1]) den 9 Proces hat. Der Bluhm recommendirt es sehr, weil er fürchtet, der Man schneide sich sonst auch den Hals ab. Doch meint er, es müste ihm mit der Condition gegeben werden, dass wen er es verliere, er von Dienst auch solte removirt werden[2]).

Das andere ist von Niels Olufsen aus Ebeltoft, dessen Sohn gestohlen und desfals zum Hengen condemnirt; die Mutter hat mitgestohlen und ist condemnirt ein Brandmarck zu haben. Nun aber bittet der Mann, dass der Sohn möge vom Hengen befreyt werden, und dass die Frau nicht auf die Stirn, sondern im Rücken gebrandmarckt werden. Beydes könte wohl acordirt werden. — Unser gestriges wegen Mossin wird Er wohl schon bekommen haben.

165.

1737, 24. Sept. (Friederichsbourg). — — Dass Mossin wieder besser, und die Commission ihren Fortgang über ihm gewinnen kan, ist uns sehr lieb zu hören, weilen es nicht guht ist, wenn die Sache lange hinsteht. Dass das wieder aufgebauete Dorf Lille Nestved nach Herlufsholm gehörig abermahls abgebrand ist, thut uns leyd; es geschiehet mit dem Tobacks Schmauchen doch viel Unglück.

Der Churfürst von Coln wird dieses Jahr einen weissen Falcken bekommen, und ist er bereits schon abgeschicket. Wie weit aber beregter Churfürst vor den weissen Falcken wird danckbar seyn, solches muss die Zeit lehren. Gegen dem König von Preussen wird auch beregter Churfürst wohl wenig ausrichten. Wir werden eine kleine Tour nach Walloe thun und am Freytag kein Conseil halten, sondern erst über 8 Tagen, wils Gott, wen wir leben.

---

[1]) weniger skulde man have ventet.

[2]) Han blev nogle Aar derefter afsat og gik senere i Krigstjeneste.

Weyl auch bey den Reüter Schuhlen[1]) hin und wieder viele Unordnung vorgehen soll, so haben wir gedacht, ob es nicht guht währe, dass solche Orders an alle Bischöfe und Ambtmännern (welche damit zu thun haben) erginge, wie Er aus den Beylagen ersehen wird; den die Jugend profitirt fast nichts in den Schuhlen, und die Unwissenheit bleibt gleich grosz.

168.

1737, 28. Sept. (Walloe). Sein Schreiben haben wir wohl erhalten, aber wegen unser Reise bisheer nicht ehe beantworten können. Dass nun die Fragen vom Fiscal ein Ende haben, und er seinen Recess gegen Mossin eingeben wird, haben wir gerne vernommen.

Er wird auch wohl thun, wan Er alles zu dem neüen Collegio der General Kircheninspection aufsätzen läst, und da es nun auch nicht wohl länger kan geheim bleiben, so wird Er nun wohl dem Bischoff in generalen Terminis davon etwas sagen müssen.

Sein Bruder scheinet doch contant zu sein, welches uns sehr lieb ist.

169.

29. Sept. (ib.). Sein Schreiben vom 25ten Sept. haben wir erstlich gestern Abend um 7 Uhr bekommen. Seine Erinnerungen wegen der Orders an denen Bischöffen und Amtmännern finden wir recht guht; da aber dieses Mahl unsere Absicht dahin geht die vorkommende Missbrauche bey den Schulen abzuschaffen, hat Er nur die Orders an die Bischöffe und Amtleüte aufsetzen zu lassen nach den zwey hierbeyfolgenden Concepten, worbey Er noch wohl kan setzen lassen, wie Er gantz wohl erinnert,

---

[1]) De af Frederik IV oprettede Skoler paa Rytterdistrikterne.

dass dahin soll gesehen werde[n], dass die Kinder lesen lernen. Wir wissen übrigens wohl, dass die Bischöffe nicht mit den Reüter Schuhlen zu thun haben, welches der Gottseelige Konig mit groszen Bedacht so eingerichtet hat. Wir wollen sie auch nicht gerne dar gantz zu nehmen, weil ihnen schon mehr anvertrauet ist, als sie thun können, und es ist wohl besser, wen der Ambtmann und Priester jedes Orhts die Schuhlmeisters bestelt, so kan der Bischoff, wen er ein rechter Mann ist, die Kinder und Schuhlmeisters examiniren, und, wen er Unordnung findet, solches Beikommenden erinnern, und wenn solches nichts hilft, es bey uns weiter angeben. Bisheero ist das Wetter hier sehr schlecht gewesen, so dass man nicht viel hat können aus kommen. Wir wünschen, dass Er ein Guht finden möge, so Ihm conveniret.

170.

1737, 1. Oct. (Friedensbourg). Sein Schreiben von 30ten Sept. haben wir heüte in Friederichsberg wohl erhalten, nebst dem Patent und Instruction der Inspection über Kirchen und geistliche Sachen. Wir finden solche recht guht verfast; folget also unterschrieben zurücke. Es ist aber ein kleiner Zweiffel aufgekommen, ob hier im Lande auch alle die Symbolschen Bücher angenommen sind[1]). Aber da Er solches wohl besser und gewisser wissen wird wie wir, so lassen wir solches auf Ihm ankommen. Dass der Bischoff so schwach ist, thut uns leyd; wir haben gehoft, er solte bey diesem neüen Collegio recht brilliren[2]). Des General Fiscals Kranckheit stehet

[1]) Kongen tænker vel nærmest paa Formula Concordiæ.

[2]) Man skulde tro, at Kongen var Ironiker, da det Kollegium, hvis Oprettelse forestod, mindst af alt var beregnet paa at forøge Bispernes Anseelse. Og skjønt Worm, om han havde levet saa længe, selv vilde være kommen ind i Kollegiet, saa havde han dog sikkert ikke kunnet udrette sønderligt der.

wohl bald zu couriren. Er kan ihm auch nur sagen, dass wen er fleissig und treü in seinem Ambt würde sein[1]), so würden wir ihm schon mit einen Character erfreüen gleich dem Cammer Fiscal, welcher auch lange ohne Character gestanden hat.

Was Er von seinen jüngsten Bruder[2]) geschrieben hat, ist sehr zu loben, dass Er diesen jungen Menschen zu was nützliches anführen will. Graf Revenklau suchet was viel für seinen jüngsten Sohn. Zum Amtman konte er wohl vielleicht dienen, aber Stiftsambtman zu werden ist für einen so jungen Menschen, der keine Meriten noch hat, etwas zeitig.

171.

1737, 9. Oct. (ib.). Wir haben aus Seinem Schreiben mit Leydwesen ersehen, dass der Bischoff Worm heute morgen um 2 Uhr gestorben. Gott gebe uns einen guhten und rechtschaffenen Mann wieder an seine Stelle. Weil so viele Prediger und auch ein Bischoff zu ordiniren sind, so wird es wohl nöthig thun, dass ein anderer Bischoff berufen werde, welcher dieses so lange verrichten kan. Und da ist dan wohl der nechste Ramus, welchen Er vorschlägt. Weil aber der.jenige, welcher hie heer beruffen wird, sich leicht könte einfallen lassen, dass Er selber Bischoff von Seeland sein wolte, oder dass man auf ihm reflectirte, so währe es wohl besser, wen Herslof hierzu bestelt würde, welcher in 8 Tagen leicht hier sein kan, und man hätte Gelegenheit mit ihm zu sprechen; ohne jedoch sich an ihm zu binden. Ramus ist ein Mann, mit welchen man nicht recht weis, wie mann mit ihm daran ist, und wen mann eine Stafette nach Norwegen

---

[1]) Nemlig med at finde saadanne Anklagegrunde, der kunde føre til Mossins Afsættelse.

[2]) Den ovf. S. 283 nævnte Georg Frederik Holstein.

schickt, so kan Herslof in 8 Tagen hier sein, welches Ramus doch auch nicht viel ehr sein kan, und konte Er ihm vorleüffig schreiben, dass er so bald möglich von Norwegen solte herunter kommen.

Der Gräfin Bluhmen Memorial werden Sie im Conseil wohl weiter vornehmen, damit wir am Freytag des Conseils Sentiment darüber erfahren konnen.

Der Brief an Neve ist zwahr gut, doch könte wohl das letztere weggelassen werden, wo man ihm gantz die freye Wahl läst.

Weil jedoch Ramus viel näher ist wie Herslof, so mag es dabey verbleiben, dass Er ihm her bestelt.

172.

1737, 10. Oct. (Friederichsbourg). Die Order an Bischoff Ramus, dass er den Lange ordonniren soll, haben wir unterschrieben, weil wir selbige für die beste halten. Mossin seine Abbitte ist was spähte gekommen, auch ist sie so, wie sie ist. Wir können ihm noch allezeit Gnade wiederfahren lassen, wozu wir auch am meisten incliniren; doch halten wir für nöhtig und besser, dass die angeordnete Commission ein Urtheil spreche nach den Gesetzen; den offentlich hat er sich vergangen, und offentlich muss er auch dafür angesehn werden, und darnach wird er auch unsere Gnade so viel besser erkennen. Zu der General Kirchen Inspection wollen wir das benöhtigste Geld von der Rente Cammer guht thun lassen, wessfals Er nur eine Order an die Cammer kan aufsetzen lassen.

Es wird gantz guht sein, wen Er über morgen an Bischof Herslof schreibt, dass er herunter kommen soll.

173.

1737, 16. Oct. (ib.). Sein Schreiben von 15ten haben wir selbigen Abend noch erhalten; es ist uns nicht lieb,

dass Mossin die Commission mit unzählig Weitläuffigkeiten aufhält. Siehet man also wohl, aus welchem Hertzen seine Abbitte geflossen. Wen es noch soll 14 Tage währen, biss das Urtheil kan gesprochen werden, und jeder von der Commission auch noch 8 Tage verlangen wird, weil ein jeder sein Votum separat geben soll, so wird es noch was lange dauren, biss diese Sache zu Ende komt. Doch muss man die Zeit daran wenden, weil es die Ehre Gottes betrift, und einmahl Ruhe in der Kirchen sein muss, und so ist es besser den ordentlichen Weg Rechtens zu gehen als etwas zu thun, so einer Precipitation oder Partheylichkeit gleich sehen kan[1]).

Man muss nun wohl erwarten, was der Bischoff Herslöf und Stiftsambtman Neve antwerten werden, nachdem Er ihnen geschrieben hat[2]).

Er hat gantz wohl gethan, dass er an der Burgermeister Munte in Rohtschild geschrieben, dass er suchen mogte Vice Landsdommer bey dem Seelandschen Landsting zu werden. Wir kennen ihn zwahr nicht so speciell, glauben aber das guhte Zeügniss, so Er ihm giebet; und wen er darum anhält, so wollen wir ihm es geben. Es währe wohl guht, wen zu diesen Chargen was vornehmere Leüte kähmen; doch in Ermangelung derer muss man vergnügt sein, wen man nur ehrliche und gewissenhafte

---

[1]) Kongen bildte sig, som det synes, ind, at han handlede upartisk, skjønt det modsatte i høj Grad var Tilfældet. Ved at sammensætte Kommissionen saaledes, som det var sket, var det forud givet, at Mossin maatte blive fældet.

[2]) J. L. Holstein havde u. 12. Okt. 1737 tilskrevet Stiftamtmand P. Neve i Nykjøbing p. F. og tilbudt ham »le Gouvernement de Christiania«, eftersom »Mr. de Benzon« var sat i Spidsen for Finansstyrelsen. Christiania Stift krævede en erfaren Mand, som Kongen havde Tillid til. Neve opfordredes derfor til at modtage Stiftamtmandsposten og til snarest mulig at indfinde sig hos Kongen for at modtage sine Ordre.

Leüte kriegt. Der Marschall Gramm hat an uns Raport abgestattet von allem, was mit Jacobi und den Cassabedienten passiret ist; es scheinet auch nicht undienlich zu sein. wen der Reinholt auch arretirt würde; den entspringt uns dieser, so wird Jacobi solches zum Pretext gebrauchen, und gahr keine Rechnung weiter ablegen. Vielleicht ist er aber schon weg, so muss man sehn, dass man sich an seine Effecten hält.

174.

1737, 21. Oct. (Friederichsbourg). Ausz Seinen Schreiben vom 19ten Octob. haben wir ersehen (wie auch ausz des Stiftambtmans Neve eigenem Schreiben) wie er es annimt[1], wen wir ihm 1000 Rthl. zum Transport und Reise schenken wollen. Er kan ihm also man sagen, dasz wir ihm solches alles, wie er es begehrt hat, zustehn wollen, und dasz er an dem Donnerstag oder Freytag solte herausz kommen, da wir selber mit ihm reden wollen. Hoffen wir also, dasz er wird gantz contant nach Norrwegen hinauf gehn, und das Stift Christiania ist mit einen guhten Stiftsambtmann versehen. Das Stift von Laland haben wir dem Geheimteraht Raabe conferirt, welcher es selber verlangt hat mit der Gage, die er biszheero gehabt hat. Dasz Er wegen den Stiftsambtmann Witth[2]) erinnert, dasz selbiger möge eine Zulage bekommen, nehmen wir Ihm mehr gnädig als ungnädig, weil Seine Absicht darunter nur unser Dienst ist. Er ist wohl das letzte Mahl betrübt und niedergeschlagen weg gereiset. Es ist gewisz, dasz unsere Dienste darunter etwas leyden, welches nicht sein solte, aber doch häuffig geschiehet: aber es ist auch auf der anderen Seite schwehr alle Leüte zu contentiren und ihnen zu zulegen; und wen man das nicht thut, sind sie übel zufrieden.

---

[1]) Læsningen af dette Ord er uvis.

[2]) Joh. Alb. With, Etatsraad og Stiftamtmand i Christianssand.

Man kan dem Stiftsambtmann Witth das beylegen, was durch den Abgang des Sunderbourg bereits abgegangen, und kan Er, so wie[1]) die übrigen vom Magistrat in Christiansand abgehehn bisz auf die 2, so da bleiben sollen, eine Order aufsetzen, dasz solches dem Stiftsambtmann wieder zu fliessen soll, bisz er die 600 Rdl. bekômt, welche der Magistrat in Christiansand gehabt ausz unser Cassa.

Es ist sehr gut, dasz der Reinholt arretirt ist, und hat der Marschall Gramm uns hiervon schon auszfürhlichen Bericht abgestattet. Die goldene Medaille ist wegen der Geschichte und der Antiquitet recht hübsch. Wir schicken sie Ihm wieder zurücke. Er wird sie wohl für uns behandeln. Wir wollen dafür geben, was sie verlangen können.

Vedhæftet findes P. Neves Brev, dat. Nykjøbing 16. Oct. 1737. Heri svarer han Holstein paa hans Brev af 12. Oct. og beder ham overbringe Kongen hans allerunderdanigste Tak for dennes Velvillie. Han vil bestræbe sig for, at Kongen ikke skal komme til at fortryde sit Valg, idet han bestandig vil tjene ham med samme Iver, som han har gjort i over 28 Aar. Forresten gjør han H. opmærksom paa, at han vil faa større Udgifter i Christiania end her, hvorfor han haaber, at Kongen vil hjælpe ham. Han har kun haft Udgifter ved at blive forflyttet fra Kjøbenhavn til Nykjøbing, især paa Grund af Flytningen, som vil koste ham endnu mere, naar han skal til Christiania. Derfor ønsker han, at Kongen vil tilstaa ham 1000 Rdl. eller befale hans Efterfølger at betale dem, for at han kunde faa Erstatning for sine Tab. Sluttelig anbefaler han sig til H. og melder sin snarlige Ankomst til Kjøbenhavn.

175.

1737, 26. Oct. (ib.). — — Der Bischof Herslof ist hier heute abend glücklich angekommen, und werden wir ihn wohl morgen früh sprechen.

---

[1]) eftersom.

Die Einlage wahr ein Memorial üm den Priesterdienst in Albourg.

176.

1337, 27. Oct. (ib.). Der Bischoff Herslöf ist diesen Morgen bey uns gewesen, und hat endlich nach vielen gemachten Einwürffen es doch endlich angenommen, Bischoff über Seeland Stift zu werden, doch dass er von der Universität gantz befreyet werde, und nur die bloszen Revenuen davon ziehe. Es ist uns recht lieb, dass er es angenommen, weil wir keinen bessern dazu finden können. Doch bittet er ein halb Jahr Zeit sich alles ab zu liefern, welches wir ihm auch zugestanden haben. Er wird also die Bestallung als Bischoff für ihm aufsetzen lassen, worin nur steht, dass er Bischoff sein soll und die Revenuen geniessen, die sein Vorweser gehabt hat, von der Profession, wie auch dem Decanus Ambt von der Theologie dispensirt werde. Wem wir an seine Stelle aber wieder hinauf kriegen, das weisz Gott. Der beste mag wohl Pontoppidan sein, wie wohl Herslöf den Probst Dorph vorschlägt. Wir wollen uns aber hier über noch weiter bedencken.

[P. S.]. Die Bestallung von Herslof kan wegen des Gnadenjahrs wohl nicht ehr als Neujahr expedirt werden, weil Herslöf kein Gnadenjahr gehabt hat.

177.

1737, 31. Novbr. (ib.). Wir hoffen, Er werde glücklich von Herlufholm wieder gekommen sein und unser letzteres Schreiben schon erhalten. Wir haben aus seinem letzteren ersehen, dass Sie nun in Ihrer Commission über Mossin so weit gekommen sind, dass Sie nun die Vota abfassen wollen. Es hat dieser Mann die Sache mit unnützen Weitlaüffigkeiten lang genung aufgehalten. Der

Bischoff Herslof, welcher 8 Tage hier gewesen, ist vorigen Sonnabend wieder nach Norwegen gereist ohne nach Copenhagen zu kommen, und da es noch ein halb Jahr anstehn wird, biss er als Bischoff sein Ambt über Seeland. Stift antreten wird, nach der Erlaubniss, die wir ihm ertheilt haben, so wird es doch wohl guht sein, dass die generale Kircheninspection ihren Anfang nur inzwischen nimbt, und kan ermeldter Bischoff allezeit noch hernach eintreten. Hierbey folget ein Memorial von den Fraüleins und Vorstehern des Wemmeltofter Klosters, welche in der Stelle des Geheimteraht Holst, welcher gestorben, den Etatsraht und Hoffmeister Linstau vorschlagen; und da wir nichts hier wieder haben, so wird Er es ihrem Begehren zufolge expediren lassen. Künftigen Donnerstag, wils Gott, kommen wir nach Friederichsberg und werden am Freytag daselbst Conseill halten.

178.

1737, 7. Novb., Morgends Klocke halb 6 Uhr (ib). — — Der Clausberg wird mit dem Protocoll in der Sache von Jacobi hoffentlich bald fertig werden, nachdem Er ihm unsere schriftliche Orders ertheilet hat, die wir Ihm in unsern Schreiben von Zeit zu Zeit ertheilet haben. Es thut auch nothig, dass dieses Protocoll bald ans Tages Licht komme. Der Marschall Gramm wird uns wohl bald zeigen den von Ihm zurück gesandten Entwurf der Decision zwischen die Cassa Bedienten und dem Revisor Clausberg.

Dass Bischoff Herslof der beste ist, den wir haben hieher kriegen können, darin ist wohl nicht zu zweifeln. Was das Lesen auf der Universitet angeht, so solten wir vermeinen, dass, da noch 3 Professores Theologie auf der Universitet sind, selbige wohl genung für die Studenten lesen können.

Er hat wohl gethan den Bischoff Herslof zu erinnern, dass wir jederzeit den Rector in Christiania Schuhle gesetzt haben, und gehet das recht wohl an, dasz das Lectorat davon genommen und zu Hülffe bey den Schulen genommen werde. Was die Ordination des neüen Bischoffs angeht, kan es hiermit gahr wohl nach des Bischofs Vorschlag verhalten werden, wen wir nur erst ein darzu würdiges Subjectum hätten. — —[1]. Wegen des Urthels in der Mossinschen Sache wird es sehr die Sache verkürtzen, wen die Sache nur ein Mahl und nicht in einem jeden Voto recensirt wird. In der Instruction der General Kircheninspection kan der Bischoff Herslof mit genandt werden als ein Membrum dieses Collegii; ob aber der Tag zwischen der Königin und unsern Geburstag, welcher dieses Jahr just ein Posttag ist, der erste sein soll zum Anfang dieses Collegii, wissen wir nicht; weil auch die Geburtstäge noch etwas weit hin sind, so währe es uns lieber, wen dies neue Collegium ehr seinen Anfang nehmen könte. Wegen des Bircherod sein Memorial kan Er solches nur im Gratial Buch mit aufführen[2]. Die Bestallung für Linstau als Courator werden wir Morgen, wils Gott, unterschreiben. Für Seinen guhten Wunsch zu

---

[1]) Om Prøver af noget Erts, som Overlanddrost Grev Christian Frederik Haxthausen havde indsendt fra Oldenburg og som formentes at indeholde Guld.

[2]) Af Gratialbogen ses, at Hans Bircherod, Sognepræst i Faaberg i Christiania Stift, blev øverst indstillet af Kancelliet blandt Ansøgerne om Sognepræsteembedet i Stege, der var ledigt efter Magister Jørgen Huulbechs Død (Okt. 1737), med Bemærkning om, at han havde haft den Naade at prædike for de kgl. Herskaber, og at den afdøde Markgrevinde (se foran, S. 291) havde tilsagt ham sin Intercession. (Det er dette, som Kongen ovf. tillader indført i Gratialbogen). Han fik dog ikke Embedet, da den tidligere (S. 279) nævnte, af Bluhme anbefalede Hr. Nicolai Jæger i Elmelunde blev ham foretrukken (s. ndf. S. 306 f.), skjønt han ikke havde søgt om Embedet

unserer Reise dancken wir Ihm. Der liebe Gott gebe einen erfreülichen Winter, wie der Sommer gewesen ist. Den Brief von Bischoff Herslof und dem Priester im Oldenburgschen schicken wir Ihm wieder zurücke.

179.

1737, 13. Nov. (Friederichsberg). Er wird ausz des Wardeins Schreiben an unsern Cammerdiener Schröder[1]) wie auch ausz den Proben ersehen, wie das Ertz ist befunden worden, welches der Priester ausz dem Oldenburgschen durch Graff Haxthausen überschicken lassen. Ob nun hierauf weiter zu reflectiren sey, darüber erwarten wir Seine Gedancken.

Der Obersecretair Schulyn wird Ihm wohl in unsern Nahmen mundlich schon gesagt haben, wie unser Wille sey, dasz Sie beyde mit denen Deputirten der Rentecammer zusammentreten mochten und die Sache aufs beste überlegen wegen der Lagio von denen Chronen. Weil die Sache sehr geheim musz bleiben, so kan der erste vom Conseil[2]) nicht mit dazu gezogen werden, weil sonst das Geheimnisz durch die Frau bald wird publicirt werden.

180.

1737, 14. Nov. (ib.). Die Oldenburgische Goldmine fället meist gantz weg nach des Wardeins Schreiben. Doch haben wir selbigem befehlen lassen, dasz er nach dem ersten Post seines Schreibens welche Fragen aufsetzen soll üm nähere Nachricht einzuziehen. So bald wir selbige bekommen, wollen wir sie Ihm zuschicken, üm selbige weiter zu befordern.

Sein Votum über Mossin haben wir wohl erhalten,

[1]) Johan Christian Schrøder, en meget betroet Mand.
[2]) Geheimeraad Iver Rosenkrantz.

und finden solches conform mit den Gesetzen und dem Verbrechen; es stehet nun zu erwarten, was die andern sprechen werden.

Wir sind heüte auf der Klapjagdt gewesen und haben zwey Füchse bekommen, auszer 2 Hasen, ein Stück Damenwild und ein Reh.

181.

1737, 15. Nov. (ib.). Die Fragen, so der Wardein nöhtig gefunden hat zu thun, folgen hiebey. Ausz dem Schreiben von dem General Leutnant Arnholdt[1]) wird Er ersehen, wie selbiger verlanget, dasz die Commission, welche über dem Ambtmann Reesen[2]) angeordnet ist, zugleich die Sache wegen die Passe examiniret, so ermeldter Amtmann gegen Order und Resolution ertheilet, und dasz dem General Leutnant hier von Nachricht ertheilet werde. Er wird also die vonnöhtene Order dieserwegen an die Commissarien auszfertigen lassen.

182.

1737, 17. Novbr. (ih.). Des Probst Dorph sein Votum ist fast gantz conform mit Seinem über Mossin, ausser dass es viel weitlaüffiger abgefasset ist, und auf die letzt legt er eine Vorbitte vor Mossin ein, welches er als Richter wohl hätte können bleiben lassen. — —[3]).

Gott gebe seinen Seegen zu dem Anfang der General Kircheninspection, und lasse es viel guhtes ausrichten, welches unsere wahre Absicht ist, wozu wir es gestiftet haben. Der Marschall Gramm hat uns gesagt, dass denen Baumeistern und Cassa Bedienten unser Wille kund gethan

[1]) Hans Jacob Arnoldt, kommanderende General i Norge. (Dansk biogr. Lex. I, 341 f.).

[2]) Vilhelm Resen var Amtmand over Lister og Mandals Amter.

[3]) Om den i Brevet af 15. Nov. omtalte Amtmand Resen.

ist; man muss hoffen, dass sie samtlich sich darnach richten werden. Es wird uns lieb sein, wen Er mit dem General Baumeister hinauf wird gehn, das neue Sloss zu besehn; Er wird selbiges weit avancirt finden. Das Gratialbuch folget hiemit zurück. Die Probstey in Steege haben wir nicht vergeben; wohl aber den Pastoratdienst, welchen ein gewisser Jäger bekommen, von Hiertebierg. Wir meinen, dass die Probstei nicht eben an Stege verknüpft sein darf, und so könten wir Mossin, wen seine Sache zu Ende ist, ihm den Dienst von Hiertebierg geben nebst der Probstey, womit er wohl müste vergnügt seyn[1]).

183.

1737, 19. Novbr. (ib.). Hiermit übersenden wir Ihm das Memorial von Jens Christensen Brock. Er bittet nur, weil eins von seinen Kindern kranck sey, dass seine Frau und Kinder dürfen so lange hier bleiben, biss das krancke Kind wieder gesund [werde]. Hierin sehen wir eben nichts unbilliges. Er will für seine Persohn gerne gleich weggehen.

184.

1737, 20. Novbr. (ib.). — — Weil die Sache mit Mossin nun so weit zu Ende ist, dass der General Fiscal nichts mehr damit zu thun hat, kan Er nur die Cancelleyrahts Bestallung für demselben aufsetzen lassen, und selbige am Freytag zur Unterschrift mitbringen. Er wird dem Fiscal unser Wohlgefallen bezeugen über seinem Betragen in dieser Sachen.

Des General Procureur[2]) Bestallung als Etatsraht kan

[1]) Mossin kom dog ikke til Hjertebjerg (Elmelunde), men blev senere Præst i Kjøge. Til Elmelunde kom Johan Philip Plesner, der under vanskelige Forhold havde været Kapellan i Stenløse og Fangel i Fyn. Jæger i Stege blev saa alligevel Provst.

[2]) Andr. Hojer.

bis auf die Geburtstage beruhen. Die Leute, welche Ihm beschuldigen, als stelle Er uns nicht ihr Begehren vor, thun Ihm groszes Unrecht. Wir können aber nicht so alle Leute indistincte mit den höchsten Characters belegen, und wolten nur gerne, die avanciren, welche es wehrt sind oder einige Merita vor sich haben; sonst macht man die Characters auch verächtlich.

Dass das neue Collegium der General Kircheninspection seinen Anfang genommen, haben wir gerne vernommen, wie auch dass Hoyer unser Gedancken goutirt, einen tüchtigen Professorem juris zu zu ziehen. Wir werden Seinen Vorschlag dessfals erwarten. Was den Menschen angeht, welchen Hoyer recommendirt, so wollen wir für denselben bey Gelegenheit Gnade haben.

Wir schicken Ihm hiemit alle die Vota zu, welche über Mossin eingekommen sind; aber ehe selbige publicirt werden, so wollen wir gerne, dass die andere Sache wegen der Catecheten möge vorgenommen werden, und da der Bischoff nun tod, so kan solches wohl von der sämtlichen Commission untersucht und entschieden werden.

Für Seine Errinnerung wegen der reducirten Schilling Stück dancken wir Ihm und wollen dessfals weiter mit der Cammer reden.

185.

1737, 26. Nov. (ib.). Ausz Seinem Schreiben haben wir ersehen, was Er zu unserm Interesse erinnert wegen der 7000 Rthl., so Graff Brockdorf an Clausenheim zahlen musz, und dasz wir uns hiedurch können von letzteren bezahlt machen. Wir erkennen hierin Sein und Seines Brudern Eyfer für unsere Dienste, und wird uns sehr lieb seyn, wen Er desfals weiter mit Bentzen und Bornemann reden will, damit die Cammer die nöhtige Sicherheit nehme.

186.

1737, 12. Dcbr. (ib.). Dasz Er nicht wohl ist und dahero Morgen nicht herauszkommen kan, thut uns leyd; wir wünschen baldige Besserung. Schone Er sich nur; weil nicht pressantes ist, so können die Expeditiones wohl biss Morgen 8 Tage warten. Von die Kranckheiten im Waisenhause haben wir vieles schon reden hören. Gott Lob aber, dass es nichts ansteckendes ist. Seine Anstalten wegen eines andern Medici daselbst ist recht guht. Des Etatsraht Hoyer Schreiben an Ihm haben wir gelesen und finden seinen Vorschlag recht guht. Wen Er mahls wieder heraus komt, wil weiter mit Ihm davon reden. Die Aderlass hat uns recht wohl, Gott Lob, bekommen, und haben wir heüte im hiesigen Reithaus geritten um uns Bewegung zu machen, weil das Blut etwas dick ist. Wir haben fast alle Tage Kopfweh. Gott Lob aber, dass wir noch dabey unsern Beruf abwarten können.

187.

1737, 21. Dcbr. (ib.). Die Order an Bischoff Anchersen folget cassirt zu rücke.

Die Order an die Commission wegen der Sage Mühlen ist nicht recht aufgesetzt, den wir verlangen nicht, dass sie was regulieren sollen, sondern sie sollen nur examiniren, welche Sage Mühlen von uns privelegirt sind, und welche nicht privelegirt sind.

Von der Rente Cammer wollen wir fordern, was der Zoll von Leder in 10 Jahren getr[a]gen im gantzen Lande.

Die Berlenburgsche Bibel[1]) haben wir nicht Lust weiter zu continuiren.

---

[1]) Om denne vidtløftige Bibeludgave (1726—42 i 8 Foliobind), hvori Forklaringerne især gaa i mystisk Retning, se Herzog u. Plitt, Real-Encyclopædie für protestantische Theologie und Kirche. II.

188.

1737, 28. Dcbr. (ib.). Wir finden die Gedancken gantz guht, welche der Geheimteraht Holst und Ober Secretair Schulyn hat, und wollen, dass Sie auf vorgeschlagene Weise mit die Ploenische deputirte zu sammen treten und einen Versuch thun, wie die Sache auf die beste Weise zu unserm Interesse könne gefasset werden [1]). Doch müssen wir hierbey bezeügen, wie wir nichts auf unbillige Weise von erwehnten Hertzogs Mitteln begehren.

189.

1737, 29. Dcbr. (ib.). Den Brief von Seinen Bruder Carll schicken wir Ihm hiemit wieder zu rück; seine Intention zu unserm Dienst und Interesse ist recht guht, und freüet uns sonderlich die eine Passage in demselben, welche klahr genung zeiget, dass ob er gleich eine Holsteinische Frau hat, doch das Hertz noch vollig dänsch ist. Wir haben bisheer vergessen Ihm das Schreiben wieder zu rücke zu schicken.

Aus der Anlage, welche wir von Geheimteraht Rosenkrantz bekommen, wird Er sehn, was die Revenuen von der Universitet noch sind, welche an Professor Leth können gegeben werden. Geheimteraht Rosenkrantz macht grosse Difficulteten und will nicht, dass von dem Fond, der zur Bibliothec einmahl destinirt ist, etwas soll weggenommen werden zu dem Professor cathecheseos. Wir haben ein mahl mit Rosenkrantz unter Seiner Kranckheit davon geredet, wissen wir also nicht, wie dem armen Mann, dem Leth [2]), zu helfen ist. Wen der Professor

[1]) Jvfr. Mnemosyne III, S. cxxxii f.

[2]) Christen Langemach Leth var 1736 kaldet ned fra Norge for at overtage Præsteembedet ved Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn. For at forstærke det pietistiske Element ved Universitetet udnævntes han snart efter tillige til Professor catecheseos; men

Bagger das ihm angetragene Amt von Falster annimbt[1]), so wollen wir es morgen der Cammer sagen; den Landorph kan dieses Ambt doch niemahls behalten, wen auch nur die Helfte wahr von dem, was man ihm beschuldigt[2]). Nun währe dan nur übrig, dass man einen tüchtigen Professor Juris an Bagger seine Stelle kriegte; aber woheer? Da mag Er auf bedacht sein. Hoyer wird sich auch wohl nach ein solches Subjectum umsehen, das er kan zu ziehen, ihm heüt oder morgen in der Profession zu succediren.

Hier bey schliessen wir ein Memorial von die Gräfin Blumen an; es ist wieder gegen die Gräfin Oertzen, und zwahr gegen dieser ihr letzt eingegebenes Memorial. Man wird genung von beyden Partheyen pro et contra überloffen. Was das Memorial von der Gräfin Oertzen betrift, darin sie klagt, dass ihr Mann die Höltzung so sehr ruinirt, finden wir für guht, dass es auf die Seite gelegt werde, und ihr angedeütet, sie solle machen, dass der Process nur bald zu Ende komme. Sie hat den Fiscal zu ihren Procurator; warum sitzt er so still wegen der Holtzung; das ist eigentlich seine Sache.

190.

1737, 31. Decb. (ib.). Die Gräfin Blumen macht ein grosz Geschrey, klaget über Gewalt und Unrecht, saget, dass ihre Schwiegertochter, die Gräfin Oertzen, unsere Hand habe, dass Niemand ihr solt ihr lebenslang beunruhigen

---

der var ikke normeret Løn for nogen saadan, og Rosenkrantz, der var Universitetets Patron, var lidet tilbøjelig til at hjælpe paa ham.

[1]) Prof. juris Christian Bagger blev dog ikke Amtmand paa Falster, men senere Stiftamtmand i Bergen.

[2]) Amtmand Hans Landorph blev afsat for sin slette Embedsførelse (Rhode, Laalands og Falsters Hist. I, 397. II, 10).

oder einen Process wieder ihr anfangen, wie auch dass alles, was sie nach diesen würde weggeben oder verschreiben, solte als Null und nichtig sein. Wen sie nun stürbe, so hätte der Graff Oertz nichts. Mit diesen Lamentationen erfüllet sie den gantzen Hoff und die gantze Stadt; und weil wir nun uns nicht so eben alles erinnern, was in dieser faulen und schmutzigen Sache für Resolutiones gefallen sind, so wird Er uns solche in Copia alle so bald möglich heraus schicken, damit wir sehn konnen, ob etwas unbilliges in dieser Sache passirt sey oder nicht; den wir wolten keinen Menschen gerne und mit Wissen Unrecht thun oder billige Uhrsache zu Klagen geben.

(Fortsættes).

Bidrag til Historieskriveren
Andreas Hojers Levned.

Siden jeg i 1ste Del af nærværende Skrift leverede en Samling til ovennævnte Emne, er jeg kommen i Besiddelse af talrige ny Bidrag til Oplysning af Hojers mangesidige Virksomhed, og jeg har haft Lejlighed til i Dansk biografisk Lexikon VII, 508 ff. at meddele en, om end sammentrængt, saa dog nogenlunde indgaaende Oversigt over hans Levned. I foranstaaende Breve fra Christian VI til J. L. Holstein (ligesom i den forventede Fortsættelse af samme) vil der ogsaa findes ikke ganske faa oplysende Vink angaaende den stærke Brug, der i den nævnte Konges Tid blev gjort af Hojers Indsigt og ualmindelige Arbejdsevne. Endvidere ville de i Kirkehistoriske Samlinger 4. R. 3. Bind meddelte »Blade af Waisenhusets ældste Historie« og »General-Kirkeinspektions-Kollegiets ældste Forhandlinger« indeholde adskilligt vedrørende Hojer.

Naar jeg nu her fortsætter, hvad der i 1ste Bind er begyndt, saa finder jeg Anledning til at bemærke, at skjønt det ikke er min Hensigt at gjentage, hvad andre allerede have fremdraget eller sagt vedrørende Hojer, har jeg dog anset det for rigtigt at henvise dertil og at knytte de Oplysninger, jeg har fundet, til det allerede kjendte.

Det havde været mere tiltalende for mig, om jeg i Stedet for disse Aktstykker og spredte Bidrag havde

kunnet give en samlet Fremstilling af Hojers Levned. Men dertil var der tidligere alt for mange uopklarede Enkeltheder i samme. Jeg haaber dog at have udrettet saa meget ved mine Samlinger, at om jeg ikke selv skulde naa til at give det indsamlede Stof en saadan Behandling, som jeg kunde ønske, saa vil Arbejdet dog være i høj Grad lettet for en Efterfølger, der, naar han ikke er tynget for meget ved Indsamling af Materialet, lettere vil kunne naa til et friere Overblik over Hojers ejendommelige Personlighed og vexlende Livsforhold. Her skal kun gjøres den Bemærkning, at med al den Forskjel, der er mellem Hojer i hans »Sturm und Drang«-Periode, og den Hojer, vi kjende som Christian VI's højt ansete, saa godt som uundværlige Embedsmand og Raadgiver, saa var der dog Karaktertræk, som blev de samme i Ungdoms- og i Manddomsalderen, og som det har ikke ringe Interesse at efterspore og paavise. Der var en Ild og en Fart i denne Mand, som har noget saare tiltalende ved sig, sammenlignet med det Snegleri, der ellers var det sædvanlige hos os. Vel muligt, at nogle af de gamle Parykker kom Ulave derved; men vi maa dog beklage, at denne mærkelige Mands Virketid blev saa kort.

II.

Hojeriana.

1.

Hojers medicinske Disputats 1717.

Det første trykte Skrift, vi have fra Hojers Haand, har til Titel:

Disputatio Medico-Practica de Febre petechizante epidemica, quam in inclyta Acad. Hafn., adspirante

Summi Numinis clementia, ex mandato augustissimi et potentissimi Monarchæ placido totius amplissimi Senatus Academici et aliorum Philiatrorum Examini subjiciet Andreas Hoyer, respondente Joachimo Crondal, in Auditorio superiori d. 8. Julii, horis consvetis. Hafn. 1717, 4°. (47 SS.).

O. Wolf, som omtaler Skriftet, bemærker derom, at det »viser Forfatteren som den modne Læge[1]«. For nylig har Professor Julius Petersen givet en interessant Analyse deraf, hvori han paaviser, at dette vel affattede Skrift vidner om, at Hojer som Læge var en Discipel af den berømte Professor Stahl i Halle[2]).

Det var efter Omstændighederne en ikke ringe Gunst, der, vistnok efter Geheimeraad J. G. Holsteins Anbefaling, vistes Hojer, da det ved følgende Kongebrev tillodes ham at forsvare sin Afhandling i det øvre Auditorium paa Studiigaarden og dermed deltage i Konkurrencen om det ledige medicinske Professorat, skjønt han ikke var gradueret Doktor:

Til Rector og Professores paa Kjøbenhavns Universitet.

F. 4.

V. G. t. Vi give Eder hermed allernaadigst tilkjende, at Vi allernaadigst have tilladt, at en Studiosus Medicinæ ved Navn Andreas Høyer maa disputere paa Universitetet i vores Kongelige Residensstad Kjøbenhavn, og naar nogle af Auditoribus først mod ham haver opponeret, skal siden ogsaa af Professoribus opponeres. Derefter I Eder alle underdanigst haver at rette. Befalendes etc. Frederiksborg d. 2. Julii 1717.

Sjælandske Tegnelser LXI, Fol. 180.

---

[1]) Historisk Ordbog VII, 235.

[2]) Den danske Lægevidenskab 1700—50, S. 79 ff.

Angaaende Disputatsens Forløb haves ingen Efterretninger; men der er neppe Grund til at tvivle om, at Hojer har klaret sig godt, skjønt han ikke opnaaede den ønskede Professorpost, da han havde en Konkurrent som den kgl. Livmedicus Justitsraad Johan v. Buchwalt, der efter sin Alder kunde være hans Fader. Saa meget synes Hojer dog at have opnaaet ved sin Disputats, at han fik Jus practicandi som Læge.

2.

Hojers kortfattede Danmarks-Historie.

Dagen efter at det var blevet Hojer tilladt at konkurrere for det medicinske Professorat, undertegnede han Fortalen til et Skrift, der viste i en ganske anden Retning end hin Disputats, nemlig:

Andreæ Hojern Kurtzgefaszte Dännemärckische Geschichte vom Anfang dieses mächtigen Reichs bis zum Ausgang des XVII. Seculi, aus den bewährtesten Scribenten zu mehrerer Deütlichkeit in Fragen und Antworten verfasset, und mit den nöthigen Allegationibus versehen. Flensburg 1718, 8°. (596 SS.).

Skriftet er tilegnet Kong Frederik IV, og Fortalen til Læseren er dat. Copenhagen 3 Julii 1717.

Hvad Dom der end fældes over de mindre vel betænkte og undertiden temmelig hensynsløse Udtalelser om Personer og Forhold, der findes i dette Skrift, og som vakte Samtidens Forargelse, saa vil neppe nogen nu negte, at det er et højst agtværdigt Forsøg af en ung Forfatter paa at give en Udsigt over Danmarks Historie, hvortil der højlig trængtes. Da Mænd som Werlauff[1],

[1] A. E. Boye, Holbergiana III, 157 ff. (jvfr. smst. 106 ff.). Nyt hist. Tidsskrift VI, 317 ff.

N. M. Petersen[1]), C. Paludan-Müller[2]) og Chr. Bruun[3]) allerede have meddelt udførlige Bidrag til denne Bogs Historie, skulle vi ikke her opholde os ved den Modgang, Hojer maatte lide paa Grund af sine uforbeholdne Ytringer i dette Skrift, men kun, vedrørende Holbergs Angreb paa Hojer, anføre en Ytring af en samtidig, nemlig Carl Deichman, der i nogle Optegnelser, der først ere fremdragne i vore Dage, siger: »Jeg veed ikke, om Hojer fortjente de bitre Correxer, som Holberg adskillige Steder meddelte ham; i det mindste havde Holberg ingen Aarsag til at foragte en Mand, der besad saa store Meriter som Hojer, der gav ham intet efter i mange og overgik ham i nogle Ting[4])«.

For øvrigt kan det bemærkes, at C. W. Smith i »Holbergs Levned og populære Skrifter«, S. 59—62, har leveret en billig og upartisk Opgjørelse af Kontroversen mellem Holberg og Hojer.

Af Udtalelser fra samtidige synes at fremgaa, at Oplaget af Hojers Historie er bleven konfiskeret, eller i det mindste at Udbredelsen af Bogen er bleven forbudt[5]). Herved er dog at mærke, at det ikke har været muligt at finde noget kgl. Mandat derom hverken i Regjeringens danske eller i dens tydske Kopibøger, saa vi maa lade det staa hen, hvorledes det egentlig forholder sig. At

---

[1]) Bidrag til d. danske Literaturs Hist. IV, 212 ff. 526 f. 529 Not.

[2]) Hist. Tidsskrift 5. R. IV, 4 ff.

[3]) Fr. Rostgaard og hans Samtid I, 164—70.

[4]) Meddelelser fra det norske Rigsarkiv, S. 15.

[5]) Pontoppidan siger i den haandskrevne Fortsættelse af sine Annal. Eccl. Dan.: »Bogen var endog bleven konfiskeret, ikke til lidet Tab for den Boghandler, som havde forlagt dette Compendium« (Suhms Nye Saml. III, 296), og Præsten Sibbern i Glückstadt ytrer i et Brev af 6. Okt. 1719 til Chr. Falster om Bogen: »in his regionibus severe prohibitus est« (N. M. Petersen, Bidr. t. d. danske Lit. Hist. IV, 214).

Udbredelsen af Bogen i den danske Konges Stater er bleven forbudt, eller at Forlæggeren, Boghandler Bosseck i Flensborg, i det mindste har frygtet noget saadant og derfor har sendt Oplaget ud af Landet, kunde synes at fremgaa af den Omstændighed, at Bogen 1719 udkom paany i Erfurt; men det er det gamle Oplag, hvortil der kun er trykt et nyt Titelblad[1]).

Da Hojer havde hørt, at man i Tydskland tænkte paa at eftertrykke hans Historie, ansøgte han 16. Juni 1730 Kong Frederik IV om Privilegium paa Udgivelsen af en ny og i mange Stykker rettet og forbedret Udgave af Skriftet[2]). En saadan ny Udgave af hans »Dännemärkische Geschichte« kom desværre ikke for Lyset; men endnu haves Brudstykker af hans Omarbejdelse. Saaledes i Ny kgl. Saml. 895, 4⁰ i nitid Renskrift en betydelig udvidet Fremstilling af Danmarks ældste Historie indtil Svend Tveskjægs Død, og i Kallske Saml. 403, 4⁰ i Udkast Brudstykker af den senere Tids Historie[3]). Man ser, at Hojer endnu 1734 arbejdede derpaa, og at han tænkte paa at medtage en Udsigt over Norges Historie i ældre Tid, før Kalmarunionen. Men, som sagt, Værket kom ikke ud, skjønt man maa antage, at Hojer under Christian VI, da han var bleven Regjeringens højt betroede Mand, nok kunde have faaet Lov til at udgive Bogen paany. Men netop 1734 var det, at han blev inddragen i saa mange og vidtløftige Forretninger, at han formodentlig har maattet lægge Arbejdet hen til roligere Tider, der dog aldrig oprandt for ham.

---

1) Bibliotheca Danica III, 15. Her bemærkes ogsaa, at nogle Exemplarer af Flensborg-Udgaven have Aarstallet 1719.

2) Bruun, Fr. Rostgaard og hans Samtid II, 80 ff.

3) Her findes ogsaa Begyndelsen til en i en anerkjendende Tone holdt Kritik af Hojers Historie.

3.

Aktstykker vedrørende Hojers Skrift om Ægteskab mellem nær beslægtede.

Havde Hojers Historie vakt Stemning imod ham, saa var der dog vistnok ikke faa, der fandt Behag i Bogen[1]), dette var derimod sikkert i langt ringere Grad Tilfældet med et nyt Skrift af ham, der udkom omtrent samtidig, nemlig:

De Nuptiis Propinquorum Jure Divino non prohibitis. Ad illustr. atque excellentiss. Heroem Jo. Georg. ab Holsten — — Diagramma Andreæ Hoieri Cimbri. (86 SS. i 4⁰ uden Trykkested og Aar).

Man kunde vel nærmest betragte det som et juridisk-filosofisk (ethisk) Øvelsesskrift, hvori Forfatteren har søgt at godtgjøre, at de Beviser, der sædvanlig anførtes for Utilladeligheden af Ægteskab mellem nær beslægtede Personer, ikke holdt Stik. Men den flotte Tone, hvori det var holdt, var æggende til Modsigelse, ikke mindre end de vovede Paastande, og man skulde synes, at Hojer maatte have kunnet sige sig selv, at et saadant Skrift nødvendig maatte give Anledning til ubehagelige Misforstaaelser, særlig hos os, hvor man ikke var vant til Diskussionsfrihed. Havde han, den Gang han under sit Ophold i Tydskland lod Skriftet trykke, kjendt den Skjæbne, der forestod hans Historie, saa havde han dog sikkert holdt et Skrift tilbage, der blandt besindige maatte gjøre det Indtryk, at Forfatteren var en Vigtigmager, der af indbildt videnskabelige Grunde ikke tog i Betænkning at rokke ved noget, der maatte anses for en af Samfundets

[1]) Herom vidner bl. a. de saakaldte »Upartiske Remarques«, der ere foranledigede ved Holbergs Angreb (under Povl Rytters) Navn paa Hojers Historie. (Hdskr. i Univ. Bibl., Addit. 72, 4⁰. og i Ny kgl. Saml. 2028, 4⁰).

Grundpiller. Nok er det, at den ovennævnte Undersøgelse gav Anledning til, at der rejstes en Sag imod Hojer, en Sag, der nær havde faaet de ubehageligste Følger for ham. Da de fleste her hen hørende Aktstykker ikke hidtil have været fremdragne, skulle de her meddeles[1]).

a.

Stor-Mægtigste Allernaadigste Arfve-Konge og Herre.

For Eders Kongl. Majst. understaaer jeg mig i allerdybeste underdanighed at andrage, hvorledes her i denne Eders Kongl. Majsts Residence er, for nogen tid, indbragt een bog skrefvet i det Latine sprog og kaldet: de Nuptiis Propinqvorum Jure Divino non prohibitis Diagramma, i hvilken een og anden meget farlig og forargelig meening handhæfvis, nemlig at det ei enten ved naturens eller nogen anden alle Mennisker forbindende Guds lov skulde være forbuddet, at de hinanden allernærmest beslægtede og besvogrede samledis i Egteskab, men at det ei skulde stride mod samme love, om end en Fader indlod sig med sin Daatter, og een Moder med sin Søn, samt at der aldelis ingen almindelig Guds lov skulde være, som befaler eller forbyder noget, der ei ved naturens lov er befalet eller forbudden. Til saadanne farlige meeninger at forsvare ere i bogen een deel sprog af den Hellige skrifft anførde, men vrangeligen og til manges forargelse udtolkede. Samme bog er sammenskreffvet og til trycken befordret af Andrea Hojer, som er et lem af dette Kongl. Universitet og har faaet hielp af de til Universitetet legerede Stipendiis, for at befordre sine udenlands reiser.

[1]) Vi indskrænke os til at henvise til Holbergs pseudonyme Modskrift mod Hojer, gjenoptrykt i Wille Høybergs Kjøbenhavnske Saml. I. og oversat i Boyes Holbergiana III, 122 ff., ligesom ogsaa til Pontoppidans ikke ganske korrekte Fremstilling af Sagens Forløb i Suhms Nye Saml. III, 296.

End nødis jeg hermed allerunderdanigst at tilkiendegifve Eders Kongl. Majst, hvorledes her i staden een tid lang ere blevne trykte eendeel unyttige og iblandt forargelige Skriffter, uden nogen foregaaende censur, samt at nu nyligen er trykt og her paa stadens gader offentligen til fals udraabt et skiendigt Skrifft, i hvilket hafvis saa ublue, utugtige og mod Guds reene ord stridende expressioner, at jeg billigen drager betenkning, dennem for Eders Kongl. Majsts Høie og Hellige Person her at anføre.

Som jeg derfor billigen befrygter, at dette og deslige, der directe strider imod Eders Kongl. Majsts Aller Naadigste lov, skulde drage nogen ond og skadelig følge efter sig, saa har jeg agtet det mit Embedes allerunderdanigste pligt det for Eders Kongl. Majst at andrage, henstillende det til Eders Kongl. Majsts Høje Visdom og Aller Naadigste Skiønsomhed, hvorledes dermed skal forholdis, samt forblifvende indtil min død i Allerdybeste underdanighed (etc.).

Kiøbenhafn 30. Decembr. 1719. C. W. Worm.

Orig. i Rigsarkivet, Sjæl. Indlæg. Sammesteds findes et udførligt Uddrag paa Tydsk af Hojers Diagramma: »Extract der Erörterung Andreæ Hoieri von denen nach dem Göttl. Rechte nicht verbothenen Vereheligungen der nahen Bluts Freunden«.

b.

1720, 23. Februar (Kbh.). Kgl. Reskript til det theologiske Fakultet: »Saasom Vi af din, Biskop Hr. Christen Worms, allerunderd. gjorte Forestilling af den 30. Decemb. sidst forleden angaaende en af Andreas Høyer, Studiosus her ved Universitetet, sammenskrevet og ved Trykken udgiven Bog, kaldet de Nuptiis Propinqvorum jure Divino non prohibitis Diagramma, med Mishag have maattet fornemme, at udi samme Bog een og anden meget farlig og

forargelig Mening haandhæves, ligesom at det i Guds Lov ej skulde være forbuden, at de allernærmest beslægtede og besvogrede jo i Ægteskab maatte samles, og hvorover du, bemeldte Biskop Worm, en Extract tilligemed allerunderd. haver indsendt, saa er vores allern. Villie og Befaling, at I for Eder indkalder Auctorem til denne Bog, og af hannem fornemmer, hvor og af hvem samme er bleven trykt, og naar I hannem, over hvis i Bogen er anført, haver hørt, da derom Eders allerunderd. Betænkende med forderligste til Os at indgive«. (Sjæl. Tegn.).

c.

Stormægtigste, Allernaadigste Arve-Herre og Konge.

Efter Eders Kongl. May^{tts} allernaadigste skriftlige Befaling af dato d. 23 Februar 1720 — — — have vi Studiosum Andream Højer for os paa Consistorio ladet opkalde, og paa det spørsmaal, hvor og af hvem bem^{te} Skrift var trykt, erholdt dette svar, at det var trykt til Lemgov i Westphalen af een Bogtrykker ved navn Meier. Mens da vi ydermeere spurdte: om hand var sindet at blive ved og forsvare alle de i samme Bog befattede meeninger, eller om hand nu efter nøyere eftertanke anderledes havde besindet sig, og vilde igien kalde eller frafalde noget deraf, fik vi det uformodentlige svar, at hand ikke troede sig til ex tempore saaleedes at besvare samme spørsmaal, saa hand derved kunde fornøye enten sig selv eller os, og forlangede derfor, at hvis vi efter Eders Kongl. May^{ts} allernaadigste befaling havde at bespørge ham om, maatte ham skriftlig communiceres. Hvilket som vi hverken efter denne Eders Kongl. May^{tts} allernaadigste Befalings indhold, eller efter dend i alle saadanne af Eders Kongl. May^{tts} os allernaadigst beskikkede Befalinger sædvanlige maade kunde eller torde accordere ham; Saa have vi

efter vores allerunderdanigste pligt herved allerunderdanigst skuldet forestille Eders Kongl. May[tt] samme Studiosi Højers svar, med allerunderdanig formodning, at Eders Kongl. May[tt] ikke tillader bem[te] Studioso dend frihed, som baade i slige tilfælde er gandske usædvanlig, og lettelig kunde give Anledning til ufornøden, vidtløftig og langvarende skrift-vexel, som vi i saa farlig og forargelig een materie, som aldrig burde i Christendommen røres og offentlig ventileres, holde meget betænkelig; heldst saasom baade det til ham gjorde spørsmaal var af dend beskaffenhed, at hand meget let kunde have expliceret sig derpaa, ligesaavel som hand disputerendis in cathedra bør straxen at svare til hvis der bliver opponeret, hvis hand ey med flid vilde søge udflugter og viitløftighed; og vi derhos forsikrede ham i alt andet, som med ham efter Eders Kongl. May[tts] allernaadigste befaling skulde foretages, saa tydelig at proponere ham vores eller rettere dend heele Evangeliske Kirkes Skriftmæssige meening, og give ham ald fornøden tid og rum paa hvert stykke at betænke sig, hvad heller hand ville forklare sig i det tydske eller Latinske sprok, hvor udi mand lod ham sin egen friihed, saa hand aldeeles ingen aarsag skulde finde sig over os med rette at besværge. Det vi altsammen saaleedes allerunderdanigst indstiller til Eders Kongl. May[tts] egen allernaadigste høye skiønsomhed, og efter vores allerunderdanigste pligt forbliver

Eders Kongelige May[ts]
allerunderdanigste tro tienere
og uafladelige Forbedere

Kiøbenhaun d. 12 May
A° 1720.

C. W. Worm. J. Bartholin. J. Steenbuck.
J. Trellund. S. Lintrup.

Orig. i Rigsarkivet, Indlæg til kgl. Reskript af 18. Maj 1720.

d.

1720, 18. Maj (Hafniæ). Kgl. Reskript til Kbhvns. Universitets theologiske Fakultet: »Saasom vi af Eders Relation af 12. sidstafvigt i denne Maaned har fornummet, at da I, efter vores til Eder af den 23 Febr. næst tilforn udgivne Befaling, for Eder havde indkaldt Studiosum Andream Hoyer, Autorem for et Skrift, kaldet Diagramma (etc.), for at fornemme, hvor og af hvem samme hans Skrift er bleven trykt, med videre, vel skal have givet Eder til Svar, at det var trykt i Westphalen; men da I ydermere spurgte, om han var sindet at blive ved at forsvare de i samme Bog eller Skrift forfattede Meninger, eller om han nu anderledes havde besindet sig og vilde igjenkalde eller frafalde noget deraf, skal I have faaet det uformodentlige Svar, at han ikke troede sig til ex tempore saaledes at besvare samme Spørgsmaal, saa han derved kunde fornøje enten sig selv eller Eder, og forlangede derfor, at hvis I, efter vores allernaadigste Befaling, havde at spørge ham om, maatte ham skriftlig communiceres; saa give vi Eder hermed tilkiende, at vi ingenlunde ville tillade ham den Frihed, af Eder skriftlig at gives de Puncter, som I kunde eragte fornøden at gjøre Spørgsmaal til ham om. Og er derfor vores allern. Villie og Befaling, at I endnu med det første kalder bemeldte Hoyer for Eder og hannem tilholder mundtlig paa Eders gjørende Spørgsmaal at svare, saa fremt han ej Arrest vil være undergiven, hvilken Arrest I hannem haver at paalægge, saa fremt han ej, som før er rørt, giver Eder mundtlig Svar paa hver Punct især; hvorom vi saa Eders allerunderd. Relation vil forvente«. (Sjæl. Tegn.).

I Henhold til ovenstaaende Befaling blev Hojer da (28de Maj) underkastet følgende Examination af det theologiske Fakultet.

e.

Facultatis Theologicæ Qvæstiones til Andr. Højer, og hands derpaa givne Svar.

Qvæst. 1.

Om hand var sindet at blive ved at forsvare alt, hvis i samme Bog indholdtis? Eller om noget maatte være, som hand nu efter nøyere Eftertanke vilde frafalde?

Resp. at omendskiønt der kunde være et og andet i smaae Sager, hvori hand nu kunde have anden Meening, end hand tilforn havde haft, saa fandt hand dog ikke Aarsag nok, hvorfor hand skulde frafalde noget i Hovedsagen.

Qv. 2.

Hvad hand da holdt for, at være Hoved Sagen i Bogen?

Resp. At det aldrig havde været hands Meening eller Forsæt at forsvare, at Nuptiæ incestæ, enten in linea recta eller collaterali, skulle være en Christen tilladte eller anstændige, men at hand alleene vilde undersøge og viise, at de hidindtil brugte Argumenta for denne Thesin ex jure Naturæ, stricte sic dicto, og jure Divini positivo universali ikke vare tilstrækkelige.

Qv. 3.

Om hand endnu var af de Tanker, at det ikke var imod Jus Naturæ stricte sic dictum, at een Fader maatte tage sin kiødelige Daatter til Hustrue, eller een Søn sin Moder?

Resp. At hand tog det Ord Jus Naturæ i 2 Meeninger, 1) for een General Complexu af Regulis justi, honesti et decori, og saa tilstaar hand, at det strider imod Jus Naturæ i dend Meening. 2) in Sensu strictiori, alleeneste

for de legibus justi et injusti, som flyder af Socialitate, og saa kunde hand ikke finde Aarsag, hvorfor det skulde stride med Jure Naturæ i dend Meening.

Qv. 4.

Om det, som vor bare Fornuft siger os at være stridigt imod Ærbarhed, imod Dyd, og hand selv Cap. I, § 26 tilstaar at give Anledning til Horerie, Uenighed i Familier, og at Børnene slaar deres Forældre ihiel, kunde siges ikke at stride imod Jus Naturæ etiam stricte sic dictum.

Resp. at hand alleneste igientog sin forrige Distinction, og dend saaledes applicerede, at omendskiønt hand tilstod, at det stridede mod Jus Naturæ in Sensu generaliore, saa kunde hand dog ikke see, at det stridede imod Jus Naturæ stricte sic dictum.

Qv. 5.

Om hand endnu tilstoed og blev ved alt det, hand Cap. I § 21 havde skrevet om Juda og Thamar, og at bemelte Thamar var Judæ Hustru, hvilket hand der vil beviise af 1 Chron. II, 4. hvor der dog staar, at hun var hands Sønne Kone?

Resp. til det første Membrum, at dette, som i andre Rebus Historicis, ikkun var een blot Conjectur, som hand dog fandt ingen Improbabilitet udi, som kunde nøde ham til at gaae derfra. Paa det andet Membrum qvæstionis svarede hand, at han ikke setter Thamar iblandt Judæ rette Hustruer, mens alleniste, at han siuntis, hun kunde settes iblant dem, og hvad den Loc. 1 Chron. 2 v. 4 angik, da anførte hand den ikke saaledes, at hun der skulde kaldes Judæ Hustrue, men at hand sluttede ikkun, siden hun, saavelsom Ruth og Batseba, blev navnlig anført, at hun da kunde synes at være anseet paa een Maade med dem.

Qv. 6.

Om hand endnu blev ved det, hand Cap. I § 21 Nr. 11 skriver, at de, der vare af een anden Meening end hand angaaende Thamar, maatte nødvendig tilstaae, at vor Frelsere var fød af saa stor Blodskam, at Gud havde tillagt den afskyeligste Ugierning større Lykke og Naade end andre Egteskaber?

Resp. At siden det ordinairement souteneres, at det var incestus, og vi veed af Skriften, at Christus er fød af disse, saa kunde hand ikke see, hvorledes hand kunde slutte anderledes, vidste ikke heller, at Theologi nogen Tiid havde nægtet det.

Qv. 7.

Om hand endnu blev ved alt det, hand Cap. I § 22 havde andraget, om Loths Blodskam med begge hans Døttre?

Resp. At siden det var ikkun en historisk Sag, saa havde han ikkun anført det som en Conjectur, og fandt ingen Urimelighed, som tvang ham til at gaae derfra.

Qv. 8.

Om hand blev ved det, hand Cap. I § 24 havde skrevet om dend Blodskænder i Corintho, 1 Cor. 5?

Resp. At hand ikke anderledes kunde begribe den Sag, og fandt altsaa ingen Urimelighed, som tvang ham at viige derfra.

Qv. 9.

Om hand endnu blev ved det, hand Cap. II § 1 et 2 et seqq. havde skrevet, at der var aldeeles intet Jus Divinum positivum universale, som forbandt alle Mennisker, omendskiønt dend lærte andet end det, der kunde kiendes af Fornuften?

Resp. At saa længe hand ikke fandt andre Argumenta, og hans egne ey bleve ham betagne, kunde hand ikke gaae fra denne sin Meening.

Qv. 10.

Om hand blev ved det, hand Cap II § 10 havde skrevet om Sabbathens Helligholdelse og Sacramenternes Brug, nemlig at derom var ikke nogen Lov og Befalning?

Resp. 1) at hand her ved Mandatum forstoed Legem stricte sic dictam, som hands Clausula udviiste, at der ikke var sat Straf hos. 2) at hand ikke nægtede, at mand skulle ære Gud indvortis, men alleeneste, at der ikke var beskikket een Dag dertil. 3) Hvad angik Sacramenterne, saa vidste hand ikke, at der var nogen udtrøkkelig Befalning i Skriften, at og hvor tit mand skulle bruge dem, mens, at som det var et Beneficium, Gud beviiste os, saa obligerede Fornuften og Kierlighed til os selv os at bruge det saa tit, som mueligt var. 4) saa vidste hand ikke anderledis, end vore Theologi i deres Dispute contra Socinianos et Arminianos pleiede at negte, esse Leges Sacramentales N. T.

Qv. 11.

Om hand endnu blev ved dend Meening, som staar Cap. II § 11, at Øvrighed kand dispensere paa Livs-Straf i forsetlig Manddrab?

Resp. Ja, at hand kunde ey gaae derfra, siden hand ikke fandt sig overbeviist om andet.

Qv. 12.

Om hand endnu blev ved dend samme Meening, som findes Cap II § 12, at det endnu var meere urimeligt, end noget andet, at Guds Befalning til vore første Forældre om ikke at æde af det forbudne Træe, ikke kunde

henrøre til de almindelige Love, med meere som i samme §§ følger?

Resp. At hand for lang Tiid siden, saavel for hans Højærværdighed Biskoppen, som de fleeste af de andre Theologis, havde declareret, at det nu ikke meere var hands Meening for adskillige Conseqvencers Skyld, som hand dend Tiid, da hand skrev det, ikke havde seet kunde følge deraf, mens imidlertid ansaae han sin forrige Meening hverken for farlig eller uriimelig. siden der heel vel hos mandata paterna kand være poenæ, særdeles privativæ, og derfor alle deraf flydende Conseqvencer ikke ere necessaires. Imidlertiid var hand dog nu af dend Meening, at det var Lex data a Deo tanqvam imperante.

Qv. 13.

Om hand endnu var af samme Meening, som findes Cap. IV § 1 et 2, at de Love, som findes Levit. XIIX. om de forbudne Grader, forbunde Jøderne alleene?

Resp. At hand endnu var i samme Meening, at Leges Levit. XVIII indtil det 17. Vers ikkun var Leges, som var givne dend jødiske Republiqve alleene, mens at hand imidlertid dog ikke negtede, at disse Nuptiæ, saavidt de af Naturens Lius vare inhonestæ, ikke vare nogen Christen tilladt eller anstændige, og at hand forhaabede deri ligesaa lidet at synde, som Lutherus, Brentius, Melanchton og andre store Theologi af vor Kirke.

Qv. 14.

Saasom hand sætter ald dette Skriftes Brug og Nøtte deri, at een regierendis Herre, naar der haabes ham og hans Land nogen særdeeles Fordeel af saadan Samling etc. kand indlade sig i dend; Hvorledes hand da meente, at een Christen Første kunde indlade sig i det, som hand

selv tilstaaer at være stridende imod Dyd og Ærbarhed, ia end utilladt og uanstændigt.

Resp. 1) At det Ord usus skulle ikkun viise, at det ganske Skrift gik alleeneste ud paa een nettere Theorie, og at der ingen anden Usus practicus var at drage deraf, uden dend, som i samme § nævnes. 2) at, omendskiønd han havde sagt, disse Ting at være contra honestatem, saa var det bekiendt iblandt Moralisterne, at Casus necessitatis, hvor ingen anden Egteskab fandtes, pleiede at exciperes in Regulis honesti. 3) Ved dend Nøtte, som hand allegerede, forstoedes ikkun de Giftermaal in linea collaterali paulo remotiori, hvoraf hand der havde anført Exempler.

Samtidig Afskrift i Ny kgl. Saml. 1977 b, 4o, Vol. 2. I det theologiske Fakultets Kopibog (i Konsist. Arkiv) findes Stykket i en udførligere Form, nemlig foruden en Indledning, der viser, at Forhandlingen er holdt i Henhold til den kgl. Befaling af 18. Maj 1720 tillige ved hver Artikel Theologernes Antegnelse eller Replik til Hojers Svar[1]). Det hele er dateret: 31. Maj 1720.

f.

Allerdurchlauchtigster groszmächtigster König,
Allergnädigster Souverain.

Ewrer konigl: Majestät wird aus dem allerunterthanigstem Bericht der theologischen Facultät bekannt seyn können, was ewrer Majestät allergnädigstem Willen zu folge zwischen derselben und mir den 10. und 28. May wegen meines Diagrammatis de nuptiis propinquorum vorgegangen. Gleich wie ich nun diesen allerhöchsten könig-

---

[1]) Disse Bemærkninger ere vistnok tilføjede, efter at Forhandlingen med Hojer var sluttet, og uden at han har kjendt dem eller har haft Lejlighed til at besvare dem. Dateringen 31. Maj hører vel altsaa nærmest til disse senere Antegnelser; thi af Hojers ndf. meddelte Forestilling ses, at Forhandlingen fandt Sted 28. Maj.

lichen Befehl als den nächsten Weg meine Unschuld an den Tag zu bringen allezeit tieff verehret habe, und es blosz der mich verfolgenden Fatalité zuschreiben muss, dass meine bey der ersten Session an die theologische Facultät gethane bescheidene Bitte bey ewrer Majestät allerunterthänigst anzusuchen, ob man nicht schrifftlich mit mir handeln moge, ewrer Majestät so gehässig vorgestellet worden, als ob ich aus Widerspenstigkeit mündlich nicht wollen antworten, und also durch angedroheten Arrest dazu gezwungen werden müste: also habe in der letzten Session auf die an mich gethane 12 fragen zwar ex tempore doch hoffendlich also mich erklähret, dass unpartheyische damit zufrieden seyn können. Indes da mir aus obiger Probe nicht unbekannt seyn kan, dass die Relation der theologischen Facultät vor mich so wenig fauorable seyn werde, als der höchst deutliche Ungrund der auf mich gebrachten Klagen nur verstatten will, voraus da der Bischoff zugleich mein ankläger und als Decanus Facultatis mein erster Commissarius und Richter ist, und folglich naturlicher Weise alles anwenden wird seine erhobene beschuldigungen zu justificiren, so getreue ich mir doch getrost es auf der Herrn Theologorum Gewissen zu schieben, und werden ewre Majestät aus dem Protocoll der letzten Session vom 28. Maji selbst höchsterleuchtet ersehen können, (1) dass ich nichts jemahls behauptet habe, so dem klahren Sinn der heil: Schrifft oder unsern symbolischen büchern zuwider sey; (2) auch in doctrinalibus keyne Meynung geheget, die nicht lange vor mir von groszen Theologis unserer Kirchen, Luthero, Brentio, Melanchthone, Osiandro, Buddeo etc. vertheidiget ist; (3) ja mit all nichts ohne grosze Vorgängere aus Theologis und Juristen gesetzet habe, auszer was pur historische und critische dinge betrifft, darin allezeit einem Gelehrten seine freiheit gelassen ist; (4) dass es in specie eine un-

erweiszliche Auflage sey, dass ich die Blutschande voraus in linea recta defendirt habe, da doch so wohl in meiner Schrifft an 2—3 orten als in meiner protocollirten Erklährung, ja in der theologischen Facultät an mich gethanen fragen (in specie no. 3 und 13) selbstsamen klahr das Gegentheil, und dass ich solche vor unerlaubt, lasterhafft und unchristlich gehalten, vor Augen lieget; (5) dass die Hauptsache allhie auf die natürliche Moral und deren distincten begriff ankomme, aus deren Unkunde aller gegen meine Meynung gefasseter Argwohn alleine herflieszet; (6) endlich dass die theologische Facultat in keinem eintzigen Punct meine Gründe berühret oder mich eines bessern belehret habe, sondern blosz mit meiner vernünfftigen und aufrichtigen Erklährung meiner Meynung sich begnügen lassen.

Ewre konigl. Majestät flehe also allerunterthänigst an, obige 6 puncta einer allergnädigsten Consideration zu würdigen, und falsz die Relation der theologischen(!) solche entweder gahr nicht berühret, oder sonst mir lästig seyn sollte, (1) mir solche Relation zu meiner allerunterthänigsten weitern Erklährung allergnädigst communiciren; (2) und nebst der theologischen Facultät auch vernünfftige Juristen, als denen vom iure naturæ zu urtheilen eigentlig zukommt, über meine Erklährung censiren zu lassen. Da ich denn, wo von solchen etwas der naturlichen Wahrheit den Worten der heil: Schrifft und der symbolischen Bücher wahrhafftig zuwider befunden wird, mich aller Straffe willig unterwerffe, dabey aber zu ewrer königl: Majestät allerhöchsten Güte und Gerechtigkeit das allerdemüthigste Vertrauen trage, es werde niemand Dieselbe zu einiger Härtigkeit gegen mich bewegen können, so lange der mir zugelegte Unfug nicht deutlich

erwiesen, und meine Meynung so gefählrlich erfunden ist, als ewrer Majestät vorgebracht ist.

Allerdurchlauchtigster groszmächtigster Monarch,
allergnädigster Herr,
ewrer königlichen Majestät
allerunterthänigster und allerdemüthigster Knecht
Andr. Hojer.
Copenh: d: 3. Jun. 1720.

Orig. i Rigsarkivet; Indlæg t. Sjæl. Tegnelser 7/6 1720.

g.

1720, 7. Juni. (Frederiksborg Slot). Kgl. Reskript til det theologiske Fakultet: »Vi give Eder hermed allernaad. tilkjende, at Vi haver bekommet Eders allerund. Relation af den 1ste sidstafvigt i denne Maaned, og deraf fornummen saavel de Spørgsmaal, som I have gjort til Studiosum Andreas Høyer angaaende et af hannem forfattet og i Tryk udgivet Skrift, kaldet Diagramma (etc.), som hvad han Eder paa ethvert mundtlig har svaret, med Eders Antegnelse derhos; og er Vores allernaad. Villie og Befaling, at I strax efterser det theologiske Facultets Acter og Protocoller her ved Universitetet, om der udi ikke skulde findes noget, som kunde, om ikke i alt, dog nogenledes ligne ovenbemeldte Skrift, og derpaa, i Anledning af Vores til Eder den 23 Febr. indeværende Aar udgivne Befaling, giver Os Eders Betænkning, hvorledes baade med forskrevne Skrift, som [med] fornævnte Studiosus Andreas Høyer med Rette kunde og burde forfares«. (Sjæl. Tegn.).

h.

Stormægtigste etc. etc.

Efter Eders Kongl. Mayt. allernaadigste Ordre, dat. den 7. Junii sidst afvigt, har vi nøye efterseet det Theo-

logiske Facultets Acter, om derudi icke skulle findis noget. som kunde, om icke i alt, dog nogenledis ligne Studiosi Andreas Høyers Skrift . . . men have intet sligt derudi kunde finde; thi hvad med Johan Lysero A° 1677 er passeret, derom kand af Acterne intet efterretteligt havis. saa som de først begyndte A° 1684 d. 30 Janvari; og ang. den forargelige Bog, kaldet Lutherus ante Lutheranisnum, som en Studiosus, nafnlig Eberhardi, har udspredt, blev en særdeelis Commission holt af de dertil allernaadigst beskickede, hvorom i Facultatis Theologicæ Protocol intet er blefvet indført. Hvad sig ellers det øvrige høystbem^te Ed. Kongl. May^ts allernaadigste Ordre anlanger, hvorledis baade med forskrevne Skrift, som [med] fornævnte Studioso Andreas Høyer med Rette kunde og burde forfares: da er vi alle af den allerunderdanigste Formeening, at Skriftet burde forbydis i Eders Kongl. May^ts Riger og Lande. Auctorem angaaende, da er ieg Christen Worm og ieg Hans Bartholin af de Tancker, at hand med Billighed har fortient at forvisis Eders Kongl. May^ts Riger og Lande. Men ieg Hans Steenbuch, og ieg Hans Trellund, og ieg Søren Lintrup holder det allerunderdanigst raadeligere endnu at forsøge, om samme Høyer ville lade sig sige og frafalde sine Vildfarelser, som hand hverchen i det os nyeligen allernaadigst anbefalede Forhør eller i sin til os indsendte Missive af den 8 Junii haver fralagt sig. Hvilket vi altsammen henstille til Eders Kongl. May^ts egen allernaadigste høye Skiønsomhed, og efter vor Pligt til Døden forblifver etc.

Khavn d. 14. Junii 1720.

C. W. Worm. J. Bartholin. J. Steenbuch.
J. Trellund. S. Lintrup.

Afskrift i det theologiske Fakultets Kopibog i Konsistoriets Arkiv.

i.

1720, 17. Juni (Kbh.). Kgl. Reskript til det theologiske og juridiske Fakultet: »Vi tilskikke Eder herhos en til Os fra Studioso And. Høyer indgiven aller underd. Memorial af denne Dags Dato tillige med de paaberaabte Bilag af Lit. A. B. C.[1]) angaaende det af hannem forfattede Skrift, kaldet Diagramma (etc.), hvis videre Indhold I selv deraf udførligen kan se og fornemme«. Det juridiske Fakultet skulde nu sammentræde med det theologiske og afgive Betænkning om Sagen, og med denne tilbagesende Hojers Memorial med Bilag. (Sjæl. Tegn.).

j.

Allerdurchlauchtigster groszmächtigster Konig, allergnädigster Souverain.

Ewrer koniglichen Majestät erstatte allerdemüthigsten Danck, dasz Deroselben allergnädigst gefallen auf mein allerunterthänigstes flehen die fernere Untersuchung und Entscheidung derer über mein so übel ausgelegtes Diagramma erhobenen bittern Klagen der theologischen und iuristischen Facultät anzubefehlen. Da ich nun hierauf gehoffet, dass der Bischoff so wohl mir als denen, so über mich urtheilen sollen, communiciren würde, was in meiner Schrifft und deren von mir agnoscirten Inhalt ihm annoch bedencklich scheine, so ist doch in diesen 3 Wochen nicht allein keines von beyden geschehen, sondern noch dazu denen Juristen die von mir d: 17. Iunij allerunterthänigst eingegebene und mit denen königl: Rescriptis an die theologische Facultät in originali zurückgesandte Memorialien apologetische interrogatoria und andre zu meiner nothdringlichen Vertheidigung höchst nothwendige Beylagen und documenta nicht eingehändiget worden, wodurch

[1]) Disse Stykker synes ikke alle at være bevarede.

zu meinem höchsten Nachtheil die Bedencken der iureconsultorum entweder biszhero in die Länge geschoben, oder ohne völlige Information von meiner Meynung und dem wahren statu controversiæ abgefasset werden müssen, wie ich bey der Nachfrage von beyden iureconsultis zu meiner groszen Betrübnisz erfahren. Dabey mir zugleich nicht wenig zu Hertzen gehet, dass bey solchem Zeit-Verlust der Bischoff Lintrup aus der Facultät getreten, und folglich ich unter den theologis denjenigen verlohren, der wegen seiner in den neuern controuersiis habenden distinguirten Einsicht und tieffen iudicii von dieser Streitigkeit gegründet und nach der Wahrheit zu urtheilen am fähigsten gewesen. Da nun, allergnädigster König und Herr, diese Umstände mir die billige Sorge erwecken, dass bey der gegen mich durch Macht und Kunst itzo treibenden Persecution eines oder des andern Geistlichen hierunter abermahls ein gar gefährliches Dessein über mich verborgen seyn könne, so ewrer Majestät allergnädigste und christliche Resolution, von dem Grunde oder Ungrunde der über mich habenden Klagen völlig versichert zu werden, eludiren und mir unnütz machen könne; so erkühne mich ewre königl: Majestät in allertieffster Veneration fuszfälligst um der Wahrheit und Gerechtigkeit willen zu ersuchen allergnädigst zu befehlen: (1) dass meine apologetische interrogatoria und übrige allerunterthänigst eingereichte documenta allen, auch iureconsultis, communicirt und deren Gedancken in specie über solche interrogatoria erfordert; (2) auch des Bischoff Lintrups allerunterthänigstes Erachten ehistens (weil er nur 14 tage hie bleiben wird) schrifftlich eingeholet; (3) denen übrigen theologis aber injungirt werde über alle noch habende Soubçons gegen mein Buch meine aufrichtige Erklährung schrifftlich anzunehmen, und darauf jeder vor sich ihr allerunterthänigstes bedencken zu stellen; (4) und da die

gantze Welt in diesen Moral-Sciencen und dahin gehörigen Controuersien schon vor vielen Jahren des Iustitz-Raths Amthorn tieffe und solide Erkänntnisz admirirt hat, auch dieses Mannes allergehorsahmste Gedancken über meine Schrifft und die dabey erhobene Klagen aus königl: Clemence einziehen zu lassen.

Ewre königliche Majestät werden durch diese allerwehmüthigst erbetene Gnaden nicht allein der Wahrheit nichts vergeben, sondern vielmehr alle Mittel und Wege eröffnen, dadurch meine Schuld oder Unschuld deutlich an das Licht kommen und allen Versteckungen, Zurückhaltungen und Kunstgriffen auf beyden theilen vorgebeuget werden kan, wie ich denn nichts mehr wünsche als durch darlegung der Innocence meiner Meynungen der über mich gefährlich genug eingefädelten Abimirung meiner Ehre und Wohlfart zu entgehen.

Allerdurchlauchtigster groszmächtigster Monarch,
allergnädigster König und Herr,
ewrer königl: Majestät
allerunterthänigster treugehorsahmster Knecht

Copenh: d: 12. Jul: 1720. Hojer.

Orig. i Rigsarkivet, Indlæg til Sjæl. Tegn. 15/7 1720.

k.

1720, 15. Juli (Kbh.). Kgl. Reskript til Kbhvns Universitets theologiske og juridiske Fakultet: »Om end skjønt Vi den 17 Juni næstafvigt anbefalede Eder med hverandre at træde tilsammen, og angaaende det af Studios. A. Høјer forfattede og i Tryk udgangne Skrift . . . til os at indgive Eders Betænkende, saa dog ville vi nu allernaadigst, at I udi den juridiske Fakultet over alle forberørte Dokumenter og Interrogatoria Eders Betænkende in specie til

Os skal indgive, og som Vi paa lige Maade der over allern. forlanger Os elsk. Mag. Severin Lintrup, Biskop over Viborg Stift, hans allerunderd. Betænkende, førend han herfra afrejser: saa have I og hannem det til den Ende at communicere, og er saa i det øvrige hermed Vores allern. Villie og Befaling, at I udi det theologiske Fakultet over alle endnu havende Soubçons imod bem. Bog imodtager bem. Højers skriftlig Erklæring, og der over enhver for sig Eders allerund. Betænkende til os indgiver. (Sjæl. Tegn.).

l.

1720, 15. Juli (Kbh.). Kgl. Befaling til Biskop, Mag. Søren Lintrup om, inden sin Afrejse, at afgive Betænkning over Høyers Skrift Diagramma (etc.) med Bilag. (Smst.).

m.

1720, 22. Juli. Professor Hans Bartholins Betænkning over Hojers »Diagramma«. Heri ytres bl. a.: »Autor er Medicinæ Candidatus, gid han efter Apostelens Formaning vilde blevet i det Kald, i hvilket han er kaldet, at man ej skulde sige det om ham, som Basilius Magnus sagde til Kejserens Kok, at han blandede sig i theologiske Disputer, i den Sted han burde passet paa sit Kjøkken: Tuum est de pulmentis cogitare, non dogmata divina decoquere«.

Trykt i Nyerups Langebekiana, S. 396—403.

n.

Allernaadigste Arve Konge og Herre!

Effter E. K. M. allernaadigste Befaling, dat. den 7 Junii 1720, angaaende Studios. Andreas Hoyer, hvorledes baade med ham saa og hans Skrifft, kaldet Diagr. de Nuptiis

propinqvorum, med rette kunde og burde forfares, er dette mit allerunderd. uforgribelige Tykke, at ihvorvel hand baade udi Inscriptione Diagrammatis saa og udi den Brug og Nytte, som han p. 85 n. 10 melder sig at sigte til i samme Skrift, i det han giør den første alt for ample, den sidste, formedelst Harmonie med bemeldte Inscription, heel anstødelig, at forbi gaa, hvorledes han her og der har taget sig stor Frihed at conjecturere in rebus Theologicis med meere, giver temmelig Forargelse, heldst til den studerende Ungdom og andre fleere, og i saa Maade handler imod Apostelens Formaning, Rom. 14 v. 19: Lader os tragte effter de Ting, som føre til Fred, og de, som tiener til Opbyggelse, iblant hver andre: Saa dog siden jeg har hørt og befundet ham in Colloqvio tam publico qvam privato samt i sin til Facultatem indgivne skrifftlige Explication anderledes og tydeligere at forklare sin thesin, end det tiit og offte læses paa Papiiret og fattes af den læsende; hand og desforuden beraaber sig paa de 2de Sectioner, som findes i det 2 Cap. p. 84, nemlig 3 og 4, i hvilke hand udtrykkeligen skriver, at slige Samlinger, fornemmelig de, som skeer med Forældre og Afkom, ere af Fornuften uærbare, saa at hvo der beflitter sig paa Dyd og Sinds Roelighed, holder sig billigen derfra, end meere samme Handlinger at stride imod den christelige Reenhed og Fuldkommenhed: skulle ieg allerunderdanigst formeene, at hand burde tilholdes at lade, effterdi det synes upracticable, at alle Exemplarier af bemeldte Skrifft kunde igienkaldes, omtrykke det, derudi forklare de mørke og anstødelige Steder og klarligen tilstaa, at hand ingenlunde forsvarer Blodskam, men i alle optænkelige Maader har Afskye derfor, fremsetter Skriftets Titul tydeligere, oplyser den nest sidste Paragraphum aldeles fattelig, hvor viit eller engt hand forstaaer Cognaionem, saa og derhos føyer en Præfation, i hvilken hand

giver tilkiende, at det giør ham ont, at hand med meer bemeldte Skrifft har imod sin Villie og Forsett givet Anstød, og reent ud bekiender, at intet mindre har været hans Tanke end at forsvare de farlige Meeninger, som paa visse Steder kunde flyde og følge af Ord og Expressioner, som de der ligge. Hvorved effter min ringe Meening publico offenso for saa viit skeer nogen Restitution, og dette gode Ingenium conserveres og ikke vorder deterreret fra at give Specimina eruditionis suæ i nyttige og opbyggelige Materier, om forlanges. Samme Skrifft bør da af vedkommende in Facultate Theologica et Juridica censureres. Hvilket altsammen jeg dog i allerdybeste Devotion indstiller til E. K. Mts hoye Skiønsomhed, som

E. K. Mts
Kiøb. d. 16 Sept. 1720. allerunderd. tro Arve Undersaat og inderlige Forbeder hos Gud
[S. Lintrup].

Afskrift i Ny kgl. Saml. 2030, 4°. Underskrift mangler; men Forestillingen kan neppe være forfattet af nogen anden end Lintrup.

O.

Allerunterthänigste Apologia des Diagrammatis de nuptiis propinquorum iure Divino non prohibitis gegen die schwehren Bezüchtigungen einiger Geistlichen. Copenh. d. 31 Sept. A. 1720.

Under denne Titel[1]) har Hojer leveret et udførligt og med stor Dygtighed skrevet Forsvar for sin Bog. Begyndelsen lyder:

»Obgleich bey denen über mich erhobenen grimmigen

[1]) I nogle Afskrifter lyder Titelen: Allerunterthänigste Apologie gegen die greuliche und ungegründete Beschuldigungen des Bischofs und einiger andern Geistlichen«. (Ny kgl. Saml. 2029 31. 4°). Ovenfor er benyttet et med O. H. Møllers Haand skrevet omhyggeligt Mnskr. i Ny kgl. Saml. 1408, 4°.

Klagen des Bischofs und einiger andern Geistlichen, ich Gott zu dancken habe, dasz wir beyderseits unter einem höchstgerechten und gnädigen Monarchen, und in dem Lichte der Evangelischen Freyheit leben, folglich nicht zu besorgen stehet, dasz die bisher allein zu Goa und Madrit gebräuchlich gewesene Proceduren diesen meinen Verfolgern zu Gefallen auch in Copenhagen eingeführet, und die von einem und andern Geistlichen übel ausgeschriene Unterthanen so fort ohne Überzeugung, ob sie der ihnen zugemessenen Boszheiten und gefährlichen Irrthümer auch würcklig schuldig, dem sanftmüthigen Willen dieser ihrer Feinde übergeben werden dürften: So ist doch die über mich erhobene Beschwehrung so bitter und gehässig, so wohl Ihro Königl. Majest. selbst als sonst der gantzen Stadt vorgetragen und mit so vielen Künsten und Abschneiden aller mir billig zukommenden Defension souteniret worden, dasz ich billig fürchte, es möge theils das Ansehen meiner Verfolger, theils die Bitterkeit der Anklagen selbst, und die tiefe Veneration, die alle Christen vor die zur Religion gehörende Persohnen und Fragen tragen, einen vor mich gar zu gefährlichen Eindruck in die Gemüther machen, und dasz es hernach nach dem alten Sprichworts gehen werde: Semper aliquid hæret. — — — Also ist mir weiter nichts übrig, als die von ihnen mir aufgesackete Beschuldigungen, so viel sie mir haben wollen kund werden lassen, Stück vor Stück durchzugehen, und deren Ungrund und Unfug zu zeigen. — — — Ehe ich aber zu dieser höchstnothwendigen, freymüthigen Ablehnung selbst schreite, musz ich eine Grund Regul setzen, die auch hoffentlich meine ärgsten und blindesten Feinde in der gantzen Welt nicht werden läugnen dürfen: »Dasz diejenigen Meynungen, die weder der H. Schrift selbst, noch den Symbolischen Bücher unserer Kirchen zuwider, noch sonst der Republic und Christlichen Sittenlehre ge-

fährlich, vielmehr schon längst von vielen und groszen Evangelischen Theologen und Juristen, ja von gantzen Lutherschen Universiteten, Consistoriis und Gerichten behauptet sind, ohne dasz jemand sie darüber einigen schwehren Irrthums beschuldiget, geschweige der Landes-Verweisung oder des Scheiterhaufens würdig zu erklähren, sich im Sinn kommen lassen, das sage ich, alle solche Meynungen weder ärgerlich noch verdammlich seyn können, wenn sie gleich keinem Theologo oder Prediger allhie biszhero beygefallen hätten«.

Hojer gjennemgaar derpaa 13 Anklagepunkter mod hans Skrift. Paa enkelte Steder gjør han Indrømmelser, men hævder for øvrigt i det hele sit Standpunkt, idet han nærmest gjør gjældende, at det var et juridisk og ikke noget theologisk Emne, han havde behandlet, og at ved tydske Universiteter diskutterede Jurister og Filosoffer med største Frihed og uden nogens Forargelse Spørgsmaal vedrørende Naturretten, »Leges positivæ universales« og »Gradus prohibiti«. De kjøbenhavnske Theologer havde ved deres Optræden imod ham leveret »einen gantz neuen practischen Commentarium über der Apostels Lehre »dasz man die fehlenden mit sanftmüthigem Geiste solle zu rechte bringen«, welches vermuthlich so viel heissen solle: Man solle ihnen noch ein Hauffen gräuliche Dinge ohne Grund imputiren, sie darauf vor ihrem Souverainen und allen Christen tapfer anschwärtzen, hernach ihnen weder wissen lassen, worin noch warum sie geirret, am wenigsten mit ihrer bessern Belehrung sich den Kopf zerbrechen, sondern kurtz um vom brachio seculari verlangen, dasz sie des Landes verwiesen, und ihre Schriften verbrannt werden; dergleichen Art zu commentiren sehr Evangelisch ist[1])«.

[1]) Dette Angreb paa de kjøbenhavnske Theologer er maaske udeladt i den endelige Redaktion af Forsvarsskriftet, da det mangler

p.

Samtidig med den nævnte Apologi indgav Hojer følgende, i biografisk Henseende vigtige, hidtil kun lidet kjendte Fremstilling af hele Sagens Gang.

Allerunterthänigste und wahrhaftige Species Facti, was von Anfang bisz anjetzo mit dem Diagrammate de Nuptiis Propinquorum, und dem darüber erhobenen Streit vorgefallen. (O. H. Møllers Afskrift i Ny kgl. Saml. 1408, 4°).

Wie ich anno 1717 allhie auf allergnädigsten Königlichen Befehl um zu der damahls vacanten Professione Medica mich zu legitimiren öffentlich opponentibus Professoribus disputirt hatte, ging ich bald darauf mit meinen Untergebenen nach Helmstädt, allwo dieselbe Jura studieren solten. Da ich nun jederzeit an der Moral und der natürlichen Jurisprudenz ein groszes Belieben getragen, auch darin vordem ziemliche Profectus gemacht hatte, so verband die mir obliegende Pflicht mich anitzo noch mehr in Studio Juris, um meinen Anvertrauten bey Repetirung ihrer collegiorum und rechter Fassung des vorkommenden nützlich zu seyn, mich ernstlicher zu üben. Ich ward anbey mit denen dasigen Juristen und andern Professoribus bekannt, und nach der Hand zu einigen Conferencen über allerley gelehrte, meist iuristische und historische Materien veranlasset, unter welchen ich meine Gedancken von dem Grunde der Ehe-Rechte und den legibus positivis universalibus nachgerade stückweise zu entwerffen mich bereden liesz, die ein braunschweigischer Buchführer Jo. Wilh. Meyer auf eines mir bekannten Gelehrten Anredung von mir sich ausbahte, und in seines Vaters Buchdruckerey zu Lemgow in Westphalen, nach

i Haandskriftet, Ny kgl. Saml. 1408, 4°, medens det findes i andre Afskrifter.

vorheriger Censur des Lemgowischen Ministerii, anno 1718. drucken liesz. Dabey ich weiter nichts ändern konte, als dasz ich die Dedication davor setzte und einige weitere allegationes ihm hernach dazu gab, die aber theils unrecht angebracht, theils gar weggeblieben sind. Auch wegen solcher Umstände der stilus in den Capiteln sehr unterschieden, und alles voller Druckfehler geblieben ist. Es war nun dieses eine Juristische und keine Theologische Schrift, die zudem in Teutschland geschrieben und edirt war, endlich auch vom solchen Materien handelte, die auf den teutschen Academien täglich mit der grösten Freyheit ventilirt werden. Ich stellete mich also auf 100 Meilen nicht vor, dasz unsere hiesige Theologi etwas dagegen würden zu sagen noch weniger aber zu klagen finden. Doch, weil allhie Juristische Materien wenig gelten, nahm ich bey meiner Zurückkunft 1718. in September keine 4. Exemplaria mit nach Copenhagen, auch ist aus eben der Ursache vor dem Ausgang des 1719. Jahres kein Exemplar nach Dännemarck zu Kaufe gebracht worden, bisz die Geistlichen selbst anfiengen, sie von Hamburg herein mit der Post zu verschreiben. Ich war also ein halb Jahr allhie, ohne dasz jemand in und ausserhalb Landes mein Diagramma angefochten hätte; und weil mein Zustand erforderte mich auf die praxin zu legen, verlangte ich 1719. im Maio in doctorem Medicinae allhie zu promoviren. Ich wuste damahls nicht, dasz jemand Ursache oder Lust hätte meine Promotion zu hindern, als der ich ja den Professoribus nach meiner wenigen Capacité bekant war, und nichts suchte, als was man allen Leuten, auch Ketzern und Feinden, anderswo nicht zu versagen pfleget. Doch ich erfuhr bald, dasz der Bischoff heimliche und unbekannte Ursachen hätte mich zu hassen, und dahero (vielleicht mich dadurch von Erhaltung einer Professoren Stelle allhie und dem Genusz der mir ein-

mahl angeschienenen Königlichen Gnade, wo möglich zu entfernen) meiner Promotion sich opponirte, vor welche er eine sonst nie geforderte besondere Königliche Concession zu haben prætendirte, von der er wohl wuste, dasz ich wegen Ihro Maiestæt Nordischen Reise und anderer Ursachen solche sogleich nicht schaffen konte.

Indessen war mein Diagramma einigen aus den Mess-Catalogis bekant geworden, und, weil mein Nahme ihnen Begierde darnach erweckte, hereinverschrieben, und folglich ward solches zum Instrument, dadurch man alle meine Hoffnung allhie einige Employ zu finden, völlig zu nichte machen wolte. Einige gar zu eifrige Prediger liessen sich von der Furcht übereilen, als ob ich gegen die christlichen Sitten Lehre geschrieben; man regardirte dabey nicht auf meine in dem Diagrammate selbst gethana explicationes, verstund auch würcklich aus Unkunde der Juristischen terminorum und Controversien mich weder halb noch gantz, sondern nahm alles in der aller schlimmsten Meinung auf, die meine ärgsten Feinde meinen Worten hätten andichten können. Am wenigsten gab man sich Mühe, mich über diese Dinge zu befragen, da ich ja vor ihren Augen allhie und sogar in eines und des andern Conversation täglich war, sondern nach Ihro Königl. Maiestæt glorieusen Zurückkunft ward von ein Paar Predigern gar bitter gegen meine Schrift geprediget und ihr Sätze beygeleget, die sie nie enthalten hat. Und der erste allergnädigste Befehl meldet, dasz der Bischof (der es doch in öffentlicher Facultæt von sich ablehnete) zu gleicher Zeit einen teutschen Extract oder Version meines Diagrammatis Ihrer Königl. Maiestæt zu meiner desto grössern Desavantage eingereichet habe[1], da auch meine Feinde bekennen, dasz es ihnen unmöglich schiene, meine

[1] Se foran S. 321.

terminos und Sätze recht zu vertiren, und ich nicht unbillig aus den Folgen schliesse, dasz man darin meine Meinung so garstig als möglich vorgestellet habe. Obwohl ich nun hievon nichts wuste, so hatte ich doch die sündlichen und scandaleusen Spargements einiger Geistlichen erfahren, und gieng also 1719 in Octob. zu dem Professore Trellund, und hernach zwey mahl zu dem Bischoff. mit dem Ersuchen, sie mögten, diesem Ärgerniss abzuhelfen, meine Schrift privatim oder publice durch gehen. mich darüber vernehmen, und sodann, wenn ich geirret hätte, mich eines bessern belehren, da ich denn gerne die erwiesene Irrungen auch öffentlich bessern wolte; wo ich aber nichts böses geschrieben, hoffte ich, die Facultæt würde mir zu Abhelffung dieser lieblosen Reden ihre assistence nicht versagen. Doch der Bischoff wolte nicht daran, die von Christo selbst gebotene gradus admonitionis gegen mich, da ich darum bate, zu gebrauchen, sondern declarirte, er müsse die Sache vor Ihro Königl. Maiestæt bringen, weil seinen Worten nach ein höherer ihm dazu obligire. Ich schrieb ihm darauf einen lateinischen Brief, dessen Abschrift ich an das Conseil eingegeben, und bate, weil die Sache vor Ihre Maiestæt doch müste kommen, sich unpartheyisch zu bezeigen, und mir ja nichts, als was ich geschrieben, zu imputiren. Er versprach solches sancte, und wie gut wäre es vor ihn und mich, dasz er sein Versprechen erfüllet hätte! Allein obgleich mir niemahls hat bekannt werden mögen, in welchen Terminis ich angegeben sey, so hat doch der Bischoff mich in plena facultate versichert: er habe nur die 2 Stücke ins besondere berühret 1. dasz ich den Eltern erlaube ihre Kinder zu heyrathen; 2. dasz ich die allgemeinen willkürlichen Gesetze und folglich den Grund aller christlichen Moral leugne. Da doch die beyliegende allerunterthänigste Apologie und die Bedencken des Justitz

Raht Reitzern, der Professorum Steenbuchs und Trellunden. ja selbst des Bischoffs und D. Bartholinen (wo sie die Wahrheit schreiben wollen) wenigstens den Ungrund dieser 2 bittern Klagen handgreifflich darlegen werden.

Ihro Königl. Maiestæt befohlen demnach 1720 im Februario, dasz die Theologische Facultæt nach Durchgehung meiner Schrift mich vorladen und befragen solte, ob ich allen gegen mich angegebenen oder sonst befundenen Irrungen meiner Schrift noch anklebe. Ich ward also den 10 Maii vorgefodert, und bat mir zu erst die Communication der gegen mich eingegebenen Puncten und der Königl. allergnädigsten Ordre aus. Allein beydes ward mir rotunde abgeschlägen, und erst beym Weggehen kaum vergönnet, den Königl. Befehl durchzulesen. Ich ersuchte hiernechst, dasz, nach dem vom Bischoff selbst gethanen Vorschlage, die gegen meine Schrift habende Bedencken mir mögten schriftlich communicirt, und mir also Gelegenheit gegeben werden, desto deutlicher und zureichlicher darauf zu antworten. Allein auch dieses ward mir versaget, weil der Königl. Befehl wäre, sie sollten meine Meinung hören, nicht aber sie sollten meine Meinung lesen. Ich bat also, die Facultæt mögte dieses mein petitum Ihro Majestæt nebst meiner dabey führenden so billigen Intention vortragen, da ich denn an allergnädigster Gewährung nicht zweifelte. Solches versprach der Bischoff nomine facultatis zu thun. Allein dasz meine so billige Bitte Ihro Maiestæt als ein muhtwilliger Trotz musz vorgetragen seyn, erhellet aus dem zweyten erfolgten allerhöchsten Rescript, darin die Facultæt beordert wird, nichts schriftliches von mir anzunehmen, sondern wo ich ferner mündlich zu antworten mich weigern sollte, mich durch einen Arrest dazu zu zwingen. Welches denn so fort ohne zweifel zu meiner besondern Avantage in der Stadt ausgebracht, und mir schon ein paar Tage bekannt

geworden ist, ehe die Facultæt das geringste wieder wissen liesz.

Ich ward hierauf den 28 Maii wieder vor die Facultæt gerufen, da denn nach Verlesung der neuen Königl. Ordre mir 14 General-Fragen wegen meiner itzigen Gedancken von meinem Diagrammate vorgelegt und in 1½ Stunden ad protocollum beantwortet wurden, davon der Extract Protocolli hoffendlich richtig ans Conseil wird überliefert und bey allen Verstehenden ein Zeugnis seyn, wie deutlich und zureichlich ich mich erklähret habe. Es ward mir anbey kein eintziger Zweifel von dem Bischoff. der alleine redete, gemacht, viel weniger ein eintziger meiner Gründe refutirt[1]. Wohl aber von D. Bartholinen mir geweigert, was all da passirte, vor mich aufzuschreiben, »weil«, wie er sagte, »ich Lust zu schreiben hätte, und ich solches mir zu ihrer Desavantage, damit sie was von sich abzuwischen hätten, brauchen würde«.

Und wie ich vor und nach der Beantwortung dieser 14 Fragen meine Haupt-Sätze sowohl als meine Juristische Redens-Ahrten und terminos (ohne deren rechten Verstand doch nichts konte geschlossen werden) ad protocollum expliciren wolte, ward mir solches vom Bischoff und D. Bartholin platt verwehret, weil der Königliche Befehl solches mir nicht voraus expresse hätte permittiren können, oder Ihro Maiestæt voraus gesehen, dasz der Bischoff eine besondere Ordre verlangen würde von Dingen, die zu der ihm anbefohlnen Untersuchung unumgänglich gehöreten. Nach solcher mündlichen Beantwortung hoffte ich, die Theologi würden mir ferner kund thun 1. was, und 2. aus welchen Ursachen es ihnen in meiner nunmehr erklährten Meinung anstössig schiene. Doch wie

---

[1]) Bag efter Kollokviet, da Hojer ikke mere var tilstede, have Professorerne dog tilføjet deres Indvendinger, som det fremgaar af det theol. Fakultets Kopibog (s. ovf. S. 330).

in 11 Tagen nichts erfolgete, schrieb ich den 9. Junii ihnen weitläufig auf Lateinisch zu (davon die Abschrift ebenfalls allerunterthänigst dem Königlichen Conseil eingereichet ist) erklährete meiner Haupt Sätze Unschuld und bat mir doch zu communiciren 1. was, und 2. warum es an meiner Meinung ihnen miszfiele, mit nochmahliger Versicherung, wo ich geirret zu haben fünde, solches gerne publico zu erkennen. Doch dieses mein Schreiben ward so wenig regardirt, dasz der Bischoff und D. Bartholin dessen kaum in ihrem allerunterthänigsten Bericht Meldung thun wollen.

Wie im übrigen das mit mir passirte Ihro Maiestæt vorgetragen sey, ist mir unbekannt, der ich das Glück gehabt in dieser gantzen Sache den Bischoff als meinen ersten Angeber und heftigen Contrapart auch zu meinem vornehmsten Richter zu haben, von allen aber in dieser Sache passirten actis keine Syllbe jemahls erhalten zu mögen.

Indessen musz Ihro Maiestæt gegen alle Wahrheit doch vorgestellet seyn, dasz ich aller mir zugemessenen Irrthümer jetzo überzeuget sey, weil der folgende dritte königliche Befehl die Theologische Facultæt beorderte in ihren Actis ein exemplum parallelum aufzusuchen, und demnach vorzuschlagen, wie mit mir und meiner Schrift ferner zu verfahren. Hie äusserte sich nun ein trefliches tempo mich fein hurtig von hinweg ins exilium und wer weisz zu welcher Ehre mehr zu promoviren. Also suchte der Bischoff als Haupt der Theologischen Facultæt, mit Vorbeygehung so vieler völlig ausgeführten und in der Facultæt Lade vollkommen vorhandenen Inquisitions-Processen, eine 50jährige Königliche Ordre auf, dadurch Johan Lyser wegen behaupteter Vielweiberey der Königl. Lande verwiesen ward, ungeachtet sonst von Lyseri actis nichts bei der Facultæt zu finden, auch theils Thologis

von seiner Geschichte keine Umstände bekannt waren. Nach diesem præiudicato nun wolte der Bischoff und D. Bartholin mich so fort exulirt und mein Buch verbrannt wissen, ungeachtet ihr Gewissen ihnen sagen konte, dasz ich weder gehöret noch überzeuget, auch sonst unter Lysero und mir ein himmelgrosser Unterschied sey, indem jener 1. als ein beeidigter Prediger 2. die Polygamie und vielweiberische Hurerey 3. nicht nur vor erlaubt, sondern gar vor geboten und ihren Unterlassung vor sündlich und verdammlich angegeben, und 4. solche greuliche Sätze in teutschen Schriften unter jederman, auch der Milice, indem er Feld-Prediger war, ausgebreitet hatte. Dagegen ich 1. alle Ahrt von Unreinigkeit, Polygamie, Blutschande etc. vor sündlich und unchristlich ausdrücklich verdammet, und 2. meine Juristische Schrift auf Lateinisch geschrieben hatte, die zudem in Dännemarck nicht von mir, sondern den geistlichen selbst bekannt gemacht war. Doch erstlich wollten die übrigen drey Theologi in dieses Bedenken des Bischoffs und Bartholinen nicht willigen, sondern meineten, ich müsse erst gehöret werden, ehe man mich urtheilen könne, hiernechst erwiesz mir Gott die hohe Gnade, dasz dieser gefährliche Fund (davor ich mir sonst nicht versehen können) mir noch den Abend vor der Übergebung dieses bischöfflichen Bedenckens wunderlicher weise bekannt ward, und ich also meine allerunterthänigste Gegen-Vorstellung bey Ihro Königl. Maiestæt thun konte. Und endlich war unser erlauchtester Souverain so gerecht und gnädig, dasz Ihro Maiestæt das ungerechte Verlangen des Bischoffs und D. Bartholinen nicht agreirten, sondern auf mein allerunterthänigstes Flehen den hiesigen Professoribus Theologiæ und Juris allergnädigst befohlen, mein Diagramma, ad Protocollum gethane Erklärung, übergebene Apologetische Interrogatoria und übrige Acta durch zu lesen, auf die

noch habende Soupçons meine schriftliche Erklährung anzunehmen, und so denn jeder vor sich allerunterthänigst zu referiren. Nun hofte ich würde dem Streit bald ein Ende, und meine Unschuld klahr werden, weil die Beantwortung meiner 11 apologetischen Fragen gar bald zeigen würde, wie unschuldig meine Meinung sey und wenigstens mir würde Gelegenheit geben, meinen Wiedrigen die noch übrigen Zweifel zu benehmen. Doch ich wartete lange, ohne dasz die Theologi sich gerühret. Weil auch zu gleicher Zeit der Bischoff Lintrup aus der Facultæt heraustrat, und ich dadurch den erfahrnsten Mann in diesen Controversien aus den Theologis verlohr, muste Ich Ihro Königl. Maiestæt allerdemüthigst anflehen, ihm sowohl als den übrigen Theologis die baldige Eingebung ihrer pflichtmässigen Sentiments nochmahls anzubefehlen. Ihro Maiestæt erhörte mich. Der Bischoff Lintrup, der ohne das von Anfang her sein Misfallen über die mit mir gebrauchte Proceduren der Geistlichen bezeuget hatte, anbey auch meine Anklägere nicht vor den Kopff stossen wolte, half sich dadurch davon, dasz er opinirte, es müsten mir erst die Gravamina gegen das Diagramma communiciret und meine Erklährung darauff vernommen werden, ehe es möglich sey recht von der Sache zu urtheilen. Die Juristen haben zwar positiver und jeder nach seinem Begriff geurtheilet, doch hoffe ich nicht, dasz einer von ihnen meine Sätze werde vor strafbahr oder verdammlich gehalten haben, da ich vielmehr weisz, dasz die Justitz Rähte Reitzer und Amthor mit meiner Schrift gar friedlich gewesen. Auf meine apologetische Interrogatoria explicirten sich die Meisten nicht, weil durch einen mir unbekannten Zufall die selbe ihnen mit den übrigen Documentis nicht zugleich, sondern erst lange hernach communiciret worden. Die Theologi hingegen warteten alles meines Bittens und Erinnerns ungeachtet am längsten,

bis sie beym Ausgange des Julii den Prof. Steenbuch an mich deputirten, mit der Frage: »Ob ich mich nicht näher expliciren und meine vormahlige offerta von einer öffentlichen Erklährung meiner Sentiments und deren Unschuld halten wolle?« Ich bezeugete mich hierzu annoch willig, wenn mir erst communiciret würde, warum ich so offt vorgeblich gebeten 1. in welchen Puncten, 2. und aus welchen Ursache meine Meinung den Theologis anstössig schiene? Ich bate anbey, dasz mir solches vor des Bischoffs Ausreise in Visitationes zur Verkürtzung der Zeit möge communiciret werden. Der Professor Steenbuch versprach mir solches auf des Bischoffs eigene Versicherung zweymahl, allein ohne effect. Der Bischoff reisete dennoch drey gantze Wochen aufs Land, und nach seiner retour erfolgte, statt der versprochenen Darlegung des quid et quare displiceat, den 26 Augusti ein Brief der Facultæt an mich, darin sie begehrte, ich solle vors erst auf die von mir schon vor drey Monahten beantwortete 14 Fragen mich nochmahls schriftlich expliciren. Obgleich solches nun die Sache nur von forne wieder anfing, antwortete ich doch den 29. Augusti sehr ausführlich, und bat, entweder mit dieser meiner Erklährung in ihren allerunterthänigsten Bedencken an Ihro Maiestæt sich vergnügt zu bezeugen, oder mir ihre dubia endlich einmahl kund zu machen. Und jetzo hoffete ich endlich das zu erhalten, wozu ich sie in 10 Monahten nicht hatte bereden können. Allein vergeblich; denn der Professor Trellund konte endlich mit Mühe so viel erhalten, dasz den 10. Sept. in Gegenwart des Bischoffs und Professoris Steenbuch zwischen ihm und mir ein Colloquium von zwey Stunden, doch ohne Protocoll, verstattet worden, welches das einzige mahl ist, da man Raison gegen mich anführen und gebrauchen wollen. Ich schrieb hierauf wohlgedachtem Herrn Trellund den 13. Sept. meine Mei-

nung und Gründe in den unter uns beyden ventilirten Stücken deutlicher und kürtzer zu, wie ich hoffe, zu seinem Vergnügen; und wird er, seiner Zusage nach, eine Copie solches meines Schreibens seinem allerunterthänigstem Bedencken beygefüget haben. Und nach solcher Conference haben endlich die Theologi ihm sämtliche Sentiments eingegeben, wie Ihrer Maiestät jetzige Reise einfiel, und also dieser betrübten Sache schlieszliche Endigung bis nach der erwünschten Retour unsers allergütigsten Landes Vaters müste ausgestellet bleiben. Überhaupt weisz Gott, und zeigets diese wahrhaffte Erzählung, 1. dasz ich meines Ortes in dieser gantzen Sache in der grösten Aufrichtigkeit, Gedult und Gewissenhafftigkeit nichts mehr gesuchet als derselben ein baldiges Licht zu geben; 2. dasz hingegen der Bischoff nicht allein mein Ankläger, particulierer Unfreund und Haupt meiner Richter zugleich gewesen, folglich der Sachen Train und Vortragung an Ihro Maiestät nach Gefallen dirigirt, sondern auch mir die so billige Communication der Anklage, der annoch habenden Bedencklichkeiten und der passirten actorum möglichst beständig vorenthalten hat; 3. dennoch aber, obgleich er und viele ihm zur Hand gehende Geistliche eifrigst sich darum bemühet, mir doch keinen Irrthum bisz diese Stunde erweisen, noch ein eintziges meiner Gründe übern Hauffen werffen mögen. — — (Forfatteren klager videre over den ham tilføjede Uret og Forfølgelse). Doch Gott, die Weisheit, Gerechtigkeit und Güte unsers Souverainen und meine geduldige Unschuld werden mir endlich aus dieser so betrübten Situation heraus helffen.

Andr. Hojer.

O. H. Mollers Afskrift i Ny kgl. Saml. 1408, 4o.

q.

1720, 1. Novbr. (Kbhvn.). Kgl. Reskript til det theologiske Fakultet: »Vores allern. Villie og Befaling er, at I, angaaende det af Studiosus Andreas Høyer forfattede og i Tryk udgivne Skrift, kaldet Diagramma (etc.) strax tilholder ham, at han samme Skrift skal lade omtrykke og der udi forklare de mørke og anstødelige Steder, og klarligen tilstaa, at han ingenlunde forsvarer Blodskam, men i alle optænkelige Maader har Afsky derfor, fremstille Skriftets Titel tydeligere, oplyse den næstsidste Paragraf aldeles fattelig, hvor vidt eller engt han forstaar Cognationen, saa og der hos føje en Præfation, i hvilken han giver tilkjende, at det gjør ham ondt, at han med merbemeldte sit Skrift har imod sin Villie og Forsæt givet Anstød, og rent ud bekjende, at intet mindre har været hans Tanke end at forsvare de farlige Meninger, som paa visse Steder kunne flyde og følge af Ord og Expressioner, som de der ligge[1]), og skal da samme Skrift tilforn af vedkommende in Facultate Theologica et Juridica vorde censureret«. (Sjæl. Tegn.).

r.

At Hojer har søgt at efterkomme den i ovenstaaende Kongebrev indeholdte Befaling, fremgaar af et endnu bevaret Manuskript med Titel:

Andr. Hoieri de nuptiis propinquorum iure Divino non prohibitis — — Diagramma, novo auctoris prologo, variisque emendationibus et accessionibus auctum. (O. H. Mollers Afskrift i Ny kgl. Saml. 1408, 4°).

Den meget udførlige Fortale, hvori Hojer søger at imødegaa de vrange eller nedsættende Domme, der vare fældede

[1]) Det er netop det samme, noget besønderlige Udtryk, som Lintrup bruger, s. ovf. S. 340.

over Skriftet, er dat.: Hafniæ a. d. . . Mart. M. D. CCXXI. Derefter følger en stor Mængde Rettelser og Ændringer til Skriftet selv. Alt var saaledes rede til, at det kunde udgives paany i en saadan Skikkelse, som Kongebrevet antyder. Men det kom dog ikke for Lyset, hvad saa end Grunden har været til, at den, som det synes, med stor Omhu foretagne Revision blev liggende i Manuskript, for siden at glemmes.

4.

J. C. Dippel til Hojer om dennes Diagramma.

At Hojer har staaet i Forhold til den vidt bekjendte Dippel (Christianus Democritus), har man neppe hidtil vidst, og Hojers Omtale af ham i König Friederich des Vierten glorwürdigstes Leben« II, 208 ff. giver heller ikke bestemt Anledning til at formode det. Af nærværende Skrivelse synes dog at fremgaa, at Hojer har sendt Dippel, medens denne sad som Statsfange paa Hammershus, baade sit Diagramma og sin haandskrevne Apologi og har udbedt sig hans Ytringer derom. Dippels Svar, som her følger, vil ikke savne Interesse paa Grund af den Fremstilling, han deri giver af sit Naturrets-System. Det er i korte Træk en »Lykkemoral«, han udvikler. Paa enkelte Steder er det dog noget vanskeligt ret at forstaa Forfatterens Mening, hvad enten den nu i sig selv er dunkelt udtrykt, eller Afskriveren muligvis har fejlet.

Vir Clarissime, Fautor et Amice colende.

Legi attentus diagramma tuum, ut et apologetica, quæ simul vicinis meis perlegenda dedi, ut iis falso de Te conceptas suspiciones eximerem, quod pace Tua factum esse spero. Adversarios sane pro rei dignitate et exigentia excepisti, et mascule eorum tela coeteroquin satis

obtusa retudisti. Affectus et rerum controversarum ignorantia horum andabatarum[1]) patula Tibi stitit eorum latera. Si me (noli ridere!) habuisses Episcopum, vel saltem Areopagi istius religiosi assessorem, tam incruenta Tibi non cessisset victoria. Id ut videas, paucis, quid de rebus ipsis sentiam, Tibi exponam, non tam tua convellendo, quam summaria mei systematis delineando, et amici consensus vel dissensus vestigia aperiendo.

1. Jus, Justum et Justitia non legibus debet originem, sed potius leges nituntur jure et justitia, si salutares esse dicendæ sunt

2. Jus et Justum illud tantum est, quod spectat τὸ bene esse illius, cui incumbit.

3. Omnis hinc lex, si justitia innititur, ut inniti debet, in vitam beatam seu commodum verum obedientium promulgatur.

4. Natura hominum ideas juris innatas non habet, nec habere potest, capax tamen est easdem recipere seu a Deo seu ab alio suggerente patefactas, quia capax est suum commodum verum intelligere et variis experimentis edoceri.

5. Illud Apostoli de Ethnicis, quod φύσει τά τοῦ νόμου faciant, et inscriptam legem possideant, nil obstat meo asserto, cum hic voculam φύσει promulgationi externæ opponi tantum constet, et disertis asseratur, non φύσιν sed Deum ipsum talia illis patefecisse.

6. Homo, ceu natura humana, jure, justo, honesto et legibus denique divinis dirigenda, triplici substat respectui; Vel homo consideratur ut civis in societate, vel ut solus, suarum tantum rerum in hoc mundo curam habens, vel ut immortalis futuræ vitæ capax; quicquid verò secundum omnes hos respectus hominem felicem

---

[1]) Andabata, en (Gladiator), der slaar iblinde.

reddere potest, naturam spectat humanam, et in tantum juris et honestatis naturalis est.

7. Leges naturales, quæ homini incumbunt ut civi, et quæ sub obligatione poenali injunguntur, præcipue spectant corruptos et tam proprii quam communis commodi ignaros, nitunturque omnis juris socialis illo principio: Quod tibi vis fieri, id et alteri facere æquum ducito.

8. Jus naturale, quod hominis sibi soli in hoc mundo prospicientis commodum promovet, licet lege poenali sancitum non sit, ejusdem tamen est ad finem obtinendum obligationis, imo ejusdem prorsus naturæ, licet sub nomine virtutis et honesti potius quam juris veniat. Nec enim minoris est, mentem esse sanam et tranquillam in corpore sano, quam bonum civem in pacata republica, et tantæ utique est felicitatis, cupiditatum et pravorum affectuum excussisse jugum, quam a suppressione et tyrannide regiminis arbitrarii immunem esse.

9. Eodem modo præcepta religionis, animæ futuræ felicitati velificantia, juris in tantum naturalis erunt, et sane rationi de talibus prius edoctæ prorsus consentanea, adeo ut Christianus æque ac Philosophus contra regulas virtutum et normas ad talem vitam beatam ducentes impingens, contra jus naturæ agere dicendi sint, quam qui pacatam societatem civilem vel turbant vel aliquid admittunt, quod tranquillitatis publicæ inimicum est.

10. Apparet hinc, justum, jus, justitiam, æquum, et virtutem seu honestum, et quicquid horum legibus poenalibus injunctum est, non esse posse nisi propter utile seu emergentem inde felicitatem, seu corporis seu animæ seu utriusque, eamque veram non apparentem, et hinc falsos omnino esse Stoicos asserentes, *τὸ καλὸν δι' αὑτοῦ αἱρετόν*, seu virtutem et honestatem propter se expetibilem esse, cum media saltem sint ad beatitudinem, eamque vel civi-

lem vel moralem et christianam obtinendam, et seposito hoc fine nullius omnino momenti.

11. Apparet porro, leges omnes, quæ huic scopo feriendo non aliquo modo destinantur, non esse leges, sed potius *ἀνομίας*, omnes verò, quæ directe hunc in finem viam pandunt, juris et obligationis naturalis, sive sub obligatione poenæ promulgentur, in societate civili, sive consiliorum et præceptorum virtutis nomine veniant, in vera philosophia æque ac religione christiana.

12. Apparet denique summum naturæ humanæ scopum, imo unicum esse *τὸ* jucundum, seu fruitionem alicujus boni, vel vere talis vel apparentis, media verò ad utrumque obtinendum vel vitia vel virtutes, idque vel sub directione coactiva in statu civili ad bonum civile, pro malis, vel persuasiva in statu solitario et religioso, pro bonis et malis.

13. Consectarium verò horum omnium, nec legislatoris nec summe imperantis officio rite fungi, qui leges fert huic fini obtinendo contrarias, licet non omnes, quas quælibet respublica sibi posuit peculiares, immediate eo tendant. Nec Deum ipsum, qua summum bonum, leges religiosas ferre potuisse, seipsum respicientes, nisi summæ beatitudinis et jucunditatis centrum esset communicativum sui, vel seipsum amantibus et quærentibus retributorem sisteret; at hinc amor ille purus, quem mystici tantopere urgent, quoque sine omni interesse Deum amare jubemur, inter Chimæras, incommoda succurrat(!) explicatio, jure ponendus sit.

Habes hic in synopsi fundamenta omnis juris et obligationis tam naturalis quam civilis, in Theologia æque et morali philosophia quam jurisprudentia, ex quibus tantibus si deducerentur systemata, conciderent oppido innumeræ logomachiæ et quæstionum tricæ, quæ hodienum eruditos fatigant et fere irretitos tenent. Vides simul,

quid scripto tuo in aliquibus opponere possim; sed cum norim, usitatos et nimium restrictos hactenus terminos magis quam res ipsas collisionibus inter eruditos ansam præbuisse, nullus dubito, quin in rebus ipsis facilis utrinque fuerit consensus; si tamen et dissensus, illæso semper amicitiæ jure, quam Tecum colere desidero, et semper deprehendi opto

Tui studiosissimus

J. C. Dippel.

Afskrift (som det synes) uden Datum og Udskrift i den Ledreborgske Mnskr.-Saml. 430, Fol.

5.

Hojers litterære Virksomhed 1719—21.

I Erkjendelse af at have bedømt Kong Christian II for haardt i sin Historie[1]) udarbejdede Hojer følgende Skrift:

Aufrichtige historische Prüfung, ob Christianus der Andere der Ihm durchgehends beygemessene Tyranney und Grausamkeit würcklich schuldig, oder diese Verbrechen ihm von seinen Feinden angedichtet gewesen; ohne Berührung der Staatsstreitigkeiten seiner Zeit, blos zur Rettung eines so groszen Monarchen. 1719. (Mnskr. i Ledreborgske Saml. 98. 4°.)

Angaaende denne Afhandling, der i sin Tid synes at have vakt en Del Opmærksomhed, skjønt den aldrig blev trykt[2]), kan henvises til Werlauffs Bemærkninger i Nyt hist. Tids-

[1]) Allerede i Rettelserne til »Kurtzgef. Dänn. Geschichte« antyder Hojer, at han var tilbøjelig til at give Plads for formildende Domme over Chr. II.

[2]) Foruden det nævnte Hdskr. findes andre i Ny kgl. Saml. 938, 4° i Kallske Saml. 427 og 428, 4°, i Thottske Saml. 881 b Fol. og 1602, 4°, og i Ledreb. Saml. 99 og 100, 4°.

skrift VI, 322. Hos Holberg findes en stiklende Hentydning til det stærke Omslag, der var sket i Hojers Dom om den nævnte Konge[1]).

I Aaret 1720 forfattede Hojer et, ligeledes utrykt, tydsk Skrift om Danmarks bestandige Uafhængighed af det tydske Rige, tilegnet Kronprins Christian (VI). Det omtales af Werlauff[2]), men jeg har ikke set Haandskriftet. — Samme Aar havde Hojer et nyt historisk Skrift færdigt, og det fik han heldigvis trykt, nemlig:

Continuatio Annalium Alberti Stadensis — — Accedit Disqvisitio de Origine Sophiæ Langelandicæ. Hafn. 1720. (114 SS. i 4⁰ foruden en Fortale paa 2 Ark).

Dette Skrift, der vidner om betydelig historisk Lærdom, er ogsaa tilegnet Kronprins Christian; det omtales med megen Ros af Christiani i Fortalen til hans Slesvigs og Holstens Historie[3]).

Fra samme eller en noget senere Tid er

A. Hojeri Gründliche Widerlegung der ungegründeten fürstlich Schleswig-Holsteinischen Prætension auf die Landschaft Fehmern (135 Blade, Mnskr. i Ledreb. Samml. 282, 4⁰).

Rimeligvis er det den samme Afhandling, der findes i Kallske Saml. 582, 4⁰, men som i Katalogen over denne Samling angives som formodentlig forfattet af C. H. Amthor.

I Aarene 1720—22 redigerede Hojer de af Bogtrykker Wielandt udgivne franske Nyhedstidender, »Nouvelles de divers Endroits« og »Extrait des Nouvelles[4]); og fra 16. Jan. til 10. Juli 1721 redigerede han de ligeledes af Wielandt udgivne »Nova litteraria« (i alt 13 Numere), der

---

[1]) Holberg, Epist. Nr. 328.
[2]) Boye, Holbergiana III, 165.
[3]) Den danske Udgave III, S. VIII.
[4]) Stolpe, Dagspressen i Danmark III, 42 ff.

indeholde Recensioner af udkomne Skrifter[1]). Almindelig antages, at nogle skarpe Kritiker, Hojer havde indført i det sidste Nr. af Bladet, foranledigede, at han maatte standse.

6.

Hojers Projekt til Indretning af en Vexelbank, 1720.

Medens Hojer maatte være i Uvished om, hvorledes de Angreb, som han ved sit »Diagramma« havde nedkaldt over sig, vilde løbe af, havde han den Dristighed at fremkomme til Regjeringen med et vidtudseende Projekt, hvis Titel lyder:

Vernünftige Gedancken von Einrichtung und Nutzen einer besonderen Priuilegirten Wechsel-Banck. (Mnskr. i Rigsarkivet[2]), 70 SS. i Fol.).

At det er John Law's Finansoperationer i Frankrig, der først have givet Hojer Anledning til at sysle med Sagen, antyder han selv; men det er et stort Spørgsmaal, om de gyldne Fremtidsudsigter, han fremtryllede paa Papiret, vilde have ført til nogen virkelig Forbedring af den finansielle Nødstand.

Forud for Skriftet gaar følgende Forestilling til Kongen:

Allerdurchlauchtigster, groszmächtigster Monarch,
Allergnädigster König und Herr!

Dasz Ewre Königliche Majestät meine allerunterthänigst-wohlgemeynte Gedancken von Errichtung einer hochst vortheilhafften Wechselbanck etc. an Dero Conseil zu weiterer Untersuchung allergnädigst übergeben, solches erkenne als ein Zeichen Dero darob gefasseten allerhöchsten Gefallens mit allertieffster Veneration, und erkühne mich zugleich

[1]) Stolpe, anf. Skr. IV, 120 ff.

[2]) Tidligere i Kallske Saml. 89 Fol.

in weiterer allerunterthänigster Treue und zu möglicher Facilitirung dieser allergnädigst befohlnen Examinirung meines gar practicablen und höchst vortheilhafften Vorschlages

1. Ewrer Konigl: Majestät in mitfolgender beylage den Haupt-Zweiffel: Woher die nöthigen Fonds immer zu nehmen, und wie dieses Wexelwerck balde in vollen Credit zu bringen? in allergehorsahmster einfältigtreuer Absicht zu erläutern;

2. Anbey Ewre Majestät allerdemüthigst zu ersuchen alle andre von mir etwan nicht berührte von Dero hocherleuchtetem Conseil aber dabey findende Schwehrigkeiten zu meiner Erklährung allergnädigst gereichen zu lassen, da ich denn dieser Sache eine so vollkommene allerunterthänigste Elucidation zu geben verhoffe, dasz wenigstens die Mögligkeit und Vortheilhafftigkeit des Wercks auszer Zweiffel wird gestellet werden.

3. Da aber Ewre Königliche Majestät von selbsten höchst erleuchtet ermessen können, dasz der Nahme des Auctoris dieses Dessein nicht leichter machen werde, wohl aber mir in meiner itzigen Befindung daraus viel Præjudice erwachsen könne, als flehe Ewre Majestät nochmahls allerunterthänigst an bey weiterer Bekanntmachung dieses Werckes, und ehe dasselbe zu seiner völligen Reiffe gelanget, meinen Nahmen allergnädigst verschweigen zu lassen.

4. Und stelle endlich zu Ewrer Majestät allerhöchstem Urtheil, ob, wofern dieser Vorschlag an andere Dero Bediente von dem Cammer-Commerce-Polizey oder andern Collegiis zu reifferm Examine communiciret werden sollte, es nicht dienlich und nöthig sey die Ewrer Majestät hieraus versprochene grosze Vortheile zu retranchiren und zu verbergen, indem der hiebey interessirende wichtige Gewinn des Souverainen den Credit und die Confidence

des publici und der Unterthanen, so die Seele dieses Werckes ist, nur schmählern und also die Sache in ihrer Geburth ersticken kan, da hingegen die Sache an sich eben so plausible bleibet, wenn das Geheimnisz der dem Monarchen dadurch zuwachsenden Avantages vor den Augen aller Untersassen verborgen bleibet. Wie ich denn auf solchen Fall, so bald Ewre Konigl: Majestät es allergnädigst befohlen, den Vorschlag, so weit er den Augen aller Welt entdecket zu werden leidet, plausible genug aufzusetzen bereit bin.

In allerdemüthigster Erhoffung einer allergnädigsten Gewährung ersterbe ich mit tieffster Soumission

Sire

Ewrer koniglichen Majestät

allerunterthänigster Knecht

Copenh: d: 24. April: Hojer.
1720.

Af Skriftet selv maa vi indskrænke os til at meddele den første Paragraf, hvori Forfatteren gjør rede for sine Motiver, samt en Epilog, hvori han i Korthed sammenfatter de store Fordele, som han mente, at den af ham projekterede Vexelbank vilde bringe.

a.

§ 1. Nothwendigkeit und Veranlassung dieser Gedancken.

Es ist unstreitig und zeigets durchgehends die traurige Erfahrung, dasz unser Vaterland in einem groszen Geldmangel stecke, das ist, dasz die darin befindliche Summen baares Geldes viel zu wenig sind, die zu dem Lauff der Commercien und andern unumgänglichen Bedürffnissen erforderte Ausgaben zu stopfen.

Dieser Geldmangel musz nothwendig immer mehr zu als abnehmen, da unser auswärtiger Handel, insonderheit

in diesen wegen gewesenen Misswachses und Vieh-Stürtzung unfruchtbaren Jahren, immerfort viele nahmhaffte Summen baar Silber-geld aus dem Lande schleppet; dagegen dasjenige, was vor unsre einheimische Wahren hereingezogen wird, nicht zureichen kan.

Noch mercklicher aber wird dieser Geld-Mangel werden, wenn aus einer an sich heylsahmen Absicht die auctorisirte Königl. Müntzzettuln plötzlich sollten eingezogen, und auf eine oder andre Art vernichtet werden. Denn da biszhero durchgehends wenigstens 100 rthl. Zettuln gegen 200 rthl. Silber-Geld gefunden werden, so ist es klahr, dasz durch deren geschwinde Abolirung der dritte Theil der unter uns circulirenden Geldes weggenommen, und so das Reich um den dritten Theil seiner Capitalien aermer seyn würde.

Da nun keine Apparence sich eräugnen will, dasz die baaren Gelder unsers Landes so bald sich vermehren sollten, hingegen ihr täglicher Abgang und Verminderung deutlich ins Gesichte fällt, und zugleich dabey erhellet, dasz völliger Ruin des Handels, Verarmung der Einwohner, Weglauffung der Unterthanen, Depopulirung der Städte, Verringerung der Königlichen Intraden und endlig eine unheylbahre Schwindsucht des gemeynen Wesens hieraus erfolgen müsse: So habe schon vor verschiedenen Jahren die Gedancken, die itzo bey Gelegenheit der in einigen Stücken eben hierauf beruhenden weltberuffenen Einrichtung des Königl. Frantzöischen General Controlleurs der Finantzien Monsieur Laws wieder von mir durchgesehen und hie und da erläutert sind, auf Einrichtung einer besondern priuilegirten Wechsel-Banck gerichtet, deren besondern Wirckungen ich erst anführen will, um dem lesenden die Begierde zu erwecken, die hernach folgende Vorschläge mit desto gröszerer Aufmercksamkeit zu beurtheilen.

b.

Kurtze Vorstellung der groszen und unerhörten Vortheile, so aus der Priuilegirten Wechselbanck, davon der Herr Cantzeley-Rath[1]) den Entwurff bey mir gesehen, gewisz zu erwarten sind, zu seinem und anderer Vernünfftigen Nachdencken.

Wenn diese Priuilegirte Wechselbanck auf den vorgeschlagenen Fusz in allen ihren erforderten Umständen und Puncten eingerichtet ist, so flieszen daraus folgende dem ersten Anblick nach unglaubliche und fast miraculöse Effectus und Früchte (1) vor den Souverainen, (2) vors gantze Land und gemeine Wesen, (3) vor einen jeden Particulier, der sich dieser Wechselbanck bedienen will; die ich, wenn es nöthig, einem jeden Menschen alle Stunden demonstriren kan.

I. Der Souverain gewinnet folgendes hiebey:

(1) Dasz er von allen in der Wexel-banck umgeschriebenen Summen wenigstens 3 pro Cento,

(2) Von den meisten aber 6 pro Cento,

(3) Ja von vielen gar 10 und mehr pro Cento genieszet.

(4) Und solches ohne jemahls einen Heller da zu herzugeben oder hergeben zu dürffen.

(5) Auch ohne jemandes belästigung und Incommodité, indem diese Revenue nicht eine Art eines Impostes, sondern einer freywilligen Erkänntligkeit ist, dabey dem bezahlenden noch eine grosze Wollthat erwiesen wird.

(6) Dasz daher diese Revenues, wenn sie einmahl eingerichtet, ewig sind und nie keinen Restanten oder Veränderung unterworffen seyn können.

(7) Anbey so wichtig, dasz bey völliger Einrichtung der

---

[1]) Vi vide ikke, hvem det er, der saaledes betegnes, og da Kancelliraadernes Tal var stort, bliver det usikkert at gjætte.

Wechselbanck und einiger Vernünfftigen Menagirung des Werckes und unsrer Commercien der Souverain jährlich mehr aus dieser Banck an reinen Einkünfften genieszen kan, als würcklich baar Geld in allen seinen Landen vorhanden ist.

(8) Daneben diese Banck den übrigen herrschafftlichen Gefällen und Intraden nicht allein auf keine Art derogirt, sondern noch die Consumption, Zölle und andre Imposten vermehret.

(9) Endlich dasz hiedurch dem Souverainen unvermerckt ohne der Unterthanen Schaden, Abgang oder Jalousie von ihnen selbst alle Landes-Capitalia und das gantze Commerce in die Hände geleget werden.

II. Dem gemeinen Wesen und gesammten Lande bringet die Banck folgende Vortheile:

(1) Dasz dadurch unserm allgemeinen Geldmangel in Instanti abgeholffen,

(2) Und die noch verhandene Landes Capitalia ohne den Cours der Müntz-Arten auf einige Weise zu verändern, tripliciret ja quadrupliciret werden.

(3) Dadurch man nicht allein mit wenig Gelde viel Commerce treiben,

(4) sondern auch ohne Geld so gut als mit Gelde handeln und Geld gewinnen kan.

(5) Zu dem die Gelder im Lande besser circuliren.

(6) Denen Banqueroutes, Falliments und Processen fast gäntzlich vorgebeuget.

(7) Der unmäszige Wucher als ein die Unterthanen verzehrender Krebsz der Republic platt auf einmahl aufgehoben ist.

(8) Es können ferner alle nützliche Manufacturen und Hand-Künste hiedurch auch ohne Verlags-Capitalia sich selbst verlegen und poussiren,

(9) folglich Manufacturen und Wahren wohlfeyler,
(10) und mit der Zeit viel bemittelte oder geschickte Fremde ins Land gelocket werden.
(11) Der Gewinn und Gewerbe aller Unterthanen wird dadurch erleichtert und vermehret.
(12) Auch gehindert, dasz niemand, der arbeiten kan und will, aus Armuth seine Nahrung verlassen dörfe.
(13) Endlich kan dadurch mit der Zeit unser ausländischer verliehrender Handel, der unser baares Geld weg nimmt, gemindert und solches von einheimischen verdienet werden.

III. Ein jeder Particulier, der sich der Wexelbanck bedienen will, findet dabey folgende Vortheile:
(1) Kan ein jeder, der Pfand oder Versicherung hat, allezeit ohne Mühe Geld haben,
(2) und zwar vor gewöhnliche Wexel-Zinsen a $^1/_2$ pro Cento monathlich oder 6 pro Cento des Jahrs. Dabey er vor Provision al Credere etc. nichts geben darff.
(3) Darff auch dabey keinen Abbruch seines Credits fürchten, weil niemand erfahren kan, dasz er in Schulden sey.
(4) Noch weniger darff jemand seine Wahren und Güter aus Noth vor einen liederlichen Preisz losz schlagen.
(5) Wer capitalia hat, kan dieselbe auf 10 pro Cento durch Hülffe der Banck nutzen, obgleich die Banck ihm nur 4 pro Cento giebet.
(6) Oder er kan sein Capital erstlich in der Banck vor 4 pro Cento auszetzen und doch zugleich so gut als im Cofre und in seiner Handlung behalten und damit gewinnen.
(7) Niemand bezahlet der Wexelbanck vor ihre vorgestreckte Capitalia mehr als 6—7 pro Cento. Und

doch bringen die der Banck anvertraute baare Gelder dem Souverainen 3 pro Cento und dem, der sie hergegeben, 10 pro Cento, also zusammen 13 pro Cento.

(8) Wer keine Capitalia hat, kan durch Hülffe der Banck ohne Geld so wohl als mit Gelde handeln,

(9) Ja in vielen Stücken sicherer und bequehmer, als wen er baar Geld hätte.

(10) Man kan durch dieses Mittel mit 100 Rthl. so viel kauffen und gewinnen als sonst nicht mit 350 Rthl.

(11) Auch mit wenigem Gelde einen Handel oder Manufactur anfangen und selbst verlegen.

(12) Ferner seine Waaren viel leichter versilbern.

(13) Endlich in einem Jahre mehr gewinnen als itzo in $1^1/_2$ Jahren möglich ist.

General-Vortheile dieses Desseins.

1. Es erfodert kein Capital zum Verlag, sondern blosz Anordnung, einen Ort und etliche vernünfftige Bediente.

2. Es erfodert keine grosze Künste oder Subtilitäten, sondern blosz Treue, Fleisz, Vernunfft und Freyheit.

3. Es zwinget niemand wie die Frantzöische Banque Royale und ruiniret keines Menschen Nahrung.

Endnu kan bemærkes, at blandt hojerske Papirer i den ledreborgske Manuskriptsamling (284 Fol.) findes nogle udførlige »Propositioner for Afbetaling af Kongens Gjæld« (ved Hjælp af Seddelbanker), undertegnet: Chr. Josten, Christiania 26 Febr. 1727. Om Hojer paa en eller anden Maade har haft at gjøre med Oprettelsen 1736 af Courantbanken i Kjøbenhavn, den første Bank her i Landet, maa indtil videre henstaa som et Spørgsmaal.

7.

Projekt om Salg af Kirker og Præstegaarde i Norge.

Overbibliothekar Bruun har i sit lige saa grundige som fortjenstlige Skrift om Fr. Rostgaard og hans Samtid fremdraget en i det tydske Sprog affattet Memorial med Titel: »Einige Mittel vermöge welcher der Königl. Cassa ein ansehnliches Capital zufliessen könte[1]«. Skriftet, der kun foreligger i en samtidig Afskrift, mangler Forfatternavn og Aarstal. Men det er meget rimeligt, at Bruun har Ret, naar han peger paa Hojer som den sandsynlige Forfatter af Projektet. Om han ogsaa har Ret i at henføre det til Aaret 1719, kan jeg ikke afgjøre; men umuligt er det ikke, at det skriver sig fra dette Aar; dog kunde det vel ogsaa være fra et af de nærmest følgende. Saa meget er i alt Fald vist, at Hojer som Sekretær i den norske Matrikelkommission (s. ndf.) drev paa Gjennemførelsen af de nævnte Salg, af hvilke Kirkesalget virkelig blev iværksat 1722 o. fl. Aar, vistnok til liden Baade for Kirkerne. Om denne Sag har jeg af nyt kun at meddele, at det har været Hojers Plan samtidig at drage Præstekaldelsen fra Kancellikollegiet ind under Missionskollegiet, for hvilket hans Beskytter, Gehejmeraad J. G. Holstein, da var Præses. I et Udkast til »Conditionerne ved Kirkens Auctioner«, der gjemmes i den ledreborgske Manuskriptsamling, lyder den første Artikel nemlig saaledes:

»Deris Kongl. Mait. og Deris Kongl. Mait.s Arve-Successorer i Regieringen bliver Jus vocandi in perpetuum forbeholden og reservered, som exerceres i Hans Majestæts Naufn af Missions Collegio uden Kirke Patronernes mindste Concurrence«.

Den her fremhævede Slutningspassus er tilføjet med Hojers let kjendelige Haand. Det vil skjønnes, at efter-

[1]) Anf. Skr. I, 276. II, 155 f.

som Missionskollegiet ved sine gejstlige eller dog theologisk dannede Medlemmer havde en mere kirkelig Karakter end Kancelliet, vilde Gjennemførelsen af denne Plan i Tiden have øvet en ikke ringe Indflydelse paa Besættelsen af Præstekaldene i Norge. Planen maa dog ikke have vundet Bifald; thi i den endelige Form for Conditionerne[1]) findes vel den første Del af Artiklen, hvorved Kongen forbeholdt sig Kaldsretten til de bortsolgte Kirker — en Ret, der som bekjendt øvedes gjennem Kancelliet — men Hojers Tilføjelse er gaaet ud.

Angaaende Planen om Salget af de norske Præstegaarde, hvorpaa der blev drevet med stor Kraft af Biskop Deichman og vistnok ogsaa af Hojer, men heldigvis uden at Hensigten naaedes, henvises til den mærkelige Samling af Breve vedrørende dette Emne, som Bruun har meddelt i 2den Del af sit nævnte Skrift, S. 168 ff. 195 ff.

8.

Hojers forgjæves Ansøgning om Ansættelse ved det kgl. Bibliothek og ved Universitetet.

Den ubehagelige Opsigt, som en Del af Hojers Forfattervirksomhed havde vakt, maatte gjøre det vanskeligt for ham at faa Ansættelse i Statens Tjeneste, skjønt han med den ham egne Iherdighed søgte at bringe sig i Erindring paa de højeste Steder. Bruun har vist, at det navnlig var Fr. Rostgaard, der paa enhver Maade søgte at lægge Hojer Hindringer i Vejen, »skjønt denne ingen Fortræd havde gjort ham[2])«. Den 1. December 1720 gjorde Hojer, der interesserede sig meget for, at Reitzers skjønne Bogsamling ikke skulde gaa ud af Landet[3]), Forslag til dens Forening med det kgl. Bibliothek; samtidig ansøgte han

[1]) Trykt i Extraordinaire Relationer 1721, August.
[2]) Fr. Rostgaard og hans Samtid I, 169.
[3]) Samme Skrift I, 213 ff. II, 91 ff.

om at blive Professor medicinæ extraordinarius, foreløbig uden Løn, og Underbibliothekar ved det kgl. Bibliothek, ligeledes uden Løn; men ingen af Delene opnaaede han, skjønt det neppe er tvivlsomt, at han i begge Stillinger vilde have været udmærket paa sin Plads. Senere fik Rostgaard, hvis Magt og Indflydelse var bleven forøget, efter at han 2. Dcbr. 1721 var bleven Oversekretær i Kancelliet, det ogsaa forhindret, at Hojer blev Professor Juris, en Stilling, som han først opnaaede mange Aar efter, da Rostgaard ikke mere havde noget at sige.

Hojers ovennævnte Ansøgning meddeles her efter Originalen i Rigsarkivet[1]):

Allerdurchlauchtigster Groszmächtigster König,
Allergnädigster Souverain.

Da die von Ewrer Königl: Majestät schon vor vielen Monathen allergnädigst approbirte Durchsehung und Ausnehmung derer in der Reitzerschen Bibliothec befindlichen und zur Completirung der Königlichen dienenden Bücher wegen der Weitläufftigkeit des Werckes und habender vielen occupations von denen dazu allergnädigst committirten declinirt und von sich geleget werden müszen; anbey der itzige Besitzer dieser Bibliothec der Justitz Rath Nobel zu desto baldiger remboursirung seines Kauffschillings solche auszerhalb Landes zu verhandlen alle Anstallten machet; dergleichen ausländische Distrahirung aber nicht weniger als die von dem Justitz Rath Reitzern selbst diese 5 Jahre hindurch vorgehabte und auf meine geringe Remonstrationes ausgesetze Verkauffung an Russen und Engländer unserem Vaterlande voraus, den Gelehrten unter uns in viele Wege nachtheilig und von bedenck-

[1]) Et dansk Udtog af Ansøgningen findes i Minerva for Sept. 1786, S. 326 ff.

lichen consequencen ist, so erkühne mich aus wahrer allerdemüthigster Pflicht Ewrer Königl: Majestät allerunterthänigst vorzutragen, dasz zu Verhütung dieser Ausbringung ich mich in allertieffster Soumission offerire.

(1) Die von Ewrer Königl: Majestät allergnädigst einmahl agreirte Conferirung und Ausnehmung der Reitzerschen Bibliothec gantz alleine zu præstiren und davon accurate Register zu halten.

(2) So lange solche Conferirung dauret, welches etwan 2 Jahre seyn mögte, den Eigner solcher Bibliothec vor die Zinsen seines darin habenden Capitals zu frieden zu stellen.

(3) Die auszunehmende Bücher entweder vor einen von Ewrer Majestät durch besondere Commissarien zu setzenden billigen Taxt oder überhaupt jeden Folianten vor 4 ✝ Lübsch, jeden Quartanten vor 2 ✝ L. und die kleineren Formate vor 1 ✝ Lübsch zu verschaffen; welcher Preisz hoffendlich eher gering als mäszig ist.

(4) Die unter den Folianten und Quartanten befindliche Pieces volantes von ein paar oder wenig Bogen in keinen Anschlag zu bringen, ungeachtet solche offt die raresten sind.

(5) Alle von Reitzern besessene obgleich zur Bibliothec nie gerechnete Manuscripta von der Vhlefeldtin, beyden Sperlingen etc. umsonst zu verschaffen.

(6) Und endlich sogleich nach allergnädigster Aggreirung dieser allerunterthänigsten Vortragung den Consens der Justitz-Räthe Reitzer und Nobel zu verschaffen; ja auch auf Erfodern vor alles dieses gnüghaffte Caution zu stellen. Doch dasz schwehre Kranckheiten oder dazwischen kommender Tod mich von allen solchen Verbindungen losz machen möge.

(7) Anbey versichert bin, dasz die in der königl: Bibliothec anitzo schon in duplo und überflüszig seyende

Bücher, wenn deren Auctionirung allergnädigst sollte beliebet werden, durch eine bey dieser Conferirung sehr leichte Mühe könnten ausgesetzet und daraus so viel gelöset werden, als zu Bezahlung eines gahr ansehnlichen Theils der von der Reitzerschen anzunehmenden Bücher mögte zureichlich seyn. Wie nun dieser allerdemüthigste Vorschlag ohne viele Zeit, Kosten und Mühe nicht kan ins Werck gestellet werden, und indessen vor Ihro Konigl: Majestät und das gesammte Publicum nicht allein unlästig, sondern auch in viele Wege vortheilhafftig ist, so erkühne mich zu Facilitirung desselben folgende dazu höchst-nothwendige Königl: Gnaden-Bezeigung in allertieffster Demuth als Ihro Majestät nichts kostende Aggratiationes zu erbitten.

(1) Dasz dem Justitz-Rath Reitzer, so bald er seinem lange gehabten Vorsatze nach sich in die Stille zu retiriren um seine völlige Dimission allerunterthänigst ansuchen würde, solche allergnädigst bewilliget, und anbey erlaubet werden möge, vor seine vieljährige Dienste an Statt einer Pension die ihm itzo zukommende etwan 150 Rthl: jährlich betragende Uniuersitäts-Zehenden, die ohne das auf seinen Successorem in der Profession nicht fallen können, sondern dem Senio Academico ankleben, lebenslang zu behalten.

(2) Dasz mir zu ausführung dieses allerdemüthigsten Vorschlages nichts mehr als die benöthigste Schreib-Materialien und zur groben Hand-Arbeit und Transportirung der Bücher behufige Arbeitere und Wagens gegeben werden mögen.

(3) Dabey ich in allerdemüthigstem Vertrauen auf Ewrer Majestät hochgepriesene Clemence und in Regard meiner bey diesem vortheilhafften Project aufzuwendenden zwey-jährigen Zeit, Arbeit und Unkosten vor meinem allergnädigsten Souverainen diesz allerunterthänigste Flehen

niederlege, mir die Professionem Medicinæ Extraordinariam (dazu ich schon 1717 auf allergnädigsten Befehl durch eine solemne Disputation altem Herkommen nach mich habilitiret) zu conferiren, und anbey zu meiner bessern Ubung in Universitäts-Sachen so gleich Session et Votum in Consistorio und Facultate (wie solches vordem der sehl: D. Bottsack auch genossen) doch ohne einige weitere Vortheile und Accidentia allergütigst beygeleget werden möge, als was mit Verlauff der Jahre das Consistorial-Alter allen dessen Assessoribus mitzubringen pfleget.

(4) Und da meine eigene in 15 Jahren gesammlete Bücher mir dieses Jahr im Feuer verlohren gegangen, die Reitzersche Bibliothec aber, die ich sonst gebrauchen können, itzo abhändig werden will, so erbitte von Ewrer Königl. Majestät die mir unschätzbahre Gnade als Königl: Unter-Bibliothecarius, oder unter welchem Nahmen Ewrer Majestät es sonst allerhöchst gefällig, ohne einige Gage oder Genusz in Dero Bibliothec würcklich zu dienen und dadurch zum Gebrauch und zur Arbeit in derselben allezeit berechtiget zu seyn. Welchen Ewrer Königl: Majestät vortheilhafften aber nichts kostenden allerdemüthigsten Vortrag zu allergütigster Disposition aus allerunterthänigst-treugemeyntem Zele vor Ewrer Majestät Füszen niederlegen sollen (etc.).

Copenh: d: 1. Dec: 1720. Andr. Hojer.

9.

Hojers Forsøg paa at blive kgl. Historiograf efter Amthors Død 1721.

Den 21. Februar 1721 døde den hidtilværende kgl. Historiograf C. H. Amthor, hvis sidste Hverv det havde været at udarbejde udførlige Aarbøger over Frederik IV's Regjeringshistorie, et Foretagende, der kun var blevet vel

begyndt, da Amthor bortkaldtes ved Døden. Her syntes nu at aabne sig en Udsigt for Højer til endelig at komme i en for hans Evner passende Stilling, saa meget mere som Amthor paa sit yderste havde ytret Ønske om, at Hojer maatte blive sat til at fuldføre det Værk, som han selv maatte lade ufuldendt. Hojer undlod da heller ikke at melde sig efter Amthors Død. Men foreløbig var der en anden Mand, paa hvem Opmærksomheden var henvendt, nemlig Registratoren i det tydske Kancelli Jacob Gørritz[1]). Denne undslog sig imidlertid for at overtage Historiografembedet, og da Hojers Aktier derved syntes at maatte stige, forsømte denne ikke at klemme paa, det bedste han kunde. Fra dette Tidspunkt haves nogle Andragender fra ham med Bilag, hvilke her skulle meddeles, saa meget mere, som de ikke hidtil synes at have været kjendte og benyttede.

a.

Allerdurchlauchtigster Grosmächtigster Monarch,
Allergnädigster Erb-Souverain und Herr.

Dasz Ewrer Königl. Majestät allergnädigst gefallen, mein durch den Etats Rath Weysen[2]) Deroselben eingehändigtes allerunterthänigstes Memorial[3]) wegen der Continuation der Amthorschen Arbeiten Dero hohen Conseil zu reifferer Erwegung vorzutragen, erkenne ich mit allerdemüthigstem Danck. Und da ich anitzo an einer baldigen allergnädigsten Resolution desto weniger zweiffeln darff, so erkühne mich hiedurch Ewre Majestät allerunterthänigst anzuflehen, zu desto genauerer Beleuchtung so wohl der Sachen selbst, als meiner etwan erfoderlichen

[1]) Døde 15. Juni 1732 (Medd. fra Geh.-Arkivet og Kongerigets Arkiv 1886–88, S. 131). Gørritz eller Gørrisen er et slesvigsk Navn.
[2]) Andreas Weyse, Direktør for General-Postvæsenet.
[3]) Denne Memorial eller Ansøgning synes ikke mere bevaret.

Geschicklichkeit, Dero hohem Conseil allergnädigst anzubefehlen, mein Petitum forderlichst zu erwegen. mich selbst über alle dabey nöthig und bedencklich scheinende Stücke mündlich zu vernehmen, und so dann an Ewre Königl. Majestät Ihr allerunterthänigstes pflichtmäsziges Erachten abzustatten.

Und da ich mich zu allen Proben so wol als zu der allerschärffsten Censur aller meiner künfftigen Arbeiten freywillig in tieffster Demuth offerire, so lebe ich desto mehr der allerdemüthigsten Zuversicht, Ewre Königl. Majestät werden meinen allergetreuesten Eiffer einer allergnädigsten Reflexion würdigen, und mir eine hiedurch in tieffester Soumission erbetene allergnädigste Erhörung angedeyen laszen, die ich, als eine unschätzbahre Gnade, lebenslang mit aller erdencklichen Treue, und einer unsterblichen Veneration in tieffster Demuth verehren werde.

Allerdurchlauchtigster Groszmächtigster König,
Allergnädigster Monarch und Herr

Copenh. d. 14 Jun. 1721. Ewrer Königl. Majestät
allerunterthänigster Knecht
Andr. Hojer.

Udenpaa: Au Roy.

Orig. blandt Suppliker i Rigsarkivet.

b.

Allerdurchlauchtigster Groszmächtigster König,
Allergnädigster Monarch und Herr.

Ewrer Königl. Majestät erstatte allerdemüthigsten Danck, dasz Deroselben allergnädigst gefallen, mein durch den Etats-Rath Weysen eingereichtes allerunterthänigstes Memorial wegen der Succession im Historiographiat in Dero hohen Conseil zur allergnädigsten Königl. Erwegung zu ziehen. Und da Ewrer Königl. Majestät die Am-

thorsche von mir gehabte Gedancken, sowohl als die desfalsz vor 2 Monahten durch den Geheimten Rath und Ober-Hoffmarschall von Münch überreichte Original Schreiben der verwittweten Justitz Räthin und des Obristen Amthors vielleicht entfallen seyn mögen, so erkühne mich, von der Wahrheit solcher Amthorschen Gedancken hiebey 2 Original Atteste, des Amthorschen Schwagern |: dem Ewre Majestät sonst das Historiographiat allergnädigst offeriren laszen :| Gorritzen sub Nr. A., und des Amthorschen Informatoris Esmarcken Nr. B. allerdemüthigst anzuschlieszen, und übrigens auf des Obristen sowohl als der Amthorschen Wittwen |: die itzo beyde abwesend sind :| vollkommenes Zeugnisz und Mitwissen mich in tieffester Soumission zu beziehen.

Zugleich flehe Ewre Königl. Majestät hiedurch allerdemüthigst an, falsz das obgedachte Amthorsche Zeugnisz und meine in der Welt nicht gäntzlich unbekannte Fähigkeit oder Unfähigkeit bey Deroselben noch einiger ferneren Prüffung und Explorirung würdig erachtet werden mögte, Dero hohen Conseil die reiffere Erwegung meines allerdemüthigsten Gesuchs, mündliche Vernehmung meiner Absichten und Vorträge, auch andrer Bedenckligkeiten, und so denn ein allerunterthänigstes Erachten darüber an Ewre Majestät, allergnädigst anzubefehlen; da ich denn zu allen Verplichtungen, Proben und Censuren mich willigst offerire, und zugleich allerunterthänigst bereit bin, wo Ewrer Majestät durch jemand andere in diesem Stücke besser gedienet werden könne, von gantzem Hertzen demselben in meinem allerunterthänigstem Ansuchen zu weichen.

In allerdemüthigster Erbittung einer allergnädigsten Erhörung verharre ich in tieffester Soumission Lebenslang (etc.).

Copenh. d. 16 Jun. 1721. Andr. Hojer.

De i ovenstaaende Memorial paaberaabte Bilag følge her:

A.

Monsieur et tres honoré Ami.

Auf Dero geehrtstes Schreiben, worin Sie verlangen, dasz ich Ihnen ein Gezeugnüs von denen jenigen Gedancken ertheilen möchte, so mein sehliger Schwager, der Herr Justice-Raht Amthor, so wohl überhaupt von Dero geehrtesten Persohn, als insonderheit wegen der Nachfolge im Historiographiat auf seinem Todt-Bette geheget, habe hiedurch in dienstlicher Antwort zu vermelden, mich um so viel williger wollen finden lassen, als öfftere Gelegenheit ich gehabt von Ihnen mit dem sehligen Herrn Justice-Raht zu reden. Ich contestire Ihnen folglich auf mein gewissen, dasz er sich zum öfftern gegen mir ausdrücklich vernehmen lassen: Dasz er Monsieur et tres honoré Ami für den stärcksten und solidesten Historicum, insonderheit in Historia Septentrionali, hielte, und den er nicht weniger in den übrigen Moral- und Politischen Wissenschaften seinem Geschmack sehr conform befünde.

Was insonderheit des sehligen Mannes seinen letzten Wunsch, dasz Sie nach seinem Absterben so glücklich seyn möchten, von Ihrer Königlichen Mayestet zu Volführung der von ihm bereits angefangenen historischen Arbeit employret zu werden, betrifft, so mus Ihnen hierauf schuldigst berichten, dasz ich dessen bereits in einem allerunterthänigst an Ihro Königliche Mayestet übergebenem Memorial, worin ich die mir dieserwegen allergnädigst offerirte hohe Königliche Gnade in allertiefster Demuht depreciret, und hingegen um Conferirung einer Secretairen in der Teutsche Cantzeley angehalten, erwehnung gethan. So viel mir indes davon bewust vermelde Ihnen gerne. Zwar bin ich selber nicht zugegen gewesen, wie er sich hievon gegen seine nachgelassene Wittwe und seinen Bruder, den Herrn Obristen Amthor, herausgelassen, habe es aber hernachmahls von beeden zu unterschiedenen mahlen gehöret, dasz sich der sehlige Herr Justice-Raht gegen Ihnen erklähret: Dasz. da er

in Dennemarch zu Fortsetzung des historischen Werckes von Unsers Allergnädigsten Königs Preiswürdigster Regierung keinen tüchtigern und geschicktern Mann als den Herrn Hojer, wegen dessen völliger Innehabung sowohl der Teutschen als Dänischen Sprache, wüste, er wünschte, dasz Seine Königliche Majestet ihn zu seinem Successori allergnädigst ernennen möchte. Dieses habe Ihnen Dero Verlangen zu folge gerne vermelden wollen. Der ich aufrichtlgst bin und bleibe

Monsieur et tres honoré Ami

Copenhagen votre treshumble serviteur
d. 15ten Junij 1721. J. Görritz.

Udskrift: A. Monsieur, Monsieur Hojer, Mon tres honoré Ami, a Son Logis.

Original, paategnet: Beylage A., i Rigsarkivet.

B.

Da Mons. Höyer ein wahrhaftes Zeügnisz von mir verlanget, was der Sel. Justitz-Raht Amthor auf seinem Tod-Bette oder sonsten wegen der Continuirung seiner Historischen Arbeit und Succession im Historiographiat vor Gedancken geäuszert habe; so habe ich solchem billigen Begehren, soviel mir davon bewust seyn kan, statt geben, und der Wahrheit zu Liebe hiedurch bezeügen sollen, dasz nicht allein der Sel. Justitz-Raht d. 20 Februar Abends vor seinem Ende, wie er von gedachtem Mons. Höyer Abschied genommen in seiner Liebsten, meiner, das Chirurgi Schalck und eines Domestiqven Gegenwart, unter andern wenigen Worten als ein halb sterbender gesagt: ich wünsche ihm alles Wolergehen und avancement, forte in meum locum, ich will es wünschen und hoffen, es soll mir niemand lieber seyn; sondern dasz ich auch ohne dieses verschiedentlich gehöret, dasz der Sel. Mann von Mons. Höyern Wissenschaften und Schreib-Art gar wol gesprochen: und ich endlich nicht zweifle, dasz der Sel. Mann sich über diesze Stücke gegen seine Fr. Witwe und Herrn Bruder, so anjetzo

abwesend ist, weitlaüftiger werde expectoriret haben. Welches alles, da es theils in meiner Gegenwart deütlich gesaget, theils mir sonsten bekannt ist, habe ich nach meinem besten Wissen der Wahrheit gemäsz wolgedachten Herrn Hoyern solches hiemit zu attestiren, nicht entbrechen wollen.

Copenh. d. 15 Jun. 1721. August Esmarch.

Original, paategnet: B., i Rigsarkivet.

c.

Allerdurchlauchtigster Grosmächtigster Monarch,
Allergnädigster Souverain.

Ewrer Königl. Majestät unterstehe mich in allerniedrigster Demuth fuszfälligst vorzustellen, welchergestaltt nicht allein die mich betroffene unglückliche Fatalitäten von Feuerschaden und andere Widrigkeiten mich fast um alle meine wenige Haabsehligkeit und Vermögen gebracht. sondern auch die vorm Jahre mir so unverdienter Weyse erregte Persecution einiger hiesiger Geistlichen, und die bey solcher Gelegenheit von meinen Feinden gegen mich ausgebrachte unerträgliche Blâmes und bey der Untersuchung hernach anders befundene Auflagen und Drohungen meine wenige Praxin, Renommée und Credit so weit ruiniret haben, dasz nichts als Ewrer Majestät Gnade mir solches einiger Maszen zu redressiren vermag. Da nun, allergnädigster König und Herr, auch des sehl. Amthors letzter Wunsch, mich zum Successore zu haben, bey Ewrer Königl. Majestät nicht hat können approbiret werden, und dadurch folglich meine Feinde eine neue Gelegenheit zu finden meynen, mich noch ferner als einen haszeswürdigen Menschen bey jedermann anzuschwärtzen, anbey mein beklemmter Zustand hiedurch täglich weiter anwächset, und ich endlich über meine widrige aus Regard vor ihre habende Aemter und zu Verhütung weitern

Aergerniszes die mir so leichte Satisfaction durch Bekanntmachung der passirten Acten zu suchen mir ein billiges Bedencken machen; so erkühne mich, Ewre Königl. Majestät fuszfälligst anzuflehen, mir zu einer allergnädigsten Remedirung des mich so unverschuldet getroffenen Unglücks mit der ersten Succession in einer Professione Medica allhie zu begnädigen, und zu meiner desto bessern Übung in Consistorial und Facultäts Geschäfften mir so gleich Sessionem et Votum in Consistorio und Facultate Medica, doch ohne einigen Genusz der dabey vorfallenden Accidentien, allergnädigst zuzulegen, so wie solches wordem dem sehl. D. Botsack und andere gegönnet ist. Ich zweifle an einer allergnädigsten Königl. Erhörung desto weniger, da Ewre Majestät mir schon 1717 verstattet haben, durch eine solemne Disputation zu der damahls vacirenden Professione Medica mich so wohl als der Hr. Justitz Rath Buchwald zu legitimiren, und Ewre Königl. Majestät dieses mein allerdemüthigstes Suchen bey denen von mir vor 7 Monathen gethanen allerdemüthigsten Offerten wegen der Reitzerschen Bibliothec dem Vernehmen nach allergnädigst sollen wohlgefunden haben. Gott erhalte Ewre Majestät in Seegen, Vergnügen und Gloire (etc.).

Ewrer Königlichen Majestät

Copenh. d. 26 Jun. 1721. allerunterthänigster Knecht Andr. Hojer.

Orig. blandt Suppliker i Rigsarkivet.

I »Extraordinaire Relationer« for 1721 (S. 93) findes under 14. Juli følgende Notits: »Justitz-Raad og Cancellie-Forvalter Næve er af H. K. M. allernaadigst anfortroet at fuldfærdige vores nu Regierende Høypriselige Souverains Historie, hvormed af Sl. Justitz-Raad Amtor var giort en Begyndelse[1])«. Hojer maatte altsaa vente paa bedre Tider.

[1]) Jfr. 1ste Del, S. 402.

10.

Hojers første Ansættelse i Statens Tjeneste.

Medens Hojer paa denne Tid endnu ikke opnaaede at blive Historiograf, ligesom han heller ikke fik den af ham attraaede Ansættelse i det medicinske Fakultet, saa blev han derimod, som det hedder i »Extraordinaire Relationer« for 1721 (S. 33), »befordret til at være Secreterer ved dend anordnede Commission om Matriculens Indrettelse udi Norge«. I det anførte Nyhedsblad henføres denne Udnævnelse til 14. Juli 1721; men et Aktstykke, der nedenfor skal meddeles, viser, at Udnævnelsen var af 2. Juni, og fra 19. s. M. oppebar Hojer 300 Rdl. i aarlig Løn samt 200 Rdl. til to Skrivere.

Det er rimeligt, at Hojer nærmest skyldte Justitsraad (siden Etatsraad) Hans Nobel denne Ansættelse. Med denne Mand var han nemlig kommen i Forbindelse ved Forhandlinger angaaende det reitzerske Bibliothek, og det var maaske Nobel, som først havde udkastet Planen til en Omregulering af det norske Matrikelvæsen; i ethvert Tilfælde blev han Medlem af Kommissionen, og han kjendte Hojers Energi og Arbejdsdygtighed.

Det var et stort og omfattende Arbejde, Hojer var kaldet til. Her er dog ikke Stedet til at gaa nærmere ind paa Kommissionens Historie, der er skildret af Hojer selv og af flere nyere Forfattere[1]). Kun skal det berøres, at medens Hojer senere skilte sig fra Nobcl, traadte han derimod i et nært Forhold til Kommissionens to andre Medlemmer, Overhofmarskal C. F. Holstein og Biskop B. Deichman, noget der fik Betydning for hans Fremtid. Da der rejstes en stærk Opposition mod Kommissionens Forslag til en forandret Matrikulering af de norske Ejendomme, blev

[1]) Hojer, Fr. IV. glorwürd. Gedächtniss II, 87—96. Bruun, Fr. Rostgaard I. 275 ff., 286 f. E. Holm, Fred. IV, S. 505 ff.

den opløst ved et kgl. Reskript af 8. December 1724, og samme Dag meddeltes der de deputerede for Finanserne en kgl. Befaling af det Indhold, at den Andreas Hojer som Secretær i den norske Matrikelkommission tillagte Løn af 300 Rdl. aarlig skulde ophøre med Aarets Udgang, ligesom ogsaa Lønnen for de to under ham ansatte Kopister[1]).

Imidlertid havde Hojer i Aaret 1722 naaet Opfyldelsen af sit inderlige Ønske om at blive Historiograf, da ovennævnte Justitsraad Peter Neve havde frasagt sig Hvervet. Man har undertiden antaget, at Hojer ved flittig Opvartning hos »den nybagte Dronning« Anna Sophie har naaet saa vidt[2]), men noget Bevis foreligger dog ikke. Vel haves der fra samme Aar to Smaaskrifter af ham, der begge stile paa at være Dronningen til Behag, nemlig et meget devot Lykønskningsdigt til hendes Fødselsdag den 16. April[3]) og en Tilegnelse af 30. Juni i et Skrift om en Jomfru i Haderslev, der formentes at have fastet i 1½ Aar[4]); men da han allerede i et Brev af 9. Marts s. A. takker Kongen for Udnævnelsen til Historiograf[5]), synes det klart, at den Virak, han ofrede Dronningen en Maanedstid derefter og senere, ikke har fremkaldt Udnævnelsen, men snarere har været et Takoffer i Anledning af Forfremmelsen. Nogen Bestalling for Hojer som Historiograf synes ikke bevaret. Derimod haves følgende Forestilling fra Rentekammeret vedrørende hans Løn i denne Stilling, med paategnet egenhændig kgl. Resolution:

---

[1]) Sjælandske Tegnelser LXIV, 422.

[2]) E Lobedanz i Steenstrups Dansk Maanedsskrift 1867 II, 278.

[3]) Das höchst-erfreuliche Geburths-Fest der Groszmächtigen Königin Annen Sophien am 16. April 1722. Copenh. Fol. (4 Bl.). En Prøve af Digtet er meddelt hos Bruun, Fr. Rostgaard I, 305.

[4]) Se 1ste Del, S. 405.

[5]) Se 1ste Del, S. 375 ff.

Stormægtigste Konge (etc.)

Eders Kongl. May[t] insinueres herved allerunderdanigst en Specification over hvis udi Reglementet for indeværende Aar, efter Eders Kongl. May[ts] ergangne allernaadigste Resolutioner befindes at tilkomme og afgaae, hvorhos Vi ydermeere finde fornøden Eders Kongl. May[ts] allernaadigste Resolution paa følgende allerunderdanigste Remarques os udi allerdybeste Underdanighed at udbede:

— — — — — — — — — — — — —

6. Ober Hof Marschall von Holstein haver berettet mig Christian Guldencrone, at Eders Kongl. May[t] allernaadigst haver antaget Andreas Høyer som Historiographus, at continuere de udaf afgangne Justice Raad Amtor begyndte Skriffter, og at hannem derfor, foruden de hannem som Secretaire ved den Norske Matricul Commission effter Eders Kongl. May[ts] allernaadigste Resolution dat. 2. Junii 1721 bevilgede aarlig 300 rd. samt paa 2 Skrivere aarlig 200 rd., endnu skulde tillægges paa sig self 200 rd. Gage og Skrif-Materialia 100 rd. Hvoreffter allerunderdanigst fornemmes, om disse 200 rd. Gage for hannem self og 100 rd. Skrif-Materialia i Reglementet maa indføres, samt fra hvad Tid det skal tage sin Begyndelse. Hvad de øfrige hannem som Commissions Secretaire allernaadigste tillagte 300 rd. paa sig selv og 200 rd. paa 2 Skrivere angaar, da have Vi icke samme i Reglementet indført, som det ickun er et Tillæg, der icke er bestandig, mens allene staar, saa lenge Commissionen varer; Imidlertid udbedes Eders Kongl. May[ts] allernaadigste Resolution, om de 2 Skriveres tillagte 200 rd. saavelsom de 100 rd. til Skrif-Materialia uden nogen afkortning maa gotgiøres.

— — — — — — — — — — — — —

Rente Cammeret C. Güldencrone. J. Schrader.
d. 21. Martii 1722. F. Bøye.

Vi bewilliger allernaadigst, at Andreas Hoyer, efterdj hand er antagen til Historiographus, derfor 200 rd. samt til Skriv Materialier 100 rd. til det forrige maa bjlegges, og samme med i Reglementet maa opføres, efterdj det dog icke saa snart vil komme til endelighed, og hvad afkortningerne angaar, saa maatte med hannem derudj forholdes, som med andere bliver holt.

Kiøbenhavns Slot den 30 Martz 1722.
Friderich R.

Kong Christian VI's egenhændige Breve til J. L. Holstein.

(Fortsættelse).

191.

1738, 6. Jan. (Friederichsberg). Der Kaufman Severin hat seine weitere Gedancken wegen des grönlandschen Handel an uns eingegeben samt einer Charte von Grönland mit einem Project zu einer neüen Octroy. Sie werden solches alles wohl weiter examiniren im Conseil und uns sagen, was Sie meinen weiter anzufangen ist. Der Severin will gerne bald Resolution haben.

Beyfolgendes Memorial ist von dem Prediger und Vorstehern der Frantzöschen Gemeine in Friedericia für ein Paar Leüte, welche dispensation verlangen sich zu freyen, weil Cousin germain zu sammen sind. Da dieses öfter acordirt wird, so wollen wir es für diesmahl, weil es arme Leüte sein sollen, gratis acordiren, wie sie es gesucht haben.

192.

1738[1]), 21. Jan. (Friederichsberg). Wie gerne ich auch gewolt, habe doch nicht ehe den heüte konnen an

---

[1]) Originalen har urigtig Aarstallet: 1737.

Ihm antworten, theils wegen immer anhaltenden Kopfschmertzen theils wegen der Couren, so deszfals habe müssen auszhalten. Heüte aber ist es, Gottlob, etwasz besser. Wasz Er wegen der Justitzcassa uns gemeldet, hat Er allerdings Rècht darin, dasz es nöhtig sey, dasz dabey Richtigkeit gemacht werde. Wir haben gestern mit die zwey Deputirten von der Rentecammer Bentzon und Borneman geredet, und meinen sie, dasz sich wohl auf der Rentecammer Leüte finden werden, welche diese Arbeit über sich nehmen, wen sie ein klein Douceur dafür geniessen können. Wir haben ihnen befohlen deszfals weiter mit Ihm zu sprechen, weil der Herr Wartberg mit diesen Rechnungen nicht kan zu Recht kommen. So scheinet es wohl billig zu sein, dasz er etwasz abgebe an denjenigen, der solche Arbeit für ihm übernimbt.

Die Bestallungen für die beyden Bischöffe[1]) können in diesem Mohnaht datirt werden. Hygum gehet doch nichts darunter abe, wen Herslof das Gnadenjahr nach dem Gesetze geniesset. Dasz Bischoff Ocksen mit Tode abgegangen, haben wir vernommen. Gott zeige uns selber einen Mann nach seinem Hertzen an.

Der Medailleur Backe, welcher in Seiner Zeit, wie Er auf der Cammer wahr, eine Pension auf 3 Jahr bekommen um die Kunst zu erlernen, kan wohl noch auf ein Jahr die Permission erhalten ausz zu bleiben und die Pension zu geniessen. Nach Verfliessung dieser Zeit musz er aber sich hier einfinden und zeigen, was er gelernet hat. Von diesem unsern Willen wird Er der Rentecammer Communication ertheilen.

Dasz Windslof[2]) catholisch geworden ist, thut uns leyd; den als ein Landes Kind kan er nicht wohl in dieser

---

[1]) Nemlig for Hersleb som Biskop i Sjælands Stift og for Peder Hygom som hans Efterfølger i Christiania.

[2]) Medailleur Peter Christian Winsløv.

Religion hier im Lande geduldet werden: doch weil er habil ist, so könte Er an Schuhlenbourg[1]) sagen, dasz er sehn mögte ihm zu engagiren, dasz er heim kähme und wieder changirte. Das Memorial von dem Hoffgerichts Secretario wird Er weiter untersuchen uns darausz vorstellen, wie Er es findet.

193.

1738, 30. Jan. (ib.). Der Buchhalter Backer hat uns beyfolgendes Project eingereicht wegen Müntzung einiger Halb Sessling stücke, worüber wir verlangen Seine Gedancken zu wissen, ob Er solches unserm Interesse dienlich zu sein glaubet. Auch überschicken wir Ihm, was uns Lauterup zu gestellet hat. Da dieses aber eine Sache ist, so nach der dänschen Cancelley eigentlich gehöret, wird Er es da weiter examiniren lassen, und uns hernach förmlich darausz referiren.

194.

1738, 5. Febr. (ib.). Wir stellen Ihm hiemit wieder zu das, was Er uns von Seinem Bruder[2]) geschicket; es scheinet, dasz dieser eben kein grosser Patron von die Herrn Holsteiner ist, und dasz er sie gahr nicht trauet. Wahr ist es, ihre Aufführung ist extraordinair.

P. S. Der Hoffprediger Blum wird Ihm wohl wegen den hiesigen Küster dienst[3]) gesprochen haben, wie wir ihm befohlen haben, imgleichen von einem Predigerdienst in Jütland.

---

[1]) Geheimeraad Werner v. d. Schulenburg var Envoyé extr. ved det franske Hof.

[2]) Vistnok Landraad og Kammerherre Carl v. Holstein (s. foran, S. 282).

[3]) Degne- og Skoleholderembedet paa Frederiksberg. Der var to Ansøgere: Johannes Weischer og Michel Abelsen. Den første »accorderis« af Kongen. (Gratialprotokollen).

195.

1738, 5. Febr. (ib.). Sein Schreiben habe wohl erhalten nebst der Beylage von General procureur Hoyer. Hierauf melde in Eile, weil es späte ist, dass das Urtel über den Probst Berg[1]) nicht soll publicirt werden, bis es uns referiret ist, welches Er dem Justitiario anzudeüten hat. Es ist dieses nichts ungewöhnliches.

196.

1738, 18. Febr. (ib.). Weil der Priester Lambert von Haven bey Suenborg ist[2]), kan er mit Wedel[3]) nicht wohl kommen, sondern muss alleine heer reisen. Wen Bilsoe[4]) komt, können wir ihn hören, ob er so guth sey, wie er uns gerühmet worden. — —

Hertzberg wird wohl nicht gerne abgehen, muss also Friccius[5]) wohl auf eine andere bessere Gelegenheit warten; wen sich eine solche finden solte, könten die Schuhlen Soröe und Herlufsholm wohl von die 6000 Rthl. bedacht werden[6]).

Was Er von Gartens und Haüser gemeldet, welche von Wallby back biss gerade nach dem Schloss angelegt werden können biss an den Wall, dieserwegen wollen wir weiter mit Ihm mündlich reden. Liess sich diese Sache thun ohne gahr zu grosse Unkosten, so würde es uns lieb sein.

---

[1]) Provst Jacob Berg i Svindinge (s. Kirkehist. Saml. 4. R. I, 182).

[2]) Præst i Vester-Skjerninge og Ulbølle.

[3]) Peder Nissenius Wedel, Præst i Stavning, der 1738 blev Præst paa Frederiksborg (s. ndf.).

[4]) Povl Matthias Bildsøe, Præst i Torkildstrup, blev 1738 dansk Præst ved Garnisons Kirken i Kbh.

[5]) Se 1ste Del, S. 507, Not.

[6]) Denne Sum havde Friccius formodentlig tilbudt for den ønskede Ansættelse.

197.

1738, 22. Febr. (ib.). Wir haben vor einiger Zeit einen Menschen, Johan Weise[1]), ernandt, dass er solte Küster und Schulhalter hier in Friederichsberg sein; da selbiger aber nicht guth sein soll, so hat einer, der Bertel Rosendal[2]) heist, darum angehalten. Dieser wird von vielen recommandirt. Er ist Ihm vielleicht auch selber bekandt; so wird Er vor diesen die Bestallung aufsetzen lassen, und die andere von Johan Weise zur Cassation einliefern. Über das Memorial von Wosemose wird Er uns seine Gedancken bey Gelegenheit eröfnen.

198.

1738, 4. Martz (ib.). Wir haben sein und des Geheimterath Rosenkrantz Bedencken in der Sache zwischen dem Oberstleütenant Juel und dem Probst Berg und dessen Sohn mit Bedacht durchgelesen, und ob wohl sie meist auf eins aus fallen, so wollen wir doch Sein Bedencken folgen, und kan hier nach das Urtheil abgefasset werden, welches Er in der Expedition observiren wird. Das Kirchen Inspections Collegium wollen wir dispensiren, die Sache von dem Probst Berg und seinen Sohn weiter zu examiniren; den man wohl für dieses mahl den Probst nicht näher kommen können, weil kein Beweis ist[3]).

Die Bestallung für den Schulhalter Rosendahl hier in Friederichsberg wird Er biss weiter noch ruhen lassen. Hr. Blum hat sich von den ersten, den wir ernandt haben, erweichen lassen, das er und der hiesige Priester ihm ein fiertel Jahr probiren wollen, ob er dazu dienet; inzwischen bleibet alles in suspensu(!).

[1]) Se foran, S. 387.

[2]) Tidligere Kantor i Waisenhuset (s. Kirkehist. Saml. 4. R. III, 62 f.).

[3]) Jfr. Kirkehist. Saml. 4. R. III, 515 f.

199.

1738, 11. Martz (ib.). — — Wir schicken Ihm des Probst Hvid[1]) sein Votum in der mossinschen Sache zu, dass Er es lesen und bewahren kan; es ist solches zwahr sehr weitlaüftig, aber doch gründlich abgefasset. Für dessen Bruder wollen wir Gnade haben, selbigen einen civil Dienste zu geben, wen er sich bey Gelegenheit meldet, welches Er dem Probst sagen kan.

Der Marschall Gramm hat uns gestern Abend die Puncta gezeiget, welche durch den General Fiscal dem Jacobi sollen vorgelegt werden[2]).

Wir finden das Bedencken der General Kirchen Inspection über des Anonymi eingegebenen Schrift recht guht, und meritirt wohl weiter nicht auf des Anonymi Schrift zu reflectiren[3]). Der Brieff von dem Hoffprediger Ziegenhagen folget hiermit wieder zu rücke. Nicht uns Herr, nicht uns, sondern deinem Nahmen gebühret die Ehre! Dieses haben wir dabey gedacht, und fliesset solches auch nun in die Feder.

200.

1738, 26. Martz (ib.). Wir sind die Vorstellung von der General Kirchen Inspection aufs genaueste durchgegangen; wir können nicht anders, den selbige in allen hiemit aprobiren. Was den einen Punct wegen derer Trolovelser angeht, werden Sie selbigen, weil er höchst nöthig ist, nicht nur wegen der Garnison, sondern wegen des gantzen Landes, noch einmahl im Collegio aufs genaueste examiniren, und uns weiter dar über Ihre Vorstellung thun, dass hier aus etwas generales werden kan; sonsten wird wegen der Salarirung derer Capellans und Prediger Grothausen

---

[1]) Holmens Provst Matthias J. Hwiid.

[2]) Se foran, S. 247.

[3]) Jvfr. Kirkehist. Saml. 4. R. III, 510.

samt der Witwe von Königsman wohl eine Order an die Rente Cammer aus der dänschen Cancelley müssen aufgesetzet werden, alles in Conformitet der Vorstellung der General Kirchen Inspection. Da der Probst Hvid bey der Holmischen Kirche auch in einem Schreiben an Ihn bald einen Catecheten wieder verlangt, und zwahr einen, der teütsch und dänsch kan, solche aber nicht so leicht zu finden sind, so wird es wohl guht sein, dass er selber hierzu ein tüchtiges Subjectum für dies mahl in Vorschlag bringet.

Wir schicken Ihm nun auch endlich alle die Vota zu in Mossin seiner Sache; wir wollen um desto unpartheyischer zu Werck zu gehen, dass die Commission selber daraus ein general Urtheil mache, welches wir hernach nur nohtig haben zu confirmiren; und wen solches geschehen ist, kan Er nur die Bestallung für Brodersen aufsetzen, dass er an Mossin seine Stelle an Nicolai Kirche komme, und an Brodersen Stelle wollen wir nach Friederichsbourg wieder haben Peter Wedel, welcher letzt für uns gepredigt hat. — Sein Votum in Mossin seiner Sache halten wir für das beste; aber es ist besser, dass die Commission ein einstimmiges Urtheil so wohl über die erste als zweyte Sache von Mossin abfasse, und dieser könte vielleicht, wen Ihm Seine Kranckheit nicht hindert, noch wohl für Ostern geschehen. Wir wünschen bald zu hören, dass es möge besser mit Ihm sein.

201.

1738, 28. Martz (ib.). Was der Bergmeister Stuckenbrock, welchen wir die interims direction von unsern Silberwerck auf getragen haben, an uns ein berichtet, wir communiciren Ihm solches zu Seiner Nachricht für das künftige. Wen er es gelesen, wollen wir es gerne wieder haben. Dasz Er noch nicht besser ist, thut uns leyd; hoffen, dasz es bald möge besser werden.

202.

1738, 1. April (ib.). Das Urtheil in Mossin seiner Sache aprobiren wir hiemit allergnädigst und finden solches recht guht abgefasset. — — Gott lob, dass die Sache von Mossin ein so guhtes Ende erhalten hat. Er wird nun die Bestallung für Brodersen nach Nicolai Kirche und Peter Wedel nach Friederichsbourg aufsetzen lassen.

Den Cappellan in Friederichsbourg, nahmens Toxen, wollen wir gerne wor anders hin versetzen, weil er nicht angenehm zu hören und sehr undeütliche Ausrede hat. An dessen Stelle wollen wir gerne einen Studenten zum Cappellan nehmen, der deütsch und dansch kan und von Gott mit schönen Gaben begabet ist; er heist Jensen, ist sehr klein von Persohn[1]). Hr. Bluhm wird wissen, wo er sich aufhält. — Den Capellan von Friederichsburg wollen wir die neülich, dem Bericht nach, ledig gewordene Predigerstelle zu Wemmelov und Hemmerøe[2]) geben.

Zu Blausterød ist auch der Prediger gestorben, und da, wie die Königin sagt, es uns zu komt dies mahl zu vociren, so wollen wir diesen Dienst an Claus Ebbesen seinen Sohn aus Hilleroe geben, welcher ein guhtes Lob hat von allen, die ihn kennen[3]), und dabey hat er etwas Mitteln den verfallenen Priester Hoff im stande zu setzen.

203.

1738, 4. April (ib.). Wir melden Ihm hiemit, dass heüte endlich der Mensch angekommen, den wir verschrieben für unsere Tochter Louise. Er hat sehr guhte

---

[1]) Christian Jensen, siden Sognepræst i Asminderød. Han var Biskop Brammers Moders Farfader (s. Brammers Ungdomsliv, S. 2. Kirkehist. Saml. 4. R. I, 186 ff.).

[2]) Under 4. April 1738 udnævntes Hr. Søren Tuxen til Sognepræst i Vemmelev og Hemmershøj.

[3]) Det viste sig dog senere, at Valget af Jørgen Ebbesen til Præst i Blovstrød og Lillerød var meget uheldigt (s. Wiberg, I, 174 f.).

Zeügnisse von Halle, alwo er in einem Gymnasio gestanden als Inspector. Er heiset Helmig. Nun ist nur die Sache, wie man den Informator Henningsen de bonne grace losz wird, dass der alte Schroder, dessen Schwester Sohn er ist, nicht gahr zu disconsolirt wird, und dass Henningsen[1]) seinen nohtdürftigen Unterhalt bekömt. Was das letztere angeht, so hat er nun 400 Rthl. an Geld und Freykost und Logirung bey Hoffe. Solten wir also vermeinen, dass wen er 6 bis 700 Rthl. bekähme, bis etwas für ihm convenables ledig würde, er wohl konte zufrieden sein. Inzwischen könte er wohl im Cancelley Collegio von der dänschen Cancelley sitzen, fals er die Sprache versteht, woran wir doch nicht zweiflen. Dieses wahre aber nur zum Schein, und damit er nicht gantz müssig ginge. Wir wollen ihm wohl eine Pension von 800 rthl. geben, aber es ist darnach nur so difficil ihm einen Dienst zu geben, der so viel bringet. Er wird alles wohl und reiflig überlegen und uns hernach Seine Gedancken so bald möglich münd- oder schriftlig hierüber entdecken.

204.

1738, 9. Apr. (ib.). Weil Er kein Bedencken weiter hat, so kan Er das Urtheil von Mossin nur dem Druck übergeben. — Die Order an dem Ober Secretair Schulyn folget unterschrieben zu rücke, und ist selbige gantz recht abgefasset. Dasz Brodersen nicht vor Jubilate bey Nicolay Kirche antreten kan, ist uns nicht lieb; wir wünschten, dasz solches eher geschehen könte, vielleicht wen Er ihm zu schriebe, dasz er sich eilen würde.

205.

1738, 10. Apr. (ib.). Aus beigelegten Zettel wird Er mit mehren ersehen, was die Gräfin Bluhmen in ihres

---

[1]) Formodentlig Martin Nicolai Hennings, siden Amtsforvalter i Pinneberg.

Sohns Sache verlangt[1]); es ist solcher durch den Pastor Blum uns eingereichet worden. Es wâhre freylich wohl guht, wen die Sache ein Mahl könte zum Ende kommen, und die Commission der Grafin Oertzen ein Mahl ein Ende kriegte; denn sie scheinet die Sache zu trainiren, und sich der Freyheit, so wir ihr gegeben, von ihrem Mann zu bleiben, so lange der Process währet, zu miszbrauchen. Er wird die Sache weiter überlegen, und uns Seine Gedancke hierüber eröfnen, ob es nicht angeht, der Grafin Oertzen einen Termin zu geben, in welchen sie soll mit all ihren Sachen einkommen, und wen der expirirt, so soll die Commission sprechen, und welche Parthey mit dem Spruch nicht zufrieden ist, die kan appelliren ans höchste Gericht. — Die Grafin Bluhmen läst uns fleissig durch alle Leüte plagen.

206.

1738, 12. Apr. (ib.) Sein Schreiben vom 10ten dieses haben wir wohl erhalten und darausz ersehen, dass Er das Urtheil der Mossinschen Sache nebst unser Confirmation will drucken lassen, welches gantz guht ist. Mossin ist noch nicht eingekommen üm Gnade zu bitten. Wir mochten gerne ein Paar Exemplarien von dem Urtheil gedruckt haben.

Dasz Er dem Brodersen geschrieben, dasz er in stehende Woche annoch anhero kommen möchte, ist recht guht; den so kan der Probst oder Bischoff Dorph ihm noch introduciren[2]).

---

[1]) Grevinde Charlotte Amalie Blome født Friis var af et tidligere Ægteskab Moder til Grev Frederik Oertz (Amtmand i Roskilde), der laa i stadig Strid med sin Kone, Marie f. Svane. (Se foran S. 202).

[2]) Konsistorialraad og Stiftsprovst Niels Dorph var under 13. Febr. 1738 udnævnt til Biskop i Akershus Stift.

Der Ober Secretair Schulyn hat die Order als Assessor in unserm Conseil schon bekommen, auch uns dafür gedancket. Es wundert uns selber, dasz mann gesagt hat, dasz Graf Oertz sich mit seiner Frau vergleichen will. Weil er die Commissoria aus der Cancelley nicht hat abgefordert, so sollte mann wohl so etwas glauben. Es kan gahr wohl sein, dasz dieses Gesuch nur eine tentative ist, deren sich die eine Parthei bedienen will, üm von der anderen bessere Conditiones zu erzwingen. Ein Vergleich sehen wir aber nicht, dasz solchen hier kan mehr acordiret werden, weil die Sache zu viel Lerms und böses Geschrey gemacht hat. Das Commissorium kan auch ohne beyder Partheyen zu Stimmung nicht wohl gehoben werden. Und soll das Commissorium aufgehoben werden, so währe dieses freylich gantz unnöhtig der Gräfin anzubefehlen, dasz sie binnen 14 Tage bey der Commission einkommen soll, wie in der Schrift stehet; allein wir glauben, dasz an einem Vergleich noch nicht gedacht wird, sondern die Gräfin Bluhmen und ihr Mann, welchem dieser Process viel Geld kostet, wollen gerne einmahl eine Ende darauf haben, weil Bluhm auszerdem in seinen Sachen sich schlecht stehen soll. Er kan es mit den andern vom Conseil weiter ûberlegen, ob nicht, weil mann siehet, dasz die Grafin Oertzen trainirt, ob man nicht soll eine gewisse Zeit setzen von 14 Tage, 2 Mohnat oder 3, oder wie lange sie meinen, binnen welcher die Grafin Oertzen sich soll mitt allen ihren Sachen vor der Commission einfinden, und wen sie solches versäumet, so soll in der Sache gesprochen werden, und welche Parthey mit der Commission Spruch nicht zufrieden ist, die kan weiter appelliren. Über die Beylagen von dem Cancelleyraht Braem verlangen wir Seine Gedancken zu wissen als eines alten Cammeralisten. Wir hoffen, Er werde es aber vor sich geheim halten und an niemand davon etwas sagen.

207.

1738, 18. Apr. (ib.). Diesen Entwurf der Rede, die der Bischof Dorph halten wil gegen Mossin seines Versehen, haben wir gelesen, finden wir recht guht und nichts weiter bey zu erinnern.

208.

1738, 21. Apr. (ib.). Dasz Er so matt sey und dabey ziemlich gelb, haben wir ungerne ausz Seinem Schreiben ersehen. Gott schencke Ihm doch bald die Gesundheit wieder. Er wird wohl thun, dasz Er dieszmahl nicht eher auszgeht, bisz Er völlig besser ist, auch nicht zuviel im Hause arbeitet. Wir haben es selber dafür gehalten, dasz Er letztlich bey dem Fluszfieber zu zeitig ist auszgegangen.

Des Bischoff Hersleb Gedancken wegen Einweihung der Kirche und der 2 Bischöffe haben wir gesehen und finden solche auch recht guht [1]. Wolten es auch gerne zu unserer Nachricht behalten. Das beste wird wohl sein, dass zwey Tage zu diesen Handlungen genommen werden, und da haben wir gemeint, dass die Kirche d. 30ten April könte eingeweihet werden mit gewöhnlichen Ceremonien, welche doch von dem Bischoff könten so viel wie möglich verkürtzet werden. Den 3ten Sontag nach Ostern müste es zu vor der Gemeine kund gethan werden, dasz die Kirche den 30ten April solte in Gottes Nahmen eingeweihet werden. Den 4ten Sontag nach Ostern könten die beyden Bischöffe den eingeweihet werden.

Dass der Bischoff Dorph die Rede wegen Mossin gehalten, wie er den neüen Prediger Brodersen bey Nicolai

---

[1]) Den 30. April 1738 indviede Biskop Hersleb Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, og 4. Maj s. A. to Biskopper (s. Hersleb, Offentlige Taler holdte ved Kirke-, Bispe- og Præste-Vielser. Kbh. 1740 ff. I.).

Kirche introducirt, ist uns sehr lieb[1]. Gott lasse alles im Segen geschen sein.

209.

1738, 25. Apr. (ib.). Die zwey Vorstellungen von dem General kirchen inspections collegium schicken wir Ihm hiemit wieder zu mit unsern aufgezeichneten Resolutions. Das dabey gelegte Memorial eines Bötgers ausz Hilleroe wollen wir allergnädigst acordiren, so wie es der Prediger Brodersen fürschlägt. Wir wünschen, dasz Ihm der heütige Auszgang nicht möge schaden.

210.

1738, 29. Apr. (ib.). Wir haben ausz der Beylage gesehen, dasz es sich würcklich so in der That verhalte, dasz der Geheimteraht Ahlefeldt von Haselau ausz dem Staube sol gemacht(!). Es ist zu beklagen, dasz aller Credit in Holstein gahr sehr übern hauffen líeget.

Ausz des Commertz raht Lichtenbergs Schreiben an Ihm ersehen wir, wie er endlich es zustehe, dasz wir einen Prediger wieder setzen dürffen an die Stelle von Peter Wedell, welchen wir nach Friederichsburg beruffen haben, wie wohl es scheinet, dasz er es ungern genung thuhe, weilen er so grosze Conditiones dabey macht. Das beste währe, Er schriebe ihn, wir wollen ihn gerne erlauben, dasz er vociren mögte. Wir sehen an gerne, dasz er den Catecheten Balslof vocirte, welcher so viel von Mossin auszgestanden[2]. Wir versprächen dagegen den Studiosum, welchen er vocirt hätte, wen nichts auf

[1] At dette var en meget upassende Adfærd af Dorph, kunde Kongen i sin blinde Iver ikke se.

[2] Andreas Balslev, hidtil uordineret Kateket ved S. Nicolai Kirke i Kbhvn., blev 12. Maj 1737 Sognepræst i Stavning (Ribe St.) efter ovennævnte Hr. Peter Wedel.

ihm zu sagen währe, mit einem andern Dienst zu versehen. Was die Nobilitation angeht, so wollen wir für eine solche Kleinigkeit nicht gerne so grosse Belohnung ertheilen, und statt des Justitz rahts Character kan er wohl mit Cancelley rahts Character verliebt nehmen, weil er doch nur Commertz raht ist. Wir wollen nicht gerne die Characters so gemein machen, und kan es zur Consequence gereichen, wen man das anfängt die Leute zu nobilitiren oder Characters zu ertheilen, wen man einen Priester dienst besetzt.

Die drei Expeditiones folgen unterschrieben zu rücke. — Hennings seine Bestallung kan nur gratis expedirt werden.

Es ist uns lieb, dass der Bischoff Hygom doch endlich glücklich angekommen ist.

Zu der Garnisons Kirche wollen wir einen Prediger aus Laland[1]), Bildsø, ernennen, weil diese Kirche länger nicht kan unbesetzt bleiben, und Schumacher aus Hadersleben so bald wohl noch nicht kommen wird, weil er noch sehr kranck liegen soll; und währe es wohl best ihm zu schreiben, dass er nun nicht mehr nöthig hätte zu kommen, sondern solches bis ein andermahl anstehen könte.

Dass Landorph[2]) sein Urtheil nun endlich bekommen, haben wir schon gehört, weil seine Frau schon durch ein Memorial gestern bey uns eingekommen und bittet, dass ihr Mann seine Ehre behalten dürffe, worauf aber doch wohl vor der Hand nicht zu reflectiren ist, den das Urtheil muss zur Execution gebracht werden; hernach kan man ihm die Ehre um Frau und Kinder willen wohl wieder geben; aber erst muss er leyden, was seine Thaten wehrt

---

[1]) Rettere: Falster (i Torkildstrup).

[2]) Havde været Amtmand i Nykjøbing p. F. og var bleven afsat for forskjellige Defraudationer.

sind. Das Amt kan er auch nicht behalten, sondern das muss Bagger haben mit 600 rdl. jährlige Gage, wie Er ihm für einigen Mohnahten oder Wochen schon gesaget hat; und kan Er es ihm morgen sagen, wen er die Fonction von Procurator Templi B. Virginis verrichtet[1]).

Wir wünschen, dass das Examen des gottlosen und ignoranten Predigers aus Funen, Lercke, heüte Nachmittag im Kirchen Collegio moge glücklich übergehen[2]). Gott gebe, dass es der eintzige sein möge, der diesen Character verdient.

211.

1738, 10. Maj (ib.). Wir wollen gerne, dass Er dem Bischoff Herslof in unserm Nahmen andeüten soll, dass er sein Bedencken geben soll wegen des in der Stadt Scheen in Norvegen vacant seienden Pastoratstelle, ob er es für nöthig finde, dass der Dienst von der Landgemeine getheilet werde; weil es ihm noch bekandt, so kan er seinen Bericht und Bedencken am besten hierüber geben. — Desgleichen dass er eine Designation einsenden soll von denen Diaconis oder Capellans, so er als rechtschaffene Männer in Aggershus Stift gekandt, und wobey er was ausnehmend guhtes gefunden.

212.

1738, 10. Maj (ib.). Die Königin hat einen dänschen Studiosum, Nahmens Bang, zum 2ten und dänschen Stiftsprediger vocirt[3]). Sie wolte gerne, dass dieser zu Pfingsten

[1]) Som tidligere (S. 311) er bemærket, modtog Professor Bagger ikke Amtmandsposten i Nykjøbing p. F., skjønt det lader til, at Kongen gjerne vilde have ham bort fra Universitetet, hvor han maaske har gaaet Hojer i Vejen.

[2]) Oluf Lerche var Præst i Anslev og Bovense. Om Sagen mod ham se Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. I, 86 ff. Kirkehist. Saml. 4. R. I, 181. III, 493 f. 516.

[3]) Hans Jørgen Bang blev 12. Maj 1738 udnævnt til dansk Stiftspræst paa Vallø; siden blev han Hofpræst.

zum wenigsten, wen es nicht ehe sein kan, sein Ambt antreten möge, welches Er dem Bischoff Herslöf in unsern Nahmen andeüten kan. Der Bischoff will ihm nicht ehe ordinniren, bis alle Formaliteten observiret sind; aber wenn er den Menschen examiniret hat, so kan er ihn ja wohl ordiniren, den so weis man ja, dass er reiner Lehre ist, und wir haben ihm selber zweymahl predigen hören.

Gottlob, dass Christian David[1]) wieder weg ist, oder doch im Begriff weg zu gehen; es ist auch guht, dass er hier kein Haus for(!) seine Brüder erbauen will.

Dass Lichtenberg den Balslev vociren will, hoffen wir. wird auch zur Ehre Gottes gereichen.

213.

1738, 17. Maj (ib.). Sein Schreiben haben wir gestern bey unser Ankunft allhier wohl erhalten, es wahr aber zu spate, dasz wir nicht gleich darauf antworten können.

Es thut uns leyd, dass sich West[2]) so vergehet und Leute von Bornholm nimbt und auf sein Guht Tybierregaard hier in Seeland gebrauchet; daraus ist zu schliessen, dass die andere Angaben wieder West sich auch leyder wohl werden wahr befinden. Hoyer ist mit seiner Relation noch nicht eingekommen.

Bischoff Hygom kan nur reisen, und ist für ihm nichts weiter hier zu thun.

Das Unternehmen von Hartman ist sehr hardi, aber so wie der Herr ist, in dessen Dienst er gehet, so ist auch sein Diener, und fürchte ich, es wird mit beyden schlecht ablaufen.

Wir werden künftigen Mitwochen, wils Gott, nach Friederichsburg mit dem gantzen Hoff reisen, und kan Er

---

[1]) Herrnhutisk Missionær paa Grønland.

[2]) Amtmand paa Bornholm Generalmajor Niels West.

wohl nach Herlufholm inzwischen gehen, weil künftigen Freytag kein Conseil sein wird, sondern erst über 8 Tage.

Die pressanteste Expeditiones von der dänsche Cancelley kan Er künftigen Montag mit herausz nehmen, sonderlich wen solche keine Stunde aufhalten sollen. Hierbey schliesse ein Schreiben von Statthalter Rantzau, welcher üm Uhrlaub bittet herunter zu kommen, welche wir ihm acordiren wollen, so Er ihm kan kund thun. Wir schliessen auch ein Project von Backer an, welches Er mit Commoditet lesen und uns Seine Gedancken darüber sagen kan bey Gelegenheit. Wasz das Conseil letzlich in der Sache von Graf Oertz und seine Frau letzt (!) für guht befunden, möchten wir gerne wissen, damit dem Ärgernisz doch einmahl ein Ziel gesetzt würde.

Es gehet ein gewisser Mensch in Copenhagen herum nahmens Rahtich. Er ist ein Fremder und gibt allerhand unnütze Projecten ein, criticirt auch alles, was hier geschiehet, sonderlich vom Commertz Collegio. Dieser soll der Policey meister in unsern Nahmen andeüten, dasz er sich in 24 Stunden ausz Copenhagen und in 8 Tagen ausz unsern Reichen und Landen verfügen soll. Der Policeymeister musz auch zusehen, dasz es geschieht, fals er nicht will dafür responsabel bleiben, welches Er ihm in unsern Nahmen andeüten wird.

214.

1738, 27. Maj (ib.). Er wird wohl bald zu rück sein von Herlufholm, so schicken wir ihm zu den Bericht vom General Procureur Hoyer angehendt den General Major West. Er wird dem General Procureur in unsern Nahmen andeüten, dass er weiter sein Bedencken gebe, was bey dieser Sache anzufangen ist. West hat sich, wie es scheinet, und [wie Er] aus den Papieren sehen wird, sehr verloffen. Wir halten dafür, dass es best sein wird, alles

gesetzmässig zu tractiren; hernach kan alzeit Gnade für Recht gehen, und er kan nicht sagen, dass ihm Unrecht geschehen ist.

215.

1738, 31. Maj (Friederichsburg). In dem Gratial Buch haben wir letzt den Dienst in Norwegen zu Ojers an einen nordschen Capellan gegeben; ob gleich nun dieser ein guhter Mann sein mag nach Bischoff Herslef seinen Attest, so wollen wir den Dienst zu Öjer lieber einem Studenten, Nahmens Wilsgaard, geben, welchen unsere Schwester uns recommandirt hat, weil der Dienst doch man klein sein soll. Den Nordschen Cappellan wollen wir bey ander Gelegenheit eingedenck sein. Der Student hat keine sonderliche Attestaten, zwahr von die Professores Wöldicke und Steenbuch, aber die Recommendation von unser Schwester komt zu Hülffe.

216.

1738, 16. Juni (ib.) Es hat uns letzt ein Nordscher Capellan, der Beckman heist und nach Blausterrod gesetzt worden ad interim, bis wir daselbst einen Prediger bestelt, ein Memorial übergeben. Von dem selben haben wir viel böses gehört, welches wohl der Mühe wehrt ist sich nach zu erkundigen; den ist es wahr, so kan er unmöglich im Ambte bleiben.

Wir wolten auch gerne, dass Er sich nach einem Studioso erkundigen möchte, der Harboe heissen und mit an die Dänsche Bibliotheck schreiben soll, welcher uns zum Cappellan im Castel vorgeschlagen ist[1]).

Die Profession in der Ebreischen Spraehe wieder wohl zu besetzen, woran, wie uns deücht, viel gelegen

[1]) Det er den som Sjælands Biskop siden bekjendte Ludvig Harboe.

liegt, währe wohl guht, dass Er in unsern Nahmen denen Professoren Steenbuch, Wöldicke und Reuss anbefohle, ihre Gedancken einzugeben, wie sie meinten, dass solcher (!) am besten zu besetzen währe, und dazu subjecta im Vorschlag brächten; den der Professor Holm, welcher extraordinarius ist, dürfte es sich sonst wohl einfallen lassen es zu suchen [1]).

Die Vorstellung vom Geheimterath Gramm und Hoffprediger Blum wegen der Friederichsburger Schuhle gehört nach der Cancelley und wird uns von da wohl weiter vorgestellet werden.

217.

1738, 22. Juni (ib.). Wir haben gestern in Herausfahren wieder ein Memorial von dem Capellan Beckmann bekommen, wobey er Attestaten von seine Zuhörere aus Norwegen mit angelegt, worauf aber wenig zu reflectiren ist, und verbleibet es bey unser einmahl Ihm mündlich ertheilten Resolution, dass der Bischoff Herslof ihm andeüten soll, dass er wegen des üblen Gerüchts nimmer in Predigt Ambt kommen soll, und also wohl thun werde, sich auf andere Sachen zu appliciren, da er dan gleich wie andere Unterthanen, wen er zu andern Sachen tüchtig sein würde, sich aller unterthänigst melden dürfte.

Wen Er den Harboe hat Dänsch predigen hören, und gut befunden, so kan mann ihm zum Prediger im Castel beruffen, weil er sonst ein guhter Mensch sein soll. Was die Theologische Facultet wird vorschlagen [2]), soll uns verlangen [zu wissen]. Wegen der Friederichsburger Schuhle erwarten wir des Cantzelley Collegii weitere Vorstellung.

---

[1]) Angaaende Besættelsen af det hebraiske Professorat 1738 har M. N. C. Kall Rasmussen meddelt ypperlige Oplysninger i Genealogisk og biographisk Archiv, S. 341 ff.

[2]) Vistnok angaaende Besættelsen af det hebraiske Professorat.

Des Kirchen Collegii Vorstellung wegen des Dienstes in Soroe dieserwegen beziehen wir uns auf dem, was wir Ihm mündlich gesagt haben, nemlich dass wir die Vorstellung in allen aprobiren. Wir hoffen Ihm mündlich zu sprechen, wen Er am Donnerstag etwas zeitig heraus kömbt, weil das schriftliche zu weitläuftig wird. Wir wünschen viel Glück zu Ihrer Promenade auf dem Holm.

Wen Er den Conferentz raht Schroder zu sehn kriegt, so richte Er ihm doch auf, und versichere ihm meiner Gnade. Der arme Mann ist so nieder geschlagen. Er hat letzt an mir geschrieben und sich entschuldigt, dass er ohne mein Vorwissen nach Friederichsberg hinaus gezogen ist, und dass er mich nicht ehe dafür gedanckt gehabt, welches doch beydes nichts ist; den erst habe ich es wohl gewust, dass er würde hinaus ziehen, weil [ich] es ja selber ihm befohlen gehabt, zweytens hat er ja schon so wohl durch den Hoffprediger Bluhm als auch selber schriftlich sich vorheero bey mir bedancken lassen.

218.

1738, 30. Juni (ib.). Was der Professor Holbeck[1]) geantwortet, nachdem wir ihm schreiben lassen, dasz Hoyer nicht daran Schuld wäre, dasz er währe verbey gegangen worden[2]), sondern dasz solches unsere eigene

---

[1]) D. e. Holberg.

[2]) Vi vide ikke med Vished, hvilken Forbigaaelse af Holberg der er Tale om. En saadan kunde maaske søges i følgende Kommissorium til Hojer, Gram og Thestrup; men da det er $1^1/_2$ Aar ældre end ovenstaaende Brev, bliver Antagelsen dog usikker:

Justitsraaderne Andreas Høyer, Hans Gram og Christian Thestrup anlangende nye Præcepta (etc.).

Chr. VI. V. G. t., saasom Vi allernaadigt er betænkt paa, det i Vore Riger Danmark og Norge her og der forfaldne Skolevæsen at ville se igjen oprejst og sat i en forbedret og ønskelig Stand; og Vi til den Ende allernaadigst finde det for godt,

Resolution währe, und dasz Professor Gram, als unser Historiographus währe, solches bekommen hätte, wird Er mit mehren aus der Anlage[1]) ersehen.

Der Stiftsambtman Osten hat folgendes Memorial oder Vorstellung uns einliefern lassen, welches Er und der Ober Secretair Schulyn wohl weiter nachsehn und Ihre Gedancken uns hierüber sagen werden; es betrift solches, wie es scheinet, die Rechnungen von Soroe.

Ein Theil derer Professoren sollen dem Bischoff Hersleb, wie er darüber klaget, de facto 3 Zehenden weggenommen haben, welche sein Vorweser genossen, und unser Rescript vom 7ten Mart: ihm beygeleget[2]). Es währe wohl guht ihm bey der einmahl beygelegten Gnade zu schützen, weil der Mann sich seines Ampts redlich annimbt, wie es scheinet, wie er dan in den letzten Wochen mangem Prediger auf dem Lande unvermuthlich

---

at nye Præcepta og Bøger til Ungdommens des bedre Oplysning udi de latinske Skoler blive indrettede og forfattede, saa er hermed Vores allernaadigste Villie og Befaling, at enhver af Eder forderligst foretager sig, nemlig Du, Justitsraad Høyer, som Professor Jurisprudentiæ naturalis, at forfatte Præcepta Philosophiæ moralis med de dertil hørende Scientser, saa og Politicæ universalis ac particularis; Du, Justisraad Gram, at forfatte Præcepta geographiæ et historiæ universalis, Ecclesiasticæ et Patriæ; og Du, Justitsraad Thestrup, som Professor Logices, at foretage dig Præcepta Ontologiæ et Logicæ. Og naar I dermed hver for sig ere færdige, ville Vi allernaadigst, at I alle tre med hverandre conferere angaaende alle disse Præcepta Philosophica, paa det de vel med hinanden maatte stemme overens; hvorefter I da samme Os til Vores videre allernaadigste Resolution og Godtfindende allerunderdanigst have at tilsende. Dermed etc. Frederiksberg d. 25. Februarii 1737. (Sjæl. Tegn. LXX, 103 f.).

[1]) Findes desværre ikke vedlagt.

[2]) Ved kgl. Reskript af 7. Marts 1738 meddeltes det Universitetet, at M. Peder Hersleb var kaldet til Sjælands Biskop, og at han var dispenseret fra at være tertius Theologus, men dog skulde nyde Indtægterne som saadan.

auf dem Hals am Sontag gekommen üm zu hören und zu sehen, wie er sein Ampt verrichtet. Es ist gut, dass der Bischoff mit dem Professorat nichts zu thun hat, so wird er aber auch nöhtig sein, dass die Revenuen von der Universitet getheilet werden[1]).

Das Sommer reiten, wogegen wir eine Verordnung ergehen lasssen, dass [es] soll abgeschaffet werden, ist noch in völligem Schwange, und klaget mancher Lehrer darüber; ja Hr. Bluhm saget, dass er es selber gesehen. Vielleicht könte diesem Übel abgeholffen werden durch eine Order an die Amptleüte über unser Verordnung besser zu halten und in specie das Sommer reiten abzuschaffen.

219.

1738, 5. Julij (Friederichsburg). Es hat der Stiftambtmann von der Osten uns vorgestelt, dasz in dem Anderschauschen Regiment district die Höltzung die starcke Auszweisung nicht über 2 Jahr auszhalten könte, wie auch dasz die Bauern durch die starcke Hoferey, so sie für die Reüter thun müssen, gahr zu viel leyden. Dieses hat uns bewogen eine Commission anzuordnen, welche bestund ausz dem Stiftsambtman Osten, Etatsraht Dreesen und Justitzraht Brun. Diese haben nun müssen ihre Gedancken eingeben, wie sie meinten, dasz die Höltzung und Bauren soulagirt würden, welches sie auch gethan, wie

---

[1]) Universitetet havde gjort gjældende, at de det tillagte Tiender vare Lønnen for virkelig udførte akademiske Forretninger, og at de derfor ikke kunde tilkomme Hersleb. Men ved kgl. Reskript af 14. Juli 1738 meddeltes det Professorerne, at Biskop, Mag. Peder Hersleb ligesom hans Formand, Dr. Christen Worm, maatte nyde alle Indtægter som Professor, ogsaa Tienderne, skjønt han var fritagen for at fungere som tertius Theologus, hvad hans Formand i sin sidste Tid ogsaa havde været. (Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 3).

ausz den Beylagen zu ersehen. Weiter haben wir über diese Commission bedencken des Commissariats Sentiment verlanget, sonderlich so weit die Conservation der Cavallerie betrift, worüber wir dan des Stiftambtmann Osten Erklährung wieder verlanget.

Zuletzt haben wir der Cammer Bedencken über die gantze Sache verlanget, und nun wollen wir gerne, dasz Er alle diese Acten möchte durchlesen und uns Seine Gedancken eröfnen, was Er meint, ob die hier in Seelandt liegende drey Regimenter Cavallerie auf selbigen Fusz sollen liegen bleiben wie biszheero, oder ob mit selbigem eine Veränderung soll vorgenommen werden nach der Commission Vorschlag. Ihm ist das Land ziemlich bekandt. Er ist auch lange auf der Rentecammer gesessen, und wir wissen, dasz Er auf nichts als unserm Interesse siehet. Wen Er die Papieren gelesen, so kan Er solche wohl dem Obersecretair Schulyn geben, auf dasz er uns auch seine Gedancken hierüber schriftlich gebe. Die Sache ist wichtig, es betrift die Conservation der Cavallerie, es betrift die Conversation der Höltzung und Bauren.

Findet Er und der Obersecretair Schulyn es nöhtig, so können sie Osten kommen lassen und mit ihm selber von die Sache reden.

220.

(1738, uden Dat.). Den Bruder von Holmsted[1]) kan Er zur Antwort geben auf seinem hiebey folgenden Memorial, dasz wir keine Expectantzen auszgäben, also er

---

[1]) Frederik Holmsted, Borgmester i Kbhvn., Kommitteret i General-Landets-Økonomi- og Kommercekollegium (Dsk. biogr. Lex. VII, 606. Medd. fra det kgl. Geh.-Ark. og Kongerigets Arkiv 1886—88, S. 168). Broderen, Bernhard Holmsted, var Borgmester i Nyborg.

die Expectantze auf dem Zölnerdienst in Nuburg nicht bekommen würde. Den verlangten Cancelleyrahts Character aber wolten wir ihm wohl ertheilen, wen ihm damit gedienet währe ohne vorgemeldte Expectantze[1]).

221.

1738, .. Aug. (ib.). — — Das Bedencken vom Kirchen Collegio wegen den Catechismum folget hiemit zu rück. Wir haben bey jeden Post unsere Aprobation beyzeichnen lassen. Der Hoffprediger Blum hat uns bey folgenden Zettel geschickt. Es betrift die übele Aufführung des Cappellans Ole Ronning til Melhus in Trundheim Stift, welchen wir den erledigten Dienst daselbst gegeben. Ist es wahr, wie Hr. Blum meint, dass es gantz gewis wahr ist, weil er es von einem frommen Prediger und einem frommen Studenten gehöret, so sind die Beschuldigungen hart; die Leüte haben aber ihre Hand nicht untergesetzt, weil sie nicht gerne Kläger sein wollen. Der Prediger aber, welcher aus Dron[theim] heer ist, hat den Man viele Jahre als grund böse gekandt. Währe also wohl guht, dass Er an Bischoff Hagerup schriebe, dass der Dienst nicht eher dem Manne conferirt würde, bis er, der Bischoff, von dem Mann auf Ambt und Gewissen referirt hätte. Gott bewahre mich einen so schlechten Mann zu beruffen, des Bischofs Attest im Gratialbuch hat mich verleitet, wen es man noch res integra ist[2]).

222.

1738, 16. Aug. (ib.). Dem Bischoff Hersleb wollen wir, Seinem Vorschlag zu folge, gerne von denen Hoff fuhren

[1]) B. Holmsted blev 14. Juli 1738 udnævnt til Kancelliraad.

[2]) Af Erlandsen, Biogr. Efterretn. om Geistligheden i Throndhj. Stift, S. 121 f. ses, at ovennævnte Kapellan ikke blev Sognepræst i Melhus.

10 a 12 zustehen, wie wohl selbige kaum für den Hoff zulänglich sind. Es müste solchem nach wohl in der Cancelley eine Order an die Rente Cammer ergehen, dass Bischof Hersleb des Jahres 10 a 12 Fuhren haben solte von den Hoff fuhren, wen er es verlanget, und dass er solche kriegen kan, wen er will; und hoffen wir, dass es unter Göttlicher Beystand von guhten Nutzen sein wird, wen der Bischoff auf 6. Meile bey seiner Geistlichkeit herum kommen kan.

Weil Er in Copenhagen gedencket zu bauen, so begreiffe wohl selber, dass Er auf dem Phasan garten nicht auch zugleich bauen kan.

Die 500 Rthl. von Assessor im höchsten Gericht Basballe können diesmahl nach Herlufholm hinfliessen, weil das Hauss in so schlechtem Stande ist. 500 Rthl. aber werden nicht viel verschlagen. Das Project zu einer Order am Ihm und der Rente Cammer angehend die Rechnung und Quitirung von Herlufsholm Schuhle, dieserwegen beziehen wir uns auf dem, was wir Ihm gestern mündlich gesagt haben. Wir finden solches recht guht und nichts bey zu erinnern.

223.

1738, 19. Aug. (Rosenburg). Die Concepte zu dem Commissorio in der Bornholmschen Sache haben wir gestern Abend wohl erhalten; wir wollen solche bewahren, biss Nachricht einlauft, dass der General Major West bald kommen werde. Wen es nicht gar zu lange dauret, so kan Er wohl etwas warten, biss die Commission über die lateinsche Schuhlen einkömt und Vorstellung thut, welche von den lateinsche Schulen Ihren Gedancken nach am besten abgehen könten, so konte die Sache mit eins abgethan werden.

Der Ambtmann Schöller in Wardenburg führet sich

sehr dumm auf, dass er üm Verhaltungs Order gebehten, dass er die Thäters nicht arretirt, sondern Zeit gelassen zu echappiren; wir aprobiren inzwischen alle Verfügung, welche durch Leuenöhr ausz der Kriegs Cancelley gemacht sind.

224.

1738, 20. Aug. (Friederichsburg). Wir schicken Ihm hiemit zu ein Memorial von Jörgen Collerup vom Bremerholm. Das Memorial hat die Konigin uns gegeben, und ist Ihr solches von dem Hoffmeister Linstau übergeben. Das Gesuch wollen wir gnädigst acordiren, weil die Königin sich für Supplicanten interessirt. Das Verbrechen auch scheint mehr ausz Einfalt als Malice geschehen zu sein.

Johan Peter Hartwigsen sollicitirt üm Burgermeister in Christiansand zu werden. Er meinet, weil der Burgermeister Sonderburg Laugmand geworden, so sey dadurch ein Platz ledig geworden. Ob diesem aber so sey, werden sie in der Cantzelley wohl wissen. Ist dem so, so wollen wir Sollicitanten sein Gesuch acordiren, dasz er konne Burgermeister in Christiansand werden. Der Cancelleyrahts Character, welchen er aber dabey sucht, wird nicht acordirt, sondern abgeschlagen.

225.

1738, 25. Aug. (Friederichsburg). Seine beyde Schreiben vom 23ten Aug. habe noch selbigen Abend richtig und wohl erhalten.

Dass der Generalmajor West von Bornholm in Copenhagen glücklich angekommen, habe ausz Seinem Schreiben ersehen, wie wir Leuenohr solches auch gemeldet. Ich habe nicht geglaubt, dasz er so bald kommen würde: ich werde aber nun mich eilen die entworfene Commissoria

bald an gehorige Ohrte ausz zu theilen. Was Er meldet, dass Ihm aus Norwegen geschrieben ist, als wen Er solte nach Wien versandt werden, wie auch dass sein Bruder aus Schleswig Ihm berichtet, dass Ludwig Pless als Grosz Cantzler im Conseil wieder kommen soll, wie man das sagt, das eine ist so wahr wie das andere. Wir sind mit Seinem Diensten im Conseil wohl zufrieden, und Ludwig Pless hat es nicht darnach gemacht, wie er im Conseil war, dasz wir ihm wieder darin verlangen solten. Das, was Er zu letzt in Seinem Schreiben meldet, ist wohl die Haubtabsicht von dergleichen bruits, dasz man dadurch gewisse Leüte in Consideration beym Publico erhalten will, und andere, welche mir reelle Dienste thun, geringe zu halten suchet. Meiner Gnade kann Er sich allezeit gewiss versichern, so lange Er in der Treüe mir dient, wie Er bisz heer gethan, und der liebe Gott wird Ihm seine Gnade nicht entziehen, so lange Er sich an Ihm von gantzen Hertzen hält.

Was den Kerl von Gen. maj. Volckersahm Regiment angeht, welcher von die Russen, so in Copenhagen sind, entführt ist, so ist es freylich wohl so, dasz der kürtzeste Weg wahre, wen man Repressalien gebraucht, wozu auch Folckersahm scheinet am meisten Lust zu haben. Aber da solches noch allezeit geschehen kan, so meine, dasz man erst den gelindesten Weg gehen kan und den Russischen Minister ansprechen, dasz er den Kerl wieder herausz schaffen moghe. Es kan auch deszfals an Backhofer geschrieben werden, dasz er dasselbe sollicitiren soll in Petersburg. Ich mache mich die Hoffnung, dasz sie den Kerl wohl werden wieder auszliefern, weilen sie vor diesen mahls in Petersburg einen Kerl auszgeliefert haben, der von Norrwegen von ein von die geworbene Regimenter dort desertirt wahr. Thun sie es, so bleibt die Sache mehr auf einen Fusz der Freündschaft, thun sie es nicht,

so kan man noch Repressalien gebrauchen. Graf Danneschiold wird sich wohl bey dem Conseill vorgefragt haben wegen der Schwedschen Leüte, welche auf Sandholm und die Flintrenne aufgemessen haben. Ich habe ihm dahin verwiesen; es ist solches auch etwasz besonderes, so mann den Schweden nicht wohl kan hingehen lassen.

226.

1738, 25. Sept. (ib.). Die Orders, welche Er uns zu gesandt, folgen unterschrieben zu rücke. Der Schreiber in der Commission musz wohl, wie es gebraüchlich ist in dergleichen Fallen. 4 m℔ d. taglich haben ausser denen Schreib Materialien. Der Actor bekombt dan ein quid pro quo; weil er aber nach Bornholm hinüber musz an einen frembden Ohrt, so wird er wohl lieber gewisse Dieten gelder taglich haben wollen, weil er sich musz in Unkosten setzen.

Das Memorial von Christensen ist in dem Sens, wie wir letzt mit einander gesprochen haben; es ist nichts im Wege solches zu acordiren, als dasz der Stampe erst musz ander wärts versorgt werden; den eine neüe Auflage auf die Unterthanen zu machen ist nicht unser Intention; viel lieber wolten wir gerne welche abschaffen als mehrere auflegen. Conferentz rath Bierregaard ist heüte hieraussen gewesen; ich wahr sehr surprenirt ihm hier zu sehen und glaubte gewiss, dasz es wahr üm sich von der Bornholmschen Reise losz zu machen; aber so wahr es nur üm uns mündlich und persohnlich seines Gehorsahms und Respects zu versichern, und dasz er, was er thun musz, gerne thut, wie Harlequin in der Comoedie. Die Frau wird wohl sehr lamentiren und mich in der Stadt wohl herum tragen; aber das thut nichts: wer mich dient, der kan nicht allemahl so seine Gemäch-

lichkeit haben. Wir werden erst morgen über 8 Tage in Rosenburg Conseill halten.

227.

1738, 5. Oct. (ib.). Der Capellan hier in Friederichsburg Christian Jensen bittet in angeschlossenem Memorial üm Befreyung von dem Mess gewandt und Messe hembd, weil es ihm nicht passet wegen seiner kleinen Statur, welches wir Ihm allergnädigst auch acordiren wollen[1]).

Andreas Wielsgaard, welchen wir vocirt haben in Norrwegen zu einen Priesterdienst, ist aber noch zu jung, und fehlt ihm ein Fiertel jahr, bittet üm Dispensation, welches wir ihm acordiren wollen.

228.

1738, 10. Oct. (ib).. Die 11 Exempl. des 6 Theils der Berlenburgschen Bibel kan Er, wie Er uns geschrieben hat, ausztheilen, nemlich dasz erst alle die kriegen, welche vor diesen bekommen haben. An der Stelle von Geheimteraht Blom und Bischoff Worm, welche tod sind, kan Geheimteraht Rosenkrantz und Raabe ein jeder ein Exempl. bekommen. Dasz es nun zimlich ist mit den Conferentz raht Schroder, dafür preisen wir Gott. Es wird aber leyder wohl nicht gahr lange Bestand haben, den die Jahre sind da.

Gott gebe uns doch bald einen guhten Stifts Probst wieder; weisz Er uns keinen vorzuschlagen?

229.

1738, 15. Oct. (ib.). Wir haben ausz Seinem Schreiben vom 13ten Octob., welches wir erst gestern als am 14ten zu Abends erhalten, ersehen, dasz Er die Berlen-

---

[1]) Jfr. Kirkehist. Saml. 3. R. VI, 711.

burgsche Bibeln nach unserm letzteren Schreiben auszgetheilet hat. Die noch übrige 2 Exemplarien des 6ten Theils dieser Bibel, welche keinem sonderlich nutzen können, der nicht die vorheer gehende Theile hat, kan Er nur gleich voriges Jahr Seiner Mutter und Seinem Bruder in Schleswig geben. — Den 6ten Theil, welcher in unser kleinen Bibliotheque gehöret, wird Er einbinden lassen und dazu den 5ten Theil ausz erwehnter Bibliotheque im Palais nehmen, üm die Egalitet des Bandes zu observiren.

Was Er infolge unsers letzteren Schreibens gemeldet wegen Wiederbesetzung des Stifts Probstes, so finden wir, dasz Er Recht hat, was die Requisita angehet, welche bey so einem Mann sein müssen. Die Persohnen, welche Er uns aber dazu vorschläget, finden wir nicht alle dazu bequem, weszfals wir gerne des General Kirchen directorii Vorschlag darüber erst hören wollen. — Die Witwe des alten nun verstorbenen Probst Holm[1]) kan Er unser Gnade versichern, auch zu dehm Ende Order an das General Post ambt aufsetzen, dasz sie selbige bey erster vorfallender Gelegenheit, wen etwas ledig wird bey der Post Cassa, zu einer Pension in Vorschlag bringen. — —

230.

1738, 13. Nov. (Friederichsberg). — — Der Prediger Egede kan morgen den Gronländer zu Mittag bey Hoffe bringen, so können wir ihm bey Taffel wohl sehn.

Das Commissorium folget hiemit unterschrieben zu rücke. Wegen den Prof. Juris in Jena Dr. Engau wollen wir uns weiter bedencken. Des Kirchen Collegii Relation wegen der an der Konigin eingekommenen Relation wollen wir, wen wir mehr Zeit haben, weiter nachsehn.

---

[1]) Mads Holm, Stiftsprovst i Kjøbenhavn († 8/10 1738).

231.

1738, 21. Novbr. (ib.). Er wird ausz dem Anschluss ersehen, was die Commission in Berlin, welche über des Philanders Angabe einberichtet, so wohl erst wegen der Angabe an sich als auch wegen der gantzen Beschaffenheit des Landes[1]; wen Er solches gelesen, wird er es uns wieder zurück schicken, samt Seinen Gedancken, was Er meint, dasz dabey weiter anzufangen ist.

232.

1738, 21. Novbr. (ib.). Das hierbey folgende Memorial von dem Küster und Schulmeister hier in Friederichsberg wird Er wohl an dem Stiftsambtman und Bischoff zu ihrer Erklährung schicken.

233.

1738, 25. Nov. (ib.). Die Gedancken von einen Seminario Theologico haben wir uns lesen lassen und finden dabey nichts ausz zu setzen oder zu erinnern, kan also solches im Gen: Kirchen Collegio hiernach weiter vorgenommen werden.

234.

1738, 27. Novbr. (ib.). Für künftigen Freytag als morgen 8 Tage werden keine Sachen ausz der dänschen Cancelley vorgetragen werden; solten aber welche Expeditiones sein, die dar pressiren, so kan Er sie am Montage mit nehmen, wen Er herausz kömt. Die Bestallung für Witzleben hätte wohl sollen in der teütschen Cancelley expedirt werden, wie Er gantz recht erinnert, doch glaube, Schulyn wird sichs auch gefallen lassen. Die Bestallungen für Witzleben und seinen Bruder konnen ihnen wohl

[1]) Her synes at mangle noget.

geschicket werden. Am Sonnabend werden wir was gebrauchen, konnen Ihm also alsdan nicht ehr als Nachmittag wohl sehn.

Er hat nicht nöthig uns zu dancken für den neüen Character[1]). Er dienet uns wohl, und das bewegt uns Ihm Gnade zu erzeigen.

Noch eine Bestallung für den alten Osten als Geheimteraht kan Er wohl aufsetzen lassen; die wird wohl gratis sein müssen.

235.

1738, 1. Dec. (ib.). Gegenwärtige Klage über dem Bischof Hagerup haben wir diesen Nachmittag erst bekommen; Er wird solche weiter examiniren und uns Seine Gedancken darüber sagen.

236.

1738, 13. Dec. (ib.). Wir haben die 3 Stücke, 13. 14. und 15., welche Er unter die Erlundsche Papieren als die merckwürdigsten auszgesuchet, weiter nachgesehen, und schicken sie Ihm hiemit wieder zu rücke. Es können solche nicht wohl von ermeldten Papieren genommen werden, es sey dan, dasz ein Zettel in deren Stelle hingelegt werde, wor auf stehet, welche Nummers weggenommen sind, und dasz sie an uns selber geliefert worden; sonsten es dem armen Schelm heüte oder morgen zu deür könte zu stehen kommen, wen er gantz keine Order auf zu zeigen hätte. Des Gottseeligen Königs Hand ist zu heilig, dasz sie bey diesen hesslichen Papieren liegen soll, also konte ein solcher Schein wohl an die Stelle kommen, und die Papieren uns wieder zu gesandt werden[2]). Dasz ausz den

[1]) Som Geheimekonferensraad.

[2]) Om Postdirektør Christian Erlunds Bedrifter s. Dsk. biogr. Lex. IV, 567.

andern intercipirten Briefen sich findet, dasz Manteuffel von Sachsen und Kniphausen von Preüssen, wie sie hier als Ministers gewesen, sehr missvergnügt gewesen sind, solches kan wohl sein. Vielleicht sind sie aber auch viel selber Schuld daran gewesen. Vieles hat mann ihnen aber auch von hier wohl Ursach gegeben. Wen Er des Erlunds Lebens lauf will durchlauffen und uns hernach sagen, was er sonderlichs darin bemercket hat, so wird es uns nicht zu wieder sein.

237.

1738, 31. Dcbr. (ib.). Die Commission wegen Erleichterung derer Landgühter wird wohl beste sein zu continuiren; den kriegen wir Krieg, so cessiret alles. Giebt uns Gott aber Friede, nun so ist die Sache ausz gearbeitet und so weit fertig, dasz es nur darf ins Werck gesetzt werden. — Den Zustand unser Cassa kan Er erfahren ausz den Papieren von der Cammer, welche zu der vorhin genandten Commission wir Ihm zu gestelt haben. Gott gebe, dass wir eine Million zu diese vorstehende Händel finden könten. Wir fürchten, dass unsere jetzige Financies nicht werden wissen es auszfündig zu machen; weisz Er uns dergleichen mojens anzuweisen, so wollen wir Ihm dafür dancken und solches gerne annehmen. Die Sache von Steinhorst ist recht ahrtig in die holländische Advise gesetzt.

Seines Brudern Brief schicken wir Ihm wieder zu rück, seine Treüe und Eyffer erscheinet daraus, und hat er in den meisten Sachen nicht so übel raisonnirt, nur das eintzige darin konnen wir ihm nicht beyfallen, dasz er will, dasz wir declariren sollen, dasz wir nichts weiter thun wollen, als die Hannöverschen ausz Steinhorst zu vertreiben. Dieses ist bey weitem nicht genung; wenn das Schwerdt einmahl ausz gezogen ist, so musz es weiter

gehen, und nicht bey Steinhorst allein bleiben. Ich hoffe so im Felde unter Gottes Beystand zu erscheinen, dasz wir unsern Feind einen Schrecken und Respect einjagen sollen; doch wollen wir lieber auf den Papier nur schwach sein, im Felde aber starck.

Der Wosemose hat uns seine Arbeit wegen das Gesetz geschickt; wir schicken es Ihm zu weiterer Nachsicht zu.

238.

1739, 3. Jan. (Friederichsberg). Wir schicken Ihm hiemit die Papieren zu, welche Er uns gestern Abend zu gesandt. Wir können darin nicht finden, dasz Valeur[1]) etwas positives und apartes zugesagt worden. Er beziehet sich wohl, wie Könemann[2]) auch gethan, auf den Einhalt seiner Bestallung, und auf die Wörter, so darin stehen, dasz Er nach seinem Senium zur Rahts Herrn gage ascendiren soll; aber das ist wohl nur so ein Formular, wodurch wir uns eben nicht die Hände haben wollen binden, und währen diese Wörter wohl best nach diesen ausz den Bestallungen herausz zu lassen. Weil nun dieser Valeur keine positive und schriftliche Versicherung weiter von uns hat, dasz er die erste Rahtsherrn gage haben soll. so kan es für dieszmahl gahr wohl so verhalten werden, wie Er uns gestern Nachmittag mündlich proponirt hat, nemlich dasz die ledige Rahts Herrn Gage zwischen Ramshart[3]) und Valeur getheilt werde, und dadurch geschieht dem Valeur kein so grosses Unrecht, den er hat es noch nicht gehabt, so kan ihm auch nichts genommen

---

[1]) Kancelliraad Johannes Valeur var »denominirter Rathsherr« i Kbhvn.

[2]) Kommerceraad Herman Hinrich Könnemann, Raadmand i København.

[3]) Kancelliraad Peter Ramshart var Borgmester i Kbhvn.

werden. Ramshart dagegen geschiehet eine kleine Restitution, den er wahr Burgermeister, er hatte Gage; das alles muste er misten, damit des Seeligen Bischoff Worm sein Sohn[1]) konte Burgermeister werden, ohne dasz er sich das geringste versehen hat.

239.

1739, 6. Jan. (ib.). Der Geheimteraht Lerche[2]) hat uns beyfolgendes Memorial samt Convolut heüte zugesandt, woraus zu ersehen, dass er noch nicht als Ordens Secretair die Post Freyheit geniesset, welche wir ihm doch allergnädigst beygeleget, und worüber der arme Mann sehr disconsolirt zu sein scheinet. Er wird also beym General Post Ambt dessfalss wohl weitere Nachricht einziehen, warum unsere letzte Order nicht nachgelebet wird.

240.

1739, 7. Jan. (ib.). Er wird nun wohl schon bekommen haben angehend die Einrichtung der dänischen Schulen welches wir durchgesehen und Clausberg, welcher eben hier aussen wahr, versiegelt mit gegeben haben, es an Ihn zu bringen. Wir finden solches in allem, wie es vom Kirchen Collegio proponirt ist, recht guht.

Dass er die Schrift von Wosemose[3]) wegen das Gesetz guht findet, ist uns lieb zu vernehmen gewesen. Er konte eine Order an die Commission, welche wir gesetzt das Gesetz nach zu sehen, aufsetzen, dass sie die Schrift von Wosemose nach den dreyen von Ihm gemeldten

[1]) Justitsraad Matthias Worm, Borgmester i Kbhvn († 1743).
[2]) Geheimekonferensraad Vincent v. Lerche, Overceremonimester.
[3]) Ole Wosemose, Medlem af den ved Reskript af 11. Okt. 1737 nedsatte Kommission til Danske og Norske Lovs og de senere udkomne Anordningers Forbedring.

Puncten zu examiniren, und an uns ihre Gedancken darüber zu eröfnen hätten. — —.

241.

1739, 21. Januar (ib.). Wir wolten gerne Seine Gedancken wissen über beyfoldendes Memorial des Hoffpredigers Pontoppidans und Cammerjuncker Molcke[1]), wie auch wie weit•Er meint, dass dem Dreer vom Holm sein Gesuch zu acordiren ist; diesem fehlen noch 4 Jahr, dass er seine Zeit nicht ausgedient hat, sonst hätte er schon das, warum er ansuchet; er wird von dem Hoffprediger Bluhm wegen seiner Frommigkeit sehr gelobet.

242.

1739, 21. Jan. (ib.). Des Collegii Bedencken über den Reüter von General Major oder nun General Leutenant von Brockenhus Regiment folget hiemit zu rück mit unser darauf gezeichneten Resolution. — Weil der Stiftsambtman Osten nach Soroe verreiset ist, haben Sie wohl gethan, die Commission wegen den Landgühtern bis zu seiner Zurückkunft aus zu setzen. Wir zweifeln nicht, dass Sie finden werden, dass die Landgühter Abschlag benöhtigt sind, 2 m℔ per Tonne wird wohl höchst nohtig thun. Gott gebe nur, dass Sie ausfinden mögen, wie der Abgang, den wir an Revenuen hierdurch leyden werden, konne ersetzt werden, üm die nöhtigen Auszgaben abzuhalten. Die in dem Promemoria vorgeschlagene Mittel haben wohl freylich ihre Inconvenientien, wie wir solches wohl haben vorausz gesehen. — Es wird sehr guht sein, wen alles, was mit Jacobi passirt ist, als ein Protocoll und Diarium herausz kömbt, und dass solches bald geschehe.

---

[1]) Den senere saa bekjendte Adam Gottlob Moltke, der siden 1735 var Kammerjunker hos Kronprins Frederik.

Dass Franckreich auf gute Conditiones nicht mit uns entriren will, thut uns sehr leyd, den mit Engelland sehen wir nicht, dass was rechtes zu schliessen ist, weil Schweden mit Franckreich zusammen sitzet; es kan wohl sein, dass der Konig von Engelland uns wird eine Satisfaction zustehen, aber selbige musz suffisant sein, sonst ist nicht darauf zu reflectiren; inzwischen sind wir der Meinung, dass doch alle Anstalten völlig müssen zum Kriege gemacht werden, und dieses wird gewiss mehr wie 5 Tonnen Goldes kosten, so dass wen eine Million zu haben währe, solches nicht schaden könte, wengleich etwas überbliebe; was überbleibt kan allezeit mit guhten Nutzen gebrauchet werden, entweder andere Schulden mit abzubezahlen, oder aber andere Sachen, wodurch die revenuen konnen verbessert werden, einzurichten. Es ist mit Bezahlung unser alten Schulden sonsten noch wohl Zeit, weil die Leuters(!) nicht fordern und wohl vergnügt sind, wen sie ihre Renten richtig bekommen. Wir wünschen inzwischen Frieden, es muss aber auf honorable Ahrt sein. Der liebe Gott wird uns auch selber dazu helffen. Der König von Engelland währe wohl gerne aus dem mauvais pas, welchen er doch aus freyen Willen gethan, aber er kan unmöglich wohl daraus kommen, wen wir mit honneur heraus sollen[1]). — Wen der junge Bothmer[2]) Lust hat in der Cavallerie zu dienen, so wird sich hier zu auch wohl Gelegenheit finden.

243.

1739, 27. Jan. (ib.). Er wird die Order, dasz Molcke statt der Captain Kragh die Education der Kinder haben

[1]) Jfr. Holm, Danmark-Norges Hist. u. Kristian VI. S. 116 ff.

[2]) Formodentlig den senere bekjendte Grev Hans Caspar Bothmer, der imidlertid da næppe var 12 Aar gammel. Han var Søn af den churhannoveranske Minister i Kbhvn., og kom senere i dansk Tjeneste (Dansk biogr. Lex. II, 550).

soll, gegen künftigen Freytag zur Unterschrift aufsetzen lassen. Weil es wegen des Dreers so viele Difficultet findet, so kan Er nur dessen Memorial auf die Seite legen, den wir wollen nicht gerne billige Uhrsache zu Klagten geben. — —[1]).

244.

1739, 30. Jan. (ib.). — — Dasz Er bisz 8 Uhr in der Commission wegen derer Land gühter hat sitzen müssen, ist fast gahr zu lange, und wird Er solches nicht können auszhalten. — — Wir haben letzt den Justitz Raht Gramm ernennet in dem Missions Collegio an Conf. raht Schröders stelle zu sitzen; da aber der Platz durch ihm nicht würde wieder eben so gut wie durch ermeldten Schröder besetzt, sie auch vor der Hand keinen mehr in ermeldtem Collegio brauchen, so kan es hiemit wohl noch etwas anstehen wegen der übrigen von Ihm angeführten Raisons; inzwischen kan er sich auf ein anderes und besseres Subjectum besinnen, so mit der Zeit, wen es nöhtig thut, in diesem Collegio kan gebrauchet werden. — —

245.

1739, 2. Febr. (ib.). — —[2]). Wahenburg(!), Anderschau und noch ein Hoff, dessen eigentlicher Nahme uns entfallen ist, sind zur Verpachtung auf Auction gewesen und 8000 etliche hundert Reichsthaler jährliche Pacht dafür gebohten worden. Diese Höffe sind nur auf drey Jahr verpacht worden; wen die Zeit um ist, ist zu hoffen, dasz noch mehr dafür wird gebohten werden.

---

[1]) Resten af Brevet handler om Indkaldelse af indrullerede Søfolk og om et Laan, Kongen ønskede at optage. Herom ogsaa mere i nogle følgende Breve.

[2]) Begyndelsen af Brevet angaar det Statslaan, Kongen tænkte paa at optage.

Wegen des Memorial von Bagge hat Er ihn nur an Marschall Gramm zu verweisen. Wir erinnern uns wohl, dasz wir ihm in Stockholm beim Medailleur gehalten haben. Wen er will billig seyn und nicht zu viel fordern, so soll ihm der Marschall auch welche Wappens stechen lassen; die andern sind alle sehr theür.

246.

1739, 11. Apr. (ib.). Er wird gantz wohl thun, wen Er, wie Er es uns geschrieben hat, die Relation vom Obersten Lapotterie und das Schreiben von dem Erb-Printzen von Darmstad dem Geheimteraht Schulyn oder, da dieser nicht so wohl ist, dem Justitz raht Klinkgraff[1]) zustelle. Dem Geh. Rath Gersdorf wird die Erinnerung sehr nöhtig sein zu seiner Nachlebung, dass er nicht hinderlich ist an Suchung der Saltzquelle auf Amack dem Geh. Rath Beust.

Die Bestallung für den Prof. Schait[2]) wird Er wohl aufsetzen lassen, und kan in selbiger eingerucket werden, dass er auch zu gleich über das Jus Romanum lesen soll, bis er das Jus Danicum auch vornehmen kan. Die Bestallung aber wird wohl müssen antedatirt werden, weil sonst der neüe Professor ein gantzes Jahr ohne Gage sein muss, welches wohl was hartes ist für einen Mann, der verschrieben wird und sein Brod fahren lässet. Er kan nach Etats Rath Hoyer seinen Vorschlag eine Order aufsetzen an Prof. Thestrup die vices des vacirenden Prof. Juris bis zu seiner Ankunft und anderweitiger Verfügung zu verrichten, und unterdessen das honorarium derer examinum zu geniessen, hernach aber mit dem neüen Professor auf sein Verlangen sich deswegen[3]) zu setzen.

[1]) Joachim Gustav v. Klinggraff, Sekretær i tydske Kancelli.
[2]) Christian Ludvig Scheidt, hidtil Professor i Göttingen.
[3]) Synes glemt: in Unterhandlung (ell. noget lignende).

— 200 rdl. Reisegelder dürfte wohl etwas zu wenig sein, und wird es wohl best sein, dass Graf Stolberg dem Professor Schaid schreibet, dass ihm die Hereinreise solle guht gethan werden nach seiner darüber einzugebenden Rechnung.

247.

1739, 25. Apr. (ib.). Da der Englische Tractat nun so weit seine Richtigkeit hat, dasz so gahr die Ratification ausz Engelland hier angekommen, so meldet sich Titley wieder wegen der Lagio der Pfundt Sterling, und bittet er so wohl als Walpole durch ihn, dasz es auf dem Fusz möge gesetzt werden wie in dem vorigen. Wir müszen nun hiebey gestehn, dasz wir uns auf Geldsachen sehr schlecht verstehen; Er ist aber viel stärcker in dergleichen Sachen wie wir, so wollen wir gerne, dasz Er eine balance machen möchte, worausz wir klar sehen könten, was der Gewinst und Verlust für uns dabey sey.

248.

1739, 25. Apr. (ib.). — — Dem Stadhalter Graf Rantzau werden mir mit heütiger Post seine Dimission schicken; wir haben bis dato noch keinen tüchtigen wieder an die Stelle finden konnen, wie viel wir uns auch bemühet haben; wir glauben aber, dasz die Charge wohl kan unbesetzet bleiben. Er wird aber wohl an niemand was weiter hiervon sagen. Graf Rantzau hat sehr viel uns gekostet und wenig Dienste dafür gethan; wir lassen ihm eine Pension von 3000 Rth. courant bis weiter.

249.

1739, 3. Maj (ib.). Nachdem Graf Rantzau seine Dimission bekommen als Statthalter, wird es wohl nothig thun, dass ihm per Rescript befohlen werde, wo und an wem er seine Papieren abliefern soll; diese meinen wir

kann er wohl an Stiftsambtmann Neve abliefern. Müste also an Neve Order ergehen, die Papieren und Briefschaften vom Statthalter Rantzau in Empfang zu nehmen, und sie bis auf nähere Order zu bewahren, auch wird es nöthig thun, dass an alle 4 Stiftsambtleute in Norrwegen Rescripta ergehen, dasz nach dehm wir für guht befunden den bisheerigen Statthalter Graf Rantzau seine Dimission zu ertheilen, so hätten sie solches denen Unterthanen kund zu thun, dasz was sie vor diesen an dem Stadthalter angebracht gehabt, sie nun nach diesem an einen jeden Stiftsambtmann in seinem Stift vorbringen konten, und dass wir selber vor ihnen als unsern Unterthanen in allen Stücken nach diesem sorgen wolten, damit sie nicht von andern zu hart mit genommen würden. Ob dieses Rescript aus der Cancelley oder von der Cammer soll expediret werden, solches mag Er weiter überlegen und uns vorstellen. Wir haben dem Graf Rantzau auf sein Bitten noch die Gage völlig bis Ausgang des Jahres gelassen; die Pension von 3000 Rthl., welche wir ihm erst bey gelegt gehabt, haben wir auch noch mit 1000 Rthl. vermehrt, weil er es verlangt hat für 50,000 freye Bretter zu schneiden, worüber er eine Freyheit gehabt auf Lebzeit, wie sein Vorweser Geheimteraht Wibe; und doch ist er noch nicht zufrieden, weil er 1000 Rthl. noch mehr Pension hat haben wollen, woran wir uns aber nichts kehren.

250.

1739, 5. Maj (ib.). Wir wollen gerne den Geheimteraht Beust[1]) von Chur Pfaltz, welcher sich nun hier auf hält und allerhandt guhte und nützliche Wercke von Saltz und andern Wercken hier anrichten will, den Character von Geheimteraht beylegen. Da der Mann aber kein

[1]) Jfr. H. L. Møller, Kong Kristian VI og Grev K. E. Stolberg-Wernigerode, S. 109.

Dänisch versteht, so wird es nohtig sein, dass die Bestallung im Teütschen für ihn aufgesetzet werde, und kan solches wohl in der teütschen Canceley geschehen, die Paraphirung aber muss Er verrichten. Die Bestallung aber wird gratis ertheilet, weil er es nicht gesuchet. Es thut aber nöhtig, dass er einen Character von uns bekomme, weil man sonst nicht weisz, wie die nöhtige Ordres und Resolutiones an ihm abzufassen sind.

251.

1839, 6. Maj (ib.). Die Expeditiones für Graf Rantzau und Stiftsambtmann Neve wegen Ablieferung derer Papieren folgen hiemit zurück und zwahr unterschrieben; den Brief von Graf Rantzau wolten wir gerne wieder haben.

Die 4 Orders an die 4 Stiftsambtleute in Norrwegen haben wir unser Intention gemäsz nicht hinlänglich aufgesetzt gefunden, darum wir sie auch nicht unterschrieben haben. Wir wolten gerne, dasz darin solte gesetzt werden, dasz wir den Statthalter Graf Rantzau seine Dimission darüm zu geben für guht befunden, weil wir nach diesen selber für unsere getreüe und liebe Unterthanen sorgen wolten, damit sie desto glücklicher sein mögten und von niemand gedruckt werden.

Den Nahmen von Geheimteraht Beust kan Graf Stolberg Ihm wohl zu wissen schaffen, und so kan er solchen in die Bestallung wohl setzen lassen; die Bestallung sodan, wen sie mit unserm groszen Cancelley Siegel zu gemacht ist, heraus an uns selber schicken, so wollen wir sie dem Geheimteraht Beust selber zu schicken.

Dasz Er des Etats raht Foss sein Müntz Cabinett gesehen und hübsch gefunden, ist uns sehr lieb, wir haben wohl Lust solches zu kauffen, wie wohl der Preisz etwas hoch ist. Vielleicht sind noch ein Paar tausend Reichs-

thaler ab zu dingen, wen Er mit ihm darüm handeln wolte. Die Zahlung könte wohl auf drey Termine regulirt werden, so dasz es in anderthalb Jahr vollig konte bezahlet werden.

Was er wegen einer Commission vorschläget, welche nachsehen könte wegen der Doubletten, so auf der Kunst Cammer und zu Rosenburg sich befinden, so gefallet solches recht guht, so wohl was die Commission als die dazu ernandte Glieder betrift, und hat Er ein solches Commissorium nur aufsetzen zu lassen, welches da bestehet aus Ihm, Professor Gramm und Kunstverwalter Wahl. Solte Foss zufrieden sein das Geld in 3 a 4 Jahr erst zu bekommen, so währe solches so viel besser; doch ist hierausz kein Haubt punct zu machen.

252.

1739, 6. Maj (ib.). Wen Foss die Helfte des Kaufschillings gleich bey Auslieferung des Cabinetts haben will, und er darauf bestehet, so kan ihm solches auch wohl acordirt werden; wen wir das Cabinett für 12000 Rthl. bekommen können, so finden wir solches nicht zu theür. Die Order an die Stiftsamtleüte in Norwegen ist recht guht, nachdem Er solche geändert hat. Die Medaillen in Rosenburg bestehen meist alle in goldene, und hat niemand den Schlüssel dazu als wie wir. Auf der Kunst Cammer dagegen sind gantz keine goldene.

253.

1739, 10. Maj (ib.). Wir schicken Ihm hiemit zu welche aus dem Deütschen im Dänschen übersetzte Lieder, wor unter sich auch findet das Lied, O der alles hat verlohren. Weil nun diese Lieder wohl übersetzt vorkommen, so schicken wir Ihm solche zu, ob Er meint, dasz sie dem neuen dänschen Gesangbuch könten einverleibet wer-

den. Doch überlassen wir Ihm alles hierin zu machen, wie Er es guht findet. — —

254.

1739, 11. Maj (ib.). Weilen Er nichts zu erinnern findet bey die Ihm gestern gesandte Lieder, so kan Er solche wohl durch Hoyer in dem neüen Kirchen gesangbuch, welches doch wohl im Waisenhause gedruckt wird werden, zu Drucken lassen, fals selbe noch nicht darin sein solten. — —

Foss wird sich wohl handeln lassen, sonderlich wen Er ihm vorstelt, er währe ja ein alter Mann; das Muntzcabinett würde er doch nicht ausserhalb seines Vaterlandes verkauffen wollen; wen er aber stürbe, so kähme es seinen Erben nicht zu Nutze, welche es vielleicht nicht einmahl verständen und, üm baar Geld zu kriegen, es für die Helfte würden verkauffen müssen.

255.

1739, 12. Maj (ib.). Aus beyfolgenden Memorial des Bischoff Herslof, welches wir Ihm nur blosz zu Seiner Nachricht zu schicken, wird Er mit mehren ersehen, wie ermeldter Bischoff gerne wünschet von der Öertzischen Commission befreyet zu sein. Die raisons, welcher er alegirt, sind theils guhte, theils schlechte; die beste ist wohl diese, dasz er nicht nöhtig hat sein Sentiment zu sagen über eine Sache, worüber er schon vorläuffig sich so weit herausz gelassen hat. Er wird uns also wohl einen andern Theologum vorschlagen, welcher in dieser verdrieszlichen Sache sitzen kan, und währe es möglich, so währe es guht, wen man einen finden könte, von dem man versichert währe, dasz er für die Ehescheidung währe.

Was der Etatsraht Hoyer verlanget, wird Er aus dem Anschlusz mit mehren ersehen. Ginge es an, so sehen wir ihm gerne darin geholffen.

256.

1739, 19. Maj (ib.). Er wird aus dem hierbey folgenden Schreiben des Professor Francken in Halle mit mehren ersehen, was der selbe an dem Graf Stollberg meldet wegen welchen Studenten, welche wir hinaus geschicket haben. Der Professor Franck will diese Leute, üm sie desto mehr zu perfectioniren, gerne zum catechisiren mit gebrauchen, welches wir für sehr guht und nützlich halten. Es haben solche aber solches nicht thun wollen, bis sie Hr. Bluhm erst gefragt. Hr. Blum aber, an der Stelle dass er ihnen hätte solches anrathen sollen, räht sie platt davon ab unter den Vorwandt, sie möchten auszgelacht werden. Da unser Intention aber nicht anders ist, den dass das Reich Gottes und Jesu Christi soll befordert und die jungen Leüte, welche wir hinaus schicken, geschickt gemacht werden, Gott, uns und ihrem Vaterlande künftig einmahl hierin nützliche Dienste zu thun, so wolten wir, dasz Er dem Professor Franck schreibe oder schreiben liesse, dasz er die hinaus geschickte Leüte nur möchte anführen, wie er es dem Reiche Gottes und seiner Kirchen am dienlichsten fünde, und ihm zu gleich kund thäte, dass Er Order von uns hätte ihnen solches in unsern Nahmen selber anzubefehlen. Hr. Bluhm hat hierin unsere rechte Absicht verfehlet und wird solches nicht gerne ändern wollen, wessfals es besser, wen Er es denen 8 Studiosis, welche wir daraus haben, selber schreibet. Ihre Nahmens wird Hoyer wohl wissen; sonst Er die von Bluhm selber erfragen kan.

Wir haben gehört, dasz Graf Zinzendorf von Engelland bald werde hieran kommen. Da nun sein hiesiger Auffenthalt hier noch allezeit Lerme gemacht hat, und wir uns recht auf ihm fürchten, es heist, er will hier Vorstellung thun wegen Bekehrung (oder besser Verkehrung der Mohren) auf St. Thomas, so währe es wohl guht, dasz

mann genau Achtung gäbe, wen er kähme, und wo er abtrete, auch mit wem er umginge. Dieses kan durch den Policeymeyster und Zollbedienten auf der Zollbude am besten geschehen, wen Er ihnen solches in unsern Nahmen und auf ihren Eyd und Pflicht anbefiehlet gleich zu melden.

Es sind auch die zwey junge Norweger, zwey Brüder Hellesen, welche bey Hoyer gewesen, welche nun mit Graff Stollberg nach Deütschland reisen werden, üm sich auf Conservation und Nutzen des Holtzes und Bergwercke recht zu appliciren, worzu wir einen jeden, so lange sie werden aus sein, jährlich 200 Rthl. werden reichen lassen, üm einmahl, wen sie zu hause kommen, auf der Rente Cammer zu gebrauchen, wie Er dieses wohl schon wissen wird. Diese wird Er beyde so bald möglich zu sich kommen lassen, und ihnen sagen, dasz sie sich wohl und fleiszig appliciren sollen auf alles, wozu sie der Graff Stolberg beordern würde; und wen sie ihm folgeten und sich wohl aufführeten, wolten wir weiter Gnade für sie haben. Es wird aber guht sein, dass Er es ihnen bald saget, ehe sie wegreisen.

257.

1739, 20. Maj (Hirsch[h]olm). Wegen Etatsraht Foss sein Müntzcabinett ist wohl am besten, dass man ihm solches mit Geld bezahlet; den ein Mann, der sich so übel aufgeführt, meritirt keinen hoheren Character, und wollen wir ihm lieber die 13000 Rthl. an Geld dafür geben als den Character von Conferentz raht. Der Wulf, welcher 15 Jahr bey dem verstorbenen Geheimteraht Blum gedienet hat, und den Character von Cancelley raht sucht und dafür 800 Rthl. offeriret, ist uns unbekandt, kan also den Character nicht wohl bekommen, bis man weisz, wie seine Conduite gewesen, und was an ihm ist. Des Ober-

sten Holst Memorial soll weiter nachgesehen werden. Es ist bey den Pagen und Cadetten nichts leedig, sonst konte er bey letzteren wohl ankommen. — Seine Vorstellung wegen Graf Zinzendorff ist in allen Stücken recht guht; wir wundern uns nicht wenig, dass Er die blasse Schrift so guht lesen kan.

258.

1739, 23. Maj (ib.). Das hierbey folgende Memorial von welche Schneider Gesellen in Copenhagen gehört für das Kirchen Collegium. Was die Leüte begehren, scheinet nicht unbillig zu sein, dass sie nicht dürffen freyen Montag mit die andern Schneidergesellen machen, sondern dürffen sich des Montags auf einen Saal samlen üm Gott zu dienen in Beysein eines Predigers oder Catecheten. Wir tragen aber billig Bedencken ein neües exercitium religionis zuzustehen. Dessfals ist es wohl am besten, dass solches zuvorheer wohl und reiflich im Kirchen Collegio überleget werde, ehe wir was schriftliches ihnen darüber zustehen.

259.

1739, 26. Maj (Friederichsberg). Wir sehen gerne den Justice Raht Hansen contentirt, wen wir wüsten, was an Gottfr. Wulf währe[1]); den ein Cancelleyraths Character ist nicht so etwas geringes; jedoch deücht uns, wen Gotfr. Wulf den Titel haben will, so mag er die 1000 rthl. wohl völlig geben, und so kan Hansen wohl völlig contentirt werden.

Dasz Er mit Etatsraht Foss wegen sein Müntz Cabinett nun völlig fertig ist bisz unsere Aprobation, ist uns

[1]) Se foran S. 430. Holstein har aabenbart tilraadet at tilstaa Wulffs Begjæring, for derved at faa Midler til at tilfredsstille den nævnte Justitsraad Hansen.

sehr lieb zu hören; wir können nicht anders als den geschlossenen Acord völlig aprobiren; wollen auch unsern Cassa Bedienten bey unser Chatolle befehlen, dasz sie die Gelder nach Seiner Anweisung in den von Ihm vorgeschlagenen Terminen bezahlen. Es braucht sich, Gottlob, gahr nicht, dasz die Termine bisz Anno 41 hinausz gesetzt werden; den es fehlet uns nicht an Geld. Die Commission kan also nun nur gleich anfangen; die An- oder Vorfragen haben wir post weise beantwortet; wir fürchten nur. dasz Ihm diese Commission bey Seinen andern Verrichtungen gahr zu viele Mühe machen wird.

260.

1739, 27. Maj (ib). Dasz Er den Stiftsambtmann von Osten unsere Resolution wegen Gotfr. Wulf kund gethan. ist uns ausz Seinem Schreiben lieb und angenehm zu ersehen gewesen. Es wird nun die Frage sein, ob Gottfr. Wulf die 1000 rdl. geben will; den giebt Er dieses, so bekomt er den Character, und Justitzraht Hansen kan völlig contentirt werden. Das Commissorium wegen Regulierung des Müntz Cabinetts finden wir recht guht, haben auch solches unterschrieben. Der schriftliche Kauf contract ist auch recht guht, doch wollen wir ihn den Bedienten bey unser Particulier cassa communiciren, dasz sie sagen können, was sie dabey zu erinnern finden. Es ist gantz nohtig, dasz Foss was schriftliches darüber kriege. Des Cancelley verwalters Franck Gesuch kan wohl acordirt werden, wen Er damit zufrieden ist, und Graa die Gage an Örbeck überlassen will, so kan Örbeck Assessor im hochsten Gericht werden, und Graa seine Gage bekommen[1]).

[1]) Nicolai Franck var 1713—39 Kancelliforvalter. Han efterfulgtes af Andreas Graah, der tidligere havde været Sekretær i Kancelliet (s. Dsk. biogr. Lex. VI, 156).

261.

1739, 28. Maj (Friederichsberg). Wie wir gehört haben, soll der Probst in Christiania, Nahmens Barfod[1]), tod sein. Bischof Herslof hat mir seinen Schwager, welcher daroben in Norwegen einen Dienst hat, dazu vorgeschlagen, welchen er sehr rühmet; wie wir von andern aber hören, so soll an demselben eben nicht viel besonders sein. Da dieser Dienst aber sehr wichtig ist, und es wohl guht, ja höchstnöhtig ist, dass selbiger mit einen rechtschaffenen Knechte Gottes wieder besetzt werde, so wollen wir, dass das General Kirchen Collegium uns hierzu einige tüchtige Subjecta vorschlagen, mit beygefügten Uhrsachen und Umständen, warum sie dieselben vorschlagen. Zugleich sehen wir gerne, dass das Collegium sich erkundige nach nachgesetzte Männer, was von selben sey, und ob sie zu dieser Vacance oder andern dergleichen zu gebrauchen sind, als erstlich der Capellan Tideman[2]) in Lavrwigen, zweytens Stockemarck[3]) aus Fühnen, welchen wir selber gehört haben, und drittens Nicolaus Wedel[4]), ein Vetter von Wedel in Friederichsburg, soll in Jütland Prediger sein[5]). Von Graf Sinzendorf habe gehört, dass er den 28ten Jan. dieses Jahr auf St. Crux soll glücklich angekommen sein. Werden wir also wohl nicht so bald das Vergnügen haben ihn hier zu sehen.

---

[1]) Niels Barfod (s. Dsk. biogr. Lex. I, 528). Han døde 10. Maj 1739.

[2]) Ole Tidemand (døde 1778 som Biskop i Christianssand).

[3]) Peder Stockemark, Præst i Balslev og Ejby, siden Stiftsprovst i Ribe (s. Kirkehist. Saml. 4. R. 1, 193 f.).

[4]) Niels Wedel, Præst i Værum og Ørum († 1779).

[5]) Ingen af de nævnte Mænd, der for øvrigt vare af Pietismens ivrigste Tilhængere, blev Stiftsprovst i Christiania, men Hr. Gunder Tøgersen Wegersløff, hidtil Præst i St. Magleby paa Amager (s. Kirkehist. Saml. 4. R. I, 663 f.).

262.

1739, 8. Junij (Hirsch[h]olm). Dasz der Gärtner Krüger arretirt ist, haben wir ausz Seinem Schreiben mit mehren ersehen, und schadet es nicht, dasz er nach der Slutterey gebracht ist, sonderlich da im Raht hause kein Platz ist ausser vor Dieben und groben Missethaten. Er kan auch wohl in der Slutterey besitzen bleiben. Krüger sein Memorial wird wohl woll(!) aufgesetzt werden, wen er einen Procurator zum Concipienten hat; doch hat Er wohl gethan ihm solchen zu acordiren und nicht abzuschlagen.

Wegen der Justitiarii Bedienung kan Er alles im Gratial-[buch] auf führen lassen, und eilet es nicht mit Wiederbezetzung dieses Dienstes.

Dem Studiosus Theologie aus Mecklenburg, welcher bey Ihm gewesen und Ihm einen Brief von einem gewissen Reuendahl übergeben, diesen kan Er nur rein aus sprechen und sagen, dasz die vorgeschlagene Mariage zwischen seinem Herrn dem Hertzog von Mecklenburg und unser Schwester Liebden nicht anginge, weil der Hertzog in so schlechten Umständen lebete. Der Reuendahl schreibet an Ihn in seinem Schreiben, dasz dem Suckau währe guhte Hoffnung gemacht worden zu reussiren, welches wir doch Mühe haben zu glauben. Der Studiosus kan, wen er Lust hat, wohl ein Mahl für uns predigen.

263.

1729, 8. Junij (ib.). Heüte Abend erhalten wir eben beyfolgendes Schreiben von dem in Copenhagen neülich angekommenen Professor Juris Scheidt von Göttingen. Der Informator Helmig bey unser Tochter, an welchem er solches adressirt hat, hat es uns erst diesen Abend eingesandt. Wir lassen ihm durch den Informator an Ihm verweisen, alwo er erfahren kan, was sein Gehalt

und alles andere sein werde. Wir haben doch nöhtig gefunden Ihm solches zum voraus wissen zu lassen.

264.

1739, 14. Junij (ib.). Sein Schreiben vom 13ten Jun. erhielten wir selbigen Abend mit dem Hoffprediger Bluhm. Der General auditeur Lincke[1]) wolte gerne seine jetzige Charge bey der Justitiarii Bedienung behalten, und wen solches anginge, konte die Zulage, welche sein Vorweser Kiaerulf gehabt, dem Glad beygelegt werden. Wir lassen ihm aber erst fragen, ob er der Sprache auch genung mächtig ist. Dieses muss er sagen, wen er ein ehrlicher Mann ist. Es ist uns lieb, dass Er ihn auch hat rühmen hören. Dasz Er den Mecklenburgischen Studiosum seine Abfertigung gegeben, und dasz selbiger noch in diesen Tagen retourniren will, ist gantz guht, und ist zu beklagen, dasz wir ihm nicht predigen hören; vielleicht aber mag der Verlust nicht grosz sein.

Dasz Er dieses Mahl noch nicht von der gegebenen Permission profitiren will, ersehen wir ausz seinem Schreiben. Es kan auch wohl sein, dasz Er guht thut, dasz Er zu Hause bleibt, weil es sich zu bösem Wetter anläst. Die Müntz sachen, welche Er erst in einem guhten Train setzen will, wird wohl wegen des Medaillen Cabinett sein, so endlich noch wohl Zeit gehabt hätte, indem es gahr nicht eilet. Dasz sie zu Rosenburg in 4 Sessionen fertig geworden mit dem Nachsehen und den Catalogum, welcher sich doch endlich gefunden hat, zu supliiren, so dasz alles, was dasebst sich befindet, im Catalogo angezeichnet stehet, ist recht hurtig und keine Zeit damit versaümet. Foss sein Cabinett wird viel länger Zeit erfordern, weil es ausz 5000 Stücke besteht. Es ist eine sehr weitläuf-

[1]) Justitsraad Jacob Gottlieb Linck.

tige und wichtige Sache, welche viele Zeit zur Überlegung erfordert üm ausz zu finden, wo die 100^{m} Rthl. sollen heerkommen, üm den Abschlag auf die Landgühter zu geben. Wir haben Sein eines Project wegen des Civil-reglement gesehen, also dasz wir überzeügt sind, dasz die Schuld nicht an Ihm liegt, dasz es sich etwas mit der Commission verziehet. Die andern Commissarien, welchen die Sache mehr frembd ist als Ihm, müssen also wohl länger Zeit haben wie Er solches recht zu überlegen.

Denen 3 Cancellisten, Nahmens Smidt, Jessen und Amders, wollen wir auf Seine Intercession den Character als Secretairs beylegen, weil Er sie lobet, dasz sie fleissig sind. Er darf nicht dancken für Seinen Schwager in Paris[1]; wir hoffen, es werde sich selbiger ferner wie bisshero guht aufführen, und Er wird ihm auch fleissigst hierzu ermahnen.

265.

1739, 16. Junij (ib.). Wir schicken Ihm hiemit wieder zu die Specification, welche Er gemacht und an uns extractive übersandt hat von den Papieren von Erlund. Er wird doch wohl wohl thun, wen Er die Papieren von Erlund im Archiv in der Cancelley wohl bewahret, weil Piecen darunter sind, so in der Historien dienen können.

Es hat uns heute der General Procureur Hoyer uns(!) gemeldet, dass sich ein Mensch in Copenhagen gefunden, Nahmens Hartwig, welcher durch falsche Wechsel und Obligation die Bancque hat betriegen wollen. Der General Procureur hat diesen Menschen gleich dafür arretiren lassen, so bald ihm solches von den zwey Bancque Directeurs Graf Danneskiold und Conferentzraht Thott ist bekandt gemacht worden. Wir haben an Hoyer gleich ant-

[1]) Niels Krabbe Vind (s. foran S. 205).

worten lassen durch den Cammerjuncker von der Lühe, dass wir seine in dieser Sachen gebrauchte Conduite aprobiren, und weil er verlangte, dass einer von den 4 Procuratorn, welche des General Fiscal Function werwalteten, möchte beordert werden, diese Sache wieder beregten Menschen fiscaliter zu agiren, so möchte er sich nur an Ihm adressiren und machen, dass Er eine solche Order an einen von die 4 Procuratoren aufsetzen liese in der dänschen Cancelley, damit wir solche künftigen Freytag unterschreiben können. Er wird also eine solche Order in Seiner Cancelley aufsetzen lassen; es ist eine Sache von groszer Wichtigkeit, worauf der Credit von der Banc beruhet, und welches ihnen in der Octroy versprochen ist. Der Mensch wird übel davon kommen.

266.

1739. 27. Junij (Wallöe). Da wir eben von unser Tour von Ringsted zu rücke kommen, erhalten wir Sein Schreiben, worausz wir mit Leydewesen ersehen, dass die Execution an dem Musquetier von Volckersahm seinen Regiment gahr zu hart exequiret ist. Wir haben befohlen, dass er solte den coup de grace haben; wissen also nicht, warum es nicht so geschehen ist, wie wir es befohlen haben. Man muss vermuthlich unser Order nicht nachgelesen haben; inzwischen haben wir durch diesen Expressen an General Leuenohr und, wen der noch nicht in der Stadt ist, an Graf Sponeck befehlen lassen, dass der Kerl gleich solte strangulirt werden. Seine übrige Veranstaltung hierbey wegen der Prediger aprobiren wir. Zu Seiner Reise wünschen wir Ihm viel Glück.

267.

1739, 29. Junij (Friederichsberg). Dem Graf Thessin, welcher ausz Schweden anjetzo hier ist, kan Er wohl alle

und jede Müntzen zeigen, welche sich zu Rosenburg finden, wen Er es so guht findet. Die Insign[i]a aber kan der ermeldte Graf nicht zu sehen kriegen, weil wir den Schlüssel nicht bey uns haben, sondern in Hirscholm lieget, und kan ihm solches, wen er es begehret, durch den Ober(!) oder Marrschall gewiesen werden. Er hat gantz wohl gethan Seine Reise bis die andere Woche ausz zu setzen.

268.

1739, 5. Julij (Hirsch[h]olm). Was Er wegen des in Paris sich aufhaltenden Medailleurs Winslof in Seinem Schreiben gemeldet, gefället uns recht wohl, und da dieser Winslof scheinet in seinem metier geschickt zu sein, nach der uns zugeschickten Probe, welche recht schön ist. er auch wieder die Religion changiren will, wen wir ihm was geben wollen zu seiner Subsistance, so, üm eine Seele zu retten und einen geschickten Menschen im Lande zu bekommen, wollen wir nicht nur die erst versprochene 200 rdl. ihm jährlich beylegen, sondern solche Summe noch mit 100 rdl. vermehren, so dass er in allen 300 rdl. geniessen soll. Es ist sonst nicht unser Interesse uns mit vielen Pensionen zu bebürden, aber da es scheinet, dasz der Mensch aus rechter Absicht die Religion changiren will, und nicht aus weltlichen Absichten, thun wir solches gerne, und wird Er die Sache mit Seinen Schwager Wind so suchen zu fassen, dasz der Mensch keine Gefahr laüffet.

Graf Thessin[1]) ist gestern hier auszen gewesen und hat seine privat Audientz bey uns gehabt. Er hat von nichts geredet, als mir generale Versicherungen gegeben von der guhten Intention, worin der Konig, Konigin und gantze Schwedsche Nation stünden, mit uns allezeit in

[1]) Grev Carl Gustaf Tessin, svensk Ambassadør (s. Svensk biogr. Lexicon XVIII, 81 ff.).

guhtem Vornehmen zu leben. Er hat mit uns an Taffel gespeiset, da den der Discours auf dem Schloszbau in Copenhagen viel, und weil er das Bauen sehr wohl verstehet, so bahten wir ihm, er mochte den Bau besehen und uns seine Gedancken darüber sagen. Wird er also morgen den Schloszbau mit dem General Lewenohr besehen und am Dingstag mit demselben wieder heraus kommen, uns Rapport abzustellen, wie er es gefunden. Wird er also wohl nicht für den Mittwoch oder Donnerstag in Rosenburg die Insignia besehen konnen; doch mag Er solches weiter mit ihm selber aus machen, wen es dem Thessin am bequemsten fält die Insignia zu besehen.

Es kan wohl sein, dasz der Justitzraht Brun[1]) sich welche Feinde gemacht durch die letzte Commission; er ist bey uns angegeben über die Poste, worüber Bierregaard Inquisition angestellt. Wir haben nicht anders gekont, als dasz wir solche Angabe gleich an Bierregaard als Ambtmann gesandt[2]), dasz er die Sache laumässig untersuchen solte. Nun musz diese Untersuchung wohl erst zu Ende sein, ehe man den Justitzraht Brun sein Gesuch (welches doch sonst gantz billich ist) acordiren kan; bisz dahin Er das Memorial von Brun bewahren kan. Hat Bierregaard die Untersuchung ausz Hasz gegen Brun vielleicht härter angestelt, wie es hätte sein sollen, so bleibt er dafür responsabel; den wir haben ihm befohlen solches lau mässig zu thun. Die Bestallung für Lillienskiold haben wir schon unterschrieben und dem alten Osten zu gestellet, welcher sehr erfreüet darüber sein wird.

Der Hoffprediger Pontoppidan hat uns noch nichts gesagt von die couriosa, so er von dem Rector in Alburg bekommen. Vielleicht geschiehet es heute, und sind die

[1]) Urban Bruun, Proviantforvalter ved Korsør Fæstning.

[2]) Konferensraad Christian Berregaard, Amtmand over Antvorskov og Korsør Amter.

Sachen, nach der übersandten Specification, auch recht couriöse. Er wird wohl dem Rector in Alburg in unsern Nahmen etwas angenehmes dafür schreiben, vielleicht ist ihm mahls eine Gnade dafür zu erzeigen[1]).

269.

1739, 6. Julij (ib.). Der Graf Thessin hat, wie er letzt hier wahr, gesagt, dasz wie er währe aus Schweden kommen, er an einen Ort, Thornbeck[2]) genandt, zwischen Helsingnör und Copenhagen, gespeiset. Er rühmte, dasz es in dem Wirtshause sehr guht gewesen währe, und dasz daselbst viele Leute von Copenhagen des Sontags hinkähmen zu essen. Wir haben dieses angehört, aber es hat uns sehr verdrossen zu hören. dasz unser Sabbahtsverordnung so schlecht nachgelebet wird. Das ist viel schlimmer, wen die Leute am Sontag gastiren, als wen sie zusammen kommen zu behten. Er wird sich wohl weiter hiernach erkundigen, und wen es sich so verhält, wie fast nicht zu zweiflen ist, den Wirt anhalten, dasz er das Tractiren am Sontag einstellet, oder dasz man ihm nach der Verordnung straffet.

P. S. Die Expeditiones wegen der Versiegelung der Verlassenschaft der Gräfin Revenklau folgen unterschrieben wieder zurück, und wird der Hertzog von Plön hoffentlich hiermit zufrieden sein. An dem Studenten Schnabel wollen wir bey Gelegenheit dencken. Dasz bisheer noch keiner von denen examinirten geholffen ist, komt daheer, weil wir nicht blosz auf die Gelehrsamkeit, sondern auf die wahre Gottesfurcht gesehn, und kan man bey Be-

---

1) Rektoren i Aalborg var paa den Tid Mag. Thomas Hopp, der meddelte Pontoppidan Bidrag til hans Marmora Danica; som Skolemand faar han ellers et maadeligt Skudsmaal (Hundrup Lærerstanden ved Aalborg Kathedralskole I, 44 ff.).

2) D. e. Taarbæk.

setzung der Predigerstellen nicht so viel auf das publicum reflectiren als auf das Gewissen[1]).

270.

1739, 11. Julij (ib.). Was der Conferentz raht Bierregaard herausz gekriegt hat nach genauer Untersuchung über Justice raht Brun, wird Er ausz dem Anschlusz mit mehren ersehen. Wir erwarten Seine Gedancken, was Er meint, dasz hierbey weiter anzufangen ist. Es scheint wohl, dasz Bierregaard dem Brun nicht guht ist, aber darauf müssen wir nicht reflectiren; uns ist nur darum zu thun, dasz die Justice ihren Gang behält, und keiner unsere Gnade misbraucht.

271.

1739, 14. Julij (ib.). Wir sind Seiner Meinung, dasz die Klage über J.raht Brun am besten und leichtesten durch Commissarien kan abgethan werden, so kriegt auch Justice Raht Brun, was er verlangt hat; die Commissarien konnen sein der Ambtmann Adeler und Commertz raht Vogt[2]). Wen durch diese Commission etwas weiter solte entdeckt werden wieder Brun, ist es noch allezeit Zeit genung den Cammer Fiscal zu beordern. Das Project zu Resolution finden wir recht guht, und im

[1]) Da denne imidlertid ikke var synlig, kunde Fejltagelser let ske, hvad ikke var uden Exempler.

[2]) Vedhæftet findes følgende med J. L. Holsteins Haand skrevne Udkast til et kgl. Reskript om Nedsættelse af en Kommission:

Vj vil allernaadigst, at N. N. og N. N. som Commissarier skal undersøge lovligen denne Angivelse imod Justitz Raad Urban Bruun, eftersee Tvistigheden paa Aastæderne, examinere det indkomne Angivende samt de derefter allereede førte Tings Vidner, saaog de Skiøder og Beviiszer, som derimod kunde fremlæggis: derefter forfatte deres Dom og Kiendelse, og indlevere det til Voris viidere allernaad. eftersyn og gotfindende.

Fall Er findet, dasz solches ausz der dänschen Cancelley soll expedirt werden, kan Er es daselbst expediren lassen. Meint Er aber, dasz es von der Rente Cammer soll expedirt werden, so kan Er es an selbiges Collegium geben, dasz sie es da expediren lassen. Wegen den Oberfürster Willumsen bleibet es bey den Weg Rechtens, weil Jacob Petersen schon beneficium paupertatis hat, und hiemit ist alles abgethan.

Der Kaufmann Grön, welcher neülich Vice Burgermeister geworden, klaget, dasz ihm die andern vom Magistrat nicht dafür erkennen und ihm nicht Votum und Sessionem geben wollen. Nun ist er zwahr wohl nur Vice Burgermeister und hat nie keine Gage oder Emolumente zu hoffen nach seinem eigenen Anerbiethen; jedoch kan man ihm honoris gratiæ wohl Votum et Sessionem zu stehen; wird Er also eine solche Order am übrigen Magistrat aufsetzen. Grön hat doch 1000 Rthl. zu den nordschen Schuhlen gegeben.

Der Zoll Inspecteur Heller bittet in beyfolgenden Memorial üm den Character als Justitzraht. Wir sind, wie Er wohl weisz, nicht sonderlich dafür, dasz so kleine Leüther so grosze Characters bekommen; doch weil es seine Collegen haben, [und] er meint, dasz unser Dienst es erfordert auf der Zollbude, so wollen wir ihm den Character wohl zu stehen, doch wohl zu verstehen, wen er Langhorn auf Rosenburg, der Oberstleutenant ist und uns länger gedient hat, nicht vorgeht, wen er diesen Character bekömbt.

272.

1739, 17. Julij (ib.). Weilen Er mit den Medaillen zu thun hat, so müssen wir Ihm auftragen, dasz Er uns die in Rosenburg befindliche goldene Medaillen von unser Regierung alle zu schicke, nachdem Er das Gewicht, was

sie wegen, uns dabey gemeldet; und solten sie nicht bis 2000 Rthl. wegen, so kan Er noch die Medaillen vom Oldenburgschen Stamm dabey schicken. Wir gedencken solches alles weg zu geben, und weil wir die Stempels haben, können wir es gleich wieder prägen lassen.

[P. S.] Wir kommen Montag, wils Gott, nach Friederichsberg, so kan Er uns die Medaillen dahin schicken oder selber bringen.

273.

1739, 23. Julij (ib.). Wir schicken hiemit Ihm zwey gantz contraire Memorialien zu, die eine, von Stoermaglebye paa gammel Amager, haben die Leüte uns selber übergeben, das letzte Mahl wie wir nach die Stadt fuhren am Dingstag Morgen. Sie bitten darin, dasz weil ihr dänscher Priester Hr. Weggerslof abgeht, sie man einen Priester, nemlich den deütschen, behalten mögen, welcher auch dänsch predigen kan. Das andere Memorial ist uns von Hr. Blum zu geschicket und enthält eine Bitte von die Dragoer Bauren, darin sie bitten, dasz sie mögen einen guhten dänschen Priester wieder bekommen. Sie meinen, dasz sie wohl zwey Priester erhalten und unterhalten konnen. Wird Er also die Sache wohl weiter untersuchen, welchen von beyden Gesuch zu acordiren sey. Die von Stormaglebye scheinen wohl das irdische Interesse in ihrem Gesuch zum Haubt Endzweck zu haben; die von Dragöe aber scheinen nur allein auf dem geistlichen Nutzen zu sehen. Solte es nöhtig gefunden werden, wie wir fast glauben, dasz ein dänscher Priester an Weggerslof seine Stelle wieder nach Amack gesetzt werde, so wolten wir gerne, dasz das General Kirchen Collegium uns darüber einen Vorschlag thäten und welche Männer vorschlügen, so sie hierzu tüchtig zu sein glaubten. Nur ist es zu beklagen, dasz die meisten dieses Collegii ab-

wesend sind, und der Dienst wohl nicht lange offen bleiben kan.

274.

1739, 27. Julij (ib.). Wir haben ausz Seinem heütigen Schreiben ersehen, was Seine Gedancken sind wegen der zwey Memorialien von Amack von Stormaglebye und von Drage. Die Haubtfrage ist wohl, ob die Leüte mehr ausz geben müssen, wen sie zwey, als wen sie nur einen Priester salariren. Wen es ihnen aber nicht mehr kostet zwey Priester zu halten als wie einen, so halten wir, dasz es best ist, dass sie zwey Priester bekommen, einen deütschen und einen dänschen, welche sich beyde gleich sind in allen; und wird Er den wohl machen, dasz so bald das Kirchen Collegium sich wieder samlet, sie uns welche guhte dänsche Prediger vorschlagen zu diesem Dienst; bisz dahin es den wohl anstehen musz, sonderlich da es mit Wiederbesetzung des Dienstes nicht pressirt[1]).

Des Müntzmeisters Memorial folget wieder zu rücke. Es ist uns sein Gesuch wohl bekandt. Er will gerne die Gage ziehen und nichts dafür thun; wir meinen aber, er kriegt die Gage, dasz er müntzen soll. Wen er nun nicht müntzet, so kan er wohl die Medaillen prägen ohne Prägerlohn dafür zu geniessen. Doch überlassen wir dieses Seiner eigenen weiteren Überlegung. Wen er aber sonsten müntzet, so ist es billig, dasz wir die Medaillen, so wir prägen lassen, als ein extra ihm guht thun. Doch kan Er wegen dieser Medaillen es mit ihm machen, wie Er es billig findet. Das Golt kan der Müntzmeister suchen zu schaffen, wo er meint am geschwindesten dazu zu gelangen; und werden ihm die Ducaten nach dem Cours guht gethan. Die Freyheit, welche der Müntzmeister verlanget, ein Paar Stück von jeder Sorte vor sich zu prägen,

---

[1]) Jvfr. Kirkehist. Saml. 4. R. I, 666.

wird ihm bey neüen Medaillen allemahl acordirt; bey alten aber ist es was rares; doch wen er gerne welche haben will, so kan es für diesmahl wohl acordirt werden.

275.

1739, 29. Julij (ib.). In unser particuliere Cassa sind keine Ducaten in natura; wird also der Müntzmeister selber für deren Anschaffung sorgen müssen. Die particuliere Cammer soll es ihm hernach in Silber geld guht thun.

Es ist viel, dasz der Müntzmeister abgestanden hat vom Schlaglohn; weil er aber auf jeden Ducaten 2 β l. Schaden leydet, so wollen wir ihm solchen Schaden guht thun, sonderlich da es auf die gantze Summe nicht mehr den 30 Rthl. ausz macht.

Wir finden auch die Ducaten nicht theür, wen der Müntzmeister sie vor 2 rdl. 21 lβ schaffen kan. Dasz Er von etlichen Medaillen eines für sich will schlagen lassen, wird uns gantz lieb sein; es ist eben so guht, dasz der Müntzmeister abgestanden hat für sich welche abzuprägen. Es scheinet, als währen hier wenig curiose Leüte.

276.

1739, 1. Aug. (ib.). Wir schicken Ihm hiemit zu ein Memorial von dem Stiftsambtmann Kaas. Es ist das Memorial von gantz besonderen Einhalt. Er hat schon ausz Bergen dergleichen an uns abgelassen; gegenwärtiges hat er uns gestern selber übergeben; wir wolten aber gerne wissen, was Er meinet, dasz ihm darauf zu antworten ist. Das schlimste ist, wen mann Ihm aco[r]dirt wegen der Commission was er sucht, so wird Stiftsamtmann Witt, welcher auf gleichen Fusz wie Kaas seine Dimission bekommen, eben dasselbe verlangen, und das wird wohl was weitläuffig fallen alle abgesetzte Bedienten

durch Urthel und Recht zu überzeugen, dasz sie ihr Ambt vorzustehen untüchtig gewesen sind. Kaas meinet, dasz das Conseil ihm sehr geschickt zum Stiftsambtmann gefunden habe, welches wir aber nie bemerckt haben[1]).

277.

1739, [2.] Aug. (ib.). Dasz Er unsere Meinung in Brun seiner Sache erhalten, und weil es eine Cammer Sache ist, derselben davon Nachricht gegeben, ist uns gantz lieb ausz Seinem Schreiben zu ersehen gewesen.

Dasz Ihm das Guht Leyergaard, nachdem Er es besehen, wohl anstehet, ist uns lieb zu vernehmen. Die difference, so zwischen Ihm als Kaüffern und dem Verkaüffer ist, von 3000 Rthl., ist nicht grosz, und werden sie wohl beyde darum leicht einig, wen es ihnen beyden ein Ernst ist. Dasz Er nun durch Ankauf dieses Guhtes unser Unterthan gantz werden will, und alles verkauffen, was Er noch in Mecklenburg bishero gehabt, ist recht guht, und werden diejenige, vor deren Umstände Er die Mühe hat zu sorgen, nichts verlieren, wen Er ihre Gelder bey sich selber ausz setzet. Dasz Leyergaard das nechste Holtz bey Copenhagen ist von Gühtern, und dasz Er in 4 Stunden dahin kommen kan, ist auch recht guht und für Ihm sehr gemächlich, und da die Gegent sehr lustig, wünschen wir Ihm viel Glück dazu und finden, dasz Er wohl thut, dasz Er sein Gemüht aufmuntert üm nicht vor der Zeit stumpf zu werden. Er kan also das Guht für die 26000 Rthl. und noch theürer wohl kauffen, wir finden eben so wenig gegen den Ankauf des Guhtes als gegen der Heüraht einzuwenden.

---

[1]) Om Admiral Ulrik Kaas, der 1732—37 var Stiftamtmand i Bergen, se Dsk. biogr. Lex. IX, 71 f. Joh. Alb. With havde tidligere været Stiftamtmand i Christianssand.

Wegen Justitzraht Francke[1]) haben wir schon heüte im Conseill mündlich gesagt, wer ihm succediren soll.

Dem Stiftambtmann Kaas haben wir durch den Obermarschall Gramm schreiben lassen, dass .wir wolten ihm die 200 Rthl. Pension noch zulegen, welche er als Admiral gehabt hat, doch dasz er aller weiteren Pretension renuncirte.

Wir wolten ihm wohl die Acten der gehaltenen Commission communiciren wegen den Wallfisch, und die Sache nach Lands Lov und Recht verweisen, wen es nicht bedencklich fiele einen Commissionsspruch, welchen wir aprobirt haben, nach Lands Lov und Recht zu verweisen; den so könte leicht über unsere eigne Resolution ein Urtheil und Recht gesprochen werden, und ist bey dieser Sache wohl nichts anders zu thun, als dasz, wen Stiftambtman Kaass auf sein Recht besteht und Lands Lov und Recht haben will, dasz man·den Cammerfiscal Order giebt ihm wegen des Wallfisches zu actioniren. Die Forstbeschreibung derer Vogteyen Sandsver und Nummedahlen habe samt Seinen darüber geaüsserten Sentiment wohl erhalten, womit auch wohl vergnügt bin.

Wegen der Medaillen habe der particulier Cammer die nohtige Order beygelegt. Geheimteraht Sehstedt Vorstellung haben wir an Stiftsambtmann von Osten remittiret üm dessen Gedancken darüber zu hören. Dasz Er den Kauf wegen Leyre zu 28625 Rthl. cour. geschlossen, und dasz Er den 4ten, wen Er mit Seiner Post fertig ist, dahin will auf 24 Stunden, ist uns gantz lieb; es thut uns aber Leyd, dasz Er dieses Guht hat zu theür gekauft, wie Er meinet. Dasz das Guht Lutz verkauft ist in Mecklenburg, ist uns zwahr lieb, aber es ist 4000 Rthl. etwas wenig, so Er davon bekömbt.

---

[1]) Se foran, S. 432.

So bald ich kan nach Friederichsberg kommen, will Ihm den Catalogus schicken, welchen ich in Bewahrung habe von den Medaillen, so auf der Kunst Cammer sind. Ich fürchte aber, selbiger wird nicht weitlaufftiger sein.

278.

1739, 8. Aug. (ib.). Wir hatten gestern nicht Zeit Sein Schreiben, welches Er hier an uns geschrieben, zu beantworten, deszfals thun wir es heüte. Dasz Er die Resolution an Stiftsambtmann Kaas guht findet, ist uns sehr lieb. Justitzraht Schmidt seine Gedancken, welche er schriftlich an Ihm eingegeben, wollen wir, wen wir ein mahl ein wenig Zeit haben, mit Bedacht durchlesen. Es mag inzwischen wohl sein, wie Er meint, dasz dieser Schmit nicht der Mann ist, der grosse Decouverten machen wird; er hat uns selber auch so præcautioneus vorgekommen.

Des Procurator Lausen Memorial ist impertinent, und hat Er so wohl als wie wir selber Ursach darüber böse zu sein, wie wir es uns auch gestern im Conseil entfallen liessen. Er meritirt gewiss wohl etwas dafür angesehen zu werden, und kan Er uns nur vorchlagen, was Er meint, dasz ihm geschehen soll.

Seine Unschuld ist uns wohl bewust; wir dancken Ihm, dasz Er sich auch des gestriges Tages ermerkt hat.

279.

1739, 12. Aug. (ib.). Wir wolten gerne wissen, ob die Medaillen mit Futterals bald fertig sind, es kömbt uns die Zeit etwas lange vor, und Chavigni wird gantz nach Franckreich hinkommen, ehe er die Medaillen bekombt.

[P. S.] Einliegenden Brief an Clausberg wird Er denselben wohl zuschicken. Wir haben nicht gewolt, dasz Backer solte sehn, dasz der Brief an Clausberg währe;

es betrift derselbe die Englische Subsidien, welche Clausberg Order hat für unser Chatolle einzuziehen.

280.

1739, 24. Aug. (ib.). Er kan wohl zur Probe eine von Bagges Medailles, da wir auf der einen Seite, die Königin aber auf der ander Seite stehet, schlagen lassen und zwahr in Silber, da man den sehen wird, ob der Stempel meritiret weiter gebraucht zu werden. Findet es sich, dasz der Stempel guht ist, so kan zu einem jeden ein Revers ausz gefunden werden, und konnen also die beyden Stempel zu 2 andere Medaillen gebrauchet werden.

Der Zettul von Drammen ausz Norrwegen ohne Unterschrift enthält nichts neües; der Author mag wohl es guht gemeinet haben. Wir schicken Ihm diesen Zettul wieder zu rücke.

Dasz Graf Zinzendorf in Amsterdam angekommen und daselbst lehren und groszen applausum finden soll, haben wir ausz Seinem Schreiben und des Stiftambtman Osten Bericht mit mehren ersehen; er mag immer in Amsterdam sein, wen er nur hier nicht will heer kommen.

Dasz in Aggershus Stift wieder allerley Unruhen anfangen, und dasz Bischof Dorph sich nicht recht darin nimbt, thut und leyd; das Kirchen collegium aber wird wohl zu sehn, wie die Sache zu fassen ist, ohne dasz weiterer Lerm darausz entstehe. Es währe vielleicht nicht böse, wen man Gert Hansen[1]) in einen honnetten Arreste hielte, bis Hoyer wieder komt, und man die Sache weiter regliren kan. Er hat gantz Recht, wen Er schreibet, dasz nicht alle Federn sich schicken in dergleichen Materien

[1]) Tidligere Lærer ved Waisenhuset, optraadte nu som Separatist i Norge (s. Kirkehist. Saml. 4. R. III, 49 ff.).

zu schreiben. Hoyer wird mahls noch mehr gemisset werden, wen er tod ist[1]).

Wegen Jacobi seinem Memorial will weiter mit den Obermarschall Gram reden; die Zinsen kan ihm wohl endlich nachlassen, wen Er es so meinet; aber er wird wollen Pension und Dienst haben; hierzu aber können wir uns nicht wohl entschlieszen, einen Dieb in Diensten zu nehmen oder auch Pension beyzulegen, welches von böser Folge sein dürfte.

Zu Seiner Reise nach Leyre wünschen wir viel Glück. Wie auch, dasz der Procurator Lausen, welchen Er seinen Unfug vorgehalten, möge sich dadurch bessern lassen.

281.

1739, 25. Aug. (Rosenburg). Wir schicken Ihm hiemit wieder zu die drey Medaillen vom Jubileo, welche sich für Chavigni nicht wohl schicken, weil er catholisch ist. Er wird also wohl drey andere Medaillen von des gottseligen Koniges seine auszsuchen, welche ungefehr von gleicher Grosze und gleichem Gewicht sind, welche an deren Stelle konnen weg gegeben werden.

Seit dem letzten Avancement des Zollinspecteurs Holler zeiget sich ein klein Miszvergnügen bey denen Herrn Leib medici; diesem abzuhelfen wollen wir gerne, dasz eine Resolution aufgesetzet würde, in welcher stünde, dasz die 4 jetzige Leib medici a dato ihrer Bestallung den Rang mit denen Justitzräthen haben sollen.

282.

1739, 28. Aug. (Rosenburg). Im Fall die zwey Medaillen von den beyden Ordens sich nicht in Gold finden sollen, so wird Er sorgen, dasz solche wieder geschlagen

[1]) Det er, som om Kongen anede, at Hojers Levetid snart var omme. Han døde da ogsaa faa Dage efter i Byen Slesvig.

werden. Wen sie sich aber finden, so thut es nicht nöhtig. Es ist guht, dasz sich die dritte vom Gott seeligen Konig findet. Es kan nicht schaden, dasz die 3 Jubelmedaillen von uns sich in duplo finden. Er hat sonsten sehr wohl es getroffen mit Aussuchung der 3 Medaillen vor Chavigni. Die Relationes vom Stiftsambtman Neve und Bischoff Dorph wollen wir lesen, wen wir Zeit haben. Inzwischen haben wir das Concept der Order an Neve gelesen. Selbiges finden wir recht guht; nur steht darin, dasz Gert Hansen sich soll von Christiania wegbegeben. Wir fürchten aber, wen er da weg musz, so wird er sich nach einen andern Ohrt in Norrwegen hinbegeben; währe also wohl best, wen er angehalten würde sich gantz ausz Norrwegen weg zu zu(!) begeben. Den Bischoff thut der Geist der Sanftmuht wohl nöhtig, weil wir glauben, dasz er solchen wenig besitzet. Dasz Etatsraht Hoyer so schlecht ist, thut uns sehr leyd. Gott lasse ihm das Leben.

Die Jagdtfreyheit bey Seinem Guht wollen wir Ihm für Seine Lebenszeit allergnädigst acordiren. Es aber gantz weg zu geben, kan sich nicht wohl wegen der Consequensen thun lassen. Wir haben Ihm auch nicht angerahten, wie Er solches selber wohl weisz, ein Proprietarius hier in Seeland zu werden, den Er hat das Guht gekauft zu Seiner Recreation. Die Jagdt ist eine Recreation für Ihm, ein Regale für uns, welches nicht allen, die nach Ihm Possessores des Guhtes werden konnen, so leicht zu zustehen ist.

283.

1739, 29. Aug. (ib.). Die Order an Neve folget unterschrieben hiemit wieder zurück. Selbige ist nun recht guht. Das Schreiben an den Prediger Rennos[1]) ist recht

[1]) Præsten Jens Rennord i Bergen. Dennes Svar paa Holsteins Brev er meddelt i Kirkehist. Saml. 4. R. II, 764 ff.

guht, und kan Er solches so man abgehen lassen. Nur ist die Frage, ob Rennos so viel teütsch verstehet, der er wird wohl ein deütscher Prediger sein. Was die Jagdt von Seinem Guht Leyre betrift, so mag es wohl sein, dasz dar nicht viel an ist. Jedoch halten wir es allezeit bedenklich so was zu abalieniren an andere Leüte, welche es nicht meritiren. Es ist zu beklagen also, dasz Er so wenig Plaisir von der Jagd daselbst haben kan.

284.

1739, 29. Aug. (ib.). Wir schicken Ihm hiemit wieder zu die Schriften, die von Bischoff Dorph und Stiftsambtmann Neve Ihm zu geschicket worden. Wir sehen darausz, wie Er es auch gefunden, dasz der Bischoff einen blinden Eyfer gezeiget, der Stiftsambtmann aber sich recht verhalten hat.

[P. S.]. Wir haben die Papieren, welche wir gestern von der Grafin Revenklauen bekommen, versiegelt, und kan Er selbige bewahren, bisz sie verlanget werden.

285.

1739, 1. Sept. (ib.). Wir erhielten gestern Abend seine Schreiben etwasz spate, weszfalls wir nicht eher den heüte darauf antworten können. Den Tod des Etatsraht Hoyers beklagen wir sehr. Es ist ein groszer Verlust, den wir an diesen Manne thun. Die Papieren von ihm angehend, so ist es wohl genung, wen Er sie alleine nachsiehet, und zweiflen wir nicht, Er werde jegliches dahin thun, wo es hingehöret. Da sich die beyden Ordensmedaillen nicht in Gold finden unter Foss seinen, so wird es wohl nöhtig thun sie neü zu schlagen. Die 2 β l. a Ducaten wollen wir an Preglohn guht thun wie bey den vorigen. Morgen, wils Gott, gedencke wieder

Nachmittag nach Hirsch[h]olm zu reisen. Das Conseil wird nicht vor künftigen Freytag 8 Tage gehalten werden.

286.

1739, 8. Sept. (Hirsch[h]olm). Wir schicken Ihm hiemit zu ein Memorial von Jacob Hyphoff, Prediger in eine kleine Stadt hier in Seeland, welche Nyekiøbing heist. Dieses Memorial gehöret wohl nach dem Generalkirchencollegio, es weiter zu untersuchen. Ferner ein Memorial von Baron Wedel, welcher Oberschenck in Hanover ist. Dieses gehöret nach dem Cancelley Collegio und Conseil. Ein Memorial von der Gräfin Blumen, worin sie bittet, dasz die Commission, welche angeordnet ist ihren Sohn und dessen Frau zu scheiden, möge Befehl erhalten, die Sache zum Ende zu bringen, welches wohl schon in diesen Tagen wird geschehen sein. Ein Meister vom Faszbinderambt bittet uns üm Schutz gegen das Bötgerambt, welche ihn verfolgen, weil er welche Balgen gemacht zu der Friederichsberger Orangerie. Der Faszbinder hat uns gedienet und die Balgen viel wohlfeiler gemacht, als die Bötger haben machen wollen; so währe es unbillig, wen er davor leiden solte. Zudehm so sind wir nicht an die Gelage gebunden, sondern wer unser Arbeit am wohlfeilsten und besten macht, den wollen wir nehmen. Wir finden es sehr dreist von dem Bötgerambt, dasz sie einen Mann, der für uns gearbeitet und mit dem wir zufrieden sind, wollen verfolgen. Er wird desfalls ein Rescript an den Magistrat von Copenhagen aufsetzen, dasz sie das Bötgerambt anhalten, den Mann unturbirt zu lassen und ihm die 21 Rdl. wieder guht thun, so sie ihm ausz den Beütel vexirt haben.

Eben da ich dieses geschrieben, erhalte ein Schreiben von Ihm, worauf kürtzlich antworten will. Die zwey Passe folgen unterschrieben zu rücke. Den Müntzmeister

konnen wir sein Gesuch nicht acordiren, ihn als Obermüntzmeister nach Norrwegen zu schicken. In Norrwegen wird nichts gemüntzet als in Kongsberg, und darüber hat das Oberbergambt und die hiesige Rentekammer die Direction. Der Müntzmeister kan sich nicht entlegen den Attest beyzulegen. Die Medaillen konnen leicht ohne allen Schaden an einem Probierstein gestrichen werden, und wen dieses einer jedes Mahl geschicht, wen er welche schlägt, geschiehet, so ist es genung. Auf denen goldenen Medaillen kan ihm für dieses Mahl 4 β d. p. Ducat wohl guht gethan werden; silberne schlägt er aber nun gahr nicht; übrigens verbleibet es bey unser Resolution vom 10 Dec. A. 1738. Dasz Er die Briefschaften nach dem seeligen Etatsraht Hoyer in so guhter Ordnung gefunden, freüet uns recht sehr. Wir haben es uns wohl für gestellet; zu allen den Bedienungen, die dieser Mann zugleich gehabt, werden wir keinen finden, der es so wieder zu sammen haben kan. Das glauben wir selber nicht. Es wird Ihm aber das Kirchencollegium nun viel Mühe machen, wen Er sich alle Extracten und Concepten will geben lassen, üm alles in Ordnung zu halten. Wen Er uns jemand vorzuschlagen weisz in diesem Collegio an Hoyer seine Stelle, der Ihm die Arbeit erleichtern kann, so wollen wir gerne darauf reflectiren, und ein solcher konte auch wohl Gage bekommen.

287.

1739, 12. Sept. (ib.). Wir haben die Bedenken derer Commissarien gelesen in der Commission über Graf Oertz und seiner Frau. Wir sehen gerne, dasz unser Conseill uns ihre Gedancken erofneten, was sie davon meinen, damit ein endlicher Schlusz in der Sache einmahl konne genommen werden. Es ist einer von denen mehrischen Brüdern in Copenhagen wieder angekommen und hat

beyfolgendes Memorial an die Konigin eingeschicket. Er bittet, dasz seine Brüder möchten etwasz zum Lebens Unterhalt in Gronland bekommen. Es ist eine eigene Fatalitet, dasz wir die guhten Leüte nicht können losz werden. Er wird die Sache wohl weiter untersuchen und machen, dasz dieser Mensch bald hier wegkömmet, da wir gerne alles acordiren wollen, wasz er verlanget, üm ihn und seine lieben Brüder nur losz zu werden. Über Graf Schack sein Memorial wolten wir auch gerne Vorstellung haben, damit ihm kan Resolution ertheilet werden. Er wird auch wohl bedacht sein uns welche tüchtige Subjecta in Vorschlag zu bringen zu der General procureur charge, mit welche dieser wichtige Dienst wohl versehen sein möge.

288.

1739, 14. Sept. (ib.). Der Brief an dem Marrgrafen nach Drage, welchen der Husar Ihm gestern morgen gebracht, ist durch ein Versehn von unsern Cammerdiener unrecht bestelt worden. Er hätte sollen mit der Sonnabendspost abgehen; aber der Cammerdiener hat solches vergessen zu bestellen zu rechter Zeit, und den Brief samt den groszen Pacquet an Ihm mit einen Husaren Sonnabend Abend üm 7 Uhr nach der Stadt geschicket. Da dan der Husar nicht mehr hat konnen in die Stadt kommen, daheer hat Er beydes erst gestern morgen bekommen. Er hat wohl gethan, dasz Er uns den Brief am Marrgrafen hat herausz geschicket; es ist nichts so pressantes, so der die Abfertigung einer Staffetta erfodern könte. Wegen der Oertzischen Papieren kan Er es so verhalten, wie Er es uns geschrieben, und wir Ihm letzt gemeldet haben, und kan Er das Memorial von der Gräfin Blumen wohl nun cassiren. Es stehet zu wünschen, dasz das Kirchencollegium möge viel guhtes finden in

Hyphofs seinem Memorial. Da sie mit nechsten ankunftigen Donnerstag eine Session fürnehmen werden, so werden sie wohl bedacht sein uns welche guhte Subjecta in Vorschlag zu bringen zu dem erledigten Predigerdienst auf Amack. Es währe sehr guht, wen die Sache konte in der Gühte abgethan werden zwischen Graf Wedell und seinen jüngsten Bruder wegen der Abgabe. Und hat Er sehr wohl gethan Baron Wedel und Schütz zu schreiben, dasz es auf des Geheimteraht Raben Ankunft beruhet. Wir haben dem Müntzmeister keine Resolution noch wissen lassen. Er wird wohl thun ihm solches zu sagen.

Wir wolten Ihm gerne die Arbeit leicht machen. Desfals haben wir Ihm letzt geschrieben, dasz Er uns selber welche proponiren mochte, welcher im Kirchencollegio an Hoyer seine Stelle eintreten könte. Wir wünschen, dasz Er einen von die beyden Schreibers möge tüchtig finden das Secretariat vorzustehen. Aber Er sitzet nun von weltlichen Persohnen gantz allein im Kirchencollegio, nachdehm Hoyer tod ist, und Conferentzraht Schröder auszer Stand ist, so währen wohl nohtig 2 neüe Assessores in diesem Collegio oder doch wenigstens einer, worüber wir seinen Vorschlag erwarten. Der Hofprediger Blom hat uns gestern zu lesen gegeben eine Beschreibung von dem schönen Ende des seeligen Hoyers, welches recht erbaulich ist zu lesen[1]. Das Gepräge von der silbernen Medaille, welche Er uns zugesandt, ist recht hübsch, gleicht aber keinen recht. Wen Er doch mit Professor Gram reden will, so kan selbiger welche Reverse dazu entwerffen. Der Konigin Brustbild konte dienen zu einer Einweihungsmedaille auf Hirsch[h]olm. Wegen der ertheilten Jagdtfreyheit kan Er die Expedition bekommen, wen Er solche verlanget.

---

[1]) Se 1ste Bind, S. 513 ff.

289.

1739, 15. Sept. (ib.). Seine Gedancken in der Oertzischen Sache habe heüte erhalten; werde aber keine Resolution ertheilen, bisz ich höre, wo hinausz der andern vom Conseil ihre Sentiments gehen werden. Am leichsten währe wohl, wen mann das compelle intrare gebrauchte, was bey Kruger gebraucht ist, nemlich ein guhtes Gefangnisz. Er wird wohl thun, wen Er an Severin schreibet, dasz das Schif relachiret werde, welches die Mehrschen Brüder gebraucht haben, damit sie bald wegkommen können. Solte Severin aber auf seine Octroy viel insistiren, so wollen wir ihm etwasz dafür guht thun lassen, und kan Er ihnen, den Mehrischen Brüdern, welche in Copenhagen sind, Nachricht hiervon ertheilen mit dem Bedeüten, dasz sie sich nur bald auf dem Rück weg zu begeben hätten. Graf Schack sein Memorial kan Er nur an die teütsche Cancelley geben, doch dasz sie es bald vorstellen. Er wird den wohl bedacht sein tüchtige Subjecta vorzuchlagen zu der General procureur charge. Er musz dieses aber thun, wen Er Zeit hat und nicht mit solchen verdrieszlichen Sachen occupirt ist, wie die Ortzische Sache ist, den es ist sehr wichtig einen guhten General procureur wieder zu bekommen.

290.

1739, 22. Sept. (Rosenburg.) Die zwey Reverse, welche der Professor Gram entworfen(!) auf der Konigin medaille entworfen, finde zwahr alle beyde recht guht, doch gefalt mir Num. 2 besser wie Num. 1. Mir wird es noch noch(!) nohtig sein, dasz der rechte Einweihungstag notiret werde, welches der 14te Maj wahr, wie uns deücht. Die Zeichnung von Hirscholm kan [sich] nach dem Model, welches sich da befindet, besser machen lassen. Wegen den andern Revers zu unser Medaille kan das Schlosz in

Copenhagen wohl genommen werden, wie wohl, weil es mit dem Schlosz noch was weitläuftig auszsiehet, bisz es fertig wird, so hat es mit dieser Medaille noch Zeit genung, und konte lieber die Docke an dessen Stelle genommen werden. Dasz Er uns hat wollen lesen lassen, was Sein Bruder Ihm geschrieben von den schönen Ende, so Hoyer genommen, dafür dancken wir Ihn und schicken solches wieder zurücke. Wir haben auch ausz der Liste von den Justitzrähten ersehen, dasz Seckmann nicht viele vor sich hat und meist Leüte, darauf nicht viel zu reflectiren ist; doch kan Er noch wohl etwasz warten. Ursin ist wohl nicht vif genung zum Generalprocureur, den desfals wahr er als Generalfiscal nicht guht. Wegen Falsen kan man sich noch näher erkundigen. Ein arbeitsamer Mann hört zu dieser Charge.

291.

1739, 28. Sept. (Hirsch[h]olm.) Die Expedition für Ingebricht Hansen Aareteigt folget unterschrieben zurücke. Einen gantz gewissen Ohrt zu nennen, wo dieser Mensch sich aufhält, ist platt unmöglich. Wir wollen dem Cammerjuncker Alfeldt befehlen lassen, dasz wen er zu ihm komt, er ihm nach der dänschen Cancelley hinweissen soll, wie wohl es wird schwehr halten, dasz Aareteig da wird hin wollen, weil er in seinem Memorial setzet, dasz er von der Cammer und Cancelley nichts hätte erhalten können. Solte dieses aber nicht angehn, dasz er nach der dänschen Cancelley zu bringen ist, so wird das beste sein, dasz Er die Expedition an Aalfeld schicket, dasz selbiger es ihm gebe. Der Lemwig wird bey Generalpostambt als Assessor nicht wohl konnen angebracht werden, weil da schon ein Assessor, nemlich Muller, mehr ist, wie nicht nohtig thut. Solte noch ein Assessor im Generalpostambt nöhtig thun, so wolte gerne ein besseres Subjectum haben, wie

Lemwig ist. Dasz die Stempel von Bagge schon gesprungen sind, thut uns leyd; es ist aber guht, dasz er auf 2 andere schon angefangen hat. Mit den Entwürfen zu die Medaillen eilet es nicht.

[P. S.] Die Berleburger Bibeln kan Er nur eben so es mit verhalten wie mit den vorigen.

292.

1739, 28. Sept. (Hirch[h]olm). Der Hoffprediger Bluhme hat uns gesagt, dasz der Cammerraht Pauli, welcher teütscher Cammersecretair ist, mit dem Cammerraht Mencke, welcher Renteschreiber ist, in eine Dispüte gerahten, und dasz letzterer vom ersteren eine Ohrfeige bekommen. Der Cammersecretair Pauli hat durch den Hoffprediger Bluhm uns bitten lassen, wir möchten die Sache in der Stille abthun, ihm für sein Versehn, dasz er den Mencke ein Ohrfeige gegeben, nach Belieben ansehn, wen nur die Sache in der Stille konte abgethan werden. Er will dem Mencke gerne Abbitte thun in Seinem Beysein. Wir finden dieses Ansuchen gantz billig, und könte Er den Mencke und Paulli zu sich kommen lassen, und ihnen unser Miszfallen bezeügen, so wir hätten über diese Sache, dasz Mencke erstlich den Pauli mit ehrrührigen Worten angegriffen hätte, und dasz Pauli die Ohrfeige auszgetheilet. Wir wolten aber ihnen beyden ihr Versehen pardoniren, wen sie einander wolten Abbitte und eine gebührende Ehrenerklärung thun, auch versprechen, dasz sie alle Feindschaft und Verbitterung hiemit aufheben wolten. Der Professor Becker, welcher ausz Ostfriesland hier ist, soll auch zimlich weitlaüffig sein, so wolten wir gerne, dasz Er ihm sagen solte, dasz wir dieses wüsten, und er möchte sein Leben ändern, sonst hätte er sich von uns keine Beförderung zu versprechen.

293.

1739, 7. Oct. (ib.). Wir haben nicht ehe den heüte Zeit finden konnen Ihm auf Sein Schreiben vom 3ten Octob. zu antworten. Wir hoffen, dasz der Prediger Jensen von Falster werde guht sein, wen er nach Amack kömbt, und daselbst viel guhtes stiften, weil ihm das Kirchencollegium uns vorgeschlagen hat[1]). Was Seinen Domesticquen betrifft, so thut es uns leyd, dasz wir ihn dieszmahl nich helffen können, weil der Zölnerdienst in Rörwig schon besetz wahr, ehe wir einmahl das Memorial bekommen. Es hat der Feürböhter bey meine Tochter den Dienst bekommen.

Mann musz hoffen, dasz der Doctor Becker sich bessern wird nach der Correction, so Er ihm gegeben, wie auch die Cammerrähte Mencke und Pauli von der Rentecammer. Nur ist es Schade, dasz Eggers ausz der teütschen Cancelley, so haubtsächlich an allen Schuld ist, soll frey durchgehen. Graf Danneskiold hat uns heüte, wie er zum Expediren hier aussen wahr, beyfolgendes Memorial gegeben, welches wir glauben, dasz es nach der dänschen Cancelley gehöret. Es betrift die Grafschaft Leuenholm, welche er gerne zum besten seines Neveus verkauffen will und für das Geld, so er dafür kriegt, dessen Schulden abbezahlen. Doch soll Leuenholm, wen es verkauft wird, keine Grafschaft mehr bleiben, sondern nur adeliche Privilegien geniessen. Weiter bittet er, dasz das Guht Schougaard, welches zu verkauffen er schon für einiger Zeit Erlaubnisz bekommen, und wofür ihn oder seinen Neveu 7067 Rdl. 25 $^{2}/_{3}$ β gebohten worden, dürfe für den gebohtenen Preisz verkauft und auch emploirt werden des Neveus Schulden mit zu bezahlen. Da nun so bald nicht zu vermuhten steht, dasz die Graf-

---

1) Se Kirkehist. Saml. 4. R. I, 666.

schaft Leuenholm in Jutland an uns heimfallen kan, überdem es auch eine schlechte Grafschaft ist, wir auch, wen es keine Grafschaft mehr ist, so viel profitiren in Contributiones, so sehen wir bey beyden Petitis kein Bedencken weiter. Es bleiben auch noch Grafschaften genung zurücke. Kan Er also die Concession, dasz die Grafschaft Leuenholm dürffe verkauft werden um die Schulden des eltsten von denen beyden jungen Grafen Danneskiolds abzubezahlen, wie auch dasz die Gelder für dem incorporirten Schaugaards Hoff, sich belauffende 7067 Rdl. 25²/₃ β, dürfen mit zu Abbezahlung der Schulden gebraucht werden, wohl zu vorstehen doch, dasz Leuenholm, wen es verkauft wird, nicht anders den ein adelich Guht bleibet. Graf Dannesckiold bittet auch für diesen seinen eltesten Neveu, dasz er dürffe Auscultans in hochsten Gericht werden, welches wir auch acordirt haben, weil er zu Militair doch keine Geschicklichkeit und Lust hat. Der jüngste aber gehet in Seediensten und wird guht werden. Im höchsten Gericht können die jungen Leüte, wen sie selber wollen, das Land und die Constitutiones am besten und leichsten kennen lernen.

294.

1739, 10. Oct. (ib.). Wir schicken Ihm hiemit zurücke die Expeditiones wegen der falschen Certificaten im Oresund. Selbige sind von uns unterschrieben. Ausz des Kirchhoffs Schreiben an Seinen Bruder kan mann die Hanöverschen meenees gahr deütlich wegen Steinhorst ersehen. Er wird wohl thun, es dem Geheimteraht Schulyn zu communiciren. Wegen Moinecken wollen wir uns noch weiter bedencken. An Verstand und Geschicklichkeit fehlt es dem Mann zwahr nicht, aber was hielft aller Verstand, wen er nicht, mit Christenthum will nicht sagen, sondern nur mit ordinairer Ehrlichkeit begleitet ist.

Eins ist wieder ihm, welches ist, dasz er dem Gott seeligen Konig unserm Herrn Vatter allerhand Orders zu Expedition untergeschoben hat. Dieses ist ein grosses grosses(!) Schelmstücke. Sollen wir aber Moinnecken zu der Generalprocureurscharge nehmen an Hoyer seine Stelle, so kan Er gewisz glauben, dasz wir Ihm wohl werden wissen zu schützen gegen Moinneckens Esprit d'Intrigue.

295.

1739, 31. Oct. (Friederichsberg.) Wir schicken Ihm wieder zurücke das Dessein von Hirch[h]olm. Es ist solches an sich zwahr recht hübsch und nach der Kunst der Zeichnung wohl gemacht. Nur ist es Schade, dasz es nicht von einer anderen Seite genommen ist, dem Prospect nach. Allein da es nun einmahl so ist, wird es best sein, es so zu lassen, damit die Medaille nur fertig werden kan. Seinen Vorschlag wegen des Predigers Pontoppidan aprobiren wir, dasz selbiger möge von Herlofholm nach Terckilstrup in Falster versetzet werden. Und kan Er an dessen Stelle Mecklenburg wieder nach Herlufholm kriegen, weil mit selbigen der Schule zu seiner Zeit besser wird gedient sein, was die Theologie angeht.

Er kan, wen Er es nöhtig findet, Sich nach Seinem Guht hinbegeben, welches Er neulich gekauffet und woselbst Er auch allerhand neüe Einrichtungen gemacht hat. Wir sind von Seiner Treue und Fleisz schon genugsahm versichert, dasz Er die Reisen dahin so werde anstellen, dasz in unserm Dienst und Interesse nichts dadurch werde versäumet werden, und gönnen Ihm also diese Recreation wohl.

296.

1739, 2. Nov. (ib.). Das Memorial von Hans Persen, welches hiebey folget, gehet die Commission an, welche

über Justitzraht Bruhn bestelt ist. Und da wir nicht besser uns erinnern, als dasz die Commission ausz der dänschen Cancelley bestelt ist, so wird Er ihnen wohl dieses Memorial auch zu schicken.

297.

1739, 4. Nov. (ib.). Wir schicken Ihm hiemit zu alle von dem Geheimteraht Schulyn entworffene Depechen, die frantzösche Negotiation angehend. Weil aber diese Sache irrevocabiliter soll feste gesetzet werden, und die Sache von groszer Wichtigkeit ist, weilen man nicht wohl vorauszsehen kan die Conjuncturen, die sich bisz zum Ablauf des englischen Tractats eraügnen können, so sehen wir gerne, dasz Er sein Guhtachten an uns schriftlich einsende über die Sache selber so wohl als über die entworffene Depechen von dem Geheimteraht Schulyn.

298.

1739, 12. Novbr. (ib.). Der Stiftambtmann Osten und Justiceraht Brun als von uns ernandte Commissarien wegen Verlegung der Reüter in den Städten haben bey uns durch gegenwärtige Vorstellung erinnert, dasz eine Order an den Magistraten in den kleinen Städten hier in Seeland ergehen möchte, dasz sie die Ställe, so bey einer jeden Stadt erbauet werden für die Cavalleri, nach Besichtigung und Beschreibung anzunehmen für die Städte, und dasz sie selbe sollen unter Aufsicht und in Standhaltung halten, wen etwasz baufallig daran wird, auf jeder Stadts Unkosten gleich repariren zu lassen, zugleich wird nohtig sein, dasz an dem jetzigen und künftigen Kriegs und Landcommissarien eine Order aufgesetzt werde, dasz er genaue Einsicht haben soll, dasz diese Ställe in gebührendem Stande unterhalten werden, und fals solches nicht geschiht, er es uns gleich selber zu melden hat,

fals er nicht dafür will responsabel werden und sich der Cassation exponiren: diese Order an Kriegs und Landcommissarien musz wohl etwasz nachdrücklich abgefasset werden. Er wird den für die Expedition dieser Orders weiter sorgen; wir finden sie nöhtig und billig zu sein.

299.

1739, 13. Novb. (ib.). Auf dem Memorial ohne Unterschrift ist den wohl weiter nicht zu reflectiren, und darf Er es dem Kirchen Collegio nicht vorlegen. Sachen, die den Credit schwächen, und die Roullirung des Geldes, als der Seelen der Banc, hindern, haben wir nicht nohtig. Schatzungen aber auf Gagen und dergleichen zu legen wird nicht guht sein aufzulegen, sondern besser zu reserviren zu einer andern und bessern Gelegenheit, und thut Er also wohl, das Memorial nicht in der Schul Commission zu produciren. Das haben wir selber wohl geglaubet, das Stöcken und Falsen nicht zu Generalprocureurs dienen würden, es wäre genung, wen einer von Ihnen nur zu den Kirchensachen dienen konte[1]).

Die Inscriptiones auf die Medaille wegen der Docke sind hübsch genung, wir haben Ihm aber etwasz schicken wollen, so Rostegaard vor sich selber gemacht, ob es vielleicht gantz oder etwasz darausz auf die Medaille könne gebraucht werden. Was Hr. Bluhm Ihm gesagt wegen Hoyer seiner Leüte, erinnern wir uns nicht ihm gemahle(!) Commission zu gegeben zu haben; doch wollen wir bey Gelegenheit, wen etwasz ledig wird, wohl Gnade für diese Leüte haben; in Pensiones aber uns einzulassen, haben wir keine Lust, weil solches nur unsere Cassa drucket. Bluhm hat wohl gemeint, unter diesen Leüten

[1]) Etatsraad Christian von Stöcken blev 3. Dcbr. 1739 udnævnt til Medlem af General-Kirkeinspektions-Kollegiet.

einen zu finden, der im Kirchen Collegio an Hoyer seine Stelle treten konte, aber das wird schwerlich angehn; erst sind sie zu geringe, zweytens hört da sehr viel zu. Die Medaillen, welche nun in Ordnung gebracht sind, kan Er nur im dänischen Archiv so lange bewahren, bisz alles zum Stande ist. Was die Reparation der Schäppe[1]) betrift, so wollen wir 10 á 12 Rdl., und wen es auch mehr wahre, dazu guht thun lassen.

[P. S.]. Graf Danneskiold sein Neveu[2]), welcher Auscultans im höchsten Gericht ist, kan wohl Erlaubnisz erlangen den samtlien (!) Mantel üm zu thun; er musz aber sitzen, wo die andern Auscultantes sitzen.

300.

1739, 14. Novb. (ib). Wir wollen auch, dasz Er für dem Graff Güldenstein[3]) und Geheimteraht Ahlfeldt zu Gisselfeld[4]) soll Bestallung aufsetzen lassen als geheime Conferentzräthe. Sie sind beide darnach sehr hungerig, Guldenstein sonderlich; die Bestallungen aber konnen nur vom heutigen Dato datirt werden.

[P. S.] Graff Schack[5]) ist nun hier in Copenhagen, welches gut ist, den wir wolten gerne, dasz alle unsere Grafen, welche Grafschaften in unserm Lande besitzen, sich in Copenhagen aufhielten; er will aber nicht lange in Copenhagen bleiben, weil er da nichts zu thun hat, also währe es wohl guht, ihm eine Order beyzulegen sich

[1]) D. e. Skabene.
[2]) Frederik Christian Danneskiold-Samsøe (se foran S. 461 og Dsk. biogr. Lex. IV, 194).
[3]) Jean Henri Huguetan, Greve af Gyldensten (se Dsk. biogr. Lex. VI, 363).
[4]) Hans Adolph Ahlefetdt (se Dsk. biogr. Lex. I, 148).
[5]) Grev Otto Schack til Schackenborg, Kammerherre m. m.

als Assessor im höchsten Gericht ein zu finden; der Graff Schack sitzet schon im Hoffgericht.

301.

1739, 16. Nov. (ib.). Da das Epigramma von Rostegaard doch hübsch ist, haben wir gemeint, es könte solches vielleicht zu einer andern Medaille auf der Docke gebraucht werden, da man die eine Seite nehme, worauf die Docke steht, die andere Seite aber konte zu diesen Epigramma gebraucht werden, und währe es wohl best bey dieser ersten Medaille die Aufschrift von Rostegaard gahr weg zu lassen, und sich mit einer Inscription zu begnügen, da man den die erste von Gram wohl nehmen konte, welche mir am besten gefället. Die 3 Expeditiones schicken wir Ihm hie mit wieder zu rücke: es ist aber nur eine und zwahr die von Ahlfeldt unterschrieben; den Graf Guldenstein wolten wir gerne den Rang wiedergeben, welchen er gehabt hat, wesfals seine Bestallung wohl wird müssen anders datirt werden, und Graf Güldenstein ist ein 85jähriger Mann, der wohl niemand lange wird im Wege gehn, der auch viel guhtes hier im Lande gestiftet, als insonderheit die Banc. Graf Schack kan wohl nun gleich nicht im hochsten Gericht sitzen, den wir haben ihm erlaubt nun auf einige Zeit wieder weg zu reisen; Er könte ihm aber fragen, wennehr es ihm am gelegensten fält im höchsten Gericht zu sitzen, da dar nach die Order kan eingerichtet werden.

Den Cancelleyverwalter Helt[1]) wollen wir auf Seine Recommendation den Cancelleyrahtscharacter acordiren, weil Er mit ihm zu frieden ist, und er es selber nicht gesucht hat; Er kan also die Bestallung als Cancelleyraht für Heldt nur aufsetzen lassen.

---

[1]) Matthias Helt, døde 1757 som Assessor i Kancelliet.

302.

1739, 17. Novb. (ib.). Weil Bagge[1]) mit Gravirung des silbernen Services occupiret ist, und auch die Medaille von Hirscholm samt der einen Medaille von der Do[ck] mit Grams Inscription unter Händen hat, so ist ihm wohl sch[werlich] mehr aufzubürden. Kan Er also mit dem ordinairen [M]edailleur de Wael[2]) reden, dasz selbiger des Rustegaards Epigramma auf eine Medaille bringe; das Buste, welches Bagge gemacht, konte aber hi[er] auch wohl gebraucht werden.

Die Bestallung vor Graf Guldenstein folget hiemit zu rücke, und kan Er solche wohl von eben dem Dato oder einen Tag später datiren, wie Gersdorf seine, er ist allezeit nach Gersdorf als Geheimteraht gegangen, so wird er wohl nicht begehren ihm wieder vor zu springen, wir begehren ihm nicht zurückzusetzen, das wird er uns nicht zutrauen. Der Mann ist sehr alt, wird es also wohl nicht lange machen, zudehm hat er einige Merita für das Publicum, und die Plessen sind ihm sehr zu wieder, welches wir lezt bey der Taffel in einer Dispute zwischen dem Ober-Cammerherr[3]) und dem Graff Guldenstein bemerket, welches so weit ging, das der Ober Cammerherr ihm Sottisen bey unser Taffel sagete. Er kan gewisz glauben, dasz wir Gnade vor Ihm haben, wie Er solches selber schon gemerket, und werden wir auch darin continuiren.

Ich habe geglaubt, dasz Graf Schack gerne würde im höchsten Gerichte sitzen, in andern Collegiis wird man Mühe haben ihm unter zu bringen; wen er aber jeden Winter nach diesen sich will in Copenhagen einfinden, so wird man sehn, wo man ihm anbringet, es kan wohl

---

[1]) Johan Bagge, Stempelskjærer og Gravør, blev senere Toldbetjent i Drammen (Weilbach, Nyt dansk Kunstnerlexikon I, 49).

[2]) Johan Salomon du Wahl, Kunstkammerforvalter.

[3]) Carl Adolf v. Plessen.

sein, dasz er noch nicht zum höchsten Gericht die vonnöthene Tüchtigkeit hat, aber er konte sie vielleicht kriegen, wen er etwas darin gesessen hätte.

Wen der eltste Graf Revenklau keine Princess zu Frau hätte[1]), und sie nicht wolte, wen sie bey Hoffe kahme, als eine Princess tractirt sein, so könte er wohl auch in Copenhagen sein; aber dieser Umstand ist nicht zu verändern. Es ist noch nicht ein Exempel, dasz einer von unsern Grafens eine Princess zur Frau gehabt, und auch kein Exempel, dasz einer von unsern Grafens hier im Lande seine Frau ist wie eine Princess tractirt worden.

Wegen Severin[2]) seinen Memorial kan Er künftigen Freytag im Conseill wohl referiren, wie die gantze Sache zusammen hänget.

303.

1739, 18. Nov. (ib.). Wir schicken Ihm hiemit ein Memorial von dem Controleur Ioen David für dem wester Thor, worbey ein Urtheil angeheftet ist, welches über ihm gefallen ist für dem Burggericht. Dieser Mensch hat wohl eine guhte Intention, er fehlet, aber zuweilen ausz Unverstand. — —[3]).

304.

1739, 19. Nov. (ib.). Das Bust, so de Waal durch Ihm eingesandt hat, finden wir recht guht, und kan also die eine Medaille von de Waal gantz alleine verfertiget werden, die andere Medaille aber von Bagge gemacht.

Er hat nicht Unrecht, dasz man heüte zu Tage Mühe

---

[1]) Grev Conrad Ditlev Reventlov var gift med en Prinsesse af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Pløen.

[2]) Den tidligere omtalte Kjøbmand Jakob Severin, Direktør for den grønlandske Handel.

[3]) Kongen mener derfor, at Straffen delvis kan eftergives ham.

hat von der Freündschaft der Leüte zu urtheilen. Wegen der Bestallung für Graff Guldenstein hat Er wohl gethan selbige vom 29ten Nov. vorigen Jahres zu datiren, den wir haben nicht begehrt Graff Guldenstein vorzuziehen an Ihm und Gersdorff. Es ist uns auch lieb ausz Seinem Schreiben zu ersehen, dasz Er die Einrichtung der Bancque für etwasz guhtes hält; nur komt es darauf an, dasz dieselbe so soutenirt wird, wie sie einmahl etablirt ist.

305.

1739, 25. Nov. (ib.). Ausz Seinem Schreiben haben wir Seine Gedanken ersehen, dasz Er meinet, dasz Wartberg[1]), wen er General Procureur würde, und doch zu gleich dabey in der denschen Cancelley bleiben solte, 450 Rthl. ausz der Cancelley zu haben solte zu der General Procureurs Gage, welche in 1000 Rthl. bestehet. Wir finden nun zwahr diesen Vorschlag gantz guht, aber doch deücht uns, währe es besser, wen Wartberg nur allein General Procureur währe und sich mit der Gage, so dazu gelegt währe, allein begnügen müste, und weiter nichts mit der Cancelley zu thun hätte, als nur so weit die Cancelley Collegia beträffe, und blieben also die 450 Rthl. in der Cancelley; den die General Procureurs Charge schaft allein einen Menschen wohl genung zu thun, ausz benommen dasz er als General Procureur täglich im hochsten Gericht sitzen musz. Er bekahme zwahr auf solchen Fusz nicht so viel Geld; er hätte aber auch auf solche Ahrt viel leichtere Arbeit. Wegen Stöcken haben wir nicht gemeint, dasz er, wen er im Kirchen Collegio gesetzt würde, die Secretarien Dienste hierbey mit verrichten solte; sondern wir haben gemeynt, er solte nur

[1]) Jens Severin Wartberg, Medlem af Kancelliet, blev 28. Nov. 1739 udnævnt til Generalprokurør († 11. Sept. 1749).

vorserste als ein Membrum in diesem Collegie sitzen; findet man, dasz er Geschicklichkeit hat das Secretariat vor zu stehen, so könte man ihm noch allezeit diese Arbeit mit auflegen, und als dan währe es erst Zeit ihm 400 Rdl. dafür zuzulegen. Sollte aber der Secretarius, welchen wir im Kirchen Collegio haben[1], nicht tüchtig sein unter Direction des gantzen Collegii das Secretariat zu führen[2], und Stöcken hätte also fürs erste noch keine Zulage nöhtig, bisz dasz er mit dem Secretariat im General Kirchen Collegio bebürdet würde. Den Schreiber vom seeligen Hoyer, von der Hardt, wollen wir die 125 Rthl., welche Er im Vorschlag gebracht, wohl gönnen, aber nach diesem Dessein wissen wir nicht, wo solche sollen heer genommen werden.

Wen wir einige Veränderung in unserm Conseill vornehmen solten, und dasz dadurch die Sporteln in der Cancelley solten ledig werden, so kann er gewisz glauben, dasz wir uns Seiner gnädigst erinnern und für Ihm sorgen wollen auf eine Ahrt, dasz Er sein Auszkommen finden soll und Uhrsach haben content zu sein.

306.

1739, 9. Dec. (ib.). Hans Hagerup[3]) meldet in beyfolgenden Memorial, dasz er Erlaubnisz erhalten mit dem alten Sorenschreiber Wislöf zu handeln üm seinen Dienst, wofür er ihm eine jährliche Pension von 200 Rthl., so lange er lebet, gebothen, und eine Pension von 100 Rthl. für dessen Witwe. Wen nun der alte Mann nicht länger im Stande ist seinen Dienst vorzustehen, so deücht uns, dasz er wol mit einer solchen Pension kan vergnügt sein, und wird Er sich hiernach weiter erkundigen, und dar-

[1]) Erik Johan Jessen, senere Medlem af Kollegiet.
[2]) Her synes at mangle en Eftersætning.
[3]) Missionskasserer i Trondhjem.

nach, wen sich alles so richtig befindet, die Bestallung für Hans Hagerup als Sorenschreiber aufsetzen lassen, worin den kann gesetzt werden, dasz er an dem alten Sorenschreiber Wislöff soll 200 Rthl. jährlich richtig geben, so lange er lebt, und 100 Rdl. an dessen Witwe jährlich, so lange sie lebet.

307.

1739, 22. Dec. (ib.). Die Princess von Würtenberg als Äbtissin von Walloe hat geschrieben, dasz der dolle Kerl, welchen sie in Walloe im Turm sitzen hat, noch daselbst verblieben. Sie wünscht aber solchen bald losz zu werden, weil er ihr täglich die Ohren voll schreyet. Er wird also Anstalt machen, dasz dieser dolle Kerl hier einetwegen konne bewahret werden, bisz man siehet, wo man weiter mit ihm hin kömt. Wir haben der Princess heüte durch die Konigin schreiben lassen, dasz sie ihm auf den Montag nach der Stadt schicken mögte. Das beste wird wohl sein, dasz ihn der Policey meister bekömbt; es ist schlimm, dasz hier kein rechtes Doll hausz ist. Der Mensch soll gantz rasend sein und bestandig schreyen und lermen. Er soll sonst ausz Schweden gebürtig sein, wie Er solches mit mehren ausz dem Rapport des Verwalters Rosted ausz Walloe, welches der Kammerjuncker von der Lühe Ihm gegeben hat vor einigen Wochen, ersehen wird.

308.

1739, 22. Dec. (ib.). Seine Veranstaltung wegen des tollen Menschen von Walloe aprobiren wir hiemit allergnädigst. Es wird selbiger, wen er kömbt, in Seinem Hause, ankommen, non wannen Er ihm den nur nach dem Pest hause kan bringen lassen. Es ist sehr schlim, dasz hier kein rechtes Doll hausz ist, da es doch an jetzt so viele dolle Leüte giebt.

309.

1739, 23. Dec. (ib.). Dasz es Ihm angenehm ist. dasz der Ober Jägermeister Gramm Ihm hat wissen lassen, dasz wir Ihm 2 Stück grosz Wild und 2 Rehe an Deputat beygeleget haben für Seine Mühe bey der Soroeischen Einrichtung, haben wir mit Vergnügen ausz Seinem Schreiben ersehen. Wir hoffen und glauben, Er werde uns zu dieser Einrichtung noch ferner guhte Dienste thun können.

Wegen Severin seinen Memorial wird Er wohl thun, wen Er eine solche Ordre. wie Severin verlanget, an die Commissarien aufsetzen lässet, darin ihnen anbefohlen wird, alle unter Händen habende Sachen so bald möglich zum Ende zu bringen. Wer aber der jenige sein soll, an dem sich Severin in denen Grönländischen Sachen zu adressiren habe, hier über sind wir etwas embrassirt; den es ist in dieser Sache zweyerley Absicht: erstlich die Auszbreitung des Evangelii, zweytens das Commertz. Nimbt man nun einen ausz dem Missions Collegio, so versteht solcher nicht die Commertz sachen, und nimbt man einen ausz dem Commertz Collegio alleine, so bekümmert solcher sich wenig oder gahr nichts üm die Auszbreitung des Evangelii. Wir glauben also, dasz es schwerlich mit einen allein wird ausz zu richten sein. Am besten wahre es wohl, wen einer ausz jeden von diesen Collegien hierzu ernennet würde, an welchen sich Severin, nach dem die Sachen währen, adressiren könte. Er und Geheimterabt Schuhlyn währen wohl die bequemsten hier zu; allein Ihre schon überhaüfte Geschäfte machen uns billig ein Bedencken, Sie mit noch mehreren Sachen zu bebürden; den wir wollen nicht gern, dasz Sie unter gahr zu vieler Arbeit erliegen sollen. So wahre es wohl best ausz jeden von den beyden Collegien zwey andere Subjecta ausz zu wehlen, welche Er uns weiter kan in Vorschlag bringen. Es ist wohl nöhtig, dasz Severin jemand hat, an dem er

sich adressiren kan, und der Zeit und Begrif genung hat die Sache recht zu untersuchen und uns solche vorzustellen.

Weil der Geh. Conf. Raht Gersdorf die Pension verbittet, wie wir ausz seinem hiebey wieder zu rück folgenden Schreiben ersehen, so musz er warten, bisz etwasz für ihm convenables ledig wird, da er kan mit abgefunden werden. Dem Geheimen Conf. Raht Alfeldt[1]) kan Er nur antworten, dasz er sein Gesuch uns nicht vorstellen dürfte, welches wohl die beste Antwort für ihm ist; den so bleiben wir ausz der Sache, und Er schreibet ihm nichts, so ihm verdriessen kan und glauben machen, als hätte Er es bey uns verhindert, weil er sucht über Ihm mit zu gehn. Sonst wahre Alfeldt leicht anders zu antworten, wen man wolte, dasz er ein übeler Hauszhalter währe, dasz er erst seine Schulden bezahlen möchte, dasz er nicht so viel Dienste noch zur Zeit uns erwiesen, dasz er ein grosses Recompens dafür meritirte; aber dieses wollen wir verspahren, bisz er sich durch andere bey uns meldet. welches doch wohl gewisz geschehen wird.

310.

1739, 28. Dec. (ib.). Der Etatsraht von Holtzen[2]), welcher Ambtman von dem Ambte Rensburg ist, soll beständig sehr kräncklich [sein] und soll sich deszfals beständig in Hammburg aufhalten üm sich couriren zu lassen. Da nun das Ambt wohl einen Ambtman benöhtiget ist. der sich an Ort und Stelle aufhält, und wir auch einen Menschen haben, den wir gerne versorgt wissen wollen, so wollen wir, dasz Er in unsern Nahmen an ermeldten Etatsraht von Holtzen schreiben möge, dasz in Betracht seines schwächlichen Zustandes, und weil er

[1]) Den tidligere (S. 465) nævnte Hans Adolph Ahlefeldt.

[2]) Johan Jacob Holtze var Konferensraad (s. ndf.).

nicht könte bey seinem Ambte sein, so wollen wir ihm seine biszheer genossene Gage als eine Pension lassen. sein Ambt aber einen andern geben, bisz ihm Gott zu seiner vorigen Gesundheit wieder verhülffe, da wir wollen Gnade vor ihm haben, und ihm bey einer andern Gelegenheit wieder zu einem vacant seyenden Ambt verhelffen wollen.

311.

1739, 29. Dec. (ib.). Das Schreiben an Conferentzraht von Holtzen finden wir recht gut, nur wahre es, dasz an statt des Wortes Apointements die Gage gesetzt würde.

Seinen Vorschlag wegen des grönlandschen Handels finden wir recht guht. Er thut wohl, dasz Er sich zuweilen Bewegung macht. Wir sind heüte zwar auf der Cancelley gewesen, haben Ihm aber nichts zu sagen gehabt.

Wir wolten auch gern das Memorial von dem Verwalter von Walloe, Rosted, wieder haben, worin er Vorstellung an die Princess gethan wegen des dollen Kerls, welches wir Ihm letzt geschickt haben.

Fra den franske Gesandt de la Thuilleries's Ophold i Norden 1644—45.

I den tidligere meddelte Afhandling om Historiografen Steffen Hansen Stephanius er det berørt, at han sendte et Exemplar af sin Saxo til den franske Ambassadør, som var sysselsat med Fredsmæglingen mellem Danmark og Sverig, efter at denne Mand paa en meget levende Maade havde tilkjendegivet sit Ønske om at lære Værket at kjende [1]). Om denne fremmede, scm gjorde sig fortjent af Danmark paa et kritisk Tidspunkt og under sit Ophold her traadte i nærmere Forbindelse med enkelte danske Videnskabsmænd, skulle nogle Meddelelser her leveres.

Gaspard [2]) Coignet de la Thuillerie, Greve af Courson (f. 1594 † 1653), var allerede en Mand af betydelig diplomatisk Erfaring [3]), da han af den franske Statsstyrer, Cardinal Mazarin 1644 blev udset til at drage til Norden for om mulig at tilvejebringe Fred mellem Sverig og Danmark, da den ved Torstensons uventede Indfald paa den jydske Halvø opstaaede Krig mellem de protestantiske Magter i Norden var den franske Regjering ubelejlig, fordi

1) Se 1ste Del, S. 225 f.

2) I flere nyere franske lexikalske Værker (f. Ex. Nouvelle biographie générale XI. 74. Ludovic Lalanne, Dictionaire historique de la France, p. 550) kaldes han urigtig Matthieu.

3) Saaledes havde han 1633 ff. været fransk Ambassadør i Venedig, 1638 ff. hos de italienske Fyrster og 1640 ff. i Holland.

den gav Kejseren friere Spillerum i Tydskland. De la Thuillerie var en Mand af omfattende Dannelse, navnlig havde han en Interesse for Oldtidslevninger, der allerede under hans tidligere Ambassade i Venedig havde bragt ham i Forbindelse med en bekjendt dansk Lærd, Dr. Johan Rode (Johannes Rhodius), der i mange Aar havde sit Hjem i Padua[1]). Sit Ophold i Kjøbenhavn benyttede de la Thuillerie til at opsøge Dr. Oluf Worm, hvis lærde Undersøgelser og betydelige Samlinger af Oldsager, Naturmærkværdigheder o. a. i ikke ringe Grad synes at have interesseret Franskmanden, for hvem Nordens Frembringelser vare noget nyt. At Worm i høj Grad har sat Pris paa den franske Diplomats Opmærksomhed, fremgaar noksom af hans Breve, og da Fædrelandets Udfrielse af en yderst farlig og pinagtig Situation i ikke ringe Grad afhang af den franske Statsafsendings velvillige Stemning overfor vort Land, maatte dette endmere tilskynde Worm til at vise ham al mulig Forekommenhed, og det saa meget mere, som det første Indtryk, de la Thuillerie havde modtaget ved sit Komme til Kjøbenhavn, havde været alt andet end tiltalende[2]).

I.

Blandt afdøde Professor C. F. Allens efterladte Samlinger (i Kgl. Bibl.) findes dels i Oversættelse, dels i Ud-

[1]) I Skriftet »De Acia dissertatio ad Cornelii Celsi mentem«, Patavii 1639, omtaler Johan Rode Gaspar Coignet de Thuilerie, fransk Gesandt i Venedig, som en Ven af mærkelige Antikviteter. (Se ogsaa O. Wormii Epistolæ, p. 91). Joh. Rodes Levned er nylig gjort til Gjenstand for en omhyggelig Monografi af Overbibliothekar, Dr. Chr. Bruun i Skriftet »Paa Hundrede-Aarsdagen efter at det St. Kgl. Bibliothek blev erklæret for at være et offentligt Bibliothek« (Kbh. 1893).

[2]) Jvfr. Slange, Christian IV's Historie, S. 1268.

tog nogle Breve fra de la Thuillerie under hans Sendelse til Norden. I Dr. J. A. Fridericias overordentlig indgaaende Fremstilling af de diplomatiske Forhandlinger under Danmark-Norges Krig med Sverig 1643—45[1]) er der gjort Anvendelse af disse Breve ligesom af en betydelig Del andre af de la Thuillerie's Depecher fra samme Tid, der gjemmes i det franske Udenrigsministeriums Arkiv, fra hvilket Arkiv Allen ogsaa havde sine Afskrifter. Skjønt Hovedindholdet af de Allenske Breve saaledes er litterært bekjendt, antager jeg dog, at det vil være af Interesse for Historikere at se dem meddelte in extenso, hvad her sker, med Rettelse af enkelte smaa Unøjagtigheder, som det synes begrundede paa, at Allen ikke har faaet Lejlighed til at gjennemse sit Manuskript. Med disse Breve fortjener at sammenlignes det interessante Uddrag af en Dagbog, ført af en af de la Thuillerie's Ledsagere, som Hr. Fr. Krarup har meddelt i Danske Samlinger, 2. R. I, 300 ff.

Haderslev 24de Juni 1644. (Af de la Thuillerie's Breve til Statssekretæren, Grev de Brienne, og til Cardinal Mazarin[2]). Jeg er ankommen til Marskal Torstensons Kvarter og er bleven modtagen med al mulig Forekommenhed. Jeg har paa Rejsen fra Hamborg hertil havt det Eventyr at falde i Hænderne paa Snaphanerne (les chapans). Det er oprørske og væbnede Bønder, for hvilke alle Folk havde søgt at indjage mig Skræk. Men langt fra at tilføje mig noget ondt, have de eskorteret mig gjennem alle Steder, hvor der kunde være nogen Fare,

[1]) Danmarks ydre politiske Historie 1629 66. II, 436 ff.
[2]) De første 50 Blade ere udrevne af Bindet, hvorfor Instruktionen ikke findes. (Allen). Om Instruktionen se dog Fridericia, anf. Skr. II, 436.

under tusinde Velsignelser og Bønner for det heldige Udfald af mine Fredsunderhandlinger, saa at man let ser, at disse stakkels Mennesker mere drives af Fortvivlelse end af Ondskab, og at de paa en Maade ere tvungne til at føre det Liv, som de føre, da de ikke ere i Stand til at betale de Kontributioner, som man paalægger dem. Skjønt de ikke ere mere end 7 til 800, gjøre de alligevel den svenske Hær megen Skade; thi da Landet er fuldt af Skove, lykkes det dem altid at overrumple en eller anden. og de dræbe ham da, enten han er Officer eller i en anden højere Stilling. Men det værste er, at de afbryde Forbindelsen med de Kvarterer, som findes mellem denne By og Hamburg, hvis der ikke er en betydelig Eskorte, hvilket er højst udmattende for Tropperne.

Jeg talte udførligen med Marskal Torstenson og viste ham den store Præjudice, som denne Krig medførte for Hovedkrigen i Tydskland, og den ringe Fordel, som Sverigs Krone særligen kunde have af den, medens den var til saa stor Skade for de allieredes almindelige Interesser. Især udhævede jeg, at Rakotzi, der var Marskalens eget Værk, og som havde den gyldigste Grund til at haabe kraftig Undsætning, naar han skuffedes i dette Haab, ufejlbarligen vilde gaa til Grunde, hvilket vilde have den fordærvelige Følge, at Rakotzis Tropper vilde gaa over til Kejseren. Sverig havde saaledes ved først at understøtte Rakotzi og siden lade ham i Stikken, arbejdet sin egen Fjende, Kejseren, i Hænderne. Kongen af Frankrig og Regentinde-Dronningen, hans Moder, havde derfor sendt mig for at mægle en Fred mellem de to nordiske Kroner og paa Vejen begive mig til hans Hær for at gjøre ham disse Forestillinger og bringe ham til at vende tilbage til Tydskland.

Efter at have udtalt sin Højagtelse for Kongen og Regentinden og sin Tak for den Opmærksomhed, de viste

ham ved denne Sendelse, indrømmede han, at Krigen i Tydskland var Hovedsagen, og at den paa Grund af Krígen i Danmark rigtignok maaske førtes mindre kraftig; men Sverig var ligesom ved Haarene trukket ind i denne Krig, og hvis de ikke havde begyndt den, vilde deres Sag være tabt, og de selv i Fare for at se sig i den Stilling, hvori de nu havde bragt Kongen af Danmark. Iøvrigt havde Fjenderne ikke vundet nogen Fordel i Tydskland, og han vilde søge at mage det saa, at de heller ikke fremdeles skulde vinde nogen. Men da nu engang denne mere private Krig var begyndt, kunde man ikke opgive Frugten af den. Hvad Rakotzi angik, da maatte Frankrig opfylde sine Forpligtelser imod ham ved at sende ham de lovede Penge; hvis dette skete, frygtede han ikke for ham, saa meget mere som han havde overladt ham en tapper og duelig Officer af sine egne, der vilde forebygge ethvert urigtigt Skridt. Om han selv vendte tilbage til Tydskland med sin hele Hær eller med en Del af den, beroede paa Fjendernes Operationer i Tydskland. Men bestandig kom han tilbage til, at Sverig ikke maatte tabe Frugten af denne Krig, hvorfor han bemærkede, at den svenske Flaade er ankommen ved Bornholm, 150 Sejl stærk, hvoriblandt 50 store Skibe, med over 12000 Mand ombord. Han venter sig Underværker af den; og virkeligen, hvis den kommer til disse Egne, medens Kongen af Danmark med sine fleste Skibe er i Nordsøen, kunne disse Herrer gjøre slemme Optøjer (bien du bruit) i Fyn og Sjæland, førend Kongen kom til dem. Gud lade det blive derved; thi det vilde kun gjøre Sagerne vanskeligere og bringe enten det ene eller det andet Parti til at gjøre høje Fordringer. — Med Hensyn til Rakotzi svarede jeg, at Frankrig nok skulde opfylde sine Forpligtelser; men at den fornemste Hjælp for denne Fyrste maatte komme fra ham. Han gjentog: hvis Fjendens Operationer gjorde det nødvendigt,

og naar Gud havde velsignet den svenske Flaades Foretagender, var han rede til at vende tilbage til Tydskland. Jeg ser nok, at da Torstenson fra Sverig har faaet Ordre til at begive sig herhid, er det ogsaa fra Sverig, at Ordren maa komme til at forlade disse Egne. Hans Marsch til Tydskland maa jeg derfor bevirke enten i Sverig ved at erholde en saadan Ordre, idet jeg gjør de Forpligtelser gjældende, som dette Rige har indgaaet, eller i Danmark ved at tilvejebringe Fred. Gud give, at jeg i Danmark maa træffe en god Stemning for Freden. Uheldigvis er Kongen fraværende paa sin Flaade i Nordsøen, og alle forsikre, at han er fast besluttet paa enten at tage Hævn eller at gaa til Grunde.

Kjøbenhavn 9de Juli 1644 (til d'Avaux og Servien. franske Ambassadører ved Fredsmødet i Münster). Den 4de denne Maaned om Aftenen Kl. 7 er jeg kommen til denne By. Jeg skal just ikke kunne fortælle meget om Modtagelsesceremonien. Man vil ikke kunne forestille sig, hvilken kold Modtagelse jeg har mødt, eller den Harme, der hersker her mod de Svenske og alle dem, der holde paa deres Parti. Hoffolkene kunne ikke tale om dem uden Forbitrelse og uden at give dem Navne, som det er unyttigt her at gjentage. Den eneste Ære, der vistes mig, var, at to Adelspersoner modtoge mig i et Fartøj nær Haderslevs Havn og ledsagede mig gjennem Fyn, hvor jeg fandt alle Byer under Vaaben. Ved den anden Kyst af Øen gav de mig Baade for at gaa over til Sjæland. Her var der ikke saa meget som En, der spurgte om mit Navn, førend jeg kom til Roskilde, hvor jeg blev buden til Middag af Lensmanden (le gouverneur). Jeg skrev her til Rigshofmester (vice roy du royaume) Ulfeld, at jeg ønskede Audiens for Kongen, som just Aftenen forud var kommen tilbage fra sit tremaanedlige Søtogt. Samme Dag sendte

han mit Bud tilbage med Brev, som lød, at jeg skulde være velkommen, uden videre Komplimenter fra ham. Den næste Dag gav jeg mig paa Rejsen, kun ledsaget af mine egne Folk; først da jeg kom Kjøbenhavn paa en Fjerdingvej nær, fandt jeg 6 Karether (carosses) og 7—8 Adelspersoner for at modtage mig. En let Undskyldning blev gjort, hentet fra Kongens Ulykker og Uordener. Jeg blev derpaa ført til et temmelig maadeligt, borgerligt Hus, hvor jeg ikke traf en levende Sjæl eller nogen, der bød mig saa meget som et Glas Vand. Næste Dag sendte jeg en af mine Ledsagere til Rigshofmesteren Ulfeld, ikke for at beklage mig, hvilket kunde skade Sagen og end mere ophidse Folk, der allerede var det tilstrækkelig, men for at underrette om min Ankomst. Strax efter at mit Bud var gaaet, kom Bud fra Rigshofmesteren, at hvis jeg vilde have Audiens hos Kongen, maatte jeg skynde mig; thi Hans Majestæt vilde samme Aften gaa ombord paa sin Flaade for at opsøge Fjenden.

Audiensen var meget formel: de la Thuillerie overbragte Hilsen fra Kongen af Frankrig og fremsatte derpaa sit Ærinde om Fredsmæglingen. Kongen hørte ham taalmodig. Derpaa svarede Kansler Revenklow[1]) i Kongens Navn paa Latin, takkede for Kongen af Frankrigs Høflighed og Tjenstvillighed; men det var Kongen af Frankrig vel bevidst, hvorledes Sverrig havde begyndt denne Krig ved et Brud paa alle Traktater, og at man ikke kunde fortænke Kongen af Danmark i, om han strax tilbageviste ethvert Fredsforslag; af Agtelse for Kongen af Frankrig vilde han dog høre de la Thuilleries Forslag, naar de fremsattes skriftlig. Dette gjorde de la Thuillerie samme Dag. Han fik tillige at vide, at Kongen dog ikke

[1]) Kongens tydske Kansler Ditlev Reventlov.

den Aften, som man havde sagt, gik ombord paa Flaaden, men kun rejste til Frederiksborg.

Den følgende Dag, som var den 6te Juli, havde de la Thuillerie en lang Samtale med den danske Kansler Justus Høgh og den tydske Revenklow. De erklærede, at Kongens Ære var altfor dybt krænket, til at han ikke skulde søge Oprejsning og Hævn, og at man derfor ikke maatte vente, at det første Forslag til Fredsunderhandlinger skulde komme fra ham. De la Thuillerie mente, at en Konge, der var anerkjendt for at være den tapreste i Norden, ikke behøvede at lægge Vægt paa slige »pontilles«; han bad indstændig, at de vilde formaa Kongen til at ytre sine Tanker, for at der kunde være en Basis for Fredsunderhandlingen; men forgæves. De la Thuillerie havde i sin Tale til Kongen den foregaaende Dag anholdt om, at Kongen vilde opsætte sin Flaades Udløb noget, da Haabet om Fred vilde fjærnes ved et Sammenstød mellem begge Flaader. Men Høgh og Revenklow erklærede ham, at det vilde være forgjæves at tale videre til Kongen derom; man fandt det urimeligt, at naar de la Thuillerie ikke havde kunnet standse Torstenson i sine Bevægelser eller den svenske Flaades Operationer, at han da vilde forlange, at den danske skulde ligge stille. »Dersom blot den hollandske Flaade nu var her«, tilføjer de la Thuillerie, »da kunde den gjøre Gavn, men det er ikke første Gang, at Generalstaterne ved deres Langsomhed have fordærvet en Sag«.

De la Thuillerie kunde ikke faa Audiens hos den udvalgte Konge, Christian (5.), da han laa tilsengs af en Skade i Benet; Rigshofmester Ulfeld undskyldte sig med, at han ikke kunde modtage ham, førend han havde været hos Prinsen, og Kansleren undskyldte sig ligeledes. — »Saaledes gaar Tiden hen, uden at jeg faar noget Svar eller kan faa noget Menneske i Tale. Her er ikke en

eneste Franskmand af Stand, og ikke en, som er Frankrig hengiven, og jeg er heller ikke i Besiddelse af Midler til at tilkjøbe mig nogens Tjenester. Med Nød og næppe er det mine Folk tilladt at gaa i Gaderne, men aldeles forbudt dem at nærme sig Havnen og Volden. Min Stilling her er vanskelig og ubehagelig; det er ingen let Sag at dæmpe en Krig, der nylig er begyndt mod en tapper Fyrste, som vel er bragt i Forlegenhed, men ikke fældet, og især en Krig mellem to Nationer, som af Naturen hade hinanden og for Øjeblikket ikke kunne taale at høre hinandens Navn nævne«.

Endelig fik de la Thuillerie en Audiens hos Thronfølgeren, Christian; den var ganske formel; dog meddeltes det ham, at Kongen (som igaar, den 8de Juli, har indskibet sig) havde befalet, at der efter foregaaende Raadslagning skulde gives ham Svar paa hans Forslag. »Men«. siger de la Thuillerie, »jeg venter mig intet godt deraf; thi baade store og smaa, og selv de allerforstandigste, ere saa forbitrede, enten af Kjærlighed til deres Fædreland, som de se mishandlet, eller af Harme over den lidte Krænkelse, eller over de Tab, som de have lidt i Jylland og Skaane, saa at de kun tænke paa Hævn, uden at tage Frelsen af den øvrige Del af Riget i Betragtning; og desuden have de en saadan Tillid til deres Flaade, og stole paa den Diversion, som er lovet dem af Kejseren, der nu har Hænderne fri, og paa den Nødvendighed, hvori de antage at Torstenson maa komme, til at forlade Jylland, samt paa deres Hær i Norge, som de have i Sinde at lade rykke ind i Sverig, og hvormed de haabe i tre Dage at ødelægge de Svenske, hvilket Gud forbyde. — Men hvorom alting er, saa antager jeg det for afgjort, at man ikke kan komme til nogen Underhandling med dem, førend man kan fremsætte for dem, hvad Sverigs Hensigter og

Fordringer ere. Det bliver derfor nødvendigt, at jeg begiver mig til Sverig«.

Kjøbenhavn 15de Juli 1644 (til d'Avaux og Servien). De have meddelt ham, at Hertugen af Würtemberg skal komme til Kjøbenhavn for at befordre Freden. »Jeg ansaa ham for den sidste, som man burde kaste sine Øjne paa ved Behandlingen af en Sag af en saadan Vigtighed, og jeg kan ikke noksom undre mig over, at man ved Hoffet har kunnet fæste Lid til, hvad han kan have sagt om denne Sag. — Jeg har modtaget Svar fra Kongen af Danmarks befuldmægtigede. Det er vel tørt, men afskjærer dog ikke alt Haab om Fred; Mæglingen antages, men man fordrer saa, at det første Forslag skal udgaa fra Sverig. — Det Søslag, som man hver Dag kan vente Efterretning om, vil have en afgjørende Indflydelse paa Underhandlingerne, og stemme enten det ene eller det andet Partis Fordringer højt. I de Samtaler, jeg har havt med Ministrene her, have de ikke kunnet bare sig for at give mig at forstaa, at Sverig førte denne Krig imod Danmark for franske Penge, som rigtigere kunde anvendes andensteds, og at hvis Frankrig vilde tilbageholde sine Subsidier og slutte sig til Danmark mod Sverig, vilde man snart kunne slutte en god og sikker Fred. Jeg svarede hertil, at Sverig kun erholdt Penge til at føre Krig imod Kejseren, Frankrigs Fjende, og ikke imod de Danske, som vare vore Venner, og at Frankrig ønskede ikke at formindske, men, hvis det var gjørligt, at forøge sine allieredes Tal«.

»Ved at slutte Brevet faar jeg Efterretning om, at et Slag er forefaldet mellem den danske og svenske Flaade ikke langt fra Kiel. Det er let at se, at de Danskes Fordel ikke kan have været stor, da Admiralen er kommen tilbage, og har paa sit Skib, et af de største i Flaaden, medbragt 160 døde og saarede (men saarede fra forskjel-

lige Skibe vare, ifølge en anden Beretning, jeg har set, bragte ombord paa Admiralskibet) og blandt de første en Broder til Rigshofmester Ulfeld. Kongen selv er saaret. Denne Fyrstes Standhaftighed er beundringsværdig, og dette Rige vilde være uovervindeligt, hvis han blev tilbørligen understøttet; men kun faa af hans Omgivende ere af samme Malm (de sa trempe). Det vilde være det rette Øjeblik til at knytte Underhandlinger nu, da ingen af Flaaderne, saa vidt man veed, har haft afgjørende Fordel, naar her blot var en svensk befuldmægtiget. Sverig maa ønske Freden; thi det kan ikke have noget fornuftigt Haab om at drive sine Erobringer videre. Hvis de ikke have nogle hemmelige Hensigter eller ville skade sig selv og deres allierede, maa de ønske Ende paa denne Krig. Kansler Oxenstiernes Brev til hans Søn (som er blevet trykt her) og mange andre Ting, som jeg hører her, vække min Mistanke, skjønt jeg ikke tvivler om, at de for en stor Del fremføres her for at vække gjensidig Skinsyge«.

I et Brev af samme Dag (15. Juli) til Grev de Brienne siger de la Thuillerie: »Udfaldet af det forestaaende Søslag holder alle i spændt Forventning. Tabe de Svenske, maa de forlade Holsten, sejre de, er dette Rige i en meget slet Forfatning. Baade Kongen og Rigshofmester Ulfeld have sagt til mig, at deres Frelse eller Undergang beroer paa dette Slag«. — Kort efter rejste de la Thuillerie til Stokholm.

Kongen af Frankrigs Brev til Kansler Oxenstierne, afgivet i Stokholm 6te August 1644 (nyere Kopi):

Mon Cousin! L'entrée de l'armée suedoise dans les terres du Roy de Danmark m'a un peu surpris, ayant eu peine de croire, qu'en un temps, ou il s'agissait de maintenir les advantages de la cause commune en Allemagne pour advancer la conclusion de la paix génerale, la

Suede n'eust point doutté de se susciter un nouvel ennemy capable d'en divertir les forces et les tenir occupées ou au moins une bonne partye d'elles, pendant que les Imperiaux prendront haleine et se prévaudrout de cette occassion pour essayer de restablir leurs affaires. Et prévoyent les maux, qui peuvent naistre de cette guerre entre deux Princes, qui me sont amis et alliés, J'ay aussytost résolu de m'entremettre de leur accommodement et ay depeché pour cet effet le sieur de la Thuillerie, conseiller en tous mes conseils, pour en qualité de mon ambassadeur extraordinaire vers les deux Couronnes de Suede et de Danmarck travailler incessament à leur réconciliation, et pour ce, que c'est une chose que J'ay fort à coeur, J'ay bien voulu, autre les lettres que J'ay escrites à la Reyne de Suede sur ce subjet, vous escrire aussy en particulier et vous dire par l'advis de la Reyne Regente Madame ma mère, que par toutes sortes de raisons il est important de faire cesser cette querelle, restablir l'intelligence entre ces deux Royaumes, et par leur union se rendre le chemin plus facile à l'execution des entreprises si longtemps poursuivies par nos armes communes. C'est pourquoy Je vous prie d'y contribuer autant, quil vous sera possible, et prendre toutte creance à ce que le dit sieur de la Thuillerie vous dira ou fera de ma part, au quel me remettant, Je prieray Dieu, qu'il vous ayt, mon Cousin, en sa sainte garde. Escrit à Paris le iiii jour de May 1644.

Louis.

De Lomenie.

A mon Cousin le sieur Oxenstiern, Grand Chancellier de la Couronne de Suede.

(Stockholm) 13de August 1644. (De la Thuillerie til Grev de Brienne). — — »Hvis jeg i Danmark har truffet Folk forbitrede mod Sverig, kan jeg forsikre Dem, at de

Svenske ere det ikke mindre mod Danmark. Aldrig hørte jeg saa mange Klager, og hvo der vilde forfatte et Register derover, kunde behøve et helt Bind dertil. Dog have de givet efter for de Grunde, som jeg i Dronning-Regentindens Navn har anført og have med det gode indrømmet alt, hvad jeg har forlangt, sigtende til at indlede Fredsunderhandlinger, saa at det kun vil bero paa Kongen af Danmark, at man med det allerførste begynder at arbejde derpaa. Jeg medbringer herfra alt, hvad der er fornødent dertil, og en Fuldmagt til Marskal Horn i Skaane til at slutte en foreløbig Overenskomst, indtil Kommissærerne ankomme, som ville være færdige til Afrejse, saasnart jeg melder hertil, at man ogsaa i Danmark er tilbøjelig til at udnævne Fredsunderhandlere«. — Kort efter begav de la Thuillerie sig paa Rejsen til Kjøbenhavn.

Kjøbenhavn 4de September 1644. (De la Thuillerie til Grev de Brienne). »I Forgaars ankom jeg til Kjøbenhavn. Jeg har lige saa lidt at fortælle Dem om de Høflighedsbeviser, jeg modtog ved min Tilbagekomst, som ved min første Ankomst. De have været endnu mindre, hvis det da er muligt at formindske noget, som næsten er intet. Hvis mit Ærinde ikke var saa vigtigt for vore offentlige Interesser og Kongen af Danmarks egen, skulde jeg have ladet Klager fare og afbrudt alt; thi det gaar for vidt, saa slet at gjengjælde den Ære, som Kongen og Regentinden vise dette Land ved at arbejde paa at skaffe det Ro. Jeg har truffet Hertug Rodrigue af Würtemberg[1]) her, der skulde styre (!) Kongen og Kronprinsen, indlogeret i et Værtshus paa egen Bekostning uden at have saa meget som en Vogn til sit Brug, og saaledes i en Stilling,

[1]) Roderik (født 1618 død 1651), Søn af Julius Frederik. Hertug af Würtemberg, og Anna Sabina, Datter af Hertug Hans d. y. af Holsten.

der er meget under det, en Fætter til Landets Konge kunde gjøre Fordring paa. Men jeg tror, at Grunden hertil er, at han er ikke en Ven af Kejseren. — Om man stoler paa de Fordele, som Kongen har havt, eller rettere sagt paastaar at have havt over den svenske Flaade, eller Overbevisningen om, at Torstenson ikke længer vil kunne gjøre nogen Skade, da han har Gallas lige overfor sig, eller Haabet om snart at forjage Marskal Horn fra Skaane, som jeg hører, Kongen smigrer sig med, og hvorfor han sender store Forstærkninger til Skaane — veed jeg ikke, men vist er det, at man stemmer Tonen meget højt her«.

I et Brev af 11te September 1644 omtaler de la Thuillerie sin Audiens hos Kongen, som fandt Sted 5te September. Kongen vilde ikke, som Ambassadøren ønskede, selv indlade sig mundtlig nøjere paa Sagen, idet han sagde, at han ikke var ganske vel. Men da Ambassadøren efter Opfordring havde afgivet en skriftlig Erklæring om Sverigs Beredvillighed til at begynde Fredsunderhandlinger og udnævne Fredskommissærer, og efter et Par Sammenkomster mellem de la Thuillerie og Kanslerne Høgh og Revenklau, erklærede disse ham: at skjønt Kongen, deres Herre, havde Grund til at frygte, at alle Folk vilde undre sig over (det var deres Ord), at han antog Frankrigs Mægling i Striden med Sverig, med Hensyn til Frankrigs nøje Forbund med Sverig og de Pengesummer, som hvert Aar betaltes til dette Rige; hvoraf en Del, om ikke det hele, kunde anvendes til Krigen mod Kongen, deres Herre, saa havde han dog en saadan Tillid til Kongen og Regentinden, at han antog Mæglingen, holdende sig forvisset om, at, skjønt Forbundet mellem deres Majestæter og ham ikke var saa nøje som med Sverig, jeg dog vilde holde Vægtskaalen lige og agte enhvers Ret.

Kardinal Mazarin til de la Thuillerie, Paris den 14de August 1644, modtaget i Kjøbenhavn den 7de September 1644.

— — »Da Hovedformaalet for Underhandlingen er at bringe de svenske Hære, som have forladt Tydskland, til at vende tilbage dertil, maa De for enhver Pris søge at opnaa dette. Forsaavidt Hovedmidlet hertil er et Forlig mellem de to Kroner — og det er mere i Sverigs end i Danmarks Interesse, at det kommer i Stand — saa vil den store Vanskelighed bestaa i at stemme Kongen af Danmark derfor, især hvis det er sandt, som Rygtet siger, at Sejren er bleven paa hans Side i det sidste Søslag mod de Svenske, medens andre sige, at det har været uafgjørende. De bør forestille Kongen af Danmark og hans Raad, at Klogskaben byder ikke at udsætte sig for en Krigs usikre Udfald, naar man paa en hæderlig og betryggende Maade kan trække sig ud deraf, saaledes som De foreslaar.

Men alligevel bør De gjøre de alvorligste Forestillinger for de svenske Herrer, at de give Torstenson Ordre til at vende tilbage til Tydskland med alle sine Tropper eller med en saa betydelig Del, at de kunne holde de kejserlige Stangen. Foruden Grunde, hentede fra deres Traktater med os, bør De forestille, at det vilde være langt fordelagtigere at forekomme de kejserliges Planer og angribe dem i deres eget Land (eftersom de Svenske dog ville have Tropper nok tilovers til at sikre deres vundne Fordele i Danmark) end oppebie deres Angreb og overlade Valget af Stedet til dem. Fremdeles, naar Kongen af Danmark saae sig uden Haab om Undsætning fra Kejseren, vilde han lettere bekvemme sig til et Forlig, hvilket han ikke vil gjøre, saalænge han smigrer sig med dette Haab, der desuden altid vil bringe ham til at forestille sig Hjælpen langt større, end den i Virkeligheden bliver; ikke at tale om, hvor dyrt de ville sælge ham den,

hvis han faar den, hvorpaa han har et Exempel i Hertugen af Sachsens Person.

Alligevel anser jeg det for rigtigt, at De behandler Sagen om den svenske Hærs Tilbagevenden til Tydskland med den størst mulige Hemmelighed, af Frygt for, at hvis man fik Nys om det, Kongen af Danmarks Mod derved skulde voxe alt for meget, og han blive mindre tilbøjelig til Forlig, naar han troede snart at blive befriet for en betydelig Del af de svenske Tropper, som han nu har imod sig.

Der er endnu en Sag, som det er vigtigt, at De giver Agt paa i Løbet af Deres Underhandling. Jeg har faaet Underretning om, at Generalstaternes Gesandter ere afrejste med et dobbelt Formaal for deres Underhandling: det ene, fælles for den almindelige Interesse, nemlig at udvirke et Forlig mellem de to Kroner, det andet, blot for deres egen Interesses Skyld, nemlig at bringe Sundtolden tilbage til den Størrelse, som den havde for meget lang Tid siden. Det er vigtigt, siger jeg, at De giver vel Agt paa, at denne anden Interesse ikke forstyrrer den første, og istedenfor at formindske Vanskeligheder, som ville vise sig for Forliget, forøger dem.

Skulde alle Deres Bestræbelser for at bevirke et Forlig strande, som det lader til, billiger jeg, at De arbejder paa at tilvejebringe en Stilstand paa de Vilkaar, som De har tilskrevet mig[1]), men saavel i denne Sag som i enhver anden vil De lade Dem lede af deres egen Klogskab og Erfaring og Omstændighedernes Bydende«.

Af et Brev fra de la Thuillerie til Regentinden af Frankrig, Kjøbenhavn 12te November 1644.

»Jeg har gjort mig Umage for at faa General Baudissin i Tale og har havt to Samtaler med ham om Polens

---

[1]) Dette Brev findes ikke (Allen)

Stilling til Danmark i denne Krig. Han sagde mig, at Kongen og Kansleren af Polen vare særdeles vel stemte for Frankrig, ligesom ogsaa en stor Del af de andre Herrer. Kongen af Polen stod paa en særdeles god Fod med Kongen af Danmark, og han troede, at han vilde gjøre alt, hvad der var muligt, for at hjælpe ham; men han antog ikke, at den polske Republik paa nogen Maade vilde give sit Samtykke til en Krig med Sverig. Jeg spurgte ham, om han vendte lige tilbage til Polen, hvortil han svarede ja, tilføjende, at da han slet ikke var kejserlig sindet, vilde han gjærne slutte sig til Frankrig og, for at tjene det, forblive ved det polske Hof, hvis han havde Midler dertil; men da han havde tabt største Delen af sin Formue, formaaede han det ikke uden Understøttelse. Han aabnede sig saa vidt for mig, at han forsikrede mig, at han troede sig istand til at gjøre Frankrig en god Tjeneste, hvis han fik det fornødne. Jeg troede at kunne svare, at jeg skulde erindre hans Forslag, og tvivlede ikke om, at han vilde blive behandlet saaledes, at han skulde være tilfreds.

Kurfyrsten af Brandenburg er ikke bleven antaget til Deltager i Mæglingen, som han havde tilbudt, da Kongen af Danmark har svaret ham, at Sagen allerede var overgiven i Frankrigs Hænder.

Jeg tror ikke at burde indrømme Generalstaternes Gesandter alle deres Forlangender, inden jeg faar nærmere Ordre; imidlertid lever jeg paa en meget god Fod med dem«.

II.

I Dr. Oluf Worms Brevsamling findes en Del Breve vedrørende de la Thuillerie's Ophold her i Landet og Virksomhed ved Fredsmødet i Brømsebro. Af disse Breve

skal et Udtog her meddeles, da et saadant formentlig vil kunne lette Oversigten, eftersom Brevene findes spredte om paa forskjellige Steder i O. Wormii et ad eum epistolæ (Havn. 1751) og derfor ikke ere saa ganske lette at faa Samling paa. Worms Brevvexling med de la Thuillerie's Ledsager Isaac de la Peyrère, hvoraf en Del nedenfor skal meddeles, er navnlig tiltalende ved den smukke og hjærtelige Tone, der gaar igjennem den. Det er virkelige Venner, der skifte Ord. Men det var selvfølgelig ikke betydningsløst, at vi havde Venner blandt dem, der skulde drøfte en Livssag for vort Fædreland. Worms hele Personlighed og hans Studier egnede sig udmærket til at give fremmede Interesse for vort Folk og Land.

1644, 25. Juli (Kbhvn.). O. Worm til St. H. Stephanius: »Igaar ankom den franske Gesandt hertil, for, som der siges, at forhandle om Fred. Gud give Lykke og Held til Værket, sit Navn til Ære og Fædrelandet til Gavn«.

1644, 18. Novbr. (Kbhvn.). Worm til Stephanius. Den franske Konges Gesandt hos os længes meget efter at se Eders Saxo. Han er en lærd Mand og en stor Ynder af lærde Folk; som saadan vil I ogsaa finde ham rosende omtalt af vor Rode i hans »Acia«. Da han jevnlig plejer at søge Underholdning ved Granskning af vore Oldsager og Naturmærkværdigheder, saa har han nogle Gange besøgt mig. Jeg har da benyttet Lejligheden til at omtale Eders Saxo, og da jeg gav ham Haab om, at den med det allerførste vilde udkomme, saa beder jeg, at I vil underrette mig om, naar den med Sikkerhed kan ventes, for at jeg end mere kan tilfredsstille Hs. Excellence. — I sit Svar af 29. Novbr. s. A. ytrer Stephanius, at det skulde være ham en Fornøjelse at sende Grev de la

Thuillerie et Exemplar af Saxo, saa snart Udgaven var færdig. Det samme gjentages i et Brev af 22. Dcbr. s. A., der fremhæver den Taknemmelighed, man skyldte den franske Gesandt for hans Stræben efter at hidføre den længselfuldt ønskede Fred.

1644, 18. Dcbr. (Kbhvn.). Worm til Gabriel Naudé[1]), Bibliothekar hos Kardinal Mazarin: Han maatte ikke undre sig over, at Worm henvendte sig til ham, men Rhodius havde flere Gange omtalt hans grundige Lærdom, og nu havde den franske Konges Gesandt de la Thuillerie, Worms høje Velynder, ikke blot lovprist samme, men ogsaa fremlagt klare Vidnesbyrd derom. De la Thuillerie havde nemlig vist Worm et Brev fra Naudé, hvori denne med Interesse havde omtalt W.s lærde Arbejder og udtalt Ønske om at faa litterære Rariteter herfra til sin Herres Bogsamling, i hvilken Anledning W. sender en islandsk Lovkodex og et af sine egne antikvariske Skrifter. — Naudé's Svar, dat. Paris $\frac{23}{13}$ Marts 1645, er i høj Grad forbindligt, og han udtaler sin Glæde over, at han ved de la Thuilleries Anbefaling havde faaet en saa betydningsfuld Tilvæxt til sin Herres Bibliothek.

1644, 26. Dcbr. (Kbhvn.). Worm til Stephanius: Vor franske Gesandt har godt Haab om Freden. Til Mødested er Brømsebro nær ved Christianopel bestemt. Dagen er saa ofte forandret, at det ikke kan andet end vække Mistanke (om at Svenskerne forsætlig ville trække Tiden ud). Nu nævnes 1. Februar. Tiden vil vise, hvad det bliver til.

1645, 11. Jan. (Kbhvn.). Worm til Dr. Henrik Küster: Angaaende Fredsmødet kan jeg intet sikkert sige; der

[1]) Berømt Bibliograf og en af sin Tids mest udmærkede Lærde (Biographie universelle XXX, 239 ff.).

gaar forskjellige Rygter. Den franske Gesandt giver godt Haab; men Gud alene raader.

1645, 20. Jan. (Kbhvn.). Worm til Küster: De hollandske Gesandter afrejste den 15. d. M. til Fredsmødet, den franske den 18., vore den 20. Gud give Lykke til deres Forehavende! Man siger, at Wrangel uden Modstand husserer i Jylland, og at Svenskerne med væbnet Magt drage mod Malmø. Hvorhen man vender Blikket, er alt i en fortvivlet Tilstand. Gud være os naadig!

1645 $\frac{27}{17}$ Febr. (Christianopel). La Peyrère[1]) til Worm: »Langt om længe ere vi komne til Christianopel, under stadig Kamp med Gigten, der paa hele Rejsen har mishandlet Hs. Excellence Gesandten paa den mest uforskammede og jammerlige Maade. Denne ondskabsfulde Sygdom hjemsøger sit Offers Fødder forat sinke og hindre dem i Rejsen. Ja denne lumske Fjende havde nær hindret Hs. Excellence i at komme i rette Tid til Mødet. Men Hs. Exc. var saa tapper, at han overvandt sig selv og Podagraen med. Paa den fastsatte Dag stod Hs. Exc. da paa sine Fødder, saa simple de end vare, ved Brømsebro, hvor Helten, der havde gjennemgaaet saa meget, ogsaa udrettede meget. Thi i 3 Timers Tid naaede han med sine Skilpaddetrin videre frem i Fredssagen, end en anden vilde have naaet, om han end havde taget Stylter

---

[1]) Isaac de la Peyrère (f. 1594 † 1676) fulgte med de la Thuillerie som hans Raad (Conseiller de M. l'Ambassadeur de France). Hans Breve ere fulde af »esprit«. Senere (1655) blev han navnkundig ved sin besynderlige Hypothese om »Præadamiter«, der voldte ham mange Ubehageligheder. Oprindelig var han Protestant (endnu da han besøgte Danmark), men siden blev han tvungen til at gaa over til Katholicismen. Til Worm stod han i et fortroligt Forhold, og paa Grundlag af Worms Meddelelser udgav han sine Beretninger om Grønland og om Island (Paris 1647 og 1663).

til Hjælp for at forlænge sine Skridt«. — I sin poetiske Stil skildrer la Peyrère nu videre, hvorledes Fuldmagterne bleve udvexlede, og det blev vedtaget, at Svenskerne skulde fremsætte deres Fredsbetingelser skriftlig, og Danskerne ligeledes give skriftligt Svar, for at Lidenskaberne ikke skulde komme i Bevægelse ved en mundtlig Ordvexel. »Det lod, Gud ske Lov, til, at den Sol, der paa samme Tid smeltede Isen paa Brodækket, ogsaa mildnede Haardheden og Bitterheden i de modstaaende Parters Sind«. — I en Efterskrift bemærkes, at Hs. Exc. Gesandten hilser Worm venlig og haaber, at han meget snart vil kunne sende ham den Samling Mønter, han har lovet ham.

1645, 28. Febr. (Kbhvn.). Worm til la Peyrère. »Ligesom jeg glæder mig over, at I lykkelig og vel ere ankomne til Christianopel, saaledes gjør det mig saare ondt, at Hr. Gesandten har lidt saa meget paa Rejsen. Havde jeg været tilstede, skulde jeg have anvendt et Middel mod Gigt, der har vist sig som probat i mange Tilfælde«. W. glæder sig over de Udsigter til Fred, som P.s Prev synes at aabne, og udtaler de varmeste Ønsker om, at Gesandtens Bestræbelser maatte føre til et godt Udfald.

1646 2. April / 24. Marts (Christianopel). La Peyrère til Worm. »Hvis jeg havde haft noget godt nyt at melde, kjæreste Worm, havde jeg skrevet tiere. Men hvad der er sket i Ærkebispedømmet Bremen, og hvad der berettes om Torstensons Sejr over Kejserens Kjærnetropper, har styrket Svenskernes Mod og derved forhalet eders Fredssag. Jeg haaber dog, at Hr. Gesandten snart vil lægge sidste Haand paa denne Traktat. Det maa I tro for vist, at Hs. Exc. ikke gaar bort herfra med uforrettet Sag«. — Worm søger i sit Svar af 29. Marts at nedsætte de af la Peyrère omtalte Hindringer for Freden til det mindst mulige, men

udtaler for øvrigt sit Haab til, at den franske Gesandt vilde udrette det, der vilde være til Kristenhedens bedste og »os kjært og fredbringende«.

1645 $\frac{17}{7}$ April (Christianopel). La Peyrère til Worm. Han viser først, at det var en meget betydelig Sejer. Svenskerne havde vundet over de kejserlige, og ønsker, at den ikke maatte blive til Skade for Fredsforhandlingerne. For øvrigt arbejdede Gesandten paa at faa Svenskerne til at trække deres Tropper ud af Danmark for udelukkende at anvende dem i Tydskland, hvor der nu var gunstige Forhold for dem. »Og derpaa driver Hs. Exc. saa meget desto stærkere som han heftig ønsker eder en snar og bekvem Fred« (promptam et commodam pacem). For øvrigt omtales, at der i Paaskeugen ikke var holdt Møder af de stridende Magters Repræsentanter, men at den franske Gesandt desto ivrigere havde arbejdet hos begge Parter for at faa dem fredelig stemte. La Peyrère bemærker, at han fra Paris havde hørt, at hans »Relatio Islandica«, som han for en god Del skyldte Worm, var bleven vel modtaget af hans Venner. Han gjør derpaa en Række Spørgsmaal om arktiske Fænomener, særlig angaaende den meget omtalte Monoceros (Enhjørning). — Gesandten havde endnu ikke kunnet sende de Worm lovede Mønter, da de laa i Amsterdam, hvorfra intet Skib i de sidste to Maaneder var afgaaet til Øresund. Men Excellencen sendte Worm sine venligste Hilsener og gode Ønsker. — Endelig spørger P., hvorledes det gik med Udgaven af Saxo.

1645, 12. April (Kbhvn.). Worm til la Peyrère. »Vi undre os alle over, at alt gaar saa trøgt hos Eder; ingen kan gjætte, hvad der forhaler Hr. Gesandtens rosværdige Bestræbelser. Men alle, som komme der ovre fra til os, berømme hans Flid, hans vedholdende Arbejde og hans

oprigtige Sindelag. Mange have Mistanke om, at Hollænderne sige ét og mene et andet. Et udspredt Rygte taler om, at de udruste en vældig Flaade til vort Fordærv. I have formodentlig sikrere Efterretninger. Gud bevare os Eders »Heros« og fremme hans Planer til sit Navns Ære og vor Rolighed.« — Derpaa besvarer W. meget udførlig la Peyrère's Spørgsmaal, idet han navnlig godtgjør, at hvad man havde anset for Enhjørnings-Horn var Narhvalens Tand. — Udgaven af Saxo var nu færdig, saa Gesandten kunde faa den, naar han ønskede. W. takker for Gesandtens Omhu for at forøge hans Møntsamling, og vil gjerne være ham til Tjeneste i alt, hvad han formaar. Han undrer sig over, at Naudé endnu ikke har svaret paa hans Brev; han vilde gjerne holde Forbindelsen vedlige med denne grundlærde Mand.

1645, $\frac{30}{20}$ April (Christianopel). La Peyrère til Worm. Varm Tak til ham for hans interessante Brev. Beretning om en Samtale med Rigshofmester Ulfeld, der holdt paa, at det var et Horn, ikke en Tand. Gesandten sender W. et Brev fra Naudé (dette er omtalt ovfr. S. 493).

1645, $\frac{30}{20}$ April (Christianopel). De la Thuillerie til Worm. Idet han sender Naudé's ovennævnte Brev, bemærker han, at Cardinal Mazarin havde været glad ved de to Bøger, W. havde sendt sammen med de andre, som Gesandten ved W.s Bistand havde faaet til Kjøbs i Kjøbenhavn og sendt til Mazarins Bibliothek. Worm kunde vente med at svare Naudé, til de la Thuillerie kom tilbage til Kjøbenhavn, da Naudé skulde paa en tre Maaneders Rejse til Italien. »Det har været mig kjært at høre, at Udgaven af Saxo Grammaticus er færdig, og derfor beder jeg, at I vil bevare et eller to Exemplarer til mig, at den ikke mulig skal være distraheret, inden jeg vender tilbage til Eder«.

. 1645, 25. April (Kbhvn.). Worm til de la Thuillerie. Tak for ovenstaaende Brev. Antydningen om Gesandtens forestaaende Tilbagekomst gav et Haab om den Fred, som man saa inderlig higede efter; Gud give, at hans Tilbagekomst maatte være til Lykke og Held for os! Smukke Exemplarer af Saxo skulle blive holdt tilbage. — Samme Dag skrev W. et langt Brev til la Peyrère, hvori han dels udførlig begrundede sin Mening om, at hvad man hidtil havde anset for Enhjørningshorn, var Narhvalstand, dels udtalte sin Glæde over, at Naudé's Brev havde givet ham Udsigt til at vinde Cardinal Mazarins Velvillie.

1645, 19. Maj (Kbhvn.). Worm sender de la Thuillerie nogle Lægemidler, han havde ladet tilberede efter Forlangende af Gesandtens Læge, og beder ham altid frit at disponere over ham. Han slutter med varme Ønsker om Guds Velsignelse over Gesandtens Bestræbelser til bedste for os og for Freden.

1645, $\frac{\text{4. Juni}}{\text{26. Maj}}$ (Christianopel). La Peyrère til Worm om nogle Bøger, han ønskede fra en Boghandler i Kjøbenhavn i Anledning af sit Arbejde paa Beretninger om Island og Grønland. »Hvad Freden angaar, lader vor højbaarne Hr. Gesandt intet uforsøgt for, som jeg haaber, at faa den i Stand.«

1645, 31. Maj (Kbhvn.). Worm sender la Peyrère de ønskede Bøger, men bemærker tillige, at naar han havde saa god Tid til Studier, var det et daarligt Tegn for Fredsforhandlingernes Fremgang. »Vi have nu opgivet saa godt som alt Haab, og betro vor Sag til Gud alene, der, ligesom fra det fjerne, synes at se til os med sin Barmhjærtigheds Øje«. — Henvisning til, at det syntes at gaa tilbage for Svenskerne i Tydskland, og at Rygtet gik, at Hollænderne ogsaa kunde faa nok at gjøre hjemme.

W. sender Hr. Gesandten en ærbødig Hilsen med den Bemærkning, at hvis alle de andre Fredsmæglere havde besiddet samme Redelighed og Iver som han, saa vilde Freden sikkert alt have været gjenoprettet.

1645, $\frac{22}{12}$ Juni (Christianopel). La Peyrère takker Worm for hurtigt Svar. »Gud give, jeg snart atter maatte komme til Kjøbenhavn. Jeg troede, at Fredssagen saa nogenlunde var paa det tørre, og at hele Forhandlingen skred rolig frem mod Maalet, da Hollænderne kom os paa tvers og forstyrrede alt. Dette er visselig vor Hr. Gesandt og os alle højlig imod«. Efter en skarp Udtalelse om Hollændernes Upaalidelighed ender P. med en meget varm Opfordring til W. og alle Danske om at tro paa, at Gud dog vilde føre deres Sag til en god Udgang. Brevet bringer en Hilsen fra Gesandten til Worm.

1645, $\frac{27}{17}$ Juni (Christianopel). La Peyrère til Worm om litterære Sager. »Angaaende Freden veed jeg intet vist og sikkert, uden at jeg haaber, den snart maa blive sluttet. Gud vil ikke tillade, at dette mit Haab bliver til Skamme. Men da jeg nu maa gaa ledig og vente paa Freden, hvad skulde jeg da, kjæreste Worm, hellere bestille, end at læse de Breve, I skriver, og de Bøger, I sender mig? De Mønter, Gesandten saa ofte har lovet Eder, omtumles for Tiden paa Havets Bølger af Sydvest-Stormen for snart at ankomme til Kalmar, hvorom vi hver Dag vente Bud. Hs. Exc. sender Eder sin Hilsen«.

1645, 24. Juni (Kbhvn.). Worm til la Peyrère. — — »Fjendernes Rænker er jeg forlængst paa det rene med; de bevirke, at jeg aldrig føler mig sikker, hvor gode Løfter der end gives om Fred. Hvis der hos dem var den Redelighed, som findes hos Hs. Exc. Gesandten, saa var Sagen forlængst bragt til en god Ende. Hvad I kunne

vente af Eders allierede, det se I nu klarlig. Vi have kun Gud at stole paa, men vente dog et Udfald bedre end manges Formening. Jeg beklager, at den brave og udmærkede Hr. Gesandt skal trættes saa meget og saa længe ved Fredsfjendernes Skamløshed, og jeg undrer mig over, at han under saa mange store Besværligheder kan have Tanke for mig og sørge for de mig lovede Mønter. Men saaledes gaar det: jo højere et ædelt Sind hæver sig, desto villigere er det til at nedlade sig til det smaa og ringe«.

1645, 1. Juli (Kbhvn.). Worm til Arngrim Jonsen paa Island. »Hos os er en fransk Gesandt, Hr. de la Thuillerie, en høflig og lærd Herre, som i sine Omgivelser har en udmærket Mand, ved Navn Isaac de la Peyrère, til hvem jeg staar i fortroligt Forhold, og som med stor Videbegjærlighed samler, hvad han kan faa at høre eller læse om Island og Grønland. Jeg har laant ham Eders Skrifter, af hvilke han har uddraget en Del om Nordens Forhold og Vilkaar, i den Hensigt i Breve at meddele sine Venner i Frankrig disse Efterretninger. Han glæder sig højlig ved at læse Eders Specimen og Crymogæa og han udspørger mig om det, han ikke forstaar. Da han erfarede, at jeg vilde skrive Eder til, bad han mig om at bringe Eder en ærbødig Hilsen«.

1645, 18. Juli (Sorø). Stephanius til Worm. »Medfølgende Exemplar af den af mig nylig udgivne og oplyste Saxo vilde jeg venligst bede Eder om, i mit Navn, med al skyldig Ærbødighed at lade overrække den franske Gesandt, Hr. Thuillerie, og det ved første Lejlighed, især for at Moltken[1]) ikke ved en utidig Overrækkelse af et andet Exemplar skal komme os i Forkjøbet. Hvis det

[1]) Værkets Forlægger.

synes Eder raadeligt, kan I beholde Exemplaret hos Eder til den højvelbaarne Herres Tilbagekomst, som vi daglig vente med stor Længsel. — — Hvis I har erfaret noget om Fredens Gjenoprettelse, vil I nok være saa god at meddele mig det«.

1645, $\frac{30}{20}$ Juli (Christianopel). La Peyrêre meddeler Worm, at Freden nu kunde betragtes som sikker, om end Formuleringen af forskjellige Enkeltheder stod tilbage. »Hele Sagen er paa det tørre. Ikke blot for Freden, men ogsaa for Eders Mønter har Hr. Gesandten sørget; de ere endelig i hans Hænder og skulle blive Eder overleverede, naar han vender tilbage til Kjøbenhavn efter Fredens endelige Afslutning«.

1645, $\frac{\text{7. August}}{\text{29. Juli}}$ (Christianopel). La Peyrère sender Worm en Indskrift fra Frankrig, som han havde ønsket sig. »Fredssagen er nu paa Falderebet, og jeg tænker, den skal blive afsluttet endnu i denne Uge. Sikker i den Sag kan I nu sove paa begge Ørerne, hvad ogsaa Hr. Gesandten, der flittig hilser Eder, beder Eder at gjøre. Vi leve som Helte, det er, vi drikke som Gasconiere[1]). Kjære Worm! tag Eder ogsaa en Rus«.

1645, 8. August (Kbhvn.). Worm til la Peyrêre. »Jeg havde egentlig besluttet at afvente Eders Tilbagekomst og da mundtlig at forhandle med Eder, men eftersom den synes at ville blive senere, end vi havde formodet, saa foretrækker jeg at slaa to Fluer med ét Smæk og at svare paa begge Eders Breve ved dette ene. Hvad I lover angaaende Freden, kunde ikke andet end være mig saare kjært; men jeg kunde dog ikke føle mig saaledes slaaet deraf, at jeg kunde drive Thomas ud, saa jeg er endnu

1) La Peyrère var født i Gasconie, og gjorde ofte i sine Breve Spøg dermed.

»Johannes in eodem«, ikke fordi jeg har nogen Mistillid til Hs. Exc. Gesandten eller til Eder, men fordi jeg er bange for, at den gode Herre maaler Svenskerne efter sit eget ærlige, ædle og fredelskende Sind, Svenskerne, for hvem intet er helligt, og som, hvor sødt de end snakke, dog ikke spekulere paa andet end paa Svig og Baghold og paa Fordrejelse af al Ret og Billighed. Nu da alt, som I mene, er bragt i Orden, ville de finde en eller anden Tøddel i Udkastet, som de kunne holde sig op over, eller medens I forhandle det, der ligger for, ville de bemægtige sig en ny Provins, og saa er alt forgjæves og til ingen Nytte, saa skal der forhandles om igjen, og Tiden trækkes ud, indtil de have bemægtiget sig alt, hvad de ønske. For min Mening har jeg gode Grunde. Den ene Del af vor By blokkeres af en stærk svensk Flaade, den anden af en hollandsk, begge vel oplagte til Svig og Vold. Deres Hær nærmer sig til Malmø, og ved Marschen gjennem Skaane har den ødelagt alt for Fode. Mon disse to Ting tyde paa Fred? Endnu siger jeg med Thomas: Dersom jeg ikke faar set og berørt, vil jeg ikke tro! Naar de tale allersødest, stikke de værst. — — Under Fædrelandets almindelige Skibbrud vil jeg taalmodig bie paa, hvad Forsynet har bestemt over os. I faa imidlertid at leve som Gasconiere og leve vel!«

Denne Gang blev dog Worms Tvivl for saa vidt gjort til Skamme, som Freden i Brømsebro, der var Begyndelsen til Danmarks Sønderlemmelse, undertegnedes den 13. August 1645.

Af Worms Brevvexling fra den følgende Tid skulle følgende Brudstykker endnu meddeles.

1645, 18. August (Kbhvn.). Worm til Dr. Johan Rode i Padua: »Da jeg viste den højvelbaarne Hr. de Thuillerie,

Frankrigs Ambassadør hos os, hvilken Berømmelse Du i Din »Acia« giver ham, forærede han mig en udmærket Samling af romerske Mønter, som jeg gjemmer blandt mine Rariteter«.

1645, 19. August (Kbhvn.). Worm til Stephanius. »Jeg har tøvet med at svare paa eders sidste Brev [af $^{18}/_{7}$ 45, se ovfr.], dels fordi jeg daglig ventede paa Hr. Gesandtens Tilbagekomst hertil, da jeg havde besluttet selv at overrække ham Bogen, dels fordi jeg ikke havde noget sikkert at skrive om Freden. Men nu tænker jeg, at I forlængst har erfaret, hvorledes det staar med vore Sager. Omendskjønt den svenske Flaade intet fjendtligt foretager, forbliver den dog paa samme Sted, hvor den hidtil har været, ikke langt fra den hollandske. Vi vente daglig vore Fredsmæglere tilbage; det synes, at alt, hvad der vedkommer Freden, dog endnu ikke er afsluttet, eftersom Fjenderne forblive paa deres Plads, og de offentlige Taksigelser i Kirkerne udsættes.

1645, 31. August (Sorø). Stephanius til Worm: »Jeg tvivler ikke om, at I har overleveret den højvelbaarne franske Gesandt et Exemplar af min Saxo. Derfor beder jeg indstændig, at I ved første Lejlighed vil meddele mig, hvorledes han har modtaget denne ringe Gave«.

1645, .. September (Kbhvn.). Worm til Stephanius: »Anden Dagen efter Hr. Gesandtens Tilbagekomst overleverede jeg ham Eders Saxo, som han modtog med Bevidnelse af sin store Taknemmelighed, og han paalagde mig at bringe Eder hans Tak, hvad jeg skulde have gjort for længe siden, om jeg havde haft en bekvem Lejlighed til at skrive til Eder«.

1645, 23. September (Kbhvn.). Worm til Dr. Henrik Küster. »Vor franske Gesandt nærer en stærk Længsel

efter at se Guldhornet; maaske vil han ved andre anmode Prinsen om at faa sit Ønske opfyldt. Han er en fortræffelig Mand, en stor Ynder af Videnskabsmænd«.

1645, .. November (Kbhvn.). Worm til Abbé Gabriel Naudé. »For længe siden skulde jeg have svaret paa Eders venskabelige Brev, hvis jeg ikke af Hr. Gesandten de Thuillerie havde erfaret, at I var rejst til Italien og ikke vilde vende tilbage før hans Tilbagekomst til Frankrig. Jeg kunde derfor ikke finde nogen bedre Lejlighed til at skrive end med denne højvelbaarne Mand, hvem vi næst Gud skylde Velfærd og Fred; han har stor Agtelse for Eder og er min særdeles Velynder. Jeg tror for vist, at det er en Guds Velgjerning, at denne store Mand er sendt os, og at han, ikke uden stort Arbejde og Helbreds Spilde, men med stort Held har beroliget de paa begge Sider forbitrede Sind, saa at begge Parter nu kunne prise sig til Lykke med hans Dygtighed[1])«. — —

I Worms Breve fra den følgende Tid omtales de la Thuillerie endnu jevnlig[2]); men det maa her være nok med det alt meddelte, som skriver sig fra den Tid, da han arbejdede paa at tilvejebringe Fred i Norden.

---

[1]) Jvfr. Korfits Ulfelds Ytring (O. Sperlings Selvbiografi S. 119): »Uden den franske Ambassadørs Interposition havde vi ikke faaet disse Fredstraktater for saa godt Kjøb«.

[2]) O. Wormii et ad eum epistolæ, p. 91. 92. 347. 541. 546. 743. 935 sq. 960. 961. Jvfr. Danske Mag. 5. R. II, 70 ff.

Et gjenfundet Billede af Hertug Ulrik.

I »Illustreret Tidende« for 13. Oktober 1895 har Hr. Francis Beckett meddelt nogle interessante Bemærkninger om et Billede paa Rosenborg, hvori han med ikke ringe Sandsynlighed mener at have fundet et Portræt af den Hertug Ulrik, hvis Levned jeg i det foregaaende har søgt at skildre. Han skriver nemlig følgende:

»I det Taarnkammer paa Rosenborg, som kaldes Dronningens Værelse, hænger et lille, paa Træ malet Knæstykke af en ung Mand. Det angives at forestille Kristian IV's ældste Søn, den udvalgte Prins Kristian, som døde Aaret før sin Fader; men at denne Benævnelse ikke er rigtig, ser man allerede deraf, at Prins Kristian, hvad authentiske Portræter vise, havde arvet sin Moders, Dronning Anna Katrines rødblonde Haar, medens den her fremstillede har en Fylde af mørkebrunt Haar, som i Lokker falder ned over den fine hvide Kniplings-Fraise. Han er imidlertid i hvert Fald en fornem Yngling; det kan man slutte af hans Holdning, med venstre Haand paa Kaardefæstet, Komandostaven i den højre, som han omvendt sætter i Siden, af hans statelige, lyserøde for Ærmerne vidt opsplidsede Silkedragt med bredt, blaat, guldfrynset Silkeskærf, og af hele Skikkelsens Pretention. Han er ikke ældre, end at Skægget kun staar som en mørk Skygge

over Læben, Hovedet minder noget om Frederik III's, men Trækkene er finere og magrere, Teinten sartere, og Udtrykket har ikke det tilsyneladende søvnige Præg, der er ejendommeligt for denne Konges Fysiognomi. Det er alt i alt en smuk og fornem ung Kavaler, som Kunstneren her har malet foran en blaa, perlestukken Portière.

Aaret før Frederiksborg Slots sørgelige Brand i 1859 havde Maleren F. C. Lund til sit eget Brug gjort en Del malede Skitser og Tegninger efter Portræterne paa Slottet; denne Samling har en Del Interesse, fordi den indeholder Gjengivelser efter enkelte Portræter, hvortil Originalerne nu ere uigenkaldelig tabte. Heri findes en malet Skitse, utvivlsomt forestillende den samme unge Mand, hvis Portræt er ophængt i Taarnværelset paa Rosenborg. Han er her fremstillet i hel Figur, men Stilling og Dragt er næsten den samme, og, hvad der er det afgørende, Hovedet er ganske umiskendelig det samme. Maleren har for neden paa Lærredet ridset: Ulrik, C4 Søn. Denne Betegnelse viser sig at være fuldstændig korrekt, thi søger man efter i den haandskrevne Fortegnelse over Portræterne paa Frederiksborg, som Høyen før Slottets Brand havde redigeret, finder man en Beskrivelse af et Portræt af Kristian IV's Søn, Hertug Ulrik, der svarer til Lunds lille Kopi. Originalen var malet af en ellers ikke bekendt Maler, Bartholomæus Strobel, og Høyen roser Billedets Udførelse.

Paa Rosenborg findes saaledes nu, saa vidt vides, det eneste bevarede Billede af denne Kristian IV's yngste Søn med Dronning Anna Katrine. — —

Den døvstumme oldenborgske Maler Wolfgang Heimbach har udført Billedet, maaske først efter Prinsens Død; det er overmaade sirligt og pillent malet, noget som Knipplings-Fraisen og Skærfets Guldfrynser er gennemført med samvittighedsfuld Omhu, Farven er forbavsende frisk og velbevaret, ganske let tilbøjelig til det sødladne; der er

ogsaa Udtryk og Karakter i Hovedet, men Formen er ikke rigtig grundig og bestemt gennemført.

Hertug Ulrik.

Her i Danmark eksisterer der vistnok endnu et andet kunstnerisk Vidnesbyrd om den unge Prins. I den kgl.

Malerisamling hænger nemlig et stort Billede, ganske dygtig anlagt, af Kristian IV's Hofmaler, Karel van Mander, der viser, hvorledes den dræbte Prins Svends Lig findes. Denne Prins Svend kendes kun af en Sang i »Det befriede Jerusalem«. Tasso skildrer nemlig paa sin glødende og højtklingende Vis, hvorledes en ung dansk Kongesøn, Svend ved Navn, forlod sit Fødeland og sine Kære for at ile Korsfarerne til Hjælp; men inden han kunde støde til Korshæren, blev han i Syrien overfaldet af en vældig tyrkisk Hær og efter et heltemodigt Forsvar dræbt med alle sine Mænd. Den unge danske Prins og Korsfarer, som fandt sin Død i Kamp mod de Vantro, og hvem et Heltedigt besang, som den Gang, under Trediveaarskrigen, havde faaet en særlig Aktualitet, og hvis Skildringer ogsaa passe fortræffelig til den smukke og ridderlige Side af Datidens Væsen, og den unge Hertug Ulrik, som kæmpede under Protestanternes Faner og blev fældet af katolsk Fjendehaand — det vilde være mærkeligt, om Karel van Mander ikke som god Hofmand har draget Linien mellem disse to Punkter; det Kobberstik, der er udført efter hans Billede, er da ogsaa dediceret til Hertug Ulriks ældste Broder, Prins Kristian«.

Saa vidt Hr. Becketts med Forfatterens Tilladelse her aftrykte Bemærkninger. Naar den Formodning heri ytres, at Portrætet »maaske først er udført efter Prinsens Død«, da forekommer det mig, at Billedet tyder paa en yngre Alder end den, hvori Hertug Ulrik døde (22½ Aar), ikke at tale om, at hans Lig først kom her til Landet længe efter hans Død. Selvfølgelig kan der dog have existeret en ældre Tegning, hvorefter Maleriet kan være udført. Af Optegnelserne fra Hertugens Ophold i Frankrig 1627 vide vi, at han der bortskjænkede »sit Kontrafej« [1].

---

[1]) Se foran, S. 19.

Da var han 17—18 Aar gammel, og for mine Øjne tyder det bevarede Billede mere paa en Yngling i denne Alder end paa en ung Mand, der med overordnet Kommando allerede havde færdedes i længere Tid under Trediveaarskrigens Strabadser.

Som tidligere er berørt[1]), var Hertug Ulrik selv til en vis Grad Kunstner; og under sit Ophold hos Wallenstein malede han et Billede af den navnkundige Feltherre, hvilket senere blev stukket i Kobber af den bekjendte Kunstner Simon de Pas. I Fortegnelsen over dennes Værker findes det opført; men det savnes desværre i den herværende kgl. Kobberstiksamling[2]).

Da det gjenfundne Billede af Hertug Ulrik har givet mig Anledning til at komme tilbage til »den danske Prins«, om hvem det i sin Tid sagdes, at Europa knyttede et stort Haab til ham (summæ spei apud Europæos Princeps[3]), maa det være mig tilladt at gjøre et Par Tilføjelser, nemlig: 1. nogle biografiske Oplysninger om den Mand, som 1617—27 var Hertugens Lærer, og hvem han for en væsentlig Del skyldte sin Uddannelse; 2. et Par Breve angaaende Hertugens Ophold og Studier i Angers 1627, tilskrevne hans Fader af Jørgen Schult, der ledede den unge Kongesøns Rejse.

---

[1]) Se foran, S. 51.

[2]) Meddelelse fra Hr. Emil Bloch, der henviser til D. Franken, L'oeuvre gravé de Van de Passe (Amsterdam 1881), hvor under Nr. 921 anføres et Portræt af Wallenstein, der efter Beskrivelsen maa være det samme, der nævnes i Sandvigs Collectanea til et dansk Kunstner-Lexicon (Suhms Nye Saml. IV, 101), og hvorunder læstes: Effigies Alberti D. G. Ducis Fridlandiæ &c. delineata opera Ducis Vlderici Hæredis Norvegiæ &c. Anno 1630. — S. P. sc.

[3]) Hans Svanings Ytring, s. foran S. 151, Not. 1.

1.

Nogle Efterretninger vedrørende M. Niels Frantsen, Hertug Ulriks Tugtemester.

Denne Mand var født i Roskilde o. 1586 og var en Søn af den meget hæderlig bekjendte Mag. Frants Nielsen (Aalborg), der havde været den første Rektor ved den kgl. Skole paa Frederiksborg, siden Slotspræst sammesteds og endelig Lektor ved Roskilde Domkirke og Kompastor († 1603). Moderen hed Marine Jakobsdatter Qvist, efter hvem Sønnen i sine yngre Aar undertiden synes at have skrevet sig: Niels Frantsen Qvist[1]). Han er sikkert den Nicolaus Francisci Roschildensis, der 1597 blev Discipel i Sorø Skole[2]). Student er han formodentlig bleven 1605. I alt Fald blev han ved Juletid dette Aar indskreven til fremtidig Nydelse af Kommunitetet ved Kjøbenhavns Universitet[3]). Han kaldes ved denne Lejlighed: Nicolaus Francisci Roskildensis og saaledes betegnes han ogsaa ved mange andre Lejligheder. Den 30. Oktober 1611 var han Respondens ved en theologisk Disputats, som Professor Kort Aslaksen holdt[4]). Den 25. Januar 1612 blev han Hører ved Roskilde Skole, en Stilling, han indtog i henved 2 Aar, hvorpaa han, forsynet med et Stipendium fra Roskilde Kapitel, begav sig paa en Udenlandsrejse, der varede i et Par Aar[5]). Den 10. Juli 1616 var han atter Respondens med en Disputats, som Professor Kort Aslaksen holdt i Kjøbenhavn[6]). Snart efter aabnede der sig Udsigt til en Ansættelse for ham, da det ved et kgl. Re-

---

[1]) Bloch, Roskilde Domskoles Historie II, 3. Om. M. Frands Nielsen (Aalborg) se Kirkehist Saml. 3. R. II, 296—300.

[2]) F. R. Friis, Disciplene i Sorø Skole 1586—1623, S. 19.

[3]) Kommunitetets Matrikel.

[4]) Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. III, 596.

[5]) Bloch, anf. Skr. II, 3. 35. III, 17.

[6]) Rørdam, anf. Skr. III. 597.

skript af 4. September 1616 bestemtes, at der skulde oprettes et Konrektorat ved Roskilde Skole[1]). Niels Frantsen var jo nemlig godt kjendt paa Stedet; Kapitlet havde bekostet hans Udenlandsrejse, og da det ogsaa for en Del skulde udrede Konrektorens Løn, laa det nær at vende sig til den unge Mand, om hvem man sikkert havde de bedste Forventninger. Nok er det, at han omtrent fra Begyndelsen af Aaret 1617 blev Konrektor ved sin Fødebys Skole. I denne Stilling blev han dog ikke gammel, da han efter nogle Maaneders Fortøb kaldtes til at forestaa Hertug Ulriks Undervisning. Han tiltraadte denne Stilling den 6. Maj 1617[2]). En fjorten Dages Tid efter (19. Maj s. A.) tog han Magistergraden ved Universitetet, og ikke længe efter udfærdigedes følgende Bestalling for ham i hans Egenskab som »Tugtemester«:

Christian IV g. a. v., at eftersom vi naadigst haver tilforordnet og tilbetroet os elsk. Mester Niels Frantsen at skulle være højbaarne Fyrstes, Hertug Ulriks, vor elskelig kjære Søns Tugtemester, skal forskrevne M. Niels Frantsen være forpligtet samme hans Kald og Tjeneste med aller største Flid og Omhyggelighed at forestaa, og højbemeldte vor kjære Søn med den aller mægtigste Guds Hjælp og Bistand efter hans højeste Forstand at lære og optugte baade udi Gudfrygtighed saa og udi boglige Kunster og anden Lærdom og gode Sæder, efter den Ed, han os derpaa soret haver; og ville vi foreskrevne M. Niels Frantsen for samme hans Besværing og paalagte Bestilling aarligen til Pension og Besoldning lade give og fornøje 200 Daler og sædvanlig Hofklædning paa sig selv anden, hvilken hans Pension skal begynde og angaa fra den 6. Maj sidst forleden og siden saaledes Aar for Aar

[1]) Danske Kirkelove III, 49.
[2]) Grundtvig, Meddel. fra Rentekammerarchivet 1872, S. 185.

forfølges, saa længe vi hannem naadigst udi samme Bestilling have ville. Og skal forskrevne M. Niels Frantsen hermed aldeles lade sig nøje og herefter underdanigst sig vide at rette, som han vil ansvare for Gud, og for os være bekjendt. Givet Hafniæ 28. Maj Anno 1617[1]).

At Kongen har været tilfreds med hans Virksomhed, fremgaar formentlig deraf, at han under 15. Oktober 1622 gav ham Løfte om det første Kannikedømme, der blev ledigt i Roskilde Kapitel[2]); og det maa ikke have varet længe, inden han naaede til Nydelse deraf, da et Kongebrev af 15. Juli 1623 bestemte, at M. Niels Frantsen, Hertug Ulriks Tugtemester, skal agtes som residerende Kannik i Roskilde. Han fik altsaa Del i de Goder, som de residerende Kanniker nød, uagtet hans Lærerstilling forhindrede ham i at bo ved Domkirken[3]).

Hertug Ulrik var 6 Aar gammel, da M. Niels Frantsen kaldtes til hans Lærer. Nogle jevnaldrende Adelsbørn undervistes sammen med den unge Kongesøn. De opholdt sig afvexlende paa forskjellige af de kongelige Slotte, indtil Hertugen i Aaret 1624 kom paa Sorø Akademi. M. Niels Frantsen forblev dog i sin Lærerstilling hos ham lige til Slutningen af Marts 1627, og naar Hertugen siden viste sig som et vel oplyst og dannet ungt Menneske, der bl. a. skriftlig kunde udtrykke sig i fire Sprog (Latin, Dansk, Tydsk og Fransk), tilkommer en god Del af Æren vistnok hans første og mangeaarige Lærer, ikke at tale om, at denne uden Tvivl har bidraget til at indprænte Hertugen de gode moralske Grundsætninger, som han siden viste sig at være i Besiddelse af.

---

1) Sjælandske Registre Nr. 16, Fol. 256. Samtidig med M. Niels Frantsen fik Professor Jesper Brochmand og M. Hans Knoff aldeles ligelydende Bestallinger som Lærere henholdsvis for Prins Christian og Hertug Frederik, Kongens to ældste Sønner.
2) Sjælandske Registre Nr. 17, Fol. 318.
3) Sstds. Nr. 17, Fol. 373.

Ikke længe efter at M. Niels Frantsen var flyttet til Sorø med sin Lærling, indtraadte han i Ægteskab med Ingeborg Svaning, Søster til den i det foregaaende (S. 142 ff.) omtalte M. Hans Jensen Svaning. Fra sidstnævnte er der endnu bevaret tre Breve til Svogeren[1]), skrevne 1625—6 under Svanings Udenlandsrejse[2]). I et af dem hilser Brevskriveren M. Hans Borchardsen, der som Lærer for Hertug Frederik var Niels Frantsens Kollega i Sorø.

Efter at Sognepræsten i Vejle, M. Christen Jensen, i Begyndelsen af Aaret 1627 var beskikket til Hofpræst hos Christian IV, blev M. Niels Frantsen ikke længe efter kaldet til hans Eftermand i Vejle[3]). I April har han vistnok tiltraadt Embedet. Men det var i en ond Stund, han var kommen til Vejle; thi faa Maaneder efter væltede de kejserlige Tropper som en ødelæggende Lavine ind over Jylland. En samtidig Optegnelse fra Vejle lyder paa: »Udi saadan bedrøvelig Færd har M. Niels saa vel som andre forladt Menigheden[4])«.

Saaledes at flygte bort og lade Menigheden i Stikken var unegtelig en bedrøvelig Adfærd af en Præst, og den

[1]) I Svanings Brevbog, Ny kgl. Saml. 2127. 4°. (Jfr. foran, S. 156).

[2]) I det første af Brevene, dat. Wittebergæ 14. Mart. 1625, omtales, at M. Niels Frantsen havde haft Bryllup for faa Maaneder siden.

[3]) Ifølge en Optegnelse fra Ribe Bispearkiv (nu i Provinsarkivet i Viborg) blev M. Niels Frantsen 19. Januar 1617 kaldet til Præst i Vejle, hvormed det stemmer, at M. Svend Pedersen, Rektor i Odense, 1. Febr. s. A. ved kgl. Skrivelse opfordredes til at overtage den ledige Plads som Hertug Ulriks Tugtemester (se foran, S. 150, Not.). Hos Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. III, 505 siges, at Udnævnelsen var af 19. Februar 1627. For Rigtigheden af denne Angivelse kunde den Omstændighed synes at tale, at Zwergius (Sjæl. Cleresie, S. 559) siger, M. Christen Jensen (M. Niels Frantsens Formand i Vejle) den 24. Januar s. A. efter aflagt Ed blev antaget til Hofprædikant. Det bliver altsaa noget usikkert, i hvilken Maaned Niels Frantsen er kaldet.

[4]) Historisk Tidsskrift II, 181.

kan neppe forsvares', om den end kan undskyldes ved Henblik til de skrækkelige Plyndringer og Voldsgjerninger, som Krigene dengang sædvanlig medførte, og som Vejle da ogsaa fik sin rigelige Del af[1]). Maaske har M. Niels Frantsen tænkt, at Fjendernes Besættelse af Landet kun vilde vare en kortere Tid, og at han snart igjen kunde komme tilbage; men det blev ganske anderledes; thi i næsten to Aar holdt Fjenderne Landet besat, og først da de vare borte, kom Præsten tilbage til den ødelagte By[2]). At han har mistet næsten al sin Ejendom, er højst sandsynligt; imidlertid var han dog vistnok noget bedre stillet, end mange andre af Halvøens ulykkelige Beboere, som ogsaa flygtede, ikke at tale om dem, der maatte blive hjemme. Han havde nemlig endnu fremdeles sit Kanonikat i Roskilde, og det er rimeligt, at han har taget sin Tilflugt dertil, en Formodning, der vinder Sandsynlighed derved, at vi finde en Notits om, at han i Aaret 1628 har mageskiftet noget af sit Præbendes Gods bort mod andet Gods i Nærheden af Roskilde, som Kansler Chr. Friis hidtil havde haft[3]).

Efter at de kejserlige Tropper 1629 havde forladt Halvøen, kom M. Niels Frantsen tilbage; men i Vejle, som paa saa mange Steder i Jylland, saa' det kun sørgeligt ud. Følgende egenhændige Brev fra Præsten til Kansler Christen Friis til Kragerup giver os nogle nærmere Oplysninger i saa Henseende.

---

1) 1 Historisk Tidsskrift II, 175 ff. har Worsaae i sin Tid efter Arkivdokumenter leveret en Skildring af den forfærdelige Ødelæggelse, der ramte Byen Vejle i den kejserlige Krig.

2) Anf. Skr., S. 181. Da der 20. Aug. 1632 lystes til Tinge i Vejle efter de i Kejserkrigen bortkomne Dokumenter, var blandt disse ogsaa »Præstegaards-Breve«. (Dok. i Provinsarkivet i Viborg).

3) Bloch, Roskilde Domskoles Hist. II, 3. Jfr. Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 61.

Gunstige H. Canceller, E. F. verdis till denne minn Beretning att læse. Effteratt Kong. Mayest. naadigst mig forloffuede for tre Aar sidenn fra denn vnge Herre, høyb. Hertug Vlderick, att informere, forordnett hand mig att skulle være enn Sogneprest vdi Veyle. Menn der ieg nu effter Kong. May. Naadigste Befalning bleff aff Borgemester oc Raad annammett, loffuede de, att de vilde vdi andre mode sig imod mig som deris Sogneprest forholde, menn Tiende aff deris Sæd vilde de ingenlunde giffue, thj de haffde ingenn Prest i nogle mange Aar giffuett Tiende. Nu er Byenn aff Fiendenn moxenn bleffuenn øde, oc de de, som ere der bosiddende igienn, haffue nestenn ingenn andenn Næring end dend, de haffue aff deris Auell, huilckenn er møget stoër der till Byen. Oc de deraff effter kong. Mayest. Ordinantz aldelis ingenn Tiende ville giffue entenn till Kongenn, Kirckenn, eller Prestenn. Deroffuer forfalder Kirckenn gandske. Enn Pille mett 4 huelninger nedfaltt forgangenn 3 April ij Paske Vge, mett stoër fare[1]). Prestenn nu i synderlighed, som Folckene ere gandske forarmede, oc mett Offer eller andre Accidentibus, som tillfornn er skied, icke kunde synderlig komme till hielp, neppeligen kand haffue sinn Ophold aff kaldett. Huorfore ieg er gandske ydmygeligenn begierendis, at H. Canceller vilde være mig behielpelig, att ieg maatte anlange enn kongelig Mandatt till Lensmandenn, saa vell som till Borgemester oc Raad i Veyle, att effterdi Kong. Mayest. haffuer forordnett mig til deris Sogneprest, de da effter Ordinantzenn skulle giffue Tiende aff deris Sæd baade til

[1]) Under 13. September 1630 udgik der Kongebrev til Clemend Sørensen, Borgmester i Vejle, om at Kirkerne i Jelling Syssel, der Forraad havde, skulde komme den brøstfældige Kirke i Vejle til Hjælp. (Jydske Tegn. VIII, 279).

Kirckens oc Prestens Ophold. Dette vill Gud E. F. igienn mett sinn Naade oc Velsignelse beiønne.

E. T. V. T.
Niels Frantzønn R.
Egenn handt.

Med dette udaterede Andragende staar følgende Kongebrev kjendelig i Forbindelse, om vi end ikke med Vished kunne sige, om det er den »Supplication« fra M. Niels Frantsen, der i Kongebrevet omtales.

Hr. Albrecht Skeel, Gunde Lange og Dr. Jens Dinesen finge Brev M. Niels Frantsen anrørendes.

C. 4tus. V. s. G. t. Vider, at eftersom sig Tvistighed begiver imellem os elsk. Mester Niels Frantsen, Sognepræst udi vor Kjøbsted Vejle, og Borgmestre og Raad der sammesteds, anlangendes den sædvanlige og tilbørlige Tiende, de for[ne] Sognepræst udi for[ne] vor Kjøbsted Vejle skyldige ere at give, efter hosføjede Supplications videre Indhold: da bede vi Eder og ville, at I for[ne] Parter derom enten til Mindelighed imellem forhandler eller ved endelig Dom og Sentens adskiller, som I ville ansvare og være bekjendt. Dat. Hafniæ den 25. Julii Anno 1630[1]).

Om M. Niels Frantsens Virksomhed i Vejle, der varede til hans Død 1642, er intet videre bekjendt. Endnu skal derfor kun meddeles Indskriften paa hans Gravsten, hvori ogsaa det Hverv, der har været Anledning til, at vi her have fremdraget ham, særlig fremhæves:

M. Nicolaus Francisci Roschildensis, Illustrissimi Principis Huldarici, Ducis Slesvici et Holsatiæ &c., Christiani IVti Regis Daniæ &c. Filii, Institutor

[1]) Jydske Tegn. VIII, 261.

olim per decennium, postea Ecclesiarum Roschildensis Canonicus & hujus Pastor, mortuus & sepultus hic est
Anno 1642[1]), æt. 56.

2.

Breve fra Jørgen Schult til Christian IV vedrøreude Hertug Ulriks Ophold i Angers.

a.

Durchleuchtigester, groszmechtiger, gnedigester könig vnd herr.

Jch zweyffele nicht, es werde euwer könig: maytt: mein alhie den 8. Julji datiretes vnderthenigestes schreyben nunmehr mit schuldiger reverentz eingehendiget worden sein[2]), jn welchem jch eüwer konig: maytt: diemühtigest berichtet, das nicht allein jhr f: g:, wie auch, Godt sey lob, annoch zur stunde gesund, sich bey guter leibes vermüegenheytt verhieleten, sonderen dasz dieselbige alhie an diesem orthe, welcher meines erachtens der allerbequemeste in Franckreich, den 4. Junji durch beistandt Gottes alle fürstliche exercitien tam linguæ quam corporis begierlich angefangen, ausgenommen des reitens, welches wegen der bevorstehenden hitze jhr f: g: noch nicht ab wartten konnen. Sonsten habe jch innerhalb monatzeytt einen berüemeten mathematicum, so in hiesiges königes diensten, angenommen, mit welchem jhr fürst: g: sich fleiszig exerciren vnd vben. Nachdem aber haben jhr f: g: ein extraordinaire lust des fechtens vnd des

---

[1]) I Pontoppidans Marmora Danica II, 78 f., hvorfra Gravskriften er hentet, staar urigtig: 1622.

[2]) Dette Brev synes ikke bevaret.

balspielens, wormit sie die meiste zeytt passiren, welches jch wegen vermuhtung eintziges mühsichganges wieder meinen willen concediren müszen.

Weytter habe jch in abgeferttig[t]em schreyben einen dienstlichen bericht eingeführet, das jch benebenst jhr f: g: auf eüwre königliche maytt: gnedigeste ratification mich diesen sommer vnd winther vber, geliebetes Godt, alhie wolle aufhalten, nicht zweyffellende, es würden immittelst jhr f: g: durch hülffe des allerhogesten, weil sie ohne das in obgedachten exercitjis einen zimblichen anfang zuvor gehabt, die intention der anbefohlenen reysze genuchsam erreichen, das man also im mittel des Martji dieses calendarje, im nahmen Christi, so es der status alhie, der dan sehr iämmerlich, wil erleiden, eine reysze in Franckreich vnd Engelland vollenziehe. Dan jhr f: g: ohne schaden oder eintzigem vnheill sich lenger in Franckreich oder ander ortter nicht werden aufhalten konnen. Derentwegen werden jhr konig: maytt. gnedigest disponiren, das man auf angedeüte zeytt sodahne reysze geglucklich anfahe, vnd vollendes bey jhr könig: maytt: gewonschet, gönnet es Godt, wieder anlange, vnd als dan weytter deliberire, was zu jhr f: g: aufnehmen die notturfft ferner erheische. Die vrsachen sodahner opinion verbleiben bis zu dienstlicher gegenwerttiger aufwartungch.

Vndter deszen wollen euwer könig: maytt: sicherlich vndt festiglich traüwen, das mein hogestes studium vnd fleysz, wie jhr fürst: g:, Godt dem allerhögesten zum ehren, euwr könig: maytt: zu genüigen gefallen, auch jhr selbesten zu einem erspriesliehem ruhm, jhre zeytt mügen passiren vnd zubringen.

Diesem nach habe jch eüw: könig: maytt: wegen des pagen Offe Schaden vndterthänigest ersuchen wollen, sintemal er an diesem ortte ohne mittelen, dieselbige wollen gnedigest vergünnen zu behueff seiner exercitjien jhm 30

cronen folgen zu laszen. Solches wirdt der allerhogester euw: k: m:, die jch der hohen obacht zu bestendiger leibes gesundtheytt, gewonscheter victoriæ vnd allem königlichem aufnehmen diemühtigest emphele, mich aber zu dero beharlichen gnedigesten affection dienstlich recommandire, hinwiederumb mildeligch vergelten vnd reichlich erstattenn. Actum Ansiers den 3. August. styl. vet. anno 1627.

Eüwer konig: maytt:
getreüwer vndterthäniger diener
Jurgen Schulte, mppria.

Udskrift: Christian dem viertten zu Dennemarcken, Norwegen etc., meynem gnedigestem könige vnd herrenn.
Cito.
Citissime.

b.

Durchleüchtigester, groszmechtiger, gnedigester könig vnd herr.

Jch habe eüwer könig: maytt: abermahl mit meinem siebendem[1]) gehorsamen schreyben dienstlich ersuchen vnd vndterthänigst berichten wollen, das jhr furst: gnaden hertzogch Vlrich annoch, Godt sey lob, wolauff, aber ein gros verlangen haben von hinden abzuziehen. Ob jch nun wol vermeinet, mit jhr furst: gnaden mich an einen anderen ortt alhie in Franckreich zu begeben, so ist es doch an keynem sicher, sintemal die veste[2]) in diesem reiche so starcke vberhandt genommen, dahero alle ortter inficiret worden, welche straffe dan nicht alleine, sonderen diese folget, das der krieg, so vor Roschelle vnd anderen pletzen grosze molestien vnd ohngelegenheytten causiret,

[1]) Af de sex forudgaaende Breve er kun foranstaaende nu i Behold.
[2]) Pesten.

vnd man alle tage von dem peuple einem aufruhr zu erwartten. Godt wolle solches gnediglich verhüten vnd jhr furst: gnad: gelucklich von hierab wieder verhelffen. Pitte nochmals wegen jhr furst: gnaden sonderliches aufnehmen diehmüetigest, jhr könig: maytt: wollen mihr mit dem ehesten gnedigest commandiren, wie man sich bey der ruckreysz hat zuverhalten. Da mihr aber ohnvermutlich wegen vnsicherheytt des weges solte keine andtwort zukommen, so ist für diesmahl kein anderer mittel vnd wegck, welchen sich jhr könig: maytt: gnedigest wollen gefallen laszen, das man auf den frühling, geliebet es Godt, in Holland sich wieder begebe, vnd man alda vernehme, welcher wegck weytter vorzunehmen. Welches jch eüwer könig: maytt: |: die jch der heyligen dreyfalticheytt zu bestendiger leibes vermügenheytt, allem hohen königlichem aufnehmen auch zu endlicher gewonscheter expedition getreüwlich emphele, mich aber zu dero königlichen affection diemühtigest recommandire :| erheischender notturfft nach gehorsambst anfüegen sollen. Actum Angers den 1. Decemb: anno 1627.

Eüwer könig: maytt:
getreüwer vndterthänigester
diener
Jurgen Schulte
mppria.

Udskrift: A sa maiesté de Dennemarc et Norwegen etc.

Egenhændige Originaler med Segl i Rigsarkivet.

Bidrag til Historieskriveren

Andreas Hojers Levned.

11.

Hojers Indsamling af Arkivalier.

For at Hojer med Frugt skulde kunne varetage det ham overdragne Hverv som Historiograf, maatte det fornødne historiske Materiale skaffes tilveje ellér stilles til hans Raadighed. Det første Tegn i den Retning er følgende kongelige Befaling:

Etatz-Raad og Archivarius Frantz von Hagen at udlevere til Andreas Høyer, som skal continuere afgangne Justitz Raad Amthors begyndte historiske Beskrivelse om Hans Kongelig May[tes] Regiering og Bedrifter, alle de Breve og Documenter, som hand dertil af det Tydske Cancellie forlanger.

F. 4.

V. G. T. Eftersom Vi allernaadigst have fundet for got at anbefale Andreas Høyer at aflegge en Prøve paa Historiographi function med at continuere dend af Vores forrige Justitz Raad og Historiographo, afgangne Christoph Henrich Amthor begyndte historiske beskrivelse om Vores Regiering og Bedrifter: Saa er hermed Vores allernaadigste Villie og Befaling, at du til hannem imod hans revers communicerer og lader være følgagtig alle de Breve og

Documenter, som hand til dette ham anbefalede Verks Befordring Tid efter anden fra Vores Tydske Cancellie maatte forlange. Dermed etc. Friderichsborg Slot den 5. Junii 1722.

Sjælandske Tegnelser LXIII, 374—5.

En lignende Befaling til den kgl. Geheimearkivar Fr. Rostgaard findes ikke. Denne fortæller selv, at da Hojer efter Justitsraad Amthors Død havde faaet Befaling om at fuldføre Frederik IV's Historie, vilde han endelig have Adgang og Indgang til det kgl. Geheimearkiv, og anholdt om at faa Tilladelse til at betjene sig af et af de nederste Kamre. »Men jeg formaaede Hs. Maj. til at forskaane mig for hans Selskab paa det Sted«, siger Rostgaard[1]).

Da Hojer saaledes indtil videre saa' sig afskaaren fra Geheimearkivet, maatte han med desto større Iver kaste sig over de tydske Arkivsager, for dog at faa noget udrettet. I 1ste Del (S. 385 ff.) er allerede meddelt en Række Breve angaaende hans Arkivundersøgelser i Hertugdømmerne. Her skal derfor kun tilføjes nogle Udtog af Breve og Designationer over Arkivsager, der oplyse noget nærmere om Hojers ihærdige Arbejde for at fremskaffe det fornødne historiske Materiale.

a.

Geheimeraad Th. B. v. Jessen tilskriver Frederik IV om Tilladelse til Udleveringen af Dokumenter, navnlig fra Aarene 1707—9, til Hojer, »Kgl. Maj. Secretaire og Historiographus« til Hjælp ved Udarbejdelsen af det ham paalagte historiske Værk. Dat. Nienhoff 30. Juli 1723.

Orig. i Rigsarkivet, hvor ogsaa de i det følgende nævnte Designationer findes.

---

[1]) Bruun, Fr. Rostgaard og hans Samtid, I, 169.

b.

Designation derjenigen Brieffschaften, so der Hr: Secretaire Hoyer von dem Hr: Geheime Raht von Königstein zu Lübeck empfangen. Dat. Lübeck 2. Aug. 1723. (Stykket, der er skrevet af v. Königsteins Sekretær, indeholder en Fortegnelse paa 29 Foliosider over en stor Mængde Arkivsager).

c.

Verzeichnüss der von Seiner Excellence dem Herren Geheimbten Rath von Jessen mir unterzeichneten eingehändigten Papieren. (Derefter specificeres 23 Arkivstykker). A. Hojers Bevis for Modtagelsen er dat. Schleswig 31. Aug. 1723[1]).

d.

Verzeichnüss derer jenigen Acten und Briefschaften, so zu folge der an Sr Excellce dem Herrn Geheimer-Raht von Jessen ergangenen Königl. Ordre aus denen Schranken der so genandten Geheimen Cammer [zu Gottorff] aus zunehmen nützlich erfunden worden. (38 Pakker specificeres). Hojers Bevis for Modtagelsen er dat. Schleswig den 31. Aug. 1723.

e.

Verzeichniss der von dem Königlichen Residenten und Justitz Rath Herrn von Hohenmühlen mir den 8. Aug. 1723 in seinem Hause zu Hamburg eingelieferten Protocolle und Papieren. (4 Protokoller m. m. specificeres.) Vor welche Stücke mein Recepisse unter obigem dato ausgestellet habe, sie nach Allergnädigster Königl. durch den Herrn Etats Rath von Hagen d. 31. Jul. mir bekannt ge-

---

[1]) Om Tilbageleveringen af denne Samling 8. Nov. 1731 se 1ste Del, S. 490—1.

machten Ordre in die Königl. teutsche Cantzeley allerunterthänigst abzuliefern. Copenhagen d. 26. Sept. 1723.

A. Hoyer.

f.

Verzeichnüss dererjenigen Acten und Briefschaften, so auf Gottorff aus denen Schrancken der so genannten Geheimen-Cammer nach Königl: allergnädigster Ordre auszunehmen für gut gefunden worden, und hiebey folgen. (26 Arkivpakker specificeres). Also allerunterthänigst abgeliefert Copenhagen d. 29. Dec. 1723. A. Hojer.

g.

Verzeichniss derjenigen aus der Geheimen Cammer zu Gottorff genommenen Brieffschafften und Acten, die ich vorerst zu meiner unter Händen habenden historischen Arbeit zu behalten vor nöthig gefunden. (13 Arkivpakker specificeres). Obspecifferte Convolute erbitte mir zu weiterer genauerer Nachsicht, und werde sie sodann jedesmahl auf Befehl alsofort allerpflichtschuldigst und richtig abliefern. Copenhagen d. 29. Dec. 1723. A. Hojer.

h.

Verzeichniss der jenigen Briefschaften, die ich unterzeichneter aus einem Stockholmischen von den Herren Geheimten Rähten von Jessen und Königstein versiegelten Kasten in Ihrer beyder Gegenwart genommen habe. — (17 Protokoller og Pakker specificeres). Welche Convolute ich nach nöhtiger Durchsehung gleichfals allergehorsahmst abliefern werde. Copenhagen d. 26. Febr. 1724. A. Hojer. (Kun Navnet egenhændigt).

i.

En af A. Hojer underskreven Fortegnelse over Arkivstykker, som af ham vare afleverede til det tydske Kan-

celli, og hvorfor han udbad sig Recipisse. (Det er en Del af de i de tidligere omtalte Designationer anførte Stykker). Dat. Copenhagen 6. Juni 1725.

j.

Hojers Andragende til Kongen om Tilladelse til at faa meddelt de Geheimeraad Breitenau i sin Tid affordrede og i Geheimearkivet nu opbevarede Dokumenter (vedrørende Kongens Ret over Hamborg). Dat. 29. Aug. 1726.

Bruun, Fr. Rostgaard I, 130—31.

k.

Designation derer von Sr Excellence dem Herrn Geheimten Raht von Königstein empfangenen und hiebey an die Königl. Teutsche Cantzeley abgeliefferten Briefschaften. (Herefter opregnes en Mængde Arkivsager. Fortegnelsen indtager 16 Foliosider). Womit nebst denen den 29. Dec. 1723 und 15. May [1725] ad Archivum gebrachten Convoluten alles, so mir aus den Schrancken der geheimen Kammer zu Gottorff Ao. 1723 eingehändigett worden, pflichtmäszig abgelieffert ist. Copenhagen den 18. Oct. 1726.

A. Hojer.

l.

A. Hojer skriver paa Fransk til en Unævnt (ɔ: Oversekretær i tydske Kancelli F. von Hagen) og beder ham fra Krigskancelliet at skaffe alle de Relationer, der fandtes vedrørende Slaget ved Helsingborg 1710, da han behøver disse til Fremstillingen af dette Aars Historie. Han havde selv henvendt sig til Kancelliraad Scavenius, men denne havde undslaaet sig ved at meddele ham disse Sager uden speciel kgl. Ordre eller dog Befaling fra Conseillet. Dat. Copenhague, 30. Oct. 1727.

Under 11. Novbr. 1727 blev der fra det tydske Kan-

celli skrevet til Scavenius om dertil at udlaane alle i Krigskancelliet beroende Sager vedrørende det nævnte Slag.

Rigsarkivet, Registrirte Concepte 1719—40.

Da Hojer i Novbr. 1730 afskedigedes fra Historiografstillingen, var han fremtidig afskaaren fra en saa uhindret Adgang til Statens Arkivalier som forhen. Det varede dog — sikkert ved en Indrømmelse fra F. v. Hagens Side — nogle Aar, inden han afleverede alle de Aktstykker, han havde tillaans, uden Tvivl fordi han i Mellemtiden arbejdede paa sin mere kompendiøse Frederik IV's Historie (König Friederich des Vierten glorwürdigstes Leben). Angaaende Hojers Aflevering af Arkivalier efter 1730 haves, foruden et allerede meddelt vigtigt Stykke[1], følgende to.

m.

Demnach der Hr. Justitz Raht Höjer in allerunterthänigster Gelebung der allergnädigsten Königl. Ordre vom 8ten October 1731 alle Brieffschaften und Documenta, welche Ihm so wohl in originali als in Copia zur Verfertigung der Regierungs Geschichte Seiner Höchst Sehl: Königl: Mayt: so wohl aus denen Königl: Cantzeleyen alsz Archiven seynd communiciret worden, ins gesambt, vermöge Seines dessfals ausgestalten Eydlichen Reverses, pflichtschuldigest im hiesigen Königl: Teutschen Cantzeley Archivo richtig ab- und eingelieffert hat; Alsz habe Ihm deszfals zu Seiner künfftigen Sicherheit hiemit gebührend quittiren wollen. Copenhagen den 25. Februarij 1733.

Orig. med F. v. Hagens Haand i Rigsarkivet.

n.

Designation der hiebey allerunterthänigst abgelieferten Schriften und Copeyen. 1. Repertorium des Gemeinschaft-

[1]) Se 1ste Del, S. 486 ff.

lichen Archivs in Folio, so die Justitz-Räthin Amthorin mir Anno 1723 zu Rensburg eingehändiget. — — (En Række andre, i alt 27, Manuskriptpakker opregnes).

Obangeführte Briefschaften, Copeyen und Extracten habe ich in allerunterthänigster Gelebung der allergnädigsten Königl: Ordre von 8. Octob. jungst verschienen[1]) hiemit an die hochpreyszliche Königl[e] teutsche Cantzeley eingeliefert, und anbey in allerpflichtschuldigsten Gehorsahm versichern sollen, dass von der verfertigen Regierungs Geschichte S[r] höchstseeligst: Königl: Maytt: keine Kladde oder Abschrift bey mir verhanden, auch mit meinem Wissen nichts weiter, weder in originali noch in Copia, unabgeliefert bey mir zurück sey, so mir zu solcher Historischen Arbeit aus denen Königl[n] Cantzeleyen und Archiven von dergl: Sr Königl: Maytt: oder Dero bey Gott ruhenden Herrn Vaters Staats-Affaires und andere geheim-zuhaltende Geschäfte betreffenden Königl: Briefschaften, auf allergnädigsten Königl[n] Befehl, communiciret worden. So wahr mir Gott helfe und sein heiliges Wort. Copenh. d. 25. Febr. 1733.

A. Hojer (L. S.).

Kun den edelige Forsikring og Underskriften er egenhændig.

Hojers officielle Indsamling af Arkivalier havde været ledsaget af en mere privat, særlig med den Del af Landet for Øje, til hvilken han fortrinsvis følte sig knyttet, hans Fødestavn Sønderjylland — »mein Vaterland Jüdtland«, som han 1728 skrev i et Brev til Kong Frederik IV[2]). Han samlede med Flid gamle sønderjydske Retskilder[3]) og

---

[1]) Der menes dog vistnok 1731, thi et ikke underskrevet men forøvrigt ligelydende Udkast til nærværende Designation har Aarstallet 1731.

[2]) Se 1ste Del, S. 455.

[3]) v. Seelen, Memorabilia Flensb. p. 100 sq. Gl. kgl. Saml. 3138. 4°. I den ledreborgske Mnskr.-Saml. Nr. 204–5 findes Hojers Afskrifter af Leges Flensburgenses.

Diplomer fra Middelalderen. I den ledreborgske Mnskr.-Saml. Nr. 299, Fol. findes endnu Hojers Samling af sønderjydske Hertugers Segl med Afskrifter af de tilhørende Diplomer, og i det st. kgl. Bibliothek findes lignende Vidnesbyrd om hans Flid og Interesse for hans Hjemstavns Fortid [1]).

12.

Hojers litterære Arbejder i Tidsrummet 1722—30.

Det første historiske Arbejde, vi have fra Hojers Haand, efter at han var bleven Historiograf, er dateret: Copenhagen 8. Aug. 1722, og bærer følgende Titel:

And. Hoieri Untersuchung der Frage: Ob Hartwig Reventlow als ein Mörder des im Jahr 1315 zu Segeberg entleibten Grafen Adolfs anzusehen sey?

Afhandlingen blev ikke trykt før langt senere i Noodts Beiträge zur Erläuterung der Civil- Kirchen- und Gelehrten Historie der Herzogthümer Schleswig und Holstein I, 40—52; men flere Afskrifter haves (Ny kgl. Saml. 912 Fol. Thottske Saml. 1017 og 1018 Fol. samt i Kiels Univ.-Bibl., se Ratjen, Handschriften I, S. 269).

Hojers Hovedarbejde i Aarene 1722—30 var dog hans

Lebens und Regierungsgeschichte Königs Friederichs des Vierten. Auf allergnädigsten Befehl aus autentiquen Urkunden verfasset.

Som tidligere er berørt, havde Amthor begyndt Udarbejdelsen af dette Værk, men skjønt et skrevet Foliobind foreligger fra hans Haand, var han dog ikke naaet stort ud over Frederik IV's første Regjeringsaar. Hojer fortsatte nu, hvor hans Forgjænger havde sluppet, og i

---

[1]) Gml. kgl. Saml. 2918. 4°. Ny kgl. Saml. 850. 4°.

11 skrevne Foliobind og en Del løse Ark førte han Kongens Regjeringsaarbog indtil Oktober 1711. I 1ste Bind af nærværende Samlinger er allerede meddelt en Række Breve til Kongen, hvorved Hojer overgiver de udarbejdede Aarbøger i hans Haand, alt som han blev færdig med dem. Men ved Kong Frederiks Død og Hojers Afskedigelse standsede Arbejdet. Originalexemplaret gjemmes i Rigsarkivet og er beskrevet af C. Paludan-Müller i hans Forelæsninger over dansk Historiografi i det 18de Aarhundrede, udgivne af E. Holm i Hist. Tidsskrift 5. R. IV, 20 ff. To fuldstændige Afskrifter af Værket findes i det store kgl. Bibliothek (Ny kgl. Saml. 687 og 688 Fol., hver af dem 4 anseelige Bind) og en i Universitetsbibliotheket i Kiel[1]).

Hojers Trang til at sikre sig og bevare de kongelige Personers Yndest aflokkede ham følgende poetiske Forsøg[2]):

a.

Des ergäntzten Cimbriens frolockendes Jauchzen an dem Gebuhrts-Fest seines Allergnädigsten Monarchen Friderichs des Vierten, als dasselbe auf dem Königl. neuerbauten Schlosse Oestrup den 11. Oct. 1722 begangen ward. Copenh. 1722. Fol. 4 Bl. (Digt).

Forfatteren forherliger Slesvigs Gjenforening med Danmarks Rige og udmaler de Ulykker, som Sondringen havde forvoldet.

b.

Bey der Höchst-Erfreulichen Geburth der Durchlauchtigsten Erb-Princessin Lovisae den 19. Junij 1724. Copenh. 1724 Fol. 2 Bl. (Digt).

---

[1]) Ratjen, Handschriften d. Kiel. Univ. Bibl. II, 222.

[2]) Et tidligere Digt til Dronning Anna Sofie er nævnt foran S. 383 Not. 3.

c.

Das an dem Geburths-Feste des Groszmächtigsten Monarchen Friderich des Vierten getröstete Norden. Den 11. Oct. 1724. Copenh. Fol. 4 Bl. (Digt).

d.

Allerunterthänigstes Freuden-Opfer der Königin Annæ Sophiæ an I. M. höchst-beglücktem Geburths-Lichte den 16. Apr. 1725. Copenh. Fol. 2 Bl. (Digt).

e.

Opffer der Pflicht und Liebe an dem 30ten Gebuhrts-Tage Seiner Königl. Hoheit Printzen Christian, Crohn- und Erb-Printzen der Reichen Dennemarck und Norwegen etc. Copenh. [1729] Fol. 4 Bl. (Digt).

Af de forskjellige historiske Arbejder, Hojer havde under Hænder i det Tidsrum, da han arbejdede paa Frederik IVs Regjeringsaarbøger, men som enten ikke bleve fuldt færdige eller dog ikke naaede til at blive trykte, kan nævnes:

a.

Historische Gedanken von dem Titul Erbe zu Norwegen und der darunter anfänglich versteckten vermeyntlichen Prætension auf solches Königreich. Nebst einer kurtzen Anzeige der vermuthlichen Uhrsachen, warum diese Betittelung hinführo bey Seyte geleget und an deren Stelle die Descendenten des Königlichen Souverainen Erb-Stammes, zufolge der Legis Regiæ, der ehemahligen Successions-Diplomatum und der Dresdenschen Verabredung von 1709 mit dem Prædicat Erben der Königreiche Dännemarck und Norwegen könnten distingviret werden.

Haandskrift paa 134 Sider i Univ.-Bibl., Addit. 71 Fol.[1]). Et andet Exemplar af samme Hdskr. findes i Mnskr.-Samlingen paa Ledreborg Nr. 185. Fol. (Jvfr. smst. Nr. 286, 4°). Et tredie Exemplar i Ny kgl. Saml. 1530 b. 4° (med Aarstallet 1727).

b.

I sit biografiske Brev af 10. Jan. 1726 til Dr. Joh. Fabricius omtaler Hojer[2]), at han var ifærd med en Udgave af Ulrich Petersens Afhandling om Danevirke, som han havde ledsaget med Anmærkninger og en Undersøgelse om Nordfrisernes Oprindelse og Alder. Trykningen af Afhandlingen var begyndt, men Kjøbenhavns Brand 1728, der i det hele bragte megen Forstyrrelse i Hojers Arbejder, ødelagde de trykte Ark, og Hojer kom ikke senere til at optage Sagen[3]). Det samme gjælder sikkert ogsaa den »Sciagraphie«, som Hojer med et Brev af 19. Juni 1728 sendte Rektor Rasch i Christiania for at faa dennes Rettelser og Tilføjelser til Arbejdet[4]).

Endnu kan nævnes: Hojers Anmærkninger til Danckwerths Landesbeschreibung der Herzogthümer Schleswig und Holstein (aftrykte med Joh. Ad. Kielmanns og Dr. Balthasar Krüsings Rettelser og Tilføjelser til samme Værk hos Noodt, Beiträge I, 608 ff.[5]).

[1]) Se 1ste Del. S. 469 ff.

[2]) Sstds., S. 405.

[3]) Noodt, Beiträge II, 560. Fra Hojers Haand haves »Relation von dem grossen Brand in Copenhagen Ao 1728 den . . Octob.« (Afskrift i Ny kgl. Saml. 681. 4°).

[4]) Se 1ste Del, S. 457. I Danske Saml. 2. R. IV, 344 (jfr. Noodt, Beiträge II, 559 Not.) omtales den »Sciagraphia over Ulrich Petersens Arbejder«, som senere blev trykt i Westphalens Monumenta III, 326—30. Men Hojers »Sciagraphie« er dog vistnok noget andet.

[5]) Jvfr. Ratjen, Handschriften der Kieler Univ.-Bibliothek I, 274.

Smaastykker.

III.

Et humoristisk Brev fra Christian Machabæus.

Forfatteren af nedenstaaende Brev var Humanist og Hofmand — noget af hvert — i Frederik II's Dage, en ret tiltalende Personlighed, der stod i et eget fortroligt Forhold til flere af sin Tids betydeligste Mænd og Kvinder. Kjendeligt har han ogsaa været lidt af en Skjønaand efter den Tids Lejlighed. Hans Livsbane var meget omskiftelig; en kort Tid var han Professor ved Universitetet, hvorfor hans Biografi vil findes i min Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621 II, 584 ff. Efter at være indtraadt i Ægteskab med en adelig Jomfru blev han 1580 naturaliseret som dansk Adelsmand og 1586 Forstander for Sorø Skole og Gods. I denne Egenskab er det, han har skrevet efterfølgende Brev til den kongelige Oversekretær i Kancelliet Christian Holck.

Min gantz wenlig helsen nu och altijdt forsendt mett wor herre. Kerre Christen Holck, broder och besynderlige gode wen, betacker ieg dig paa thett wenligste for alle bewiste welgierninger, huilcke ieg will aff min ringe och yderste formue gantz godwilligen mett dig forskylle wdj hues maade, ieg nogentijdt kand dig till wilge, ærre eller tienste werre. Kerre Christen och kerre broder, giffuer ieg dig wenligen at wide, at ieg nu fremskicker till dig e[n] antegnelse paa dett geistlikge gotz, som findis her

wdj [Soer] byrk, bedendis venligen, at du willt well gøre och ad[t]ware mig, at om ieg kong: Mts befallning i denne optegnelse icke effterkommitt haffuer, som mig burde at gøre, och will gierne rette mig, naar ieg aff dig bliffuer admoneritt.

Kerre broder, kand ieg icke forholle dig, at endog kong: Mt haffuer naadeligen efftergiffuit, at den gejstlige jurisdiction her i byrckett skall ligge till denne schole, alligewell forholler Christoffuer Pax mig to gaarde fra, den ene liggendis i Wende till Bierby kyrcke, den anden liggendis i Oudstrop till presten i Sthenmagle, huor om ieg vill nest Guds hielp talle mett dig, naar du hijdt offuer kommendis worder. Wille ieg dog her om nogitt røre, paa dett at du kunde wide, huor dett sider sammen mett disse to gaarde, huilcke wden twiffuell Pax lader antegne paa sit register. Kerre Christian, giffuer ieg dig ochsaa wenligen at wide, at ieg haffuer werritt en tijdt lang suarligen siug, men Gud allte mitt wdj hans wrede haffuer naadeligen spartt mig och giffuit mig min helbredt igien, & hac ratione delusit non hiantem coruum sed cornicem, de qua ita lusimus:

Expectas cornix Machabæj funera vatis;
Adducent coruj sed tua fata prius.

Kom igien Her Jens. Her Jens.

Kerre Christian, efftherdj i denne min store siugdom allt thett harekødt, ieg haffde, er forteritt, och ieg icke gierne wille werre wdluchtt fra mine colleporibus, er min gantz wenlige bøn till dig, at du willt werre mig it gott bud till alle capittels harer[1]) baade gamlle och wnge, at

[1]) »Harer« (lepores) er formodentlig en komisk forvendt Udtale af »Herrer« (Medlemmerne af Lunds Kapitel, blandt hvilke Machabæus indtog en fremtrædende Plads, da han baade var Prælat, Kannik og Vicarius).

de wille skiude sammen och fly mig en ny hare hoffuidt och hierne. Jeg vill saa bruge dennom, at ieg kand forsuarett for wor hederlige capittels prælater och menige cannicker ibidem. Sed finem facio, et te ac omnia tua diuinæ protectionj commendo, orans, ne graueris ex me vacillante lepusculo. Salutare dominos lepores maioris & minoris ordinis. Vale æternum felix, præstantissime Holchj, & me solito fauore tuo, prosequentem te omnibus beneuolentiæ & obseruantiæ studijs, benigne complectere. Soræ xvij Feb: anno xcj.

Christianus Machabæus Alpinas
manu propria.

DE HEMMINGIO
distichon:

Sol radijs ornat, scriptis Hemmingius orbem,
Dici jure potest orbis vterque decus.

Udskrift: Erlig og welbyrdig mand Christian Holck till Høygaardt, kong: M^ts øffuerste secreter, min kerre broder och besynderlige gode wen, gantz wenligen tillschreffuit.

Egenhændig Original i Rigsarkivet.

Tillæg og Rettelser.

Første Bind.

S. 48, Lin. 1 f. o. Christoffer, læs: Caspar.

- 55. I Anledning af Stephanius's latinske Skolebøger burde det have været omtalt, at efter hans Død — som det synes — udkom en Bearbejdelse af en Del af det Materiale, de indeholde, under følgende Titel:

Phraseologia Stephaniana Latino-Danica. Seu Phrases & loquendi formulæ quotquot stylo & Sermoni familiari utiles esse possunt, ex quatuor Colloquiorum Majorum Stephani libris excerptæ & Danicâ interpretatione donata in Daniæ & Norvegiæ Scholarum usum. Hafniæ Typis Georgii Lamprectii, Impensis Joachimi Moltkenii, Bibliopol. [Hafn. s. A.] 8⁰.

Skriftet udgjør 376 Sider foruden »Index Colloquiorum Familiarium, ex quibus Phrases decerptæ sunt«. Dette Udtog er formodentlig oftere blevet oplagt; i alt Fald findes der i Univ.-Bibliotheket ogsaa en Udgave fra 18. Aarhundrede. Som Titelen angiver, ere de latinske Phraser her ledsagede af en dansk Oversættelse, der i lexikalsk Henseende ikke er uden Interesse, da adskillige nu forældede Ord her ville kunne findes, f. Ex.: »At gaa med stor Visker eller Knæbaand«, der er en Oversættelse af »Fasciis cruralibus pedes onerare«.

- 92, Not. 2. Jens Mouritsen var 1658 Ridefoged i Helsingborg Len (Sev. Kjær, Gjøngehøvdingen Svend Povlsen, S. 88 f.). Han var da vel ogsaa en Skaaning.

S. 95, Not. 2. Agnete Birgitte Finkenhagen var Henrik Hielmstiernes Moder (ikke hans Hustru). Grevinde Rosencrone døde 3. Sept. 1838.

- 205. Her har jeg desværre ladet mig forlede af Tauber (Sorø Academi S. 35) til at forvexle den Henrik Ramel, der var Christian IV's Hofmester, med hans Søn af samme Navn, der var Hofmester for Sorø Akademi. Den første døde 1611, den sidste 1653.

- 211, Lin. 6 f. n. udførligere, læs: udførlige.

- 235, Lin. 1 f. n. 228 - 5, læs: 282—5.

- 238, Lin. 2 f. o. Gernaners, læs: Germaners.

- 250. Blandt St. H. Stephanius's og Thale Eisenbergs Børn var Datteren Ellen, der blev gift Hans Andersen Hof, Birkeskriver ved Ulriksholms Birk og Ridefoged paa Skovsbo, begr. i Kjerteminde 6. Marts 1698, 60 Aar gl. (Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. VI, 6; jfr. Kirkehist. Saml., 3. R. II, 688). — Om den Hans Staphensøn, der 1663 blev valgt til Præst paa Sejrø, men forkastedes af Biskoppen, fordi han ikke havde den lovbefalede Alder (Ny kirkehist. Saml. V, 699 f.), var Stephanius's Søn, maa staa hen som uvist.

- 260. En Afskrift (fra Slutningen af 16. Aarhundrede) af And. Sunesens Hexaëmeron, som Stephanius har ejet (enkelte Notitser deri ere skrevne med hans Haand), findes nu i Kgl. Bibl., Kallske Saml. 317. 4°.

- 396. Over den Slægt Fabricius, hvortil Andr. Hojers Moder hørte, findes en Stamtavle i Danske Saml. 2. R. II, 48.

- 448. Om den her nævnte Justitsraad, Overkrigskommissær Tobias Rosbach findes nogle Efterretninger i Hist. Tidsskr. 5. R. II, 163 ff. (o. fl. St.). Han blev begravet i Brønshøj Kirke 4. Decbr. 1728. (Medd. af Pastor A. Jantzen).

- 481, Lin. 12 f. o. 1726, læs: 1731.

S. 500, Lin. 15 f. o. Rieselschen, læs: Kieselschen.

- 527 til Noten føjes: Taars er mulig en Fejlskrift for Taagerup.

- 529, Lin. 5 f. n. Farsbylle er rigtigt nok, det er Præstegaarden i Haarslev Sogn i Fyen.

Andet Bind.

S. 37, Lin. 5 f. o. Greven af Salm, ogsaa bekjendt fra Trediveaarskrigen, læs: Greven af Solms, en Svoger til Prins Frederik Henrik af Oranien.

- 41, Lin. 3. f. n. Hallerslebiæ, læs: Hatterslebiæ.

- 92, Lin. 3 f. o. Görtz, læs: Götz.

- 185, Not. 2. Som Biskop Peder Thøgersens Dødsdag maa 3. Jan. 1595 dog vel antages, da Biskoppens Svigersøn, M. Villads Nielsen Brøns, i en egenhændig Optegnelse nævner denne Dag (Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 539, jfr. Hist. Tidsskr. 3. R. V, 483).

- 190, Lin. 2 f. o. Et godt Bidrag til Forstaaelsen af V. 18 i Planctus de statu Daniæ er ydet af Rigsarkivar A. D. Jørgensen i Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1879, S. 50.

- 213, Not. 1 og 270 Not. Peter Neve var Geheime-Expeditionssekretær i Kancelliet, før J. L. Holstein blev Oversekretær, kan altsaa ikke egentlig siges at have været dennes Formand som Oversekretær, skjønt han vel besørgede de dertil hørende Forretninger.

- 229, L. 15 f. o. antwerten, læs: antworten.

- 450, L. 11 f. n. Holler, læs: Heller.

- 462, L. 14 f. n. Mecklenburg er maaske en Fejlskrift for Middelfart, som den Præst hed, der efter Børge Pontoppidan kom til Herlufsholm.

- 475 i Overskriften: Thuilleries's, læs: Thuillerie's.

- 477. Om Snaphanerne i Holsten 1644 findes nogle Efterretninger i Staatsbürgerliches Magazin II, 173 ff.

Register til 1ste og 2det Bind.

Ved Henvisningerne til 1ste Bind er Bindtallet (I) udeladt.

Abelsen, Michel. II, 387.
Abrahamsen, Isak, Præst i Døllefjelde. 521. 524.
Abramstrup. 324–5.
Adam af Bremen. 27. 362.
Adelen, den danske, 174—6. — Adelshistorien. 217.
Adeler, Frederik, Amtmand i Kalundborg A. II, 441. — Kort, Admiral. 544.
Adolf, Hert. af Holsten-Gottorp. II, 173—5.
Adolf, Greve af Holsten. II, 528.
Adolf, Hertug, svensk. 152–3.
Adolf Frederik, Hertug af Meklenborg. II, 12. 62. 128.
Adserup Mølle i Sømme Hrd. 328.
Acheleye, Gabriel. 238. 274—5.
Afladshandel. 348 - 9.
Aggershus Stift. II, 394. 399. 449 se Deichman, Hersleb, Dorph.
Ahlefeld, Bendix, Geh.-Raad, t. Haselau. II, 397. — Hans, Kammerjunker. II, 458. — Hans Adolf, Geh. Raad. II, 465–6. — Johan. 296. — Jørgen. II, 27. 34.
Alanus, Hans Jensen, Prof. i Kbb. 570.
Alardus, Lambert. II, 107.
Alberti, Prof. med. i Halle. 399.
Albertus Stadensis. 362. 373. 404.
Allesen, Christian, Rekt. i Landskrone, s Præst i Tommerup. 79. — Hans, Præst i Bunkeflod, s. i Slagelse. 77—95. 670. — Laurits, Præst i Arrie. 78. — Laurits, Konrekt. i Lund, s. Præst i Heglinge. 79. — Niels, Rekt. i Malmø, s. Pr. i Bunkeflod 78. — Niels, Pr. i Reng. 79. — Oluf, Pr. i Terslev. 670. Se Bunkeflod.
Almueskolevæsen. II, 229—30. 260. 295 - 6. 419.
Altewelt, Albert, Rekt. i Roskilde. II, 157.
Altona. 437. 485. II, 234.
Altorf, Univ. II, 154.
Amager. 534. II, 197. 215. 218. 226 - 7. 423. 433. 443 - 4. 456. 460.
Ambders, Elsebe Margrethe, g. m. A. Hojer. 515. — Nicolaus Bernhard, Sekr. i Kancelliet. II, 436.
Amsfortius, Franciscus Marcellus. Sangmester. II, 161,
Amsterdam. 44. 108. 147. II, 18. 24. 34–5. 39. 53. 449.
Amthor, Christoff Heinrich, Historiograf. 369. 378—9. 381. 384. 402. 409. II, 351. 360. 374—80. 384. 521—2. 527. — Friederich Ehrenfried, Oberst. II, 3779. —
Anchersen, Mathias, Bisk. i Ribe. II, 230. 309.
Andersen, Hans, Konrekt. i Lund. II, 157. — Mads, Foged p. Trolholm. 564—6. — Søren, Handelsmand i Kbh. 4.
Angers, Akad. 151. 231. II, 19—23. 112. 517—20.

Anhalt, Friederich, Fyrste af. 120. (II, 75).
Anholt. II, 238.
Anna, Fr. II's Datter, Dron. af England. II, 169–70.
Anna Cathrina, Chr. IV's Dronn. 303. II, 2–3. 148. 505.
Anna Sofie, Fr. IV's Dron. 344. 443. 485. II. 383, 530.
Anna Sofie, Fr. III's Datter. 540. 542. 545.
Anstruther, Robert, engelsk Gesandt. 307. 311. II, 100.
Antvorskov. 240. 441. 477–8. II. 5–6. 8. 186. 422. 439.
Arctander, Niels, Bisk. i Viborg. II. 185–6
v. Arnim, Hans Georg, Feltherre. II. 25. 70–1. 73. 77. 84–98. 137–8.
Arnisæus. Henning, Livlæge. 111. 528. II, 26.
Arnoldt. Hans Jakob, General. 390. 464. II. 306.
Arrebo, Hans Jørgensen, Kap. i Nykjøb. p. F. 529.
Asdal i Vendsyssel. 150.
Aslaksen, Kort, Prof. i Kbh 104. 202. II. 154. 510.
Asminderød. II. 392.
Aspach, Sixtus, Stiftspr. i Aalborg. II, 283.
Assens. II, 16. 105.
Ateretius. Laurits Jensen, Pr. i Bunkeflod. 78.
Attestats, theol. II, 241–42.
August. Kurfyrste af Sachsen. II, 172–3.
Aurilesius, Niels Pedersen, Prof. i Kbh. 42.
Avnslev og Bovense. II, 398.

Backer. P., Boghold. v. den kgl. Chatolkasse. II, 206. 255. 291–2. 387. 401. 448.
Backhoff v. Echt, Joh. Fried., Diplomat. II, 411.
Bager, Erik, Hert. Ulriks Tjener. II. 72. 126.
Bagge. Johan, Gravør. II, 386. 433. 449. 459. 467.
Bagger, Christian, Prof. jur., s. Stiftamtmd. i Bergen. II, 263. 276. 311. 399. — Hans, Sjæll. Biskop. 157. 165. 670. — Oluf Hansen, Rekt. i Lund. 119. 146.
Bahus. 301–2.
Balcken, sv. Oberst. II, 29.
Balslev og Ejby. II. 433.
Balslev, Andr., Kat. ved Nic. K., s. Pr. i Stavning. II, 259, 264. 275. 286 ff. 397. 400.
Banér, Svante, sv. Feltherre. 533–4.
Bang, Hans, Provst p. Samsø. II, 153. — Hans Jørgen, Hofpræst. II, 399–400. — Iver, Lektor i Roskilde. II, 156. — Niels, Bisk. i Odense. 541. 543. — Niels, Raadmd. i Bogense. 563. — — Thomas, Prof. i Kbh. 227.
v. Barby, Andreas, tydsk Kansler. II, 172.
Barfod, Niels, Stiftspr. i Christiania. II. 433.
Barnekow, Christian. 303. II, 150.
Barstorf, Philip Joachim, Lensmd. p. Aalholm. 539.
v. Barth, Caspar. 16. 48.
Barthling, Vessel, Kap. i Nykjøb. p. F. 545.
Bartholin, Anne, sl. Dr. Caspars. 156. — Caspar, Prof. theol. 288. II, 6. — Caspar, Dr. 248. — Caspar, Gen.-Prokurør. II, 270–1. — Hans, Prof. theol. 363.

366. II. 323. 334. 338. 348—50. — Rasmus, Prof. 97—8. 117. 250. — Thomas, Prof. II, 147. — Thomas, Antikvar. 2. — Thomas, Justit. i Højesteret. II, 229. 239—43. 263—4. 269—70. 276.
Basballe. Jens Chr., Ass. i Hofretten. II, 409.
Bassewitz, Statsafsending fra Sverig. 367.
Bauer, Oberst 523.
Beck, Jakob. 303. — Sigvard. II, 148. — Sten, t. Førslev. II, 139.
Beck, Peder. 136. 139.
Becker, Prof. fra Ostfriesland. II, 459 60.
Beckman, norsk Kapellan. II, 402—3.
Bela, Jødinde. II, 256.
Below, Jørgen. II, 148. — Vilhelm. II, 13.
Bentzen, Michel, i Korsør. II, 209. 217. — Niels, Præst i Lund 79.
Benzon. Jakob, Stiftamtmd i Chra., s. Finansdep. i Kbh. II, 245—6. 299. 308. 386. — Niels, Justitsrd. 158. — Peder, Etatsraad. 415.
Berg, Kabinetskasserer. II, 255. — Jakob, Præst i Svindinge. II, 388—9.
Bergen. 464 II, 156. 243—4. (447).
Bering, Vitus, Historiograf. 147. 215—6. 227. 248. 254. 256.
Berleburger Bibeludgave. II, 309. 413—4. 459.
Bernhard, Hertug af Sachsen-Weimar. II. 37.
Berregaard, Christian, Konferensrd., Amtmd. II, 412. 439. 441.
Bertelsen. Anders, Pr. i Flødstrup. 563 — Klaus, Husfog. p. Nykjøb. Slot. 532. — Laurits, Bisk. i Aarhus. II, 182.
Bertramsen, Bertram, Pr. i Østofte. 547.
Besser og Onsbjerg p. Samsø. 56. II, 144. 148. 152. 155.
Beust, Geh. Raad. II, 423. 425—6.
Bhie, Jakob, Pr. i Hove. II, 264—5. 275.
Bibeludgave, Waisenhusets. 500—2. 509—11.
Bibow, Kammerjunker. II, 217.
Bildsøe, Povl Matthias, Pr. i Torkelstrup, s. i Kbh. II, 388. 398.
Bilhardt, Læge i Slesvig. 514.
Bille, Anders, Rigsmarsk. 532. — Henrik. 293. — Jens Stensen. 105—9. — Sten Andersen, Major. 93. — Sten Jensen, t. Billesholm. 105. 108 9. — Torbern. 324.
de Binde, Anna, g. m. P. Charisius. II, 190—1.
Bing, Jakob, Rekt. i Lund. 239. — Jens, Læge. 416.
Birch, Jakob Lauritsen, Pr. i Stubbekjøbing. 547.
Bircherod. Hans, Pr. i Faaberg i Norge. II, 304. — Jens, Bisk. i Christianssand. 406.
Birkehavn v. Stokholm. 309—10.
Birkeris i Halland. 299. 301—3.
Bistrup, Joh. Christoffer, Hører i Nykj. p. F. 548.
Bjelke, Jægermester. II, 249. — — Sten. sv. Stath. i Pommern. II, 78—79.
Bjergvæsen i Norge. 111. 497—9. II, 205—6. 222—3. 391.
Bjørnsen, Oluf, Slotspræst i Kbh. II. 172.
Bleking. 152. 207. 533.
Bluhme, Joh. Barthol., Hofpræst. II. 194—5. 218. 220. 223—5. 239.

254. 259—62. 264. 275—7. 279—82. 292—4. 387. 389. 392. 394. 403—4. 406. 408. 420. 429. 456. 459. 464.
Blome, Hans. II, 175—5. — Otto, Geh. Raad. 460. 504. II, 207. 210. 218. 395. 413. 430. Se Charlotte Am. Friis.
Bloustrød og Lillerød. II. 392. 402.
Bogcensur. II, 237.
Bogense, And. Jak., Pr. i Fosie. 83. — Peder Lauritsen, Pr. i Horbelev. 518.
Borchardsen, Hans, Bisk. i Ribe. 522. II, 14. 513.
Borck, Oluf, Prof. 96. 98. II. 105.
Bordesholm. II. 173.
Bording, Christen, Rekt i Aarhus, s. Læge i Ribe. 104. — Lavrits, Kan. i Aarhus. 104.
Borgholm p. Øland. 294—5. 309. 317—9.
Bornemann, Phil. Jul., Finansdeput. II, 308. 386.
Bornholm. II, 211. 355. 400. 400. 409—10. 412. 479.
Borre. Hans, Provst i N. Vedby. 520.
Borringholm, Jørg. Mort., Bisk. i Aalborg. II, 182.
Bosseck, Bogh. i Flensborg. II, 318.
Bothmar. II, 259. — Hans Caspar, Greve. II, 421.
Botsac, Barthold, Prof. og Præst i Kbh. II, 374. 381.
de Boysset, C. F. 464—5. II, 215—6.
Brachrogge, Hans, Musiker. II, 167.
Braëm, Chr., Præs. i Kbh. II, 239—40. 242. 395.
Brahe, Anders Pedersen. 172. — Axel Pedersen. 295. — Jørgen. 293—4. II, 16. 101. — Otte Axelsen. 292. 298. — Otte Stensen. 295. 564. — Sofie Axelsdatter. II, 147. — Sten. 562. — Tyge, Astronom. 117. 179. 246—7. II, 72—3. — Tønne. 292. 298.
Brand, Henning Jørgensen. 557—63. — Margrete Henningsdatter. 558.
Brandenburg. 429. 431. II. 28—9. 61. 81. 113. 491.
Branderslev, Laal. 541—2.
Brandt, Separatist. II, 239. — Peter, Overrentemester. 158.
Bredal, Erik, Bisk. i Trondhjem. 523. — Niels, Pr. i Idestrup. 529. 533. — Peder, Pr. i Kjettinge. 527.
Bredenberg, Anders, Pr. i Kbh. II, 230.
Breitenau, Geh. Raad. 382—3. 389. 420. II, 525.
Breithaupt, Chr., Prof. i Helmstädt. 254.
Bremen. 116. 545—6. II, 7. 9. 15. 53. 495.
Bremer, Johan, Hofpræst. 545. — Peder, Raadmd. i Stubbekjøbing. 526—7. 539. 541—2.
Brems, Laurits, Officer. 294.
Breyer, gottorpsk Embedsmand. 418.
de Brienne, Greve, fransk Statssekr. II, 477. 485—7.
Brinck, Ernst, Borgmester i Harderwijk. 26.
Broch, Lave Povlsen, Rekt. i Nykjøb. p. F. 529—30. 534.
Brochmand, Hans Rasmussen. Prof. 42. 81—2. 180. 266. 521. — Jesper, Biskop. 30. 40. 42. 160. 221. 271—2. 282—3. 285. 288. 527. II, 11. 58. 71. 103. 151. 156. 512.
Brock, Eske. 289. — Lave. II, 186.
Brock, Jens Christensen, Separatist. II, 307.

Brockdorf, Greve. II, 308.
Brockenhus, Johan Fred., Gen. Lieut. II, 420. — Laurits. 560. — Oluf. 538.
Brodersen, Joh., Diak. i Lek. 390.
Broer, Hans. Borgretspræsident. II. 271. 283.
Brorson, Broder, Stiftspr. i Ribe, s. Bisk. i Aalborg. II, 230. — Hans Adolf, Pr. i Tønder. II, 283. — Nicolai, Pr. i Frederiksborg, s. i Kbh. II, 283. 391—4. 396—7.
v. Bruchofen, Henr., Hofpræst, s. Prælat i Lund. II, 162. 172.
Brun, Bodil, af Kjærbygaard, g. m. Chff. Skade. II, 6.
Brun, Præst i Rinkenæs. 502. — Henrik Andersen, Pr. i Vesterborg. 541. — Jens Lauritsen, Pr. i Skjelby. 547. — Knud Christensen, Pr. i Rødby. 547. — Peder, Pr. i Torkelstrup. 524. — Urban, Justitsrd., Amtsforv. II, 406. 439. 441. 446. 463.
Bryde, Niels, Pr. p. Samsø. II, 147.
Bryske, Iver. 298.
Brømsebro, Fredsforhandl. ved. II, 493—504.
Brøndlund, Laurits, Kap. ved Trin. K. i Kbh. II, 218.
Brøns, Villads Nielsen, Rekt., s. Lekt. i Viborg. 54. II, 179—87. 537.
Brønshøj, Rødovre og Ny-Hollænd.-by. II, 237. — B. Kirke II, 536.
Buchner, August, Prof. i Wittenberg. 194. 284.
v. Buchwaldt, Caspar. II, 101. — Frederik, Officer. 296. 298.
v. Buchwaldt, Johannes, Livlæge, Prof. 351. 402. II, 316. 381.
Budde, Frederik, Officer. 293.
Bunkeflod og Hyllie. 78—90.
Bunkeflod, Hans Allesen, Pr. i Lunde. 95.
Burchardi, Jens Hansen, Præst i Tranebjerg. 117.
Burgsdorf, Oberst. II, 84.
Burkal i Slesvig. 515.
Burser, Joachim, Prof. i Sorø. 41.
Buscoducensis, se v. Bruchofen.
Busse, Theodor, Landkansler. 57. II, 13.
Buthler, sv. Ob. Lieut. 537.
Buxtorph, Johs., Prof. i Basel. II, 154
Bülow, Jochim. 291—5 306.
Büssing, Rasmus, Borgm. i Kbh. 477. — Rasmus, Pr. p. Christianshavn. II, 6.
Bützow. II, 7. 11. 25. 62. 83.
Bärens, Joh. Henr., Komitt. i Rentekammeret. 386. II, 204.
Böhmer. J. C., Prof. i Helmstädt 351. 354. 357.
Bønedsgaard p. Falster. 521. 541. 545. 552.
Børglum Kloster. 556.
Bøttiger, Joh. Gottlob, Læge i Kbh. 374.
Bøttø p. Falster. 519.

Calixt, Georg, Theolog i Helmstädt. 343. 397.
Callenberg, Otto Carl, Greve. II, 271—2. 292—3.
Calundanus, Søren Pedersen, Prof. ved Univ. 160.
Canisius, Henrik. 210.
Carl, Prins, Chr. V's Søn. 465, 468.
Carl I, Konge i England II, 53.
Carl IX, Konge i Sverig. 298.
Carl X, Gustav, Konge i Sverig. 152. 532—37.
Carl XI, Konge i Sverig. 121. 131 135. 166—70.

Carl Ludvig, Pfalzgreve. 548.
Carnarius, Joh., Dr. med. i Slesvig. II, 174.
Carstensen, Valentin, Pr. i Østofte. 548.
Cassius. Christian, sv. Gen.-Auditør. 139—40.
Charisius, Jonas, kgl. Raad. II, 190. — Peter, Ambassadør. II, 190.
Charlotte Amalie, Dronning. 546.
Charlotte Amalie, Fr. IV's Datter. II, 402.
Chavigni, fransk Ambass. i Kbh. II, 448. 450—1.
Chesnecoferus, Nic., sv. Vicekansler. 313.
Chinesisk Kompagni i Kbh. 472.
Christensen, Christoffer, Rekt. i Sorø. 265. — Jakob, Borgm. i Nykjøb. p. F. 529. 532. — Niels, Pr. i N. Vedby. 532.
Christian II, Konge. II, 160. 359—60.
Christian III. II, 162. 171—2.
Christian IV. 174—5. 225. 290—311. 519. 521. 523. 572. II, 2—141. 254. 282. 480—9. 511—2. 517—20.
Christian V. 135. 137. 139. 145. 166—7. 530. 540. 547. II, 7.
Christian VI. 362. 393. 486—90. II, 193—312. 385—474. 530.
Christian, udv. Prins (V). 205. 246. 521—2. 525. II, 4. 11. 22. 67. 149—50. 186. 482—3. 505. 508.
Christian, Hert. af Brunsvig. II, 5.
Christian Albrecht, Hert. af Holsten-Gottorp. 546—7.
Christian Ulrik, se Gyldenløve.
Christiania. 170. II, 218. 239. 269. 299—301. 304. 386. 433. 451. Se D. Vibe, B. Deichman, J. Rasch.
Christianopel. 292. 295. 297—8. 312. 524. II, 493—501.
Christianssand. 406. II, 300—1. 440. 433.
Christianstad. 138. 152—4. 181. Skole. 161—3.
Christine, Dron. i Sverig. II, 64. 77—83.
Christoffersen, Gabriel, Præst i Blære. 227. — Henrik, Renteskriver. II, 40.
Chytræus, David, Prof, i Rostock. 179. 287.
Clark (Klerch), skotsk Kaptajn, Statsfange. II. 181.
v. Clausberg, Christlieb, kgl. Revisor. II, 212. 247—53. 260. 303. 419. 448—9.
Clausen, Anders, Student. II, 9. 74. — Jakob, Præst i Errindlev. 541. 544. 547. — Thomas, Gen. Superint. i Slesvig og Holsten. 366.
Clausenheim (1737). II, 308.
Clausson, Jørgen, t. Sotenäs. 306.
Clitau, Thomas. 508—9.
Clüver, Joh., Prof. i Sorø. II, 158. — Michael. II, 158.
Collegium Medicum (i Kbh.). 368.
Collerup, Jørgen. II, 410.
Collin, Hans, Lagmand i Trondhjem. II, 249.
Conradi, Georg Joh., Gen. Superint. i Slesvig og Holsten. 447. II, 229.
Crage, Nic., Hofpræst. II, 171.
Crantz, Albert, Historieskriver. 362.
Cresset, gottorpsk Raad. 387. 392.
Cretschmar, Gottfried, i Sorø. 227.
St. Croix i Vestindien. II, 433.
Crondal, Joachim. 402. II, 315.
du Cros, J. A., paa Gottorp. 383—4. 387.
Cumhaer, Slægten. 171—4.
Cæsar, Martinus, Musiker. II, 168.

Dam, Peder, Pr. i Aastrup. 551. 554.
Damsberg, Jørgen, Pr. i Falkerslev. 523. 530. 533. 535—6. 538. (541). 547. — Mads, Pr. i Falkerslev. 521. — Mads Jørgensen. 538. — Niels Madsen. 549. — Peder Jørgensen, Hører i Nykjøb. p. F., s. Kap. i Thoreby. 547.
Dannefer, Jakob, Separatist. II, 238—9.
Dannerliung 307.
Danneskiold-Laurwigen, Ferd. Ant., Greve. 440. 447.
Danneskiold-Samsøe, Frederik, Greve II, 209. 211. 245—7. 266. 288. 412. 436. 460—1. — Frederik Christian. II, 460—1. 465. — Ulrik Adolf. 460—1.
Dantzig. 309.
Danzæus, Carolus, fransk Gesandt. II, 184.
Darmstadt, Arveprins af. II, 123.
Darup, Christen. 541.
Dass, Benjamin, Rekt. i Trondhjem. 511—2.
David, Chr., herrnhut. Miss. II, 281. 400. — Jon, Kontrollør. II, 468.
De Burga, Marchese. II. 168.
Deichman, Bartholomæus, Biskop. 344. 413—6. 422—5. 437—57. 463—9. 472. 475—6. 478—81. 494. II. 370. 382. — Carl, Kancelliraad, Medlem af Overhofretten i Christiania. 493—4. 496. II, 317. — Peder, Officer. 416. 441. — Vilhelm. 494. 497.
De la Gardie, Magnus Gabriel, Greve. 256—61. — Pontus, Greve. 127.
Dietrich, Helvig, Læge. 288.
Dippel, J. C., Statsfange p. Bornholm. II, 355—9.
Dolmer, Jens, Mag. 671.
Dommebro i Sverig. 308.
Donner, sv. Fiskal. 124. 128—9. 138—9.
v. Donop, Sim. Henrik, Amtmand. 441.
Dons, Povl, Lagmand i Trondhjem. II, 244—5.
Dorffling, sv. Oberst. 523.
Dorph, N., Pr. i Kbh., s. Bisk. i Christiania. 496—7. II, 246. 289. 302. 306. 394. 396—7. 449. 451—2.
Drachard, Bjørn, Prof. i Sorø. 38. 147. 671.
Dragsholm, Statsfængsel. II, 181. 191.
Dragør. II, 443.
Drammen. II, 449. 467.
Dreesen, Dan, Ditl., Gen. Auditør, Etatsraad. 464. II. 406.
Drejbygaard, Munkebo S. 558.
Drejer, Kapt.-Lieut 537.
Duglas, sv. Officer. 523.
Dureel, Magnus, sv. Resident i Helsingør, s. Kurator for Lunds Univ. 76. 121. 255—61.
Dyrehavn i den sv. Skjærgaard. 309—10.
Dyrhoff, Matthias, Separatist. II, 238—9.
Døllefjelde, Laal. 524. 548.
Daa, Gregers. II, 191—2. — Jørgen. 305. — Klavs. 302. II, 33—4. 191. — Oluf. II, 67. 122—3. — Valdemar. II, 191.

Ebbesen, Claus, i Hillerød. II, 392. — Jakob, Byfoged i Ystad. 160. — Jørgen, Pr. i Blovstrød. II, 392.
Eberhardt, Student. II, 334.
Ed, Kommiss. ang. II, 263. 276—8.
Edinger, Nicolai, Vinhdl. i Kbh.

92. — Vilhelm, Grosserer i Kbh. 372.
Egede, Hans, Miss. i Grønland. II. 414.
Eggebrecht, Nic., kgl. Sekretær. 282. 287.
Eggers, Chr. Siegfr., Kancelliraad. II, 460.
Ehlers, Otto. 468.
Eichel, Johan, Læge i Kbh. 372.
Eidsvold Kirke. 480. 482.
Eigtved, Kapt., Bygmester. II, 247.
Eilersen, Jørgen, Rekt. i Kbh. 160.
Eisenberg. Anne, g. m. P. J. Vinstrup. 10. — Elias, Prof. i Kbh., s. Pr. i Besser. 55. II, 155. — Elias, Præst i Antvorskov, s. i Kalundborg. 56. 240. — Thale, g. m. S. J. Stephanius. 55—6. 255—61. II, 536.
Elfsborg. 303—5.
Elisabeth, Fr. II's Datter. II, 39. 184.
Elisabeth af England, Kurfyrstinde af Pfalz. II, 36. 53. 99. 100.
Ellegaard, Jørgen Knudsen, Pr. i Døllefjelde. 524. 548.
Elmelunde (Hjertebjerg Prstgd.). 523. II, 279—81. 307.
v. Elswich, Jo. Herm. Pr. i Stade. 357.
v. Elverfeldt, Jonas. 26. 28.
Elzewirerne, Bogtr. i Leiden. 27. 280.
Engau, Prof. jur. i Jena. II, 414.
Engberg, Jesper, Pr. i Stubbekjøbing. 528.
Engelstett, Ludolph, i London. II, 167.
England, Englændere. 304. 307. 311. 371. 544—6. 549. II, 52—3. 111—2. 160. 167—70. 201—3. 232—3. 421. 423. — Eng. Gesandter, s. Anstruther, Pollwarth, Spens, Titley.
Erfurt, Univ. 286.
Erik Menved. 491. II, 189.
Erik af Pommern. 171—2.
Eriksen, Anders, Student. II, 157. — Peder, sv. Ritmester. 300.
Erlund, Chr., Postdirektør. II, 416—7. 436.
Ermandinger, Hans Henrik, Prokurator. II, 208.
Ernst Casimir, Greve af Nassau-Dietz. 24. 37. 39.
Ernst, Henrik, Prof. i Sorø. 58—9. 194. 205—6. 215. 227. 236—7. 273—4. 286.
Errindlev, Laal. 541. 544. 547.
Esmarch, August. II, 380.
v. Essen, sv. General. 537.
v. Estorf, Officer. 315. — Otto, Domprovst i Schwerin. II, 12.
Ewald, Enevold, Pr. v. Waisenhuset. II, 202. 293.
Evertsen, Jens, Borgm. i Landskrone. 179.

Fabricius, Slægt. II, 536. — Joh., Prof. i Helmstädt. 362. 395—408. — Laue, Præst i Løjt. 379. — Rudolf Anton, Prof. i Helmstädt. 407. — Wilhadus, Præst i Løjt. 379. 398.
Falk, Peder, Underarkelimester. II, 30.
Falkerslev p. Falst. 521. 524. 526. 530. 533. 541. 547. 549.
de Falsen, Enevold. II, 458. 464.
Falster. 516—54. II, 311.
Falster, Chr., Rektor i Ribe. 340. 367. II, 317. — Jørgen Jørgensen, Prof. i Odense Gymn. II, 157.
Farsbølle (Haarslev Prstgd.) i Fyn. 529. II, 537.
Farstrup, Mads Pedersen, Præst i Uldbjerg. 196. 264—6. 516.

Fasangaarden ved Frederiksberg. II, 409.
Fegræus, sv. Agent i Helsingør. II, 55—6. 59. 61.
Femern. 459—60. 538. II, 560.
Ferdinand II, Kejser. 519. II, 49.
v. Fersen, Fabian, sv. Feltmarskal. 122—45.
Fincke, Jakob, Prof. i Kbh. 180. 278—9. — Thomas, Prof. 242. II, 140.
Finckenhagen, Johannes. 371. — Agnete Birgitte. 95. II, 536.
de Fine, Arnold, Sangmester. II, 161—2. — Hans Arnoldisen, Pr. i Helsingborg. 84.
Fleischer, Esaias, Apoth. i Kbh. 120.
Flekkerø. 111.
Flensborg. 398. 425—35. II, 7. 184. 312. 527. Graabrødre Kl. 333—4.
Flødstrup i Fyn, 558. 563.
v. Folckersam, Fried. Woldemar, Gen.-Major. II, 411. 437.
Foss, Generalmajor. 118. — Christen Nielsen, Rekt. i Viborg, s. Kannik i Aarhus. 103. 110. — Christian, Livlæge. 118—45. 157. 165. — Ingeborg. 117. — Jakob, Rekt. i Kbh. 116. — Jens, Læge, Ass. i Højesteret og i Kammerkoll. 120. 146—59. .671 (Hans Børn. 156—8). — Laurits, Dr. med., Forst. f. Sorø. 117—8. 158. — Magdalene 118. — Matthis, Rekt. i Lund, Slotspr. i Kbh., Bisk. i Aalborg. 91—2. 96. 114—20. 156. 160. 162. — Niels, Prov. Medicus i Skaane. 102—14. 119. 146. 288. 671. — Niels, Etatsrd., t. Juellund. 116. II, 255—7. 426—8. 430—2. — Peder, Rekt. i Slagelse, s. i Kbh. 94—5. 115—6. 156. 158.
Franck, Nic., Kancelliforv. II, 432. 447.
Francke, A. H., Prof. i Halle. II, 429.
Frankfurt a. M., Høstmesse. 106.
Frankfurt a. d. Oder, Univ. 221.
Frankrig. 107. 151. II. 18—24. 111. 361. 364. 421. 463. 475—504. 517—20.
Frants Albrecht, Hert. af Sachsen-Lauenburg. II. 53. 73. 76—7. 83—4. 89—90.
Frantsen, Jakob, Hører i Nykj. p. F., s. Rekt. i Nakskov. 534. — Niels, Pr. i Vejle. II, 6—8. 14. 17. 156. 510—7.
Fredensborg Slot. II, 207 ff.
Fredericia. II, 305.
Frederik II, Konge. II, 162—5. 174—5. 181. 183.
Frederik III. 538—40. 545. 547. II, 4—5. 7. 9—11. 14—6. 22—6. 30. 55. 81. 105. 110—2. 121—2. 150. 505—6.
Frederik IV. 369—70. 391—5. 416—21. 435—7. 455—6. 469—75. 481. II, 320 ff. 361 ff. 384. 416. 462. 528—30.
Frederik III, Hert. af Holst.-Gottorp. 114—5.
Frederik V, Kurfyrste af Pfalz. II, 36—7. 85.
Frederik Carl, Hert. af Plöen. II, 310.
Frederik Ernst, Markgr. af Brandenburg-Culmbach. II, 204. 455.
Frederik Henrik, Prins af Oranien. II. 18. 35—9. 537.
Frederika Amalie, Fr. III's Datter. 547.
Frederiksberg Slot. II, 197 ff. 388. 453. — Degn. II, 387. 389. 415.
Frederiksborg Slot. 90. 583. II, 2. 4. 8. 216 ff. 283. 391—2. 397.

400. — Skole. II, 281—2. 292. 403. 510.
Frederikshald. 390.
Frederiksodde. 532.
Friccius, Joachim, Dr. jur. 507. II, 388.
Friis, Charlotte Amalie, g. m. 1. Grev Ørtz; 2. Geh. Rd. Blome. II, 218. 250. 293. 298. 311. 393—4. 453. 455. — Christian t. Borreby, Kansler. 311—9. II. 148. 168—9. — Christen, t. Kragerup, Kansler. 17—9. 25—6. 29—31. 33. 35—6. 41—2. 50. 52. 57. 67—9. 194. 277—9. 281—2. 287—8. 299—319. 672. II, 4—5. 26. 68. 105. 126. 154. 157. 159. 514—6. — Christen, t. Lyngbygaard. 29. II, 142. — Christoffer, t. Astrup. II, 157. — Henrik. 293. — Johan. 292. 298. — Jørgen. 52. — Jørgen, t. Krastrup. II, 186. — Niels. II, 10.
Frijs, Greve t. Frisenborg. II, 212.
From, Kommerceraad. 415—6. — Jørgen, Prof. v. Univ. 119. 121. 227. — Jørgen, d. y. 134.
Frygt, Ole, Degn i Horbelev, 520.
Fuiren, Baron. 157. — Marie, g. m. H. Svane. 156—9.
Fugl, Rasm., Amtsskriver i Roskilde. 202.
Føerd, Klavs, Pr. i Torslunde. II, 166.
Førløf og Strø i Skaane. 165.

Gadebusch, Slaget ved. II, 192.
Gallas, Matthias, Feltmarskal. II, 73. 76. 84. 488.
Gallentien, Gods i Mecklenborg. II, 13. 60. 68. 119.
Galt, Mogens. 297—8. — Peder, Kan. i Lund. 114.
Gangloff, H., dansk Postkontr. i Hamborg. 361. 369.
Gangsted og Søvind. II, 268.
Gaulke, Livlæge. 415.
Gavnø Kloster. 74.
Gjedsørgaard (Gedisgaard). II, 165.
Geist, Bernt, Officer. 301. Se v. Hagen.
Genf, Univ. 106.
Georg (Jørgen), Hert. af Lyneborg. 295. 300. 302. 306.
Gersdorf, Jochum. 205. 242. 248. — Nicolaus, Geh.-Raad, Stiftamtmd. II, 214. 216. 227. 281. 423. 467. 469. 473.
Gholdewitzce, Hans, i Stralsund. 172—3.
v. Ginckel, Herman, Rekt. i Vordingborg. II, 156.
Gjedde, Christian, Lieuten. 134—5. — Ove, t. Tommerup. 115.
Getzoræus, Peder, Povl, Rasmus Jakobsønner. 518.
Gisselfeld. II, 465.
Gjentofte. II, 270.
Gjerlev, Horns Hrd. 328—9.
Gjøe, Absalon. 560. — Falk. 295. — Falk, Hofmester p. Sorø Akad. 250. 256-60. — Henrik. 298.
Gloslunde, Laal. 542.
Glud, Niels Sørensen, Rekt. i Sorø. II, 182.
Glumsæus, Niels Hansen, Pr. i Brønshøj. II, 237.
Glücksborgske Arkiv. 456. 458.
Glückstadt. II, 44—5. 65. 101. 215. 217.
Gottorp Slot. 150. 383. 387. Arkiv. 381. 387—9. 455—6. 459—62. II, 523—4. 526—7. Overret. 377—8. 495. 499. Se Holsten-Gottorp.
Grabow, holst.-gott. Justitsraad. 387.
v. Gram, Friederich, Oberjægermester, Geh.-Raad. II, 218—9.

268. 281. 403. 472. — Fried. Christian, Oberhofmarskal. II, 210. 248. 251—3. 255. 265—6. 300—1. 303. 306. 390. 423. 447. 450.
Gram, Hans, Professor, Geh. Arkivar. 2. 252—3. 340. 484—5. 491—2. 505—9. II, 404—5. 422. 427. 456—7. 466—7.
Gramb, kejserlig Oberst. II. 119.
Grave, Mogens, Prof. v. Gymn. i Lund. 146. II, 153. 155.
Gregersen, Mads, Pr. i Kippinge. 527. — Oluf, Bogbinder i Kbh. 181.
Grenaa, Frants Nielsen, Stud. 196.
Grimeton, Bent, Pr. i Aastrup. 553—4.
Groth, Immanuel. II, 219.
Grothausen, Albrecht Gabriel, tydsk Pr. v. Garnisonskirke i Kbh. 239—40. 272—3. 390—1.
Grubbe, Christian. 539. — Ejler, Rig. Kansler. II, 182. — Ejler. 298. — Sivert. II, 2.
Gräfsnäs i V. Gøtland. 301.
Grøn, Kjøbmd., Vice-Borgm. i Kbh. II, 442.
Grønland (Mission). 443. II, 258. 385. 414. 455. 457. 472. 474. 494. 500. Se J. Severin, Chr. David.
Graah, Andr., Kancelliforv. II, 432.
Guldborg ved Elfsborg. 300—1. 305. 307.
Guldhornsfund. 204—6. 217. II, 504.
Gundesen, Jens, Magister. II, 156.
Gundling, Prof. i Halle. 399.
Gundslev p. Falster. 520. 522—3.
Gunilds Kors. II, 147.
Gustav Adolf, Konge i Sverig. 306. 312—3. II. 27—30. 32. 42. 47. 54—6 59. 61—6. 69—71. 106. 109. 112—3.
Güldencrone, Christian, Baron, Finansdeput. 449. II, 384.
Gyldenløve, Christian Ulrich. II, 4. 88. 92—3.
Gyldensten, Jean Henri Huguetan, Greve. II, 465—7. 469.
Gyldenstjerne, Knud. 300—1. — Predbjørn, t. Vosborg. II, 186.
Gynther, Fred., kgl. Sekretær. 288.
Gødesen, Jens, Bisk. i Aarhus. 187.
Gørritz, Jacob, Registrator. II, 375. 378—9.
v. Gørtz, Georg Heinr., gott. Minister. 392. 418—9.
Gøtheborg. 524.
Gøttingen, Univ. II. 423. 434.
Gøtz, Peter, kejserl. Oberstlieut. II, 92. 537.

Hack, Mattis, Prof. ved Univ. II, 161.
Haderslev. 405. 503. II, 5. 41. 170—1. 173. 184. 398. 477. 480.
Hagedorn, dansk Agent i Hamborg. 307. 394.
v. Hagen, Frants, Oversekr. i tydske Kancelli. 408—12. 421. 456—63. 489. II, 521—3. 523—7.
v. Hagen, gen. Geist, Heinrich, Stiftsbefalingsmd. i Schwerin. II, 12.
Hagerup, Byskriver i Christiania. II, 269. — Ejler, Bisk. i Trondhjem. II, 408. 416. — Hans, Sorenskriver. II, 470—1.
Hald Slot. II, 186. 192.
Halle Univ. 399—400. II, 275. 393. 429.
Hallebye, Niels, Pr. i St. Fuglede. 95.
Halmstad. 300. 308.
Hamborg. 358. 360. 394. 421. 425—37. 439. 498. 521—2. II. 7. 44. 46. 50. 64. 181. 203—4. 215—7. 233. 477. 523. 525.
Hamilton. Henr. Albertsen, Latindigter. II, 75.

Handels- og Fabriksvæsen. 425—37.
Hannover. 359. 387. 410—1. II, 417. 461.
Hans d. æ., Hertug. II, 173—4.
Hansen, Justitsraad. II, 431—2. — Albert. Bisk. i Aarhus. II, 149. — Christen (Baden), t. Nørgaard. 295. — Gert, Separatist. II, 449. 451. — Hans, Pr. i Taagerup. 531. 542. 544. — Hans, Amtsforv. paa Laal. 543—4. — Jørgen, kgl. Sanger, s. Pr. i Skeby. II, 166. — Peder, i Nakskov. 520. — Peder, Borgm. i Nakskov. 539. — Sone, Pr. i Ryslinge. 567—9, — Steffen, s. Stephanius.
Hansteen, Henrik, Pr. i Tjustrup. II, 268.
Harboe, Jens, kgl. Sanger. II, 167. — Ludvig, Pr. i Castellet v. Kbh. II, 402—3.
Hardenberg, Erik. 560.
Harderwijk. 19. 24. II, 106.
v. d. Hardt, A. Hojers Sekr. II, 470. — Herman, Prof. i Helmstädt. 348 350. 359—60. 365.
Hartwigsen, Johan Peter, (Borgm.) i Christianssand. II, 410.
Harrestedgaard. 566.
Hartman. II, 400.
Hasebardt, Wichman, Bisk. i Viborg. 50, 264. 281. 522. II, 151.
Hattemagers, Anne. 414.
v. Haugwitz, Alex., kejserlig Gen.-Proviantmester. II, 91—2.
v. Haven, Lambert, Pr. i V. Skjerninge. II, 388.
Haxthausen, Chr. Fr., Greve, Overlanddrost. II, 304—5.
Hedemarken i Norge. 496.
Hedningemission. 363. 366. 429. Se Grønland, Missionskollegium.
Hedvig Sofie, Hertuginde at Gottorp. 387. 389.
Hegelund, Anders Pedersen, Rekt. i Kbh. II, 156. — Peder, Bisk. i Ribe II, 185. — Søren Frantsen, Præst i Fosie. 87.
Heiche, Klavs, Hører i Nykjøb. p. F. 531.
Heidelberg, Univ. 105. 120. 150.
Heill ved Dantzig. 309.
Heimbach, Wolfgang, Maler. II, 506.
Heine, Ejler. 539—40. 542—3.
Heinemarck, Peter, Oberst-Vagtmester. 315.
Heinesen, Mogens, Fribytter. II, 183—4.
Heinsen, Rasmus, s. Heithman.
Heinsius, Dan., Prof. i Leiden. 15—6. 40.
Heithman (Heinsen), Erasmus, Sangmester,. Prælat. II, 162. 170—7. — Ludvig, kgl. Sekretær. II, 176.
Heitman, Christoffer, Prof. i Sorø. 34.
Helgesen, Povl, Lektor. 320—36.
Heller, Joh. Dav., Toldinsp. i Kbh. II, 442—450. 537.
Helmig, Prinsesse Louises Lærer. II, 393. 434.
Helmstädt, Univ. 347—68. 395. 401.
Helsingborg. 121. 129. 132. II, 525. 535.
Helsingør. 544. II, 7. 55—6. 150. 184. 278.
Helt, Matthias, Kancelliforv. 439. II, 466.
Heltzen, Brødrene. 430.
Hemmingsen, Niels, Dr. II. 534.
Hennings, Martin Nicolai, Amtsforv. i Pinneberg. II, 393. 398.
Henrichsen, Niels, Raadmd. i Kbh. 481.

Henrik Julius, Hertug af Brunsvig. II, 39. 184.
Herlufsholm. 10. 194. 275. II, 156. 207. 212. 274—5. 294. 302. 388. 401. 409. 462. 537.
Herrnhuter. II, 229. 400. 454—5. 457. Se Zinzendorf.
Hersleb, Peder, Biskop. 340. II, 227. 240—1. 298—9. 301-5. 386. 396. 399. 400. 402—3. 405—6. 408—9. 428. 433.
Hertogenbosch, Belejring. II, 35—9.
Hertzberg. II, 388.
Hesselberg, Hans, i Kbh. 290. — Peder, Tolder i Skien. 290—3.
Hillerød. 90. II, 214. 392. 397. Se Frederiksborg.
Hindsholm, Laurits Jakobsen, Bisk. i Odense. 527. 530. 540.
Hirschholm Slot. II, 209 ff. 434 ff. 448. 453. 456—7. 462. 467. s. Hørsholm.
Hittler Skanse. 419.
Hjelmstjerne, Henrik. 82. 95. II, 536.
Hjerte, Peder, sv. Officer. 536.
Hjertebjerg, s. Elmelunde.
Hoe, Christoffer, Pr. i Lerup. II, 293—4.
Hof, Hans Andersen, Birkeskr. II, 536.
Hoffmann, Prof. i Halle. 399. — Albert. II, 278. — Søren, Læge i Randers. 154.
Hoffsteter, Joh. Adam, Prof. og Livlæge i Kbh. 351.
Hohenmühle, Joh. Chr., Resident i Hamborg. 389. II, 523.
Hojer, Slægten. 398. — Andreas, General-Superint. 398. — Andreas, Prof. jur., Historiograf. 337—515. II, 229. 239—43. 246—7. 258. 261. 263. 276—8. 280. 307—9. 311. 313—84. 388. 400—5. 423. 428—30. 436—7. 449—52. 454. 456. 458. 464—5. 521—31. — Andreas, Rekt. i Slesvig. 513—5. — Johan, Pr. i Karlum. 397. — Johan C., Pr. i Satrup. 512.
Holberg, Ludvig, Prof. 340. 454. II, 317. 320. 404.
Holck, Christian, kgl. øverste Sekr. II, 532—4. — Christian Christoffer, Oberst. 131. — Chr. Chrff., Greve. II, 227. — Henrik, Feltmarskal. II, 37. 46. 66. 86.
Holgersen, Niels, Pr. i Ørslev. 87. 95—102. 370. 670.
Holland. 109. 426. 432. 461. 534. 545—6. II, 17—8. 24. 33—40. 482. 490—1. 494. 497—9. 502. Se Amsterdam, Harderwijk, Hertogenbosch, Leiden.
Holm, Jakob Jensen, Pr. i Viborg, senere Bisk. i Aalborg. II, 182. — Mads, Stiftspr. i Kbh. II, 414. — Peder, Professor ved Univ. II, 403.
Holmsted, Bernhard, Borgm. i Nyborg. II, 407—8. — Frederik, Borgm. i Kbh. II, 407.
Holst, Oberst. II, 431. — Jørgen, Bogh. i Kbh. 247. 251. — Pet. Nicolai, Separatist. II, 431.
Holstein, Carl, Geh. Raad. 351. 357. 400. 413—5. 515. II, 206. 224. 282. 310. 387. 415. 417. 458. — Christian Ditlev, Greve. II, 240. — Christian Frederik, Overhofmarskal. 375. 433—5. (447. 468—9). II, 382. — Christian Frederik, Kammerjunker. 351. 401—2. — Frederik Vilhelm, Amtmd. i Tønder. II, 252. 282. — Georg Vilhelm. II, 217. 283—6. 297. — Johan Georg, Geh.

Raad. 354. 357—8. 388—91. 400. 440. 443. 465. II, 315. 319. 369. — Johan Ludvig, Geh. Raad. II, 193—312. 385—474. 537. — Ulrik Adolf, Greve, Storkansler. 375. 386—8. 413.
Holsten. 520. 523. 532. 546—7. II, 10. 65. 211. 217. 229. 397. 477—8. 537.
Holsten-Gottorp. 392. 411. 418—9. 456. 459—62. II, 32. 114—5.
Holtze, Joh. Jac., Amtmd. i Rensborg, II, 473—4.
Hopp, Thomas, Rekt. i Aalborg. 440.
Horbelev p. Falster. 517—54.
Horbeløff, Laurits Pedersen, Hører i Nykjøbing, s. Pr. i Sandby. 524. 526. — Peder Pedersen, Rekt. i Nykjøb. p. F. 524—5. 527.
Horn, sv. Feltmarskal. II, 487—8.
Horsens. II, 185—6.
Horsens Hans Pedersen, Kan. i Aarhus. 202 (?). 252. II, 149.
Hosum, Knud Mogensen, Hører i Nykj. p. F. 548.
Hovel, Justitsrd. II, 210.
Humble, Birgitte. 524. — Gregers, Pr. i S. Kirkeby. 527. 530—1. — Marcus, Mag., Legationspræst. 523.
Hundermark, Iver. 297—8. — Peder 295—6. 298.
Hunseby. 528. 531.
Huseby i Smaaland. 152.
Husum. 432. 438. II, 32. 114. 174.
Huswedel, Joh., Prof. i Rostock. II, 101.
Huulbech, Jørgen, Præst i Stege. II, 304.
Huusvig, Hans, Pr. i Frederiksborg. 90.
Hwiid, Matthias, Pr. v. Holmens K. i Kbh. II, 215. 240. 246. 259. 261. 264. 289. 291. 293. 390.
Hvidstedgaard, Taars S. 115.
Hvitfeldt, Arild. 562. II, 149. Danm. Rig. Krønike. 216. 269—70. 354. 505. II, 188. — Beate. II, 3—4. — H., Justitsrd. 415. — Klavs, t. Krumstrup. 566—9.
Hübner, Prof. i Hamborg. 473.
Hygom, Peder, Bisk. i Aarhus. II, 238. 386. 398. 400.
Hüpfauff, Joh. Melch., Læge i Lund. 162. Hans Sønner, Christian, Gottfried, Joachim. 163.
Hyphoff, Jakob, Pr. i Nykjøbing S. II, 453. 456.
Høeg, Just, t. Gjordslev, Hofmester f. Sorø Akad., Rigens Kansler. 43, 66. 69. 194—7. 266. 279—80. II, 9. 16. 40. 154. 157. 482. 488. — Stygge. 66. 542.
Højbjerg Kirke. II, 190—1.
Højrup K. p. Stevns Kl. 216.
Hørsholm. II, 213. Se Hirschholm.

Idestrup p. Falst. 529. 531. 533.
v. Ilow, Christian, General. II, 90.
Innsbruck, 148. II, 51. 168.
Island. 441. 524. 526. II, 187. 494. 496. 500. Se Arngrim Jonsen, Magn. Olafsen, Brynjulf Svensen.
Isolano, kejserlig Oberst. II. 86. 136.
Italien, Danskes Rejser. 107—8. 120. 148—9. 380. II, 168—9. Se Padua.
Itzeho. 523.

Jacobi, G. C., Kabinetskass. II, 247—53. 300. 303. 390. 420. 450.
Jakob VI, Konge af Skotland. II, 183—4.
Jakobsen, Christen, Rekt. i Nykjøb.

p. F., s. Pr. i Væggerløse. 528—9. 547. 549. — Jakob, sv. Anfører. 315. — Matthis, Livlæge, Prælat i Aarhus Kap. 86. 110. 146. — Laurits, s. Hindsholm.
Janson, Peter, Bogtr. i Sorø. 55. 63.
Jarlsberg, se Wedel.
Jena, Univ. II, 154. 172. 414.
Jensen, Christen, Pr. i Torkilstrup, s. i St. Magleby. II, 460. — Christen, Dr. theol., Hofpræst. 41. II, 156. 513. — Christian, Kap. i Hillerød, s. Pr. i Asminderød. II, 392. 413. — Laurits, Pr. p. Thurø. II, 151.
Jentoft, Iver, Byfoged i Kbh. II, 211.
Jersin, Dines Jensen, Pr. i Hunseby. 531. — Jens Dinesen, Bisk. i Ribe. 40. II, 157. 516.
Jespersen, Niels, Bisk. i Odense. II, 183. — Søren, fra Ribe. II, 180.
v. Jessen, Thomas Baltazar, Geh. Raad. 378. 387. 389. 459. 461. 490—1. II, 522—4.
Jessen, Erik Joh., Sekretær i Kirkeinsp.-Koll. 512—5. II, 436. 470. — Jesse, Pr. i Nykjøbing p. F. 529.
Johan, Hert. af Østgøtland. 302.
Johan Georg, Kurfyrste af Sachsen. II, 67. 86. 97. 131—3.
Johan Georg, Kurprins af Sachsen. 540. 545.
Johan Casimir, Pfalzgreve. II, 30. 47.
v. Johnn, Christian August, Diplomat. II, 219. 231—3. — Chr. Gottfried, Vicekansler i Glückstadt. 383.
Jonsen, Alle, Præst i Fagerholt. 77—8. — Arngrim. 26. 28. 71. II, 500.
Jordhøj, Laurits, Pr. i Gangsted. II, 268.
Jostensen, Niels, i Norge. 380.
Juel (Jul, Juul), Oberstlieut., t. Taasinge. II, 389. — Jens. 292. — Malte, t. Gjesinggd. II, 7. — Mogens. II, 74. — Susanne. II, 59.
Juelingsholm. II, 74.
Juellinge. II, 208.
Juul, Christian, Baron af Rüsensteen. II, 192.
Juncker, Læge fra Halle. 468.
Jæger, Nic., Pr. i Elmelunde, s. i Stege. II, 279—81.
Jøder døbte. 447.
Jönköping. 121. 132. 308.
Jönsson, Erik, sv. Ritmester. 301.

Kalmar. 289—98. 308.
Kamin, Stift. II, 9—10.
Karleby p. Falst. 528. 549.
Karlum. 337. 397—8.
Kemmeter, Felt-Krigs-Kancellist II, 242—3. 278.
Kiel, Univ. 221.
Kielmann, Joh. Ad. II. 531.
Kingo, Thomas, Biskop. 551—4.
Kippinge p. Falst. 527.
Kirchmann, Bernh. Casp., Dr. jur, 58. — Johan, d. æ., Rektor i Lybek. 56—8. 288. — Johan, d. y., Dr. jur. 58.
Kirkeby, se Sønder-Kirkeby.
Kirkeinspektions-Kollegiet. II, 275. 278. 280. 295—6. 298. 303—4. 306—7. 313. 389—91. 399. 404. 408. 414—5. 419. 431. 433. 443—4. 453—6. 460. 464—5. 469—70.
Kjeldsen, Jens, Rekt. i Ribe. II, 155. — Peder (1611). 294.
Kjerteminde. 563. II, 536.
Kjettinge, Laal. 538.
Kjær, Søren, Maler. II, 168—9.
Kjærulf, Justitiarius. II, 435.

Kjøbenhavn. 584—5. II, 184. 418—9. 442. 453. 480—2. Vor Frue Kirke. 145. II, 102—3. 139. 151. 182. 234. 396. Kapitel 174. Skole. 115—6. 160. II, 156. S. Nicolai Kirke. II, 150. 234. 257. 259. 275. 391—2. Holmens K. II, 215. 246. 259. 275. 289. 390—1. Trinitatis K. II, 205. 234. 289. S. Petri K. 528. II, 105. 166. 246. Garnisons K. II, 237—40. 263. 265—6. 272—3. 388. 390—1. 398. Slotskirken. 443. 446. Kastelskirken. II, 402—3. Frelsers K. II, 246. 266. 273. Reformert K. og Menighed. II, 235. 242. 244—6. 259. Universitet. 5—6. 41—2. 50. 83. 96—9. 104—6. 115. 118. 145, 197—8. 256—7. 267—8. 272—3. 328. 495—6. 504. 521. 527. II, 73. 140—1. 247. 302—3. 315—54. 402—6. Valkendorfs Koll. II, 183—4. Waisenhuset. 499—503. 509—11. II, 233. 235. 238. 243. 255—6. 273. 280. 309. 313. 389. 449. Højesteret. 145. 158. 414—5. 442—3. 447. 449. II, 203—4. 218—9. 227—8. 248. 264. 266. 269. 465—8. Stadsfysikus. 153. Bank. II, 368. 436—7. 464. 466. Slot. 443. II, 206. 307. 439. 457—8. Ladegaard. II, 150. 266. 273. Tøjhus. 525. Bremerholm. II, 261. 410. Rosenborg. 545. II. 215. 409. 413. 427. 435. 438—9. 442. 505—6. Dokken. II, 209. 458. 464. Pesthus. II, 471. Slutteriet. II, 434. Ildebrand (1647). 525. (1728). 469. 480. 487—8. 491. II, 531.
Kjøge, Skole. 116.
Kjøng i Fyn. 250.
Klausing, Henrik, Prof. i Leipzig. 403—4.
v. Klinggreff, Joach. Gust., Justitsrd. II. 423.
v. Kniphausen, preuss. Gesandt. II, 417. — Dodo, sv. General. II, 53.
Knoff, Hans, Rekt. p. Herlufsholm. 275. II, 512.
Knudsen, Pros, t. Nørholm. II, 33—40.
Knytlingesaga. 70. 203.
Kock, Jens, Rekt. i Nykjøbing p. F., s. Pr. i Væggerløse. 519. 529.
Kolding. II, 5. 183—4.
Kolding, Jon Jensen, topogr. Forf. 26. 28.
Konfirmation, kirkelig. II, 220—3. 227. 231.
Kongsberg. 475—6. II, 222—3. 454.
Kornerup, Søren, Fiskal. 540.
Korsbjerg, Hans, Kap. i Nakskov. 543. 545.
Korselitze. 534. 552.
Korsør. II, 207. 209—10. 214. 217. 238—9. 439.
Krabbe, Jørgen. 77. 126. 167. — Lucas. 292. 298. — Niels, t. Skjellinge 565. II, 34. — Tage. 302.
Krafft, Hans, Musiker. II, 166.
Krag, Erik. 548.
Krag, Anders, Prof. ved Univ. II, 183. — Hans, Raadmd. i Aalborg. 178. — Niels, Prof., Historiograf. 8. 202.
Kragh, Kaptajn. II, 421.
Kringlen i Gudbrandsdalen, Træfning. 309.
Krog, Hans Jensen, Pr. i Aastrup. 520—1. 523. 527—8. — Jens Jakobsen, Rekt. i Aarhus. 104. — Peder, Bisk. i Trondhjem. 440—1.
Krogstrup i Sjæl. II, 227. 282—3.

Kronborg. II, 5. 30. 32. 76. 114. 132—3.
Kruck, Georg, Prof. i Sorø, 147.
Krus, Jesper Madsen, sv. Anfører. 307.
Kruse, Christian, Oberstlieut. II, 192. — Else, g. m. Vald. Daa. II, 191.
Kruse, Henrik, Bogtr. i Sorø. 206-7. 226. 247—8. 251. 255—6.
Krüger, Slotsgartner. II, 434. 457.
Krüsing, Balthaser, Dr. med. i Flensborg. II, 531.
Kupferschmidt (Cypræus), Hieron., Ærkedegn i Slesvigs Kap. II, 174.
Kyckelsom, Alex., Dansemester. II, 14.
Küster, Henrik, Livlæge i Nykjøbing p. F. 524. II, 493—4. 503—4.
Köln, Kurfyrste af. II, 294.
Könemann, Herm. Heinr., Raadmd. i Kbhv. II, 418.
Königsmann, tydsk Pr. ved Garnisons K. i Kbh. II, 272. 391.
Königstein, J. L., Geh. Raad. 377—9. 381—2. 384. 387. 389. 392. 461. II, 523—4.
Körbitz, Joh. Christoffer. 546.
Kaare, Jens Nielsen, Borgm. i Helsingborg. 121. — Sofie, g. m. Chr. Foss. 121. 157.
Kaas, Jochum, Oberst, 537. — Mogens II, 12. — Mogens, t. Tidemandsholm. II, 119—20. — Niels, Kansler. 74. II, 185. — Ulrik, Admiral, Stiftamtmd. i Bergen. II, 243—4. 445—8.
Kaasbøll, Ejler Chff., Pr. i Kbh. II, 290.

Landmilitsen. II, 197. 267—8.
Landorph, Hans, Amtmd. 311. 398—9.
Landskrone. 136—7. 141. 179. 181. Skole. 239.
Lange, Gunde. II. 516. — Hans. II, 175.
Lange, Villum, Student. II, 202. 211—2.
Langebek, Jakob, Geheimearkivar. 2. 8. II, 178.
Langeland. 535.
Langemach, Henrik, Guldsmed i Nykjøb. p. F. 531.
Langhorn, Magnus, Oberst-Lieut., Kom. p. Rosenborg. II, 442.
Langaa, Niels Lauritsen, Pr. i Slagelse. 91.
Lapotterie, Oberst. II, 423.
Lassen, Thøger, t. Rødslet. 118.
Laugesen, Hans, Bisk. i Ribe. II, 153. 185. — Jens, Borger i Ribe. II, 153.
Laurenberg, Joh., Prof. i Sorø. 24. 38. 40—41. 69. 227. 240. 251. II, 42.
Lauritsen, Bo, Rekt. i Roskilde. 78. — Henrik, Præst i Tyelse. 83. — Ægidius, Ærkedegn i Ribe. 289. II, 157.
Laurvig. II, 433.
Lautrup, Hans Chr., Tolder v. Øresund. II, 207. 219. 387.
Law, John, Financier i Frankrig. II, 361. 364.
Leiden, Univ. 12. 14—31. 109. 116—7. 120. 147. 241. 276. 368. II, 42. 53.
Lejregaard. II, 446—7. 450—2. 462.
Lemgow i Westphalen. 403. II, 322. 343—4.
Leopold Vilhelm, Ærkehert. af Østerrig. II, 51. 101.
Lerche, Cornelius. II, 157. — Johannes. II, 157. — Knud, Pr. i Nysted. 538. 543—4. — Oluf, Pr.

i Avnslev. II, 399. — Vincens Geh.-Raad. II, 235. 244—5. 259. 270—1. 419.
Lerup og Tranum, Aalborg St. II, 293.
Leth, Chr. Langemach, Prof. catech. og Pr. i Kbh. II, 279. 289. 293. 310—1. — Hans, Rekt. i Sorø, s. Hofpræst. 116.
Leutens Præstegjeld i Norge. 496.
Leyonsköld, Baron, Landshøvd. i Skaane. 124. 126—33.
Lichtenberg, Kommerceraad. II, 397—8. 400.
v. Lichtenberg, Hans Christoffer, t. Fiedelhausen. II, 95—6.
Lillienskjold, Thomas, Amtmd. i Ringsted. II, 439.
Linck, kgl. Kammertjener. II, 222. — Jacob Gottlieb, Justitsrd. Gen.-Audit. II, 433.
Lindemann, Thomas, tydsk Præst i Kbh. 528.
Lindenov, Christoffer. 535. 538. — Godske. 292—3. — Hans. II, 184. — Hans. II, 147. 152. — Laurits. 293. 295.
Lindholm v. Roskilde. 67. 287.
Linstow, Etatsrd. II, 303—4. 410.
Lintrup, Søren, Prof., s. Biskop. 54. 347—60. 366. 446—7. II, 148. 323. 334. 336. 338—40. 351.
v. d. Lippe, Christoffer, Dr. II, 12. 82.
v. d. Lith, Jægermester. II, 249.
Lohausen, Vilhelm v. Kalcheim, Oberst. II, 55—6.
Longomontanus, Chr. Sev., Astronom. 227. II, 73. 154. 156.
Lorentz, Johan, Orgelbygger. II, 14—5.
Louise, Chr. VI's Datter. II, 232—3. 392. 529.
v. Louwitz, Sigmund, Høvidsmand. 291. 298.
Lowson, Andreas, Højesteretsprokurator. 439. 465. II, 252. 266. 448. 450.
Ludewig, J. P., Prof. i Halle. 399.
Lund. 79. 103. 111. 117. 149—50. Kapitel. 78. 109. 114. 671. II, 149—51. 166. 533—34. Skole. 79. 80. 91. 96. 114. 116. 119, 146. 160—65. 239. II, 153. 155—7. 162. Gymnasium. 146. 164. Universitet. 116. 119—45. 166—70. Mynt. 171—3. Chron. episc. Lund. 216—7.
Lundius, Zacharias, Rekt. i Herlufsholm. 194. 200—1. 268.
Lundt, Hans Nickelsen, Borgm. i Kbhv. 529. — Nickel Hansen, Borgm. i Nykjøb. p. F. 525.
Lunge, Jørgen. 305.
Luthers Breve. 350. 353—4. 356—8. 360.
Lutz, Gods i Mecklenborg. II, 447.
Lybek. 173. 377. 382. 385. 432. 460. II, 523.
v. d. Lühe, Adolf Andreas, kgl. Staldmester. II, 217. 241. 256. 287. 437. 471.
Lykke, Jørgen. II. 180.
Lyme (Liime), Jonas, Etatsraad. 466. II, 239.
Lyser, Johan, Feltpræst. II, 334. 349—50. — Polycarpus, Prof. i Helmstädt. 354. 358. 362. 364—5.
Lyskander, Klavs Christoffersen, Historiograf. 270. 287.
Lützow, Conrad. 522.
Löben, Fabian, Officer. 305.
Lødese (Gammelløse, Nyløse). 301.
Løjt v. Aabenraa. 379. 398.
Löwen, Univ. 333—6.
van Löwen, Melchior, Ridder 293.

Løvenholm, Grevskab. II, 460—1.
Løvenørn, Povl, Krigsminister. II, 218. 255. 410. 437. 439.

v. d. Maas, Kancelliraad. 459.
Machabæus, Chr., Forst. f. Sorø. II, 182. 532—4.
Madsen, Jacob, Bisk. i Odense. 558—63. II, 183. — Morten, Bisk. i Aarhus. II, 151. 155. 157. 159. 187. — Povl, Sjæl. Bisk. II, 184.
Magdalene Sibylla, Prinsesse. 527. II, 67.
Magnussen, Arne, Prof. 362. 368. — Hans, Tolder i Stubbekjøbing. 526.
Mahling, Seier, Forst. f. Waisenhuset. II, 243.
Malerier. 181. II, 19. 39. 51. 169. 505—9.
Malmø. 86—90. 125—6. 129. 131. 137. 167. 172. II, 494. 502. Skole, 78. 161—3.
v. Mander, Karel, Maler. II, 508.
Mangor, Chr. Siegf., Pr. i Gjentofte. II, 270.
Mansfeld, Greve af. II, 183.
Manteuffel, sachsisk Gesandt. II, 417. — Christian, Officer. 298.
Marburg, Univ. 105—6.
Marchdaner, Caspar. II, 175—6.
Marie Eleonora, Enkedron. af Sverig. II, 78—80. 82. 135.
Mariebo. II, 149. Kloster. 558.
Marschalck, Levin, Kansler i det tydske Kanc. II, 7.
Martzan, Melchior, Bogtrykker. 50. 53. 55. 248.
Maschack, Antonius, Overgartner i Cassel. II, 164. — Jan. II, 164.
Maschwedel, Baltazar, Pr. i Karleby. 528. 549.
Matras, Daniel, Prof. i Sorø. 41.
Matthiesen, Jakob, Prof. i Kbh., s. Bisk. i Aarhus. 35—6. 52. 62. 67. 103. 117. 147. II, 143. 157.
Matthiæ, Christianus (Karsten Thiesen), Prof. i Sorø. 41. 265.
Mazarin, Kardinal. II, 475. 477 ff. 489—90. 493. 497—8.
Mecklenborg, Hertug af. II, 2. 434. Se Adolf Frederik.
Medaille- og Myntsager i Chr. VI's Tid. II, 254. 256. 301. 386—7. 423. 426—7. 430—2. 435. 438. 442—5. 448—54. 456—9. 462. 464—8.
Medelfar, Mads Jensen, Bisk. i Lund. 80. 84. 216. II, 155. 157.
v. Meden, Martin, kgl. Sekr. II, 9—10.
Mehrn, Peder Nielsen, Underbibliothekar. 227.
Mejer, Albert, Prof. i Sorø. 227. — Bernt, tydsk Pr. i Kbh. II, 41. 105. — Johannes, Korttegner. 438. — Hans, Rekt. i Ribe. 227. II, 41—2. 105—6. — Kort. 544.
Meinerts, Kirurg i Odense. 277.
Melanchton, Philip. II, 172—3.
Melhus i Trondhj. St. 408.
Mencke, Kammerraad, Renteskr. II, 459—60.
Metsch, Joh. Ad., Greve, kejserlig Gesandt. 390.
Metzner, Leonhard, Dr. jur. II, 12—3.
Meulengracht, Laurits Jacobsen, Pr. i Aastrup. 549.
Meursius, Johs., Prof. i Sorø, Historiograf. 36. 38—41. 48. 57. 193—7. 202. 244—5. 252—3. 266. 276—88. 572. — Johs. d. y. 245. II, 165.

Meyer, Jo. Wilh., tydsk Bogfører. II, 343—4. Se Mejer.
Michelsen, Hans, Bisk. i Odense. 518. 526—7. II, 157. — Laurits, Kap. i Vesterborg. 541. — Ludvig, Pr. i Odense. II, 157.
Miltnis, Caspar, Oberst. 292. 298.
Missions-Kollegium. 441. 448. 499. 501. II, 223. 258. 281. 369—70. 422. 472.
Mogenstrup, Gd. i Skaane. 133.
Molanus, Prof. i Rinteln. 358.
Moller, Joh., Rekt. i Flensborg. 406—7.
Moltke, Adam Gottlob. II, 420—1.
Moltken, Jochum, Boghandler i Kbh. 55. 225—6. 247—9. II, 146. 500. 535.
Moltzan, Frederik, Officer. 297—8.
Monrad, Erik, Bisk. i Ribe. 522.
Morgan, General. II, 33—4,
Morits, Prins af Oranien. 108. II, 35.
Morsby, s. Aastrup.
Mortensen, And., Borgm. i Malmø. 172. — Peder, Borgm. i Nakskov. 539. 546.
Mosheim, Byfoged i Aabenraa (?). II, 243.
Mossin, Hans, Pr. i Kbh. II, 195. 205. 234. 240. 264. 275. 286—99. 302. 304—8. 390 - 4. 396—7.
Motzfeldt, Henrik, Konrekt. i Lund. 163—4.
Mourier, reform. Præst i Kbh. II, 243.
Mouritsen, Jens, Byfoged i Kbh. 92—4. 570. II, 535.
Muhlius, Henrik, Dr. theol. i Kiel. 366.
Mule, Klavs, Borgm. i Odense. II, 156.
Mümme, Bisk. i Aalborg. II, 283.
Munch, Munck, s. Munk.
Mund, Pros, Admiral. 524.
Munk, Ebbe, Lensmd. p. Antvorskov. II, 6. — Kirsten, Frue. II, 29. 41. 157 - 9. 187.
Munk, Niels, Pr. i Torkelstrup. 519. 527 - 8. 531. 533. 536. 544.
Munthe, Borgm. i Roskilde. II, 299. — Arnold Hansen, Lektor i Lund. II, 155. — Christoffer, Prof. v. Gymn. i Lund. 146. — Ludvig Hansen, Bisk. i Bergen. II, 156.
Musik. 11. 239—40. 243. (444). II, 14 - 15. 20. 160—77.
Müller (Møller), Georg, Ob. Lieut. 531. 538 - 9. 543. 549. — Nicolaus, Ass. i Gen. Postkoll. II, 459.
v. Münch, Geh. Raad, Ober-Hofmarskal. II, 377.
Mähriske Brødre, s. Herrnhuter.
Møen. 535. Se Elmelunde. Stege.
v. Möinichen, Christian, Oversekr. i Kancelliet. 439. 443—4. 447—8. II, 285. 461 - 2. — Henrik, Læge. 153.
Møllengracht, s. Meulengracht.
Mönichhofen (Munchhaven), skotsk Oberst i sv. Tjeneste. 307. 310.
Mørch, Povl, Pr. i Aalborg. II, 178.
Mörner, sv. Gen. Lieut. 124. 126.

Nakskov. 520. 522. 533. 539. 543. 545—6. 550. II, 263. Skole. 531. 534.
Nannestad Kirke i Norge. 480. 482.
Naudé, Gabriel, Abbé. II, 493. 497—8. 504.
Nebsager og Bjerre. II, 166.
Neve, Johan, Etatsraad. 419. — Peter, Geh. Expeditionssekr., Stiftamtmand. 402. 419—20. II, 213. 270. 298—301. 381. 383. 425—6. 451—2. 537.

Nielsen, Frants, Lekt. i Roskilde. II, 510. — Oluf, Præst i Skiby. 325. 330. 382.
Nobel, Hans, Etatsraad. 344. 415. 478-84. II, 371. 382.
Nold, Christen, Prof. i Kbh. 99. 101—2.
Noll, Thomas (t. Magelø). 293.
Nordstrand. II, 114. 180.
Norske Matrikelkommission. 376. 402. 451. 479.
Numsen, Michael, General. II, 195.
Ny-Amager (Frederiksberg). II, 235.
Nyborg. 539. II, 229. 407—8.
Nyeholm, Holger, Rekt. i Slagelse. II, 274—5.
Nykjøbing p. F. 525. 528—9. 531—49. II, 7. 299. 301. 398—9. Skole. 519. 524. 527—31. 534. 541—2. 547—8. Slot. 204.
Nykjøbing i S. II, 453.
Nyløse, se Lødese.
Nysserød i Sver. 308.
Nysted, Graabr. Kloster. 334.
Næstved, S. Peders Kloster. 74. Mynt 171.
Nørnissom, Jens Sørensen, Boghandler. 238. 269—71.
Nørre Alslev. 527. 540.
Nørre-Vedby p. Falster (Riserup Prstgd.) 520. 532. 534. 547. 550.
Naamensen, Lydtke, Graabroder. 333—4.

Ocksen, H., Bisk. i Aarhus. II, 386.
Odder, Bastian, Præst i Haaslev. 78.
Odense. 174—6. 277. 531—2. 559. II, 17. 156. 186. Skole. II, 105. Rescripta priuileg. S. Otthon. Eccl. 217. Biskopper, se J. J. Sadolin, N. Jespersen, J. Madsen, H. Knudsen Vejle, Hans Michelsen, J. Ramus.
Olafsen, Magnus, Præst i Laufaas p. Isl. 45—7. 71.
Oldenburg, Landdrosti. II, 304—5.
Olivarius, Holger, Pr. i Ørslev. 96—7. 370—5. 476—8. 492—3. 498—500.
Olufsen, Peder, Rekt. i Aarhus. 104.
Ome Land (Omø). 530.
Opitz, Martin, Digter. II, 1—2. 58. 74—5. 87. 107—9. 136.
Orleans, Univ. 107.
Oslo. 175. Se Christiania.
v. Osten, Vilh. Aug., Amtmand i Sorø, 414. 464. II, 243. 265. 405—7. 416. 420. (439). 447. 449. 463.
Ostrup, Povl Mortensen, Bisk. i Lund. 84.
Otte, Martin, Musiker. II, 169—70.
Ousted, Voldborg Hrd. 326.
Owerbeck, Joh. Matthiæ. 20.
Overtro, II, 277. 282—3. Se Trolddomssager.
v, Oynhaussen, Moritz Herman, Officer. II, 26—7. 37—8. 43. 45. 48—53. 64.
Oxenstjerna, Axel, sv. Rigskansler. II, 28. 64. 77—83. 135. 485—6,
Oxford, Univ. 116. 221.

Padua, Univ. 107. 117. 120. 148. II, 476.
Palladius, Peder. 521.
Palstrup. II, 190.
v. Papenheim, Borckhardt, t. Sæbygaard. 325
v. Pappenheim, Gottfr. Heinr., Greve, kejserlig Feltherre. II, 46. 61. 91. 116—7.
Paris, Univ. 107. 151.
Parsberg, Frederik. 564. — Ingeborg. II, 191. — Mandrup. 562. II, 187.

Paston, Johan, Sangmester. II, 161.
Pauli, Helmicus. II, 158. — Otto Georg, Kammersekr. II, 459—60.
Paulli, Simon, Prof., Livlæge. 12. 119.
Pax, Christoffer, Lensmd. i Holbæk. II, 533.
Pedersen, Christiern, Kan. i Lund. 5. 15. 226. — Knud, Byfoged i Stubbekjøbing. 526. — Laurits, s. Horbeløff. — Laurits, Mag., Pr. i Nykjøbing p. F. 528—9. — Oluf, Præst i Skiby. 353. — Svend, Prof. v. Gymn. i Odense. 277. II, 43. 150. 513.
Pengerepræsentativer (Sedler). 51. 450.
Pentz, Adam Heinrich. II, 129. — — Christian, II, 78. — Marqvard. II, 13. 78.
Pest (1654). 120. 528—9.
Peter II., Czar af Rusland. 423. 441.
Petersen, Hans, jun., Fabrik. i Flensborg. 430. — Ulrich, slesv. Historiker. 405. II, 531.
v. Petkum. 387.
de la Peyrère, Isaac. II, 492. 494—502.
Philip Moritz, Greve af Hanau. II, 37. 48. 52.
Pfaff, würtembergsk Theolog. 371.
Piccolomini, Ottavio, Greve, Oberst. II, 88—95.
Pilcrone, Borgmester (i Helsingborg?). 129. 135.
Piper, J. P., Separatist. II. 235. 239.
Plade, Matthias, Cand. theol. 352.
v. Platen, Abraham. 540.
Platou, Kommisariats-Skriver. 479. 483.
Plecius, Martin, Pr. i Slesvig. II, 170.
Plesner, Joh. Phil., Pr. i Elmelunde. II, 307.
v. Plessen, Carl Adolf, Overkammerherre, 485. 491. II, 227—8. 467. — Christian Ludvig, Geh. Raad. II, 210. 210. 227—8. 278—80. 411. — Victor Christian, Jægermester. II, 213. — Wolrath, Domherre i Schwerin. II, 12—3.
Pletz, Povl, Sekretær. 502.
Plum, Klavs, Prof. v. Univ. 180. 199. 264.
Pløen, Hertugd. 390. 456. II, 310. Arkiv. 456. 458.
Pløen, Hert. af, Feltmarskal. 135—7. — Hertug af. II, 440.
Podebusk, Klavs. II, 148. — Predbjørn. 179.
Polen. 391. 411. 470. II, 27—8. 70. 81. 491.
Pollwarth, eng. Minister i Kbh. 367.
Pontanus, Joh. Is., Historiograf. 19—28. 31—2. 69—70. 193. 219. II, 106—7.
Pontoppidan, Børge, Pr. i Herlufsholm, s. i Torkilstrup. II, 462. 537. — Erik Eriksen. 227—8. — Erik (Ludvigsen), Hofpræst. 342. II, 235—7. 241—2. 258. 268—9. 302. 420. 439—40.
Porcellænsfabrikation. II, 272.
Pors, Mads, Præst i Ribe. 21.
Povlsen, Hans, Pr. i Skjelby. 524. — Jakob, Pr. i Væggerløse. 518—9.
Pral, Niels, Pr. i Hunseby. 528.
Preussen. 470. II, 27—9. 112—4.
Prip, Iver, Hofsinde. II, 58.
Prip, Jakob, Pr. i Errindlev. 547. — Jørgen Hansen. 525. — Mads Hansen, Pr. i Skjelby. 547. — Povl Hansen, Pr. i Gundslev. 520. 522—3.

Præsternes Beskatning i 17. Aarh. 520—2. 524. 526. 528—9. 531—52.
Præstonius, Georgius (Jørgen Sangmester). II, 161. 177.
Prætorius, Lieutenant. 448.
Pufendorf, Samuel. 129. 165. 411.
Pøleman, Arent, fra Stralsund. 172—3.
»Paars, Peder«. 372.

v. Questenberg, kejserlig Hofkrigsraad. II, 49.
Quist, Jens, Præst i Skullelev. 328. — Marine Jakobsdt. II, 510.

Raben, Frederik, Geh. Raad. II, 300. 413. 456.
Radsted, Laal. 548.
Rahtich. II. 401.
Rakotzi, Fyrste. II, 478—9.
Ramel, Henrik, Chr. IV's Hofmester. II, 536. — Henrik, Hofmester f. Sorø Akad. 146. 205. 222, 272—73. 555-6. II, 536.
Ramshart, Peter, Borgm. i Kbh. II, 418—9.
Ramus, Jakob, Bisk. i Odense. II, 236—7. 243. 262. 297—8.
Ranch, Hieron. Justesen, Pr. i Viborg. II, 185.
Randers. 154. II, 149.
Rantzow, Bendix. II, 175—6. — Breide, Stath. i Kbh. 105. 300. II, 148. — Christian, Greve. Stath. i Norge. II, 211. 248. 401. 424—6. — Christoffer. II, 173. — Ditlev. 292. 295. — Erik. 292. — Frants († 1612). 303. — Frants, Rigshofmester. 279—81. II, 26. 32. 105. 114. — Frederik, Ærkedegn i Slesvig. II, 174. — Frederik, t. Asdal. 150. — Gert. 293—9. 317—9. II, 10. — Henrik. d. lærde. 28. — Henrik, t. Bülck. II, 173. — Henrik Breidesen. 105. — Henrik Frantsen. 105—8. — Henrik, t. Schmol. II, 13. 50. 54. 118. — Kaj. II, 150. — Knud Frederiksen. 150—2. — Marqvard. 300. — Melchior. 292. 298.
Rasch, Jakob, Kancelliraad, Rekt. i Christiania. 424. 452—5. 457. 481. 494—7. 503—5. II, 531.
Rasmussen, Gregers, Pr. i Branderslev. 541—2. — Niels, Pr. i Gloslunde. 542. — Rasmus, Etatsrd., Assessor i Kancelliet. II, 284.
Raue, Christian, Orientalist, Professor i Frankfurt a. d. Oder. 219—22. 284—6. — Jacob. 222. — Johan, Prof. i Sorø. 194. 220-1. 278. 286. 288.
Ravensberg, Christoffer Jepsen, Kan. i Roskilde. 328.
Ravn, Hans Mikkelsen, Rekt. i Slagelse, s. Pr. i Ørslev. 96—7. 226. 239-41. 243.
Reedtz, Frederik. 295. II, 101. — Jørgen. 221. 532. — Peder, Kansler. 92—3.
Reenberg, Morten, Provst. 442.
Reinschatt, Sigvart, Friherre. II, 186.
Reitzer, Chr., Prof., s. Stiftamtmand, Bogsamler. 367. 369. 373. 469. 506. II, 350—1. 371—4. 381.
Rennesø i Norge. II, 157.
Rennord, Jens, Pr. i Bergen. II, 451—2.
Rensborg. II, 173. 204. 217. 473—4.
Rescius. Rutger, Prof. i Löwen. 333.
Resen, Hans Hansen, Prof., s. Biskop. 42. 53. 181. 266. 527. — Hans Povlsen, Biskop. 82. 177.

521. II, 148. 157. — Peder, Prof. 2. 72. 262. 505. II, 153. — Povl Hansen, Stud. 160. — — Vilhelm, Amtmd. i Norge. II, 306.
Reuendahl. II, 434.
Reuss, J. F., Prof., Hofpræd. II, 264. 279. 403.
Reventlov, Christian Ditlev, Greve. (Fader og Søn). 485. II, 203—4. 224. 259-60. 297. — Claus, Geh. Raad, Stiftamtmd. i Aarhus. 252. 277. — Conrad, Storkansler. 410—1. — Conrad Ditlev, Greve. II, 267. (269?). 468. — Ditlev, Kansler. II, 481—2. 488. — Hartvig. II, 528.
Rhumann, Wulfgang, Prof. 53. 105. 167. 178. II, 154. 157.
Ribe. II, 153. 180—1. 183. 230. 283. — Kapitel. 5. II, 157. 175—6. Skole. 227. II, 153. Graabrødre Kl. 333. Biskopper, s. Hans Laugesen, P. Hegelund, H. Borchardsen, E. Monrad, M. Anchersen, H. A. Brorson.
Ringsted Kloster. 241.
Risby Skanse v. Kalmar. 308. 313. 315.
Riserup, s. Nørre-Vedby.
Rist, Johan, tydsk Digter. II, 104.
Rode, Joh., Dr. med. II, 476. 502—3.
Roderik, Hert. af Würtemberg. II, 484. 487—8.
Rodsteen, Jens. 537.
Rohn, tydsk Pr. i Kbh. II, 235—6. 246.
Roholte, Laurits Nielsen, Pr. i S. Kirkeby. 532. 538.
Romdorph, And., Rekt. i Ribe. II, 157.
Rommedal i Norge. 482. 496.
Romsdalen i Norge. 308—9.
Romø (Rømme). II, 180.
Rosbach, Tobias, Justitsraad. 448. II, 536.
Rosemach, Aasmund, sv. Camerarius. 536.
Rosencrone, Marcus Gerhard, Greve. 95. II, 536.
Rosendahl, Bertel, Kantor i Waisenhuset. II, 389.
Rosenkrantz, Axel. 293. 295. — Erik. 315. 319. — Gunde. 276. II, 43 48—9. 58. — Holger, d. lærde. 36. 57. 215. 276—7. 288. 522. II, 112. — Holger, Oberst. 315. — Iver, Statsminister. II, 195. 207—8. 210. 220—1. 224. 228. 237. 242. 262. 276—8. 293. 305. 310—1. 389. 413. — Jørgen. II, 180. — Jørgen. II, 43. — Mogens, t. Spøtrup. II, 179. — Oluf, Baron. 100—1. 564. — Oluf Nielsen. 331—2. — Palle. 69. 522. II, 101. 148.
Rosenpalm, Poul Nielsen. 570.
Rosenqvist, Eskil Rasmussen, Kap. i Thoreby, s. Pr. i Vesterborg. 546—7.
Rosensparre, Oluf. 179. 290. — Sten. 303.
Rosenvinge, Henrik, Resident i Holland. 116.
Roskilde. II, 7. 149. 183. 280. 299. 480. 510. Domkirke. II, 103. 157. 510. Kapitel. 5. 195. 321—36. II, 166. 512. 514. 517. Skole. 72. 78. 271. II, 7. 137. 511.
Rosted, Forvalter p. Vallø. II, 471. 474.
Rostgaard, Frederik. 353. 370. 441. 477—8. II, 370—1. 464. 466—7. 522.
Rostock, Univ. 11—2. 179. 286. 518. II, 14. 110.

Rostrup, Frederik, Borgm. i Nykjøbing p. F. 531. — Hans, Pr. i Nakskov. 545. 547. — Katrine, g. m. Hans Snebach. 536.
Rothkirch, Wenzel, kgl. Staldmester. II. 157.
Rudbeck, Olof, d. æ., Prof. i Upsala. 406.
Rugemand, Klavs Hansen, Pr. i L. Lyndby. II, 166.
Rugfinner. 448.
Rusland. 423. 441. II, 7. 181. 207. 411—2.
Rüdiger, Prof. i Halle og Leipzig. 399.
Rüse, Jeanne Marie, t. Rüsensten. II, 191.
Ryslinge, Fyn. 567.
Rødby. 547. II, 32.
Rønning, Ole, Kap. i Melhus. II, 408.
Rørvig. II, 460.

Sadolin, Hans Jørgensen, Pr. i Thoreby. 517. — Hans Theophilisen, Pr. i Horbelev. 516—54. — Jakob Hansen, Pr. i Horbelev. 518—9. 526—8. 530. 542. 545. 547—54. — Jørgen Jensen. Bisk. i Odense. 517. — Jørgen Theophilisen, Pr. i Stokkemarke. 11—2. 521. 526. 539. 550. II, 15. — Povl Hansen, isl. Kjøbmand. 518. 524. 526. 528—9. — Theophilus, Pr. i Aastrup. 517. — Theophilus Hansen. 520. 526. 530. — Theophilus Jørgensen. 526.
Salmer. II, 237. 259. 427—8.
Salvius, Johan, sv. Gesandt. II, 56. 128.
Samsø. 55—6. 117. 227. 284. II, 144—59.
Samuel, Marquor, Embedsmd. i Rentekammeret. 541.
Sandby p. Laal. 526.
Sandholt i Fyn. 565.
Sandt, Augustinus, Musiker, s. Kannik. II, 167.
Satrup, Satrupholm, i Angel. 331. 503 512—3. 515.
Saxkjøbing. 539.
Saxo Grammaticus. 1. 5. 15—23. 35. 40. 45. 47—9. 62—8. 72. 202—33. 269. 368. 672. II, 492—3. 496—8. 500—1. 503.
Scandorf, Augustinus, Pr. i Thoreby. 548. — Frederik, Pr. i Søvested. II, 156. — Niels Povlsen, Rekt. p. Herlufsholm, s. Prof. v. Univ. II, 156.
Scarvinus, Rasmus, Pr. i N. Vedby. 534. 547. 550.
Scavenius, Kancelliraad. 438. II, 525—6. — Lavrits Mortensen, Sjæl. Biskop. 121. 280—1. — Peder, Gen.-Prokurør. 157.
Scepper, Cornelius. 334.
Schack, Oberst. 546. — Otto, Greve. II, 455. 457. 465—8.
Schade, s. Skade.
Schaffalitzky de Muckadel, Henr. Bernh., Oberst. 467.
Scheel, Hans Henrik, Generallieutenant. II, 241. 260.
Scheidt, Chr. Ludv., Prof. v. Univ. II, 423—4. 434—5.
Schelderup (Schielderup), Jens, Rekt. i Lund, s. Bisk. i Bergen. II, 156. — Niels Mortensen, Prof. i Sorø. 41. 265. II, 157.
Scherewin, Lieuten. II, 179.
Schmidt, Joh. And., Prof. i Helmstädt, Abbed i Marienthal. 350. 354. 356—63. 365—8. — Justitsraad. II, 448.

Schmitt, Højesteretsprokurator. 447. II, 265.
Schnabel, Student. II, 440.
Schnell i Christiania. II, 269.
Scholten, Jobst, Feltmarskal. 443.
Schonevig, Jon Andersen, Præst. II, 104.
Schrader, Johan, Finansdeput. 423—4. 449. II, 384.
Schreiber, Pr. v. Petri K. i Kbh. II, 246.
Schrøder, Joh., Rekt. i Frederiksborg. 509—11. — Johan Christian, Chr. VI's Kammertjener. II, 305. — Johan Vilhelm, Medl. af Miss. Koll. 448. 500—3. II, 194. 218. 220—3. 226. 230—1. 234—5 239. 254. 260—1. 280. 393. 404. 422. 456. — Jørgen, Rekt. i Slagelse. II, 166.
Schubart, Joh. Ludv., Berghauptmd. i Norge. 497. II, 205—6. 209. 222—3.
v. d. Schulenburg, Werner, Envoyé extr. i Paris. II, 387.
Schulin, Joh. Sigism., Statsminister. 396. II, 195. 243. 255. 276—7. 305. 310. 395. 405. 407. 423. 461. 463.
Schult, Jørgen, t. Findstrup. II, 11. 13. 16—24. 26. II, 517—20.
Schult, Jørgen Hansen, Stud. 162.
Schultz, Student. II, 274.
Schumacher, Pr. i Haderslev. II, 398.
Schurman, Klokker v. Nicolai K. Kbh. II, 240. 257.
Schwartz, Josua, Prof. i Lund. 167.
Schweidnitz i Schlesien. 520. II, 83—5. 88. 95—6.
Schwerin, Stift. II, 9. 11—141.
Schwollmann, Theoph. Chr., Pr. i Friederichsberg v. Slesvig. 514.
Schytte. Anders, Dr. med. 521.
Schøller, Amtmd. i Vordingborg. 409—10.
Scribonius, Nic. II, 105.
Scriverius, Petrus, Prof. i Leiden. 23. 27.
Seckman, Balthasar, Pr. v. Garnisons K. i Kbh. II, 239—40. 272—3. — Diderik, Justitiar i Højesteret. II, 269. 271. 285. 458.
Seefeld, Jørgen, Landsdommer. 61—2. 113—4. 241. 246. 278. 288.
Seehusen, Friderich, fra Hamborg. 466. 468. 475.
Seerup, Niels, Rekt. i Sorø. 116. 146.
Sehested, Axel. 55. — Christen Thomesen, Kansler. 55. 109. 182. 207. 215. 219. 222—3. 245. 253. 272. 276. 288. 532. II, 10. 23. 147. — Christian, Geh. Raad, Stiftamtmd. i Fyn. II, 253—4. Hannibal. 111. 153. II, 147. — Mogens. II, 17. 22. 27. — Sten Maltesen. 296. 298. II, 148.
Seidelin, Hans, Ass. i Kanc. Koll. II, 284—6.
Sejrø. II, 536.
Selneccer, Dr. theol., i Wittenberg. II, 172.
Seminarium theologicum. II, 415.
Separatisme i Chr. VI's Tid. II, 207. 235—6. 239—40. 260—1. 279—80. Se Brandt, J. C. Brock, Dannefer, Dyrhoff, Gert Hansen, P. N. Holst, Vill. Lange, J. P. Piper, Støtterup.
Sevel, Hans Just, Prof. design., s. Præst i Asminderød. 351.
Severin, Jakob, Kjøbmd., Dir. f. d. grønlandske Handel. II, 258. 385. 457. 468. 472.
Severinsen, Harder, Lensskriver. II, 76. 132—3.

Sidelmann, Hans Hansen, res. Kap. v. Helliggeist K. i Kbh. 438. 442.
Sigismund III, Konge af Polen. II, 27. 70. 81.
Sinclair, Andreas. 312—3. 315—6.
Sivertsen, Anders, Præst i Skiby. 323.
Skade, Christoffer, t. Kjærbygaard. II, 6. — Offe. II, 6—7. 17. 20. 22. 27. 34. 67. 88. II, 518.
Skara. 299. 302.
Skeby og Otterup. II, 166.
Skeel, Alb., t. Jungetgd. II, 185—6. — Albert, Stiftslensmd. i Ribe. II, 516. — Henrik. 548. — Ide, g. m. Fred. Rantzow. 150. — Jørgen. 300.
Skiby i Horns Hrd. 320—36.
Skjelby og Gjeddesby. 524. 547.
Skiøtte, Magnus. 443.
Skolevæsen, d. lærde; Skolebøger. 50—5. 176—7. 182—92. 272. 453 —5. II, 237—8. 240—1. 258. 260—4. 266. 275—6. 404—5. 535.
Skov, Mikkel, Gen.-Adj. 86.
Skovgaard, Herregd. i Jyll. II, 460—1.
Skram, Niels. 179. — Otte. II, 148. 185.
Skullelev, Horns Hrd. 327—8.
Skytte, Håkon Nilsson, Landshöfd. i Christiansstad. 152. — Oluf Thøgersen, Pr. i Tingsted. 522. 529.
Skaarup, Jens Zeuthen, Pr. i Ude- og Oppesundby. 274—5.
Slagelse. 91—5. 240. 400. II, 279—80. S. Michels K. 91. S. Peders K. II, 156. Skole. 94. 115. 226. 239. 526. II, 166. 274—5.
Slange, Niels, Konferensraad. II, 283—5.
Slangerup, Skole. 12—4. 229—30. 281.
Slesvig Stift (Svavsted Amt). II, 16—7.
Slesvig By. Domkirke. II, 170. Kapitel. II, 170. 174—7. Skole. 173. Sl.-Holst. Rentekammer. II, 204. 268. 276.
Smed, Hans, Pr. i Elmelunde. 523.
Smidstrup i Skaane. 138.
Snaphaner i Holsten. II, 477—8. 537; i Skaane 131—3.
Snoghøj. 523.
Soelberg, Hans Jørgen, Bankkommissær. 458.
Solms, Greven af. II, 537.
Sofie, Fr. II's Dron. II, 12.
Sofie Christiane, Markgrevinde af Brandenburg-Culmbach. II, 291.
Sofie Magdalene, Dron. 401. II, 213. 291—2. 392. 456—7. 471.
Sommer-Riden. II, 406.
Sorø. II, 404. 420. Kloster. 7—10. 49. Skole. 4—7. 43. 56. 114—7. 119. 146. 265. 517. 542. II, 143. 153—4. 158—9. 182. 388. 510. 531—3. Akademi. 5. 24. 30—72. 115—6. 119. 146. 193. 288. 525. 527. 555—6. II, 14—5. 145. 243 —4. 512—3. 536. Amt. II, 243. 265. Birk. II, 533.
Sparre, Jens. 293.
Spend, Simon, Pr. i N. Alslev. 540.
Spens, Jacob, eng. Agent i Sverig. 307—8.
Sperling, Gen.-Guvernør i Skaane. 167. — Otto, d. æ., Dr. med. 241. Otto, d. y., Professor. 2. 231. 362. 372.
Sponeck, Greve. II. 437.
Spormand, Peder, Prof. i Kbh. 144.
Staffelt, Generalmajor. 467.
Stahl, Prof. med. i Halle. 399. II, 315.

Stallmeister, Heinrich, Kansler. II, 25.
Stampe. II, 412.
Stange Præstegjeld i Norge. 496.
Staphensen, se Stephanius.
Stavning, Ribe St. II, 388. 397.
Steenbuch, Hans, Prof. i Kbh. 500. II, 323. 334. 352. 402—3.
Stege. 530. II, 156. 279. 304. 307.
Steinhorst. 417—8. 461.
Stenbock, Gustav Otto, Greve, Guvernør i Skaane. 161. 165.
Stenholt, Hans Jensen, Ridefoged. 521.
Stenløse og Fangel, Fyn. II, 307.
Stensen, Christoffer, kgl. Commissarius. 541. — Vincens. II, 6.
Stenstrup, Joh., Rekt. i Nykjøb. p. F. 542. 548.
Stephanius, Johannes, Prof., Forst. for Sorø. 4—14. 34. 246. 517. — Johannes, d. y., Præst i Kjøng. 250. II, 536. — Steffen Hansen, Professor, Historiograf. I, 1—74. 190—1. 193—275. 286. 288. 570. 572. II, 142—5. 147. 475. 492 503. 535—6.
Stephensen, Hans, Pr. i N. Alslev. 527. 540.
Stisen, Oluf, Kan. i Lund. 78. — Oluf Lavritsen, Stud. 160.
Stockemarck, Peder, Pr. i Balslev, s. i Ribe. II, 433.
Stokkemarke p. Laal. 521. 523. 526. 550. II, 15.
Stolberg, C. E., Greve. II, 195. 424. 426. 429—30.
Store-Magleby p. Amager. 215. 218. 226—7. 433. 443—4. 456. 460.
Strale, Oluf. 304.
Strangesen, Niels, Pr. i Slagelse. II, 156.
Strasburg, Univ. 106. 116. 150—1. Domkapitel. II, 183.
Struch, Bertel Andersen, Stud. 162. — Jakob Andersen, Stud. 162.
Struensee, J. F., Kabinetsminister. 343.
Stuart, Oberstlieut. 441. — Major. 537.
Stuckenbruck, Bjergmester i Norge. II, 391.
Stub, Peder Jørgensen. Pr. i Veggerby. II, 166. — Peder Nielsen, Pr. i Idestrup. 529.
Stubbekjøbing. 521. 526. 528. 535. 539. 541. 547.
Stygge, Peder. 292. 303.
v. Støcken, Chr., Etatsraad. II, 464. 469—70.
Støtterup, Brødrene, Separatister. II, 229. 234. 254. 260—1.
Suckau. II, 434.
Sunesen, And., Hexaemeron. II, 536.
Surius, Laurentius († 1578). 21. 48.
Svabe, Jacob, Læge. 153.
Svane, Hans Hansen, Ærkebiskop. 115—6. 119. 153—4. 156—9. 160. 192. 546. 671. II, 142. 157. — Marie, g. m. Grev Ørtz, s. Ørtz.
Svaning, Hans, Historiograf. 279. II, 142. 153. — Hans Jensen, Rekt. i Sorø, s. Præst i Besser. 43. 56. 227. 235—6. 251. 254. 283—4. II, 142—59. 178—9. 513. — Ingeborg. 513.
Svanø i Norge. 158—9. 671.
Svenborg. II, 236—7.
Svend, Kongesøn, Korsfarer. II, 508.
Svendstrup, Ancher, Pr. p. Anholt, s. i Hygum. II, 238.
Svensen, Brynjulf, Konrekt. i Roskilde, s. Bisk. i Skalholt. 71—2. 227. 231—2. 250.

Svindinge, Fyn. II, 388.
Sæby, Voldborg Hrd. 326—7.
Sædpriser i 17. Aarh. 520—2. 529 30. II, 186—7.
Sæler p. Falster. 546.
v. Söhlenthal, Georg Vilh., Hofmester hos Kronprins Frederik (V). II, 256.
Søllested, Laal. 520.
Sønderborg. 398. Arkiv. 456.
Sønderborg, Lagmand i Christianssand. II, 301. 410.
Sønder-Kirkeby, Falst. 527. 530—2. 538.
Sørensen, Chr., Præsid. i Christiania. 424. 449. — Clemend, Borgm. i Vejle. II, 515. — Dines, kgl. Sanger, s. Præst i Nebsager. II, 166. — Niels, Pr. i Bjerregrav. II, 155.

Taubenfeld, G. H., sv. Assistensraad. 88.
Terslev og Ørslev. 570.
Tessin, Carl Gustaf, Greve, sv. Ambass. i Kbh. II, 437—40.
Theist, Mogens. 496.
Thestrup, Præst. II, 217. — Christian, Prof. v. Univ. II, 404—5. 423. — Frants, Bisk. i Aalborg. II, 205.
St. Thomas i Vestindien. II, 429.
Thomasius, Chr., Prof. i Halle. 343. 399.
Thomesen. Mads, Konrekt. i Lund. 119.
Thott, Otto, Geh. Raad. II, 210. 227—8. 252. 436. — Tage. 522. II, 12. — Åke, sv. General. II, 7. 82—3.
de la Thuillerie, Gasp. Coignet, fransk Gesandt. 225—6. II, 475 —504.
Thunø. II, 151.
Thura, Albert, Præst i Lejrskov. 2. 238. 253.
de Thurah, Laurids, Gen.-Bygmester. II, 243. 307.
Thyconius, Chr. Lassen, Provst i Viborg. II, 231.
Thøgersen, Oluf, s. Skytte. — Peder, Bisk. i Viborg. 103—4. II, 149. 185. 537.
Tidemand, Ole, Pr. i Laurvig, s. Bisk. i Christianssand. II, 433.
Tingsted (Taaderup Prstgd.). 522. 529. 531.
Titley, Walter, engelsk Gesandt i Kbh. II, 232. 424.
Tobaksavl. 431—2.
Todbøl i Thy. 117.
Tollosius, Erik Nielsen, Pr. i Lyngby i Skaane. II, 157.
Topp, Præst. 443.
Torkelstrup p. Falster. 519. 524—5. 528. 531. II, 388. 398. (460). 462.
Tornetta, Baron, kejserlig Ritmester. II. 90—1. 94.
Torning v. Viborg. II, 185.
Torstenson, Lennart, svensk General. II, 475. 477 ff. 495.
Tranebjerg p. Samsø. 117.
Trczka, Adam Erdmann, kejserl. Oberst. II, 93. 96.
Trellund, Hans, Prof. i Kbh., s. Bisk. i Viborg. 356—7. 363. 366. 505. II, 205. 323. 334. 352. — Jonas, Handelsmd i Kbh. 544.
Troie, Daniel, kgl. Kommissær. II, 62—3. 68. 82. 118—9. 125.
Troldomssager. II, 184. 186.
Trolle, Herluf, t. Trolholm. 99. 100. — Korfits. 87. 89—90. — Niels, t. Trolholm. 96. 564—6.
Trondhjem. 307. 367. 423. 440—1.

511—2 523. II, 191—2. 245. 408. 470.
Tuxen, Søren, Pr. i Vemmelev. II, 392.
Tybjerggaard. II, 400.
Tydikini, Johannes, Borger i Kbh. 74.
van Tymen, Christoffer, Officer. 293.
Tønder. 283. Amt. 391. II, 252. 282.
Taaderup, se Tingsted.
Taagerup. Laal. 531. 542. 544. 547. II, 537.
Taarbæk. II, 440.

Ude- og Oppesundby. II, 275.
Ugeprædikener afskaffes. II, 254. 262.
Uggerslev og N. Højrup. II, 293.
Ulf, Henrik, Officer. 292. 298.
Ulfeld, Eiler. II, 157. 485. — Fleming. 523. II, 95. — Jakob. 519. II, 40. 150. — Knud. 235. II, 146. — Korfits. 241. 255. 540. II, 44. 480—2. 485. 497. (»die Ulfeldin« II, 372). — Laurits 253. — Mogens. 294.
Ulfsbæk, Grænsemøde. II, 30—1.
Ulfstand, Hak, t. Hekkebjerg. 174—6. — Helle. 566.
Ullitz, Jakob Christensen, Pr. i Viborg. II, 179.
Ulrich, se Oelreich.
Ulrik, Hertug, Fr. II's Søn, 310. II, 2—3. 9. 11—3. 16. 183.
Ulrik, Hertug, Chr. IV's Søn. 520. II, 1—141. 150—1. 505—20.
Ulrik, Hert. af Pommern. II, 10.
Umbra, Christiernus, Cimber. 332—6.
Upsala, Univ. 161—3. 221.
Urne, Familien. 247. — Anders, t. Drejbygd. 558. — Anne, g. m. Henn. Brand. 557—63. — Christoffer. 541. II, 147. — Hans. 558. — Knud. 120—1. II, 148. — Lage, Biskop. 324—5. — Lave, Kan. i Lund († 1643). 109. — Lave (Johansen), t. Bontofte. II, 119—20. — Sivert, t. Raarup. 130.
Ursin, Hans. II, 458.
Usserød, II, 213.
Utrecht, Univ. 120. 221.

Wachtmeister, Frits, sv. Oberst. 126. 133.
Wagener, Daniel, Officer. 297.
du Wahl, Joh. Sal., Kunstkammerforv. II, 427. 467—8.
Valdby Bakke. II, 388.
Valdemar Christian, Greve, Chr. IV's Søn. 50. II, 101.
Waldkirch, Claus, Konrekt. i Lund. 119. 146.
v. Waldstein, Berthold, Greve. II, 119.
Valentiner, Matthis, Kjøbmd. i Flensborg. 425—37.
Valentinsen, Just, Rekt. i Nykjøb. p. F. 548.
Valeur, Johannes, Raadmd. i Kbh. II, 418.
Valkendorf, Christoffer. 560. 562. — Henning. 529.
Wallach, Jøde. 439. 444.
v. Wallenstein, Alb., Hert. af Friedland og Mecklenburg. II, 25. 31. 42—3. 45—52. 60—1. 63. 66. 73. 76—7. 84—97. 115. 117—9. 137—8. 509. — Max. II, 49.
Vallø, Stiftelse. II, 286—7. 294—5. 399. 437. 471. 474.
Walpole, Robert, eng. Statsminister. II, 424.

Walter, Chr. Alb. 157. — H. J. 157.
Walther, Frederik Hans, Gen. Major. 423. II, 262. — Jørgen, Oberst. 547.
Wandal, Anna Margrethe. 158. — Hans, Bisk. i Viborg. II, 186. — Hans, Prof. design. v. Univ., s. Pr. i Taarnby. 351. — Iver, Prof. v. Gymn. i Lund. 164. — Johan Frederik, Prof. v. Univ. 351.
Vandflod (1573). II, 180. (1624). 519.
Varbjerg. 300. 303.
Varbjerg, Klavs Jensen, Pr. i Radsted. 548.
Varde. II, 184.
Warde, Chr. Fred., Pr. i Svenborg. II, 236—7. 243.
Wartberg, Jens Severin, Gen. Prokurør. II, 386. 469.
v. Wartensleben, Joh. Joach., dansk Gesandt i Dresden. II, 80.
Wedderkopp. Magnus, gottorpsk Raad. 392.
Vedel, Hans Andersen, Præst i Burløv. 79. — Søren Andersen, Rekt. i Sorø, s. Pr. i Ribe. 7. II, 157.
Wedel, Niels, Pr. i Værum. II, 433. — Peter Nissenius. Pr. i Frededeeriksborg. II, 388. 391—2. 397. 433.
Wedel, Baron, Overskjænk i Hannover. II, 453. 456.
Wedel-Jarlsberg, Fred. Ant., Greve. 447. 467.
Wegersløff, Gunder Tøgersen, Pr. i St. Magleby, s. Stiftspr. i Christiania. II, 433. 443.
Vegholm i Skaane. 133.
Vejle. II, 17. 186. 513—7.
Vejle, Hans Knudsen, Bisk. i Odense. II, 186.
Weischer, Johannes, Degn p. Frederiksberg. II, 387. 389.
Weiser, Bonaventura Jakobsen, Pr. i Ydsted. 160. — Caspar Jakobsen, Prof. i Lund, s. Lektor i Christiania. 160—70.
Wellingk, Mouritz, Diplomat. 392.
Wemmehøj, Morten, Pr. v. d. civ. Arresthus i Kbh., s. i Uggerslev. 293.
Vemmelev og Hemmershøj. II, 392.
Vemmetofte. 465. 468. II, 209. 303.
Wendt, Chr., Pagehofm. i Kbh., s. Hofpr. i Cassel. 401.
Venedig. 107—8. 120. 148—9. II, 169. 475—6.
Venusinus, Jon Jakobsen, Prof., Historiograf. 8. II, 183.
Verden, Stift. II, 9—10.
Wernsdorff, Prof. i Wittenberg. 350. 354. 356—8.
West, Niels Madsen, Gen.-Major, Amtmand. II, 400—2. 409—10.
Vesterborg, Laal. 541. 547.
Vester-Skjerninge og Ulbølle. II, 388.
Vestervik i Sverig. 319.
v. Westhofen, Willich, Kan. i Lund. 21. 671.
Wetter, Friederich, Superint. i Schwerin. II, 127.
Weybye, Povl, kgl. Kasserer i Christiania, 380 438.
Weyse, Andr., Direkt. f. Gen.-Postvæsenet. II, 375—6.
Widderup. 413.
Wibe, Ditlev, Geh. Raad. 380—2. 422—3. II, 425. — Michel, Handelsmd. i Kbh. II, 168. — Peder, Agent i Paris. II, 40.
Wibe, Christian, Rekt. i Nykjøbing p. F., s. Pr. i Aastrup. 527—8.

530—1. 536. — Michel, Pr. i Østofte. 548.
Viborg. 163. II, 179. 182. 185—6. 229. 231. Domkirke. II, 191—2. Biskopper, s. P. Thøgersen, N. L. Arctander, H. Wandal, W. Hasebard, P. Villadsen, S. Lintrup, Trellund, A. Wøldike.
Viborg, Hans Jensen, Præst i Lund, s. i Stege. 79. 85. 530.
v. Vida, Kjøbm. og Fabrik. i Bergen. 464.
Widsted, Laurits Mortensen, Pr. i Nakskov. 543. 545. 550.
Wielandt, Jochum, Bogtr. i Kbh. 374. 446. II, 360.
Vieregg, Etatsrd., Staldmester. 377. 379. 413.
Viffert, Axel. II, 181.
Wildhagen, Bispinde. 439.
Vilhelm, Abbed, (Breve). 21. 48—9.
Vilhelm, Greve af Nassau-Siegen. II, 37.
Vilhelm, Landgreve af Hessen. II, 163—4.
Vilhelmine Ernestine, Fr. III's Datter. 548.
Villadsen, Peder, Pr. i Slagelse, s. Bisk. i Viborg. 91. 240—1. 282. II, 179—87.
Willichius, Erasmus, Pr. i Gr. Glogau. II, 104.
Wilsgaard, Andr., Pr. i Øjer. II, 402. 413.
Willumsen, Jørgen, Ridefog. i Sorø Amt. II, 265. Overførster i Antvorskov og Vordingb. Amter. II, 442.
Vind, Hedvig, g. m. J. L. Holstein. II, 197—9. — Holger. 200—1. — Jørgen. 201. 268. II, 139. — Niels Krabbe, Diplomat. II, 199. 205. 438.
Vindelstrøm. 309—10.
Vinding, Michel, Pr. i Aastrup. 538—41. 547—9. — Rasmus, Rekt. i Sorø, s. Prof. i Kbh. 119. 146. 156. 227.
Winsløf, Pet. Chr., Medailleur. II, 386—7. 438.
Vinstrup, Peder Jensen, Sjæl. Biskop. 4—6. 10, II, 149. 182. — Peder Pedersen, Bisk. i Lund. 85. 116. 161—3. II, 143. 157.
Visborggaard 181.
Wisløf, Sorenskriver. II, 470—1.
Wismarus, Nic., Hofpræst i Nykjøbing. 288.
With, Joh. Alb., Stiftamtmd. i Christianssand. II, 300—1. 445—6.
Wittenberg, Univ. 12. 104. 194. 350. 400. 448. II, 154. 172—4.
v. Witzleben, Adam Levin, Landdrost i Oldenburg. II, 415.
Witzleben, Jørgen, Prof. i Sorø. 525.
Wium, Niels (1735). II, 216.
Vogt, Kommerceraad (1739). 441.
Wolfburg, Mort. Casp. 363.
Wolff, Heinrich, Officer. 315. — Nic., Prof. i Lund. 165.
Wolhadt, Præst t. S. Michaelis v. Slesvig. 515.
Vomb, Peder Lauritsen, Pr. i Husie. 83.
Vordingborg. II, 409. Skole. II, 156.
Worm, Christen W., Sjæl. Biskop. 340. 363. II, 205. 216. 222. 227. 230—1. 233. 240—1. 244—5. 259. 263—4. 274—5. 280—3. 286—97. 320—34. 348—55. 406. 419. — Matthias, Borgm. i Kbh. II, 419. — Oluf, Prof., Oldgransker. 13—72. 112—3. 116. 119. 202—50. 263—4. 528. II, 145—7. 476. 491—504.

Wosemose, Ole, Jurist. II, 389. 418—20.
Voss, Gerard Jo., Prof. i Leiden, s. i Amsterdam. 15—7. 31. 38. 40. 44. 47—9. 63—6. 68—9. 209 —10. 232—3. 277. 282. 288. II, 42.
Wrangel, Herman, sv. Feltherre. II, 28. 112. 494.
Vulcanius, Bonaventura. 49.
Wulff, Gottfred. II, 430—2.
Würtemberg, Hertug af. 540. II, 37. 48. 52. 484. 486. Hertuginde, Abbedisse p. Vallø. II, 471.
Væggerløse p. Falster. 518—9. 529. 540. 549.
Værum og Ørum, Aarh. St. II, 433.
Wøldike, Andr., Bisk. i Viborg. II, 214—5. 229. 254 .— Marcus, Prof. v. Univ. II, 279—81. 402—3.
Vaaelse p. Falst. 533.

Ydsted. 160. 311. 313. 316.

Zachariesen, Samuel, Præst i Norge. 170.
Zernichow, Chr. Dieterich, Oberst. 525.
Zeuthen, Jens, Rekt. i Aarhus. 104.
Ziebüll, Gods i Meklenborg. II, 13. 60. 68. 118—9.
Ziegenhagen, Hofpræst. II, 390.
Zimmer, Gregers, Pr. i Nykjøb. p. F. 553. — Jakob. 530.
Zinzendorf, Greve. II, 229. 281. 429 —31. 433. 449.
Zwergius, D. G., Pr. i Slangerup. II, 229—30.

Æbeltoft. II, 294.
Ægidiisen, Hans, Rekt. i Aalborg. II, 156.
Ærylæus, Niels Jørgensen, Rekt. i Sorø, s. Prælat i Lund. II, 149—51. 155.

Øjer i Christiania St. II, 402.
Øland. 295—6. 310. 313. 316—9.
Oelreich, Bernhard, Prof. i Lund, s. Superint. i Bremen. 116.
Ønslev og Eskilstrup p. Falst. 525.
Ørn, Chr. Jakobsen, Rekt. i Nykj. p. F., s. i Sorø. 534. 541—2.
Ørslef, Jakob, Stud. 254.
Ørslev Kloster. II, 184.
Ørslev og Bjerre. 96—102. 370—5. 500. 670.
Ørtz, Frederik, Greve, Amtmd. i Roskilde Amt. II, 202. 218—20. 254—5. 262—3. 311—2. 394—5. 401. 428. 453—5. 457.
Østofte, Laal. 547—8.
Østrup Slot. II, 529.

Aagesen, Hans, Rekt. i Nakskov. 531. — Svend, Historieskr. 210 —5. 218.
Aagaard, Christian, lat. Digter. 227.
Aalholm Slot. 174.
Aalborg. 117. 178. 367. 469. II, 178. 283. 302. Skole. II, 156. 439—40. Biskopper, s. J. M. Borringholm, J. J. Holm, M. Foss, F. Thestrup, Mumme, B. Brorson.
Aalborg, Anders Jensen, Pr. i Slagelse. II, 156. — Christoffer Hansen, Pr. i Christianstad. 181. — Frants Nielsen, Lekt. i Roskilde. 510. — Hans, Boghandler i Kbh. 178—81. (Hans Børn. 180—1).

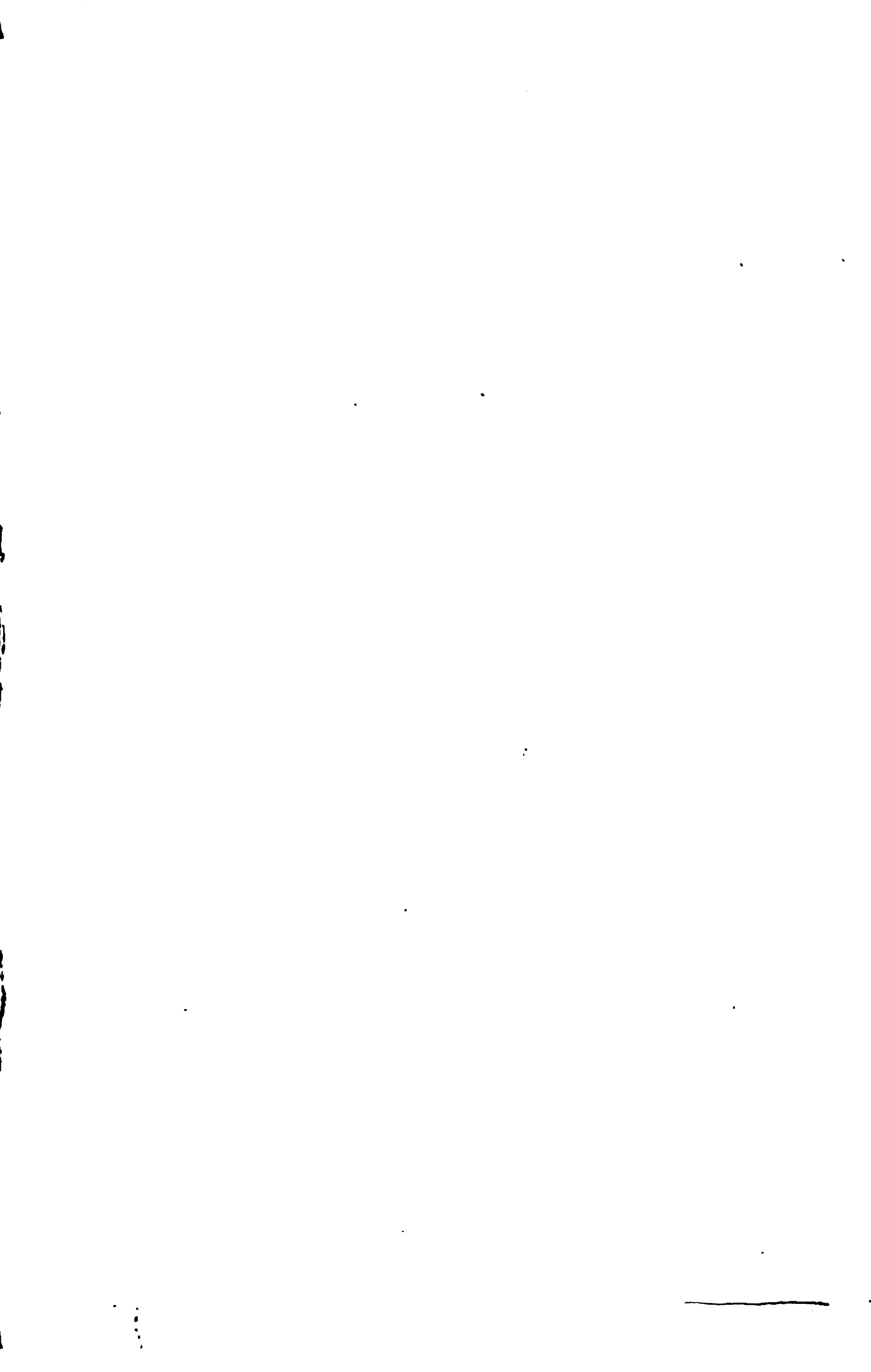
Aareteig, Ingebrikt Hansen. II, 458.
Aarhus. 33. 36. 110. 555. II, 238. Domkirke. II. 151. 155. Kapitel. 36. 103—4. 110. 146. 149. II, 175. Skole. 104. Catal. episc. Arhus. 216. 252. II, 149. Biskopper, s. L. Bertelsen, P. J. Vinstrup, Alb. Hansen, J. Gødesen, Mort. Madsen, Jak. Matthiesen, H. Ocksen, P. Hygom.
Aastrup p. Falster (Morsby Prstgd.). 520—1. 527. 536. 538—9. 547. 549. 553—4.
Aastrup, Sejlstrup og Børlum Amter. II, 190.
Aasum og Skibersløv i Skaane. 116.

INDHOLD.

Side

Hertug Ulrik, Kong Christian IV's Søn 1
Nogle Efterretninger af og om den yngre M. Hans Svaning 142
Til Musikens Historie i ældre Tid 160
Kronologiske Optegnelser af M. Villads Nielsen Brøns 178
Kong Christian VI's egenhændige Breve til J. L. Holstein .. 193. 385
Bidrag til Historieskriveren Andreas Hojers Levned (Fortsættelse) 313. 521
Fra den franske Gesandt de la Thuillerie's Ophold i Norden 1644—45 475
Et gjenfundet Billede af Hertug Ulrik 505
Smaastykker:
I. Et Par Rettelser til »Planctus de statu Daniæ« 188
II. Gravskrifter over adelige Personer 190
III. Et humoristisk Brev fra Christian Machabæus 532
Tillæg og Rettelser 535
Register til 1ste og 2det Bind 528

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410

SEP 24 1924

